1934.

PRINTED BY
JAI KRISHNA DAS GUPTA
Vidya Vilas Press,
Benares City.

हरिदाससंस्कृतग्रन्थमालासमाख्य-
काशीसंस्कृतसीरिज़्पुस्तकमालायाः
१०७
तन्त्रशाखाविभागे (१) प्रथमं पुष्पम् ।

श्रीलक्ष्मणदेशिकेन्द्रविरचितं-

शारदातिलकम्

श्रीमद्राघवभट्टकृतपदार्थादर्शव्याख्या
साहितम् ।

यशस्वी म० म० पं० श्रीमुकुन्दझाशर्म्मणा टिप्पण्या
सन्निवेशपुरःसरं संशोधितम् ।

प्रकाशकः—
जयकृष्णदास-हरिदास गुप्तः—
चौखम्बा-संस्कृत-सीरिज़ आफिस,
बनारस सिटी ।

१९८१

"पदार्थादर्श" व्याख्योपेतस्य

श्रीशारदातिलकस्य

उपोद्घातः (भूमिका-)

अथात्र धर्मप्रधाने भारते वर्षे निगमागमयोरेव धर्मोत्पत्तिः पूर्वैरप्युपवर्णितेति सर्ववादिसम्मतम् । तत्र निगमपदेन मन्त्र-ब्राह्मणोभयात्मको वेद उच्यते । नि इति-नितरा-मत्यन्तम् निश्चयेन वा गच्छन्ति अवगच्छन्ति (जानन्ति) धर्ममनेनेति निगमश्छन्द इति वामन-भट्टोजिदीक्षितादिभिरुपवर्णिता । "गत्यर्थानां ज्ञानार्थत्वमि"ति च । अत्र च पराऽपरभेदेन द्विविधाऽपि विद्याऽवतिष्ठत इति विद्यास्थानन्धर्मस्थानञ्च निगम एवेति धर्मशास्त्रनिर्णयः । तथाच मनुः

'वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः" इति ।

याज्ञवल्क्योऽपि साङ्गोपाङ्गस्यास्यैव विद्यास्थानत्वं धर्मस्थानत्वञ्चाह यथा—

पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः ।
वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश" इति ॥

अत्र पुराण-न्याय-मीमांसा-धर्मशास्त्राण्युपाङ्गानि । अङ्गानि च छन्दः कल्पज्योतिर्निरुक्तं शिक्षा व्याकरणञ्चेति । यथाह पिङ्गलाचार्यः ।

"छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तः कल्पोऽथ पठ्यते ।
ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते ॥
शिक्षा घ्राणन्तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।
तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मभूयाय कल्पते" इति ॥

तथाऽपराविद्या ऋग्वेदादिः पराचोपनिषदिति श्रूयते—"द्वे विद्ये वेदितव्ये परा चैवाऽपरा च । तत्रापरा—ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः" इत्यादिः, "अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते" इति । यथात्र कर्मोपास्तिज्ञानभेदात्काण्डत्रयमुपनिबद्धं, यत्र कर्मकाण्डं पूर्वमीमांसायां, जैमिन्यादिभिः । उपासना काण्डञ्च पञ्चरात्रादौ नारदादिभिः ज्ञानकाण्डञ्चोत्तरमीमांसायां व्यासादिभिरुपवर्णितम् । एवमागमस्मृतावपि काण्डत्रयं वरीवर्ति ।

निगमागमयोरव्याविरोधेन धर्मस्थानत्वमामनन्ति । निगमो हि श्रुतिनाम्नाऽऽम्नायते—या हि श्रूयत एव गुरुपरम्परया, न केन चित्क्रियत इति श्रुतिरित्युपवर्णिता स्वयंतन्त्रस्वतन्त्रैर्वाचस्पतिमिश्रादिभिः । तदर्थोपनिबन्धृत्वात्स्मृतीनां प्रामाण्यमाह मनुः—

"वेदार्थोपनिबन्धृत्वात्प्रामाण्यं हि मनोः स्मृतम्" ।

इति । अत्र मनोरित्युपलक्षणमन्येषामपि वेदार्थस्मर्तॄणामृषीणाम् इयं हि स्मर्यते पूर्वैर्महर्षिभिर्वेदार्थोऽनयेति स्मृतिरिति निरुच्यते । अत एव "श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे" इत्यादिभागवतोक्तिः सङ्गच्छते ।

तथाच यथा वेदार्थस्मारकमन्वादीनां धर्मशास्त्रप्रवर्तकत्वमुक्तम् याज्ञवल्क्येन—

"मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः ।
यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनबृहस्पती ॥
पराशर-व्यास-शङ्ख-लिखिता-दक्ष-गौतमौ ।
शातातपो-वशिष्ठश्च धर्म्मशास्त्रप्रवर्त्तकाः ॥" इति ।

अत्र मनोः सर्वतः प्राधान्यमुक्तपूर्वं भृगुणा । बृहस्पतिरप्याह—

"मन्वर्थविपरीता या सा स्मृतिर्न प्रशस्यते" इति ।

श्रुतिरपि साक्षादाह "यन्मनुरवदत्तद्भेषजं भेषजतायाः" इति ॥

तथाच यथा मन्वाद्युक्तस्मृतीनांप्रामाण्यंधर्म्मे, तथैवागमस्यापि कलिकलुषजुषां लुप्तश्रुतिस्मृतिधर्म्माणां मनुष्याणामुद्धृतये सा स्विद्ध्यप्रणीतत्वेन प्रामाण्ये नास्तिसंशयलेशोऽपि ।

तेन हि श्रुतिवदत्रापि काण्डत्रयमुपनिबद्धम् किन्तु कर्मकाण्डमुपासनाङ्ग श्लोकेनोपनिबद्धम् । ज्ञानकाण्डन्तु पृथगेव श्रीशिवसूत्ररूपेण "चैतन्यमात्मा" इत्यादिसप्तसप्ततिसूत्रैः । यान्येतानि अस्मैवप्रयेऽपनिबद्धानि । तानि महा गिरौशङ्करोपल-(शङ्करपल्) नाम्नि वसुगुप्तगुरुणा(१)लब्धानि । प्रकाशित च निजसच्छिष्येषु भट्टकल्लटादिषु । काश्मीरदेशे (श्रीनगरे) व्याख्याता च श्री शिवविमर्शिन्यां श्रीमद्भिरभिनवगुप्ताचार्यपादैस्मत्प्राचार्यगुरुभि

आगमोहि—जगति निजकर्मपाशबद्धानुत्पत्तिमरणप्रवाहपतितान्संस सिन्धुन्तरीतुमक्षमान् जन्तूनुद्धर्त्तुं परमकारुणिकः शिवः शिवायाउपदि (उपदिष्टः) इति तत्पदनिरुक्तिस्मरणादवगम्यते—यथाहुः—

"आगतं शिववक्त्राद्गतं तु गिरिजाश्रुतौ ।
तदागम इति प्रोक्तं शास्त्रं परमपावनम् ॥" इति ।

अत्र "गिरिजामुखे" इति पाठे श्रुत्वा तयाऽभ्यस्तमिति तदर्थोऽवसेय

तत्र सर्वोऽप्यधिकारीतिमहान् विशेषोऽस्य-(निगम-) तः । इदञ्चो सनाकाण्डमागमीयं रामपूर्वोत्तरतापनीय-नृसिंहपूर्वोत्तरतापनीय-सौ द्वासर-शैव-पञ्चाक्षरादिरूपेण श्रुतावप्याम्नायते ।

अत्र विशिष्य मन्त्रजातं यन्त्रजातं तन्त्रञ्चेतिकर्त्तव्यतारूपं शिवेन स्नातं, तत्तैदमुपासनाकाण्डं वैदिककर्म्मोपासनाकाण्डादगणितव्यय सादिसाध्यादरीय इति-विज्ञाय—पूर्वतन्त्राणामनेकेषामेकैकमन्त्रविधान धनप्रवृत्तानामतिविततानाङ्गभीराशयानाञ्च विज्ञानेऽसमर्थानां सुकुमा मतीनामल्पायुषामल्पमेधसाञ्चाकुलातनानांकृते परमकारुणिकाश्रीमदुत्प लाचार्यशिष्याश्रीमल्लक्ष्मणाचार्यदेशिकेन्द्रा एकस्मिन्नेव सर्वमन्त्रा विधानं (तन्त्रं) "श्रीशारदातिलक"—नाम्नि ग्रन्थे सरलश्लोकैः—संगृह तवन्तः । यदत्र सुलभेनार्थावबोधउपपद्यतामिति । किन्त्वेषोऽपि काले

१. एवं प्रादुर्भवि वार्त्तिकम् "श्रीमन्महादेवगिरौ वसुगुप्तगुरोः पुरा । सिद्धादेश स्यानुग्रहमन्त्रिवत्सूत्राणिमन्यद्धिः" इति । एवं तस्याप्यर्थस्यास्ति स्पन्दसूत्राणि-स्पन्दकि ऽभिनवगुप्ताचार्यसंदेवव्याख्यानानि तान्येतानि मुद्रितानि काश्मीरश्रीनगरतोऽभ्यानि

पुरश्चरणाय एव संपूर्णानि "पदार्थादर्शविरचनाऽस्याशौचनापमहत्त्वं निवेदयन् पूर्वजो—(१६४१)—मिते वैक्रमाब्दे महाऽस्मिन्नोऽपि निगूढार्थं प्रकाशाति-इतेति काश्यपादरम्-(१५६०) मितवैक्रमाब्दे महाराष्ट्रदेशाभिजनस्य धर्मदीपकृते जगद्व्यापकस्य मत्वा अतिमतः सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-रामभट्ट-तनुजन्मनोऽस्मात्सार्वभौमान्नताः पूर्णीयमहामहिमे सपदि निर्माणं धारानगरी समागमनवैलक्षण्या सर्वतन्त्रस्वतन्त्रप्रतिभोराघवभट्टः "पदार्थादर्श"नाम्या व्याख्ययोपबृंहितमेतत्-"शारदातिलक" नामकं तन्त्रं प्रचरितमन्त्रमहोदध्यादिप्रसिद्धग्रन्थानामीश्वरतन्त्र-(ग्रन्थ-) दानवपुरस्कमूलभूतं लोकहिताय प्रायसंपत्। अत्र च प्रतिपदं "सत्संप्रदायक्रमव्याख्यायामि" इत्येव-मभिधानोऽसौ व्याख्याकार सदसत्सम्प्रदायेनापि आगमशास्त्रमिदं परि-ष्कृतमभूत्प्रथितायेति। यथायथाधुनिका आगमिकाः शिवोक्तं च वचनजातं पठन्ति-

"आगमोक्तविधानेन कलौ देवान्यजेत्सुधीः ॥ ८ ॥
कलावागममुल्लङ्घ्य योऽन्यमार्गे प्रवर्त्तते ॥
न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न संशयः" ॥ ९ ॥

यतन्त्रसर्वस्य चातः पूर्वम्— (महानि-२ उ०)

"आयाते पापिनि कलौ सर्वधर्मविलोपिनि ।
दुराचारे दुष्प्रपञ्चे दुष्टकर्मप्रवर्त्तके ॥ ३७ ॥
न वेदाः प्रभवस्तत्र स्मृतीनां स्मरणं कुतः ॥
नानेतिहासयुक्तानां नानामार्गप्रदर्शिनाम् ॥ ३८ ॥
बहूनां पुराणानां विनाशो भविता विभो ! ॥
तदा लोका भविष्यन्ति धर्मकर्मबहिर्मुखाः" ॥ ३९ ॥

इति गौरीप्रश्ने—शिवस्योत्तरम्— (महानि—१ उ०)

"कलौ तन्त्रोदिता मन्त्राः सिद्धास्तूर्णफलप्रदाः ।
शस्ताः कर्मसु सर्वेषु जपयज्ञक्रियादिषु ॥ १४ ॥
निर्वीर्याः श्रौतजातीया विषहीनोरगा इव" ॥इति॥(महानि-२उ०)

तत्रयाद्य जीवजातस्योद्धाराय मार्गं निगमयन्ति मन्त्र गुरवा तन्त्रम्

"प्रणवं पूर्वमुद्धृत्य सच्चिदपदमीरयेत् ॥
एकं पदान्ते ब्रह्मेति मन्त्रोद्धारः प्रकीर्त्तितः" ॥१२॥ (महानि-उ०३)

"अनेन ब्रह्ममन्त्रेण भक्ष्यपेयादिकञ्च यत् ॥
दीयते परमेशाय तदेव पावनं महत् ॥ ७९ ॥
गङ्गातोये शिलायां च स्पर्शदोषोऽपि वर्त्तते ।
परब्रह्मार्पिते द्रव्ये स्पृष्टास्पृष्टं न विद्यते ॥ ८० ॥
पक्वं वापि न पक्वं वा मन्त्रेणानेन मन्त्रितम् ॥
साधकोऽब्राह्मणाद्गृह्य भुञ्जीत स्वजनैः सह ॥ ८१ ॥
नात्र वर्णविचारोऽस्ति नोच्छिष्टादिविवेचनम् ॥
न कालनियमोऽप्यत्र शौचाशौचं तथैव च ॥ ८२ ॥

यथाकाले यथादेशे यथायोगेन लभ्यते ।
प्रसन्नात्कृतनैवेद्यमदनीयाद्विचारयन् ॥ ८३ ॥
आनीतं श्वपचेनाऽपि श्वमुखादपि निःसृतम् ।
तदन्नं पावनं देवि ! देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८४ ॥
किम्पुनर्म्मनुजादीनां वक्तव्यन्देववन्दिते ! ॥
परमेशस्य नैवेद्यमेवनाद्यत्फलं भवेत् ॥ ८५ ॥
महापातकयुक्तो वा युक्तो वाऽप्यन्यपातकैः ॥
सकृत्प्रसादग्रहणान्मुच्यते नात्र संशयः ॥८६॥" इति । (महानि०३उ)

तदेतत्सर्वथा वार्त्तमेव । तथा चोक्तं मीमांसावार्त्तिककृद्भिर्भट्टकुमारिलपूज्यपादैः—

"या वेदबाह्याः स्मृतयो याश्च काश्च कुदृष्टयः ।
सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः॥" इति मानवं वचनम्

तदेतेन "पदार्थादर्शे" कृता सर्वथाऽसत्स्वप्र(१)दायोक्ततयोक्तिनम् ॥ सर्वमेव प्रमाणजातमस्मिन् (पृ० ८०) श्रुतिस्मृति सम्मतमेवोद्धृतं प्रामाणिकाऽऽगमग्रन्थेभ्यः ॥

एतन्मुद्रापणं यद्यपि-रसिकमोहन चट्टोपाध्यायैः खवसुवसुभू (१८८०) मिलेच्छीयशकेऽथ चाग्निवेदाङ्कभू (१९४३) मितखी० शके जीवानन्दविद्यासागर (बी० ए०) महाशयैः कारितमासीत्कारयामपि-पश्चान्मुद्रितेयं टीका । किन्तु संशोधने शैथिल्यं सर्वत्रैवोपलभ्यते ।

यापि-आगमानुसन्धानसमित्यध्यक्षेण महाराजाधिराजमिथिलेश"रमेश्वरसिंह"महोदयेन कलिकातानगरे "एशियाटिक् सोसायटी—" नाम्न्या संस्थया मुद्रापिता सा बहुभ्योमुद्रितामुद्रितपुस्तकेभ्यः साहाय्यमवाप्यापि बहुत्राऽ शुद्धैव प्रतिभातीति पुनरस्या मुद्रणे कृतमतिभिःश्रीजयकृष्णदास—हरिदास-गुप्तमहोदयैरहं संशोधनायास्याभ्यर्थितः प्रावर्तिषि निर्दुर्दिएकार्ये।

अत्र साहायकं काशिक-रत्नफाटक-प्रकोष्ठवासि-धर्माधिकारि-श्रीमल्लक्ष्मीधरपन्तमहोदयानां हस्तलिखितमेकमपरञ्चैवं नेपालदेशीयं पुस्तकमासाद्य यथाबुद्धिवैभवं संशोधितमिदं पुस्तकन्तथापि कार्यान्तरव्यासक्तमदीयमतिदोषेण सीसकाक्षरयोजकदोषेण चोपनता अशुद्धयः सम्भाव्यन्ते ताश्चाप्राचिरेण शुद्धिपत्रसन्निवेशनेनापनेष्याम्यवश्यमिति निश्चिन्वानोविरमामि निरर्थकाद्विस्तरादिति । साम्प्रतं शुद्धिपत्रसन्निवेशनकार्यंप्रवृत्तमस्तीति च विशेषविज्ञेयमिति ॥

निवेदकः—
विदुषामाश्रवो
श्रीमुकुन्दझावख्शी (म० म०)

---

(१) वस्तुतस्त्वेतद्वचनजातमाधुनिकैरामभोहनरायमहाशयै—"ब्रह्मसमाज" नामकाधर्मसंस्थाप्रवर्त्तकैरभिनवसमागमान्नायं दृष्यतीति विजानन्ति शिष्टाः ।

श्रीः।

सटीकश्रीशारदातिलकस्य

विषय सूची।

द्वितीयः पटलः

अथ शारदातिलकम्

श्रीमद्राघवभट्टकृतपदार्थादर्शटीकासहितम् ।

नित्यानन्दवपुर्निरन्तरगलत्पञ्चाशदर्णैः क्रमाद् ।
व्याप्तं येन चराचरात्मकमिदं शब्दार्थरूपं जगत् ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

श्रीकण्ठं त्रिभुवनवन्दनीयचरणाम्भोरुहम्
पदयुग्मतः पुनः पुनर्विनयतः संप्रातमामि मुहुः ।
मन्दानन्दोऽस्मि दुर्धर्षसिन्धुसुन्दरीभ्यांलोचन

. . . .

भवाय भवानी भूयात्सा अन्तिमाभिदा ।
स्फुरन्तरकुचमन्ये यस्या वागिन्द्रामोऽभिरुर्जम ॥ ३ ॥
शारदातिलके तन्त्रे गुरुणामुपदेशतः ।
पदार्थादर्शटीकेयं राघवेण विरच्यते ॥ ४ ॥
संप्रदायागतं किञ्चिद् गणितागमसम्मतम् ।
मनुकमत्र तत्सम्यो विचारविनुमर्हथ ॥ ५ ॥
विद्वान् दूषकोऽत्यन्त तद् दोषाय दूषणम् ।
दोषाभावादिविदितमेव स्वभावो हि दुस्त्यजः ॥ ६ ॥

अथेश्वरः सर्वा अपि श्रुतीर्भक्तजनानुग्रहार्थं अल्पानां स्वर्गाय मुक्तये च समुपदिशति स्म । अन्येषां च स्मृतिशास्त्रादीनां तन्मूलकत्वेन तदर्थप्रतिपादकत्वेन च प्रामाण्यमिति सुप्रसिद्धतरम् ॥ अन्यासां त्वागमानां पुनः कथं तन्मूलकत्वम् ? अन्यथा तैरेव विशेषेण यथोक्तोपदिष्टैः स्वर्गोऽथ वा मुक्तिरपि भविष्यतीति किमर्थमिति प्राप्ते, उच्यते । "स ऐक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति" । तथा "यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति तद्विजिज्ञासस्व" इत्युपक्रम्य "आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते आनन्देन जातानि जीवन्ति आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्ती"त्यादि—"इदं सर्वं यदयमात्मे"त्यन्तेनोपसंहृतम् । अतः "उपक्रमोपसंहारावभ्यासोऽपूर्वता फलम् । अर्थवादोपपत्ती च लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये" इत्युक्तत्वात् । उपक्रमोपसंहाराभ्यां स्वाभाविकस्यानाद्यनिर्वाच्याऽविद्यासहायस्यापि परमानन्दस्वरूपं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावं परमशिव स्वात्मविवर्तरूपं सकलं जगत् सृजतीति श्रुतिवाक्यप्रतिपादितोऽर्थः । ननु तु जगत्सृष्टिकर्तृत्वं ब्रह्मणः, अनाद्यविद्याङ्गीकरणं किमर्थमिति चेन्न । तथा विनाऽसङ्गस्य तत्कारणतानुपपत्तेः, तथैवमर्थं श्रुत्यागमावपि यतः—"इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते" इति । "शिवो हि शक्तिरहितः शक्तः कर्तुं न किञ्चन" इति । एवं जाते जगति निजकर्मसंस्कारवशात् जन्तवोऽनात्मज्ञा उत्पत्तिमरणजन्याऽऽहवजनिता भावकलुषम् संसारसिन्धुं तरितुम् एवंभूता ज्ञानवर्जितस्य परमेश्वरत्वतया किञ्चिदुपाधिविशिष्टः सर्वाः श्रुतीः समुपदिशति स्म । तत्र सर्वासु श्रुतिषु काण्डत्रयं कर्मोपासनाज्ञानभेदेन । तत्र कर्मकाण्डे जैमिनिप्रभृ-

अथ शारदातिलकम्

श्रीमद्राघवभट्टकृतपदार्थादर्शटीकासहितम् ।

नित्यानन्दवपुर्निरन्तरगलत्पञ्चाशदर्णैः क्रमाद् ।
व्याप्तं येन चराचरात्मकमिदं शब्दार्थरूपं जगत् ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

अथ शारदातिलकम्

श्रीमद्राघवभट्टकृतपदार्थादर्शटीकासहितम् ।

नित्यानन्दवपुर्निरन्तरगलत्पञ्चाशदर्णैः क्रमाद् ।
व्याप्तं येन चराचरात्मकमिदं शब्दार्थरूपं जगत् ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

श्रीकण्ठं निजलाञ्छनप्रकटनाम्भोरामयोरोदयम्
[illegible] गुरुः ।
[illegible]
[illegible] ॥ १ ॥
[illegible] ।
[illegible] मनसि मे गुरुमाश्रयामु ॥ २ ॥
[illegible] भक्तिभाविता ।
[illegible] ॥ ३ ॥
शारदातिलके तन्त्रे गुरूणामुपदेशतः ।
पदार्थादर्शटीकेयं राघवेण विरच्यते ॥ ४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥
[illegible] दोषाय दूषणम् ।
दोषाकरादिदि [illegible] स्वभावो हि दुरत्ययः ॥ ६ ॥

[illegible]

शब्दब्रह्म यदूचिरे सुकृतिनश्चैतन्यमन्तर्गतम् ।
तद्वोऽव्यादनिशं शशाङ्कसदनं वाचामधीशं महः ॥ १ ॥

तिभिः सम्यक्तया विवृतम् । इत्युपासनाकाण्डं नारदादिभि,र्ब्रह्मकाण्डं भगवद्व्यासादिभिरिति स्मृ(श्रु)तिमूलकता अस्य प्रत्यक्षोपलब्धा । श्रुतिमूलकता तु रामपूर्वोत्तरतापिनीयनृसिंहपूर्वोत्तरतापिनीयगौरीपञ्चाक्षरशैवपञ्चाक्षरात्मिका च साक्षाच्छ्रुतिरुपलभ्यत एव । तत्र कर्मकाण्डे सर्वोऽप्यधिकारी । मुमुक्षोरपि तत्त्वज्ञानपर्यन्तं स्वचित्तशुद्ध्यर्थं प्रत्यवायपरिहारार्थं च कर्मकाण्डेऽधिकारसंभवात् । तद्वदुपासनाकाण्डेऽपि । यतः साकारोपासनातः स्वर्गादि बहु फलं भवति ततो मुक्तिश्च, कर्मकाण्डात्तु स्वर्गादिफलं बहुतरव्ययायासेन भवति । ब्रह्मकाण्डात् मुक्तिरपि आदरनैरन्तर्यदीर्घकालाभ्याससाध्याऽनेकेषु जन्मसु तादृशेष्वेव गतेषु भवति । "अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम्" इति वचनात् । एवमुपासनाकाण्डमेवागमशास्त्रात्मकं गरीय इति सिद्धम् । तत्रोत्पलाचार्यपूज्यपादशिष्यश्रीलक्ष्मणाचार्यः पूर्वतन्त्राणामनेकेषामनेकमन्त्रविधानकथनप्रवृत्तानामतिविस्तृतानां गम्भीराणामिदानीन्तनानामल्पमतीनामल्पायुषामेकस्मिन्सर्वमन्त्रविधानमभीप्सूनां पुंसामशक्त्या दुरवगाहत्वमवलोक्याऽतिकृपालुः शारदातिलकतन्त्रं चिकीर्षुश्चिकीर्षितस्याविघ्नेन समाप्त्यर्थं प्रचयगम(१)नार्थं च सकलशिष्टवाक्यतया"ऽभिमतकर्मारम्भसमये सम्यमास्तिकामैर्मङ्गलमाचरणीयम्" इति सदाचारानुमितश्रुतिबोधितं परदेवतानुस्मरणलक्षणं मङ्गलं शिष्यशिक्षार्थमुपनिबध्नन्नाह—"नित्येति" । सम्महोऽनिशं वोऽव्यादित्यन्वयः । तन्मह एवाव्यतीव परदेवतानुस्मरणस्य सिद्धौ सत्यामस्य पद्यस्य यत्किञ्चित् क्रियापेक्षायां विघ्नोपशमनद्वाराऽभिलषितफलवितरणप्रवणत्वरूपावनक्रियानिर्देशेन देवतासांमुख्यं दर्शितम् । तत्र सामान्यकर्मसम्बन्धे प्राप्ते क्रियमाणग्रन्थस्य निर्विघ्नपाठमभिप्रेप्सोः शिष्यापरि कृतां सूचयतो व इति कर्म निर्देशः । वो युष्मान् शिष्यान् पातु इत्यर्थः । एवमेवात्र संबोधनयोग्यत्वात् संबोधनप्रधानत्वाच्च युष्मदर्थस्य यतः शिष्यरूपयैव विविनक्ति आचार्यो ग्रन्थकरणे प्रवृत्तः । तथाच तेषां कश्चित्कालमवने सिद्धे निर्विघ्ने पाठमात्राद्यावपि तच्छिष्यद्वारा प्रचारसिद्धौ रनिशमित्युक्तिः, एतेन सर्वदाऽवने सिद्धे स्वशिष्याणां तच्छिष्याणामपि च निर्विघ्नपाठसिद्धौ ग्रन्थप्रचारो भविष्यतीत्याशयः । किं तन्मह इत्याकाङ्क्षायामाह—"नित्यानन्दवपुरिति" । नित्यो योऽयमानन्दः ■ वपुर्यस्य । एतेन शानपमिदं परशिवस्वरूपमुक्तम् । ननु "शक्त्या विना शिवे सूक्ष्मे नामधाम न विद्यते" इत्युक्तेर्निर्गुणस्यामूर्तस्य निराकारस्य तस्य कथमवनक्रियाकर्तृत्वमित्याह—"वाचामधीशमिति" । अनेन शक्तिसहितं सदाशिवाख्यं रूपं वागीश्वरीरूपमुक्तम् । ननु वागीश्वरीरूपं चतुर्भुजं पुस्तकाक्षसूत्रधरं तथापि दर्शितं, तद्विवृत्त्यर्थमाह—"शशाङ्कसदनमिति" । शशाङ्कस्य चन्द्रस्य सदने स्थाने चन्द्रमण्डलान्तर्गतमित्यर्थः । शशाङ्कशब्देन शुक्लत्वात् सत्त्वमयं तत्त्वकं सूचयति, "अनिशं शशाङ्कसदनमिति" पदाभ्याम् । अ. तिम्पुक्तेन सर्वगत्वेन भी ए(तेन) तत् सहिता निशा हकारो यस्य सुखसहितोऽनिशं चतुर्थीविभक्तिरेन हारेति सिद्धम् । शशाङ्केत्यादिना बिन्दुरुक्तः, वागीश्वरी सुखमिव वक्ष्यमाणो अनुदात्तमपि सूचयन् व्याचष्टामाह "शब्दब्रह्मेति" स्पष्टम् । शब्दार्थस्य आगात् समात् व्याख्या ३. १ निरवयवसमासे गण्यते अर्थान्तरमभ्यः पदान्तरयो वर्णेभ्यः । अत्र "समासे वर्णोच्चारणस्य वा वर्णोऽयं पदान्तवर्णानन्तरं इव वर्णेषु वर्णोच्चारणे वर्णोऽयं । केवल निरवयवपदोऽभिव्यक्तवर्णैकमेव पदमित्याहुः । अत्र वर्णानामेकरूपतायामपि सामान्यतया एकपदतया पदप्रयोगमुक्तम् । अन्यथानुपपत्ति-

(१) प्रचयगमनं शिष्टपरम्परा तत्र गमनमेवार्थः । तस्य इतिनर्थः सदैव समयतुल्यं भवितव्यं शिष्यैरनुष्ठेयमिति ।

त्पर्यानुरसतोऽपि स्वस्वगार्थाङ्गत्वाभ्युपगतत्वात् । अथवा "मकारः पुरुषो यतः" इत्युक्तेः
य स्थानस्वरूपत्वात् पञ्चादित्युक्तिः । यद्वा ककारस्य कण्ठमेघोगात्मकत्वात् तयोरप्योर्दने-
स्योपदेशो इत्युक्तम् पञ्चादारभ्य ग्रहणम् । यद्वा विसर्गस्य केवलत्वाभिरत्वात् पञ्चभूतात्मक-
भावात् सर्ववर्णोत्पत्तिहेतुत्वाच्च मे स्वस्वता तयोक्तिः । तदुक्तं—"माया(१)योऽमस्य एव
ति । कश्चिदाद्योऽपि तावतामेवोपयोगादा तयोक्तिः । यद्वा मूलाधारादि-आज्ञान्त-षट्चक्रेषु
तत्त्वर्णानामेव स्थितत्वात् पञ्चादित्युक्तिः । अनयोर्व्याख्यानयोर्बहिरान्तरभेदेन कथनस्या-
। आन्तरस्य च मुख्यत्वात् शास्त्रे सर्वत्र मुख्येन व्यवहार इति ज्ञेयम् । अनेनान्तर्मा-
न्यासोऽपि सूचितः । सघान्तरस्थले कुण्डलिनीतत्त्वौ स्फटीभविष्यति । अतएव द्वितीया-
नुविमर्शनिरूपणान्ते परमपद्मिनी तत्त्वं मातृकाविचार इत्यपि सूचितम् । ननु "सर्वव्यापी
शिव" इति वक्ष्यमाणत्वात् तस्य स्थान एव सर्वव्यापित्वे पुनः कैरिति कारणाभेदेति चेत्—
यम् तस्य स्वत एव सर्वव्यापित्वे किन्तु तत्रतावे शब्दपदैर्मुख्यत्वद्योतनाय निरन्तरग-
न्यासादर्णैरिति कारणोक्तिः । किञ्च पूर्वमपि अस्मिन्विषये तत्त्वोपाधिविशिष्टत्वे वाच्ये
सामर्थ्यमित्युक्तिः । सा(२)रि । अत्र वर्णानामर्थरूपस्याप्रस्तोतत्वादपि तत्र शब्दस्वरूप-
अव्यार्थवार्थरूपे व्याप्तोत्तानि ब्रह्मादिमादित्युक्तिः, तेषां शब्दरूपव्यापकता सम्भवत्येव
रूपव्यापकता तु सर्वव्याप्तत्वस्य शब्दप्रकाशत्वनियमात् ज्ञेया । तदुक्तं भगवता भर्तृ-
णा—"न सोऽस्ति प्रत्ययो लोके यः शब्दानुगमादृते । अनुविद्धमिव ज्ञानं सर्वं शब्देन
(३)भासते" इति । यद्वा येषां मते शब्दार्थयोरभेदस्तन्मतमाश्रित्योक्तम् । तदुक्तं तेनैव
बन्धविधारमतो भेदौ शब्दार्थौ वा पृथक् स्थिताविति । अतएव मन्त्रदेवतयोरैक्यमप्रथा-
। अतएव पूर्वं सदाशिवमन्त्रोद्धारः । यद्वा शक्तिरभिन्नत्वात् तस्य शब्दरूपत्वेन शब्दरूप-
ध्वन्ते शिवेनाप्यर्थरूपव्यापकत्वे ज्ञेयम् । तदुक्तं वायवीयसंहितायां "शब्दजातम-
तु धत्ते शब्दवल्लभा । अर्थस्वरूपमखिलं धत्ते मुग्धेन्दुशेखरः" इति । एतस्थे तृतीया उपल-
क्षणेन योज्या । उपलक्षणत्वं च तदुत्पत्तिव्याख्याने, शब्दसृष्टिप्राधान्यमेवोपनिषद्ययाह—कुण्ड-
ली यदन्तर्गते चैतन्यं शब्दब्रह्मेत्युदीरितम् इति । कुण्डलिनीत्याश्रयस्तादृशा इत्यर्थः । "चैतन्यं
भूतानां शब्दब्रह्मेति मे मतिः" इति वक्ष्यमाणत्वात् । तस्य सर्वव्यापित्वात् तद्देहस्येव
तत्तुल्यैतत्स्वरूपत्वाच्छब्दब्रह्मता सम्भवत्येव । किञ्च यस्माद्बिन्दोः शब्दब्रह्म उत्पत्तिस्त-
देव बिन्दोः सदाशिवस्याप्युत्पत्तिरस्त्यपि । तत्र शब्दपदेन शब्दब्रह्मेत्युक्तिः । अर्थपदेन
शिव इति परं विशेषः । "भिद्यमानात्पराद्बिन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत् । शब्दब्रह्मेति तं
गुः सर्वागमविशारदाः" इति । "अथ बिन्द्वात्मनः शम्भोः कालबन्धोः कलात्मनः । अ-
यत जगत्साक्षी सर्वव्यापी सदाशिवः" इति वक्ष्यमाणत्वात् । अथवा हेतुहेतुमद्भावेन यो-
कार्या । यतः कुण्डलिनी यदन्तर्गते चैतन्यं शब्दब्रह्मेत्युदीरितं । अतो येन निरन्तरगतस्वरू-
पादणैर्जगद् व्याप्तमिति । "तत्प्राप्य कुण्डलीरूपं प्राणिनां देहमध्यगम् । वर्णात्मनाऽऽविर्भ-
वति गद्यपद्यादिभेदतः" इति वक्ष्यमाणत्वात् । अन्ये त्वन्यथा योजयन्ति—यत्परमशिव-
रूपं कुण्डलिनी वेदान्तिनः तच्छब्दब्रह्मेत्युदीरितं । अयमर्थः । अस्माभिः परमशिव
त्युच्यते, तेषु ब्रह्मेत्युच्यते इति शब्दमात्रेण परं भेदः । वस्तुतस्तु चिदानन्दादित्व-
त्वे तैरप्यस्माभिरप्यङ्गीकृत एव । तत्कीदृक्?—आगमपरोक्ष्याम् "यस्य निश-
तो वेदाः" इत्यादिश्रुतेरागमपरत्वं प्रसिद्धमेव । यतो वागर्थात्मक एव निरन्तर-
त्तत्प्रकाशादर्णैर्येन जगद् व्याप्तमिति यथासम्भवं तत्रापि योजनीयं, यतो वेदस्य वर्णमय-
त्वात् । इत्येकव्याख्या । यद्वाऽत्र शास्त्रे शब्दसृष्टेरिवार्थसृष्टेरपि कुण्डलिन्या एवोत्पत्तेस्तस्या

(१) माया—विसर्गः । (२) शब्दपदैर्मुख्यत्वद्योतनार्थस्तत्समः प्राक् ।
(३) भासते इति मुद्रितपुस्तकेषु पाठः ।

एव "कुण्डली परदेवतेऽपि परदेवतानाम्नोऽस्य तदनुस्मरणमेवोचितमिति । महः शब्देन तेजो रूपा कुण्डलिनी उच्यते । "आदित्येन्द्वग्नितेजोमयत्वात् तन्मयोविभुरि"त्युक्तेः । सा कीदृक् ? *नित्यानन्दवपुः* । अस्मिन्नेवान्त्ये पटले कुण्डलीस्वरूपं वक्ष्यति "नित्यानन्दमयीं गलत्परसुधावर्षैरि"त्यादिना । येन यथा कुण्डल्या शब्दार्थरूपं परा पश्यन्ती मध्यमा वैखरीत्वेन शब्दजनकत्वात् कार्यकारणोपचारात्तद्रूपं, त्रिपयस्त्वार्थरूपम् । स्वभावेन घटं, पृथिव्यादिकत्वात्कार्यकारणोपचारात्तदेवमेतद्भूतं गच्छतीति जगद्विनश्वरं नाति व्याप्य यत् यथा शब्दार्थरूपं चराचरात्मकं जगद्विश्वं व्याप्य "[illegible]

[illegible] नेन । *अन्तर्गतम्* सुषुम्नान्तर्गतमित्यर्थः । "या सुषुम्नाधारदण्डान्तरविवरगतेत्युक्तेः । *वाचामुत्पदनं* महत्त्वाऽनुभवात्मकत्वात्* वाचामयी* सर्वशब्दोत्पादकत्वात् । सर्वमन्त्रोत्पादकत्वाच्च, तथाऽस्मिन्नेव वक्ष्यति "विदधात्मना प्रसुता सा सूते मन्त्रमयं जगत्" इति, यद्वा वाचामयीति वाग्भववीजमित्यर्थः । "शक्तिः कुण्डलिनीति या निगदिता आद्यमस्तेऽत्युक्तेः । यद्वाऽत्र ग्रन्थारम्भे सरस्वतीदेवता तस्या एव स्मरणात् ग्रन्थस्य स्फूर्तिर्भवेदिति । [illegible] प्रथमतः सरस्वतीमन्त्रस्यैव कथनात्, तेन सरस्वतीदेवतानुस्मरणमेवोचितमिति *वाचामयी* महः* सारस्वतं तेजः योऽस्यात् । अथ च वाचामयीमित्यनेन केवलं वाग्भवस्य सरस्वतीमन्त्रमुक्तम्, "पुनरन्तरवीभुवि वाग्भवाख्यं वाचां सुधारससुधां लभते [illegible] सिद्धिमित्युक्तेः । तत्कीदृक् ? *वाचामुत्पदनम्* अनेन चन्द्रकलावतंसत्वेन ध्यानमुक्तम् । यदाहुः "धनरागारक्तकोलामिकोटीरस्तुता भवतु सरसि वाचामीश्वरी भूतये वः" इति । पुनः कीदृक् ? नित्यं सर्वदा आनन्दयतीत्यानन्दम् आनन्दजनकं वपुर्यस्य तत् । साधकानां सुधारसनदीदर्शनसमुन्मेषस्फुरणादाह्लादजनकमित्यर्थः । तथा च सारस्वतीम्नाये *भावाख्यां* "सौभाग्यसरस्थाने सुधाभणितिपूर्णं सुदावासं" इति । पुनः कीदृक् ? *चैतन्यमन्तर्गतम्* अनेन सूक्ष्मा परस्यापि परापरा उक्ता । यदाहुः "स्वकरज्योतिर्निबद्धा, सूक्ष्मा वागनपायिनी"ति । अन्यत्रापि "सूक्ष्मा कुण्डलिनी मध्ये ज्योतिर्मात्रा परा भवे"ति । येन महसा निखिलसाक्षात्प्रत्याहार्यैः चराचरात्मकं शब्दार्थरूपं जगत् व्याप्तम् । अत्र पश्याविदर्शीत्यनेन पश्यन्ती उक्ता । शब्दार्थरूपमित्यनेन परस्या मध्यमा उक्ता । मध्यमाशब्दो सह मुहूर्तिकशब्दश्च स्फूर्तिं । अत्र शब्दब्रह्मजनकेन वेदा उच्यन्ते । तेन वेदात्मकमित्यर्थः । तदुक्तं वार्तिककारादिभिः "शब्दब्रह्मेति पदे द्वे वेदात्मकमुच्यते" इति । अनेन वाक्यरूपा वैखरी उक्ता । यदाहुः "ध्वनिर्वैखरी पदे वाक्यमित्याश्रयमनुभवम्" । सन्ध्या [illegible] मातृकैव वागर्थानामुत्पत्त्यै" इति । अन्यत्रापि(१) "आदिक्षान्तविलासलालसतया तासां तुरीया तु या क्रोडीकृत्य जगत्त्रयं विजयते वेदादिविद्यामयी"ति । अनेनात्र पश्यन्ती (इता) वैखरीमध्यमाद्याः इत इति वदन्ति । यथा—तत्र वेदे महोऽस्त्वात । कीदृक् ? प्रकाश्यं प्रतिभावनम् । पुनः कीदृक् ? नित्यानन्दवपुः । नित्यं पूर्णं तेन इदम् । आनन्दयतीति आनन्दोत्पादकत्वाद्वा आनन्दः शक्तिः । तेन सः । वेदो वपु तस्य । अनेनैवोक्तिरिदं त्रिशत्पुरुषं भवति । अन्तः अर्थं सत्यरूपमित्यर्थः । तत् कीदृक् ? प्रकाश्यं [illegible] कृपया सामान्यं तत्त्वतया सूर्यादीनि प्रकाशेन प्रकाशः । तदुक्तं प्रकाशः । तत्र वेदेन प्रकाशत्व इदं व्याकरणादिकारणता । उक्तञ्च "वेदानां हि च इन्द्रेण पदानि तेनेन्ति । *वेदिताचामनि*

(१) [illegible]

"अतएव भेदेनापि तयोः समता भवेदि"ति । तद्रूपो मकारः पुरुषः । तेन ह्रः । पुनः कीदृक् ? अस्तगतम् अस्ते ए: गतः सङ्गतो यत्र तत् । पुनः कीदृक् ? ध्याते सि: चतुःसंख्या तेन चतुर्धस्वरः । तेन भाते पूर्तिनम् । अत्र शान्तरूपो वारस्य मेलनोऽभिप्रेतः स द्वितीयपटले स्फुटीभविष्यति । "विमलेचित शून्ये ज्ञेयमि"ति वा वारस्य. सेवकः । तेन शून्ये तस्य बिन्दुरूपत्वाद्विन्दुरूपतः, एतेन वद्दूटं मध्यबीजमुद्धृतम् । अतएव वक्ष्यते "वद्दूटे त्रिपुरामन्त्रमि"ति । एवं मध्यमबीजमुक्त्वा प्रथमबीजे हकारमकारयोः पूर्वमेवोक्तत्वात् । ऐष-ऐकारोऽपि योजनीय. । कीदृक् प्रथमं ? शशाङ्कसदृशम् । एतेन बिन्दुरूपे प्रथमबीजमुद्धृतम् । अन्त्यं कीदृक् ? शब्दार्थरूपम् । अत्र शब्दतत्त्वेन शब्दरूपो गृह्यते अर्थेनार्थो शिवचन्द्रो । तेनशब्दरूपो विसर्गस्ते च दृशोति दृशमेव्या, तथा शक्तिरः । तद्रूपे यत्र तत्तथा, अन्यच्च "अङ्कानां वामतो गतिरि"त्युक्तेर्वा वारस्यमेकेतेन तवारस्य चतुर्मेक्या "पिण्डान्त्यैरक्षरैयुक्ता"इत्युक्तेर्न्ये इति षकारस्यैकोऽङ्कः । एवं योडश तेन विसर्गः । एवं तृतीयं बीजमुद्धृतम् । तदुक्तं «सिद्धेश्वरीमते» "हंसाख्या(१) हस्त्यमकारयुक्ता अन्यविधपरविसर्गसर्गिभिन्नाः । अन्त्यो विमर्शी इतरौ सबिन्दू मध्यौ विरिञ्चेन्द्रहरैर्युतः" इति । अथवा ऐषेति स्वतन्त्रतया निर्देशात् ध्यायामित्यासनस्य ग्रहणात् शब्दार्थरूपत्वाच्छब्दार्थात्मकत्वात् वेवल्यवः स्मरा एवास्य मन्त्रस्य चेतनीमन्त्र इति सूचितम् । यदाहुः, "तिरा(२)दये वेवल्पादिशीले भगस्य पूर्वाद्यमबीजमन्यत् ॥ तिरोऽस्ते गदिता त्रिवर्णा मेरुतविद्या गुरुवक्त्रगम्ये"ति ॥ अन्यबीजानां क्रमेण वाग्भव-कामराज-शाक्त-त्वमाह-«वाचामर्थोदमिति» अनेनाद्यस्य वाग्भवत्वमुक्तं «चराचरात्मकं जगदेनेति» मैथुनमुद्रेरुत्पन्नत्वात् जगतो, मध्यमबीजस्य कामराजत्वोक्ता । सृष्टिरिव. यत् अन्त्यबीजं शब्दमष्टसृष्टिरे हस्वमेतान्यस्य शाक्तत्वमुक्तम् । "क्रियाशक्तिमतां देवीं शब्दमहान्यवर्तिनी" इति वक्ष्यमाणत्वात् । तदुक्तं «सिद्धेश्वरीमते,» "वाग्भवं प्रथमं बीजं कामराजं द्वितीयकम् । शक्तिबीजं तृतीयं तु चतुर्थेकन्यदमि"ति । अथ "ओंकारसहितिनिर्दिष्टो मन्त्रविधिविधः स्मृतः" इत्युक्तेः शब्दात्मकं ब्रह्म शब्दमयोति प्रणवं चराचरात्मकं जगदेनेति मैथुनयरोः कामानुत्पत्तेः कामबीजं, यथा मकारः बृहत्स्वव्यासे मकारेण सह शब्दतत्त्वम्यामात् । मम बीजाक्षिरूप । ईशः प्रभुः । अनेन विसर्गः, "माया वाकस्यभिधः सर्गः सकभूतात्मकः प्रभुरि"त्युक्तेः । एवं नमस्कारः । एवमन्य मन्त्रस्यादावर्दिर्मन्त्र उक्तः । यदाहु. "कमलं(३) परिलुप्तमध्यमान्त्यस्वरमीशादिदुर्नमबिन्दुनादम् । निगमादि नमोऽन्ते विराजद् भुवि देवीहृदयं प्रसिद्धमेतदि"ति । अथाणां बीजानां सामान्येन विशेषणमाह-«अभितामिति» न विद्यते मिता हकारो यत्र । "भाद्रादिवि"ति चेच । वेदादिन्यासे मिता हकारयाचिस्तेनाद्री हकाराभावे सकारस्यादिव्युक्तं, तेनाद्री सकार. पश्चात् हकार. । यद्वा निरित्यनेनैव आद्यबीजस्यापि बिन्दोरुद्धृतत्वात् अमिती हकाररहिते शशाङ्कसदृने शशाङ्कः सः सदृने स्थाने यस्य । अनेन हकारस्थाने सकारः । तद्रूपो ह-

---

(१) मरयामम्यै. । हंसा. हकाराख्य । बीजाः १ संयुक्ताः । तथा क्रमात् चतुर्विधपदृषिस्वरैः श्रीवान् त्रिनाऽष्टम ऐ । चतुर्थं ई । दशम औ । सैर्युक्ता., विशेषमाह-तृतीयो विसर्गयुक्तः । इतरौ प्रथमद्वितीयौ सानुस्वारौ । मध्य पुन. विरिञ्च्यादियुक्त. विरिञ्चिः कः । इन्द्रो लः । हरो हः अग्नी रेफः । एतैर्युक्त. । इद वद्दूटं मध्यबीजम् । एवं त्रिबीजा भैरवी ।

(२) शिवड । तदष्टम ऐ । भगमे । ततोविलोमाष्टममीशिरोऽन्त्ये यस्यैरयो ॥

(३) परिलुप्तौ मध्यमान्त्यस्वरौ यत्रैतत्कमलम् । तथा ईशडः । तदादिरी तेन युतं सानुस्वार च । कमठेतिशब्दे म-लगताकारस्यलोपे ईबिन्दुयोगे कामबीजम् । तत्कीदृक् ? प्रणवमस्यास्त स्थितम् ॥

[illegible]

निरुक्त्याभावादुकारः । यथा स वामदेव "पवनमुपान्त्ययुक्तः [illegible] ककारेण [illegible] । यथा हरिहरपदद्वयम् । वनमित्यत्र वकारेण [illegible] सम्बन्धात् [illegible] कारोऽन्त्याभ्यां विसर्गः । ननु प्रणवस्य सबिन्दुकत्वात् [illegible] विसर्गमात्रे वक्ष्यति अत्र च बिन्दुविसर्गावुभावितिविरोध इति चेत्, न, अन्यथा मन्त्रेषु क्वचिद्बिन्दुः क्वचिद्विसर्गः क्वचिद्बिन्दुविसर्गावप्युपलभ्येते [illegible] कृतः । यदाहुः सनत्कुमाराः "अष्टमस्य तृतीये तु चतुर्दशसमन्वितम् । [illegible] इति । अन्यत्र तु "दन्ता(३)न्तेन युतं तु [illegible] सम्मोहनाख्यं कुरुमिमं ति । अन्यत्र

---

(१) अङ्कुलं हस्तत्वं ॥ (२) कुरु [illegible] भैरवी शीघ्रबोधिनी ।

(३) दन्तान्तर्गो दण्ड—सानुस्वारम् । सकलं [illegible] कुरु सः । [illegible] बीजम् ।

अन्तःस्मितोल्लसितमिन्दुकलावतंस-मिन्दीवरोदरसहोदरनेत्रशोभि ।
देवस्त्रिलोकविभवस्य नयेन्दुमौले-रस्तु पुरः स्फुरतु मङ्गलमादराद्वः ॥ २ ॥
संसारसिन्धोस्तरणैकहेतून् धरे गुरून् मूर्ध्नि शिवस्वभावान् ।
रजांसि येषां पदपङ्कजानां तीर्थाभिषेकश्रियमावहन्ति ॥ ३ ॥

पूर्वार्द्धमिति संक्षेपः । एतस्य व्याख्यानमग्रे गुरुस्तवननिर्णयप्रसङ्गेन मया कृतमिति ध्यातव्यं ग्रन्थविस्तरभयात् ॥ १ ॥

अनुपदिनं मुहुरिष्टदेवं नागुरुस्तौति—"अन्तरिति" । नयेन्दुमौलेरस्तु पुरो वो मङ्गलमादरात् स्फुरत्विति योजना । तथापि वो मङ्गलं दिशतु इत्यनेन शिष्ये कृपाद्युक्तिता । यद्यपि तन्त्रान्तरे शैवदर्शने "न शिवेन विना शक्तिर्न शक्तिरहितः शिवः । न तयोरन्तरं वाऽपि" इत्यादिना शिवशक्त्योरैक्यमेव तथापि द्विधात्वेन विना सृष्ट्यनुपपत्तेः श्रीशक्तिरूपे देवे कर्पूरगौरत्वं वर्णितम् । एतेन शैवमताद्युक्ति सूचिता । तस्य जगत्कारणतामाह—"त्रिलोकविभवस्य हेतुरिति" । कारणात्मकत्वेन त्रिलोकी विभवः । कोऽसौ ? अन्तःस्मितोल्लसितम् कल्पितमिदं जगदित्यमनीति हास्यकारणम् । हसने माभिजनस्य वा हासः । एतेनास्या विश्वक्षोभकता सूचिता । किञ्च—"यदनुग्रहमेव दृश्यतेऽभिजातं न यद्विना" इति न्यायेन देवस्यानुग्रहतो विविधजगन्निर्माणं सूचितम् । पुनः कीदृक् ? "इन्दुकलावतंसम्" । आत्मावयवत्वेन गुरुदायनमुच्यते । तथाच "नामनिरुक्तानुगामने" "इन्दुकलावतंसो द्वौ वर्णौ हृदिस्थौ" इति । पुनः कीदृक् ? "इन्दीवरोदरसहोदरेति" । एतेन मन्त्रोत्कर्षादिप्रयोगरूपं वर्णितम्, यद्वा नयेन्दुमौलिरत्नैः पुरतिष्ठतेन पुनरेतेषां येषां । विशेषणीयस्य प्रयोगाः । त्रिलोकविभवस्य हेतुः शिवः तेन इकारः । अन्तः स्मितं प्रयाणो यस्याः सा अन्तःस्मितोऽग्निः रेफः । तेन उल्लसितम् । इन्दुकलावतंसमिति बिन्दुः । इन्दीवरोदरसहोदरे नेत्रे यस्याः सा इन्दीवरोदरसहोदरनेत्रा तेन ईकारः । यद्वा इन्दीवरोदरस्य सहोदरं गुरुः नेत्रं यन्त्ररूपं तस्य वाममिति दीर्घेकारः । तेन मिलित्वा भुवनेशीबीजम् ॥ २ ॥

"यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः" इत्यागमात्परेणैव भक्तिपरगुरुस्मरणे इति शिष्यशिक्षार्थमवतारयति परदेवतयोः स्मरणानन्तरं गुरुनमस्कारमाह—"संसारेति" । शिवस्वभावान् गुरून् मूर्ध्नि दधे इत्यन्वयः । शिवस्वभावात् शिवरूपानित्यर्थः । एतेन गुरुस्वामिनोः सदा सेवाकारकतया कर्तव्यमित्युक्तं भवति । तदुक्तम् । "गुरुं न मर्त्यं बुध्येत यदि बुध्येत तस्य तु । कदापि न भवेत् सिद्धिर्न [illegible]

[illegible]

गुरुम् । प्रसन्नायदसौ "अस्तं स्मरेत्सम्यगमपूर्विकम्" । इति । "अन्यत्रापि" श्रीमद्गुरुपदाम्भोजं मूर्ध्न्येव सदा स्थितम् । यः स्मरेत्स्मारितैर्भावैः सोऽचिरात् खेचरो भवेत्" । इति । गुरुरिति बहुवचनं पूजार्थं गुरु-परमगुरु-परमेष्ठिगुरुविवक्षया वा । तथाच ग्रन्थकृत् "गुरुपदपङ्क्तिः" "श्रीकण्ठे यमुमन्तौ श्रीमानानन्दमुत्पन्नाचार्यादीनिति" "स्वस्थानमभिनवगुप्तं वन्दे श्रीक्षेमराजं येन तत्पितृन्या" । कीदृशान् ? "संसारसिन्धोस्तरणैकहेतूनिति" । अनेन विना गुरूपदेशं संसारतरणमशक्यमित्युक्तम् । "तथा च श्रुतिः"—"तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्" इति । "आगमश्च" । "अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया । चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः" इति । तेः । एतेन पादोदपानपूर्वकं गुरुनमस्कारः कर्तव्य इत्युक्तं [illegible] ॥ ३ ॥

सारं वक्ष्यामि तन्त्राणां शारदातिलकं शुभम् ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राप्तेः प्रथमकारणम् ॥ ४ ॥
शब्दार्थसृष्टिर्मुनिभिश्छन्दोभिर्दैवतैः सह ॥

अथ "सिद्धार्थं सिद्धसम्बन्धं श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते। शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः सम्बन्धः सप्रयोजनः" इत्युक्तेः शिष्यबुध्यनुग्रहणार्थं ग्रन्थमाहात्म्यं प्रकाशयन् श्रोतृप्रवृत्तिनिमित्तभूतान् विषयप्रयोजनसम्बन्धाधिकारिणो दर्शयति—सारमित्यादिश्लोकद्वयेन। तन्त्राणां सारं [illegible] वक्ष्ये इत्यनेनास्योपादेयता प्रतिपादिता बोध्या। तत्र «तन्त्राणामिति» [illegible] यतः सारमत्रत्य शुभेत्यादि [illegible] धर्मार्थकाममोक्षाणां [illegible] «शारदातिलकम्»—[illegible] इति [illegible] तत्कारणत्वेन [illegible] सती पति [illegible] सारस्य [illegible]। [illegible]

[illegible]

विधिरेष प्रयत्नस्थानां मन्त्रेऽस्मिन्नभिधीयते ॥ ५ ॥ -
निर्गुणः सगुणश्चेति शिवो ज्ञेयः सनातनः ॥
निर्गुणः प्रकृतेरन्यः सगुणः सकलः स्मृतः ॥ ६ ॥
सच्चिदानन्दविभवात्सकलात्परमेश्वरात् ॥

मि" स्यादित्या ऽऽअपेऽपि । •याज्ञवल्क्योऽपि• "आर्षं छन्दश्च दैवत्यं विनियोगं तथैव च । वेदि-तव्यं प्रयत्नेन ब्राह्मणेन विशेषतः ॥ अविदित्वा तु यः कुर्याद्याजनाध्यापने जपम् । होमम-न्तर्जलादि(१)न्यच्च तस्य स्यादल्पकं फलम्" । इति । •विधिरिति• । न्यासजपपूजाहोमतर्पणा-भिषेकमन्त्रसाधनादिः । •एषः• स्मृत्युक्तविधिप्रधानाऽप्रधानस्य समुच्चये •मन्त्रमन्त्राणामि-ति• एतद्दोषाद्यानेऽपि मुख्यादीनां यथायोगं सम्बन्धः । तत्र मुनिच्छन्दसी होमतर्पणे च मन्त्र-स्य । दैवतादीनि अन्यान्युभयत्रापि । मेरुतत्त्वस्तु यन्त्रे तद्रूपाक्षिरेषु प्रतिकृतिकुम्भ-शि-लाप्रतिमागुल्मिकर्णिकामूर्त्यादिषु सेव्यते । एतानि दैवतोपासनस्य स्थूलरूपतयोक्तानि । एवं सुस्मे दशे यथा-प्रत्राह-"ध्यानमेव दैवतायोगा मनोज्ञा शिवशिवदा । ध्यानमस्तु दैवतात्म-भावात् ध्यानमयो दैवतस्यता ॥ तस्मात्मयतारूपभावने सम्यगीरितम् । पूजा तु यद्यन्त्रेऽपि तन्मयत्वात्प्रमतता ॥ होमो शिवविविक्तस्याकाशात्मकस्यात्मयोगतः । एतास्मयोऽस्यमेलभाव-मे सर्वं स्मृतम् ॥ अभिषेकस्तु विधा स्यादात्मैव स्यात्मयो महान् । प्रयोगाः स्युरुपार्थानां सिद्धिः स्यात्मबि(२)मतोभम् ॥ मन्त्रस्तु भजते सासामादिमध्यान्तवर्जनम् । मोहाजानादि-दु:खानामात्मन्यात्ममयो दृढमि"ति ॥ ५ ॥

सर्दि वस्तुगुणोद्दानमाह-•निर्गुणइति• । सनातनो नित्य. शिवो निर्गुणः सगुणश्च ज्ञेयः ॥ आद्यस्य स्वरूपमाह-•निरिति• । प्रकृतेरन्यत्तत्त्वेऽन्यन्यः । यद्वा एतत्प्राधान्येनोद्दे-शस्यात् तेन पूज्य इत्यर्थ. । अन्यथाऽन्येताद्यार्थाभावात् न यद्यमीयं, तथा सत्यनुवाद पर्यवसा-नं स्यात् । तदुक्तं •प्रयोगसारे• । "नित्य सर्वगतः सूक्ष्मः सदानन्दो निरामयः । विकाररहितः साक्षी शिवो ज्ञेयः सनातनः" । इति । •नारायणीयेऽपि• "निर्गुणं निर्मलं शान्तमानन्दमज-मव्ययम् । अजरामरमव्यक्तमनौपम्यं ध्रुवम् ॥ ज्ञानात्मकं परं ब्रह्म स्वर्गेयं इति सूचितम् । सत्यं शुद्धः परं नित्यं निर्मलं निष्कलं स्मृतमि"ति ॥ द्वितीयस्य स्वरूपमाह-•सइति• । सगु-णः । •सकलः• कलाप्रकृतिस्तत्सहितः । सांख्यमते सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रधाना-परपर्याया प्रकृतिः । अतएव सगुण इत्युक्तिः । वेदान्तमते तु अविद्या । शिवतन्त्रे शक्तिः । उक्तं च •नारायणीयप्रयोगसारयोः• "तत्कलाभिभूतः सर्वशोभितो महादिमूर्तिभिः । कर्ता भोक्ता च संहर्ता सकल. ॥ जगन्मय" इति ॥ ६ ॥

एदिमाह •सदिति• अविद्यायाःकल्पितत्वेन जडत्वेऽपि कथं तस्य प्रादिकर्तृत्वमित्याशङ्कां वारयति—•सच्चिदानन्दविभवादिति• । अनेनाविद्यासहितत्वेऽपि तस्य न स्वरूपहानिरि-त्यर्थ. । सकलात् शक्तिरासीत् इति योजना । शक्तिसहितादेव पुनः शक्तिः कथमासीत् ? इति चेत्सत्यम् । या अनादिरूपा चैतन्याभा(च्छा)येन महाप्रलये सूक्ष्मा स्थिता सत्या. गुणवै-षम्यानुगुणतया शास्त्रिकराजसतामसप्रपञ्चप्रस्तवकार्यसाधने उच्छूनावस्थात्वमेव उपचाराद्-त्पत्तिः । इयं च सद्रूपत्वादिमाङ्गुयमनमाश्रित्य मन्त्रशास्त्रेऽभिहितेति ज्ञेयम् । तदुक्तं •प्रयो-गसारे• । "तस्मादविनिर्गता नित्या सर्वगा विश्वसम्भवा" इति । •वायवीयसंहितायामपि• । "शिवेच्छया परा शक्तिः शिवतत्त्वैकतां गता । ततः परिस्फुरत्यादौ सर्गे तैलं तिलादिव"

(१) "होममन्तर्जलादीनि तस्य चाल्पं फलम्भवेदिति" मिताक्षरादिसम्मतः पाठः । अन्तर्जलादीनि-जलमध्ये क्रियमाणान्यघमर्षणादीनीति तद्व्याख्यातारः ॥

(२) [illegible] नावानम् । इतिपाठोऽप्यत्र ।

आसीच्छक्तिस्ततोनादो नादाद्बिन्दुसमुद्भवः ॥ ७ ॥
परशक्तिमयः साक्षात्त्रिधाऽसौ भिद्यते पुनः ॥
बिन्दुर्नादो बीजमिति तस्य भेदाः समीरिताः ॥ ८ ॥
बिन्दुः शिवात्मको बीजं शक्तिर्नादस्तयोर्मिथः ॥
समवायः समाख्यातः सर्वागमविशारदैः ॥ ९ ॥
रौद्री बिन्दोस्ततो नादाज् ज्येष्ठा बीजादजायत ॥
वामा, ताभ्यः समुत्पन्ना रुद्रब्रह्मरमाधिपाः ॥ १० ॥
संज्ञानेच्छाक्रियात्मानो वह्नीन्द्वर्कस्वरूपिणः ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

भिद्यमानात्पराद्बिन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत् ॥ ११ ॥
शब्दब्रह्मेति तं प्राहुः सर्वागमविशारदाः ॥
शब्दब्रह्मेति शब्दार्थं शब्दमित्यपरे विदुः (जगुः) ॥ १२ ॥
न हि तेषां तयोः सिद्धिर्जडत्वादुभयोरपि ॥
चैतन्यं सर्वभूतानां शब्दब्रह्मेति मे मतिः ॥ १३ ॥

मतो यथाह "तस्यां मूर्तेरनुपाश्रयात् । प्रणवस्य त्रिभिर्भेदैरि"ति वक्ष्यति । तत्र प्रणवांशा अकारोकारमकारा ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकाः "अकारादुत्पन्नोऽयम्" इत्यादौ वक्ष्यमाणत्वात् । ॰आगमान्तरे च॰ "ब्रह्मविष्णुरुद्रास्तदक्षरत्रयेषु व्यवस्थिताः" इति । तेन तत्र मूर्त्यर्थकः अकारो ब्रह्मा । अत्र च मूर्तेस्त्रयो विष्णुरिति । अतो वक्ष्यमाणक्रमोऽप्यर्थद्वयानुसारेणानुसन्धेयः । यथाह च वक्ष्यति "शब्दार्थेऽपि गुणत्रयं सृजतीन्दुरूपा या तद् बिभर्ति पुनरर्कतनुः स्वशक्त्या" । संहारिका हरति तत् सकलं युगान्ते सोमार्कवह्निमयी जगत् विश्वमाता"ति । ॰गोरक्षसंहितायामपि॰ "इच्छा क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी । त्रिधा शक्तिः स्थिता यत्र तत् परं ज्योतिरोमि"ति । ॰आचार्योऽपि॰ "आद्यैस्त्रिभिरंशैरनन्तैस्त्रिधैरि"ति । शब्दब्रह्मणस्तदुत्पत्तिमाह—॰भिद्यमानादिति॰ । परात् बिन्दोरित्यनेन कारणबिन्दुरूपो यः प्रथमो बिन्दुस्तस्मादव्यक्तात्मा वर्णादिविशेषरहितोऽव्यक्तो नादमात्र एव उत्पन्नः ॥ ११ ॥

तत्स्वरूपमेवाह—॰शब्दब्रह्मेति॰ । ॰सर्वागमविशारदाः॰ सर्वतन्त्रार्थविदः । तदुक्तं॰मायावीये॰ "सर्वैः श्रुतिमयैर्भूतैः शब्दब्रह्मेति कथ्यते" इति । एतदनुसारेणास्मिन्प्रथमोत्पन्ने नादमात्रे अव्याकृतत्वात् नादबिन्दुमय एव व्यापको महात्मकः शब्दः शब्दब्रह्मेत्यर्थः । उक्तञ्च— "क्रियाशक्तिप्रधानायाः शब्दशब्दार्थकारणम् । प्रकृतेर्बिन्दुरूपिण्याः शब्दब्रह्माभवत् परम्" इति ॥ वर्णात्मकस्याऽप्यन्तःस्थितस्य आतिव्यक्तिरूपत्वरतमत्वात्स्फोटरूपस्य च शब्दब्रह्मत्वमुक्तमिति॰ । एके आचार्याः । शब्दार्थम् आन्तरस्फोटं शब्दब्रह्मेत्याहुः । यथाह "निरंशः पूर्वाभिव्यक्तो बोधस्वभावः शब्दार्थमय आन्तरस्फोटः" इति । अपरे वैयाकरणाः पूर्वपूर्ववर्णसंस्काराभिव्यक्तः तत्तदुत्तरवर्णसाध्यसमन्वयो बुद्धिस्थः स्फोटाख्यः शब्दब्रह्मेति वदन्ति । ॰यदाह॰ "प्रत्यक्षविज्ञानवादिकाभिव्यक्तोऽर्थप्रत्यायको नित्यः स्फोटो वा शब्दरूप" इति ॥ १२ ॥

तदुभयमतं दूषयन् स्वमतमाह—॰नहीति॰ । तेषां वादिनां मते तयोः शब्दशब्दार्थयोः सिद्धिः शब्दब्रह्मत्वसिद्धिर्न, उभयोरप्यनयोर्जडत्वात् । यदि शब्दार्थः शब्दो वा शब्दब्रह्मेत्युच्यते तदा ब्रह्मशब्दस्यार्थो नोपपद्यते, यतः सच्चिदानन्दरूपो ब्रह्मशब्दार्थः । तौ च जडौ तदु(१)क्तम् "अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम् । विवर्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो यत" इति । ॰अन्यत्रापि॰ । "शब्दब्रह्मेति शब्दार्थमपरे विदुर्बुधाः । स्वतोऽर्थावबोधत्वात् प्रोक्तो नैतद्वयोस्तयोः ॥ न तु सर्वत्र सम्पूर्णा याति भूताकारे पुनः । आविर्भवति देहेषु प्राणिनामर्थजिप्सया" इति । तेन सर्वागमविशारदा इत्यनेन सर्वतन्त्राविरुद्धत्वं तदुक्तं पर्यावलोक्य सर्वतन्त्रविशारदैर्भूतैर्नेन वक्ष्यमाणत्वात् । यदुक्तं ॰प्रपञ्चसारे॰—"सोऽन्तरात्मा नदत्येवं मायात्मा सृजते स्वयम् । यथा सन्धानभेदेन सम्भूता वर्णता गतः ॥ वायुना प्रेर्यमाणोऽसौ पिण्डादूर्ध्वमपि प्रकाशयति" इति । ॰केचित्तु॰ शब्दब्रह्मेति शब्दस्य ब्रह्म शब्दमेवाहुरिति योजनां कृत्वा सर्वागमविशारदा इत्येकः पक्षः । अपरे विदुरिति द्वितीयस्तयोर्दूषणमित्याहुः । तन्न । जडत्वादिति हेतुः प्रथमपक्षे न संभवति । आचार्यमतविरोधप्रसङ्गेन । तेन सर्वागमविशारदा इत्ययमेव पक्षो ग्रन्थकृदभिमत इति ॥ १३ ॥

(१) इतिरीति क्वचित्पुस्तके पाठः ।

[illegible] ॥ ७ ॥
[illegible] पुनः ॥
[illegible] ॥ ८ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ॥

[illegible]

भिद्यमानात्पराद्बिन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत् ॥ ११ ॥
शब्दब्रह्मेति तं प्राहुः सर्वागमविशारदाः ॥
शब्दब्रह्मेति शब्दार्थं शब्दमित्यपरे विदुः (जगुः) ॥ १२ ॥
न हि तेषां तयोः सिद्धिर्जडत्वादुभयोरपि ॥
चैतन्यं सर्वभूतानां शब्दब्रह्मेति मे मतिः ॥ १३ ॥

यतो वक्ष्यति "तस्मात् सूर्येन्दुपावकान्। प्रणवस्य त्रिभिर्वर्णैरि"ति वक्ष्यति । तत्र प्रणवांशा अका-रोकारमकारा ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकाः "अकारात् ब्रह्मोत्पत्तिः" इत्यादेर्वक्ष्यमाणत्वात् । *आगमा-न्तरे च* "ब्रह्मविष्णुशिवरात्मतत्त्वमण्डलेषु व्यवस्थिता" इति । तेन तत्र सूर्यरूपः अकारो-ब्रह्मा । अत्र च सूर्यरूपो विष्णुरिति । अतो वक्ष्यमाणक्रमोऽर्थस्तृत्यनुसारेणानुसन्धेयः । यथाह च महा-कपिलः "शब्दार्थभावि भुवने प्रभवोन्दुरूपा या तद् बिभर्ति पुनरर्कतनु स्वतन्त्रा । *गोरक्षसंहिता-यामपि* "इच्छा क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी । त्रिधा शक्तिः स्थिता यत्र तत्-परं ज्योतिरोमि"ति । *आचार्या अपि* "आवीक्षिभिर्दीप्ततनादिर्दीपैरि"ति । शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह—*भिद्यमानादिति* । परात् बिन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्थारूपो यः प्रथमो बिन्दुस्त-स्माद्व्यक्तात्मा वर्णादिविशेषरहितोऽव्यक्तो नादमात्र रव उत्पन्नः ॥ ११ ॥

तत्स्वरूपमेवाह—*शब्दब्रह्मेति* । *सर्वागमविशारदाः* सर्वतन्त्रविदः । तदुक्तं *माया-तन्त्रे*—"सर्वः श्रुतिमिताः शब्दब्रह्मेति कथ्यते" इति । एतदनुसन्धानमपि प्रथमोल्लासमात्रे भवत्येवोक्तं नादबिन्दुमयं एव व्यापको ब्रह्मात्मकः शब्दः शब्दब्रह्मेत्यर्थः । *तन्त्रे च*— "क्रियाशक्तिप्रधानायाः शब्दशब्दार्थकारणम् । प्रकृतेर्बिन्दुरूपिण्याः शब्दब्रह्माभवत् परम्" इ-ति ॥ अथान्यस्फोटवादिमतं आनिर्वाच्यस्फोटात्मकशब्दब्रह्मवादिमतं च दूषयितुमुपक्रमते-*शब्देति* । एक आचार्याः । शब्दार्थम् आन्तरस्फोटं शब्दब्रह्मेत्याहुः । यथाह "निरंश-स्फोटबोधो नित्यो बोधस्वभावः शब्दार्थमय आन्तरस्फोट" इति । अपरे वैयाकरणाः पूर्वपूर्व-वर्णोच्चारणाभिव्यक्तं तत्तत्संस्कारसहायचरमवर्णश्रवणानन्तरं वाक्यस्फोटलक्षणं शब्दमन्तर्ज्ञे-यार्थप्रकाशकं शब्दब्रह्मेति वदन्ति । *यदाह* "एकएव नित्यो वाक्याभिव्यङ्ग्योऽखण्डोऽर्थ-स्फोटो वा वर्णरूप" इति ॥ १२ ॥

तदुभयमतं दूषयन् स्वमतमाह—*नहीति* । तेषां वादिनां मते तयोः शब्दशब्दा-र्थयोः सिद्धिः शब्दब्रह्मत्वसिद्धिर्न, उभयोस्तयोर्जडत्वात् । यदि शब्दार्थे शब्दो वा शब्दब्रह्मेत्युच्यते तदा जडत्वात्तत्र सम्भवो नोपपद्यते, यतः सच्चिदानन्दरूपो ब्रह्मपदार्थः । सो च जडो तदु(१)क्तम् "अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम् । विवर्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो यतः" इति । *अन्यत्रापि* । "शब्दब्रह्मेति शब्दावगम्यमर्थं विदुर्बुधाः । स्वलीयोजनबोध-स्थान् प्राप्तो नैतावतोरथ" ॥ स तु सर्वत्र सम्पूर्णो ज्ञाने भूताकारे पुनः । आविर्भवति देहेषु तदात्मस्थं सर्वजन्तुम् विन्दुरूप-रागिनामर्थविस्तृत" इति । तेन सर्वागमविशारदा इत्यनेन सर्वप्रत्ययवर्ती शब्दस्तद्विन्दुरूप-स्यैव सर्वशरीरेष्वाविर्भूतत्वेन वक्ष्यमाणत्वात् । *प्रपञ्चसारे*—"सोऽन्तरात्मा तदा वर्णा आदात्मा नदते स्वयम् । यथा संस्थानभेदेन सम्भूतो वर्णतां गतः ॥ वायुना प्रेर्यमाणोऽस्मै देहाद्युत्पत्तिं प्रयास्यति" इति । *केचित्तु* शब्दब्रह्मेति शब्दस्य अर्थं शब्दमेवाहुरिति योजनां कृत्वा सर्वागमविशारदा इत्येकः पक्षः । अपरे बिन्दुरिति द्वितीयस्तयोर्दूषणमित्याहुः । तन्न । जडत्वादिति हेतुः प्रथमपक्षे च संभवति । आचार्यमतविरोधप्रसङ्गेन । तेन सर्वागमवि-शारदा इत्ययमेव पक्षो ग्रन्थकृदभिमत इति ॥ १३ ॥

(१) हरिणेति क्वचिद्धिकः पाठः ।

भूतादिकादहङ्कारात्पञ्च भूतानि जज्ञिरे ॥
शब्दात्पूर्वं वियत्स्पर्शाद्वायू रूपाद्धुताशनः ॥ २० ॥
रसादम्भः क्षमा गन्धादिति तेषां समुद्भवः ॥
स्वच्छं वियन्मरुत्कृष्णोरक्तोऽग्निर्विशदं पयः ॥ २१ ॥
पीता भूमिः पञ्च भूतान्येवं वर्णाधारतो विदुः ॥
शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा भूतगुणाः स्मृताः ॥ २२ ॥
वृत्तं वियत्तद्वत्षड्बिन्दुलाञ्छितं मातरिश्वनः ॥

न्तो परिकीर्तिताः" इति। तैजसादिति। तैजसादहङ्कारादिन्द्रियाणि कर्मेन्द्रियाणि ज्ञानेन्द्रियाणि मनश्च। तदुक्तम् "षष्ठाऽपरं मनस्तस्य सर्वेन्द्रियविकल्पकम्। तैजसादेव सञ्जातमि"ति। अन्यत्रापि "तैजसानन्तरं मनो वैकारिकतो भवन्ति चाक्षाणि। भूतादेस्तन्मात्राण्येषां सर्गोऽयमेतस्मादि"ति। अक्षाणि—अक्षाधिष्ठातृदेवताः। तानुत्पन्नो वैकारिकादहङ्कारात् तैजसादहङ्कारमिन्द्रियाण्यासन् इति। एवं तैजसादहङ्कारमहितान् भूतादेरपि तन्मात्रोत्पत्तिः। तदुक्तम्(१)च। "सात्त्विक एकादशकः प्रवर्तते वैकृतादहङ्कारात्। भूतादेस्तन्मात्रः स तामसस्तैजसादुभयमि"ति ॥ १९ ॥

भूतादिकादहङ्कारात्तन्मात्राक्रमयोगतः। पञ्चभूतानि जज्ञिरे इति सम्बन्धः। [illegible] भूतादौ आकाशादीनां कारणभूताः पञ्चतन्मात्रा जाताः। शब्दतन्मात्रा स्पर्शतन्मात्रा रूपतन्मात्रा रसतन्मात्रा गन्धतन्मात्रा। एताभ्यः आकाश वायु तेजो जल पृथिवीरूपाणि पञ्च भूतान्युत्पन्नानि। [illegible]—शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धश्च पञ्चमः। [illegible] भूतादेरभवन् क्रमात् ॥ ततः [illegible] ॥ [illegible] ततः स्थूलानि भूतानि पञ्च तेभ्यो [illegible] ॥ तत्र भूतोत्पत्तिप्रकारमेवाह—शब्दादिति। शब्दतन्मात्रादाकाशः। स्पर्शतन्मात्राद्वायुः। रूपतन्मात्रादग्निः। रसतन्मात्रात् जलम्। गन्धतन्मात्रात् पृथिवी। कश्चित् पूर्वपूर्वानुविद्धत्वादेषां [illegible]। [illegible]। तदुक्तम्—"शब्दाद्व्योम स्पर्शात्तेन वायुस्ताभ्यां रूपात् [illegible] भूमिरि"ति ॥ २० ॥

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] ॥ २२ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

त्रिकोणं स्वस्तिकोपेतं वह्नेरर्धेन्दुसंयुतम् ॥ २३ ॥
अम्भोजमम्भसो भूमेश्चतुरस्रं सवज्रकम् ।
तत्तद्भूतसमाभानि मण्डलानि विदुर्बुधाः ॥ २४ ॥
वर्णैः स्वैरङ्कितान्याहुः स्वस्वनामावृतान्यपि ।
धरादिपञ्चभूतानां निवृत्त्याद्याः कलाः स्मृताः ॥ २५ ॥
निवृत्तिः सुप्रतिष्ठा स्याद्विद्या शान्तिरनन्तरम् ।
शान्त्यतीतेति विज्ञेया नाददेहसमुद्भवाः ॥ २६ ॥

वरिधिरित्यामध्ये षड्बिन्दुलाञ्छितम् *मातरिश्वन*—वायोः । त्रिकोणमूर्ध्वास्यम् । "ऊर्ध्व वह्निरथ" वह्निरिति स्मृतत्वात् । *अन्यत्रापि*—"[illegible]" ति । *स्वस्तिकोपेतं* (त्रिकोण) [illegible], [illegible] तत्र स्वस्तिकाकारं कुर्यादित्यर्थः । अर्धेन्दुयुतम्—"हरि त्रिकोणे निर्गच्छन् स्वस्तिके [illegible]" । स्वस्तिकं नाम परस्परमवद्धं पूर्वे विदिशगतचतुरस्त्रं रेखाद्वयं, वह्निरिति पूर्वेणान्वेति । अर्धेन्दुसंयुतम् अम्भोजमम्भस इति सम्बन्धः । अर्धेन्दो संयुतं अर्धेन्दुसंयुतमिति समासीति [illegible] तु अम्भोजं [illegible]
तैर्द्दि [illegible]
न्दे सू [illegible]
ति । [illegible]—"तयो क्रमेण [illegible]" [illegible]—"अम्भसो [illegible]"
[illegible]
[illegible]स एव । अन्ये तु—अर्धचन्द्रं कृत्वा तन्मध्ये पद्मं लिखेत् इति वदन्ति । तदपि भूमण्डलविरचने वक्ष्यमाणवज्रा[illegible] न वाच्यं, अवज्रकं चतुरस्रं भूमेरिति सम्बन्ध । चतुरस्रस्य रेखाः [illegible] कुर्यादिति केचित् । [illegible]—चतुरस्रे वज्राणि कार्याणीति वदन्ति । तदुक्तम् *[illegible]*—"भूगृहं चतुरस्रं स्याद्वज्रविभूषितमिति । *हिरण्यगर्भसंहितायामपि*, 'वाह्ये वज्राष्टकविभूषितं चतुष्कोणं शुभमथो' इति । *आचार्यश्च* "[illegible]" । अन्यत्रापि "[illegible]" वक्ष्यति । अन्योन्याभिमुखतया त्रिशिखं रेखाद्वयं [illegible] वज्रमिति केचन । मण्डलस्वरूपमाह—*तत्तदिति* । अनेन भूम्यादौ मण्डललिखने तत्तद्वर्णयोगि प्रमाणमनुक्तं भवति ॥ २३ ॥ २४ ॥

वर्णैः—[illegible]
माणभूतलिखित [illegible]
[illegible] इति पू [illegible]
र्थमाह—*धरेति* । धरादिपञ्चभूतानाम् "निवृत्त्याद्याः" इति [illegible] प्रयोजन-
"शान्तिः प्रथम[illegible]" [illegible] पञ्चमीत्यर्थः
[illegible]
[illegible] क्रमात् ॥
[illegible] एवमुक्ता
[illegible] संदृश्यन्तरमित्यर्थे । कलाभिः पञ्चभिर्व्याप्तं व्याहरितरमिदं जग-
दिति ॥ २६ ॥

नाददेति । नादाद्देहो यस्य स नाददेहः । बिन्दुः । तत्समुद्भवा इत्यर्थः । यद्वा ना-

पञ्चभूतात्मकं सर्वं चराचरमिदं जगत् ॥
प्रचरा बहुधा भिन्ना गिरिवृक्षादिभेदतः ॥ २७ ॥

[illegible]

चरास्तु त्रिविधाः प्रोक्ताः स्वेदाण्डजजरायुजाः ॥
स्वेदजाः क्रिमिकीटाद्या अण्डजाः पन्नगादयः ॥ २८ ॥
जरायुजा मनुष्याद्यास्तेषु नृणां निगद्यते ॥
उद्भवः पुंस्त्रियो योगात् (१) शुक्रशोणितसंयुतात् ॥ २९ ॥
बिन्दुरेको भवेद्गर्भमुभयात्मा क्रमादसौ ॥
रजोऽधिके भवेन्नारी भवेद्रेतोऽधिके पुमान् ॥ ३० ॥
उभयोः समतायां तु नपुंसकमिति स्थितिः ॥
पूर्वकर्मानुरूपेण मोहपाशेन यन्त्रितः ॥ ३१ ॥

विभागपूर्वं चरानुद्दिशति—*चरास्त्विति* । अनेः ग्रन्थेऽस्मिन् सम्बन्धे एवंपद् सद्विशेष• • ह—*स्वेदजाः* इत्यादिना । *क्रिमिकीटाद्याः* इति । अनन्वितं उभयोरपि देशकालेनाक• स्यान्यां भेदः । आदिशब्देन पतङ्गादीनां ग्रहणम् । यदाह—"कृमिकीटपतङ्गाद्याः स्वेदजा नाम देहिन " । इति । तदुत्पत्तिप्रकारोऽन्यत्रोक्तः—"स्वेदजाः स्विद्यमानेभ्योऽभूवन्भूतेभ्यः प्रभवन्ते "इति । शतेनैतासमयोनिजत्वमुक्तम् । *प्रपञ्चसारे* । "किं तत्र स्वेदजा ये युकेपाल्ने धान्ययोनिजा. । स्थिरा विशतयो भिन्नास्त्वाविंशतसहस्रधा" इति । *पन्नगाद्यः* इत्यादि-शब्देन पक्षिकूर्मादिग्रहणम् । यदाह—"अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रमत्स्याश्च कच्छ-पा." इति । तदुत्पत्तिप्रकारोऽपि—"अण्डजो बर्हिर्भूताच्छुक्रशोणितसंयुतात् । कालेन भि-त्त्वाण्डं पूर्णात्मा निर्गच्छन् प्रकमिष्यतीति" इति ॥ २८ ॥
जरायु—गर्भाशयो जालिकारूपः । *मनुष्याद्याः* इत्यादिशब्देन पश्वादयः । एवं ...त्स्वोक्ता *प्रयोगसारे* । "योनिजाः प्राणिनो भिन्नास्तु चतुर्विंशतिसहस्ररेणेति । तेषां पूर्वा ...पन्ने जरूप इति संबन्धः । नः सर्वशास्त्रस्य मनुष्याधिकारित्वात् । शोणितसंयुतादि-...नेन तत्प्राधान्योक्ता । अत—पुत्रः पितृमात्रादियुक्तः । तथा च *महाभारते* "माता ...त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः" इति । भस्त्रा माताधारे धर्ममतम् ॥ २९ ॥
उभयात्मा शुक्रशोणितात्मा । अतएव अवर्णावोभात्मा । एकोबिन्दुर्गर्भे विशेत् । ...दस्माद्बिन्दुसंज्ञान्वय । असौ बिन्दु रजोऽधिकः क्रमात् नारी भवेद्रेतोऽधिकः क्रमात् ...र् भवेदिति योजना । अत्राधिकमशुक्रप्रमाणतोऽपि, शुक्रप्रमाणसाम्ये नपुंसकोत्पत्तिरि-...। यदाह. "द्वाविंशतिरसोभागा शुक्रमात्राश्चतुर्भागगर्भग्रहणे काले पुंस्त्रियोः संभव-...दे ॥ नारी रजोऽधिकेऽंशे स्यात् नरः शुक्राधिकेऽधिके । उभयोरसमेऽवस्थायां स्यान्नपुंसकमी-...इति । क्रमादित्यनेनैतदुक्तं. भवति सदृश बिन्दुर्वायुना पृथक्भिन्नः सन् बहुरूपत्वं ...। यदाह—*वाग्भटे* शारीरस्थाने—"शुक्रार्तवं पुनः । वायुना बहुशो भिन्ने यथा-...रत्यता ॥ त्रियोनिविकृताकारा आयन्ते विकृतैर्मलैः । पूर्वतोऽपवर्गी यो पूर्वविधेन ...॥ शुद्धे गर्भाशये मार्गे रक्ते शुक्रेऽनिले हृदि । वीर्यवन्तौ सुतौ सुते ततो न्यूनाब्दयोः ...वियत्पायुरुपन्यो वा गर्भो भवति नैव वेत्ति ॥ ३० ॥ २ ॥
...न् बिन्दौ जीवमेवारमाह—*पूर्वेति* । पूर्वजन्मसमर्जितकर्मणां मध्ये यत्स्वप्र-...प्रमुख प्रबलमेकं पुण्यपापात्मकं सुखदुःखोभयात्मककर्म अनुष्यशरीरोपभोगयोग्यं ब-...र्म तदनुरूपेण *मोहपाशेन* अविद्यारूपेण *यन्त्रितो* बद्धः उत्पद्यते । एतेन नित्यस्या-...तोऽनुत्पत्तिरुक्ता । गृहमिव देहमात्मा प्रविष्ट इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

(१ शुक्रशोणितसंयुतादिति च ठेंबदुक ।

कश्चिदात्मा तदा तस्मिन् जीवभावं प्रपद्यते ॥
अथ मात्राहृतैरन्नपानाद्यैः पोषितः क्रमात् ॥ ३२ ॥
दिनात् पक्षात् ततो मासात् वर्धते तत्त्वदेहवान् ॥

कश्चिदिति। "नानात्मानो व्यवस्थातः" इति कणादसूत्रानुसारात्। "पुरुषबहु
सिद्धमि"ति सांख्यास्तेश्च। *वेदान्तमते तु*। अविद्याकल्पितो भेदोऽङ्गीकर्तव्यः। अन्य
यथात्मज्ञानेनाविद्या नष्टा तदा "ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुतेऽर्जुने"ति वचनात् प
संचितकर्मणां फलदानासामर्थ्यादग्रिमकर्मभिर्लेप एव नास्ति। "न लिप्यते कर्मभिः स प
पद्मपत्रमिवाम्भसे"ति वचनात्। तस्यैकत्वात् मुक्तत्वाच्च अवतार एव न स्यात् इत्यवतार
रणे मोहपाशेनेत्युक्तम्। तदुक्तं*मध्यात्मविवेके*—"अस्मिन् ब्रह्मचिदानन्दे स्वयं ज्योतिषि
क्षनुम्। सर्वशक्ति च सर्वज्ञे सर्वेशा जीवसंज्ञकाः॥ अनाद्यविद्योपहिता यथाग्नेर्विस्फुलि
ङ्गकाः। दीर्घायुराधिभिश्चास्ते कर्मभिरनादिभिः॥ सुखदुःखप्रदैः पुण्यपापरूपैर्नियन्त्रि
ताः। तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भोगं च कर्मजम्॥ प्रतिजन्म प्रपद्यन्ते" इति॥ ३१॥ ३॥
अथेति। तत्र प्रकारो *योगार्णवे*। "आविश्य भुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा
सम्प्रविश्याथ मध्यस्थे पृथक् किट्टं पृथग् जलम्॥ अग्नेरूर्ध्वं जलं स्थाप्य तदन्नं च जलोपरि
जलस्याधः स्वयं प्राणः स्थित्वाऽग्निं धमते शनैः॥ वायुना ध्मायमानोऽग्निरत्युष्णं कुरुते
लम्। अन्नं तदुष्णतोयेन समन्तात् पच्यते पुनः॥ द्विधा भवति तत्पक्वं पृथक् किट्टं पृ
रसम्। रसेन तेन ता नाडीः प्राणः पूरयते पुनः॥ सन्तर्पयन्ति सम्पूर्णास्ताश्च देहं समन्तत
मातृरसवहां नाडीमनुबद्धा पराभिधा॥ नाभिस्थनाडी गर्भस्य मात्राहृतरसावहा" इति॥ ३
दिनादिति। तदुक्तम्—"रथरेणुद्वयं जन्तुः क्षणमात्रेण वर्धते। नाडिकामात्रतो यूका
गले च मुहूर्ततः॥ यूकानां वेदसंख्या च दिनमात्रावधि स्मृतम्" इति। *योगार्णवे* च—"क
थीकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम्। शोणितं दशरात्रेण मांसपेशी चतुर्दशे॥ घनमांसं च विंशाहे
ष्ठीभावोपलक्षितम्। पञ्चविंशतिपूर्णाहे पले सर्वाङ्कुरायते॥ एकमासे तु संपूर्णे पञ्चभूता
भावेन। [illegible]

[illegible]

मासे कललाख्ये प्रजायते। द्वितीये तु घनः पिण्डः पेशी पद्घनमर्बुदम्॥ पुंस्त्रीनपुंसकानां
प्रागवस्थाः प्रमादिमाः। तृतीये त्वङ्कुराः पञ्च कराङ्घ्रिशिरसो मताः॥ अङ्गप्रत्यङ्गभाग
सूक्ष्माः स्युर्युगपत्तदा। विहाय श्मश्रुदन्तादीन् जन्मानन्तरसंभवान्॥ एषा प्रकृतिरन्या
विकृतिः समता सताम्। चतुर्थे व्यक्तता तेषां भावानामपि जायते॥ मातृतः साम्य ह
विषयानभिकाङ्क्षति। अतो मातृमनोऽभीष्टं कुर्याद्गर्भसमृद्धये॥ सा च द्विहृदयां नारीमाहुर्दौ
र्हृदिनीं बुधाः। सद्दानादौहृदानां स्युर्गर्भस्य व्यङ्गतादयः॥ मातुर्यद्विषयाभिमन्तरात्तौ जा
सुतः। गर्भः स्यादर्थवान् भोगी दौहृदाज्जायते। अलङ्कारे कुलस्त्रीणां धर्मिष्ठस्तापसाश्रमे
[illegible]। माहिषे
[illegible]ऽस्थिरायु
[illegible]धुतौ स्यात
मांसवर्धनश्च इत्ययम्॥ शुक्रमार्गानिष्टं च निर्मितं जीवितं समम्। पुनरस्यां पुनर्गर्भं पश
तत् प्रधावति॥ अतो जातोऽष्टमे मासे न जीवत्योजसोज्झितः" इति। *याज्ञवल्क्योऽपि*
"पुनर्धात्रीं पुनर्गर्भमोजस्तस्य प्रधावति। अष्टमे मास्यतो गर्भो जातः प्राणैर्वियुज्यते" इति
ण्वम्—"ओजोऽपरामर्शे शान्ते तदा माता न जीवती"ति ज्ञेयम्। यदा तूभयोरपि तरांसां
स्यात् तदोभयोरपि जीवनं नेति ज्ञेयम्॥ *तत्त्वदेहवान्* चतुर्विंशतितत्त्वात्मकशरीरः।

दोषैर्दूष्यैः सुखं प्राप्तो व्यक्तिं याति निजेन्द्रियैः ॥ २३ ॥
वातपित्तकफा दोषाः दूष्याः स्युः सप्त धातवः ॥
त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि तान्विदुः ॥ २४ ॥
ज्ञानेन्द्रियाणि श्रोत्रत्वग्दृग्जिह्वानासिका विदुः ॥
ज्ञानेन्द्रियार्थाः शब्दाद्याः स्मृताः, कर्मेन्द्रियाण्यपि ॥ २५ ॥
वाक्पाणिपादपायूपस्थसंज्ञान्याहुर्मनीषिणः ॥
वचनादानगतयो विसर्गानन्दसंयुताः ॥ २६ ॥
कर्मेन्द्रियार्थाः संप्रोक्ताः अन्तः करणमात्मनः ॥
मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तं च परिकीर्तितम् ॥ २७ ॥

स्यमन्तरं वक्ष्यति ॥ *दोषैरिति* । सुखं यथा स्यात्तथा दोषैर्दूष्यैः प्राप्तो निजेन्द्रियैर्व्यक्तिं याति । अनेनाद्यमास्त्वर्थेन्तो वृद्धिरुक्ता ॥ २३ ॥

दोषादीनेवाह—*वातेति* ॥ *त्वगिति* धातून् । एषां पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरं प्रति कारणता ज्ञेया । तदुक्तं *सुश्रुते*—"रसासृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः । भवन्त्यन्योऽन्यतः सर्वे प्रविनाः पञ्चेन्द्रियाः" इति ॥ ननु कथं त्वचोऽसृग् प्रति कारणत्वमिति चेन्न, त्वगसृजौ तु रसस्य उच्यते, तदुक्तम्—"रसः [illegible] माद्यंसम्भवस्य शरीरिणोष्मणा स्मृतम् । पच्यते पच्यमानाच्च भवेद्रसाद्रूपं पुनः ॥ यदोदरस्थं समग्नातस्य रुधिरं च प्रजायते" इति ॥ *त्वगसृगिति*—"त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवः । तत्र स्युस्तत्र चोक्त त्वक्त्वत्वं (रसं) आहृतिरा ॥ पञ्चभेदैस्तत्रस्वेदैव रसादिभिस्तथा । त्वग्वक्षोऽस्थिरा मज्जान्ते धातवः स्मृताः" इति । *आरमणीयेषु*। त्वगित्यादि पठित्वा "रसाद्येति पञ्चभेदैः" इत्युक्तम् ॥ २४ ॥

व्यक्तिं याति निजेन्द्रियैरित्युक्तत्वाज्ज्ञानेन्द्रियाणि तत्प्रसङ्गात्तेषां च विषयानप्याह—*ज्ञाने*ति । श्रोत्रादयो विषयाश्च क्रमशोऽपि *शब्दाद्याः* शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः । पूर्वे भूतगुणेष्वेकशान्तिरित्यर्थः ॥ २५ ॥

*वाक्पा॰ निति*म् ॥ २६ ॥

अन्तःकरण—"आहुरन्तःकरणं चेत" । तेन मनसो विषय भावेनोक्तं भवति । अन्तःकरणस्यैव चातुर्विध्यमाह—*मनः* इत्यादिना । तत्र सङ्कल्पविकल्पात्मकं मनः, सर्वभावनिश्चयकारिणी बुद्धिः [illegible] [illegible]

एवं एकैकभूतानि इन्द्रियकारणभूतानि तेषां मिलितानां भास्वान्तःकरणमाह—*नमेक*इत्येन । [illegible] तत्त्वानीति बहुधा त्यागादिति अनुक्तानि तत्त्वान्याह—*तृतीति*। विकारादिभिः आन्यतमद्भूततत्त्वा ज्ञा इति ज्ञेयम् ॥ यतः पूर्वाभ्यासकृत्वादिति दोषाणां दूष्याणां तत्त्वोद्भवानिन्द्रियादीनि तत्त्वानि कर्मान्तरेषामाह—*(१)ज्ञानेन्द्रियादि*। कर्मेन्द्रियार्थाः येषोक्ताः इत्यन्वय इत्यर्थेन पञ्चभूतानि दशेन्द्रियाणि दशेन्द्रियार्थाः । एवं चतुर्विंशतितत्त्वानि ॥ यदाहुः "भूतेन्द्रियेन्द्रियार्थैरहङ्कारश्चतुर्विंशतिरिति" इति ॥ अथवा विसर्गानन्दसंयुता इति विसर्गपदकरणेन वायूपस्थयोर्विसर्गस्यैव कार्यत्वात् आनन्दादीनामेव चतुर्विंशतेव तत्त्वचतुष्टयं भवति । यदाहुः "स्यादानन्दः ॥ तैरपि तत्त्वचतुर्विंशतिरित्यपि प्राप्नोति । *अहंबुद्धिरहङ्कार*श्चित्तं चेति॰ अनेन अथवा(अथवा)दिकारणेन ज्ञानचतुष्टयचतुष्टयेन चतुर्विंशतितत्त्वानां-

(१) एतच्च दशतन्त्रेतदन्तरस्थेव त्रिपुरतोयेऽङ्गैरेव पञ्चकमध्यस्थस्य बोध्यम् ॥

दशेन्द्रियाणि भूतानि मनसा सह षोडश ॥
विकाराः स्युः प्रकृतयः पञ्चभूतान्यहङ्कृतिः ॥ ३८ ॥
अव्यक्तं महदित्यष्टौ तन्मात्राश्च महानपि ॥
साहङ्कारा विकृतयः सप्त तत्त्वविदो विदुः ॥ ३९ ॥
अग्नीषोमात्मको देहो बिन्दुर्यदुभयात्मकः ॥

स्युक्तं भवति । यदाहुः "करणोत्तीर्णमन्तस्त्वान्युक्तानि रहितत्वनादिरि"ति (३५-३६-३७)

सांख्यमतोक्तचतुर्विंशतितत्त्वानि वदन् तेषां कियतामपि तत्प्रसिद्धाः संज्ञा अप्याह-*दशेति* । अनेन दशेन्द्रियाणि पञ्चभूतानि पञ्चतन्मात्राः मनः अहङ्कारः प्रधानं प्रकृतिरिति चतुर्विंशतितत्त्वानि इत्युक्तं, ग्रन्थकृदेव वक्ष्यति—"पञ्चभूतानि तन्मात्रा इन्द्रियाणि मनस्तथा । अहंबुद्धिः प्रधानं च संख्यातानि विदुर्बुधाः" इति ॥ *विकाराः स्युरि*त्यत्र नित्यं कार्यरूपत्वेन विकारता । अष्टौ प्रकृतय इति सम्बन्धः । उत्तरोत्तरं प्रति कारणत्वादेषां प्रकृतित्वम् । अत्र भूतानीति भूतशब्देन तन्मात्रा उच्यन्ते । कारणे कार्योपचारात् । भूतानां केवलकार्यत्वेन विकारेऽप्युक्तत्वात् । मते तन्मात्रा इति पाठमतोऽत्र । यदाहुः—"अप्राकृतिकानि सप्त विकृतिर्मतकानि स्युरि"ति ॥ ३८ ॥

अव्यक्तं—प्रधानापरपर्यायाया प्रकृतिरित्यर्थः । अव्यक्तं महदितिरस्य स्थर्यागोपनार्थं । साव्यक्तं महदिति वा पाठः । यतोऽत्र संहारक्रमो विवक्षितः । यदाहुः—"चतुर्विंशतितत्त्वानि प्रकृत्यन्तानि सञ्जगुरि"ति ॥ अन्यत्र सृष्टिक्रमात्संक्षयोक्तम् । अव्यक्तमहदहङ्कारभूतानीति । *तन्मात्राश्चेति* । साहङ्कारा इति तन्मात्रविशेषणम् । तेन व्यत्ययः । चकारेण प्रकृतय इत्यस्य समुच्चयः ॥ तेनैव सप्त प्रकृतिविकृतिवाच्या इत्यर्थः । उत्तरोत्तरं प्रति पूर्वपूर्वस्य प्रकृतिभूतत्वात् । पूर्वपूर्वं प्रति उत्तरोत्तरस्य विकृतिभूतत्वादेषां प्रकृतिविकृतित्वम् । तदाहुः—"मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त । षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष" इति । उपसंहरति-*तत्त्वविदो विदुरिति* । अयमर्थः । ज्ञानेन्द्रियाणीत्यारभ्यैतदन्तं यत्तत्त्वनिरूपणं मया कृतं तत्तत्त्वविदामपि सम्मतमिति । अथवा—तत्त्वविदो विदुरित्यनेन पूर्वप्रकारेणोक्ततत्त्वानि नास्मन्मतानि अपि त्वेतानि प्रकृत्यन्तान्येव चतुर्विंशतितत्त्वानि । पुरुषान्तानि पञ्चविंशतिः । परान्तानि षड्विंशतिः । अस्मत्सम्मतानीत्युक्तं भवति ॥ इयं योजना साम्प्रदायिकी ॥ तदुक्तं *वायवीयसंहितायां*—"चतुर्विंशतितत्त्वेभ्यः परा प्रकृतिरुच्यते । प्रकृतेस्तु परं प्राहुः पुरुषं पञ्चविंशकम् ॥ तस्य प्रकृतिरीशस्य यः परः स महेश्वरः । तदधीनप्रवृत्तित्वात् प्रकृतेः पुरुषस्य च" इति ॥ *केच(१)न *अन्यथा योजयन्ति भूतादिकाहङ्कारसृष्टिमुक्त्वा तैजसादिन्द्रियाण्यासन् इत्युद्दिष्टानि इन्द्रियाणि तत्प्रसङ्गात्तेषां विषयानप्याह-*ज्ञानेन्द्रियाणिरिर्कोर्भिरि*त्यन्तेन । उक्तव्यवहारोपरतया केषांचिन्मन्त्राणां वर्णतत्त्वन्यासप्रयोगादिलोपनया च विकारादिदर्शयन्ति—*दशेत्यादि* । तत्त्वविदः [illegible] विदुः । एषां तत्रान्तर्भावात्तत्त्वविशिष्टा संज्ञा कृता इत्यर्थः ॥ ३९ ॥

एवं प्रासङ्गिकमुक्त्वा प्रकृतमाह—*अग्नीति* । देहः अग्नीषोमात्मकः । कुत इत्यपेक्षायां हेतुमाह-यदस्मात्कारणात् । *उभयात्मको बिन्दुः* । शुक्लमग्निरूपं, रक्तं सोमरूपं, तदात्मकः । यदाहुः—"कलार्धांशतश्चन्द्रः स्यादुद्गारात्कलारविः । कलाद्वयात्मको वह्निः कलाष्टमितादेहभुक् ॥ सर्वविशदवस्तूनि गर्भोधानस्य हेतवः । अग्नीषोमात्मकं तेन गीयते सचराचरम् ॥ कलांशेन योगेन भूयाद्गर्भस्य सम्भवः ॥ इति । एवमप्यग्नीषोमात्मकमात्मस्थैः ॥ अग्नीषोमात्मको देह इत्युक्तत्वात् प्रयोगादिविशेषतया देहविशेषे व्यवहाराय स्थितिमाह-

---

(१) अत्रायुक्तपद् विहर्वर्णांशिकत्वायेत्यस्य । स्पृष्टानितत्त्वायात् ॥

दक्षिणांशः स्मृतः सूर्यो वामभागो निशाकरः ॥ ४० ॥
नाडीदेशं विदुस्तासु मुख्यास्तिस्रः प्रकीर्तिताः ।
इडा वामे तयोर्मध्ये सुषुम्णा पिङ्गला परे ॥ ४१ ॥
मध्या सास्वपि नाडीष्वाद्यग्नीषोमस्वरूपिणी ।
गान्धारी हस्तिजिह्वाख्या तुपूषाऽलम्बुषा मता ॥ ४२ ॥

*दक्षिणांश० इति । अत्र लाघवे दक्षिणभागः [illegible] स्व-दिवं । "अर्द्धेनैव दक्षिणो भागः" इत्युक्तेः । [illegible]—"[illegible] सूर्योऽस्य वामभागो निशाकर" इति ॥ ४० ॥

पूर्वोक्त सूर्यनिशाकरयोः [illegible] नाडीदेशं विदुरित्यन्वयः । "ना-डीदेशम्" इति [illegible] । तासु इडादिषु तिस्रो मुख्याः प्रकीर्तिताः । तासु मु-ख्या इति [illegible] योजना । [illegible] प्रकीर्तिता [illegible] विवृणोत्येव [illegible] । अतएव च "[illegible] सुषुम्णा [illegible]" इति ॥ [illegible]—इडेति० । [illegible] विदु [illegible] । [illegible] सुषुम्णा "या [illegible]" इत्युक्तेः । [illegible] दक्षिणे [illegible] दक्षिणनासापर्यन्तं [illegible] । यदाहुः—"या [illegible] पिङ्ग(ला)[illegible] । दक्षिणे [illegible] इति [illegible] ॥ [illegible] । तथा दक्षिणगुल्फोत्था [illegible] इति ॥ [illegible] । "[illegible] (पि)ता [illegible] दक्षिणनासिका । इडा वामनासान्ता [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] इति ॥ [illegible] । "इडा च [illegible] । पिङ्गला [illegible] दक्षिणे [illegible] । [illegible] पिङ्गलेडयोः [illegible] सूर्य [illegible] [illegible] भवति ॥ "इडायां [illegible] पिङ्गलायां दिवाकरः" इत्युक्तं ॥ ४१ ॥

*मध्येति० सुषुम्णाया मुख्यत्वं [illegible]—[illegible] । [illegible] । तासु [illegible] । मध्या सुषुम्णा । "सुषुम्णा [illegible] च तासु [illegible]" [illegible] इत्यर्थः । [illegible] । सुषुम्णैव [illegible] । [illegible] । [illegible] मध्येऽग्नि [illegible] । [illegible]—"[illegible]" इति । [illegible] सुषुम्णा [illegible] ॥ यदाहुः—"[illegible]" इति [illegible] ॥ [illegible]—इडा पृष्ठे तु गान्धारी [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] हस्तिजिह्वा [illegible] पुरोभागे [illegible] । [illegible] पृष्ठे [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] पिङ्गला [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] पूषा [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] यदाहुः—"[illegible]" । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] (कायस्य) [illegible] । इति ॥ [illegible] । सुषुम्णा [illegible] ॥ ४२ ॥

मार्त्तण्डभैरवं दौर्गं नारसिंहं वराहजम् ॥ ५९ ॥
वासुदेवं हयग्रीवं बीजं श्रीपुरुषोत्तमम् ॥
अन्यान्यपि च बीजानि सदोत्पादयति ध्रुवम् ॥ ६० ॥
यदा भवति सा संवित् द्विगुणीकृतविग्रहा ॥
हंसवर्णौ परात्मानौ शब्दार्थौ वासरत्नये ॥ ६१ ॥
सृजत्येषा परा देवी तदा प्रकृतिपूरुषौ ॥
यद्यदन्यज्जगत्यस्या युग्मं तत्तदजायत ॥ ६२ ॥
त्रिगुणीकृतसर्वाङ्गी चिद्रूपा शिवगेहिनी ॥
प्रसूते त्रैपुरं मन्त्रं मन्त्रं शक्तिविनायकम् ॥ ६३ ॥
पाशाद्यं त्र्यक्षरं मन्त्रं त्रैपुरं चण्डनायकम् ॥
सौरं मृत्युञ्जयं शक्तिं शम्भव चिन्तामणिम् ॥ ६४ ॥
वागीशोऽष्टाक्षरं मन्त्रं नीलकण्ठं विषापहम् ॥
मन्त्रं त्रिगुणितं देव्या लोकत्रयगुणत्रयम् ॥ ६५ ॥

नवितो, «गणेश्वरं»—त्रयोदशो «मार्त्तण्डभैरवं»—चतुर्दशो, «दौर्गं»—दशमो। «नारसिंहं»—षष्ठो «वाराहं»—सप्तमो ॥ ५९ ॥

«वासुदेवं» क्लीं इदं गोपालबीजत्वेनोक्तमप्यत्र वासुदेवशब्देनोक्तम्। सप्तमदशो। नारदपञ्चरात्रोक्तं चिन्तामणिवासुदेवबीजं वा ॥ «हयग्रीवं» पञ्चदशो। «श्रीपुरुषोत्तम»मिति। "श्रीपुरुषोत्तम" इत्युक्तत्वात् शक्तिशक्तिमतोरभेदात् पुरुषोत्तमशक्तिबीजं श्रीपुरुषोत्तमबीजशब्देनोक्तं तत् मन्त्रदशो ॥ अत्र कामबीजमेव पुरुषोत्तमबीजशब्देनोक्तम्। यदाहु—"माया कि… क्लीं महा मायाबिन्दुविभूषितः। पुरुषोत्तमस्त्वत्र देवो मन्मथविग्रहः" इति «अन्यान्यपीति»। चन्द्रबीजबिम्बबीजादीनि ॥ ६० ॥

«हंसवर्णौ» चतुर्दशो «परात्मानौ» वर्णौ इति मन्त्रत्रयं। परमात्मवाचकावित्यर्थः। तौ सोऽहंरूपावस्थे ॥ ६१ ॥

«प्रकृतिपूरुषाविति»। यद्यपि पुरुषोत्पत्तिरनादि मायाशबलितत्वेनास्य प्रादुर्भावकथनात्॥
«यद्यत् युग्ममस्याः» सकाशादजायतेति यथाश्रयमपत् ज्योतिर्मत्वादि ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

«त्रैपुरं» मन्त्रद्वयं द्वादशो «शक्तिविनायकं» त्रयोदशो। यद्यप्यस्य मन्त्राक्षरयोगात् द्वादशाक्षरस्यापि बीजत्रयात्मकत्वेन प्रथमं बीजरूपेण मायाख्यात्। "ह्रीं श्रीं ह्रीं" इति तन्त्रान्तरोक्तं ॥ ६३ ॥

«पाशाद्यं» नवमे। «त्र्यक्षरमि»ति। त्रिपञ्चाक्षरं द्वये। त्रिलोकविनोदभावो वा। «त्रैपुरं» दशमे। «चण्डनायकं» चण्डेश्वरं विद्धि ॥ «सौरं» चतुर्दशो «मृत्युञ्जयं»-महादशो। «शक्तिं शम्भव»-मन्त्रद्वयं नवमे। शाम्भवं शाक्तमिति पाठे शाक्तकं तन्त्रान्तरोक्तं प्रणवमायावीजत्रयात्मकं «चिन्तामणिं» क्षिप्रौं इति तन्त्रान्तरोक्तम् ॥ ६४ ॥

«वागीशोऽष्टाक्षरं» नवमे। वागीशमिति पाठे वाग्भवमिति नवमन्त्रं शाक्तमेकम् «विषापहं नीलकण्ठं» नवमे ॥ «मन्त्रं» नवमे, «गुणत्रयं लोकत्रयं» चतुर्थं। यद्यप्यद्य रोऽभित्वयापि शीघ्रत्वमस्याप्यनुक्तत्वेन नवत्र्यक्षरत्वम्। देव्याः मन्त्रं त्रिगुणम्। श्रुतिः—"नैव त्रयो विश्व वाञ्च" इति। «लोकत्रयं»—ग्रन्थाश्च। अकारोकारमकाराः «त्रिगुणं» सत्त्वरजस्तमांसि। तत्र मत्रैक्यवाचकत्वेन विन्यस्य। «त्रयम्» इहादावनुसन्धानमिति। «॰

पादत्रयं स्यात् पीठानां त्रयं वर्णत्रयं तथा ॥
त्रिपुरात्रं त्र्यक्षरेशी ब्रह्मादीनां त्रयं तथा ॥ ६६ ॥
षड्भिः कामत्रयं शक्तित्रयं मूर्तित्रयं मतम् ॥
नाडीत्रयं त्रिपथं स्यात् [illegible] त्रिधा मतम् ॥ ६७ ॥
चतुःप्रकारमुद्रिता [illegible] धर्मदायिनी ॥
तदानीं पश्चिमीवक्त्रो [illegible] चतुष्टयम् ॥ ६८ ॥
चतुर्थं [illegible] महादेव्या देवीनां [illegible] चतुष्टयम् ॥
चतुरः [illegible] चतुष्टयम् ॥ ६९ ॥
[illegible] विष्णोर्मूर्तिचतुष्टयम् ॥
चतुर्थं गणेशनाथाम्नायादीनां चतुष्टयम् ॥ ७० ॥
तथा [illegible] पीठ [illegible] चतुष्टयम् ॥
[illegible] देवी [illegible] चतुष्टयम् ॥ ७१ ॥
पञ्चधा मुद्रिता पश्चात् शम्भोः सर्वार्थदायिनी ॥

[illegible] ॥ ६६ । ६७ ॥

[illegible] ॥ ६८ ॥

[illegible] ॥ ६९ ॥

[illegible] ॥ ७० ॥

[illegible] ॥ ७१ ॥

[illegible]

---

(१) [illegible]

(२) [illegible]

त्रिपुरा पञ्चकूटं सा तस्याः पञ्चाक्षरद्वयम् ॥ ७२ ॥
पञ्चरत्नं महादेव्याः सर्वकामफलप्रदम् ॥
पञ्चाक्षरं महेशस्य पञ्चार्णो गरुत्मतः ॥ ७३ ॥
संमोहनाद्यञ्चकामान्बाणान्पञ्च सुरद्रुमान् ॥
पञ्चप्राणादिकान् वायून् पञ्च वर्णान् महेशितुः ॥ ७४ ॥
मूर्तीः पञ्च, कलाः पञ्च पञ्च ब्रह्म स्रुचः क्रमात् ॥
सृजत्येषा परा शक्तिर्वेदवेदार्थरूपिणी ॥ ७५ ॥
षोढा सा गुणिता देवी धत्ते मन्त्रं षडक्षरम् ॥
षट्कूटं त्रिपुरामन्त्रं गाणपत्यं षडक्षरम् ॥ ७६ ॥
षडक्षरं महेशस्य श्रीकण्ठस्य षडक्षरम् ॥
षडक्षरं हिमरुचेर्नारसिंहं षडक्षरम् ॥ ७७ ॥
ऋतून् षलन्तमुख्यांश्च(१) आमोदादीन् गणाधिपान् ॥

स्याऽयमेवार्थस्तेषां व्याख्येयः । *पञ्चकूटमि*ति । हसकलह एते पञ्चवर्णाः पूर्वोक्त … शब्देनोच्यन्ते । *तस्याः पञ्चाक्षरद्वयमिति* । एकः पञ्चकामेश्वरो बाणबीजैरेतानि … तदुक्तम् *दक्षिणामूर्तिसंहितायाम्* "त्रिपुरेशीमन्त्रमध्ये बाणाः प्रोक्ता महेश्वरि … पञ्चभिर्बाणैर्विद्या पञ्चाक्षरी भवेत् ॥ पूर्वोक्तपञ्चकामैस्तु पञ्चकामेश्वरी भवेत्" । इति

पञ्चरत्नमिति । ग्लुं स्लुं म्लुं प्लुं(२) न्लुं इति मन्त्रपञ्चकं तन्त्रान्तरोक्तम् । "… विजया श्यामा वाराही सुन्दरीत्यर्णाः" इति । *महेशस्येति* । अष्टादशे । *गरुत्मतः* … चतुर्विंशे ॥ ७३ ॥

*संमोहनानि*ति । बहुवचनमार्षम् । संमोहनादीन् । *कामान्* द्वादशे …

[illegible]

[illegible]

[illegible]

पञ्च विधत्ते करोतीत्यर्थः । *षडक्षरं* राममन्त्रं चतुर्दशे । *षट्कूटमिति* त्रिपुरायाः षट्कूटं मन्त्रान्तरम् । तदुक्तम्—"कामात्मवाक्त्वा कुलकान्तवामनेत्रान्वितं … षट्कूटमेतत् त्रिपुरायास्तमन्त्रगुह्यं … साक्षादि"ति । *गाणपत्यं* तन्त्रान्तरे … अनुसंधेयं वक्रतुण्डाय नम इत्यादि ॥ ७४–७५–७६ ॥

षडक्षरं श्रीकण्ठस्य षडक्षरं … मन्त्रद्वयम् । त्रिलोक्यविशिष्टरसादो वा ॥ … दर्पः-(३)षडक्षरं अनुष्टुभो, *नारसिंहं* षोडशे । षडक्षरं वासुदेवमन्त्रम्, किंवा त्रिलोक्यभावो वा ॥ ७७ ॥

---

(१) कृष्णान् वट आमोदान्निरवधि पाठः ।

(२) अत्र दीर्घोकाराणां ऋषा क्वचित् पुस्तकान्तरे ॥

(३) अत्र … [illegible]

[illegible]

[illegible]

(४) … [illegible]

कोशान्मूर्तीन् रसान् शक्तीः शाकिन्याद्याः षडध्वनः ॥ ७८ ॥
यन्त्रं षट्त्रुटितं शक्तेः षडाधारान्सजीवकम् ॥
षड्विधं षडग्रन्थिरमिन् मन्त्रे तत्परमेश्वरी ॥ ७९ ॥
सप्तधा त्रुटिता नित्या शङ्करार्द्धशरीरिणी ॥
सप्तार्णं त्रिपुरामन्त्रं सप्तवर्णं विनायकम् ॥ ८० ॥
सप्तर्षीन् व्याहृतीर्वा मा सप्तवर्णं सुदर्शनम् ॥
लोकान् गिरीन् स्वरान् धातून् मुनीन् द्वीपान् महानपि ॥ ८१ ॥
समिधः सप्त संख्याताः सप्त जिह्वा हविर्भुजः ॥
[illegible] पवन् [illegible] ॥ ८२ ॥
अष्टधा त्रुटिता शक्तिः श्रीमदष्टाक्षरम् ॥
विष्णोः श्रीनरनारायणं मन्त्रमष्टाक्षरं परम् ॥ ८३ ॥
अष्टाक्षरं हरेः शक्तेरष्टाक्षरमुत्तमं परम् ॥

[illegible] । षडोदिते । [illegible] । षडोदिते । कोशान्मूर्ती [illegible] । [illegible] मधुरादीन् । [illegible] । शाकिन्याद्या इति । [illegible] शाकिन्याद्या इति विशेषणविशेष्यभावो वा ॥ [illegible] । षडध्वे ॥ ७८ ॥

[illegible] नवमे । [illegible] पञ्चमे । [illegible] षड्विधम् [illegible] ॥ ७९ ॥

[illegible] त्रिपुरामन्त्रमिति । [illegible] सप्तरुषो । [illegible] विनायकं [illegible] विशेषणविशेष्यभावः ॥ ८० ॥

[illegible] सप्तवर्णमिति । [illegible] सप्तदो । [illegible] विशेषणविशेष्यभावो वा । [illegible] भूरादिकान् [illegible] । [illegible] । [illegible] धातून् [illegible] । [illegible] मुनीन् [illegible] । [illegible] । तत्र [illegible] । तथा च । [illegible] ॥ ८१ ॥

समिधः [illegible] । [illegible] । तथा च श्रुतिः [illegible] । [illegible] हविर्भुज [illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible] ॥ ८३ ॥

भानोरष्टाक्षरं दीर्घमष्टार्णं परमात्मनः ॥ ८४ ॥
अष्टार्णं नीलकण्ठस्य वासुदेवात्मकं मनुम् ।
यन्त्रं कामार्गलं दिव्यं देवीयन्त्रं घटार्गलम् ॥ ८५ ॥
गन्धाष्टकं शुभं देवो देवानां हृदयङ्गमम् ।
माहेश्याद्या भैरवान् सर्वान् मूर्तीराशा वसूनपि ॥ ८६ ॥
अष्टपीठं महादेव्या अष्टाष्टकसमन्वितम् ।
अष्टौ ताः प्रकृतीर्विश्वात्मकनुपाडादिकान्क्रमात् ॥ ८७ ॥
अणिमादिगुणानष्टान् षडूर्मीस्तीर्थमादिकान् ।
अष्टात्मकं जगत्यस्मिन् विभनुमे सदा ॥ ८८ ॥
गुणिना नवधा निष्ठा मुने मन्त्रं नवात्मकम् ।
नवकं शक्तिमन्त्राणां नवरूपा महेश्वरी ॥ ८९ ॥

०रोरिति० । पञ्चदशे । ०वाररोरिति० । नवमे । पुनरपि ०भानोरिति० चतुर्दशे । ०दीर्घं० इत्यनेकार्णं । ०परमात्मन० इति षष्ठे ॥ ८४ ॥

०नीलकण्ठस्येति० । नीलकण्ठमन्त्र [illegible] । [illegible] "वासुदेवाय" [illegible] "ओं नीलकण्ठाय" [illegible] । ०वासुदेवात्मकं मनुं० मन्त्रम् । [illegible] ओं नमो वासुदेवायेति [illegible] । ०कामार्गलं० [illegible] । [illegible] ॥ ८५ ॥

[illegible] ॥ ८६ ॥

[illegible] ॥ ८७ ॥

[illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible] ॥ ८९ ॥

मयर्क षोडशकोनां शृङ्गारादीन् रसानथ ॥
माणिक्यादीनि रत्नानि नव वर्णयुतानि सा ॥ ९० ॥
नवकं प्राणदूतीनां मण्डलं नवकं शुभम् ॥
यथपश्चात्मकं लोके सर्वमस्या उदञ्चति ॥ ९१ ॥
दशधा विहृता शम्भोर्मामिनी भवदुःखदा ॥
दशाक्षरं गणपतेस्त्वरितायाः दशाक्षरम् ॥ ९२ ॥
दशाक्षरं सरस्वत्या वज्रिण्याः सा दशाक्षरम् ॥
वासुदेवात्मकं मन्त्रमश्वारूढा दशाक्षरम् ॥ ९३ ॥
त्रिपुरा दशकूटं स्यात् त्रिपुराया दशाक्षरम् ॥
नाम्ना पद्मावतीमन्त्रं रमामन्त्रं दशाक्षरम् ॥ ९४ ॥

नानि इया सद्गानिव्यतिरिक्तानि मन्त्रान्यं ॥ ८९ ॥

पोडशार्णानामिति । तत्तन्मन्त्रेष्वपि तत्र तत्र । *शृङ्गारादीन्* "शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः । बीभत्सरौद्रशान्ताश्च नव काव्ये रसाः स्मृताः" इति । *रत्नानि* *नव* *वर्णाः* यह ॥ ९० ॥

प्राणदूतीनामिति । अत्रोक्ते । *मण्डलं—नवनाभं* तुरीये । *यथेति* । नवकुण्डनवयज्ञस्वरस्कोदारि ॥ ९१ ॥ ३ ॥

गणपतेरिति । क्रियाकमारम्भ प्रयोगे । *त्वरितायाः* इति *मायादीनम्* । दशमे । तदुक्तम् । "वर्मे ते (१) च तदन्त्य शिवयुक् वामोऽङ्कावाप्तपार्श्वकम् । अन्त्यः सद्योनिरप्तास्त्वञ्च मनो मनुर्दशार्णयुगम्" इति । *मायावर्गाद्येऽपि* "भुवनेशो(२) भृगुरन्तो कामकोणस्थं हारान्तयुक् । एतत् वदन्ती नामादि मन्त्रं विद्याद्दशाक्षरमिति" ॥ रमायत्वा दीर्घमार्थ च त्वाहाग्न्यादि मन्त्रं विद्याद्दशाक्षरमिति ॥ ९२ ॥

सरस्वत्या इति । दशमे । *वज्रिण्या इति* । तन्त्रान्तरोक्तं "धीं श्रीं वज्रिणि हुं हुं हुं स्वाहा" । इति । *वासुदेवात्मकमिति* । गोपाले सप्तमे । *अश्वारूढेति* । बीजत्रयपुरस्था दशमे । तथान्तरं दशाक्षर्या एव उद्धृतत्वात् । तदुक्तम् । "आद्यपञ्चपोडशो दण्डी ततस्वैकादशः परम् । अष्टमस्य तृतीये स्यादाद्ये तार्तीयर्णयुतम् ॥ पञ्चाद्ये सप्तमस्यादि द्वितीयकृदयमम् । भाद्येकादशसंयुक्तं एकादशस्तमद्यमम् ॥ तद्युक्तं द्विः प्रोक्तं दशाक्षराण्यपि ॥ ९३ ॥

दशकूटमिति । मध्यबीजस्य पञ्चकूटत्वमायमध्यमयोः क्रमेण द्वन्द्वमिति मिलित्वा दशकूटं *त्रिपुरायाः* इति । तन्त्रान्तरोक्तम् । "ऐं क्लीं सौः ह्रीं हौं त्रिपुरायै नमः" इति *पद्मावतीमन्त्रं* तन्त्रान्तरोक्तम् । "ह्रीं पद्मे पद्मावति स्वाहेति" । *रमामन्त्रं* सप्तमे । रमणाक्षरमिति पाठः प्रत्यक्षे ॥ ९४ ॥

---

(१) वर्मेति । वर्म हुं । त स्वरस्य, थ स्वहर्ष, तदन्त्य. द शिवयुगकारयुत. धे, कामः स. अङ्गना श्री । पु इकारः । सार्धिलघम् । उकारानुस्वारयुत तेन हुं अन्त्यः क्षः सद्योनिरेयुतः क्षे, अर्थ पद तदन्तः सतार प्रणवयुगादौ इति त्वरिता दशाक्षरोद्धारः ।

(२) भुवनेति । भुवनको हःभृगुः सः वर्णानुस्वारः तेन हुं, कमाः ककारतदन्त्य. कः तदन्त्यः खः । सद्यानिवम् एकारयुत तेन खे, तत्सवमं च, तदन्त्यं छ, तदहम् एकारयुतं तेन छे, साम्यन्तान्तः विसर्गान्तः, आलय सहार, रामाकृता स्त्री, आद्यं हुं, तद्दीर्घं हूं, कोणरवं क्षः, हरान्स्येन एकारेण अन्ते युक् क्षे, एतत्कडन्तं प्रणवादिकं दशवर्णम् ।

दशार्णं शक्तितत्त्वानां तत्त्वरूपा महेश्वरी ।
नाडीनां दशकं विष्णोरवतारान् दश क्रमात् ॥ ९५ ॥
दशार्णं लोकपालानां पयस्यन् सृजत्यसौ ।
एकादश क्रमात्संविद्गुणिता सा जगन्मयी ॥ ९६ ॥
रुद्रैकादशनीमायाशक्तेरेकादशाक्षरम् ।
एकादशाक्षरं पाग्या रुद्रानेकादश क्रमात् ॥ ९७ ॥
समुद्गिरति सर्वात्मा गुणिता द्वादश क्रमात् ।
विद्यामन्त्रं महेशान्याः वासुदेवात्मकं मनुम् ॥ ९८ ॥
राशीन् मासान् (भानून्) द्वादशमूर्त्तीर्यन्त्रं सा द्वादशात्मकम् ।
कला देवादृशं सर्वं यत्त्रदृश्यामजायत ॥ ९९ ॥
त्रयोविंशति तत्त्वात्मा यद्रा भवति शोभना ।
गायत्री सवितुः शम्भोः गायत्री मन्त्राग्निकाम् ॥ १०० ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

गायत्रीं विष्णुगायत्रीं गायत्रीं त्रिपुरात्मनः ।
गायत्रीं दक्षिणामूर्तेः गायत्रीं शम्भुयोषितः ॥ १०१ ॥
चतुर्विंशतितत्त्वानि तस्यामासन् परात्मनि ।
द्वात्रिंशद्भेदयुक्तिना सर्वमन्त्रमयी विभुः ॥ १०२ ॥
सूते मृत्युञ्जयं मन्त्रं नारसिंहं महामनुम् ।
लवणाद्यं मनुं मन्त्रं षडर्णस्य महात्मनः ॥ १०३ ॥
हयग्रीवं मनुं दीर्घं वाराहं वह्निनायकम् ।
गणेशितुर्महामन्त्रं मन्त्रमन्त्राधिपस्य तां (च) ॥ १०४ ॥
मन्त्रं श्रीदक्षिणामूर्तेर्मालामन्त्रं मनोभुवः ।
पैन्दुभं चतुश्चत्वारिंशता अघोराख्यं महामनुम् ॥ १०५ ॥

०विष्णुगायत्रीमिति० सप्तदशे । पुरुषोत्तमगायत्र्येव विष्णुगायत्रीत्यभिधीयते । । तन्त्रान्तरोक्ता वा । "नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्" ॥ इति । ०त्रिपुरात्मन० त्रिपुरायाः । सा द्वादशे ०दक्षिणामूर्ते०० । "दक्षिणामूर्तये विद्महे ध्यानस्थाय धीमहि । तन्नो धीशः प्रचोदयात्" ॥ इति । ०शम्भुयोषित इति० "सर्वसंमोहिन्यै विद्महे विश्वजनन्यै धीमहि । तन्नः शिवे प्रचोदयात्" ॥ इति ॥ १०१ ॥

०तत्त्वानि०भाव । एता गायत्र्यन्तस्त्वाप्यपि०तस्यामासन्० उत्पन्नानि । कामाद्यन्य०इति ज्ञेयम् । तथा निम्नग(मि)द्वात्रिंशद्दक्षिणामूर्तिविशिष्टमन्त्रमृत्युञ्जयदुर्गान्वरितादिमूर्तिदशदशवर्णगायत्र्यादि ॥ १०२ ॥

०मृत्युञ्जयं० वैदिकं प्रयोविंशे । ०नारसिंहं० षोडशे ०महामनुं० मन्त्रराजमिति पूर्वविशेषणात् । ०लवणाद्यं० द्वाविंशे "लवणस्योत्तीर्णेति" सम्पुटनम् । ०महात्मन० इति विशेषणं तेन महावाक्यमित्यर्थः ॥ १०३ ॥

०हयग्रीवं पञ्चदशे । ०दीर्घं० सम्पुटनम् । "अथ अमित्रे भवत्वन्निके" इत्यादिकम् । ०वाराहं० पञ्चदशे । ०वह्निनायकम्०सम्पुटनाध्यायमन्त्रं पञ्चमे । ०गणेशितु० हरिद्रागणेशस्य । "ओं हुं गं ग्लौं हरिद्रागणपतये वरवरद सर्वजनहृदयं स्तम्भय स्तम्भय स्वाहा" । आथर्वणिको वक्रतुण्डस्य वा । "रायस्पोषस्य दाता च निधिदो रत्नदो मतः । रक्षोहणो वलगहनो वक्रतुण्डाय हुं" इति । महामन्त्रमिति स्तुत्यैः । अत्रैव वक्ष्यमाणो महागणपतिमन्त्रो वा । विंशतितमे तस्य द्वात्रिंशदक्षरत्वात् ॥ ०मन्त्राधिपस्य० तन्त्रान्तरोक्तः ॥ "ओं ह्रीं भगवत्य ईश्वराय गुरवे नमोनमः । मन्त्राधिपतये ममार्थं प्रयच्छ स्वाहेति" ॥ १०४ ॥

०दक्षिणामूर्ते० ऐकोनविंशे ॥ ०मालामन्त्रं० द्वात्रिंशदक्षरं, ०मनोभुव ०—तन्त्रान्तरोक्तम् ॥ ०पैन्दुभमिति ॥ तद्रन्तर्गतोपयोगात् द्वात्रिंशदक्षरं उच्यते सततमेवोक्ततिमन्त्राणामनुष्टुप्त्वात् ॥ तन्मध्ये द्वात्रिंशदक्षराणामपि सत्त्वात् ॥ ०अघोराख्यं० तन्त्रान्तरोक्तम् ॥ चत्वारिंशदक्षराद्यक्षरत्वात् ॥ यदाह अघोरास्त्र(१)मो इत्यभिधाय अनन्तरोक्तो वारि तं तस्य वाक्ये ॥ तन्नो घोररूपाय वाक्ये इत्युच्चार्य घोरतरमन्त्रम् ॥ एवास्यासमुद्दत्य तथा वाक्यमन्त्रान् शिरोऽन्तं च वर्गोद्धं वरदं चेति ॥ १०५ ॥

(१) अघोरेति ॥ नमो भगवते अघोरास्त्राय ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल रक्ष रक्ष हुं फट् ॥ षट्त्रिंशदक्षरोऽघोरास्त्रमन्त्रः । अघोरानुष्टुप्मघोरानुष्टुप्पराप्रसादः ॥ ६ । ३ । ६ । ८ । १० । १ । २ । इति चत्वम् ॥

जाता वर्णा यतो बिन्दोः शिवशक्तिमयादृतः ॥ ११६ ॥
अग्नीषोमात्मकास्ते स्युः शिवशक्तिमयाद्वयेः ॥
येन संभवमापन्नाः सोमसूर्याग्निरूपिणः ॥ ११७ ॥

इति शारदायां (शारदातिलके) सृष्टिविधानं नाम प्रथमः पटलः ॥ १ ॥ ० ॥

अथ द्वितीयः पटल आरभ्यते ।

ततो व्यक्तिं प्रवक्ष्यामि वर्णानां वदने नृणाम् ॥
प्रेरिता मरुता नित्यं सुषुम्णारन्ध्रनिर्गताः ॥ १ ॥
कण्ठादिकरणैर्वर्णाः क्रमाद्व्यक्तिर्भवन्ति ते ॥
एषु स्वराः स्मृताः सौम्याः स्पर्शाः सौराः शुभोदयाः ॥ २ ॥
आग्नेया व्यापकाः सर्वे सोमसूर्याग्निदेवताः ॥
स्वराः षोडश विख्याताः स्पर्शास्ते पञ्चविंशतिः ॥ ३ ॥
तथा व्यापकाः स्मृताः स्पर्शा मकारः पुरुषो मतः ॥

सोमसूर्याग्निरूपिणो भवन्ति । कार्यकारणयोरभेदात् ॥ ११६–११६–११७ ॥

इति शारदातिलकटीकायां ... पदार्थादर्शाभिख्यायां प्रथमः पटलः ॥ १ ॥

एवमर्थसृष्टिं शब्दसृष्टिं च ... वर्णं प्रतिजा... इति । "प्रेरिता मरुतेति" मरुता प्रेरिताः परस्मात् स्थानात् प्रापिताः । ... इता इति यावत् । अत एव "सुषुम्णारन्ध्रनिर्गता वर्णा" कण्ठादिकरणैः क्रमाद्व्यक्तिर्भवन्तीति" ... सम्बन्धः । सुषुम्णारन्ध्र... एकशेषाकरणाभावात् "क्रमादि" त्युक्तम् । ... भगवता "भर्तृहरिणा" "आरभ्यते ... पुरुषे विवक्षया । अत ... ... प्रेरयति मारुतम् ॥ मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरमि"ति ॥ १ ॥
"कण्ठादीति" आदिशब्देन ताल्वादि । तदुक्तम् "अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्त-... । जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु चे"ति । ... वर्णानां सोमसूर्याग्निरूपत्वमुक्तम् ... अकारादिविसर्गान्ताः, "स्पर्शाः" ककारादिमकारान्ताः ॥ "व्यापकाः" यकारादिक्षा-... "शुभोदयाः" । सर्वे एवं "सोमसूर्याग्निदेवताः" तत्र स्वराणां गुरुत्व... ... इति ज्ञेयम् । "भूत... ... विना स्वैरिति वक्ष्यमाणप्रकारेण वा । स्वराश्च ... ह्रस्वांशत्वामाह—"स्वरा" इति । "विख्याता" विशेषेण ख्याताः स्वतन्त्रा इत्यर्थः ॥ ...:—"तेषु स्वराः स्वतन्त्राः स्युरि"ति ॥ २–३ ॥
"...स्थानमात्र" इति । ... इति (१) ... । ननु तेषां ... आह—"मकार" पुरुषो मत" इति । ... च ... इत्यर्थः । ... ।

(१) तेन ... भवति ।
... शा० ति०

व्यापका दश ते कामधनधर्मप्रदायिनः ॥ ४ ॥
ह्रस्वः स्वरेषु पूर्वोक्तः परो दीर्घः क्रमादिमे ॥
शिवशक्तिमयास्ते स्युर्बिन्दुसर्गावसानकाः ॥ ५ ॥
बिन्दुः पुमान् रविः प्रोक्तः सर्गः शक्तिर्निशाकरः ॥
स्वराणां मध्यगं यच्च तच्चतुष्कं नपुंसकम् ॥ ६ ॥
पिङ्गलायां स्थिता ह्रस्वा इडायां सङ्गताः परे ॥
सुषुम्णा मध्यगा ज्ञेयाश्चत्वारो ये नपुंसकाः ॥ ७ ॥

क्रमोक्तद्वादशसूर्यकलासु अन्त्यन्यास इत्यपि सूचयितुम्। एवं ते चतुर्विंशतितत्त्वमयाः। "अन्त्य आत्मा रविः स्मृतः" इति *आचार्योक्तेः* । अत एव सर्वबीजेषु बिन्दुरूपमकारयोगात् पुरुषैक्ये तेषामिति मन्तव्यम्। मकारस्य बिन्दुरूपत्वात् 'बिन्दुः पुमान् रविः प्रोक्तः' इति वक्ष्यमाणत्वाच्च । स्वावयवेषु ककारादिष्वनुगतत्वात् सूर्यरूपबिन्द्वात्मना मकारेण स्पृश्यमानत्वात् स्पर्शाः, अत एव सौराः। यद्वा एवं योजना। मकारः पुरुषः। अन्ये स्पर्शास्तत्त्वात्मानः। यत इत्यधिमेन सम्बध्यते। यतः कारणादृश व्यापकाः। एतौ द्वयोरेषु वर्तमानत्वाद् व्यापकत्वम्। यवाग्नीनामपि सत्त्वादाग्नेया इत्यपि, नृसिंहाग्न्यकालाग्निरूपयकारात्मत्वेन वा आग्नेया इत्यपि द्रष्टव्यम्। ते *कामधनधर्मप्रदायिनः* इति क्रमेण त्रयाणां फलम्। अत एवाग्रे "कामदायिन्यः स्वराः" इत्यादि वक्ष्यति ॥ ४ ॥

स्वराणामेव पृथक् व्याप्तिं दर्शयन् तेषामष्टमूर्तितत्त्वशिवात्मकत्वाय अग्रे व्यवहाराय च प्रकारद्वयमाह—*ह्रस्व* इति। एकारौकारयोः दीर्घत्वेऽप्यत्र पारिभाषिकं ह्रस्वत्वम्। *इमे* ह्रस्वदीर्घाः *क्रमात् शिवशक्तिमयाः*। ह्रस्वाः अइउऋऌएओ। एते शिवमयाः पुरुषाख्येत्यर्थः। दीर्घाः आईऊॠॡऐऔ। एते शक्तिमयाः स्त्रीरूपा इत्यर्थः। बिन्दुसर्गावजयोः पुरुषप्रकृतिरूपौ पृथक् भूतावेतावपि विवक्षन्नाह—*ते स्युर्बिन्दुसर्गावसानकाः* इति। ते ह्रस्वाः अन्ते बिन्दुयुक्ताः। दीर्घाः अन्ते विसर्गयुक्ताः। ह्रस्वेषु बिन्दुरष्टमो दीर्घेषु विसर्गोऽष्टम इत्यर्थः ॥ ५ ॥

अत एवाह—*बिन्दुः पुमानि*ति। *निशाकर* इत्युक्तेरितरस्वराणां तत्कलारूपनिष्पादकत्वात्। शक्तिरूपं विसर्गमेव स्वकीयषोडशसंख्यापूर्तिकारणतया। स्वरत्वं कथयन्तीति स्वराः। अत एव सौम्याः। अयमेव पक्षो मन्त्रदृग्भिरभिमतो यतो मातृकाषड्ङ्गकथनावसरे "अकलीबह्रस्वदीर्घान्तरितैः षड्भिः" क्रमादित्यादिव्यवहारदर्शनात्। *कश्चित्तु*—स्वरेषु पूर्वोक्त अइउऋऌएकमात्रो ह्रस्वः। परे आईऊॠॡऐओऔबिन्दुसर्गावसानकाः। संयोगपरत्वाद्दीर्घं इति मन्यते। केवलं नामत एव। *नपुंसकमिति*। नपुंसकत्वं च न स्त्रीत्वं न पुंस्त्वमिति भावः इत्यादयः ॥ ६ ॥

स्वराणामुदयमाह—*पिङ्गलायामिति*। ह्रस्वा अइउऋऌए, परे दीर्घा आईऊॠॡऐऔबिन्दुसर्गौ च। रविर्निशाकर इत्यनेनैवोदयस्योक्तत्वात्। तत्रयोगवशमुक्तं *मीनमेषे*। "सूर्यस्येन्दवजं कर्म प्रयाति मासगादिकम्। तत्र तु गच्छमांत्र ह्रस्वेन्दौ सेवन्त्येवं" इति। *नपुंसकेति*। तत्र प्रकार उत्तरभागाद्दक्षिणभागं नयनात् समय दक्षिणनासापुटेन वहति दक्षिणयात् स दक्षिणायनद्वादशमासमयत्वात् कल्पकास्यश्च ह्रस्वस्वरमुदेति। यत् दक्षिणाद्भूत्तरभागनयनात्तराशादशमासमयं वामनासापुटेन वहति दक्षिणायनं स उत्तरायणश्चैत्रमासान्तरा मध्यपूतापूरस्तत्र प्रदेति। *शब्दार्थरत्नाकरे*—"स्वर समयमात्रेण कलाशे न सुमता। स्मृत्युक्तार्थाश्च प्राणं प्राणस्यापनार्थस्येवंस्मृति। अन्ये त्वन्यथा व्याख्यान्ति—ह्रस्वा अइउऋऌ, परे दीर्घा आईऊॠॡ इति। तदुक्तं *प्रयोगसारे*—"दक्षिणस्था वरा ज्ञानस्था स्वरा दक्षिणायनम्। यत्र भूतानि मध्यगानि ह्रस्वाः सर्वात्मविनिर्गता। वामाश्रितो वरा ज्ञानस्था स्वरा उत्तरायणम्। यत्र भूतानि मध्यगानि दीर्घाः

विना स्वरैस्तु साम्येषां जायते व्यक्तिरञ्जसा ॥
शिवशक्तिमयाः प्रादुस्तस्माद्वर्णा मनीषिणः ॥ ८ ॥

न्त्यधोयन्ति पृथक् पृथगि”ति । «अन्यत्रापि»—“प्राणे दक्षिणनाड्यन्ते परा चैव तु रेचिका । इन्धिकाख्या च विद्याख्या निवृत्तिश्च तथा क्रमात् ॥ प्रतिष्ठा शान्तिरीशा च दीपिका मोचिका तथा । मूलमार्गे स्वराः प्राणे मोक्षमार्गे प्रिये” इति । येषां मते एकारादीनामुपयो-योगः स तु तेषां मन्त्रत्वात् तद्रूपेणैव ज्ञेयः । «एकारादयोऽपि» बाह्यविकार-प्रभेदेन प्रत्याहारत्वमवगम्यम् । तद्विधिविधिवत्प्रयोगाद्युक्तरवर्णाः स्वरासंयुक्तामात्रा कालावयव-सम्पादने द्रष्टव्यम् । तदाहोरात्रात्मको वा पक्षात्मको वेत्यवधानेन ज्ञातव्यमिति ॥ ७ ॥

व्यञ्जनानामप्युत्पत्तिं दर्शयन् तेषामपि शिवशक्तिमयत्वमाह—«विनेति» । स्वरैर्विना अन्येषां ककारादीनां व्यक्तिरञ्जसा प्राकट्येन न भवति । तस्मात् सर्वे वर्णाः शिवशक्तिमयाः। «व्यक्ति रञ्जसेति» व्युत्पत्तिरुद्देशिता । «यदाहुः»—“तैर्व्यञ्जनानि भवन्ति”ति । एतदुक्तं भवति—स्वराणां एवं शिवशक्तिमयत्वमुक्तम् । हलाम्र विना स्वरैरुच्चारणस्याशक्यत्वात् स्वरसहितोच्चारणे शिवशक्तिमयत्वमिति । एवं स्वरोदयैव तत्प्राधान्यात् व्यञ्जनानामुपयो ज्ञेयः । तथा च तत्र «मन्त्रमुक्तवत्वात्» । “तत्प्रधानाश्च मन्त्रा” इति । अन्ये स्वस्य(१)-स्य योऽयमस्ति—सोमसूर्याग्निरूपिण इति यदुक्तं तद्विभजते—«पद्मिति» । अत्र सूर्यकला-विन्दो. सर्वत्र व्यापकत्वात् «तुभ्योदयः» इति सौरविधिवत्प्रमुक्तम् । ननु यद्यत्र विभागस्तदा पूर्वोक्तो यत्रैव हेतु सर्ववर्णानामात्मेयोक्तो न घटते इत्याशङ्कयाह—«सर्वे सोमसूर्याग्निदेव-ताः» इति । ननु तथापि विरोधस्तदवस्थ इति चेत् न इह तु तात्त्विके, विभागस्तु प्रयोगा-र्थं इति ज्ञेयम् । स्वराः स्वतः व्यञ्जना इति यदुक्तम् ते के कियन्त ? इत्यपेक्षायामाह—«स्वरा» इत्यादि ।«विख्याता» विशेषेण प्रख्याताः । अनेन “स्वरा विंशतिरेकश्चे”ति शिक्षादौ सैवयान्तरश्रुतिर्या सा निरस्ता । व्यापर्यन्तु तथ्यत्रापि मैत्रुपस्य अन्य मध्ये स्यादिति शङ्कां वारयति—«षड्विंशतिरिति» । «तत्स्वदन्तकामिति» । पूर्वोक्ते मध्येः पुरतः । तं वदन् तत्स्वा-स्याह—«तस्यान्तमान» इति । दक्षेत्यनेन मूर्धन्यस्य कान्य मध्ये सूचयति । «क्रमेणेति» । क्रमेण यथाक्रमं चक्रम् । सर्वे सोमसूर्याग्निदेवता इति यदुक्तं तदेव विवृणोति—«इन्दु» इति । इन्दवाः पुल्लत्वादग्निमूर्धवत्वं स्वरत्वात्सौम्यत्वं दीर्घाणां स्वरत्वेन सौम्यत्वं ह्रस्वोऽप्य-ग्नत्वात् सूर्याग्निरूपत्वं, शास्त्रान्तरानुसारेण द्वादशायैवैते मंत्रे स्यातामित्यत आह—«ते स्युरिति» । प्रकारान्तरेण तद्रूपत्वमाह—«स्वराणामिति» । «मध्यगमि»ति । अनेन रेफादुपर-
[illegible]

कारणात्पञ्चभूतानामुद्भूता मातृका यतः ॥
ततो भूतात्मका वर्णाः पञ्चपञ्चविभागतः ॥ ९ ॥
वाय्वग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात् ॥
पञ्च ह्रस्वाः पञ्च दीर्घाः बिन्द्वन्ताः सन्धिसम्भवाः ॥ १० ॥
पञ्चाशत्कादयः षड्लसहान्ताः समीरिताः ॥

[illegible] ॥ ८ ॥

अथ पञ्चाशल्लिपीनां [illegible]

[illegible]

सोमसूर्याग्निभेदेन मातृकावर्णसम्भवाः ॥ ११ ॥
अष्टत्रिंशत्कलास्तत्तन्मण्डलेषु व्यवस्थिताः ॥
अमृता मानदा पूषा तुष्टिः पुष्टी रतिर्धृतिः ॥ १२ ॥
शशिनी चन्द्रिका कान्तिर्ज्योत्स्ना श्रीः प्रीतिरङ्गदा ॥
पूर्णा पूर्णामृता कामदायिन्यः स्वरजाः कलाः ॥ १३ ॥
तपिनी तापिनी धूम्रा मरीचिर्ज्वालिनी रुचिः ॥
सुषुम्णा भोगदा विश्वा बोधिनी धारिणी क्षमा ॥ १४ ॥
कभाद्या वसुदाः सौर्यष्ठडान्ता द्वादशेरिताः ॥
धूम्रार्चिरूष्मा ज्वलिनी ज्वालिनी विस्फुलिङ्गिनी ॥ १५ ॥
सुश्रीः सुरूपा कपिला हव्यकव्यवहा अपि (इमाः) ॥

दि: समाख्याता वहन्यांशे न किंच न ॥ सम्पूर्णाविमिश्रे च स्वकुले निविष्टसमा । मामा-
दिष्यर्णाः साध्यस्य साधकस्य यथाक्रमम् ॥ कर्णाधमर्णे समालेख्या अंशाङ्के च निरूपयेत् । वा-
यव्यं तैजसे मित्रमुदासीने तु वारुणम् ॥ शत्रुं च पार्थिवं विद्यात् स्वकुलं वायवे पुनः । तैजसे
वारुणं शत्रुरुदासीने तु पार्थिवम् ॥ वायव्ये मित्रमाख्यातं स्वकुलं तैजसं पुनः । वारुणे पार्थिवे
मित्रमुदासीनं तु वायवम् ॥ तैजसे तु रिपुं विद्यात्स्वकुलं वारुणं पुनः । पार्थिवे वारुणे मित्रम्
तैजसं शत्रुरीरितम् । उदासीने वायवं तु स्वकुले पार्थिवं पुनः ॥ एवं वर्णानां नाम साध्यसाध्ये
निरूपितः" इति । अष्टत्रिंशत्कलात्मकं एवं विभागः कृतः । ताः कस्मा पुनराह—*सोमेति* । अ-
मेन प्रणवस्य त्रिभ्यो भेदेभ्योऽकारोकारमकारेभ्य एव अष्टत्रिंशत्कलोत्पत्तिरुक्ता । तत्र प्रथ-
माक्षरस्य विसर्गरूपत्वात् सोमत्वम् । उकारस्य विसर्गलोपस्य रेफानुप्रवेशेन तामसत्वं मका-
रस्य सूर्यरूपत्वं संसिद्धमेव। ननु प्रथमद्वितीययोः कथं सोमाग्निरूपत्वमिति चेदुच्यते—अस्य
वर्णे अकारात् प्रणवस्योत्पत्तिं वक्ष्यति तत्र विलोमोद्धृता अक्षरा सोऽहं भवति । मकारहकार-
योः पूर्वरूपं कृत्वे प्रणवसिद्धिः । तत्र प्रथमो वर्णो विसर्गात्मकः "सर्गः शक्तिर्निशाकर" इत्युक्तेः
स्तत्सोम विसर्गस्य सकारांशो वत्वे च कृते उकारांशो भवति इति मन्तव्यम् । यद्वा "तस्यां
सूर्येन्दुपावकात् । प्रणवस्य त्रिभिर्वर्णैरि"ति वक्ष्यमाणस्यास्यापि तथात्वम् । तेनैतदुक्तं भवति ।
प्रणवस्य त्रिभिर्भेदैरष्टत्रिंशत्कलोत्पत्तिः, पञ्चभेदेभ्यः पञ्चाशत्कलोत्पत्तिः । *वायवीयमेहिता-
र्णा*नु "लोकत्रितयरूपस्य धर्मकामार्थमोक्षप्रदायकत्वात्। संचरन्ति त्रयो भूता वह्निसूर्येन्दुरूपिणः ॥ने-
ओंकारात्मकं यत्तु तद्वह्नित्रिगुणं स्मृतः । भिन्नात्मनो एक. सर्वस्मान्मुख्या सवधाऽभवन्॥ षड्भिः
कला दश प्रोक्ता बिन्दुना सह धर्मदाः । मकारात्मको रुद्रो यस्तु स सूर्यः स चतुर्गुणः ॥ तद्गुण-
ना गुणभेदेन पुनर्द्वादशतां गताः । तेन द्वादश विख्याताः सूर्यस्य धनदाः कलाः ॥ न हि ता-
द्वादशेष्येवममूर्त स्यात् प्रदर्शनं । या च त्रिरूपात्मिका पृथ्वी सोमोऽसौ गुणाश्रयः ॥ तेऽपि
प्रत्येकभेदेन गुणाः पञ्चदशाऽभवन् । ताः कला सह बीजेन षोडशोऽस्योरनुग्रहाः" । इति ॥११॥
मतानुमण्डलेष्विति । सोममण्डलसूर्यमण्डलाग्निमण्डलेषु ॥ १२ ॥
स्वरजा इति । अनेन अमृतादीनां पूजने स्वरमादौ कृत्वा पूजेत्युक्तं भवति । तत्र
प्रयोगः । "अं अमृतायै नमः" इत्यादि ॥ १३ ॥ १४ ॥
कभाद्या इति । ककारादनुलोमेन द्वादशठकारपर्यन्तं भकारादिविलोमेन द्वादशडकारप-
र्यन्तमित्यर्थः । तत्र प्रयोगः यथा "कं भं तपिन्यै नमः" । "खं बं तापिन्यै नमः" इत्यादि ॥१५॥
हव्यकव्यवहे इति । हव्यकव्ययोर्द्वन्द्वः । ततोवहशब्देन समासः । तेन "द्वन्द्वात्परः श्रू-
यमाणः शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते" इति न्यायात् हव्यवहा कव्यवहा इति सिद्धयेत्,

यादीनां दशवर्णानां कला धर्मप्रदा इमाः (स्मृताः) ॥ १६ ॥
अभयेष्टकरा ध्येयाः श्वेतपीतारुणाः क्रमात् ॥
तारस्य पञ्चभेदेभ्यः पञ्चाशद्वर्णगाः कलाः ॥ १७ ॥
सृष्टिर्ॠ (ऋं) द्धिः स्मृतिर्मेधा कान्तिर्लक्ष्मी-र्द्युतिः स्थिरा ॥
स्थितिः सिद्धिरिति प्रोक्ताः कचवर्गकलाः क्रमात् ॥ १८ ॥
अकाराद् ब्रह्मणोत्पन्नास्तप्तचामीकरप्रभाः ॥
एताः करधृताक्षस्रक्पद्मद्वयकुण्डिकाः ॥ १९ ॥
जरा च पालिनी शान्तिरैश्वरी रतिकामिके ॥
वरदा ह्लादिनी प्रीतिर्दीर्घाःस्युष्टतवर्गगाः ॥ २० ॥

---

*यादीनमि*त्यनेन धूम्रार्चिरादीनां यादित्वमुक्तम् । प्रयोगस्तु—"यं धूम्रार्चिषे नमः" इत्यादिः ॥ १६ ॥

अभयेष्टेति । इष्टो वरः । तत्र दक्षहस्ते अभयं वामहस्ते वर इति संप्रदायविदः । उक्तं च—"ऊर्ध्वीकृतो दक्षहस्तः प्रसृतोऽभयमुद्रिका । अधोमुखो वामहस्तः प्रसृतो वरमुद्रिके"ति ।*इवाराध्यामपि भुवनेशीध्याने "दधेऽङ्कुशाभये प्रोक्ते वामे पाशमथेष्टदमि"ति। *तन्त्रान्तरे*-त्वरितध्याने*—"साक्षसूत्रस्फोरोद्धृतबाहुयुगलां चाधः समुद्राभयं हस्ते दक्षिणमन्यतः सवरदो यस्याः करे पुस्तकमि"ति ॥ *गौरामगीतन्त्रे पद्ममाध्याने* "चक्रं शङ्खं गुणमभयं दक्षिणाभिर्भुजाभिः पद्मं खेटं हलमपि वरं बिभ्रती वामदोर्भिरि"ति । *तन्त्रान्तरे नित्याध्याने* "कराब्जमभयं तथा। दधानां दक्षिणैर्हस्तैरि"ति। *अन्यत्रापि* "पाशं पताकां चर्मापि शार्ङ्गं चापं शरं करैः । दधानां वामपार्श्वस्थैः सर्वाभरणभूषितैः ॥ अङ्कुशं च गदां दण्डं खड्गं बाणं तथाऽभयम् । दधानां दक्षिणैर्हस्तैरामीतां वरविग्रहे" इति । *कालिमतेऽपि* । "मुक्तिदेव मंत्रमान स्थूलसूक्ष्मस्वरूपयोः । ध्यानयोः कर्मणां सिद्धिं विविधां फलयोगतः ॥ नानामन्त्राद्यायुधान्यपि योजनः ॥ (इति सूत्रं शिव आह) शृणु वक्ष्ये मोहनानि क्रमेण हृदि सांप्रतम्। वामदक्षिणयोः स्यातां द्विभुजे तु वराभये ॥ पाशाङ्कुशौ चतुर्वाहौ षड्भुजे चापसायकौ । चक्रपद्मावष्टभुजे गदाशूले दशोदितौ" इति । अतः यत्र यत्र शक्तिध्याने वराभये तत्र प्रायः अभयं दक्षिणे, वामे वरमिति ज्ञेयम् । *चतुर्भुजादौ*—"वामेनाभयमेवास्याद् वरं दक्षिणेन तु" । इति । *अन्यत्रापि* । "पुस्तकं चाभयं वामे दक्षिणे चाक्षमालिके । वरदानां देवीमि"ति । एतत् स्वस्वगुरुसंप्रदायानुसारेण तदन्यं तदा तदा बोद्धव्यमित्यलम् । *क्रमादिति* । गौरमयकाल्यादीनां वर्णक्रमः । अनेन वर्णोत्पन्नमात्रस्वरूपाणां ग्रहणम् । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् । अद्यं पञ्चभूतेषु विभागशोऽस्याः कला उदिताः । यत्र तत्पूर्णो विशुद्धा कला इति पूर्वं पञ्चाशत्कलास्वनिर्दिष्टानि—*तारस्येति* तारस्य—प्रणवस्य । *पञ्चभेदा* इति । अकारोकारमकारबिन्दुनादाः । यद्यपि शान्तिकादीनि प्रणवस्य पञ्चमभेदे तथापि तयोस्तु सत्त्वा नास्ति, परत्वात् । तदुक्तं—"सद्योजातादयः तारस्य पञ्च ह्रौ तु नवौ यतः । ततस्तु शान्तिकाद्यानां न पठेन्न कैः सह"ति । पञ्चाशत्कलास्तु तत्र वर्णगाः *कला क्रमात्* "तानूनां" इति शेषः । वक्राविनाशकाद्वर्णोत्पन्नाः क्रमादिति सामान्यतं ॥ १७ ॥

अनेन क्रमाद—*सृष्टिरित्यादिना* "*इति कचवर्गकला*" इत्यन्तेन । ॥ १८ ॥

अकारात् उत्पन्नाः ब्रह्मणोऽप्युत्पन्ना इति ज्ञेयम् । चाक्षसूत्रपद्मयोर्द्वयम् । तदुक्तं—*सारदे*, "अकारजाता ब्रह्मजाताः स्युरि"ति । एवमग्रेऽपि । *एता* इति । *अक्षस्रक्* अक्षमाला । आयुधान्यत्र इत्यत्र त्वाद्यावयवार्थम् ॥ १९ ॥

उकारा विष्णुनोत्पन्नास्तमालदलसन्निभाः

अमीति शङ्ख (चर) चक्रेष्वादयः परिकीर्तिताः ॥ २१ ॥

तीक्ष्णा रौद्रा भया निद्रा तन्द्री क्षुत् क्रोधिनी क्रिया ॥

उत्कारी मृत्युरेताः स्युः कथिताः पचवर्णगाः ॥ २२ ॥

रुद्रेण मार्णादुत्पन्नाः शरच्चन्द्रनिभप्रभाः ॥

अक्षस्रजोऽभयं शूलं कपालं बाहुभिर्वरम् ॥ २३ ॥

ईश्वरेणोदिता बिन्दोः पीता श्वेताऽरुणाऽसिताः ॥

अनन्ता च षवर्णस्था जपाकुसुमसन्निभाः ॥ २४ ॥

अभयं हरिणं टङ्कं दधाना बाहुभिर्वरम् ॥

निवृत्तिः सप्रतिष्ठा स्याद्विद्याशान्तिरनन्तरम् ॥ २५ ॥

इन्धिका दीपिका चैव रेचिका मोचिका परा ॥

सूक्ष्मा सूक्ष्मामृता ज्ञानामृता चाप्यायिनी तथा ॥ २६ ॥

व्यापिनी व्योमरूपा स्युरनन्ताः स्वरसंयुताः ॥

सदाशिवेन सहिता नादादेताः सितत्विषः ॥ २७ ॥

अक्षस्रक् पुस्तकगुणकपालाढ्यकराम्बुजाः ॥

ध्याने तु योजयेदाद्यौ षोडशस्वरजाः कलाः ॥ २८ ॥

इति पञ्चाशदाख्याताः कलाः सर्वसमृद्धिदाः ॥

श्रीकण्ठानन्तसूक्ष्माश्च त्रिमूर्तिरमरेश्वरः ॥ २९ ॥

अर्घीशो भारभूतिश्च तिथीशः स्थाणुको हरः ॥

झिण्टीशो भौतिकः सद्योजातश्चानुग्रहेश्वरः ॥ ३० ॥

°भा[illegible]द्रिणी° [illegible] । [illegible] । आसुकल्पानां पूर्ववत्—[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] निभा कान्तिः [illegible] । [illegible] ॥ २३ ॥
बिन्दुकल्प आह—°ईश्वरेणेति° । °अनन्तेति° [illegible] ॥ २४ ॥
°हरिणम्° । हरिणमुद्राम् । [illegible] । °टङ्क° परशुः । °सप्रतिष्ठेति° । प्रतिष्ठाकलासहिता ॥ २५ ॥
°स्वरे°ति [illegible] ॥ २६ ॥
°अनन्तेति° । षोडशी कला ॥ २७ ॥
°गुण°° सूत्रम् । [illegible] । [illegible] ॥ २८ ॥
°सर्वसमृद्धिदा° इति [illegible] । [illegible] ॥ २९ ॥

---

(१) [illegible] ॥

अक्रूरश्च महासेनः षोडशस्वरमूर्तयः ॥
पश्चात् क्रोधीश-चण्डीश-पञ्चान्तक-शिवोत्तमाः ॥ ३१ ॥
तथैकरुद्रकूर्मैकनेत्राख्यचतुराननाः ॥
अजेशः सर्वसोमेशौ तथा लाङ्गलिदारुकौ ॥ ३२ ॥
अर्धनारीश्वरश्चोमाकान्तश्चाषाढिदण्डिनौ ॥
स्युरद्रिर्मीनमेषाख्यौ लोहितश्च शिखी तथा ॥ ३३ ॥
छगलण्डद्विरण्डेशौ महाकालकपालिनौ ॥
भुजङ्गेशपिनाकीशखड्गीशाख्या बकस्तथा ॥ ३४ ॥
श्वेतभृग्वीशनकुलिशिवाः संवर्तकस्तथा ॥
एते रुद्राः स्मृता रक्ता धृतशूलकपालकाः ॥ ३५ ॥
पूर्णोदरी च विरजा शाल्मली तदनन्तरम् ॥
लोलाक्षी वर्तुलाक्षी च दीर्घघोणा समीरिताः ॥ ३६ ॥
सुदीर्घमुखिगोमुख्यौ दीर्घजिह्वा तथैव च ॥
कुण्डोदर्यूर्ध्वकेशी च तथा विकृतमुख्यपि ॥ ३७ ॥
ज्वालामुखी तथा ज्ञेया ततश्चोल्कामुखी तथा ॥
सुश्रीमुखी च विद्या तु ख्याताः स्युः स्वरशक्तयः ॥ ३८ ॥
महाकालीसरस्वत्यौ सर्वसिद्धिसमन्विता ॥
गौरी, त्रैलोक्यविद्या च मन्त्रशक्तिस्ततः परम् ॥ ३९ ॥
आत्मशक्तिर्भूतमाता तथा लम्बोदरी मता ॥
द्राविणी नागरी पुनः खेचरी चापि मञ्जरी ॥ ४० ॥
रूपिणी वीरिणी पश्चात् काकोदर्यपि पूतना ॥
भद्रकाली योगिन्यौ शङ्खिनी गर्जिनी तथा ॥ ४१ ॥
कालरात्रिकुब्जिन्याख्या कपर्दिन्यपि वज्रया ॥
जया च सुमुखेश्वरी रेवती माधवी तथा ॥ ४२ ॥
वारुणी वायवी प्रोक्ता पश्चाद्रक्षोविदारिणी ॥
ततश्च सहजा लक्ष्मीर्व्यापिनी मायया [illegible] ॥ ४३ ॥

[illegible]

एका [illegible]पीठस्था। [illegible] ॥
[illegible]भुजाः ॥ ५४ ॥
केशवनारायणमाधवगोविन्दविष्णवः ॥
मधुसूदनसंज्ञोऽप्यः स्यात् त्रिविक्रमवामनौ ॥ ५५ ॥
श्रीधरश्च हृषीकेशः पद्मनाभजनः परम् ॥
दामोदरो वासुदेवः सङ्कर्षण इतीरिताः ॥ ५६ ॥
मधुप्रद्युम्नानिरुद्धश्च स्वनाम्नां पूर्वं इत्यमाः ॥
पद्मालयी नन्दी शार्ङ्गी अच्युती शङ्खी चक्री पुनः ॥ ५७ ॥
गुरुची सुमित्रांशोऽप्यः वामी स्यात् गदी पुनः ॥
गुरुग्रो नवजा नन्दी नन्दो नन्दकिशोरि ॥ ५८ ॥
इत्युः स्यात् स्यावनः (व्यासित्वः) स्यात् शौरिः, श्रीं अस्मासं ॥
भूधरो विश्वमूर्तिश्च वैकुण्ठः पुरुषोत्तमः ॥ ५९ ॥
बली बलानुजो बालो पूतनारिः वृषः पुनः ॥
हिरो (दंष्ट्री) वराहो विरामो नृसिंहो धुर्यधो [illegible] ॥ ६० ॥
केशवाद्या इमे स्यामाख्याः [illegible] ॥
श्रीनिः [illegible] पृथुः [illegible] स्यात् ॥ ६१ ॥
श्रीधा लक्ष्मी श्रद्धा स्यात् [illegible] सरस्वती ॥
श्रीनी इन्दिरा [illegible] ॥ ६२ ॥
अपा दुर्गा [illegible] विमाति[illegible] ॥
विजया विरजा विश्वा विनदा [illegible] ॥ ६३ ॥
धात्रिः [illegible] स्यात् [illegible] (१) [illegible] ॥
रमोमा [illegible] ॥ ६४ ॥
पत्र [illegible] ॥
[illegible] ॥ ६५ ॥
एताः [illegible] ॥
[illegible] ॥ ६६ ॥
[illegible] समाप्ते ॥

[illegible]

(१) [illegible]

मन्त्रविद्याविभागेन त्रिविधा मन्त्रजातयः ॥ ५७ ॥
मन्त्राः पुंदेवता ज्ञेया विद्याः स्त्रीदेवताः स्मृताः ॥
पुंस्त्रीनपुंसकात्मानो मन्त्राः सर्वे समीरिताः ॥ ५८ ॥
पुंमन्त्रा हुंफडन्ताः स्युर्द्विठान्ताश्च स्त्रियो मताः ॥
नपुंसका नमोन्ताः स्युरित्युक्ता मनवस्त्रिधा ॥ ५९ ॥
[illegible] त्रिविधा मन्त्रा वश्यशान्त्यभिचारके ॥
[illegible] मन्त्रा विशेषात् [illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] समीरिताः ॥
[illegible] मनवः सौम्या भूमि[illegible] ॥ ६१ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

आग्नेयाः सौम्यपुच्छान्ते प्राणे चरति दक्षिणे ॥
प्राणेऽन्यस्मिन् स्थिते प्राणे सौम्याः बोधं प्रयान्ति च ॥ ६२ ॥
नाडीद्वयं गते प्राणे सर्वे बोधं प्रयान्ति च ॥
प्रयच्छन्ति फलं सर्वे प्रबुद्धा मन्त्रिणां सदा ॥ ६३ ॥
छिन्नादिदुष्टा ये (१)मन्त्राः साधयन्ति न साधकम् ॥
छिन्नो रुद्धः शक्तिहीनः पराङ्मुख उदीरितः ॥ ६४ ॥
बधिरो नेत्रहीनश्च कीलितः स्तम्भितस्तथा ॥
दग्धस्त्रस्तश्च भीतश्च मलिनश्च तिरस्कृतः ॥ ६५ ॥
भेदितश्च सुषुप्तश्च मदोन्मत्तश्च मूर्च्छितः ॥
हृतवीर्यश्च हीनश्च प्रध्वस्तो बालकः पुनः ॥ ६६ ॥
कुमारस्तु युवा प्रौढो वृद्धो निस्त्रिंशकस्तथा ॥
निर्बीजः सिद्धिहीनश्च मन्दः कूटस्तथा पुनः ॥ ६७ ॥
निरंशः सत्त्वहीनश्च केकरो बीजहीनकः ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(१) [illegible]

घूर्णितालिङ्गितौ स्यातां मोहितश्च क्षुधातुरः ॥ ६८ ॥
अग्निहीनोऽङ्गहीनश्च (नःस्याद्) अतिक्रूरः समीरितः ॥
अग्निक्रूरश्च सव्रीडः शान्तमानस एव च ॥ ६९ ॥
स्थानभ्रष्टस्तु विकलः सोऽतिवृद्धः प्रकीर्तितः ॥
निःस्नेहः पीडितश्चापि वक्ष्याम्येषां च लक्षणम् ॥ ७० ॥
मनोर्यस्यादिमध्यान्तेष्वनिलं बीजमुच्यते ॥
संयुक्तं वा वियुक्तं वा स्वराक्रान्तं त्रिधा पुनः ॥ ७१ ॥
चतुर्धा पञ्चधा वा स्युः (स्या) स मन्त्रश्छिन्नसंज्ञकः ॥
आदिमध्यावसानेषु भूबीजद्वन्द्वलाञ्छितः ॥ ७२ ॥
रुद्धमन्त्रः स विज्ञेयो भुक्तिमुक्तिविवर्जितः ॥
मायात्रिशिखश्रीबीजरावहीनस्तु यो मनुः ॥ ७३ ॥

[illegible] ॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥

[illegible] इति ॥ ७० ॥

[illegible]

[illegible]

शक्तिहीनः स कथितो, यस्य मध्ये न विद्यते ॥
कामबीजं शुभे माया शिरस्यङ्कुशमेव वा ॥ ७४ ॥
असौ पराङ्मुखः प्रोक्तो, हकारो बिन्दुसंयुतः ॥
आद्यन्तमध्येष्विन्दुर्वा न भवेद्बधिरः स्मृतः ॥ ७५ ॥
पञ्चवर्णोमनुर्यः स्याद्रेफार्केन्दुविवर्जितः ॥
नेत्रहीनः स विज्ञेयोदुःखशोकामयप्रदः ॥ ७६ ॥
आदिमध्यावसानेषु हंसः प्रासादवाग्भवौ ॥
हकारो बिन्दुमाञ्जीवो रावश्चापि चतुष्कलम् ॥ ७७ ॥
माया नमामि च पदं नास्ति यस्मिन्स कीलितः ॥
एक मध्ये द्वयं मूर्द्ध्नि यस्मिन्सन्त्रपुरन्दरौ ॥ ७८ ॥

कुलार्णवेऽपि—"मायाबीजे त्रितत्त्वे वा श्रीपूर्वे यत्र नास्ति चेत् । शक्तिहीन इति तस्मान् सामर्थ्यं हन्ति मन्त्रिणः" इति । अथ मन्त्रांशकबीजविवरणमित्युपक्रम्य «त्रितत्त्वम्» ह्रीं, «श्रीपूर्वं» श्रींमिति तत्रैव व्याख्यातम् ॥ ७३ ॥

«यस्येति» । «शुभे» शारदी «शिरस्यङ्कुशे» । «अङ्कुशम्» क्रोङ्कारः । वा शब्दः समुच्चये । «शिरस्यथेति पाठः । तदुक्तम् «पिङ्गलामते»—"कामबीजं न यन्मध्ये मायाशक्तिसमोऽङ्कुश । पराङ्मुख इति प्रोक्तः" इति । «मन्त्रमुक्तावल्यामपि» । "यस्य कामकलाबीजं मध्यस्थाने न विद्यते । असौ मायाङ्कुशस्यान्ते विज्ञेयोऽसौ पराङ्मुखः" इति ॥ «हकारइति» इन्दुः स । «बिन्दुसंयुतः» इत्यत्रापि सम्बध्यते । «आद्यन्तमध्येष्विति» च समुच्चयः । तदुक्तम्—"ग्रन्थे बिन्दुसमायुक्तमाद्यन्ते वापि मध्यतः । न भवेत्सोऽपि बीजे वा यस्यासौ बधिरः स्मृतः" इति । प्रथमेन केचिद्बिन्दुशब्देन उकारेऽप्याकृष्टे तदपि परास्तम् ॥ ७४॥७५॥

«पञ्चेति» । «अर्को»—हकारः । शैवागमतत्त्वकथायां अर्कमण्डलतत्त्वस्य हकारादित्वेन व्यवस्थानात् । हकारस्य पुंरूपत्वात् वा अर्कत्वम् । «इन्दुः» सः । पञ्चेत्यादि उभयम् रोगबीजम् दुःखशोकामयप्रद इति क्रमेण फलम् । यतोऽग्निसूर्यचन्द्राणां नेत्रत्रयात्मकत्वात् ॥ एतद्विना मतः काणतापि ज्ञेया ॥ तदुक्तम् «पिङ्गलामते» । "पञ्चाक्षरस्तु यो मन्त्रो वह्निचन्द्रार्कवर्जितः । नेत्रहीन इति ज्ञेयो दु खशोकामयावहः" इति ॥ अथ मन्त्रांशकबीजविवरणमित्युपक्रम्य तत्र सः शशाङ्क इति तत्रैव व्याख्यातम् ॥ ७६ ॥

«आदीति» पूर्वां न समुच्चयः । [illegible]मादीनाम् समुच्चयः । एवम् वा इत्युक्तत्वात् ॥ तन्त्रान्तरेऽपि—"[illegible] मायात्मकं वापि" इति ॥ हंस स्वरूपम् ॥ प्रासादबीजम् ह्रौं । वाग्भवं ऐं ॥ हकारो बिन्दुमान् ॥ जीवः सः । राव क्षें ॥ चतुष्कलं ह्रूं । माया शक्तिबीजम् नमामि इति पदम् च यत्र नास्ति स कीलित इति ॥ अथ हकारोबिन्दुमानित्येवं पदम् ॥ तत्र जीवः कीदृशः ? हकारश्च अकारश्च उकारश्च बिन्दुश्च तद्वान् तेन स्यौं इति सिद्धम् ॥ तत्र अकार उकार बिन्दुरित्यनेन ओंकारः । यथा "अउमा स्यु रित्यत्र ॥ तथा च «पिङ्गलामते» "अत्रम स्वरसंयुक्तो ओंकारः स बिन्दुकः । षष्ठ्यात्मा दृश्यते यत्र किं वा रावं चतुष्कलम् ॥ प्रासादो वाग्भवौ हंसो माया वा यत्र दृश्यते । आदिमध्यावसानेषु कीलितं तं प्रचक्षते ॥" इति ॥ अथ मन्त्रांशकबीजविवरणमित्युपक्रम्य तत्रैव व्याख्यातम् ॥ नवमस्वर ओकारः, आत्मा हः, रवः क्षें, चतुष्कलः ह्रूं ॥ तन्त्रान्तरे तु—"हममायात्मकं वाग्निति पठित्वा हौमिति व्याहृतम् ॥ अस्यं हंसो मायेति पिङ्गलामतेऽप्यवमेवार्थ इत्याहुः ॥ अन्यत्र तु—"मन्त्रस्यैव बीजेन न्यासः कीलित उच्यते" । इति ॥ तन्त्रान्तरे—"कीलितो बीजवर्जितः" इति ॥७७॥

«एकमिति» ॥ मूर्द्धिमध्यान्ते अधो षट्कारः । पुरन्दरो लः । मध्ये एकः षट्कारः लकारो वा ॥

न विद्येते, स मन्त्रः स्यात्स्तम्भितः सिद्धिरोधकः ॥
वह्निर्वायुसमायुक्तो यस्य मन्त्रस्य मूर्द्धनि ॥ ७९ ॥
सप्तधा दृश्यते तं तु दग्धं मन्येत मन्त्रवित् ॥
अस्त्रं द्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्दृश्यतेऽक्षरैः ॥ ८० ॥
त्रस्तः सोऽभिहितो यस्य मुखे न प्रणवः स्थितः ॥
शिवो वा शक्तिरथवा भीताख्यः स प्रकीर्तितः ॥ ८१ ॥
आदिमध्यावसानेषु भवेन्मार्णचतुष्टयम् ॥
यस्य, मन्त्रः स मलिनो मन्त्रवित्तं विवर्जयेत् ॥ ८२ ॥
यस्य मध्ये दकारोऽथ (वा) क्रोधो वा मूर्द्धनि द्विधा ॥

अन्ते फट्कारद्वयम् लकारद्वयम् वा । केचन मध्ये फट्कारः अन्ते लद्वयमिति व्याचक्षते तदयुक्तं ग्रन्थान्तरविरोधात् ॥ तथा च *पिङ्गलामते* ॥ "मन्त्रमध्ये द्विधा प्रान्ते शक्रबीजं भवेद्यदि । स्तम्भितं तं वदन्तीत्थम्मन्त्रतन्त्रविदो बुधाः" ॥ इति ॥ मन्त्रान्तरे च "द्विधा त्रिधाऽथवा षोढा मन्त्रान्ते यत्र दृश्यते ॥ महास्त्रं स्तम्भितो मन्त्रः स शंभुना प्रकीर्तितः" इति ग्रन्थद्वयविरोधात् "न विद्येते स मन्त्रः" इति प्रामादिकः पाठः । "विद्येते स तु मन्त्रः स्यात्" इति तु साम्प्रदायिकः पाठः । अन्यत्र तु स्तम्भिताः क्रियायां नियुक्ता अपि(न)मुञ्चन्तीति ॥ ७८ ॥

वह्निरिति ॥ वह्नी रेफः । वायुः यकारस्तेन समायुक्तः अधऊर्ध्वं वा । *मूर्द्धनि* आदौ ॥ तदुक्तं *पिङ्गलामते* "आदिस्थैः सप्तभिर्बीजै र्मारुतैः पावकाक्षरम् । दीरितं यत्र तं मन्त्रमार्या दग्धं प्रचक्षते" इति ॥ ग्रन्थान्तरे प्रकारान्तरेणोक्तः "षट्कर्णाकलितो दग्ध" इति ॥ *अन्यत्र तु* "अग्निबीजाधिका दग्धा" इति ॥ ॥७९॥६॥

अस्त्रमिति ॥ द्वाभ्याम् त्रिभिः षड्भिरष्टाभिरक्षरैर्वा यस्य अन्ते फट्कारो दृश्यते ॥ *पिङ्गलामते* भीतनाम्ना अयमुक्तः "आदिमध्यान्तदेशेषु यदि मन्त्रोऽस्त्रसंयुतः । भीत इत्युच्यते तान्त्रै." इति ॥ *अन्ये तु* "त्रस्तः सोऽभिहितो मन्त्रः" इति पाठमस्तु । तन्त्रान्तरे 'त्रासिताः सिद्धिभीपिता' इति ॥ *यस्येति* ॥ मुखे आदौ । शिवः ह । शक्तिः सः । इति साम्प्रदायिकाः । केचन शिवशब्देन (बिन्दु शक्तिशब्देन) विसर्गमाहुस्तदयुक्तम् मन्त्रादौ केवलबिन्दोः केवलविसर्गस्य वा असम्भवात् ॥ अक्षरान्तरयुक्तो भाव इति चेत्तर्हि साम्प्रदायिकार्थानुसरणमेव ॥ ग्रन्थकृदेव वक्ष्यति "हसौ सौ पुंप्रकृत्याख्यौ ह पुमान् प्रकृतिस्तु स" इति ॥ अयमेव शैवो नामान्तरेणोक्तः *पिङ्गलामते*—"शिवः शक्तिस्तथोंकारो यस्यादौ नास्ति तं मनुम् । वदन्ति मातृकाहीनं हीनसिद्धिप्रदायकमि"ति ॥ अथ मन्त्राशक्तबीजविवरणमित्युपक्रम्य तत्रैव व्याख्याते शिवोऽहं शक्तिः स इति ॥८०॥८१॥

आदीति ॥ एषां समुच्चयः मार्णचतुष्टयमित्यपि समुच्चयः । तेन स्थानत्रये मिलित्वा मार्णचतुष्टयमपेक्षितम् ॥ तदुक्तम् *पिङ्गलामते* "आदिमध्यान्तदेशेषु चतुर्धा यत्र दृश्यते ॥ मकारो मलिनं विद्यात् तं मन्त्रं मन्त्रविद्वर्जयेत्"(१) इति ॥ *अन्यत्र तु* । "आदौ मध्येऽथ दृश्ये त्रिधा द्वे यस्य दृश्यते । मन्त्रो मकार ईशेन मलिन [illegible] समीरितः" इति । मतान्तरत्वाद् भेदः । अत्र हृदयशब्दोऽन्तवाची ॥ अन्यत्र(२) तु—मध्ये त्रिभिः सद्यासान्तुकमायाद्यैर्मलिनः इति ॥ ८२ ॥

यस्येति ॥ क्रोधो हुं बीजम् । मध्ये दकार-क्रोधयोरन्वयः । मूर्द्धनि अन्ते द्विधाऽन्त्रमिति

(१) अत्र "मन्त्रं वस्यदे" ति पाठ क्वचित् ।
(२) अयमर्थः 'मलिन समीरितम' इत्युत्तरत्र पाठमनुसृत्य बोध्यः ।

मत्स्यं तिष्ठति मत्स्यः [illegible] तिर्यङ्मुख उदाहृ(रति)तः ॥ ८३ ॥
ऊर्ध्वाङ्गं हृदये हीने यत्र दीर्घस्य मत्स्यतः ॥
यत्रासौ भेदितो मत्स्यस्त्याज्यः सिद्धैस्तु सूरिभिः ॥ ८४ ॥
त्रिपर्णे इत्यहीनो यः सुपुष्पः स उदाहृतः ॥
मत्स्यो यत्र्यप्यथाविधा [illegible] ॥ ८५ ॥
[illegible] मत्स्यमत उदीरि(उदाहृ)तः ॥
[illegible] मध्ये यत्र, मत्स्यः स मुनिभिः ॥ ८६ ॥
[illegible] यत्र [illegible] ॥
[illegible] मध्ये तथा [illegible] मनुः ॥ ८७ ॥

[illegible] इति [illegible] ॥ ८३ ॥

[illegible] इति ॥ [illegible] इति (पाठ) ॥ [illegible] ॥ ८४ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

[illegible] ॥
[illegible] ॥ ८८ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ८९ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ९० ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ९१ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ९२ ॥

[illegible]

शिवशक्त्यर्णहीनो या स निर्बीज इति स्मृतः ॥
एषु स्थानेषु फट्कारो योढा यस्मिन्प्रदृश्यते ॥ ९३ ॥
स मन्त्रः सिद्धिहीनः स्यात् , मन्दः पङ्क्त्यक्षरो मनुः ॥
कूट एकाक्षरो मन्त्रः [illegible] एवोक्तो निरंशक ॥ ९४ ॥
द्विवर्णः सत्वहीनः स्यात् , चतुर्वर्णस्तु केकरः ॥
षडक्षरो बीजहीन, सप्तदुर्धसमाक्षरो मनुः ॥ ९५ ॥
सार्द्धद्वादशवर्णो या धूमितः स तु निन्दितः ॥
सार्द्धबीजत्रयस्तद्वदेव विंशतिवर्णकः ॥ ९६ ॥
विंशत्यर्णा स्त्रिंशदर्णो यः स्यादालिङ्गितस्तु सः ॥
द्वात्रिंशदक्षरो मन्त्रो मोहितः परिकीर्तितः ॥ ९७ ॥
चतुर्विंशतिवर्णो यः सप्तविंशतिवर्णकः ॥
क्षुधार्तः [illegible] तु विज्ञेयश्चतुर्विंशतिवर्णकः ॥ ९८ ॥
एकादशाक्षरो वाऽपि पञ्चविंशतिवर्णकः ॥
त्रयोविंशतिवर्णो वा मन्त्रो दृप्त उदाहृतः ॥ ९९ ॥
षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः षट्त्रिंशद्वर्णक स्तथा ॥
त्रिंशदेकोनवर्णो वाऽप्यङ्गहीनोऽभिधीयते ॥
अष्टाविंशत्यक्षरो वा एक त्रिंशद्वापि वा ॥ १०० ॥
अतिक्रुद्धः स कथितो निन्दितः सर्वकर्मसु ॥

इति । तन्त्रान्तरे तु "निर्बीजन्तु समाख्यातं आद्यावीकारवर्जितम्" इति ॥९३॥

षुच्चिति । निर्बीजलक्षणे तन्त्रान्तरोक्तशिवग्रहणसूचनार्थम् । [illegible] आदि-मध्यावसानेषु । एवां समुच्चयः । योढेत्यत्रापि स्थानत्रये मिलित्वा षट् । *मन्द इति* *पङ्क्त्यक्षरः* दशाक्षरः । तदुक्तं "दशाक्षरो भवेन्मन्दः" इति । *तन्त्रान्तरे* "सत्वहीना [illegible] इति । [illegible] इति ॥९४॥९५॥

[illegible]

अर्द्धेति । अत्रार्द्धमक्षरस्य अर्द्धद्वादशवर्णोऽस्येव अन्त्याक्षरमन्त्याक्षरमेयम् ॥ ९६ ॥ ९७ ॥

सार्द्धबीजत्रयस्तद्वदिति ॥ बीजं वर्णं, तद्वद्धूमित इत्यर्थः । तदुक्तम् "सार्द्धसप्ताक्षरो मन्त्रः सार्द्धद्वादशवर्णकः । धूमित [illegible] समाख्यातः सार्द्धवर्णत्रयोऽपवा" इति ॥ त्रिंशदर्णस्य छुद्रत्वमालिङ्गितत्वे च ॥९६॥९७॥९८॥

उद्दं शास्त्रमेरं कातिरसम्पर्याहिरस्याक्षरणावमर्ये द्दासप्ताशे कथं विषम इति न सम्भवं सत्यप्युक्तमौऽधीभेदात् । तदुक्तम् (१) । "धारवार्थं बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्तते । तमेव विशिनष्टयन्योऽनर्थकोऽन्यः प्रयुज्यते" इति ॥ मन्त्रमुक्तावल्यां तथोक्तेः । "चतुर्विंशाक्षरो वा यमन्त्रमेकादशाक्षरम् । सप्तार्द्धं त्रयोविंशमिति तु तौ त्रिपुरेति ॥९९॥

षड्विंशतीति ॥ त्रिंशत्स्वेकऊनो येषु । पञ्चाङ्गपूर्वोहिता अङ्गहीनो *मन्त्रमुक्तावल्याम्*

---

(१) उपसर्गमुक्तमेवेति ॥

त्रिंशदक्षरको मन्त्र अयस्त्रिंशद्यावि वा ॥ १०१ ॥
अतिक्रूरः च कथितो निन्दितः सर्वकर्मसु ॥
चत्वारिंशतमारभ्य त्रिषष्टिर्यावदापतेत् ॥ १०२ ॥
तावत्संख्या निगदिता मन्त्राः मप्रौढसंज्ञकाः ॥
पञ्चषष्ट्यक्षरा ये स्युर्मन्त्रास्ते शान्तमानसाः ॥ १०३ ॥
षष्ट्योनशतपर्यन्तं पञ्चषष्ट्यक्षरादितः ॥
ये मन्त्रास्ते निगदिताः स्थामसप्ताह्वया बुधैः ॥ १०४ ॥
त्रयोदशाक्षरा ये स्युर्मन्त्राः पञ्चदशाक्षराः ॥
विकलाक्षेऽभिधायन्ते शतं सार्धं शतं च वा (तथा) ॥ १०५ ॥
शतद्वयं त्रिनवतिरेकहीनाथवापि वा ॥
शतत्रयं वा यत्संख्या निःस्नेहास्ते समीरिताः ॥ १०६ ॥
चतुःशताद्यथारभ्य यावद्वर्णसहस्रकम् ॥
अतिवृद्धः प्रयोगेषु परित्याज्यः सदा बुधैः ॥ १०७ ॥
सहस्राणाधिका मन्त्रा दण्डकाः पीडिताह्वयाः ॥
त्रिसहस्राक्षरा मन्त्राः स्तम्भकाः शान्तया कृताः ॥ १०८ ॥
शान्तस्य स्तोत्ररूपास्ते मन्त्रा गते यथाक्रियाः ॥
तथाविधाश्च तोत्सष्टा मणिभिः काव्यकर्मसु ॥ १०९ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

दोषानिमानविज्ञाय यो मन्त्रान् भजते जडः ॥
सिद्धिर्न जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि ॥ ११० ॥
इत्यादिदोषदुष्टानां मन्त्राणामपि योजयेत् ॥
शोधयेद्दूर्ध्वयमोद्धया योनिमुद्रया ॥ १११ ॥
मन्त्राणां दश संस्काराः कथ्यन्ते सिद्धिदायिनः ॥
जननं जीवनं पश्चात्ताडनं बोधनं तथा ॥ ११२ ॥
तथाभिषेको विमलीकरणाप्यायने पुनः ॥
तर्पणं दीपनं गुप्तिर्दशैता मन्त्रसंस्क्रियाः ॥ ११३ ॥
मन्त्राणां मातृकामध्यादुद्धारो जननं स्मृतम् ॥

मर्मेति अनेन मुक्तयं मन्त्रजं एतद्दोषाभावादेतादृशा अपि न कर्तव्याः एतद्दोषवत्. त्वं तेन कल्पमालसस्वरोधमादिकमपि गुणवयं न कर्तव्यमिति ॥१०७॥१०८॥१०९॥११०॥
इत्यादीनि आदिशब्दात् मौल्लितविपक्षस्परादितमूकमप्रभृतकगुन्यहतादि दोषा ज्ञेयाः । *लक्षणानि यथा*—कीलिताः "कर्षणनिवद्धाः मन्त्रामन्त्रिणायोजिता अपीति" "विपक्ष्या रिपोः पक्षमाश्रिता" इति । "आदिमध्यावसानेषु भुवो यस्य न विद्यते । स ध्रा- र्तिल इति ख्यातस्तस्त्रेभिस्तन् इतिवामकेति" । "व्योम विना मौनमूक" इति । "पवलैन वैना मन्त्रोऽयतः कीलितोऽपि" इति ॥ "कविर्ध्वतच्छन्दोभिः परित्यक्तो भुजङ्गम" इति । "यस्य आदेश्शोऽस्य न मन्त्रः शुष्क उच्यते" इति । "शिरोहीनो हतः प्रोक्त" इति ॥ शोधनप्रकारमाह *मन्त्राणामपीति* । कामं कारणादनन्येषैवेति वा भावना सा भाव्यमिति योजना ॥ क्वचित् "मन्त्रानस्मानपि योजयेत" इति पाठः । प्रकारान्तरेण शोधन माह *शोधयेदिति* । कथमानलक्षणां योनिमुद्रां बध्वा मूलाधारोत्थानमन्त्रवर्णान् अवरम्भसर्वेन्ते गतागतासितृर्जेतो ध्यात्वा वायुधारणं कृत्वा सहस्रं जप इतिशोधनमवार- माहुः । तदुक्तम् । "योनिं बध्वा बीजं विन्द्वादिवर्णेन योऽमर्षी प्राप्य । तत्र सहस्रं मन्त्रं जपेत्, स मन्त्र प्रबुद्धः स्यादिति । योनिमुद्रालक्षणम् यथा—"पार्ष्णिभागगतमुपरी च योनिमार्गं तथा गुदम् ॥ मरालमूर्ध्वमाकर्षमूलबन्धोऽभिधीयते ॥ गुदमेढ्रान्तरे योनिं संधा- कुञ्च्य प्रबन्धयेत् । युवा भवति वृद्धोऽपि सततं मूलबन्धनात्" ॥ इति । योनिमुद्रामुद्रणा- योनिमुद्रास्वमन्त्राः । तदाहुः—"अथ सर्वाभ्यो मन्त्रो योनिमुद्रा बन्धश्च देवैरपि दुर्लभोऽन्यथा । अनेन क्रमेण च, साध्यते यथाम्नाय तन्त्राधार तत्त्वम् ॥ छिन्ना रुद्धाः कीलितास्तम्भिता ये सुप्ता मत्ता मूर्छिता हीनवीर्याः । दग्धास्त्रस्ता शत्रुपक्षे स्थिता ये बालाः वृद्धा गर्विता- यौवनेन ॥ ये निर्बीजा ये च सत्त्वेन हीना. खण्डीभूताश्चाङ्गमन्त्रैर्विहीना । एते मुद्राबन्धनेन च योज्या मन्त्राः सर्वे वीर्यवन्तो भवन्ति" इति ॥१११॥
एवं सर्वे ये दोषिणो योनिमुद्राद्यभिताः पवनधारणावलम्बा तान् प्रति दशसंस्कारैः शोध नमाह *मन्त्राणामिति* । *पिङ्गलामतेऽपि*—"इत्यादिदोषदुष्टा विशेषा मन्त्रिणाम् । तस्मात्तद्दोषनाशाय क्रमः कोऽपि निरूप्यते ॥ जननं जीवनं बोधनं ताडनं निर्मलीकृति. । आप्या- यनाभिषेकौ च दिव्याद्यैः सहाभिर्युतम् ॥ शोधिताः सकला मन्त्रा भवन्ति किल कामदाः" ॥ इति । *मन्त्रमुक्तावलावपि* "अथातश्च प्रवक्ष्यामि संस्कृते सुमुहूर्तके ॥ सर्वेषु मन्त्रसंस्कारा दुर्लभा भुवि मानवैः ॥ जननं जीवनं बोधनादिका ॥ अत्र तदर्थदोषगतोत्पन्नलक्षणाद्यव- संस्कारा सामान्येन प्रसिद्धा इति तान्विहाय मतेष्वपि विविधं ज्ञेयम् ॥११२॥११३॥
मन्त्राणामिति । मातृकामध्यादिप्रयत्नेनैतदुक्तं भवति शुभे,पीठादौ कुङ्कुमगोरोचना-

प्रणवान्तरितान्कृत्वा मन्त्रवर्णाञ्जपेत्सुधीः ॥ ११४ ॥
एतज्जीवनमित्याहुर्मन्त्रतन्त्रविशारदाः ॥
मन्त्रवर्णान् समालिख्य ताडयेच्चन्दनाम्भसा ॥ ११५ ॥
प्रत्येकं वायुना मन्त्री ताडनं तदुदाहृतम् ॥
विलिख्य मन्त्रं तं मन्त्री प्रसूनैः करवीरजैः ॥ ११६ ॥
तन्मन्त्राक्षरसंख्यातैर्हन्याद्यत्तेन बोधनम् ॥
स्वतन्त्रोक्तविधानेन मन्त्री मन्त्रार्णसंख्यया ॥ ११७ ॥
अश्वत्थपल्लवैर्मन्त्रमभिषिञ्चेद्विशुद्धये ॥
सञ्चिन्त्य मनसा मन्त्रं ज्योतिर्मन्त्रेण निर्दहेत् ॥ ११८ ॥
मन्त्रे मलत्रयं मन्त्री विमलीकरणं त्विदम् ॥
तारं व्योमाग्निमनुयुग् दण्डी ज्योतिर्मनुर्मतः ॥ ११९ ॥

[illegible] मातृकाक्षरं विलिख्य [illegible] ॥ [illegible] । प्रणवेति० । [illegible] ओं ह्रीं ओं ह्रं ओं क्रों ओं ह्रीं ओं ह्रें ओं ह्रः । पूर्वोक्तस्थलेन [illegible] ॥ [illegible] मन्त्रवर्णान् [illegible] । एतज्जीवनमुक्तमिति ॥ ११४ ॥

०मन्त्रतन्त्रविशारदाः० [illegible] ॥ [illegible] इति ॥ ११५ ॥

०मन्त्रेति० ॥ [illegible] मन्त्रवर्णान् विलिख्य [illegible] ताडयेत् ॥ तदुक्तम् "[illegible]" । [illegible] । एतत्ताडनमुक्तमिति ०विलिख्येति० । [illegible] ॥ ०करवीरेति० [illegible] ॥ ११६ ॥

०स्वतन्त्रेति० [illegible] ॥ तदुक्तम्—"[illegible]" [illegible] ॥ ११७ ॥

[illegible] ॥ ११८-११९ ॥

गुरुणोद्दिष्टेन क्रमेण मन्त्राणां (प्रत्येकं) प्रोक्षणं मतम् ॥
तेन मन्त्रेण विधिवद्देवताप्यायनं मतम् ॥ १२० ॥
मन्त्रेण वारिणा मन्त्रे तर्पणं तर्पणं स्मृतम् ॥
तारमायारमायोगो मनोर्दीपनमुच्यते ॥ १२१ ॥
जप्यमानस्य मन्त्रस्य गोपनं त्वप्रकाशनम् ॥
संस्कारा दश संप्रोक्ताः सर्वमन्त्रेषु गोपिताः ॥ १२२ ॥
यान् कृत्वा संप्रदायेन मन्त्री वाञ्छितमश्नुते ॥
दृष्टमात्रा [illegible]
प्राप [illegible]
शीतलं [illegible] मन्त्रेषु कीर्तिताः ॥ १२४ ॥
वर्णाः मायाद्यक्षरास्तयो तु देवार्चनयतौ तथा ॥

गुरुणेति ॥ [illegible] मिति ॥ [illegible] पूर्वोक्त [illegible] ॥ तदुक्तम् पिङ्गलामते "अष्टोत्तरशतं मन्त्रं विशुद्धं पुष्पवारिणा । आप्यायितो भवेन्मन्त्रः प्राप्यतां प्रोक्षितो यदि" इति । *विधिवदिति* । [illegible] । [illegible] तेन मन्त्रेणेति ज्योतिर्मन्त्रेणेति [illegible] ॥ तदुक्तम्—"[illegible] प्रणवं [illegible] स्यादि"ति । तेन मूलमन्त्रेणेति । तत्र प्रकारः । देवमन्त्रमुच्चार्य "अमुकं तर्पयामि नमः" इति [illegible] कुर्यादिति । इदमेव [illegible] ; तदुक्तम् "तर्पयामि च [illegible] मन्त्रान्तेऽभिषेचनम् । [illegible] तु पुनरिति" । अत्र [illegible] सर्वेषां मयमेव प्रकारो द्रष्टव्यः । [illegible] । *तारेति* ॥ तार ओं, माया ह्रीं, रमा श्रीं, "मन्त्र [illegible] । [illegible]" ॥ इति [illegible] । अत्र मन्त्र [illegible] इमानि [illegible] कृत्वा मन्त्रं [illegible]

संप्रदायेनेति । [illegible]
[illegible] प्रवृत्तस्य [illegible]
[illegible] । एवमपेऽपि "दृष्ट [illegible]
[illegible]" इत्युक्तेः । तत्र [illegible] कथयति—*प्रागिति* । अथ ग्रन्थकारस्य [illegible] । स यथा "[illegible]" [illegible] । [illegible] कथितमिति । अत्र [illegible] । [illegible] । [illegible] मा २ प १ गो ३ भा ४ [illegible] (द्वि) [illegible] । [illegible] । [illegible] तेषु मन्त्रेषु [illegible] विभागेन [illegible] । [illegible] ॥ अत्र [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] इति [illegible] । [illegible] ।

[illegible]

जन्मसंपद्विपत्क्षेम प्रत्यरिः साधको वधः ॥ १११ ॥

[illegible]

[illegible]

मिश्रं परममिश्रं च जन्मादीनि पुनः पुनः ॥
धात्रं गौरं स्फुरं शोणं श्यामी शोभेति राशिषु ॥ १२६ ॥
मर्मेषु मेदिना वर्णाः कल्याद्याः शादयः स्थिताः ॥
न्यप्र घनं धातृपंक्तिपुत्रसनुबलशकाः ॥ १२७ ॥
मरणं धर्मकर्माविप्यथा द्वादश राशयः ॥
अनुष्ट्भे लिपिर्द्वर्णानुष्टोपुनमन्यिते ॥ १२८ ॥

---

१ मृत्यः १०, मामोरः ११ गौः १२ महिषी [illegible] व्याघ्रः १४ महिषी १५ व्याघ्र. १६ मृगी १७, [illegible] गौः [illegible] नामाभिधं [illegible] इत्यादि [illegible] मिश्रितानि मेदवर्णानि ॥ [illegible] मनुष्यादियानसञ्ज्ञानि वर्णविभे वर्णनि ॥ [illegible] तु "यथाक्रमयथाजवनामना । मनुष्यराजमाना तु विशेषो दैवाभावात् । प्रतिदिनं मनुष्याणां [illegible] मा [illegible] [illegible] ॥

अथाक्षरेषु राशिविभागमाह—धात्रमिति० । धा ४ गौ ३ गौ ३ [illegible] । [illegible] शा ५ मी ५ शो ३ भा ४ इति राशिषु वर्णा भेदिनाः विभागेनोक्ता । कल्याद्या [illegible] वर्णा शादयश्च स्थिताः । [illegible] वर्णं [illegible] मीने [illegible] । [illegible]—"[illegible] मनेन्ति ॥ तथा—"[illegible] इति ॥ [illegible] इत्यादि शेषम् [illegible]

[illegible] इति ॥ [illegible] । अथ [illegible] । [illegible] यत्र राशौ [illegible] यत्र राशौ [illegible] इत्यादि । [illegible]—"[illegible] । [illegible] इति । [illegible]—"[illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] इति । [illegible] तदा [illegible] [illegible] इति ॥ [illegible] "[illegible] [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ "[illegible] । [illegible], [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

गणयेत्क्रमात् । यत्र यत्र भवन्त्यर्णाः नाममन्त्रसमुद्भवाः । सिद्धसाध्यादिभेदेन वर्णैस्तैर्मन्त्रमादिशेत् ॥ अथवा मन्त्रनामार्णकृते राशौ चतुर्हृते । सिद्धः साध्यः सुसिद्धोऽरिर्मन्त्र एकादितो भवेत् ॥" इति ॥ *महाकपिलपञ्चरात्रे तु*—"त्रिविधः कीर्त्तितो मन्त्रः सिद्धः साध्यः सुसिद्धकः । अल्पाक्षरो भवेत्सिद्धः साध्यो मालार्द्धमालकौ ॥ अत ऊर्द्ध्वं सुसिद्धः स कलिन्दे त्वतिनिन्दित" इति । *अन्योऽपि विशेषः*—"सुचिराराधयेन्मन्त्रं दृष्टादृष्टफलप्रदम् । सकले निष्कले सूक्ष्मे तथा सकलनिष्कलम् ॥ कलाभिन्नं कलातीतं षोढा मन्त्रं शिवोऽब्रवीत् । मस्तके ब्रह्मरन्ध्रस्थे तदधो विद्धि निष्कलम् ॥ मायस्थे सूक्ष्मनामानं हृत्स्थे सकलनिष्कलम् । बिन्दुस्थिते कलाभिन्नं कलातीतं तदूर्ध्वतः । कला कुण्डलिनी सैव नादशक्तिः शिवोदिता" इति । एषु षट्सु स्थानेषु चिन्तितो मन्त्रः स्थानस्थफलप्रदो नान्यथा । यदुक्तं *मालिनीविजये*—"स्थानस्था वरदा मन्त्रा ध्यानस्थाश्च फलप्रदाः । ध्यानस्थानविनिर्मुक्ताः सुसिद्धा अपि वैरिण" इति । *यदज्ञानादरिमन्त्रग्रहणे स्यात्तदा तत्परित्यागउक्तस्तत्रैव*—"अथारिमन्त्रसन्त्यागविधिः सम्यक् प्रकाश्यते । शुचिः समाहितो भूत्वा प्रारभेत् प्रवरे दिने ॥ अथैतदु बतास्य देशिकः प्रवरं विधिम् । तथादौ रम्यभवने कुम्भं दीक्षाविधिक्रमात् ॥ मण्डले स्थापयेद्विद्वान् पूरयेत्तं जलैः शुभैः । विलोममन्त्रराजेन तत्रावाह्य तु देवताम् ॥ सकलीकृत्य संपूज्यावरणानि प्रपूजयेत् । एवं सावरणामिष्ट्वा मन्त्रो मन्त्रस्य देवताम् ॥ हुत्वा विलोममन्त्रेण समिधोऽरपि द्विजः । अष्टोत्तरसहस्रं वाथ चाष्टोत्तरशतं सुधीः ॥ महापर्वेण मनुना तथान्ते तरिरमुम् । ततो यथावत् कुर्यान्मैर्देवताभ्यो बलिं हरेत् ॥ विदिक्षु दिक्षु च तथा वक्ष्यमाणैस्तु मन्त्रकैः । आयाहीन्द्र सुराधीश शतमन्यो शचीपते ॥ नमस्तुभ्यं गृहाणेमं पुष्पधूपादिकं बलिम् । आयाहि तेजसां नाथ ! हव्यवाह ! वरप्रद ! । गृहाण पुष्पधूपादि बलिमेनं सुपूजितम् ॥ प्रेतराज ! समायाहि भिन्नाञ्जनसमप्रभ (पूर्ण) । बलिं दत्तं गृहीत्वेमं सुप्रीतो वरदो भव ॥ समस्तरक्षसां नाथ ! निर्ऋते ! त्वमिहागतः । गृहाण बलिपूजादि मया भक्त्या निवेदितम् ॥ एहि पश्चिमदिक्पाल ! जलनाथ ! नमोऽस्तु ते । भक्त्या निवेदितां पूजां गृहीत्वा प्रीतिमावह ॥ प्रभञ्जन प्राणपते ! त्वमेहि सपरिच्छद । मया प्रयुक्तं विधिवत् गृहाण बलिमादरात् ॥ कुबेरनाथ यक्षाणां नायकानुदितो सुरोत्तमौ । पुष्पधूपादिभिः प्रीतो भवेतां वरदौ मम ॥ ईश ! त्वमेव भगवन् सर्वविद्याश्रय प्रभो । पूजितः पुष्पधूपाद्यैः प्रीतो भव त्रिशूलधृक् ॥ आयाहि सर्वलोकानां नाथ ! ब्रह्मन्समर्द्धनम् । गृहाण सर्वान् त्रिलोकेशे निवर्त्तय नमोऽस्तु ते ॥ आगच्छ वरदायक विष्णो ! विश्वस्य नायक ! । पूजितः परया भक्त्या भव त्वं सुखदो मम ॥ तत स्तावितावि च पूजयेन्मन्त्रदेवताम् । मन्त्रेण विपरीतेन पुष्पदीपोपचारकैः ॥ तत्तस्तु प्रार्थयेद्विद्वान् पतितो मन्त्रदेवताम् । आनुकूल्यमनालोच्य मया तत्स्तुदिता ॥ यदुक्तं पूजिते च प्रभो मन्त्ररूपकम् । तेनमे मनसः क्षोभमनोऽर्थ विनिवर्त्तय ॥ यावं प्रतिहतं वाच्यं सुखास्पदं यः सनातनम् । तथैतु मम कल्याणं पार्थिवं भक्तिश्च तेऽस्तु नि मैत्राख्ये मन्त्रोऽर्थो मन्त्रं यन्त्रे विलोमतः । निःशेषमखण्डं मन्त्रेण समर्पयेत् ॥ कल्याणोदि सिम्पाद्य भक्त्या परमया पुनः । तत्पत्रे प्रतिमात्पश्चात् बध्वा निवेदितम्य ॥ स्थापयेत् (स्वा) पूजितकुम्भस्थानीयैर्मन्त्रमयैः शुभैः । दुग्धान्वितं गोरं कुम्भमादृतं देवतः ॥ मनुमध्ये मन्त्रराजं च निःक्षिप्याथ प्रपूजयेत् । तं कुम्भं निम्नगासिन्धौ हृदे वाप्यस्थानेषु ॥ निःक्षिपेद्य विधाय यथाशक्त्या प्रभोऽर्थयेत् । इत्थं कृतक्रियावश्यगिरिमन्त्रं दशकम् ॥ नतस्तत्र न सन्देहः समाधिजनपद्भवा । जायतेऽपि सार्थ्यो वर्द्धते मनसूक्ती समाप्य—इति । *अथ मन्त्रगुणदोषवर्णनं कुलाकुलचक्रम्* *रुद्रयामले*—"कुमि १४ छौ २० मेघ ३ रवि १२ पञ्चदश १५ ओं ६ वेद ४ वह्नि ३ सुधा ८ ख ८ मेदिनि ० तुविमिर्गं गणयेदादौ । दिक् १० सू १ गिरि ७ श्रुति ४ नभा ८ [illegible] १ इत्यो—पु ५ वेद ४ पद ६ अंदि ३ लिङ्ग पुटितमाथ योजयेत् ॥ ... रूपमाह मन ८ अ— न देवे कुम्भो मन्त्रौ सदृशं चर्तु वने स्यात् । मन्त्रो पूर्णं शुभदोऽत्यशुभो वर्णो च दुष्टो

सिद्धार्णा बान्धवाः प्रोक्ताः साध्यास्ते सेवकाः स्मृताः ॥
सुसिद्धाः पोषका ज्ञेयाः शत्रवो घातका मताः ॥ १३१ ॥
दीपस्थाने समाश्रित्य कृतं कर्म फलप्रदम् ॥
चतुरस्रां भुवं भित्त्वा कोष्ठानां नवकं लिखेत् ॥ १३२ ॥
पूर्वकोष्ठादि विलिखेन्मातृवर्णाननुक्रमात् ॥
ऋणमीशे मध्यकोष्ठे ह्रस्वान्युग्मक्रमाल्लिखेत् ॥ १३३ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

दिक्षु पूर्वादितो यत्र क्षेत्राख्याद्यक्षरं स्थितम् ।
मुखं तत्तस्य जानीयाद्धस्तावुभयतः स्थितौ ॥ १३४ ॥
कोष्ठे कुक्षी उभे पार्श्वे द्वे स्थिते पुच्छमीरितम् ।
क्रमेणानेन विभजेत् ग्रामस्यमपि भागतः ॥ १३५ ॥
मुखस्थो लभते सिद्धिं करस्थः स्वल्पजीवनम् ।
उदासीनः कुक्षिसंस्थः पादस्थो दुःखमाप्नुयात् ॥ १३६ ॥
पुच्छस्थः पीड्यते मन्त्री बन्धमोच्चाटनादिभिः ।
कूर्मचक्रमिदं प्रोक्तं मन्त्राणां सिद्धिसाधनम् ॥ १३७ ॥

विचारैर्व स्वस्य विचारयेत् ॥" अथ क्षेत्रक्रम. "क्रमेणानेन विभजेत्" इति वक्ष्यमाणेन सूचित एव ॥ १३३ ॥

०क्षेत्राख्येति० ॥ अत्र क्षेत्रशब्दो ग्रामादीनामुपलक्षणः । यदुक्तं "पीठे क्षेत्रे पुरे वापि नगरे ग्राममेव चे"ति ॥ तद्रूपमन्यत्रोक्तम्—"वारिदात्मां भवेत् क्षेत्रं ग्राम स्यात् वारिमात्रकः । वारिदात्मं पुरं स्मृतं प्रोक्तं देशिकसत्तमैः ॥ महान्तो मातो पीठमेतत् क्षेत्रस्य लक्षणमि"ति ॥ पीठलक्षणे प्रागुक्तं "स्मरा. पोडश पीठरूपा" इति । ०हस्तौ० "वक्त्रदिक्तनयामदेवगौरहरादिविक्स्वपुच्छम् । ०उभयतः स्थितौ कोष्ठे० इति पाठेऽपि हस्तयुधि पार्श्वयोरिति ॥ तेनाद्यामभिनोऽधिमाधिमिशिष्टे पुच्छम् ॥ १३४ ॥ १३५ ॥

तस्य फलमाह ०मुखस्थ० इति ॥ मन्त्रीत्यनुषज्यते ॥ तस्य तन्त्रोक्तदीक्षाप्रकारेण स्वीकृतमन्त्र इत्यर्थः । सर्वेऽपि मन्त्रिणमिति पदद्वयं अयमेवार्थोऽनुगन्तव्य. । जीवने भवे. मेति जीवने भोगः, स्वल्पे जीवने यस्य स स्वल्पजीवनः । तदुक्तम्—"मुखस्थ शुभ-मुखेषु वस्यः स्वल्पमुक्तिमान्" इत्यादिना । ०तथा—० "मुखे सर्वाभीष्टसिद्धिः स्वल्प-सिद्धिस्तमसिद्धिद्म्" इत्यादिना । ०तथा० "तस्मात्मुखे समाश्रित्य सर्वकर्म समारभेत् । तल्लाभे [illegible] वापि कूर्मचक्रं न लंघयेत्" इति । ०अत्र विशेषो ग्रन्थान्तरेण०—"ग्राम साधकयोर्नाम्नोरादिर्वर्णो यत्र तिष्ठेत् । तत्तत्स्थानक्रमो ज्ञात्वा तत्तत्फलम् वदेत् ॥ शिशु स्वमुखयोर्नाम वर्णेन परस्परम् । अनुगमस्य वर्णेन ककारस्यापि तत्र च ॥ स्वरस्य चवर्गेण वकारस्यापि तद्वत् ॥ जीवनमस्य वर्गेण चकारस्योर्ध्वेन च ॥ ककारस्य हका-रेण हकारस्य लकारः ॥ यकारस्य तकारेण वकारस्य बकारः ॥ भकारस्य तु रेफेण वकारस्य सकारः । अतिशयेनो वर्णानामर्थो मित्रभावतः ॥ कूर्मचक्रे स्थितुंजाते मन्त्रं बाल्यमन्यवेत्—" इति ॥ उदाहरणे च यद्धेतुर्वितत्त्वम् "यथा मालेन दैः स्यादृद्दतामं महत्पुरम् । गत्वाभेदवर्णदेवमात्रादेषु योजयेत् ॥ कलुमहस्य हरत्वं सुभगस्यापि च धर्मम् ॥ जीविषाणे बहुमुखस्य जीवे चतुर्मुखस्य च ॥ अथवा सुस्वस्वादि. अध्यात्म भव-भृतः ॥ दारदेवस्य ते वाणे धर्मार्थ चतुर्थस्य च ॥ बहुमस्य दृष्टे [illegible] वर्णविवक्षे सः ॥ एवं क्रमेण देशेष्व देशिकाव स्वजेदपुच— इति ॥ ०तथा०—"देवतास्तर्णितं सर्व पूर्वभागेषु योजयेत् । यदि तद्रूपस्थानादिने यदा पीठवर्जितम् ॥ यत्स्थानादि सर्वाणि पीठयुक्तानि वर्जयेत् ॥ यदादिवर्णान् वर्णेन तदनुष्ठाय सर्व त्यजेत् ॥ स्थापनस्याभ्यन्तरे सम्प्रदायाणांश्चिदाय च ॥ द्वितीयमुखो यत्र बाह्ये तिष्ठति तद्गुणर्मान्ति ॥ ०सम्प्रदाये० "तत्स्वरसहितांताणों यत्र तिष्ठति तद्गुणर्मान्ति ॥ इदं तु स्वादिस्थानविषयम् ॥ यान्तरो देवालये सति विशेषमाह "अक्षराभावे यत्र ग्रामवर्णादिषु दर्शिते ॥ स्वाधिष्ठानस्यान्ते यत्र तिष्ठति तद्गुणम् ॥ यत्रो यदि वर्णो पुरो ग्रामवर्णादिषु समुदाय ॥ अन्यत्रापि यत्र

पुण्यक्षेत्रं नदीतीरं गुहापर्वतमस्तकम् ।
तीर्थप्रदेशाः सिन्धूनां संगमाः पावनं वनम् ॥ १३८ ॥
उद्यानानि विविक्तानि बिल्वमूलं गिरेस्तटम् ।
देवतायतनं कूलं समुद्रस्य निजं गृहम् ॥ १३९ ॥
साधनेषु प्रशस्यन्ते स्थानान्येतानि मन्त्रिणाम् ।
भैक्षं हविष्यं शाकानि सिद्धानि फलं पयः ॥ १४० ॥
मूलं सक्तुर्यवोऽनन्तो भक्ष्याण्येतानि मन्त्रिणाम् ।
कुलाचारमतानां स्यैमदिंद्र्यो गुरुमार्गतः ॥ १४१ ॥

[illegible]

[illegible]

मातृतः पितृतः शुद्धः शुद्धभावो जितेन्द्रियः ।
सर्वागमानां सारज्ञः सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ १४२ ॥
परोपकारनिरतो जपपूजादितत्परः ।
अमोघवचनः शान्तो वेदवेदार्थपारगः ॥ १४३ ॥
योगमार्गानुसन्धायी देवताहृदयङ्गमः ।
इत्यादि गुणसंपन्नो गुरुरागमसंमतः ॥ १४४ ॥

[illegible]

शिष्यः कुलीनः शुद्धात्मा पुरुषार्थपरायणः ॥
अधीतवेदः कुशलो दूरमुक्तमनोभवः ॥ १४५ ॥
हितैषी प्राणिनां नित्यमास्तिकस्त्यक्तनास्तिकः ॥
स्वधर्म्मनिरतो भक्त्या पितृमातृहितोद्यतः ॥ १४६ ॥

वाधीला मागधाः केरलास्तथा । कौशलाश्च दशार्णाश्च गुरवः सप्त मध्यमाः ॥ कर्णाट कोङ्कणाः कर्कच्छनीरोद्भवास्तथा । कालिङ्गाः कामरूपाश्च काम्बोजाश्चाधमाः स्मृता" इति । *दुर्गामते च*—आचार्यः शैवशास्त्रज्ञः सिद्धदेशसमुद्भवः । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा शिवभक्तिपरायणः । यजमानानुकूलश्चजन्मा देशिक उच्यत" इति । *हयशीर्षपञ्चरात्रेऽपि*—"गृहस्थं ब्रह्मचर्यस्थं ककाराद्यक्षवर्जितम् । गुरुं कुर्वीत सततमुरवासमने रतमि"ति । *तथा*—"सर्वत्र व्यनिर्दि[illegible] मात्मानं वेत्ति यो द्विजः । सर्वलक्षणहीनोऽपि स गुरुर्नात्र संशयः ॥ पञ्चरात्रमयुक्तस्तु सिद्धान्तार्थस्य तत्त्ववित् । सर्वलक्षणहीनोऽपि स गुरुर्नात्र संशयः ॥ पञ्चरात्रप्रयुक्तस्तु सिद्धान्तार्थस्य तत्त्ववित् । सर्वलक्षणहीनोऽपि आचार्यः स निगद्यते ॥ यस्य शिष्यौ परामन्विषया शिष्यौ तथा गुरौ । स एव देशिको ज्ञेयः सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ शैवदीक्षायाम् *मतङ्गागमे*— विशेषः—"अथो गुरुर्वा शिष्यो वापि शान्तदेशसमुद्भवः । शिवशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः शुद्धजातिर्वा द्विजः ॥ शिवमेवाभिन्नो नित्यं वाङ्मनः कायकर्मभिः । आचार्यः ॥ महेश्वरः शिवदीक्षादिकर्मसु" इति । *वातुलोत्तरे च*—"अनुद्धतः प्रसन्नात्मा शिवदीक्षाभिषेचितः । शिवागमज्ञो मतिमान् शिवपूजापरायणः ॥ रुद्राक्षमाली विधाधृतत्रिपुण्ड्रः ललाटविग्रहः । विशुद्धदेशकुलजः सदाचारसमन्वितः ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो ज्ञानवान् गुरुरुच्यत" इति । *प्रतिष्ठासमुच्चयेऽपि*—"सिद्धो विलक्षणज्ञो निपुणः कर्मसम्पन्नो । देवताध्यानतत्त्वज्ञः परिच्छेदविशारदः ॥ गुणसुमतिमिश्च्यस्त्वथवा विज्ञान किम् । यस्य तु शान्तिविज्ञानयुते स्वाध्यायगतो गुणाः । सर्वैर्न स गुरुः श्रेष्ठः सर्वकामफलप्रदः" इति । यत्तदपि गुरुलोका *मोहचूडोत्तरे*—"योगीन्द्रः सम्यग् ज्ञानवान् सुसमाहितः । निष्ठानिष्ठो यतिः दयालुर्गुरुः स्यात्तौलिकोऽपि वे"ति । *शाट्यायनीयेऽपि*—विषयाऽमव्यवहारान् लौकिकव्यवहारवर्जितम् । एवं विधं गुरुं प्राप्य को न मुच्येत बन्धनात्" इति । *लौकाक्षि गु* । "सर्वलक्षणहीनोऽपि ज्ञानवान् गुरुरुच्यते । ज्ञाने च तत्त्वविज्ञाने परब्रह्मज्ञानमयमि"ति ॥ १४४ ॥

शिष्यलक्षणमाह—*शिष्य इति* । *कुलीन* । शुद्धमातृपितृकः । अन्यथा कुलहीनः कारेऽशुचित्वात् सर्वदा स्मार्तकर्मानधिकारात् ॥ *शुद्धात्मा* । शुद्धचित्तः । दुष्टस्य शिष्यत्वे दोषात् ॥ *वच्युक्तिः*—"विद्या ह वै ब्राह्मणमाजगाम गोपाय मा शेवधिष्टेऽहमस्मि । असूयकायानृजवेऽयताय न मा ब्रूया वीर्यवती तथा स्यामि"ति ॥ *पुरुषार्थपरायण* इति । अनेनाभ्यस्यमनहीनत्वमाह ॥ अन्यथा उपदेशानर्थक्यात् ॥ *अधीतवेद इति* । अनेनास्य शुद्धत्वमाह—*अद्भुतं* योऽनधीत्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् । स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः" इति । *कुशलः* । समर्थः । मूढस्य मन्त्रादिरक्षणासामर्थ्यात् ॥ *दूरमुक्तमनोभवः* इति ॥ कामिनः सततमन्यासक्तत्वाद्गुरुविषयाद्यसम्भवात् तदवसरविरहात् ॥ १४५ ॥

हितैषी प्राणिनां नित्यमिति ॥ अन्यथा परहिंसादिप्रवृत्तस्य नस्य शर्म गुरुरपि न कुर्यात् ॥ *आस्तिक*॥ अस्ति परलोक इति बुद्धिर्यस्य सः ॥ अन्यथा नास्तिकत्वात् वेदमन्त्रादेरप्रामाण्यबुद्धेः कर्मवैफल्यात् ॥ *त्यक्तनास्तिक* । नास्तिकसंसर्गहीनः ॥ अन्यथा तत्संसर्गेण दोषः स्यात् ॥ *स्वधर्मनिरत* । भक्त्या ॥ अन्यथा नास्तिकोऽपि [illegible] ॥ *पितृमातृहितोद्यतः* ॥ न तु कृतघ्नादिः ॥ अन्यथा तस्य पापो भवेद्गु रुः । स्वाया-र्थिक ॥ १४६ ॥

पादुकासनशय्यादि गुरुणा यदधिष्ठितम् ॥
नमस्कुर्वीत तत् सर्वं पादाभ्यां न स्पृशेत् क्वचित् ॥ १४७ ॥
गुर्वोरासनमन्यं हि आसनं शयनं तथा ॥
विरहय्य च सर्वाणि गुरुकार्येषु सर्वदा ॥ १४८ ॥
शक्तौ सत्यां तु गुरौ भक्त्या सदा स्थितः ॥
एवं समाहितो दान्तो गुरुभक्तिपरायणः ॥ ॥ १४९ ॥
समाचरेद् गुरौ शिष्यः प्रसन्नोऽथ भवेद् यदि ॥
यो मन्त्रं तदा तस्मै देयात् गुरुवत्सलः ॥ १५० ॥
मन्त्रपूजादिकर्माणि यो गोपयति सर्वदा ॥
विचार्य यो गुरुपूर्णाहि समामात्मन्यविन्दत् ॥ १५१ ॥
स एव शिष्यः कर्तव्यो नेतरः स्वल्पजीवनः ॥
एतादृग्गुणोपेतः शिष्यो भवति नापरः ॥ १५२ ॥

आसनमित्यादिना श्लोकपञ्चकेन ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥ १५० ॥ १५१ ॥
तथाह इत्यत्रैव "गुरु विनियमारोपण" इत्यादि इत्यादिशास्त्रान्तरोक्तं द्रष्टव्यम्
मन्त्रार्थं गुरुदेवतात्मैक्यं... गुरुस्त्वयि प्रसन्ने च मन्त्रः सिध्यति नान्यथा ॥ आगमान्तरेऽपि—"गुर्वंघ्रि-
सेवया गुरुसन्तोषेण गुरुसेवायां शिष्यवत् एवं गुरुः शिष्य इति स्मृतः ॥ मन्त्र(१)-
सिद्ध्यर्थं गुरुसेवा "समाहितगुर्वंघ्रि ॥ शिष्ये तु परिवर्तेत ॥ ... सर्वे ... प्रयोजनत्वात्
गुरुसेवया ॥ ... गुरुर्भक्तो यदि ... तथा शिष्यस्य गुरुः ...
... गुरौ सविशेषं तु देवतात्वा-
दयं ... इति । ... तु विशेष "गुरुसन्निधाने सर्वे
... । ... तथा
... ॥ ... ॥
... गुरुर्नाम शिष्यः ... शिष्यो भूत्वा ... ।
... गुरुं ... गुरुनिन्दां न श्रावयेत् । ... शिष्यं ...
... ॥ गुरुणा ... वा । तदा ... ।
... इति ॥ १५२ ॥

(१) आगमः समागमः इव । ... देवतासहितः ।

एकाब्देन भवेद्योग्यो ब्राह्मणोऽब्दद्वयान्नृपः ॥
वैश्यो वर्षैस्त्रिभिः, शूद्रश्चतुर्भिर्वत्सरैर्गुरोः ॥
स शुश्रूषुः परिग्राह्यो दीक्षायागव्रतादिषु ॥ १५३ ॥

इति शारदातिलके द्वितीयः पटलः ॥ २ ॥ * ॥

ततो वक्ष्यामि दीक्षाङ्गं वास्तुयागपुरःसरम् ॥

शिष्यस्य परीक्षावधिकालमाह—*एकेति* । *गुरोर्योग्यो भवेदिति* सर्वत्र सम्बन्धः ॥ *शूद्रश्चतुर्भिरि*ति । ननु शूद्रस्य दीक्षादौ कथमधिकारः ? इति चेन्न, मन्त्रे वेदाध्ययनतदुक्तकर्मस्वेव स्मृत्याद्यनधिकारप्रतिपादनादन्यत्राधिकारात् । अत एव शूद्रप्रकरणे *स्मृतिः* । "नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्चयज्ञान्न हापयेदि"ति । मन्त्रशास्त्रेऽपि शूद्रेषु भगवतैव यथाध्ययनाधिकारिता दर्शिता । यथा प्रासादमन्त्रप्रकरणे *भगवानाह* "स्त्रीशूद्राणामयं मन्त्रो नमोऽन्तस्तु शुभावहः । एतत् ज्ञात्वा महासेन ! चाण्डालानपि दीक्षयेत्" इति । *पिङ्गलामतेऽपि* "चतुर्णां ब्राह्मणादीनां दीक्षां कुर्वीत मन्त्रवित्" इति । *अन्यत्रापि* "सच्छूद्रप्रमुखाः शूद्रा अर्चायां दृढबुद्धयः । गुरुदेवद्विजार्चासु रताः स्युरधिकारिणः" इति । तेन प्रासादादिकेषु मन्त्रेषु रामषडक्षर-नारायणाष्टाक्षरमन्त्रराजप्रभृतिषु प्रणवादिषु च तस्य नाधिकारः । तथा च *पद्मपादाचार्यैः* प्रणवव्याख्याने अकारोकारमकारात्मकत्वेन भेदत्रयेण प्रणवादिमन्त्रेषु त्रैवर्णिकानामेवाधिकारिणो न स्त्रीशूद्रादेरपि सूचितमित्युक्तम् । तथा च *नृसिंहतापिनीये* "सावित्रीं प्रणवं यजुर्लक्ष्मीं स्त्रीशूद्राय नेच्छन्ति । सावित्रीं लक्ष्मीं यजुः प्रणवं यदि जानीयात् स्त्रीशूद्रः स मृतोऽधो गच्छति" इति । *महाकपिलपञ्चरात्रे* नारायणाष्टाक्षरमधिकृत्योक्तम्—"न वेदः प्रणवं त्यक्त्वा मन्त्रो वेदसमुत्थितः । तस्माद्वेदः परो मन्त्रो वेदाङ्गश्चागमः स्मृतः ॥ [illegible] । वेदेन साध्यते सर्वं यज्ञयागादिभिः किल ॥ न वेदेन विना यज्ञो न यज्ञो वेदवर्जितः । तस्माद्वेदः परो मन्त्रो न मन्त्रो वेदमुज्झितः ॥ न मन्त्रे चाधिकारोऽस्ति शूद्राणां नियमः परः । मन्त्राभावादमन्त्रेण भावितं सर्वकर्म हि"ति । *नारदपञ्चरात्रे* नारायणाष्टाक्षरमधिकृत्योक्तम्—"ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्चरात्रं विधीयते । शूद्रादीनां न तच्छ्रोत्रपदवीमपि गच्छती"ति । तथा । प्रणवे प्रयुञ्जतुर्भ्यां कर्णपूरणमुच्चारणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीरभेद इति वेदविषये तस्य स्मृतिषु च दण्डोपदेशादित्यलम् ॥ *अन्यत्र* *वत्सरमात्रं* सामान्येन उक्तम् "गुरुता शिष्यताऽपि तयोर्वत्सरवासतः" इति । *उत्तिमारमेरुदेऽपि* "न गुरुः सेवितः शिष्यं वर्षमेकं परीक्षये"दिति । *केचन* इदं ब्राह्मणविषयमित्यूचुः । *[illegible]* तु "अब्दमेकं परीक्ष्य वाऽर्द्धं वा अन्यथा न कदाचने"ति । *प्रयोगसारे तु* "वर्षेषु त्रिषु विप्रस्य षट्सु वर्षेषु भूभृतः । विशो नवसु वर्षेषु परीक्षा तत्र शस्यते ॥ समास्वपि द्वादशसु तेषां ये तु परे जनाः" इति ॥ १५३ ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां पदार्थादर्शाभिधायां द्वितीयः पटलः ॥ २ ॥ * ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ओं ॥ एवं पूर्वोक्तरीत्या परीक्षितस्य शिष्यस्य सद्गुरुप्रसादसम्पन्नस्य वक्ष्यमाणां दीक्षां तां च वक्तुं तदङ्गभूतवास्तुयागादिकं प्रदर्शयितुं प्रतिजानीते *तत* इति । अङ्गप्र-[illegible] प्रधानात्तु फले जनयतीति महत्त्वात्प्रथममभिधत्ते *दृष्टेने*ति । तत्र प्रसङ्गाद्दीक्षा-शब्दस्य व्युत्पत्तिरुच्यते—"[illegible] वस्तुजातकम् । आयुर्वेदैः प्रमाणैः सम्यग्गी रत्नपङ्क्तः ॥ शुभराशिः स्थानमाद्यो मोक्ष(पा)यं च यथोदितः । यन्त्रादीनां प-

छिनेन येन मन्त्रज्ञो दीक्षायाः फलमश्नुते ॥ १ ॥

ऽस्तेये मलमासे तु वर्जयेत् ॥ *अन्यत्र तु* आषाढस्यापि सम्यक्त्वमुक्तं । "वैशाखर्क्षे मासे मन्त्रारम्भः शुभप्रदः । वैशाखे धनलाभो च ज्येष्ठे मृत्युप्रदो भवेत् ॥ आषाढे पुत्रलाभाय श्रावणे शुभदो मतः । भाद्रे चैव ज्ञानहानिस्तथा भक्तिः प्रकीर्तिता ॥ आश्विने सर्वसिद्धिश्च कार्तिके ज्ञानसिद्धिदः । शुभदं मार्गशीर्षे स्यात्पौषो दुःखप्रदा(विपा)मतः ॥ माघे मेधाविवृद्धिश्च फाल्गुने सर्ववश्यता" इति । *सिद्धान्तशेखरे तु विशेषः*—"चातुर्मास्ये च वैशाखे दीक्षा श्रेष्ठफलप्रदा । फाल्गुने मार्गशीर्षे च ज्येष्ठे दीक्षा च मध्यमा ॥ आषाढः श्रावणो माघः कनिष्ठाः समुदाहृताः । निन्दितश्चैत्रमासस्तु पौषो भाद्रपदस्तथा ॥ निन्दितेष्वपि मासेषु दीक्षोक्ता ग्रहणे शुभा" इति । अत्राषाढस्य उत्तमाधमत्वोक्तावविरोधः । कनिष्ठान्तर्गतत्वाच्च ग्रहणम् । एवं ज्येष्ठस्यापि निषेध उत्तमाधमत्वमतान्तरेणेति ज्ञेयम् । तथा च *कालोत्तरे*—"चातुर्मास्यमलयोर्योगो ह्याषाढसंविधौ स्मृतः । तयोरसम्भवे वर्षाविनाप्यत्र प्रशस्यते" इति । *विश्वसारोद्धारेऽपि*—"न विना पर्वं दीक्षा स्याद्वर्षासु मधुग्रीष्मयोरि"ति । श्रावणे निषेध उत्तममध्यमान्तर्भावात् *शारदे*—आषाढपूर्वमासे च श्रावणे मार्गशीर्षके । दीक्षां न कारयेत्" इति निषेध उत्तमाधमत्वमतान्तरेणेति ज्ञेयम् । *अगस्त्यसंहितायां* "शुक्लपक्षेऽथ कृष्णे वा दीक्षा सर्वशुभावहे"ति । *कालोत्तरे तु* "भुक्तिकामैः सिते सदा । मुक्तिकामैः कृष्णपक्षे" इति विशेषः । *संहितायां*—"पूर्णिमा पञ्चमी चैव द्वितीया सप्तमी तथा । त्रयोदशी च दशमी प्रशस्ताः सर्वकर्मसु" इति । *अन्यत्र तु*—"कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां पर्वदिनेऽथवे"ति । *मन्त्रसारसंग्रहे*—"द्वितीया पञ्चमी वापि षष्ठी वापि विशेषतः । द्वादश्यामपि कर्तव्यं त्रयोदश्यामथापि वे"ति । *मन्त्रराजकल्पे* तु—"चतुर्थी नवमी षष्ठीमष्टमीं च चतुर्दशीम् । पौर्णमासीं विना सेवा द्विमा ग्राह्या मुमुक्षुणा" इति । *तत्त्वसारसंहितायां* तु—"तां तां तिथिं समालोक्य लक्षणान्तां तु दीक्षयेत् । *तत्रैव* "कस्य का तिथिरिष्टा विशेषाद्वद भारत ! । *शारदे* "ब्राह्मणः पौर्णमास्युक्ता द्वादशी चक्रधारिणः । चतुर्दशी शिवस्योक्ता वायोः प्रोक्ता त्रयोदशी ॥ द्वितीया तु श्रियः प्रोक्ता पार्वत्याश्च तृतीयिका । चतुर्थी गणनाथस्य भानोः प्रोक्ता तु सप्तमी ॥ विशालाक्षीषु पार्वत्या अष्टमी च चतुर्दशी"ति । *विष्णुदीक्षायां पञ्चरात्रे विशेषः*—"द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य सूर्ये मकरगे तथा—" इति । रौद्रमसौ विष्णुदीक्षाप्रतिरिक्तम् । *कालोत्तरे च*—"दिनच्छिद्राणि शुक्ला च यास्यधृतिदिनक्षयम्" इति । *रत्नावल्यां तु* । "आदित्ये मङ्गले सौरिं त्यक्त्वा वाराश्च शोभनाः" इति ॥ *संहितायाम्*—"रवौ गुरौ सिते सोमे कर्तव्यं शुभशुक्लयोरि"ति । सिते पक्ष इत्यर्थः । *अन्यत्र*—"उत्तरात्रयरोहिण्यो रेवती पुष्यवासवम् ॥ धनिष्ठा वायुमित्राश्विपित्र्यं त्वाष्ट्रं च वैष्णवम् ॥ ऐतानीष्टान्यृक्षाणि दीक्षायां तु शुभावहा" इति ॥ वासवं–ज्येष्ठा, वायुस्वाती, मित्रम्–अनुराधा, अश्वि–अश्विनी, पित्र्यं–मघा, त्वाष्ट्रं–चित्रा, नैर्ऋतं–मूलम्, ऐशमार्द्रा, वैष्णवं–श्रवणम् ॥ *संहितायामपि*—"अश्विनी रोहिणी स्वाती विशाखा हस्तभेषु च । ज्येष्ठोत्तरात्रये चैव पुष्यो मन्त्राभिषेचनमि"ति ॥ *रत्नावल्याम्* "श्रोणोत्तराणि रोहिण्य पुष्यर्क्षं मृगशीर्षकम् । हस्त-स्वाति-रनुराधा-मघा-मूलञ्च रेवती ॥ अभिजित् श्रवणं चे"ति । *स्कान्दे* च—"पौष्णं रौहिण्यपादित्यं श्रवणं चाश्विनी तथा । सावित्रं स्वातिवारुणमैन्द्रं मैत्रं तमेव च ॥ त्रिषष्ठं त्रिसहस्राऽऽद्रा च सौम्यं शिष्यस्यानुपमम् । तथाऽन्यानि प्रशस्तानि दीक्षाकर्मणि सुव्रते !" इति ॥ पौष्णं रेवती, आदित्यं पुनर्वसु, सावित्रं हस्तः, सौम्यं मृगः । *गौतमीयेऽपि*—"रोहिणी श्रवणाऽऽर्द्रा च धनिष्ठा चोत्तरात्रयम् ॥ पुष्यः शतभिषक् चैव दीक्षानक्षत्रमुच्यते"–इति ॥ *रत्नावल्यां तु*—"प्रतिपत् पूर्वाषाढा च पञ्चमी कीर्तिता तथा ।

राक्षसं वास्तुनामानं इत्याधिष्ठाय तत्तनुम् ।

पूर्वाभाद्रपदा षष्ठी दशमी रोहिणी तथा॥द्वादशी मार्जनत्रयमष्टमी च त्रयोदशी ॥ नक्षत्रतुल्या दर्शने देवानामपि नाशदा" इति ॥ अन्यद्वारादिभियोगाचितिनक्षत्रदुष्टत्वं ज्योतिःशास्त्रादवगन्तव्यम् ।*तथा*—"शुभयोगेषु सर्वेषु दीक्षा सर्वशुभप्रदा" इति *रत्नावल्यां* "योगाश्च प्रीतिरायुष्मान् सौभाग्यः सोभनः शुभः । सुकर्मा च धृति र्वृद्धिर्ध्रुवः सिद्धिश्च हर्षणः ॥ वरीयांश्च शिवः सिद्धो ब्रह्मा ऐन्द्रश्च षोडश" इति । *तथा* "शुभानि करणान्याहुर्दीक्षायां पवित्रेपनः । शकुन्यादीनि विष्टिञ्च विशेषेण विवर्जयेत्" इति ।*संहितायां* "पञ्चाङ्गशुद्धदिवसे स्वोदये तिथिवारयोः । गुरुशुक्रोदये शुद्धलग्ने द्वादशगोऽधिपे ॥ प्रवृद्धे चन्द्रसंयुक्ते शुक्रे देवगुरौ तथा । शुभे त्रिशुभमायोगे शुभवर्गे शुभोदये ॥ इत्यादौ सर्वमन्त्राणां संग्रहः सर्वसौख्यकृत्" इति । तथा च *ज्योतिः शास्त्रे* । मीनस्थे चक्रमेस्थेऽप्यति चरणगते बालवृद्धेऽस्तगे वा मन्त्रारम्भो देवयात्रा व्रतनियमविधिः कर्णवेधश्च दीक्षा । मौञ्जीबन्धोऽङ्गनानां परिणयनविधिर्वास्तुदेवप्रतिष्ठा वर्ज्याः सद्भिः प्रयत्नात्त्रिदशगुरौ सिंहराशिस्थिते च" इति । *तथा*—"चरः सर्वे विवर्ज्यः स्यात् स्थिरराशिषु मोक्षदः । त्रिषडायगताः पापाः शुभाः केन्द्रत्रिकोणगाः ॥ दीक्षायां तु शुभाः सर्वे रन्ध्रस्थाः सर्वनाशकाः" इति । अत्र एकादशस्थाने केन्द्रेस्थनेन प्रथमचतुर्थसप्तमदशमस्थानानि ॥ त्रिकोणेति—पञ्चमनवमस्थानानि, रन्ध्रमष्टमस्थानम् । *तथा*—तिथ्यादिजन्मदिवसे सङ्क्रान्तिविषुवेऽयने । अन्येषु पुण्ययोगेषु ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥ शिष्यानुरूपे काले वा देशशुद्धिः शुभावहेऽपि । *महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि* "एतन्नक्षत्रनिष्पादो करणे योगवासरे ॥ मन्त्रोपदेशो गुरुणा साधने च शुभावहमि"ति ॥ *क्रियाकाण्डशेखरेऽपि*—तिथ्यादि सर्वमुक्त्वा "इत्यादि निपुणे वीक्ष्य दीक्षां कुर्वीत देशिकः । सौमुख्यं प्रत्ययं न कालादिनियमः स्मृतः" इति ॥ *रत्नावल्यां च* "निष्यानि यानि सर्वाणि प्रशस्तानि विमुक्तये"—इति ॥ एतञ्च चरमाणामिव कलवत्स्वेव दिने कर्तव्यमिति ॥ *मत्स्यादौऽपि*—"शशिदिनकरयोर्ग्रहणे जन्मनि शिष्यस्य सकलसौभाग्यो । कल्याणमनेन च गुरोर्नक्षत्रादीष्यते न दीक्षायाम्" इति । *तथा*—"शिष्यजन्मदिवसेषु संक्रमे ग्रहे शशिदिनेशयो रवि ॥ पुण्ययोगयुति वा शुभे मुखं मन्त्रसिद्धिरभिधीयते परा" इति । *सिद्धान्तशेखरेऽपि* "विषुवेऽप्ययनद्वन्द्वे आषाढ्यां दमनोत्सवे॥दीक्षा कार्या तु कालेषु पवित्रारोपकर्मणि"—इति *कालोत्तरे च*—दीक्षायामभिषेके च तथा मन्त्रपरिग्रहे ॥ ग्रहग्रहणमोक्षे च द्रव्यारम्भककर्मणि ॥ कार्त्तिक्यां चैव वैशाख्यां स्वर्गोत्सवे दर्शने । चन्द्रसूर्योपरागे च पर्वाणि शुभेषु च ॥ पञ्चनक्षत्रयोगेषु विषुवेष्वयनेषु च ॥ शयनेषु च सर्वेषु योगः सर्वार्थसिद्धिद." इति । *रुद्रयामलेऽपि* । "सर्वाङ्गदीक्षिते पुंसि दीक्षा मन्त्राणां नास्ति वै । मन्त्रदीक्षा प्रकुर्वीत नाममासादीन् शोधयेत्"—इति ॥ *भागमिन्त्रहितायाम्*—"सूर्यग्रहणकाले ■ नान्यदन्वेषितं भवेत् ॥ सूर्यग्रहणकालेन समोऽन्यो नास्ति कश्चन ॥ तत्र यद्यत्कृतं सर्वमनन्तफलदं भवेत् ॥ न मासतिथिवारादिशोधनं सूर्यपर्वणि ॥ दद्यादिष्टं गृहीतं यथाप्रभु काले गुरोर्वपुः । सिद्धिर्भवति मन्त्रस्य विनायासेन वेगतः ॥ कर्तव्यं सर्वयत्नेन मन्त्रसिद्धिमभीप्सुभि"—रिति । *तपाल्यत्रापि*—"पुण्यतीर्थे कुरुक्षेत्रे देवीतीर्थकुपुष्करे । प्रयागे श्रीगिरौ काश्यां कालाकाले न शोधयेत्"—इति । *मत्स्यसूक्तसंहितायाम्*—"विधि विचारि दीक्षायां विशिष्टावसरे शृणु । दुर्लभे सद्गुरूणां तु सद्गमतुड्डलसंमिते । तत्तुना यदा लब्धा सर्वोत्रागमो महान् ॥ ग्रामे वा यदि वाऽरण्ये क्षेत्रे वा दिवसे निशि । आगच्छति गुरुर्देवात् यदा दीक्षा तदा शुभेति । *तथा* । "यदैवेच्छा तदा दीक्षा गुरोराज्ञानुरूपतः । न तिथिर्न व्रतं होमो न स्नानं न जपक्रिया ॥ दीक्षायाः कारणं किन्तु स्वेच्छावाप्ते तु सद्गुरौ" इति ॥ १ ॥

वास्तुवस्तोर्त्यर्ज्ञमस्य *मण्डपमिति । *इत्येतेनि* तदुच्यम्—"वास्तास्य गृहिणी तु

दिग्यातादिपदेशादेवास्तोः पूर्वं बलिं हरेत् ॥ २ ॥
बलिमण्डलमेतेषां यथावदभिधीयते ॥
पूर्वापरायतं सूत्रं विन्यसेदुत्तमान्ततः ॥ ३ ॥
तन्मध्ये विक्षिपेदास्यस्य मत्स्यौ द्वौ पतितौ लिखेत् ॥

[illegible] वास्तुपुरुषस्य [illegible] । पूर्वोक्तो हरिभिः [illegible] इति । [illegible]—"पूर्वमासीन्महद्भूतं सर्वभूतभयङ्करः । तो दृष्ट्वा [illegible] वास्तुपुरुषः स्मृतः ॥ यावद् भूमिः स्थिरा लोके तावद्वास्तुपुरुषः [illegible] । [illegible] देवैः [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] इति । [illegible]—"वास्तोर्बलिं [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] इति । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] इति । [illegible] पूर्वं बलिं हरेदिति । [illegible] । [illegible] इति । [illegible] "[illegible] वास्तुं [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] (१) । [illegible] । [illegible]" इति । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] ॥ ३ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] (२) [illegible] । [illegible] । [illegible]

---

(१) [illegible] ॥
(२) "[illegible]" इति [illegible] ॥ [illegible] ति० ७

तयोर्मध्ये स्थितं सूत्रं विन्यसेद्दक्षिणोत्तरम् ॥ ४ ॥
द्वाभ्यां द्वाभ्यां तथाऽन्याभ्यां कोणेषु मकरांल्लिखेत् ॥
मत्स्यमध्ये स्थिताग्राणि तत्र सूत्राणि पातयेत् ॥ ५ ॥
चतुरस्रं भवेत्तत्र चतुष्कोष्ठसमन्वितम् ॥
तत्पुनर्विभजेन्मन्त्री चतुःषष्टिपदं यथा ॥ ६ ॥
ईशानाद्राक्षसं यावद्यावदग्नेः प्रभञ्जनः ॥
एवं सूत्रद्वयं दद्यात्कर्णसूत्रं समाहितः ॥ ७ ॥

निधाय मध्याधिकविस्तारं सूत्रार्धं भ्रामयेत्। एवमपरावधावपि तत्र पूर्वो मत्स्यः। एवमप-रावधीति द्वितीयो मत्स्यः। तदुक्तं *सिद्धान्तशेखरे* "सोम सूत्रस्थितं सूत्राग्रमध्ये ततः प्रागङ्के प्रत्यगङ्के च दत्त्वा दत्त्वा समाचरेत् ॥ उदग्दक्षिणगौ मत्स्यौ रेखायां जायते क्रमात् तत्रास्य मुखे पुच्छे मध्यचिह्ने प्रसारितम् ॥ समस्तात् सोमसूत्रं स्यात्" इति ॥ ४ ॥

द्वाभ्यामिति* । तत्र द्वाभ्यामग्राभ्यामेकैको मत्स्यः *तथा* पूर्ववत् । तथथा । प्राची-सूत्रार्धमितेन प्राचीसूत्राग्रस्थितेन सूत्रेण ईशे आग्नेये चार्धचन्द्रं कुर्यात् । तत स्तेनैव सूत्रेण उत्तरसूत्राग्रस्थितेन ईशे वायव्ये चार्धचन्द्रं कुर्यात् । एवमाशे मत्स्यद्वयम्। *तथा* पूर्ववत् तत्सूत्रेण पश्चिमार्धस्थितेन वायव्ये नैर्ऋते चार्धचन्द्रं कुर्यात् । एवं वायव्येऽपि मत्स्य तत्सूत्रेण दक्षिणाग्रस्थितेन नैर्ऋत्ये आग्नेये च अर्धचन्द्रं कुर्यात् । तत उभयत्रापि मत्स्यद्व-जायते ॥ तदुक्तं *सिद्धान्तशेखरे* "क्षेत्रार्धमानसूत्रेण दिक्षु चिह्नं समालिखेत् । दिक्षु चिह्नं समाश्रित्य कोणेष्वर्धचन्द्रमालिखेत् ॥ क्षेत्रार्धमानसूत्रेण प्रतिलोमानुलोमतः" इति ॥ एवं मत्स्यचतुष्के जाते तन्मध्यमाग्र सूत्रचतुष्कं दद्यात् इत्याह *मत्स्येत्यादि* ॥ ५ ॥

चतुरस्रमिति । वास्तुशरीरस्य चतुरस्रत्वात् । *तदुक्तम्* । "चतुरस्राकृतिः कश्चित्पुरुषः सर्वनाशकः" इति । *महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि* "देवैः स वास्तुपुरुषः स्थापितः चतुरस्रकः" इति । *आचार्या अपि* "चतुरस्रमधिष्ठितस्मौ" इति । *प्रयोगसारेऽपि* "जीवः स वास्तु-रूपः चतुरस्रसंस्थितः" इति । *चतुष्कोष्ठसमन्वितमिति* चतुरस्रमध्ये मध्य वा कोणचतुष्के बहिः कोष्ठचतुष्कमपरं [illegible] गणेश दुर्गा क्षेत्रेश पूजनार्थमुक्तम् । *तदिति* । यथा चतुःषष्टिपदं भवेत्तथा तद्विभजेदित्यन्वयः ॥ ६ ॥

प्रभञ्जनो वायुस्तद्दैवत्यकोणमारभ्याग्नेयकोणान्तं यावत् । एवं *कर्णसूत्रे* कर्णसूत्रसंज्ञं सूत्रद्वयं दद्यात् । शिल्पशास्त्रे कोणसूत्रस्य कर्ण(र्णा)सूत्रमिति संज्ञा । *समाहित* इति । काकाक्षिगोलकन्यायेनोभयत्र सम्बध्यते । तत्र समाहितः सावधानो मन्त्री मन्त्रद्वयेन स्त्रदाद्यभिज्ञः पूर्वापरायतं सूत्रं विन्यसेदित्यादि समस्तु क्रियासु कर्तृत्वेनान्वेति सर्वत्र तस्य तत्त्वात् ॥ तत्र चतुःषष्टिकोष्ठोत्पादनप्रकारो यथा—चतुर्षु कोष्ठेषु कोणसूत्रचतुष्टयमन्यद्दत्वा न्मध्योत्पन्नमत्स्येषु पूर्वापरायते द्वे सूत्रे दक्षिणोत्तरायते च द्वे सूत्रे पातयेत् । एवं षोडशकोष्ठानि सम्पद्यन्ते । ततश्चतुर्षु कोणकोष्ठेषु पुनः कर्णसूत्रचतुष्टयं दद्यात् । तदुत्पन्नमत्स्येषु पूर्वापरायते द्वे दक्षिणोत्तरायते च द्वे सूत्रे पातयेत् । एवं च कृते मध्यकोष्ठद्वये मत्स्या उत्पन्नाः । तेषु मत्स्येषु द्वे सूत्रे प्रागपरायते द्वे च दक्षिणोत्तरायते दद्यात् । एवं चतुःषष्टिकोष्ठानि सम्पद्यन्ते । तत्र मत्स्याग्रस्थितकर्णसूत्रद्वयातिरिक्तकर्णसूत्राणि मार्जयेत् । *तत्रेशानशिवोक्तोऽविशेषः* "पू-र्वाग्रानुष्टिरष्टिपदं त्रिंशत्कोष्ठपरायतानिदं दद्यात्" इति । *इयतांशकरात्रेषु* "एकाशीतिपदं

"तन्मध्यांरेस्थितशालस्य कोणेषु मकरांल्लिखेत्" इत्यपि पाठः क्वचित् । क्वचिच्च पाठ विद्यते इति । अत्र पाठान्तरस्य पाठतदर्थयं ॥

प्रत्यग्नौ पूरयेदाद्यौ मध्ये कोष्ठचतुष्टये ॥
दिक्चतुष्केषु पूर्वादि यजेदार्यमणादयः ॥ ८ ॥
विश्वदेवानतो मित्रं महीधरान् परम् ॥
कोणार्धकोष्ठकाष्टेषु यहपादिपतिनः पुनः ॥ ९ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

सावित्रं सवितारं च शक्रमिन्द्रजयं पुनः ॥
रुद्रं रुद्रजयं विद्वानापश्चापापवत्सकम् ॥ १० ॥
तत्कर्णसूत्रोभयतः कोष्ठद्वन्द्वेषु देशिकः ॥
शर्वं गुहं चार्य्यमणं जम्भकं पिलिपिच्छकम् ॥ ११ ॥
चरकीं च विदारीं च पूतनामर्चयेत्क्रमात् ॥
अर्चयेद्दिक्षु पूर्वादिसार्द्धाद्यन्तपदेष्विमान् ॥ १२ ॥
अष्टावष्टौ विभागेन देवान्देशिकसत्तमः ॥
क्रमादीशानपर्जन्यजयन्ताः शक्रभास्करौ ॥ १३ ॥
सत्यो भृशान्तरिक्षौ च दिशि प्राच्यामवस्थिताः ॥
अग्निः पूषा च वितथो यमश्च गृहरक्षकः ॥ १४ ॥
गन्धर्वो भृङ्गराजश्च मृगो दक्षिणदिग्गताः ॥
निर्ऋतिर्दौवारिकश्च सुग्रीववरुणौ ततः ॥ १५ ॥
पुष्पदन्तासुरौ शेषरोगौ प्रत्यग्दिशि स्थिताः ॥
वायुर्नागश्च मुख्यश्च सोमो भल्लाट एव च ॥ १६ ॥

स्थितः कण्ठे जयन्तश्च दितिः पुनः । स्कन्धयोः पञ्चाङ्गुलाया मेरोस्तथा भुजद्वये ॥ सव्येऽ प्यसावित्रो दक्षेऽस्तु सविता तथा । हस्तौ तु रुद्रजौ तस्य ब्रह्मा नाभौ व्यवस्थितः ॥ पूर्वा-धरो मरीचिश्च स्तनयोः कुक्षिगौ पुनः । विवस्वान् मित्रनामा च पादयोः पितरः स्थिताः ॥ पापायक्ष्मरूपाया लक्ष्मकोऽवमङ्गके । इन्द्रो मेढ्रे स्थितस्तस्य जयोऽवृषणयोः स्थितः" इति । रुद्रः ईशानः, वामो रुद्रजयः । पूर्वाधरो महीधरः, मरीचिस्तथैः, पितरः निर्ऋतिः, पापोरोग, इन्द्रा शक्र, इति शेषः । *वस्तुतः* ईशानयेनागच्छोऽमौ तत्प्रयोऽश्वरासद्यः । मरीचिरार्यकः पातः पिता स्याद्राक्षमामिथः ॥ पापोरोग" इति । *अन्यत्रापि* "धातृपदं समाश्रित्य कृत्वा वायः पदत्रयम् । सावित्रमर्चयेत्तत्र पदे तामपुष्पके ॥ विधिमावित्रयोर्मध्ये सवितारं पदत्रये । आश्रित्य विवृधातारौ कृत्वा वायः पदत्रयम् ॥ यजेदिन्द्रं महाभाग पदे लोकपुष्प-के । तथाग्नेन्द्रजयः पूर्वां महाराजमुपस्थयेत ॥ आश्रित्य वायुधातारौ कृत्वा वायः पदत्रयम् । तत्र देवं यजेद् रुद्र पदं भुवनमण्डले ॥ तयोरशेषयोर्मध्ये तज्जयं च पदत्रये ॥ पैशाच्यानात् कार्म(१)पदत्रयमुपेन्द्रियम् ॥ प्रत्योरशेषयोर्मध्ये यजेद्रुद्रं पदत्रये" इति । *सोमशम्भावपि* "सावित्रे रक्तपुष्पाणि वह्नयधः कोणकोष्ठके । तदधः कोष्ठके दद्यात् सावित्रे च कुशोदकम् ॥ हरिद्रोदकमिन्द्राय रक्षोधःकोणकोष्ठके । इन्द्रजयाय मिश्रान्नमिन्द्रापस्नानि निवेदयेत् ॥ रुद्राय पुनर्मिश्रान्नं वायुकोणाधरे पदे । तदधो रुद्रजयाय मांसमार्द्रं निवेदयेत् ॥ आपाय शिवकोणा-धस्ताद्दत्त्वाय च वत्सकेन इति ॥ अथो तत्कर्णसूत्रोभयत इति कर्णसूत्रस्य प्रत्येकमवस्थानात् अत्र कोणादकोष्ठेष्वुक्तम् ॥९॥१०॥

शर्वमिति । दिशास्वुपदिशासु निवेशितेभ्यो मन्त्रानिति देशिको मान्त्रिकः सर्वत्र ॥ ११ ॥

चरकीमिति । वह्न्यादिस्थानि इति क्रमेऽनुवर्तेत *सार्द्धाद्यन्तेति* । अर्द्ध च तैः सार्द्धे येन सर्द्धान्तेनार्द्धसहितमाद्यन्तं पदं तेषामर्थानि यानि पदानि तेषु । इदं च स्वानुपूर्व्येणा-द्वौ इत्यकोणकोष्ठेष्वन्यत्र ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥

---

(१) वस्त्रादिकं समाश्रयत्वम् ।

मर्गेलाल्यो त्रियद्विता कुबेरस्य दिशि स्थिताः ॥
उक्तानामपि देवानां पदान्यापूर्य पञ्चभिः ॥ १७ ॥

बलिविधानमाह *उक्तानामिति* पञ्चभिः श्लोकैः सर्वतोभद्रमण्डले वक्ष्यमाणैः । तत्र कमलानि वक्ष्यमाणप्रकारेणैव पूरयेत् ॥ तत्र मत्स्यसूक्तं चोक्तमप्यानि स्थानि । तदुक्तं *दिक्समारम्भे* "मध्येऽष्टारं कमलं मार्जयित्वा प्रपूरयेत् ॥ सितेन रजसा भूयस्तद्बहिश्चतुष्पदि ॥ चतुष्कं समारब्धं रक्तेन रजसा परिपूरयेत् । शिष्टानि च पदान्यत्र यथास्थानं प्रकल्पयेत् ॥ विचित्राणि ततो मध्ये महान्तं सम्पूज्य देविंत्ति ॥ पद्मसीमावेष्टिताः श्वेताः पदानि च विचित्राणि ॥ *वास्तुदेवताध्याने तथान्तरोक्तं लिख्यते* "उक्तानां सर्वदेवानां स्वरूपं च निगद्यते । अष्टमालां शुक्लशुभ्रे वामेदण्डकमण्डलुम् ॥ दधानमष्टभवनं यजेन्मध्येऽम्बुजासनम् । सर्वे चतुर्भुजा देवा वास्तुदेवे व्यवस्थिताः ॥ कृताञ्जलिपुटाः सर्वे खड्गखेटकपाणयः । महान्तं निरीक्षन्ते तद्वक्त्राभिमुखास्तु ते ॥ स्वस्वस्थानेस्थितास्तेषां साधारणमुदाहृतम् । मरीचिः श्वेतवर्णः स्यात् विश्वकर्मावलोकः ॥ पातकृष्णसमप्रभः कृष्णवर्णोऽम्बु भूधरः । सविता लोहितवर्णोऽसौ सावित्रो धूम्रविग्रहः ॥ इन्द्रजालवर्णाभः शुक्लवर्णस्तथा । रुद्रः प्रवालसदृशः पीतो रुद्रजयस्तथा ॥ आपो गोक्षीरधवल आपवत्सो जपाद्युतिः । ईशानः स्फटिकवर्णः पर्जन्योऽञ्जनसन्निभः ॥ जयन्तोऽञ्जनसङ्काशो माहेन्द्रश्चामरद्युतिः । आदित्यो रक्तवर्णः स्यात् सत्यकमिवप्रभः ॥ भृशो धम्रकुन्दाभो कुन्दाभश्चान्तरिक्षकः । अग्निकाभोऽनिलः पूषा रक्ताभ्रसन्निभः ॥ वितथश्चन्द्रसङ्काशो विधूम्रो गृहक्षतः । यमश्चाञ्जनसङ्काशो गन्धर्वः पद्मरागवत् ॥ भृङ्गराजश्च भृङ्गाभो मृगो धूम्रसन्निभः । निर्ऋतिः पावकाभश्च पीतो दौवारिकः स्मृतः ॥ सुग्रीवो नीलकण्ठाभवर्णाभः पुष्पदन्तकः । वरुणः स्फटिकाभाश्च मृद्वाम्बकसुशोभनः ॥ शेषश्चोत्पलपत्राभः पापयक्ष्मा नीलभः । वायुः कृष्णवर्णः स्यान्नागः शङ्खेन्दुसन्निभः ॥ मुख्यो मौक्तिकसङ्काशो भल्लाटः स्वर्णसप्रभः । सोमः स्फटिकसङ्काशोऽर्गलो रक्तोत्पलद्युतिः ॥ दितिः कुन्देन्दुधवला कपिका चादितिः स्मृता । चरकी पद्मसदृशी विदारी पावकद्युतिः ॥ पूतना हिमसङ्काशा मेघाभा पिलिपिच्छिका । स्कन्दं च पालभर्त च कुलिशी कर्त्री तथा ॥ कृशाता भीमरूपास्ता राक्षस्यः परिकीर्तिताः । सितो रक्तश्च पीतश्च कृष्णः स्कन्दादिकाः क्रमात् ॥ वज्रं शक्तिं च लक्ष्मीं च चक्रं च त्रिशूलकाः । दधाना भीषणा घोरा चक्राः स्कन्दादिकास्त्वमे" इति ॥ अष्टादशोक्ता अष्टशैल तत्तद्दैवतान्येव च ध्येयाः । तदुक्तं "लक्ष्मी यशोवती कान्ता सुप्रिया सुकला शिवा । सुभगा सुगुणी नन्दा माता मार्गीतुल्योत्तमाः ॥ धन्या प्राज्ञा विशाला च स्थिरा भद्रा जया जिता । विरजा विमला चैव मातरः सौम्यमुखाः स्मृताः" इति ॥ *पायसाद्यैरिति* ॥ चतुर्वर्णकायं तेन कल्पमानानि साक्षाद्द्रव्याणि सैन्धवानि ॥ तत्र प्रतिदैवतं बलिद्रव्यभेदा मन्त्राश्चोक्ताः—*महाकपिलपञ्चरात्रे* "पायसैर्दुग्धान्नैः पुष्पैः धूपैः प्रपूजयेत् । आदानानिलयिवृष्ट्यै मार्जनाद्यैर्विधिवत्तम् ॥ गृहाणेमं बलिं महन् ! वास्तुदोषं प्रणाशय ॥ गन्धादि सर्वसम्पूर्णं पञ्चोपचारसंयुतम् । सर्वकामद ! गृहाणेमं सर्वदोषं प्रणाशय ॥

[illegible]

"ईशादि दक्षिणावर्तं बलिः सामान्यभाषितः । सर्वेषां खलु मान्यानां विशेषः परिकीर्तितः" इति ॥ *अन्यत्र पुनरपि विशेषो बोध्यः* "ईशकोणादिषु सुराः पूजयेच्च विधानतः" इति । *अन्यत्रापि* "ईशानादि चतुष्कोणसंस्थितान्पूजयेद्बुधः" इति ॥ "क्षीरे कन्दसमायुक्तं

रक्षोभिस्तेभ्यश्चैतेभ्यः पायसान्नैर्बलिं हरेत् ।
अयं वास्तुबलिः प्रोक्तः सर्वसम्पत्समृद्धिदः ॥ ९८ ॥

[illegible]

याद ॥ मधुना सार्पिषा [illegible] गन्धाद्यैरलङ्कोभितम् । बलिं गृहाणासुरेभ्यो सर्वरोगं प्रणाशय ॥ गुडं चाज्यसमायुक्तं कर्पूरादिसमन्वितम् । गृहाणेमं बलिं सोम ! सर्वशान्तिं प्रकल्पये ॥ मण्डजे तण्डुले भाष गन्धपुष्पादिशोभितम् । गृहाणेमं बलिं होम ! सर्वरोगं प्रणाशय ॥ तण्डुले सशर्करे चेद्मघाद्यैरलङ्कोभितम् । गृहाणेमं बलिं [illegible] मृगवाह ! नमोऽस्तु ते ॥ इदं तु इशारे वाक्ये गुडगन्धादिभिरन्वितम् । वातालेश ! गृहाणेमं विघ्नमत्र प्रशाम्यतु ॥ नारिकेलोदकं भक्तं घोतयचादिसंयुतम् । गृहाणेमं बलिं गुह्यक ! वास्तुदोषं प्रणाशय ॥ पायसं मधुना मिश्रं नानापुष्पोपशोभितम् । गृहाणेमं बलिं सोम ! सर्वरोगं प्रणाशय ॥ ओदने घृतसंमिश्रे गन्धपुष्पसमन्वितम् । गृहाणेमं बलिं इदं महात्व ! इदं नमोऽस्तु ते प्रणाधाम्ने तु पुत्राभ्यां पुष्पगन्धादिभूषितम् । गृहाणेमं बलिं इदमर्गलाकाय ! नमोऽस्तु ते ॥ ओदनं गव्यसमायुक्तं नानापुष्पोपशोभितम् । दैत्यराज ! गृहाणेमं सर्वरोगं प्रणाशय ॥ पोलिका मधुसंमिश्रा नानागन्धादिभि-

र्युताम् । गृहाणेमं बलिं इदं देवमानवेभ्योऽस्तु ते ॥ स्वर्गे पाताललोके च ये देवा वास्तुमण्डपगाः ॥ गृह्णन्तु बलिं इदं पुरा वास्तु समन्वितम् ॥ मातरो भूतवेताला देवाश्चैव बलिकाङ्क्षिणः । विष्णोः पारिषदा ये चान्येऽपि गृह्णन्त्विमं बलिम् ॥ पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलिं दत्त्वा प्रणामम् । अक्षतपुष्पमाल्याद्य कुशपुष्पादिभिर्येनेन्" इति [illegible] । अनेन दिशां बलिः [illegible] । तद्रूपतः प्रयोगसारे "वास्तुदेवविमागस्था सर्वतश्चाभिमुखितम् । भूतयोनिप्रमाणम् दिशां बलिर्दीयते ॥ दिक्पालपरिवारं सर्वभूतानुद्दिश्य नामभिः । पूजाविसर्जनान्तम् च दिक्षु दिशां बलिः ॥ इन्द्रादिमुखस्थीपुष्पादिभिश्च पूजितान्सम्यक् प्रयोगेण विततेदिक्षु बलिं दिक्कमयोगतः ॥ सुरायो तेजसो चैव प्रेतानां पशुमानवि । तथा जलानां प्राणानां नक्षत्राणां च यत् पुन. ॥ विधानामधिरासो च नाम्नमघोस्त्वा बलिं होम. । सगाद्धतरं प्रोक्षयः परिवारस्य वास्तवे ॥ तत्सार्वेऽस्मिन्त तनः सर्वेभ्य इति संयुताम् । भूतेभ्यश्च बलमाहुर्गुणः पादशिरान् क्षिपेद् बलिम् ॥ त्रिपल्लिवाया ब्रोतारकोणेष्वात्मकान्वितः । दिशो बलिविशेषेण सर्वसम्पत्सवदितः ॥ वास्तौ गृहे प्रवेशे, भूतद्वारे गृहप्रवेशे च । विघ्ने च शान्तितोमेदितां बलिः विहये प्रयोक्तव्य" इति ॥ अत्र प्रयोगदेशे प्रयोगो लिख्यते । अथ यजमानः आचार्यं वृत्वा । तत्र आचार्योऽस्यमानकस्ततो भूमिं परिपूज्य पद्मनाभमार्गेण तच्छुद्धिं विधाय पञ्चकृत्वः समस्त्वे भूमिं लिखेत् । तन्मध्ये कलशस्थापनं एवेन वा तत्स्थाने [illegible] नामकलशेन वा । "वास्या वासौ पशी नाम्ना विशाखा प्राणवाहिनी । सप्तो च सुमना मन्द्राः सुभद्रा नवमी मता" इति ॥ नव रेखाः प्रागपरायता दक्षिणोत्तरमपाश्च उदगपवर्गा विलिख्य ईदेशा सुभद्रा रूपसंविभूर्तिविमला शिवा । अथावसर विशोका च नवमी सुमना कुवैन इति नव रेखा दक्षिणोत्तराग्रतः पश्चिमोपक्रमाः पूर्वोत्तरान्तं विलिख्य ततः सुवर्णरोकादिना तत् सम्यक् निर्माय पूर्वोक्तप्रकारेण चतुःषष्टिपदं विलिख्य पूर्वोक्तक्रमेण देवतानुदेशेन विलिख्य स्थापयेत् । तत्र स्थितदिशि इस्तमात्रं त्रिकोणं कुण्डं स्थण्डिलं वा विदध्यात् । ततो बहिः कोष्ठकेष्वात् गुरुगणे परितो वास्तु चतुःषष्टि वास्तोः ब्रह्माणं तत्पूर्वदिशि चतुर्भ्यो वासस्थानादेकम् इत्यादि सर्वेषां नाम (वाहनम्) इति कर्मेणाभिलक्ष्य पूर्वोक्तस्थलस्थितस्तत्तदनुविधि-

सांख्तिप्रमाणादेवान् -परमार्थानुसमवेन "अद्य इत्यादि इत्यादिरिति एवमाचार प्रणवादि च-तोऽन्ते न चतुर्थ्यन्तत्वस्वनामधर्म्येन नामादिभिरित्यादिः पूजयेत् । ततो मण्डलकार्यार्थमकोषे मण्डपस्यपुर्व दक्षिणस्याग्निभृति पूजानवस्थलमचोपूर्वस्यकलशनवधकमुखे वाचयेत् । स्वस्तिमन्त्रैः क्षिपेद्रव्यवदुत्तरावतविधिवत्मन्त्रैः विशेषमन्त्रैः इदं कलशमभ्यर्च्य स्थापयेत् तत "इमं मे वरुण" इति कलशावाहनं वरुणं स्थापयेत् । "वाकृत्वा, अग्नि [illegible]
[illegible]
[illegible]

परीक्ष्यैवं प्रयत्नेन त्यक्त्वा भूमिं कनीयसीम्॥ अङ्गारतुषकेशास्थियुक्तां हित्वाथ भूतलम्" इत्या-
दिना। *तुषेति* । तुषाः धान्यत्वचः। अङ्गारो निर्वापितमुल्मुकम्। आदिशब्दादस्थिकेशपाषाण-
भस्मादि तदर्थं तद्विवर्जिते। अन्यथा दोषदर्शनात्। यदुक्तं *वाशिष्ठ्याम्* "खन्यमाने यदा कुण्डे
पाषाणः प्राप्यते भुवि। तदा मृत्युस्त्वथ चास्थिकेशाङ्गारैर्धनक्षयः॥ भस्मना भियमं प्रोक्तं
तुषैः प्रोक्ता दरिद्रता"॥ इति॥ तत्र शल्यज्ञानमादियामलोक्ताहिचक्रप्रकारेण ज्ञेयम्॥ *तद्यथा*
"अहिचक्रं प्रवक्ष्यामि यथा सर्वज्ञभाषितम्॥ द्रव्यं शल्यं तथा शून्यं येन जानाति साधकः॥
ऊर्ध्वं रेखाष्टकं लेख्यं तिर्यक् पञ्च तथैव च॥ अहिचक्रे भवन्त्येवमष्टाविंशतिकोष्ठकाः॥ तत्र पौष्णा-
श्विनीयाम्यकृत्तिकामघभाग्यभम्॥ उत्तराफाल्गुनीं लेख्यं पङ्क्तौ तस्मात् ध्रुवम्॥ अहिर्बुध्न्योऽ
जराहस्तत्वर्भं मघा सर्पभम्। पुष्यं हस्तं समालेख्यं द्वितीयां पङ्क्तिमाश्रितम्॥ अभिजिद्विष्णु
धनिष्ठाः सौम्यं रुद्रं पुनर्वसु। चित्रर्भं च तृतीयायां पङ्क्त्यां चिन्त्यमस्य सप्तकम्॥ विशाखे तोय
भे मूलं ज्येष्ठा मैत्रविशाखभौ। स्वातिः पङ्क्त्यां चतुर्थ्यां तु इत्थं चक्रं विलोकयेत्" रेवत्यश्वि-
नीयमदहनपितृभाग्योत्तराः प्रथमपङ्क्तौ, उत्तराभाद्रपदा पूर्वाभाद्रपदा [illegible] रोहिणी
आर्द्राश्लेषा पुष्यहस्तौ द्वितीयपङ्क्तौ, अभिजिच्छ्रवणा धनिष्ठामृगमार्द्रापुनर्वसुचित्रास्तृतीय
पङ्क्तौ। तत्र उत्तराषाढा, पूर्वाषाढामूलज्येष्ठानुराधाविशाखास्वात्यश्चतुर्थपङ्क्तौ। "इदं
प्रश्नयन्त्रे चक्रे प्रस्तारः पन्नगाकृतिः। द्वादशान्ता यथा नाम्ना द्वारस्था कृत्तिका यथा॥ अ-
श्विन्यां पूर्वभाद्रादि स्थिरं पञ्च चतुष्टयम्। रेवती पूर्वभाद्रेन्दोर्मणि [illegible]॥ [illegible]
[illegible] पश्चात्सप्तके। [illegible] [illegible]॥ चन्द्रभमादाय
[illegible] [illegible]। [illegible] स्वर्णं [illegible]॥ चन्द्रभे यदा-
र्केन्दू तदा [illegible] [illegible]। [illegible] तौ [illegible] [illegible]॥
[illegible] द्विविधं ज्ञेयं नास्ति [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible]"
इति। "चन्द्रस्थानेनिधिर्ज्ञेयः सूर्यस्थाने तु शल्यकम्"। इदं चक्रं गृहमुखादारभ्य तत्त्वो
द्वारं कुर्यादिति॥ इदं च निवर्तनादिमितभूमौ एकमेव कुर्यात्। *निवर्तनलक्षणं च* "दशहस्तेन
दण्डेन त्रिंशद्दण्डैर्निवर्तनमिष्यते। [illegible] [illegible] वेदनीयम्। तत्र कर्तुं
नेति [illegible]। अथवा *महाकपिलपञ्चरात्रोक्त* [illegible] शल्योद्धारः कर्तव्यः। तद्यथा-
"प्रासादारम्भकाले च गृहादौ च विशेषतः। [illegible] कर्तव्यो [illegible]॥
प्रासादारम्भकाले च वदेत् स्पृष्टे पुमान्। [illegible] [illegible] शल्यं [illegible]॥ [illegible]
[illegible] शिरः [illegible] शिरः शल्यं [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible]॥
[illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]
[illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]॥
[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]॥ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible]॥ [illegible]
च [illegible] [illegible]॥ [illegible] [illegible]॥ [illegible]
[illegible] च [illegible]। [illegible] [illegible] च [illegible]॥ [illegible]
[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]॥ [illegible]
[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]॥ [illegible]
[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]॥ [illegible]
[illegible] [illegible]॥ [illegible] [illegible]। [illegible]
[illegible]॥ [illegible] [illegible]। [illegible]
[illegible]॥ [illegible] [illegible]। [illegible]
[illegible]। [illegible]। [illegible]

पुण्याहं वाचयित्वा तु मण्डपं रचयेच्छुभम् ॥

भवानि च ॥ करोत्येवंविधे कर्म तस्मात्तं वै समुद्धरेत् ॥ गोमूत्रं पीतमण्डूकः शङ्कुः हानिश्च बन्धनम् । शल्यजन्तुषु प्रशस्ताः स्युर्गोबाल्याः स्तम्भमालयः ॥ भद्रार्थं वै शुभं केशास्थि शल्यं विचारयेत् । खन्यमाने जले यावच्छल्यदोषो विनश्यति ॥ दूरीकृत्यपि ते वारि खनित्वा नैव शक्यते । यमस्तत्र प्रस्तावयेच्छल्यदोषोपशान्तये ॥ शल्योद्धारं तत्र कृत्वा पूर्वेण शुभमेव चयेत्" इति । *हयशीर्षपञ्चरात्रेऽपि* "प्रासादे दोषदं शल्यं भवेत्सर्वप्रकारतः । तस्मात्प्रासादिको भूमिः शोध्या यावज्जलान्तिकम् । शिलान्तं कर्कशान्तं वा यावद्वा पुरुषो भवेत्" इति ॥ १९ ॥

पुण्याहं वाचयित्वेति ॥ पुण्याहवाचने बहुधाभ्यां प्रसिद्धतरम् ॥ अथवा "ॐ कर्मण आरम्भ पुण्याहम्भवन्तोऽब्रुवन्तु । "ॐ स्वस्ति भवन्तो॰" एवम् "ॐ ऋद्धिं भवन्तो॰" इति त्रिः पुण्याहवाचनम् । तदुक्तं *बौधायनेन* "पुण्याहं स्वस्तिऋद्धिभिरोङ्कारपूर्वैस्त्रिभिरेकैकाशिषं वाचयित्वे"ति । तत्र च पूर्वं दिग्ज्ञानविज्ञानपूर्वकमेव मण्डपादि कुर्यादन्यथा दोषदर्शनात् । *अन्यत्र* "यदि पूर्वापरादौ विरुद्धो भवेत् । आग्नेयस्था दिशो ज्ञात्वा कुर्यात्स्वस्तिकं देशिकः" इति । *अन्यत्रापि* "वास्तुवैषम्यतो यत्र सम्यक् ज्ञायते ककुप् । तत्र शङ्कुच्छायादिभ्यां ज्ञात्वा पुरुषदिक् सुनिश्चितम्" इति । *तद्विज्ञानोपायस्तन्त्रे चोक्तः* । "तद्गत्वा दिक्परिज्ञानं शृणु वक्ष्ये यथाविधि । शुभे तु(मु)हूर्ते कृत्वा तु स्थण्डिलमसम्भ्रमः । तन्मध्यबिन्दौ शङ्कुस्तु स्थापयेद्द्वादशाङ्गुलम् ॥ तच्छायायामथ पतनात्पूर्वेऽपराह्णे । पूर्वापराह्णयोः कृत्वा चिह्नद्वयमभितस्तथा ॥ सममात्रपरिमाणेन कृत्वा वृत्तद्वयं पुनः । तयोः संश्लेषमेतत्समत्स्यद्वयोत्तरम् ॥ तद्बिन्दुं च प्राक् प्रत्यक् सूत्रं मध्ये तु विन्यसेत् । सूत्रे दक्षोत्तरे तेनामध्ये प्रागादि कल्पयेत्" ॥ इति ॥ *क्रियासारेऽपि* "कृत्वा भूमिं समां तत्र वृत्तं हस्तमितं समम् ॥ द्वादशाङ्गुलमानोच्चं शङ्कुं दारुविनिर्मितम् ॥ अलाभे मृण्मये वा तत्र संस्थापयेत् सुधीः । तच्छाया संस्पृशेद्यत्र तन्मध्ये मत्स्यं स्थूलम् ॥ तिर्यक् प्रसारयेत् सूत्रं मध्ये याम्योत्तरे सूत्रे । कोणाः स्युस्तस्य चत्वारश्चतुः सूत्रप्रसारणात् ॥ एवमाशापरिज्ञानं समाकर्षयेत् यथास्पृष्टम् । तास्वेव मण्डपादीनि कुर्वीत सम्यक् विचक्षण" इति । तत्र *महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः* "विषुवे तु गते सूर्ये शङ्कुमानं समाचरेत् । खादिरं विन्यसेच्छङ्कुं द्वादशाङ्गुलविस्तृतम् ॥ निम्नोर्ध्वं हस्तमेकं गृहीत्वा लोहमुद्गरम् । अहत्वा च स्वयं हन्यात् प्रशस्ते क्षणे शुभे ॥ हन्यमाने यदा शङ्कुः हस्तात्पतति मुद्गरः । तदा तस्य विदुः शोको जायते सुमहान् ॥ सौम्यकौशेयकार्पास प्राणिवाक्यमेव वा । चतुरस्रं तरीयार्द्रं सूत्रं शङ्कौ तु वेष्टयेत् ॥ वेष्टमानेऽथवा सूत्रं शङ्कुस्तुम्भनि तत्क्षणात् । पुत्रस्य मरणं विद्याच्छिन्ने वै स्वविनाशनम् । तत्रापि मार्गशीर्षेण होमेनाशुभनाशनमि"ति । *मयेनाप्युक्तं* "शङ्कुः सारद्रुमैः प्रोक्तस्तन्वार्धविस्तृतम् । सम्यक् कृत्वा दिनादौ तु स्थापयेत् समभूतले ॥ शङ्कुद्विगुणमानेन तन्मध्ये वृत्तं लिखेत् । पूर्वापराह्णयोश्छाया यदा समुपगच्छति ॥ तद्बिन्दुद्वयगं सूत्रं पूर्वापरदिगिष्यते ॥ बिन्दुद्वयान्तरभ्रान्तशङ्कुद्वयमुखोत्थम् ॥ दक्षिणोत्तरगं सूत्रमेवं सूत्रद्वयं न्यसेत् । तत्पार्श्वस्थानि सूत्राणि च विनिर्दिशेत् ॥ सूत्राणि स्थपतिः प्राक् प्रागुत्तरमुखानि चे"ति ॥ *हयशीर्षपञ्चरात्रेऽपि* "भूमिं तोयसमां कृत्वा दर्पणोदरसन्निभाम् । द्वादशाङ्गुलमानेन तत्र वृत्तमुद्भ्रामयेत् ॥ मध्ये तु निश्चलं शङ्कुं स्थाप्यच्छायां निरीक्षयेत् । वृत्तरेखा तु या बाह्या शङ्कुच्छाया प्रकल्पिता । प्रवेशनिर्गमे तस्यां शङ्कुच्छायां निरूपयेत् ॥ शङ्कुच्छायापविद्धाभ्यां प्राक्प्रतीच्यौ प्रसाधयेत् ॥ प्राक्प्रत्यग्गते सूत्रे तदग्रमध्ये तु साधयेत् ॥ विषुवे निर्मले श्यो-

स्तम्भोच्छ्रायाः स्मृतास्तेषां सप्तहस्तैः पृथक्पृथक् ॥
दशाङ्गुलप्रमाणेन तत्परीणाह ईरितः ॥ २४ ॥
तिर्यक्फलकमानं स्यात्स्तम्भानामर्धमानतः ॥
शूलानि कल्पयेन्मध्ये तोरणे हस्तमानतः ॥ २५ ॥

स्यात् तोरणेषु द्वारनिर्गमः ॥ [redacted] तु पश्चिमदक्षिणोत्तरपूर्वेषु । अपमध्येन वा पश्चिमद्वारादिति ज्ञेयम् । •अत्र विशेषः सिद्धान्तशेखरे• । "पूर्वमेवाग्रकाले स्यात्तदभावे शमीद्रुमः । अश्वत्थदिरसाराश्च शाले वा तोरणे स्मृताः" इति । •क्रियासारे तु• "अथवाः सर्वतः सार्द्धा द्रुमाः स्युस्तोरणे शुभाः" इति ॥ [redacted] ॥

•स्तम्भेति• ॥ •सप्तहस्तैरिति• ॥ उत्तममध्यमे मध्यमे कन्यकृत्ये मानमुत्तमम्भीयात् ॥ •पृथक्पृथगिति• । मध्यमाधमयोभिन्नं मानमित्यर्थः । तेन मध्यमे षड्हस्ताः । अधमे पञ्चहस्ताः । तोरणस्तम्भमधिकृत्य •वास्तुशास्त्रे•—पञ्चहस्तप्रमाणास्ते विस्तारेण द्विहस्तकाः । षडङ्गुलानि वृद्धास्तु सप्तहस्तास्तथोत्तमे" इति । अत्र विस्तारेणेति तिर्यक्फलकमानम् । मध्यस्यपदहस्तता अङ्गुलानि स्यादाधमे । •तदुक्तं कात्यायनेन•" औदुम्बराद्यभावेऽरिमातरमिति" [redacted] । •तेषां•तोरणस्तम्भानां •परीणाहो• विशालता । स च परिध्यानयनेन ज्ञातव्यः । तत्र परिध्यानयने भास्कराचार्येणोक्तं "द्वाविंशतिघ्ने विहृतेऽथ शैलैः स्थूलोऽथवा स्याद्व्यवहारयोग्यः" इति । व्यासः १० द्वाविंशतिघ्नः २२० शैलैर्हृतः ६ । तच्चमेनायाम् परिधिर्दशाङ्गुलस्य तस्य दशाङ्गुलो विष्कम्भः ॥ २४ ॥

•तिर्यगिति• ॥ उभयस्तम्भमध्ये देहलीरूपेण उपरि यत्तिर्यक्फलकं तस्य मानं •स्तम्भानां• पञ्चहस्तमितानां तोरणस्तम्भानां•मर्धमानतः• । तेन सार्द्धहस्तद्वयं प्रमाणमुक्तम् । स्तम्भानामिति बहुवचनं द्वारबहुत्वात् तोरणस्तम्भानामपि बहुत्वमिति बोध्यम् । अनेन कनिष्ठमण्डपे पञ्चहस्ततोरणस्तम्भत्वमपि सूचितम् । [redacted] तिर्यक्फलकमानमुक्तमन्यैव । अनयोः षट्षडङ्गुलान्यूनता ज्ञेया । वास्तुशास्त्रे तथोक्तेः । •शूलानीति• बहुवचनमनु स्थितार्थे तोरणद्वयेऽवयवे जाती तेन प्रतितोरणमेकमेकं शूलं कार्यम् । तच्च हस्तप्रमाणम् । तथाङ्गुलानि त्रिंशाः षड्भागः परिणाहः । एतच्च मध्यहस्ते समानम् । तच्छूलमानमुक्तम् । मध्यकोणान्तीरितस्य अङ्गुः समभितो द्वौ तीक्ष्णाग्रौ पाद्यौ मध्यकीलस्तालाकारमाग्रमिति । •अनुक्तक्रियासारे• "शूलं हस्तायतं तेषामिन्दि । •पिङ्गलामतेऽपि । "शूलेन विहिताः कार्याः द्वारशाखाः स्वमस्तके । अत्र तु वै मध्यमं स्यात् त्रिविधं तु (च) पक्षयोः ।। इत्यतं तत्प्रमाणमाह कलशं रोपयेत्सदेऽपि । यदा तु तोरणे हस्तैकमपि विस्तरितम् तदा दृष्टान्तरी बहुवचनं कपित्थलाधिकरणत्वादेव निर्दे पर्यवस्यति । •हस्तमानत•• इति अवान्तरं निर्दिष्टत्वा मानम् । •अनुक्तक्रियासारे• तोरणं यदन्तेन सूइभि एकवर्ण न्यसेत् । शूले तदाङ्गुले हेमं तुर्यंशांशेन विस्तृति. ॥ तेषामां इत्यङ्कुल मूढिः वेलाकारसुवर्णाङ्कितम्" इति । तेन कनिष्ठे हस्तप्रमाणकः ॥ •मन्त्रमुक्तावल्यामपि•—"अग्रतोऽर्धमावर्तौ च वद्दिकारौ त्रिशूलकाः" इति । एतानि तत्कालमयान्येव तैजसदर्शनानि इति ज्ञेयम् ॥ वैष्णवे तु विशेषः •वास्तुशास्त्रे•—अन्तरे द्वारतालेन चतुर्धाङ्गुलम् । प्रासादिकमयोगेन स्थितेषां स्वद्वारस्तस्मिन्निति । एतौ च द्वारस्तम्भोक्तेः शैवे एतत् स्वर्णकीलकं शूलानां स्थापनेन स्थापनार्थं शास्त्रम् । तत्र हस्तान्तं तोरणस्तम्भानामेव पूर्वापरचर्ये "सप्तहस्तास्तथोत्तमाः" इति लेखात्येव ग्रहणत्वात् तेन चतुर्हस्तशतशूलानि क्रमेणोत्तमादिषु तारतम्येन कल्पयेत् । विस्तारस्तु स्तम्भर्धेन वै । वनु केचित् । कलशद्वारतोरणे चतुर्हस्तादिमानमुक्तम् । तत्त्वम् । तत्त्वत्र्यकृत्वात् । शूलमानस्य यथाङ्गुलोक्तेः । एतौ विशेषमपि पूर्वतर ज्ञेयम् । तत्र दक्षिणोत्तरयोरेव च-

दिक्षु ध्वजाद्विरदसिंहशरोर्ध्वकाकपारावतान् ॥
विन्यस्य संमानाद्यैरलंकुर्वीत मण्डपम् ॥ २१ ॥
तन्निमग्नमिते देशे रत्निमात्रसमग्निनाम् ॥

[illegible]

चतुरस्रां ततो वेदिं मण्डलाय प्रकल्पयेत् ॥ ९७ ॥
प्रागेव दीक्षादिवसात्सप्तभिर्विधिवद्दिनैः ॥
सर्वमङ्गलसंपत्त्यै विदध्यादङ्कुरार्पणम् ॥ ९८ ॥

क्षेत्रे, अन्यथा क्षेत्रस्य तृतीयांशावकाशे परिकल्पितत्वात् । •तदुक्तं•—"ततो मण्डपमुर्वं तु त्रिगुणं परिकल्पयेत । पूर्वादिषु नवांशस्य मध्यभागेन वेदिका" इति । करतल नवमभागेन वेदिका भवति । तदुक्तं •सिद्धान्तशेखरे• "नवांशे मण्डपं कृत्वा मध्यांशे वेदिका मता" इति । •अरत्निमात्रमनुन्नतां• हस्तमात्रमनुन्नतां, चतुरस्रां वेदिं मण्डपमध्ये •मण्डलाय• सर्वमासर्वतोभद्रमण्डलाय •प्रकल्पयेत्• । •तदुक्तं• "तमस्तस्य मध्ये तु नवतरिंत्रभागैकभागेन वेदिम् । अरत्निप्रमाणोन्नतां दर्पणाभ्यां तनिभां मनोहारिणीं चापि कुर्यादि"ति । चतुर्भिर्वापर्व-भिररत्निशब्दो हस्तेऽपि प्रयुक्तः । •यथाकारिमन्•। अङ्गुलक्षणमुक्त्वा "तैश्चतुर्भिर्वेदिविंशतिस्तैस्तैस्त्रिभिर्गुणैः । अरत्निः तद्द्वयेन स्याद्धस्तः तद्द्वयम् शिरः" इति । •तदावाचे ताधि• मुक्तं चतुर्दश स्यादेतु अरत्निशब्दो हस्ते प्रयुक्तः । मध्यमुत्तानवामपि । चतुर्नद्रोमा वी द्विहस्तनुमरचने "दशाङ्गुलाधिकाररत्निरित्युक्तम् । तथैव लक्षणे चतुर्हस्ताख्ये "चतु-विंशतिरङ्गुलाधिकारत्निरि"ति । तेनानाप्यरत्निशब्दो हस्त——

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

... "इति । •सिद्धान्तसारेऽपि,• "विभाज्य मण्डपं कृत्वा मध्यभागेषु वेदिका । हस्तमात्रं तदूर्ध्वं चतुरश्रं समं यथा ॥ चतुरश्रं अधिकं वापि वेदिकाविशेषं यथा । कर्तव्या वेदिका क्षेत्रमात्रे द्वयारंधि वा ॥ ... दर्पणोदरसन्निभे"ति । •सिद्धान्तशेखरे• तु ... : । "वेदी चतुर्विधा तत्र चतुरश्रा च पद्मिनी । श्रीधरी सर्वतोभद्रा दीक्षासु स्थापनादिषु ... कृत्वा चतुष्कोणा वेदी सर्वफलप्रदा । तडागादिप्रतिष्ठायां पद्मिनी पद्मसन्निभा ॥ ... सर्वतोभद्रा चतुर्थाभिषेचने । विवाहे श्रीधरी वेदी त्रिकोणत्रयसंश्रिता ॥ दर्पणोदर... त्रिकोणाननविवर्जिता" इति । वेदिकाऽथवा भावे देवं बलः । •क्रियासारे• "अथ वा ... चतुरश्रा ... । ... वा सा चतुः कर्तव्या ... "ति । •अत्र ... तु मण्डपमुक्त्वा, "कृत्वा पूर्वोदितं सर्वं विना वा मण्डपादिकम् । मण्डले ... कृत्वा ... च विदध्यात्" इति ॥ ९७ ॥

अङ्कुरार्पणमाह •प्रागेवेति• । दीक्षादिवसात् प्राक् •सप्तभिर्दिनैः• । एवं दीक्षादिवस ... भवति तथा कर्तव्यमित्युक्तम् । •विधिवत्• दिवसेन नवमि. सप्तमि. पञ्चमेऽथवा । •सिद्धान्तशेखरे• "प्रतिष्ठायां च दीक्षायां स्थापने चोत्सवे तथा । संप्रोक्षणे च ... ... मौञ्जिबन्धने च सर्वमङ्गलकार्येषु कारयेदङ्कुरार्पणम् । प्रतिष्ठादिवसात्पूर्वं नवमे सप्तमे ... पञ्चमे वा तृतीये वा ततो वा चाङ्कुरार्पणम्" इति । •महाकपिलपञ्चरात्रे• "पुण्याहं कृत्वा ब्राह्मणैः सह दैशिकः । अङ्कुराङ्कुरार्थं च पूर्वतश्चैव ... ॥ ... अङ्कुरार्पणम्" इति । •अन्यत्रापि•" अन्येषु विविधेष्वपि दीक्षास्थापनादिषु एकैव ... अङ्कुराङ्कुरविधिपूर्वं ... भवति ... । ... पूर्वस्तात् पञ्चमे ... नवमे वा । ... सुदिने ... अङ्कुरविधि ...दिति । तत्र पूर्वेद्युः ... कृत्वा ... कृत्वा अङ्कुरार्पणमारभेत । •तदुक्तं• "पूर्वं ... दृष्ट्वा ... । ... ... पूर्वेद्युः स्वस्तिवाचनम् । ... ... इति । •अङ्कुर•...

मण्डपस्योत्तरे भागे शालां पूर्वापरायताम् ॥
गूढां कुर्यात्ततस्तस्यां मण्डलं रचयेत्सुधीः ॥ २९ ॥
पञ्चहस्तप्रमाणानि पञ्चसूत्राणि पातयेत् ॥
पूर्वापरायतान्येषामन्तरं द्वादशाङ्गुलम् ॥ ३० ॥
दक्षिणोत्तरसूत्राणि तद्वदेकादशार्पयेत् ॥
पदानि तत्र जायन्ते चत्वारिंशत्प्रमार्ज्जयेत् ॥ ३१ ॥
पङ्क्त्याद्यवीथीमतस्त्वोऽतश्चतुष्कोभयपार्श्वयोः ॥
वीथ्यौ द्वे च चतुष्कोष्ठत्रयमत्रावशिष्यते ॥ ३२ ॥
पदानि रञ्जयेत्तानि श्वेतपीतारुणासितैः ॥
रजोभिः श्यामलेनाथ वीथीरापूरयेत्सुधीः ॥ ३३ ॥
पात्राणि त्रिविधान्याहुरङ्कुरार्पणकर्मसु ॥
पालिकाः पञ्च मुख्याश्च शरावाश्च चतुष्कमात् ॥ ३४ ॥

यामपि॰ "सर्वत्राम्बुरयभावमङ्कुरोत्पादनं तथा । भारारेव प्रकुर्वीत कर्मणोऽङ्कुरयात्म-
न." ॥ इति ॥ २८ ॥

॰शालामिति॰ । तत्र "त्रिशारया तु करीऽमीनं दशावामेनविस्तृतिः । शालायामायतं मा-
नम्" ॥ अत्रैतावत्याः प्रयोजनाभावादेतदर्धेन मण्डपमानेन शाला कार्या । तेन दशहस्तोर्ध्वा
पञ्चहस्तायामात्र कर्तव्या । तामेवाह—॰पूर्वापरायतामिति॰ । दीर्घचतुरस्ररूपां ॰गूढां॰ प-
रितः कवाटभित्तियुतां दक्षिणैकद्वारवतीं निवातां च कुर्यात् । तदुक्तं ॰प्रयोगसारे॰ । "मण्डपो-
त्तरभित्तिः कृत्वा निवातां तां कुटीं दृढाम्" इति । तस्यां मण्डलं वक्ष्यमाणं रचयेत् ॥ २९ ॥

मण्डलमेवाह—॰पञ्चहस्तेति॰ । शालाभ्यन्तरमध्यभागे प्रागपरायतमेकं सूत्रं पञ्चहस्त-
प्रमाणं कृत्वा तस्मात्तस्य दक्षिणोत्तरभागयोः द्वादशद्वादशाङ्गुलान्तरे द्वे द्वे सूत्रे दद्यात् । त-
त्सम्ब्रह्मसूत्रस्थितिभिर्दक्षिणोत्तरसूत्राणि अर्पयेत् ॥ ३० ॥

॰तद्वदिति॰ । द्वादशाङ्गुलान्तरालोत्सर्यैः । एवं पदानि चत्वारि संपूर्णानि । तदुक्तं ॰प्र-
योगसारे॰ "प्रमाणं[illegible] सूत्रं तथा प्राक्प्रोत्तरायतम् । पञ्चहस्तप्रमाणेन द्वे द्वे पार्श्वे च
पातयेत् ॥ तदन्तरेणानेन द्वादश द्वादशाङ्गुले । प्राक् प्रत्यक्षपदं यथा[illegible]
क्रमात् ॥ पातयेत्तावु रेखाः पूर्वसूत्रान्तरान्तराः" इति । ॰चत्वारिंशदिति॰ । ॰प्रमार्ज[illegible]
[illegible] नाम इत्यर्थः । ॰अतमिति॰ [illegible] । [illegible]
[illegible] पुनश्चतुष्कोष्ठौ पश्चिमवीथीमध्यकोष्ठमुत्तरवीथौ मार्जयेत् । ततः प-
[illegible] चतुष्कस्य मध्यचतुष्कस्य [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] । ॰अत्र॰ मण्डपे । [illegible]
इति । ॰पदानि॰ तिस्रादि [illegible] ॰पदानि॰ द्वादश [illegible]
रजोभिः ॰पूरयेत्॰ । तत्र [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]
॰पूर्वेभिरिति॰ [illegible] । ॰अनुष्ठानसारे॰ "[illegible]
[illegible]" । ॰अथ॰ अनन्तरं ॰श्यामलेन॰ हरितेन ॰वीथीरापूरयेत्॰ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

अङ्कुरार्पणपात्राण्याह—॰पात्राणीति॰ । [illegible] ॰पालिका॰ प
[illegible] । पालिका एव [illegible] [illegible] ॰चतुष्क॰ [illegible] ॰शरावा॰
[illegible] ॥ ३४ ॥

प्रोक्ताः स्युः सर्वतन्त्रार्थैर्हरिब्रह्मशिवात्मकाः ॥
पद्माङ्गुलोत्सेध (व्यास) उन्नेयः षोडश द्वादशाष्टभिः ॥ ३५ ॥
अङ्गुलैः क्रमशस्तानि शुभान्यावेष्ट्य तन्तुना ॥
प्रक्षाल्य देशिकस्तेषु पदेष्वाहितशालिषु ॥ ३६ ॥
सगन्धदर्भकूर्चेषु पश्चिमादि निवेशयेत् ॥
कषायवालुकामृद्भिस्तानि पात्राणि पूरयेत् ॥ ३७ ॥
सुधाबीजेन बीजानि दुग्धैः प्रक्षाल्य तन्त्रवित् ॥

सर्वतन्त्रार्थै रित्यनेन षडङ्कुरार्पणादिकर्मसु पात्रभेदो नास्तीत्युक्तम्। प्रथमा हरिरूपाः द्वितीयाः ब्रह्मरूपाः तृतीयाः शिवरूपाः एतेन हरिब्रह्मेशा एषु पात्रेषु पूज्याः। इत्युक्तं (भवति इति तदुक्तं) *सारसंग्रहे* "प्रोक्तेषु पात्रेषु ब्रह्मविष्णुशिवान् यजेदि"ति । *सिद्धान्तशेखरेऽपि* "शरावेष्वङ्कुरेषु तद्वं गन्धपुष्पकैः। पालिकासु तथा विष्णुं ब्रह्माणं घटिकासु च" इति। *उन्नेयः* औन्नत्यम् ॥ ३५ ॥

अङ्गुलैः क्रमशः इति पूर्वेण सम्बध्यते। *महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः* "पालिका-यास्तु विस्तारः षोडशाङ्गुल उच्यते। अष्टाङ्गुलमितो वा स्यात्तदर्धाङ्गुलविस्तृतम्॥ पादपीठस्य विस्तारः षडङ्गुलमुदाहृतः। चतुरङ्गुल उत्सेधः तस्माद्विस्ताराङ्गुलं भवेत् ॥ तत्सार्धेनतु स्वे-च्छाः पादपीठस्य मेव च। अष्टाङ्गुलमुखी चैव घटिका सर्वकामदा। चतुरङ्गुलविस्ताराण्यङ्गुलोन्नतानि पञ्च वै॥ चत्वारि च चतुर्दिक्षु कर्तव्यानि यथाविधि। घटिकायामविस्तारो द्वादशा-ङ्गुल उच्यते॥ तावदर्धः क्वचनत्येके षोडशाङ्गुलमेव वा । द्वादशाङ्गुलविस्तारं शरावकम् शुभं स्मृतम् ॥ चतुरङ्गुलविस्तारमध्यमान्यमुत्सेधमुच्यते" इति । *मन्त्रत्नापि* "तालमात्रमिह पञ्चमुखी स्यात् व्यासतोऽङ्गुलमिता घटिका स्यात्। दिक्षु तन्मुखचतुष्टयमेकं मध्यतस्तु स-मविनिर्ममाणम् ॥ तालविस्तृतमुखं तु शरावं व्यासतोऽङ्गुलयुगार्धमिताङ्घ्रि। एवमन्य चतुरङ्गुलकं समन्य विस्तरं मुखम् ॥ मन्मथे कलकल्यता ततो चरमापि तान्यभिमतान्यथ वा स्युः" इति। *सिद्धान्तशेखरे तु* "तथा सम्भवमाने वा पालिकादि समाचरेत्" इति। *तानीति*। पात्राणि। *शुभानीति*। छिद्रवर्णव्यादिरहितानि। *तन्तुनेति*। त्रिगुणेन तत्र पूर्वं प्रक्षाल्य पश्चात्तन्तुः। *दर्भकूर्चेष्व*पि पश्चिमायाम्। *पश्चिमादीति*। पश्चिमचतुष्के पालिकाचतुष्टयं वेष्टनमित्यर्थक्रमः। मध्यमचतुष्के घटिकाचतुष्टयं पूर्वचतुष्के शरावचतुष्टयं निवेशयेत्। तावन्मध्ये आग्नेयादिस्थापनमिति देशिक इत्यनेन बोद्धव्यं ज्ञेयम्। तदुक्तं *प्र-योगसारे*। "तेषु पात्राणि च न्यसेत्। वह्न्याद्यीशादिपर्यन्तं चतुष्केषु पृथक् पृथक्" इति। [illegible] *वेति*। [illegible] [illegible] *अथ* [illegible] पूजायन्त्रा इत्यन्तरे। शीतलदुग्धसमा-युक्तं गव्यवाजमसमन्वितम् ॥ गुर्वादयो [illegible]। गत्वा तीरे तडागस्य नद्याः पुष्पवनस्य वा ॥ तत्र शुद्धे भुवो भागे दर्भैः संमृज्य [illegible]। अभ्युक्ष्य पार्षदेवोदेन [illegible] स्यमनुस्मरन् ॥ हृदा भूमिं समादाय गन्धपुष्पैः समर्चयेत्। कुदालोपम[illegible] खात्वा भूमिं मृदो मृदम् ॥ गृहीत्वा वामदेवेन पूरयेत् [illegible] । हृदा धृते च संमृज्य वस्त्रेणाच्छाद्य धारयेत्। पुरे वा निवसे वारि सर्वोमङ्गलनिःस्वनैः ॥ गुरुः प्रदक्षिणं कृत्वा मण्डपं स्वागदेशतः। एतत्कर्म दिवा कार्यं कुर्याद्रात्रौ न बुद्धिमान्" इति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

तेषु बीजावापमाह *सुधेति*। सुधाबीजेन* वमित्यनेन *दुग्धैः* गोदुग्धैः। *प्रक्षाल्येति* *महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः* "द्वादशाक्षरमन्त्रेण क्षालयित्वा तु पालिकाः" इति। *सारसंग्रह*-

चतुरस्रं योनिमर्धचन्द्रं त्र्यस्रं सुवर्तुलम् ॥
षडस्रं पङ्कजाकारमष्टास्रं तानि नामतः ॥ ४९ ॥
आचार्यकुण्डं मध्ये स्याद्गौरीपतिमहेन्द्रयोः ॥
हस्तमानमितां भूमिं पूर्ववत्परिकल्पयेत् ॥ ५० ॥
समन्तात्कुण्डमेतत्स्याच्चतुरस्रं शुभावहम् ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलाढ्यं हस्तं तन्त्रविदो विदुः ॥ ५१ ॥
कर्तुर्दक्षिणहस्तस्य मध्यमाङ्गुलिपर्वणः ॥
मध्यस्य दीर्घमानेन मानाङ्गुलमुदीरितम् ॥ ५२ ॥
यवानामष्टभिः क्लृप्तं मानाङ्गुलमुदीरितम् ॥

तेन वेद्याः पश्चार्धं त्यक्त्वा वक्ष्यमाणमेतन्मानयोग्यं च तत्र स्थाने स्थाने कुण्डानि कार्याणि [illegible] भवति । तदुक्तं सोमशम्भुना "वेदीतोऽन्तरं त्यक्त्वेति" । सिद्धान्तशेखरेऽपि "त्यक्त्वा वेदिं [illegible]" इति । आरण्येऽपि "कुण्डं [illegible]" इति [illegible] मध्यमोत्तममण्डपविषयत्वमस्य । क्रियासारेऽपि "वेदिकाकुण्डयोर्मध्ये हस्तत्रितयमन्तरम्" इति । इदं चतुर्विंशतिहस्तमण्डपविषयम् । [illegible] तु "[illegible] त्यक्त्वा वेदिकायाश्चतुर्दिशम् । कुण्डानि [illegible] बुधः" इति । अत्र कुण्डानीति समेखलानि ॥ ४० ॥ ४८ ॥

समेखलमाह चतुरस्रमिति । [illegible] "[illegible] कुण्डानि [illegible]" इति ॥ ४९ ॥

आचार्यकुण्डमिति । गौरीपतिमहेन्द्रयोर्मध्ये ऐशानपूर्वदिङ्मध्ये आचार्यकुण्डं स्यात् । तदुक्तं [illegible] "[illegible] कुण्डं पूर्वशानदिगन्तरम्" इति ॥ [illegible] तदुक्तं [illegible] "[illegible] वा चतुरस्रकम् । तदाचार्यविनिर्दिष्टम्" इति । [illegible] । "[illegible] गौरीशानपुरन्दरयोः [illegible]" इति । क्रियासारेऽपि "[illegible] वा चतुरस्रं [illegible]" इति ॥ [illegible]

[illegible]

चतुरस्रीकृतं क्षेत्रं पञ्चधा विभजेत्सुधीः ॥ ५३ ॥

रेणुर्भवेत् सम्भूतः ॥ ते रेणवस्तथा स्पर्शो बालाग्रं तत्प्रभूतं बुधैः । बालाग्राण्यष्ट लिक्षा तु यूका
लिक्षाष्टकं स्मृता ॥ अष्टौ यूका यवो ज्ञेयः ... ॥ ... तिर्यग्-
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
मध्यमे पर्वमध्ये मात्रमङ्गुलम् । मात्राङ्गुलेन कार्येन मेखलाकण्ठनाभयः ॥ कर्तव्याः कुण्डयो-
निश्चेति" । क्रियेताऽपि "परमाणुक्रमाद्वृद्धं मात्राङ्गुलमितीरितम्" इत्यादिना "यवोऽष्टगु-
णितोऽङ्गुलम्, अङ्गुलं तु भवेन्मात्रं वितस्तिर्द्वादशाङ्गुलम्" इत्यनेन । ... ऽपि
"यवाष्टकैरङ्गुलं स्याच्चतुर्विंशाङ्गुलः करः । चतुर्विंशाङ्गुलस्त्वन्यः स्यादङ्गुलेन तु मितिः" इति ।
मात्राङ्गुलेसामम्यमुभयोरपि समतैव । ननु यद्यपि बालाग्रादिभेदयोगो नास्ति तथापि मात्रा-
ङ्गुलमात्राङ्गुलशब्दाभ्यामेव विकल्पो भविष्यतीति चेन् । तन्न । तथात्वेऽपि भिन्नमत्वा व्यवहारा-
भावात् । अत्र तु पञ्चरात्रे एकवचनाङ्गुलकल्पमुक्तमत्र तु तेषां व्यवस्थाऽनुक्ता । अत्र तु व्य-
वस्थाभावोऽत्रास्त्येवेदं । ननु क्रिया तुरञ्जराते "बालातपगतं प्राज्ञ ये चास्ति रवि-
रश्मयः । तेषु सूक्ष्मा विसर्जन्तोरेणवस्त्रसरेणवः ॥ परमाणवस्तेऽष्टौ स्युरेणवस्तु ...भिः । तेऽष्टौ
बालाग्रकं तेऽष्टौ लिक्षायूका तदष्टकम् ॥ तदष्टकं यवस्तेषामङ्गुलमष्टसङ्ख्यकम् । मात्राङ्गुलमिति सम
यदा सैव मध्यमाः ॥ ... । विभाज्ये तिर्यगङ्गुलि-
[illegible]
[illegible]
सूक्ष्मः स्मृता ॥ ये केचिद्गुलकाप्तामे त्रिभाज्य दशधा पुनः । एकं द्वादशधा भागं कृत्वा तेष्वे
कमङ्गुलम् ॥ देहलब्धाङ्गुलं नाम कार्यातस्य तत्पुनः ॥ अङ्गुलः प्रतिमायाः स्यात् महात्मा-
नाङ्गुलाश्च । महामात्राङ्गुलंसक्षमात्राङ्गुलमितीरितम् ॥ मात्राख्यराङ्गुलेनैव प्रतिमाङ्गानि
कल्पयेत्प्रासादादीन् तेनैव कुर्याच्चामान्तरेण वा ॥ वेदिकापीठादिविकारपर्यन्तं विधिः पुनः।
मात्राख्याङ्गुलेनैव मण्डपस्येन केन चित् ॥ यागारकारणात्तत्र कुर्याच्चमात्राङ्गुलेन वै॥ होमाद्यगानि
सुराधीनि कुण्डं तुरङ्गङ्गुलात्मकम् ॥ देहलब्धाङ्गुलेनाऽपि कुण्डादीनि प्रकल्पयेत्" इति । अङ्गु
लभेदेषु इत्यत्र मात्राङ्गुलमित्येव पाठः । एकत्र मात्राङ्गुलशब्दः पारिभाषिकः । मानस्वमानेन
यवानेनाङ्गुलमिति यौगिको व्याख्येयः । चतुरस्रकुण्डक्षेत्रस्य तत्सङ्ख्येनोच्यते । तस्याङ्गुला-
त्मकत्वात् ॥ तत्स्थाने चतुर्मात्रमानात् इत्युपपद्यते । तत्र लीलावत्यां भास्कराचार्यः
"समभुजे तुल्यचतुर्भुजे च तस्याघने तद्भुजकोटिघातः" इति । क्रियासारे श्रीधराचार्योऽपि
"समचतुरस्रचतुरस्रे क्षेत्रे च आयतं फलम् । भुजद्वयसमाघाते सत्समफलेन सङ्गुणं-
नम्" इत्यनेन प्रकारेण चतुर्विंशतिचतुर्विंशत्याङ्गुलितात् पञ्चशतानि षट्सप्तत्यधिकान्यङ्गुलानि
क्षेत्रफलम् ॥ एतदेव क्षेत्रफलमन्यस्यापि कुण्डेषु ज्ञेयम् । अतः सर्वकुण्डानामिदमेव प्रकृतिभूतं
समचतुरस्रमेव प्रकृतिरुच्यते । चतुरस्रमुक्तम्- "तस्मिन्नन्यानि कुण्डानि वदामि तथा-
मम" इति । क्रियासारे । "क्षेत्रे इत्यादिचतुरस्रमत्र अन्यदेत्यादि कुण्डान्यपि" इति ।
क्रियासारेऽपि "योन्यादिसर्वकुण्डानि चतुरस्राज्जायन्ते हि । क्रमात् चतुरस्रस्य पूर्वं
लक्षणमुच्यते" इत्यादिना । "चतुरस्रमिदं प्रोक्तं सर्वकुण्डेषु कारणम्" इत्यनेन ।
क्रियासारेऽपि चतुरस्रं चतुष्कोणमेतत्क्षेत्रमिहैव भवेत् । चतुरस्रादिकुण्डानां सर्व-
त्वात् सम्भवः" इति ॥ "चतुरस्रीकृतमिति योनिकुण्डमाह चतुरस्रमिति" । चतुरस्री-
कृतं क्षेत्रं पञ्चधा विभजेत् । तत्र सर्वस्य क्षेत्रफलस्य विभागे प्रयोजनाभावात्सप्तत्रैव

न्यसेत्पुरस्तादेकांशं कोणार्द्धार्धप्रमाणतः ।
भ्रामयेत्कोणमानेन तथान्यदपि मन्त्रवित् ॥ ५४ ॥
सूत्रयुग्मं ततो दद्यात्कुण्डं योनिनिभं भवेत् ।
चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे दशधा विभजेत्पुनः ॥ ५५ ॥

त्रिभागः कार्य इति ०पूर्वोक्त० रत्नेनोक्तं, तत्रार्धं पञ्चमांऽशः ९ अङ्गुलानि सार्द्धं [illegible] द्विगुणाः । एवं सूत्रमत्र पुरस्तादग्निकोणमतसूत्रकोणमार्गे न्यसेदेकांशमिति मन्त्रविद्भ्यो [illegible] । ततः ०कोणार्द्धार्धप्रमाणतः कोणमानेन भ्रामयेत्० । अत्र कोणमानेन कोणं [illegible] सूत्रद्वये मध्यमेतात्स्थाने तदर्धमत्र कोणद्वयं [illegible] कोणमानेन कोणमध्यमतया भ्रामयेत् । [illegible] सूत्रादि [illegible] मध्यतिर्यग्गतसूत्रार्धं [illegible] भ्रामयेत् । [illegible] तथा भ्रामयेदित्यर्थः । [illegible] सूत्रादि [illegible] मध्यतिर्यग्गतसूत्र [illegible]

[illegible]

एकमेकं त्यजेदंशमधऊर्ध्वे च तन्त्रवित् ॥
उपायपूर्वं पातयेदग्रे तन्मानादूर्ध्वमपेततः ॥ ५६ ॥

गुणं १४४। इदमवच्छेदत्रयाभ्यन्तरम्॥ तत अपूर्वंत्र्यवधाय फलं तत्त्व भू २४ अङ्गुलानि मत्स्यकूटप्रकारेण सूत्र्य। तत्र मध्यसूत्रार्द्धम्। १२ अङ्गुलानि। ततोऽर्धविस्तरप्रमाणांशः २४ उभयोः समच्छेदार्धान्यास १२।२४ समच्छेदौ ६० २४। योगः ८४। ततोऽपवर्तकरणेन जाते क्षेत्रफले २०३ किञ्चित् (१)न्यूने क्षेत्रफलमध्ये सपादपञ्चाङ्गुलानि न्यूनानि भवन्ति ॥ उदाहरणादिमतादिन्यस्यैऽप्यपि इदमेव फलं ज्ञेयम् ॥ तत्र कश्चित् कामिकवचनम् (४।९) पूर्वाचार्याणामपि कृपितवानिति महाभ्रान्त एव। एवं सर्वेषामेकपाक्यत्वे सत्यपि च "मा सहीने दरिद्रेण" इत्यादिस्मृत्यधिकप्रमाणं च—"यजमानविनाशकृदि"—त्यादिदोषास्ते इति तिथेयप्राप्तमानमत्राप्यसमर्थितम्। यतो भास्कराचार्यश्रीधराचार्यप्रोक्तगणितमार्गेण क्षेत्रफलाद्यनुपातात्तरं कुण्डानि कल्प्यानि। कपिलपञ्चरात्रे—"प्राक्कुण्डेऽप्रमाणे तद्दृष्टौ क्षेत्रमानकं" मिति ॥ तस्य कृतापि कुण्डक्षेत्रफलानयनार्थमेव समचतुरस्रस्य प्रकृतिमान् निरूपिता। ततस्तत्रार्थेऽपि कल्पसूत्रं प्रणीतवतो भगवतः कात्यायनस्यापि परिशिष्टे सूत्रे कुण्डचतुर्भिरपि श्रीधराचार्यभास्कराचार्यप्रोक्तमार्गेण क्षेत्रफलानयनद्वारेण प्रवृत्तिर्दर्शने। अतोऽवश्यं क्षेत्रफलमादौ कल्प्यम्। तदाचार्यैरतिसूक्ष्मगणनायां शिष्यबुद्धिक्लेशो भविष्यतीत्युपेक्षितम्। साम्प्रदायिकास्त्वयं पञ्चपद्मस्योल्लेखकास्ते। यथा क्षेत्रफलसमार्थं सर्वाङ्गुलमहत्त्वात्स्पृष्टवन्ते। "चतुर्विंशतिका मध्यसूत्रं मध्यस्वा पुरो न्यसेत्। पश्चात्तस्मिंश्चैकदेशं प्राग् विहाय च कोणपादतः ॥ सूत्रार्द्धे स्तो मध्यतिर्यक् सूत्रान्ते च ततोऽर्पयेत्। पुरोवर्तितसूत्रान्ते स्पृष्टं हि स्यात्॥।१दृशि" ॥ अनेन प्रकारेण क्षेत्रफलमन्यभिचारीति ज्ञेयम्। अत्र यथाकृतानि सवर्णानि सूत्राणां मिश्रकाञ्चतुरस्रमतिमानानि मध्यसूत्रे वर्द्धयेत्। तद्यथा १७।३।५७ सवर्णित. ३४।३।१० उत्तक्रमेण जाते क्षेत्रफलम् ३०९। यद्यप्यत्रिपोनूका यवलिप्ताः सप्तमेऽङ्गुले सर्वक्षेत्रफलम् (२०) ५०१ एतत् सूक्ष्ममिति ज्ञेयम्। अत्र कामिके—"चतुरस्राभितो या तु त्यक्त्वा भूः साध्यतन्त्रिका। कल्पने सर्वकुण्डेषु तेन सर्वाणि सर्वतः ॥ तत्समाश्रयेव जायन्ते वक्त्रवद्गुणसमा" इति। अभियुक्तग्रन्थेऽपि—"क्षेत्रस्य चतुरस्रस्य समे सूत्रं चतुर्गुणम्। कोण्यादिसंसृष्टानां पञ्चस्वपि नियोजयेत् ॥ चतुरस्रे समं तत्रेषुच पारभादिकुण्डकमूदृशि" इति। तदनुमानकप्रकारेण तोषदत्ति। क्षारे समरुशामि १२१० हते विभक्ते चवाणमूर्ध्वं १२५० परिविन्दु सूक्ष्माः" इति प्रकारादृरवरविधिः सूक्ष्मा १६०।१० स्थूलस्तु १४ अङ्गुलानि। कर्णसूत्रद्वयम् २१। २१ अङ्गुलानि। "तत्सूक्ष्मोर्ध्वापरमिन्यवेन प्रकारेण जातम् मिलित्वा वक्तव्यवद्गुणसमा। वक्तव्यमित्यूनमानस्यादूर्ध्वम् त्र्यंशेषु क्वचिदर्धादिमित्युपेक्षितम्। यतोऽस्यैव १८ अङ्गुलानि अवयवाधिकानि परिधिः कपाले १ अङ्गुलानि १ यवाः २ यूकाः। वृत्ते ८९ अङ्गुलानि। किञ्चिदधिकानि। चतुरस्रे ८८ अङ्गुलानि ४ यवाः ७ यूकाः। अष्टास्रे ८७ अङ्गुलानि ४ यवाः। एवं कुण्डानि न भिन्नानीति पञ्चिकाग्रन्थेऽत्र। कचिद्रहस्यपरपाठमिदमन्यथा व्याख्यातम्। पञ्चमांशेन प्राचीसूत्रं वर्द्धयेत्। ततः कोणयोः प्रतीचीं तिर्यक्सूत्रोपलब्धनैर्ऋत्यवायव्ययोर्मध्येमानेन एकत्र कोणे पञ्चमांशार्द्धमन्यत्र कोणेऽपि पञ्चमांशस्यार्द्धं वर्द्धयेत्। कोणमानेन वर्द्धितवायव्यकोणात्प्राचीसूत्रविभागावधि भ्रमयेत्। तद्वन्नैर्ऋत्यकोणात् प्राचीसूत्रविभागावधि भ्रमयेत्। वर्द्धितांशं वायव्ये-

(१) अत्र "तेनपञ्चयवाधिकं तेन"
इत्येतावानधिकः पाठः क्वचित्पुस्तकेऽस्ति ॥

चतुर्दा भेदिते क्षेत्रे न्यसेद्दुमयपार्श्वयोः ॥ ५७ ॥

क्षेत्रफले दशाङ्गुलात्स्थूलमिति श्रीपतयाचार्योक्तेन प्रकारेण क्षेत्रफलमानीतं तच्च स्थूलम् । यतो-ऽधिकधन्वापायामपि क्षेत्रे यत्र स्थूलं सूक्ष्ममपि फलमानयनमुच्यते ॥ तत्र भगवताश्रीधरा-चार्येण बृहत्पाट्यां प्रकारद्वयमन्युक्त्वा तत् सर्वत्र त्रिशतीग्रन्थे स्थूला एव प्रकारा दर्शिताः । भास्कराचार्येण तु लीलावत्यां स्थूला इव सूक्ष्मा अपि प्रकारा उक्ताः । तौ बृहत्पाटीं चावलो-क्य यथा सूक्ष्मं फलमित्यमानीतम् । तदेव सूक्ष्ममिति मन्यते येषाम् मूले सदयन्ते कथाचिदपि स्यात् ॥ अन्यच्च ॥ अस्योत्तराभिमुखत्वात् । प्राक्पश्चात्सूत्रं वर्द्धयेत् प्रत्यक् चतुरश्चितो-त्पत्तमेवासीनस्ते स्वयम्भे स्थते योनिलक्षणं वक्ष्याह स्म "अथ दक्षिणापश्चिमास्तदिकुण्डे विष-मेक्षलमेव मध्यमाने । पश्चादिशि शीर्षिकमुखा निवेश्य" इति । तेन स्वयम्भेषु विशेषो-पेक्षित इति वर्त्तिविशेषात् ॥ कण्तु कुण्डे कात्यायनवचनं "मण्डले चतुरस्रे विकोणे त्रि-कोणे पद्मस्याभावात् कृत्वा हस्तुसमं कल्पयेत्" इति । तदपि सम्भवाभिप्रायं न तु सम्बन्धा-नाभिप्रायम् । एवमपि येषामस्यथिन्नमहापुरुषस्य अनति सन्देहमत्ते तेन प्रत्यक्षे परीक्षा कार्या । वालुकामयूनमये वा एकहस्तमितं समचतुरस्रं पात्रं कारयित्वा तदुत्क्रमानेन मृदुक-मानेन च एवं हस्तमिते वृत्ते पात्रे कारयित्वा चतुरस्रपात्रे मम्यक् क्षेत्रार्थं तत्रार्थेनैव [illegible] पात्रे पूरयेत् । यदेवं पूर्णं पात्रं सम्यक् पूर्णतामेति तदेव शुद्धमिति ज्ञातव्यम् । तदेव महा-कालान्तरे "चतुरस्रोऽभ्रेत्रे विषमकरकमसंख्यसिद्धगुणे विहाय परार्द्धमधुरि तावन्त्यतिमात् । कर्णाङ्केनांशान्याविनमुपरि विधेयकृत्स्नं प्रमादे समुन्मानादपि शशिरूपे कुण्डमितिरित्य"ति । अत्र एकोनविंशत्यङ्गुलानि सार्द्धयवानि व्यासः । तत्र सूक्ष्ममनत्मध्ये पञ्चाङ्गुलानि स्थूलानि तत्र कुण्डप्रकाशमतकारोऽपि सार्द्धमङ्गुलं स्थूलभवति । यत्तु तेनोक्तं "मण्डले चतुरस्रमिति" कात्यायनवचनेन सिद्धमिति । तस्यासिद्धं सेवाशाभावात् । सिद्धान्तशेखरे तु "मध-प्या भाजिते क्षेत्रे चतुरस्रे समे सदा । दक्षिणे चोत्तरे चांशमेकैकं तु परित्यजेत् ॥ सर्वासामथवान् तेन प्रमाणार्द्धं चन्द्रकम्" इति । कामिकेऽपि "चतुरस्रे षोडशांशे स्वत्तवान्स्याशो तदंशकौ । अल्पेमसांशमानेन कुर्याद् अर्द्धेन्दुकमुत्तमम्" । इति ॥ अत्रोभयत्र महादशाङ्गुलानि मूलस्य द्वौ तृतीयांशौ व्यासः । अतोऽप्ययं स्थूलं क्षेत्रफलम् ॥ चतुरस्रप्रदर्शितयात्रकथिकुण्डमाह चतुर्दे-ति । क्षेत्रचतुरस्रमध्यसूत्रे चतुर्दा भेदिते अग्रपश्चात्सेरोऽस्तित्वेन प्रतीचीसूत्रपार्श्वयोरेकैकमंशं वर्द्धयेत् । तन्मानात् चतुर्थांशमानेन अवतोऽधश्चयेत् । तत्र सूत्रद्वयं स्यात् तत्रमकरा" तिर्यक् प्रतीची सूत्रपार्श्वयोः कल्पते तस्यापि प्रतीचीमुखे वर्द्धयेदित्येवम् । वर्द्धितानैस्त्रस्ततो-ऽपरमत्स्यानुपायरतस्यान्तके यावत् सूत्रे पातयेदिति द्वितीयम् । ततो वर्द्धितपार्श्वयोगात् मध्य-सूत्रमवधिकाम्यते यावत् सूत्रे पातयेत् इति तृतीयम् । एवमूर्ध्वं पूर्वाभिमुखे कथितं कुण्डं भवति । तदुक्तं सिद्धान्तशेखरे "त्रिकोणकुण्डमुच्यते । "क्षेत्रस्य दक्षिणे कुण्डं विशेषे पूर्वत सूक्ष्ममिति । अत्र क्षेत्रोपपत्तिः मूः [illegible] कल्पः । ततो "तत्मनुजे भुजयोर्द्धमिति कल्पिता जाते क्षेत्रफलम् ५४० षट्त्रिंशदङ्गुलानि स्थूलानि सार्द्धं च सर्वं यतः षट्त्रिंशत् । भुजोऽपि "तत् कु-ण्डयोर्गयदे कर्णे" इति प्रकारमयोक्तौ षट्त्रिंशदात्मकौ, तदपि कुण्डे तु भुजत्रये मानस्थे भवेदिति तद्यथेष्टम अन्यथा व्याख्यातेः चतुर्दा क्षेत्रे भेदिते एकैकांशे पार्श्वयोर्वर्द्धयेदन्मानेन वर्द्धि-तान्तरं यत्र षट्त्रिंशमानं तेन मानेनावलोकनयेत् । तत्र तावकसप्तकार वर्द्धितपार्श्वयोः षट्त्रिंशदङ्गुलमितसूत्रम्वापि विधाय पार्श्वसूत्रादे तान्मध्येदिति । तत्र पूर्वेण सूत्रत्रयं स्यात् इति । एवं च सति भुजत्रयसाम्यं भवति । अग्रपश्चात् मिलित्वा चतुरस्रतमतदग्रे हस्तक्षे-त्रफलसाम्यं च भवतीति कुण्ड० हस्तेन युक्तिमिति ते वदन्ति ॥ मया तु० समत्रिभुजता न्यूनाधिक्यक्षेत्रफलसा च यथा भवति तथा सर्वोञ्जनप्रकार कल्पते । "चतुर्विंशतिया मध्ये सूत्रे योमपार्श्वयोः । द्वाद्शांशानोकस्य भागानेकोनविंशतिम् ॥ वर्द्धयेत् वर्द्धयेद्यपि भो-

एकैकमंशं तन्मानाद्भ्रमतो लाञ्छयेत्ततः ॥
सुत्रयुग्मं बुधः (ततः) कुर्यात्त्र्यस्त्रकुण्डमुदाहृतम् ॥९८॥

तस्त्र्यश्रपातसमात्" ॥ अस्यायमर्थः सम्प्रदायः । षडङ्गुलानि यूकोनयवद्वयाधिकानि एकपार्श्वे वर्द्धयेत् । एवं द्वितीयपार्श्वे, तदा सप्ताङ्गुलानि (४) चत्वारो यवाः । षट् (६) यूकाधिकाः प्राङ्मूत्रं वर्द्धितं भवति । ततो भूः ३६ अङ्गुलानि ३ यवाः ६ यूका सार्द्धत्रिंशदपि लम्बः ३१ अङ्गुलानि ४ यवाः ६ यूकाः । तत्र "लम्बेन निघ्नं भुजयोर्दलमिति" प्रकारेण क्षेत्रफलानयनाय लम्बस्य न्यासो यथा ३१ ६ २ ३१ । ६२ । ३२ सवर्णितः १०११ ६९३।१८।१११।१२ भूः ३६ ९ ३।१।१।१९ सवर्णितः ६९३ ६९३।१९ भुजतुल्यमन्त ऐक्यमिदमेव तदर्द्धं ऐक्यस्य भुजैक्यखण्डमिति । ततो "लम्बेन निघ्नं भुजैक्यखण्डमिति" सूत्रे ऐक्येन भक्ते क्षेत्रफलं यथा ५७६ अत्र भुजत्रयं सममेव । *त्रिपार्श्वेऽपि* सममुक्तमोक्ता । "क्षेत्रमहीतले कृत्वा पार्श्वयोरेतयोर्बहिः । न्यस्त्वा तन्मानसूत्रेण न्यसेत्सूत्रत्रयं समम्" इति । क्षेत्रफलमत्रापि व्यभिचरत्येव । यतो ३६ लम्बः क्षेत्रफलम् ३१ अनित्यत्वात् ॥ *अन्ये तु व्याचक्षते* पार्श्वयोरेतयोरिति । एकस्मिन्पार्श्वेंऽशद्वयं द्वितीयपार्श्वे अंशद्वयं तेन पञ्चदशाङ्गुलानि मूलसूत्रमध्ये भवन्ति द्वितीयमनन्याख्यातशास्त्रार्थेन मैत्रद्वय भवति *महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि* सममुक्तमोक्ता "द्वात्रिंशदङ्गुलं सूत्रं त्रिधा तत्प्रातयेद्भुजम् । पूर्वार्धं कुण्डकं कृत्वा त्रिकोणं तु प्रकारयेत्" इति । अत्रापि क्षेत्रफलं व्यभिचरत्येव यतः २० अङ्गुलानि ९ यवा क्षेत्रफलम् ४४० ॥ *अन्यत्रापि* "सार्वेरी १६।८। सार्द्धभागोद्गतक्षेत्रम् पार्श्वयोर्द्वय भागद्वयं वर्द्धितः । तेन मानेन सूत्रद्वयं त्रिभ्यमेन कुण्डमेतत् मंडलनेत्राद्यमिति । इदमप्यत्र यत्नतविचारितैर्निरभिप्रायेण । अतो लिखितदार्शितेऽपि सममुक्तमोक्ता । यथा क्षत्रम्यु न मिलतद्यम् प्रति वर्ग । गणितज्ञैस्तु—"त्र्यस्राणामुभयत्र्योरन्यभुजयोः प्रमाणे" इति समानीय क्षेत्रफल मेलन सम्पादनम् । अथवा कश्चिदेव "सर्वदोर्युतिदलं चतुः स्थितं बाहुभिर्विरहितं च तद्धतेः । मूलमस्फुटफलं चतुर्भुजे स्पष्टमेवमुदितं त्रिबाहुके" इति प्रकारेणानाय मेलनम्यम् । *मूलंशेषायसाधानयनार्थं प्रकार स्वकर्म* "मूलं द्वौ स्वयवार्धश्चान्निमयो भवेत् । द्विगुणेकेन मूलेन कल्पितवयवा मता" ॥ अथवा भास्कराचार्यैरपमार्गेण "वर्गेण महतेष्टेन क्षुण्णाच्छेदांशयोर्वधात् । पदं गुणपदक्षुण्णच्छिदा भक्तं निकटं भवेत्" ॥ इत्यनेन समासनमूलम् । अत्र कम्पविशिष्टनिकटाभिप्रायेण । भारतस्य निर्माणनिम [illegible] लम्बुपम् । "अष्टधा गुणनुयमश्वासमयास्यैवाः । बर्द्धविस्तार सूत्रे सूत्रे कुण्ड भार्य त्रिभिर्निर्दिशन्ति । "बाह्यस्य मध्यमसूत्र त्रिभागामध्ये भागयोः युगपत्कम्पनात् वलिते मीनात् । अर्धं त्रिभागमध्येन दत्वाय सूत्रेणाग्निविभिर्भिर्दितं कुण्डमिदं प्रयुक्तं" इति । अत्र पूर्वोक्तवत्क्षेत्रं विचित्रक्षलगम्य द्वितीये तु महाबाहुः क्षेत्रफले च एकवचनमुक्ता तेन वर्द्धितेन । अत्र क्षेत्रफलमाश्रयात् [illegible] त्रिभागयुक्तेनेति चेत् [illegible] स्यात् । यत्र ३१ अङ्गुलानि ६ यवाः [illegible] ३६ अङ्गुलानि ० [illegible] । [illegible] [illegible]

[illegible]

अष्टाद्र्शांशे क्षेत्रे च न्यसेदेकं बहिर्बुधः ॥

दनार्थं प्रमाणमस्तु इति चेत् । तदुः शारदातिलकप्रपञ्चसारादिमतप्रधानकामिकक्रियासारसिद्धान्तशेखराऽऽग्नेयादिस्मृतवेदविस्तराशास्त्रादिष्वप्येष्वपि बहुषु ग्रन्थेषु श्रुतिविरोधेऽपि विरोधोदर्शने । अत्र किं प्रमाणमिति संशय एव स्यात् । न च वाच्यं कल्पसूत्राणां साक्षात् उपलभ्यमानश्रुतिमूलानामनुमितश्रुतिमूलाभ्यः स्मृतिभ्योऽधिकं [illegible]

लिङ्गादिकल्पित [illegible]

अधिकरणे भाष्ये [illegible]

मायाः मूलत्वात् । [illegible]

[illegible] श्रुतिरप्रमाणं स्मृतिरेव [illegible] श्रुतिपारतन्त्र्येण स्मृतिवदेव प्रामाण्यमस्याश्रितम् । किं च विरोधाधिकरणे "औदुम्बरीं स्पृष्ट्वोद्गायेदि"ति प्रत्यक्षश्रुतिविरोधात् "औदुम्बरी सर्वा वेष्टयितव्येति" स्मृतिवचनं लोभमूलमिति भाष्यकारैः सिद्धान्तितम् । अतः सर्वेषां स्मृतीनां विरुद्धत्वात् । "श्रुतिद्वैधं तु यत्र स्यात्तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ" । इति वचनन्यायानवकाशात् । अदृष्टार्थत्वात् च विकल्पाभावात् संदेह एव स्थितः । [illegible]

स्यात् । [illegible]

न्तः सर्वे [illegible]

[illegible] सूत्राणां त्रिगर्त

[illegible] विषमभुजा

[illegible] सूत्रयोः ॥

[illegible] इति । अष्टादिभेदेषु क्षेत्राणि समभुजानि । चक्रवर्तिप्रभृतिभिस्तथाभिप्रायेणैव लक्षणम् । "त्रिकोणाद्यैर्विना मण्डलैर्विधिर्मताः" इति । अन्यत्रापि तत्र चतुर्भुजत्वेनाभिधानात् । भावनन्तु द्विगुणितिति व्याख्यातम् । समस्तं चतुःषष्ट्यंशात्मकं क्षेत्रम् । तत्र षोडशधा चतुरश्रं शेषं नवधा विभक्तम् । तत्र प्रत्येकं विषमभुजत्वेऽपि समचतुरश्रमिति व्याख्यातम् तथापि तत्र विषमभुजानि क्षेत्राणि । इत्यत्रावसरेऽपि विषमभुजत्वम् ॥६॥४९॥८५॥

अनुरूपत्वमितरथा वृत्तं कुम्भमात् अष्टादशेति । अष्टसु समचतुरश्रमात्रपूर्वे अष्टादशांशे अष्टादशधा विभक्ते क्षेत्रमेतदपि ह्रस्वेपि सूत्रे न्यसेत् वर्तयेत् । अनेन मानेन । अभ्यासप्रमाणेन वहिरुमानेन अन्यमेव वृत्तं वृत्तादिम्भृति । वृत्तं । न विद्यते उत्तमं यस्मादित्यनुत्तमम् । अत्र क्षेत्रोपपत्तिः । तथाहि क्षेत्रांशाः ९ अङ्कुर ४ वर्गो ९ सूत्राः । तत्र वृत्ते वृत्तं स्यात् एतद्द्विगुणे ४ अङ्कुर ९ वर्गः ९ सूत्रे । एतावद्वृत्ते यदा ३३ अङ्कुलानि । एकाङ्गुलस्य द्वौ यवौ । अथ व्यासः ४६ ७ वर्गमेव ८० अथवा व्यासवर्गयोरेव व्यासः । तत्र द्वौ अष्टादशांशौ तेन वृत्ते तन्त्रान्तरेष्विति ५१॥४१॥४२॥८०॥ अथ समवृत्तार्थं व्यासः ८० समचतुरश्रे ९६ ४३ योग. ४६९ त्रिभिरपवर्तितः । स द्वार-

तः । ततो "व्यासस्य वर्गमग्रतिरिति" ४३१ ४ सूत्रस्य वृत्त महद्यावत्पूर्वाविवक्षेन चतुरश्रकर्ण भवति । तेन क्षेत्रचतुर्थांशस्य चतुर्भुजक्षेत्र चतुर्विधा । तत्र वर्गे समचतुरश्रसिद्धिः । वहिर्व्यासे अग्न्यादृश्यते भूपद्मत्रिभुजे विषमं सार्धत्रयांशम् । तत्र चतुरश्रक्षेत्रादनुत्तमवृत्तमभिधानेन । अत्र सार्धांशमेकमङ्गुलं भवति व्यासः एतस्य वर्गविशेषः ४ सूत्रे ४ कोणा अष्टंशदितः । वृत्ते

प्रमयेच्चेनमानेन वृत्तं कुण्डमनुत्तमम् ॥ ५९ ॥
अष्टधाविभजेद्देशं मध्यसूत्रस्यपार्श्वयोः ॥

कृते एवत् द्विगुणे ३ अङ्गुलानि १२ यवाः ६ यूकाः १ लिक्षा तेन सर्वेस्य व्यासस्य न्यास १४/१९ अयं सवर्णितः ६७० "व्यासस्य वर्गे भनवाग्नीग्त्यादिना लब्धं क्षेत्रफलं ५७६ ६/२५ इदं सूक्ष्मं यथा। क्षेत्रफले तु *शुल्बे कात्यायनः* "चतुरस्रं मण्डलं चिकीर्षन् मध्यार्द्धे निपात्य पार्श्वतः परिलिख्य यदतिरिक्तं भवति तस्य तृतीयेन सह मण्डलं परिलिखेत्स समाधिरि"ति । अ-क्षांशशब्देन कोणः तत्कर्णसूत्रार्द्धम् १७ अङ्गुलानि यूकाद्वयोनानि । तत्र मध्यसूत्रार्द्धं १२ अ-ङ्गुलानि यूकाद्वयन्यूनानि । अधिके तस्य तृतीयोंऽशोऽङ्गुलमेकमेकाङ्गुलस्य द्वौ तृतीयांशौ तेन १३ अङ्गुलानि । एकस्य द्वौ तृतीयांशौ व्यासार्द्धं अयं द्विगुणितो व्यासः २६ ३८ २०।३। स-गितो यथा ८२ अस्य क्षेत्रफले दशाङ्गुलानि वर्द्धन्ते ॥ यत्तु गणितज्ञाभिमानिनो व्याख्यान्"चो-दयाधाहृत्यमध्यमसूत्रक्षेत्रतुः परिवर्द्धितभागे । एकरूपत्र सप्तोऽन्ताद्विहाय मण्डलकुण्डमिदं प्रमगास्त्यादि"ति । अत्र सप्तविंशत्यङ्गुलानि व्यासः । तस्य क्षेत्रफलं ५७२ अङ्गुलानि । अत्र चत्वार्यङ्गुलानि न्यूनानि भवन्ति इति न तदपि सम्यक् । *कामिके तु* "कर्णार्द्धोंश-मन्त्यासादूहत्त कुण्डमिदोदितमि"ति । पुरस्तात् सम्यक् व्यासः संन्यासः । अत्र माधनी-याचतुरङ्गुलानि व्यासोऽद्धमिति महान् व्यभिचारः । *ग्रन्थान्तरे तु* "चतुरस्रं पुराकृत्वा कुण्डक्षेत्रप्रमाणतः । नवभागं पुराकृत्वा चैकभागं बहिर्न्यसेत् ॥ तस्मान्मध्यं गृहीत्वैव भ्रमात् (तद्भ्रमा)द्वर्तुलं भवेदि"ति । अथ कस्य तृतीयांशमपि दिशाधि एकोनत्रिंशदङ्गुलानि व्यासः । तेन महदन्तरम् । केचन एकं भागं बहिर्न्यसेत् "इत्यत्र दशांशत्रयेणेति शेषः । तदा सूक्ष्ममेव सर्वमन्यथा भवति इति वदन्ति । *सिद्धान्तशेखरे* तु "चतुरस्रे सुसमिते तदर्द्धे भागमष्टमम् । क्षेत्रस्य विन्यसेद्दिक्षु मध्यात्तन्मानसूत्रतः ॥ भ्रमणभ्रामणेनैव वृत्तं कुण्डमुदीरितम्" इति । अत्र त्रिंशदङ्गुलानि व्यासस्तेन महदन्तरम् । अतः सिद्धान्तशेखरवचने दैशिकस्य व्याख्यानं । क्षेत्रस्याष्टमे भागे बाह्ये दिक्षु विन्यसेत् "दशांशत्रयेणे"ति शेषः । तेन उभयार्द्धं मिलित्वा अष्टमो भागो भवति । तदा व्यासः २७ क्षेत्रफलं चतुरङ्गुलकुण्डे सूक्ष्मगणनतोऽ-ल्पान्तरम् । इत्युक्तगणनायामङ्गीक्रियमाणायां लिखितव्याख्यानवचने महदन्तरम् इत्य-दिग्दर्शनम् ॥ ५९ ॥

चतुरस्रप्रदर्शितवर्त्मना वृत्तकुण्डमाह *अष्टधेति* । *देशं* चतुरस्रमध्यमूत्रमष्टधा *विभजेत्* *मध्यसूत्रस्य* अत्र मध्यमशब्देन [illegible]
अष्टधा [illegible]
भागेन [illegible]
दक्षिणोः [illegible] वामभागे च पूर्वोत्तरभागयोः *तत्र चतुरस्रं कुर्या*त् । *कुण्डविस्तरम्* इति । अनेन प्रकारद्वयेनैवावयवयोः कोणे कुण्डम् । तत्र मध्यसूत्रारम्भात् । क्षेत्रमध्यादुत्तरसूत्रमिति [illegible] क्षेत्रमध्ये निधाय पूर्वोत्तरकोणमारभ्य भ्रमणं कृत्वा तत्तदुत्तरसूत्रचिह्ने तत्सूत्राग्रे निधाय मध्यसूत्रचिह्नं भ्रमणं कुर्यात् पूर्वोत्तरकोणादि-रेखान्तं भ्रामणमिति । एवमेव क्षेत्रमध्यात् [illegible] पूर्वाग्नेयकोणमारभ्य च भ्रमणं कुर्यात् । एवमेव प्रकारेण पश्चिमवायव्यकोणमारभ्य पश्चिमनैर्ऋत्यकोणमारभ्य च भ्रमणं कुर्यात् । तत्र दर्शनविहाय पूर्वोत्तरकोणं आरभ्य वायव्यं सूत्रं पश्चिमनैर्ऋत्यकोण-भ्रमणं भवत् द्विरपि सूत्रं दद्यात् । ततो दर्शनविहाय पूर्वाग्नेयान्तरभ्रमणं तावत् पूर्वं

भागंद्वयसेदेकस्यैवं भागेनानेन मध्यतः ॥ १० ॥

सूत्रे पश्चिमनैर्ऋत्यान्तरालमध्ये यावत् द्वितीयसूत्रं दद्यात् । एवं सूत्रचतुष्टयरचनम् । ततः पूर्वमत्स्यद्वयोर्मध्य एवं तद्वत्पश्चिममत्स्यद्वयोर्मध्य एवं सूत्रं दद्यात् । एवं षट्सूत्रसंपातेन पूर्वा-दिसूत्रचतुष्कं कुर्यादिति । चतुष्कं ०क्रियासारे० क्षेत्रे कर्णार्धं कृत्वा बहिः पार्श्वद्वयेऽर्धार्धे । ध्यस्त्वा तेन प्रमाणेन मध्यसूत्रस्य वयाख्यातेन ॥ कोणान्यन्यानि चत्वारि पार्श्वयोश्च कुर्व-सूत्रम् । षट्सूत्राणि न्यसेत्तेषु तान् दद्यात् षट्कोणकुण्डकम्" इति । ०तिरस्त्रापटोस्तारो० । "चतुरस्रमे स्थिते क्षेत्रमर्धेनार्धं बहिः । अत्रयोर्मध्येनसूत्रस्य कोणगेनानु प्रदेशतः ।। गर्भेऽयमवगाह-मेन सूत्रेण भ्रमयन्त्रयम् । गर्भमध्ये बहिर्भागे बिम्बस्य भ्रमणाद्भवेत् ॥ ततो दक्षिणे वामे मत्स्ययोर्मध्यं ततः । मौने याम्योत्तरे मीनेमीनयुग्मे ततः क्रमात् ॥ सूत्रनाट्के न्यसेत्तानु कुण्डे षट्कोणमीरितम्" इति ॥ अत्र गर्भसूत्रस्येति दक्षिणोत्तरगतसूत्रस्य ततो दक्षिण इति दक्षिणदक्षिणोत्तरागतसूत्रमध्यस्य वयाख्याने दक्षिणपार्श्वे इत्यर्थः । अत्र क्षेत्रोत्पत्तिः । विष मचतुरस्रद्वयं कल्पयेत् । तत एकस्य भुः १० अङ्गुलानि भुजे ११ लम्बः ११ ततो "लम्बेन तिर्यग्भुजलेखेवल्लम्बम्" इत्यनेन प्रकारेण लब्धं क्षेत्रफलं ११२ यवचतुष्टयाधिकम् । [illegible] द्वितीयचतुरस्रस्यापि ११२ यवचतुष्टयाधिकम् । एकत्र मिलितम् । २२४ एवं गणाङ्गुलान्यधि-कानि गर्भाणि । षट्भुजसमता भवत्येव । अत्र "त्र्यस्रादावध्रुवम्भवत्योरस्त्यूनं प्रभावे स-रूप" इत्यनेन स्वस्वमावर्तं हेयम् । यद्वा क्षेत्रद्वयं कल्पयेत् । मध्ये आयतचतुरस्रम् । पार्श्वयो-स्त्र्यस्रद्वयम् । तत्रायतः चतुरस्रस्य फलं १६० एकस्य त्र्यस्रस्य फलं ६८ यवचतुष्टयाधिकम् । एवं द्वितीयस्यापि मिलित्वा क्षेत्रफलं ९८६ एवं विषमचतुरस्रचतुष्टयं परिकल्प्य । ४५ यवद्वयम् । एकमेवार्धमेकस्य फलमानेन समस्तोदेश्यम् ॥ यद्वा क्षेत्रनाट्के परिकल्प्य एकैकस्य २७ यव-चतुष्टयाधिकं फलमानेन सेवायम् । एवमन्यत्रकाराणापि फलमवाप्य रूढर्षयः ॥ ०भाज्येकस्यप्रथमावस्थितः । क्षेत्रं चतुरस्रमष्टसूत्रमन्यत्र विभजेत् । मध्यसूत्रस्य प्राचीसूत्रस्य पार्श्वयोस्त्र-स्र्यूर्ध्वं च एवं भागकल्पयेत् । मध्यसूत्रस्य दक्षिणोत्तरगतस्य च पार्श्वयोरधऊर्ध्वमेकैकभागं न्य-सेत् । ततो मध्यतोऽनेन मानेन पार्श्वयुगे मत्स्यचतुष्कं कुर्यात् । तत्र मत्स्यकरणप्रकारमाह पूर्वापरायतसूत्रविहितस्य दक्षिणोत्तरसूत्रमानेन मत्स्ययुगं कुर्यात् । तत्र चतुरस्रपार्श्वेऽपि पश्चिमया दक्षिणोत्तरया प्राचीसूत्रस्य अग्रमध्यात्तन्मात्रधनुषा पादहीनेन तौ परिधिराभमु-खित्वा पूर्वतः कुणचिह्नदक्षिणभागे अर्धवृत्तं कृत्वा परिधिरेखागतदक्षिणचिह्नात् तद्वदन्यैरपि अर्धवृत्तं कुर्यात् । एवं दक्षिणभागे मत्स्यसिद्धिः । एवमुत्तरभागेऽपि । एवमुत्तमयोग चतुर-स्रपश्चिमपरिधिरेखायामपि अर्धवृत्तं कृत्वा पश्चिमदिशि कुणचिह्नस्य दक्षिणोत्तरभागयोर्मत्स्य-द्वयं कुर्यात् । ततो दक्षिणदक्षिणविहात पूर्वादिदक्षिणदिग्भागमत्स्ये यावदेकं सूत्रं पश्चिमदि-ग्दक्षिणभागमत्स्यं यावत् द्वितीयसूत्रम् । एवं दक्षिणोत्तरविहात् पूर्वोत्तरभागमत्स्यं या-वदेकं सूत्रं पश्चिमदिगुत्तरभागमत्स्यं यावत् द्वितीयं सूत्रम् एवं सूत्रचतुष्टयरचनम् । तत पूर्व-मत्स्ययोर्मध्यपूर्वसूत्रम् । पश्चिममत्स्ययोर्मध्य एवं सूत्रम् । एवं षट्सूत्रस्य संपातात् षट्कं कुण्डमिति । अत्र विषमचतुरस्रद्वयं फलस्य एकस्य क्षेत्रफलं ९०० एवं द्वितीयस्यापि मिलि-त्वा १८० । तस्मात् मध्यसूत्रस्य पार्श्वयोः त्रिभागादूर्ध्वमधः । किंच कश्चिद्भगवत्पादाचार्येण प्राचीसूत्रे गृह्यते । कश्चिद्दक्षिणोत्तरसूत्रे तत्प्रमाणं प्रमाणाभावात् । अन्यत इति यत् स्वयमेव स्यात् । मत्स्योत्पादनार्थे चतुर्थांशपरिधिरेखायोर्वृत्तं तदपि स्वकपोलकल्पितम् । वेदपदमध्ये षड्विधानुकूलानि स्थूलानि विषमभुजत्वादेकपार्श्वचतुष्टयोगात् । [illegible] ध्यायाने प्राचीसूत्रपूर्वापरत्वायतः कोणतावदिष्यते । ते मतस्त्वा एव ।

असाध्यायादयाव दक्ष प्रकारा: ।। अन्य

सूत्राधारोपरि । भागं ... शिवाक्तः ॥

कुर्यात्पञ्चर्तुयुगे (द्वये) मत्स्ययुग्मं तन्त्रवित्तमः ।
सूत्रद्वयं ततो दद्यात्पदस्थं कुण्डयुगलमम् ॥ ११ ॥

[illegible]

चतुरस्रीकृतं क्षेत्रं विभज्याष्टादशांशतः ॥
एकं भागं बहिर्न्यस्य भ्रामयेत्तेन वर्तुलम् ॥ १२ ॥

(१)मित्यायेनेदं लक्षणम् ॥ यत्तु तन्त्रान्तरस्य चतुरस्रानुसारेण चतुरस्रमध्ये निःसृतैर्वृत्तपरि-धिरेखायां कल्पनमत्युक्तं विरुध्यात् इति चतुर्थांशविस्तारमधिकारस्यावाधनाम् । यत्तु क्षेत्रफला-नुसारेण कल्पितमिति तदेश्यांश तादृशानामप्राप्यत्वात् ॥ भुजमानस्याभावाच्च ॥ १० ॥ ११ ॥

चतुरस्रप्रकृतिकत्वात् वर्तुलमाह «चतुरस्रीकृतमिति» ॥ इदं कुण्डमुत्पन्ने कुण्डानि क्रियेत् येनाह "खाताम् कुण्डस्य विस्तारः खनने तावदीरितम्" इति वचनात् मत्स्यनये किन्तु वृत्ते कुण्डं स्यात् इति मैत्र्यायनवाक्यात् किं तर्हि «बहिरिति» । दोष्णा । "मध्यादिष्टिनि ऐषः । तेन वृत्ते कृते मध्यादिष्टिभिः कर्णिकादीनां श्रोणिं कुण्डानि कुर्यादित्यर्थः । «तदुक्तं क्रिया-सारे» "कृत्वैवं पूर्ववद्वृत्तं तन्मध्ये वर्तुलत्रयम् । आग्नेयं तु मापकं कार्यं कर्णिकादि-भिः" इति । तदा चतुरस्रं सर्वाङ्गतो वृत्ते तदेव वृत्तकुण्डं स्यात् । तदा वृत्तकरणे यत् [illegible] त्यज्यते तेनान्यतमं क्षेत्रस्य न्यूनता स्यात् । एवं कुण्डकुण्डे अष्टादशांशकन्यूनता दर्शिता । अत्र ततोऽपि न्यूनता स्यात् । «तेनैव वैदिक्युपकल्पने» । [illegible] चतुरस्रा चतुरस्रकुण्डं यत्तु क्षेत्रमेकहस्तमात्रं कृतम् क्षेत्रस्तोमापन्नमित्यर्थः । वृत्तमानकरणे "क्षत्र-क्षेत्रस्य तदेवत्र द्वादशांशं बहिः कुर्वीत । तन्मध्ये विभज्य वृत्तं-त्रिभिः समविभागतः" इत्युक्तत्वात् । अत्र व्यासद्वादशांशेन चतुरस्रं भवति, तत्र चतुर्थांशवृत्ते लब्धा पदाङ्कु-कोटो यथान्तमङ्गं कुर्यात् । चतुरस्रेऽपि तथैव मानेन वृत्तं कुर्यात् । तेन मध्ये सीमावृत्ते जातम् । तत्रान्तर्गतस्य चतुर्विंशत्यङ्गुलानि यवत्रयं च व्याप्य । तत्र समविभागतोऽपि कुण्डानि कुर्यात्ततोऽधिकद्वादशांशेन वृत्तानि कुर्यात् । तत्र बहिर्वृत्तव्यासादिविस्तारकृतमपि सहचरात्(१) व्यासमन्तर्गतं मध्यमस्य क्षेत्रफलम् । अथापि क्षेत्रफलं चतुरस्रस्य क्षेत्रफलं ४।।। यदा ९।०।० कर्णवृत्तस्य (सर्वाधिकृतस्य) क्षेत्रफलम् ।।१ कर्णवृत्तम् ।।। एतदपि ५।। तेन बहोदृश्यानुमानि न्यूनानि भवन्ति । «चतुरस्रन्यून» इत्यादेशको-त्पादको वा यथाऽन्यत्रापि, स सर्वतोऽप्रमाणकत्वादित्यर्थं ज्ञेयम् । वर्तुलकुण्डकरणे तत्र क्षेत्रफलाधि-क्यं स्यात् । यत्तु तन्त्रान्तरे "कुण्डानि कर्णिकादीनां बहिर्व्यसि" इति । «क्रियासारेऽपि» "चतुं-खण्डमिति" तत्तु चतुरस्रं भूदत्वाभिप्रायेणेति ज्ञेयम् ॥ यथायेकुण्डमधिकं कुर्यात् इति सूत्रविन्दु तेनापि क्षेत्रफलमधिकं किञ्चित् । तेन वर्तुलकुण्डकरणे पञ्चकुण्डान्यदेवेति ज्ञेयम् । तेनात्र तदुक्तं-त्रिकोणाकरणमपि नास्ति । «अत्र क्षेत्रफलाधिक्ये सर्वाङ्गुलसङ्कलनं गुणवचने» । "चतुष्कुणे मध्यसूत्रं चतुर्विंशतिधा भजेत् । अग्नेयकर्णिकासूत्रे तद्भागार्धमानतः ॥ चतुःसूत्राणां समभिसूत्रेषु वैसरः । मध्येतसूत्राद्भागे वृत्ते स्याद्वृत्तमध्यतः ॥ द्वादशांशं तु सूत्रं दूरतः तदाशेषु स्यात् । दक्षिणाभ्यां तु भुजार्धं कृत्वा चक्राद्यंशके ॥ न्यूनैः चतुर्भि-र्मानैः अर्धांशांशेभ्यः । पैतृकैश्चैव वा सौम्यो दक्षाणि यत्नतः ॥" अत्र मध्ये यद् भुजाद्यमर्जितं "खाताद् कुण्डस्य विस्तारः खनने तावदीरितमिति वचनात् । तेन कर्णिकाकरणमपि प्राप्तम् । तत्र कर्णिका किञ्चित् वक्तव्या । तदुक्तं यत्तन्त्र ग्रन्थे स-र्वाणि नाभिकमते "दद्यात् कर्णिका "वेदांशं सूत्राणि न्यसेदिति वक्ष्यति । तेन सा चतुरस्र-व्यासार्धकसूत्रेणोत्सेधा । तत्र यदि चतुरस्रव्यासार्धं, दृश्यते अन्येन तदा चतुरस्रव्यास-विस्तारेण इति वैदिकविशेषवचनाः भवन्ति । तत्र पार्श्विकसूत्रम् । "प्रमाणे द्वा च सप्त-भागौ व्यासमध्येऽन्यतममन्यत्रानौ । अत्रैव वर्तुलकुण्डमानपूर्वोक्तं वर्तुलम्-

(१) वृत्तासन्नमनादेश्यमवगन्तव्यं दृश्यते । वृत्तमात्रेऽयमिति ज्ञेयम् ।

(२) चतुरस्र । इत्यपि पाठः

एकं भागं बहिर्न्यस्य चतुरश्रं प्रकल्पयेत् ॥ ६५ ॥

विम्बाद् चतुरश्रान्तरं बहिः कुर्यादित्यर्थः । अथ कोणशब्देन कोणसूत्रम् । समचतुरश्रस्य यत्कोणसूत्रं पूर्वापरयोरन्यतरिमद्गुलानि तदर्धं पूर्वापरयोरसमद्गुलानि तदर्धं पूर्वोत्तरायोराङ्गुलानि *तत्प्रमाणेन* बाह्यस्य चतुरश्रस्य कोणाभ्यां बाह्यतः(१) *परिलिख्येत्* ॥ बाह्यचतुरश्रपरिधिरेखाकिंचिदर्थम् । *कोणाभ्यामि* तीक्ष्णाभ्याम् ॥ एवमाने- अर्धं छायामित्यादि । ततो *द्वितीय* *मत्यन्तसूत्रमभ्यासादृशमि* *कुण्डम्* । तत्र सूत्राण- प्रकारः ॥ कोणायामवेधोर्ध्वे लाञ्छने तयोर्मिथःपूर्वोक्तं दिशु सूत्रचतुष्टयं बाह्यचतुरश्रे लाञ्छनद्वये मध्यसूत्राण्येव चतुर्दिक्सूत्राणि एवमष्टसूत्राणि । तत्राष्टसूत्राणां संभवादष्टसूत्राणि पातयेदित्युक्तिः । इदमेव *यथाभ्यासमि*त्यनेनोक्तम् ॥ अत्र *क्षेत्रोत्पत्तिः* । तत्र योनि क्षेत्राणि मध्ये आयतचतुरश्रं पार्श्वयो विषमचतुरश्रे । तत्रायतस्यैको भुजः १/६४ ६×१/६४ सवर्णितः ४०७/६४ । द्वितीयो भुज. २१ "तया पतेच्चतुरश्रकोटिघात"इति । अनेन लब्धं क्षेत्रफलं २ ३४ अङ्गुलानि, यवा, २ यूकाः । ततो विषमचतुरश्रस्य भुः २६ मुख सवर्णितं ४०७/६४ तयो- र्योगार्धं ६/१२८ ८×१२ सवर्णितः १८७/१२८ "मुखतल तिथौ कुमुद्योगदलघ्नमि"ति लब्धं क्षेत्रफलम् । ५४८ अङ्गुलानि ९ । यवाः ६ यूकाः एवं द्वितीयस्यापि । सर्व मिलितम् ७३१ अङ्गुलानि ६ यवाः तेन चतुरश्राधिकचतुश्चत्वारिंशदङ्गुलानि न्यूनानि । अष्टभुजमयमत्र नास्ति । अन्यूनातिरि- क्तक्षेत्रफलानयनेनैव कुण्डमिति(?)लिखेत्तथा अष्टास्राणि अनेकानि कुण्डानि स्युः । तथाहि षड्वि- शतिविस्तारायामे बाह्यचतुरश्रे सार्धचतुर्दशमसाङ्गुले कोणायामेनोत्पादिते सति मध्यायतचतुर- श्रस्यैको भुजः ११ अपरो भुजः ११ अङ्गुलानि ७ यवाः । अस्य क्षेत्रफलम् २०८ अङ्गुलानि ४ यवाः । विषम- चतुरश्रस्य भुः ११ मुखं ११ अङ्गुलानि ७ यवाः । लब्धं सार्धचतुर्विंशत्यङ्गुलानि । अस्य क्षे- त्रफलम् १३३ अङ्गुलानि । षड्यवाः । एवमन्यस्यापि सर्वं मिलित्वा क्षेत्रफलं ४७६ तथा सप्तवि- शतिविस्तारायामे बाह्यचतुरश्रे षड्यवाः । अष्टाङ्गुले कोणायामेनाऽङ्कित्वे आयतचतुरश्रस्य भुजः १७ अपरः सार्धनवाङ्गुलानि । तस्य क्षेत्रफलं १६१ विषमचतुरश्रस्य भुः १० मुखं सार्धनवाङ्गु- लानि । लब्धोऽष्टाङ्गुलानि षड्यवाः । एवमस्य क्षेत्रफलम् १६० एवमपरस्यापि मिलित्वा क्षेत्र- फलम् ४७६ एवमष्टाविंशत्यायामविस्तारे बाह्यचतुरश्रे सार्धचतुर्दशाङ्गुलैः कोणायामैर्यो- त्पादिते मध्यायतचतुरश्रस्यैको भुजः २८ अपरः सप्ताङ्गुलानि पञ्चयवाः । तत्फलं २१३ विषमच- तुरश्रस्य भुः २८ मुखं सप्ताङ्गुलानि पञ्चयवाः । लब्धा दशाङ्गुलानि सार्धयवः । अस्य फलम् २८१ अङ्गुलानि ४ यवाः । एवमपरस्यापि । मिलित्वा क्षेत्रफलम् ४७६ एवमष्टाः सहस्राः प्रकारा- स्सम्भाव्यन्ते यदि तावन्त्यपि सर्वाणि अष्टास्रकुण्डानि । अत्र कुण्डस्यानुगणना समर्थ्यते । तेन यत्र कुण्डाद्गुणत्वं कुण्डक्षेत्रफलत्वं च तदेकादर्शं कुण्डमिति सम्प्रदायविदः । *चतुरश्रो- द्भवमष्टास्रं* चतुर्विंशत्या भवेत् । एकं भागं बहिर्न्यस्य चतुरश्रं प्रकल्पयेत् ॥ चतुर्दिक्षु तस्मादायतचतुरश्रान्तरं भवेत् । षड्भवशतिकोटिकोणायत्वं पञ्चशोधि- तैः ॥ सप्तांशैर्न्यूनं तच्चतुरश्रसमं भवेत् । द्विगुणमूलपञ्चांशादयं समदाङ्गुलं एव अत्र षड्विंशत्यङ्गुलानि चतुरश्रम् । षड्विंशत्यायामे बाह्यचतुरश्रे तत्र सप्ताङ्गुलानि पञ्चयवाः षड्यूकाः एतत्मानेन कोणायामेनोत्पादिते तेनात्र मध्यायतचतुरश्रस्यैको भुजः २६/८ । सवर्णि- तः ११/८ । अपरो भुजः ११/१६ ११-१/१६ सवर्णितः ६५/१६ पूर्ववत्तुल्ये क्षेत्रफलं २८८ तत्र कर्णयोर्विषम-

(१) अत्रापणीयषमी ।

कुण्डानां मेखलास्तिस्रो बहिर्भागे तु ताः क्रमात् ॥
उत्सेधायामतोऽप्येता वेदाग्न्यङ्गुलिनिर्मिताः ॥ १८ ॥
सर्वेषामपि कुण्डे स्युश्चतस्रोऽङ्गुलाधिकाः ॥

---

*दिन्त इति० तस्यम एक । यत्र मेखलात्रयं तत्र । एकमेखलापक्षः कनीयान् । इति । यदा तु अप्यवरोक्तविमेखलापक्ष एव उत्तमः पक्षः । तदा द्विमेखलपक्षो मध्यमः । एकमेखलापक्षः कनीयान् इति । *वशिष्ठसंहितायाम्०—"मेखलायां त्रयं वापि द्वयमेकमथापि वा" इति । *क्रियासारेऽपि०—"वाभिश्चोत्तिममायुक्तं कुण्डं श्रेष्ठं त्रिमेखलम् । कुण्डं द्विमेखलं मध्यं नीचं स्यादेकमेखलम्" इति । *अन्यत्रापि०—"त्रिषु कुण्डे मे खला मेखले द्वे यदा तिस्रो मेखलाः वा" इति । *सोमशम्भौ०—"त्रिमेखलं द्विजे कुण्डं क्षत्रियस्य द्विमेखलम् । मेखलैका तु वैश्यस्य" इति । तत्र सर्वकुण्डस्य प्रकृतिभूते चतुरस्रकुण्डे ... "...हस्तप्रमाणकुण्डस्य" इत्युक्तत्वात् तत्र वस्वोऽङ्गुलीर्वेदाग्निद्वयभागैः क्रमात् मेखलाः स्युरिति तात्पर्ये । "प्रथमद्वितीयतृतीयाः" आरभ्यत्वात् । तदुक्तं *सोमशम्भुना० "कुण्डानां च चतुर्थिंशो भागः खातोऽङ्गुलात्मकः । विस्तारेण कर्तव्या मेखला कण्ठमानतः" इति । *महाकपिलपञ्चरात्रे तु० स्पष्टमेव । "कुण्डस्य हस्तमानस्य स्याद्या द्वितीयाऽङ्गुलात्मिका स्मृता । तृतीया त्र्यङ्गुला स्यात्" इति ॥ *योगिनीहृदयेऽपि०—"मेखलाः स्युस्त्रि देवि ! हस्तादिषु विशेषतः । ..." इति । ...

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

... इत्युक्तेः । तत्र वाह्येऽवसर्वकुण्डादात्मसमाद्वंदभ्यन्तरमुच्चा अन्तरा वसोमध्यप्रमुखा तृतीया ... मेखलाः । एकहस्ते चतुरङ्गुलोत्सेधा चतुरङ्गुलविस्तृता ... अधो मे- खलाया उपरि द्वितीया त्र्यङ्गुलोत्सेधा त्र्यङ्गुलविस्तृता । तदुपरि द्व्यङ्गुलोत्सेधा द्व्यङ्गुलविस्तारा । एवं कलशोत्सेधानियमागुल्यपि अवस्थेयम् । उक्तं च "या या तु मेखला पूर्वा सा सा भूमिविदांशका" इति । तेन प्रथमा अन्तर्मेखला चतुरङ्गुलविस्तारा । बहिश्चतुरङ्गुलोच्छ्रया । द्वितीया मध्ये त्र्यङ्गुलोच्छ्रया त्र्यङ्गुलविस्तारा बहिश्च त्र्यङ्गुलोच्छ्रया । तृतीया-तु भवति द्व्यङ्गुलोच्छ्रया द्व्यङ्गुलविस्तारा । *तदुक्तं ... "कोण ४ राम ३ यमा २ द्व्यङ्गुलिरिति । कोणाश्चत्वारः । *अन्यत्रापि०—"चतुस्त्रिद्व्यङ्गुला यद्वा त्रिधाः सर्वत्र मेखलाः" इति । *विश्वकर्मीये०—"उन्नताश्च यथाकृतेरिति । *क्रियासारेऽपि०—"प्रथमामेखलोत्सेधश्चतुरङ्गुलसम्मितः । तदूर्ध्वमेकान्तरतो यथाकृममिति स्मृतम् ॥ तदूर्ध्वं मेखलोत्सेधमङ्गुलहीनं क्रमात् । चतुस्त्रिद्व्यङ्गुलोच्छ्रायो मेखलाः त्रिषु कल्पयेत्" इति । *अन्यत्रापि०—"प्रथमा चतुरङ्गुला- यामा उन्नता सा चतुरङ्गुलैः । मध्या तु त्र्यङ्गुला बाह्ये तृतीया तु द्व्यङ्गुलैः" इति । *सिद्धान्त- शेखरेऽपि०—"चतुस्त्रिद्व्यङ्गुलोत्सेधा मेखलानां क्रमेण तु" इति । पुनरप्यङ्गुलविभागो कृत्वा "चतुर्भिश्च त्रिभिर्द्वाभ्यामङ्गुलैर्मध्या ... । ... विस्तारादुच्छ्रा- ... इति । ...

[illegible]

[illegible]

... उत्तमोत्सेधाङ्गुलसा मता" इति ॥ अथ द्वितीयतृतीययोः चतुर्भागत्रिभागताश्चता ज्ञेया । *तद्भास्करम्०—लिखितपुस्तकविरोधात् । पूर्वत्वविचारकरणाभावाच्च । "दि-

एकहस्तमिते कुण्डे वेदाग्निनयनाङ्गुलाः ॥ ६९ ॥
मेखलानां भवेदन्तः परितो नेमिरङ्गुलात् ॥
एकहस्तस्य कुण्डस्य वर्द्धयेत्तं क्रमात्सुधीः ॥ ७० ॥
दशहस्तान्तमन्येषामर्द्धाङ्गुलवशात्पृथक् ॥

[illegible]

वङ्गुलोच्छ्रिताः। सर्वतोऽङ्गुलचतुष्कविस्तृताः मेखलाः सकलसिद्धिदा मताः॥" इति तन्मतानुसारिभिरन्यैरपि सर्वेषां मेखलामाने "वितस्त्यष्टवद्र्धकैः" रित्युक्तम्। तत्तु "साक्षात्सकलसिद्धिदा मता" इत्युक्तत्वात्फलविशेषतो ज्ञेया। तथापि कण्ठादूर्ध्वं प्रथममेखला द्वादशाङ्गुलविस्तारा [illegible]

[illegible]

तन्मानमुक्तं *लक्षणसंग्रहे*—"मेखलाः पञ्चधा कार्याः षट्पञ्चाब्धित्रिपक्षके." इति। *सिद्धान्तशेखरेऽपि* "षड्बाणाब्धिवह्निनेत्रमिताः स्युः पञ्च मेखलाः" इति। द्विमेखलापक्षे तल्लक्षणमुक्तं *तन्त्रान्तरे*—"षड्भागेनाष्टमांशेन मेखलाद्वितयं मतमि"ति, एकमेखलापक्षेऽपि षडङ्गुलं षडङ्गुलमविस्तारोन्नतिशालिनी" इति योनिलक्षणे वक्ता ग्रन्थकृता सूचित एव। तन्मानमुक्तं *पिङ्गलामते*—"एका षडङ्गुलोत्सेधविस्तारा मेखला मता" इति। *महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि*—"मेखलैकाथवा कार्या। सा चतुर्थांशविस्तारा" इति *प्रपञ्चेऽपि* "कण्ठाङ्गुलादूर्ध्वं कार्या मेखलैकाथवा षडङ्गुला" इति। *सिद्धान्तशेखरेऽपि*—"कुण्डानां मेखलाः कुर्यादेकां वा षड्मिताङ्गुलीः" इति। *सोमशम्भुरपि*। "षडङ्गुलैः षड्भिर्वा कार्या द्वि"ति *मन्त्रसारेऽपि* "षट्संख्यातिथ्यङ्गुलोन्नतिविस्तरा मेखलेत्ये"ति। *कामिके* तु विशेषः "स्यात्षडंशेन भागेन। मेखला पृथुलोन्नता कुण्डकान्तात् मेखला। सर्वेषां तु प्रकर्तव्या मेखलैकात्र लाघवादि"ति ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

मन्मानमाह—*मेखलानामिति*। मेखलानामन्तः परितः सर्वतः अङ्गुलादङ्गुलमाना नेमिरेकहस्तस्य कुण्डस्य भवेदिति सम्बन्धः। अङ्गुलादङ्गुलमित्याद्यर्थः। [illegible] यदा षडङ्गुलेति वा [illegible] तदा सामान्यविकल्पेन ग्राह्यमाणम्। [illegible] भवति। द्विहस्तादावपि तत्कल्पनामनुविधाय एव नेमि। [illegible] "दशहस्तान्तमन्येषां क्रमाद्वर्द्धयेदि"त्युक्तम् तत्तु द्विहस्तादिविषयम्। [illegible] इति। तदुक्तं *महाकपिलपञ्चरात्रे*—"चतुर्विंशतिभागेन कण्ठे वै परिकीर्तितः" इति। तत्र [illegible]। [illegible] सार्द्धमङ्गुलम्। तदुक्तं *मन्त्रमुक्तावल्याम्*—"[illegible] कुण्डेषु। [illegible] च सार्द्धमर्द्धाङ्गुलैः। [illegible] च [illegible]" इति। *कामिके* [illegible] "[illegible]" इति। *सोमशम्भुरपि* "[illegible]" इति। [illegible] प्रथमाङ्गुलेन [illegible]। तदुक्तम् [illegible]—"[illegible] मेखला कार्या" इति। *पिङ्गलामतेऽपि* "[illegible]" इति। [illegible]—"कण्ठाङ्गुलादूर्ध्वं कार्य" इति। [illegible]—"कुण्डे हस्तमिते कण्ठं कुर्यादङ्गुल [illegible]" इति। [illegible] "[illegible]

कुण्डे द्विहस्ते सा ज्ञेया रसवेदगुणाङ्गुला ॥ ७१ ॥
चतुर्हस्तेषु कुण्डेषु पञ्चवेदगुणाङ्गुलाः ।
कुण्डे रसकरे ताः स्युः षड्बाणाग्न्यङ्गुलान्विताः ॥ ७२ ॥
अष्टहस्तमिते कुण्डे सप्तषट्पञ्चकाङ्गुलाः ॥ ७३ ॥
दशहस्तमिते कुण्डे मनुभानुदशाङ्गुलाः ।
विस्तारोत्सेधतो ज्ञेया मेखला सर्वतो बुधैः ॥ ७४ ॥
होतुरग्रे योनिरासामुपर्यश्वत्थपत्रवत् ।

अतः सर्वकुण्डेष्वयं विधिः । चतुर्विंशतिरित्यं भागमङ्गुलं परिकल्पयेत्" इति । सद्दीपकाव्याख्यानम् "यवोऽष्टयूकोऽङ्गुलमि"त्यादिना प्रसिद्धेनैव हस्ताङ्गुलव्यवहारेण होमाङ्गुलानुष्ठानम् । इयन्तु तत्तद्विमानकथनार्थं परिभाषा क्रियते । विस्तीर्णेषु कुण्डेषु चतुर्विंशतिधा विभज्य भागो यस्तद्विंशतिमेखलायाम्नायपरिमाणमङ्गुलं परिकल्पयेदिति ॥ अत एव "सर्वकुण्डेष्वयं विधिरि"त्युक्तम् ॥ अन्यत्रापि "हस्तोऽष्टपञ्चमात्रः स्यात् कुण्डे तु करमात्रकः" इति । अन्यत्रापि "कुण्डस्यैव करस्यास्य चतुर्विंशतिभिर्भागैरङ्गुलैर्भवे"दिति ॥ द्विहस्तादिकुण्डानां विस्तारायामे सूचयन् मेखला आह—कुण्डे इति । अत्र सर्वत्र यथासम्भवाद्दशाङ्गुलैः पूर्वोक्तमेखलाः कार्याः । "विस्तारोत्सेधतो ज्ञेया" इति वक्ष्यमाणे पूर्ववत्सर्वत्र सम्बध्यते ॥ रसवेदगुणाङ्गुला इति अत्रपञ्चान्तरमात्रास्वैतेऽपि शिल्पशुद्धिपरास्तार्थं शिल्पशास्त्रानुसारेण बुद्धिमद्भिरन्यापि । तत्र षडङ्गुलानि प्रथमा द्वे पूर्वे । इयं प्रथमा । चतुरङ्गुलानि द्वौ यस्यां सा । द्व्यङ्गुलं षट्पदाः प्रथमा अन्त्या । अत्र यदपि त्रिहस्तपञ्चहस्तानां मेखला नोक्तास्तथापि अग्रे "पञ्चहस्तमिते कुण्डमेखले" विशेषणे । अष्टमी दशमे यावत्स्यात् हस्तेन वर्धये-दिति त्रिहस्तादीनां विनियोग अतः । अन्यत्र मेखलामानमपि पूर्ववत् यथाष्टमद्वादशाङ्गुलमेव । तत्र त्रिहस्ते षडङ्गुलानि सप्तपञ्चास्त्रियोः पञ्चाङ्गुलयोः द्वितीया । पञ्चाङ्गुलानि एको यवः सप्ताङ्गुलपञ्चयोः सर्वमहिमा अन्त्या । षोडशाङ्गुलानि प्रथमा यवाः पञ्च यूकाः षट् लिक्षास्त्वत्र तोमा अन्त्या ॥ ७० ॥ ७१ ॥

चतुर्हस्त इति । पञ्चयोऽष्टौ । रसाः षट् । गुणानि चत्वारि ॥ अत्र यथाष्टमद्वादशाङ्गुलमन्यत्रैव प्रदर्शितम् । एवं नवहस्तादावपि ज्ञेयम् ॥ ७२॥७३॥७४ ॥

योनिमाह—होतुरिति । आसामेतासामुपरि मध्यभागे होतुरग्रे अश्वत्थपत्रवद्योनिः कार्या । तदुक्तं सोमशम्भुना—"तासामुपरि योनिः स्यान्मध्येऽश्वत्थदलाकृतिः" इति । कुण्डं च पूर्वोक्तयोनिः कुण्डाकारा कार्या । होतुरग्रमस्यान्तेन—एतदुक्तं भवति वेदी यथा पृष्ठभागे न पतति होतुश्च प्राङ्मुखत्वम् उदङ्मुखत्वं वा भवति तथा—नैर्ऋत्यादिदिक्षु मेखलोपरि केचित् दिग्दक्षिणमेखलोपरि योनिः स्यात्पश्चिमेति । तदुक्तं स्वायम्भुवे "प्रागादिवारुणकुण्डानां प्रोक्ता योनिरुदङ्मुखा । पूर्वमुखाः स्मृताः शेषा यथायोग्यं व्यवस्थिताः" इति । अन्येऽपि "दक्षिणस्या पूर्वयाम्ये जलस्या पश्चिमोत्तरे । अन्यस्मिन्नपि कुण्डस्य योनिर्दक्षिणस्थिता" इति । अत्र पूर्वोत्तरे आग्नेयी नैर्ऋत्यां तिर्यग्वायव्ये उत्तरे ईशाने । सिद्धान्तशेखरेऽपि । "इन्द्रादिषु सर्वेषु कुण्डयोनिः सौम्यमुखा स्मृता । योनिः पूर्वमुखाग्न्येषु पूर्वशास्त्रेऽन्यतरा स्मृता" इति । क्रियासारेऽपि "होमकुण्डस्य योन्या दक्षिणे पश्चिमेऽपि च" इति । सोमशम्भुरपि—"पूर्वादिदिगाश्रयकुण्डानां योनिः स्यादुत्तरानना । पूर्वानना तु शेषाणामैशान्येऽन्यतरा तयोः" इति । अथैतान्यहानि पूर्वोक्तेन नवमं कुण्डं गृहीतम् । एतेन पूर्वाग्नेयदक्षिणकुण्डानि नवमं च कुण्डमुत्तरायणम् । अन्यानि पञ्च कुण्डानि प्राङ्मुखानीति ॥ तस्याः प्रमाणमाह—मुखेति ॥ एकहस्तप्रकृतिकत्वात् सर्वकुण्डानां चतुः षडष्टद्वादशाङ्गुलैः आयामविस्तारो-

मुष्टयरत्न्येकहस्तानां कुण्डानां योनिरीरिता ॥ ७५ ॥
षट्चतुर्द्व्यङ्गुलायामविस्तारोन्नतिशालिनी ॥
एकाङ्गुलं तु योन्यग्रं कुर्यादीषदधोमुखम् ॥ ७६ ॥
एकैकाङ्गुलतो योनिं कुण्डेष्वन्येषु वर्द्धयेत् ।
यवद्वयक्रमेणैव योन्यग्रमपि वर्द्धयेत् ॥ ७७ ॥
स्थलाद्वारभ्य नालं स्याद्योन्या मध्ये सरन्ध्रकम् ॥

प्रतिमुष्टा सर्वत्र योनिः कार्या । तदुक्तं *मन्त्रान्तरे* "मुष्टयरत्न्येकहस्तानां योनिः कुण्डानां [illegible] । आयता विस्तृता तुङ्गा [illegible] तदग्रकम्" इति । *क्रियासारेऽपि* "तत् षडङ्गुलायामविस्तारा चतुरङ्गुलम्" इति । इदं तु मुष्टिमेखलापक्षे *अन्ये त्वन्यथा वर्णयन्ति* । षट्चतुर्द्व्यङ्गुलायामेति द्वादशाङ्गुलदैर्घ्या षडङ्गुलविस्तारेति । अष्टाङ्गुलविस्तारा द्व्यङ्गुलोच्छ्रितेति । तदुक्तम् *स्वायम्भुवे* "मेखला मध्यतो योनिः कुण्डार्द्धव्यासविस्तृता" इति । *सिद्धान्तशेखरेऽपि* *दैर्घ्ये [illegible] निर्विस्तारेणाष्टकाङ्गुला । [illegible] इति । *प्रयोगसारेऽपि* "त्रिभागो मध्यतो यो- [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] सा तु" इति । *सिद्धान्तसमयेऽपि* "विस्तारा [illegible] योनेः [illegible]" इति । *अन्यत्रापि* "[illegible] । तेन द्व्यङ्गुलाद्यायाम [illegible] । [illegible] विस्तारस्य [illegible] । [illegible] , योनिमध्ये किञ्चिन्निम्नं कार्यम् । तदुक्तं *सोमशम्भौ* "मध्ये [illegible]" ॥ [illegible] योनिं मन्यन्ते ॥ अन्ये तु षट्चतुर्द्व्यङ्गुलेति [illegible] मन्यन्ते । तेन द्वादशाङ्गुलविस्तारा द्वादशाङ्गुलदैर्घ्या द्वादशाङ्गुलोच्चा योनिः कार्येत्याहुः । तदुक्तं *[illegible]* "[illegible] योनिं [illegible]" । *अन्यत्रापि* "[illegible] योनिं [illegible] दशाङ्गुला । [illegible] । [illegible] । इदं तु लक्षणं [illegible] । यदा द्वादशाङ्गुलमेखला [illegible] *[illegible]* "[illegible] मेखला पूर्वा विस्तृत्या द्वादशाङ्गुला । द्वितीया [illegible] तृतीया मेखला [illegible] चतुरङ्गुला । पृथक् विस्तारमेतासु चतुरङ्गुल [illegible] । [illegible] सा [illegible] द्वादशाङ्गुलाम् । [illegible] । [illegible] विस्तारा [illegible] कुण्डे [illegible] । [illegible] योनि [illegible] तेन" इति । [illegible] ॥ [illegible] विंशांशेन सर्वत्र योन्यग्रमपि [illegible] । [illegible] "कुण्डार्द्धे [illegible] इति । [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

सार्द्धेन्दुकुण्डकोणेषु योनिं तां सम्यगालिखेत् ॥ ७८ ॥
कुण्डानां च दशांशेन नाभिमम्बुजसन्निभाम् ॥
तत्तत्कुण्डानुरूपं वा मानमस्य विधीयते ॥ ७९ ॥
कुण्डमध्ये दशांशेन नाभिरम्बुजसन्निभा ॥
त्रिविधाद्यकुण्डेषु कुण्डेष्वन्येषु तद्रूपवेत् ॥ ८० ॥
पद्मवच्चैव नाभिं कुण्डकुण्डाकृतौ ॥
योनिकुण्डे योनिमम्बुजकुण्डे नाभिं विवर्जयेत् ॥ ८१ ॥
नाभिरेषां त्रिधा भिन्ना मध्ये कुर्वीत वर्तुलाम् ॥
चतुरस्रेऽष्टमांशेन परितः परिकल्पयेत् ॥ ८२ ॥
मुष्टिमात्रमितं कुण्डं शताद्धे संप्रचक्षते ॥
सहस्रेऽरत्निमात्रं स्याद्धस्तमात्रं महस्रके ॥ ८३ ॥
द्विहस्तमयुते लक्षे चतुर्हस्तमुदीरितम् ॥
दशलक्षे तु षड्हस्तं कोट्यामष्टकरं स्मृतम् ॥ ८४ ॥
एकहस्तमितं कुण्डमेकलक्षे विधीयते ॥
स्थानानां क्रमशः पादक्रमवृद्ध्या प्रवर्धयेत् ॥ ८५ ॥

आग्नेयकोणादारभ्य कोणे कार्यमित्युक्तम् । तेन चतुरस्रकुण्डेऽपि नैर्ऋत्यां आग्नेयकोणमारभ्य वेदीं कृत्वा तदुपरि कोणे स्थापयेदित्यर्थः । यथे मध्ये यावदर्धं यथा भवति तथा मध्ये मध्यमेवाग्रेऽपि द्विजविदित्वा तदर्थं मध्ये विधाय सम्यगासन्नमानः पूर्ववत् इत्यर्थः । तदुक्तं क्रम-दीपे० "स्थण्डिलस्य योनिः स्याद्द्वादशमेखला समा" इति । यत्तु "मध्ये सत्यकं कमिति" शास्त्रविशेषमिति वचनं न चाग्नेय एव । अतः सत्यमध्येव सामान्यतत्पावत्वात् । मध्य सत्यम-हयो स्वरस्तादयोऽस्तीव । न च मानात् कार्ये परिध्यादिष्वायतमिति वाच्यम् । इत्येतादृ-शावधीनात् । परिधिविदित्वा तत्स्वभावात् । अघोमुखे तु० । "योन्या पश्चिमतो नाल-मायामे चतुरङ्गुलम् । त्रिद्वैकाङ्गुलविस्तारं क्रमाद्भूतलमित्यनेन" इति ॥ ७८ ॥

नाभिमाह—कुण्डानामिति० । कुण्डानामन्तरालेऽपि कल्पयेत् । कुण्डानां पद्माकारं वा नाभिं कृत्वा तन्मध्ये स्थापयेदित्यर्थः । "नाभौ कथितो नाभिः प्राग्वदेव तु कुण्डोदित" नाभितादृक् कुण्डिष्टांऽस्यपि ॥ ७९ ॥

कुण्डमध्ये० । दशांशविस्तारायाम् । तत्रापि प्राग्वदेव दलान्वया सर्वकुण्डसदृशीभूत-त्वात् । कुण्डविस्तारदशांशेन विस्तृता तदर्धोच्चा इत्युक्तं भवति ॥ तदनुक्तमादायमेवाह—नाभिरिति ॥ ८० ॥ ८१ ॥

कुर्वीतेति । "अर्धेनेन्दुनि शेष. । तथा च नारायणीयेऽपि० "चाष्टौ योगयुक्तः साते कुण्डे शक्ताभिमेखला" इति ॥ ८२ ॥

अथ कुण्डादिकुण्डानां त्रिविधमाह—मुष्टीत्यादि कोट्यामष्टकरमित्यन्तेन० । शत-होमे० । अरत्निमात्रमिति कर्तरः । तदुक्तम्० "मुष्टिमात्रं शतार्धे तु शते चारत्निमात्रकम्" इति । संहितायां तु० । "कुण्डं च कोटिहोमेऽपि तदर्द्धेऽपि कराष्टकम्" इति ॥ ८३ ॥ ८४ ॥

पक्षान्तरमाह—एकेति० । इदं तु कुण्डान्तराणामेकमेकहस्तं होमार्थं वा पञ्चक-हस्तमाह । तदूर्ध्वं तु षड्हस्तपरिमितं करणेऽपि वा ज्ञेयम् । कोट्यामष्टकरमित्यनेन वि-कल्पेन तस्य । अभिप्रायमेतत्तु० विशेषः "लक्षार्धे विंशते कुण्डं दशहोमे

दशहस्तमितं कुण्डं कोटिहोमे(१)ऽपि शस्यते ॥
सर्वसिद्धिकरं कुण्डं चतुरस्रमुदाहृतम् ॥ ८६ ॥
पुत्रप्रदं योनिकुण्डमर्धचन्द्राभं शुभप्रदम् ॥
शत्रुक्षयकरं त्र्यस्रं वर्तुलं शान्तिकर्मणि ॥ ८७ ॥
छेदमारणयोः कुण्डं षडस्रं पद्मसन्निभम् ॥
वृष्टिदं रोगशमनं कुण्डमष्टास्रमीरितम् ॥ ८८ ॥
विप्राणां चतुरस्रं स्याद्राज्ञां वर्तुलमिष्यते ॥
वैश्यानामर्धचन्द्राभं शूद्राणां त्र्यस्रमीरितम् ॥ ८९ ॥
चतुरस्रं तु सर्वेषां केचिदिच्छन्ति(२) देशिकाः ॥

[illegible]

[illegible]

कुण्ड(१)रूपं तु जानीयात्परमं प्रकृतेर्वपुः ॥ ९० ॥
प्राच्यां शिरः समाख्यातं बाहू दक्षिणसौम्ययोः ॥
उदरं कुण्डमित्युक्तं योनिः(२) पश्चिमतोभवेत् ॥ ९१ ॥
नित्यं नैमित्तिकं होमं (३)स्थण्डिले वा समाचरेत् ॥
हस्तमात्रेण तत्कुर्याद्वालुकाभिः सुशोभनम् ॥ ९२ ॥
अङ्गुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रं समं ततः ॥

भिन्ने अन्यथा भावे दोषमाह—*विश्वकर्मा* "खाताधिके भवेद्रोगी हीने धेनुधनक्षयः । वक्रकुण्डे तु सन्तापो मरणं छिन्नमेखले ॥ मेखलारहिते शोको ऽभ्यधिके वित्तसंक्षयः । भार्याविनाशनं कुण्डे प्रोक्तं योन्या विना खलु ॥ अपत्यध्वंसनं प्रोक्तं कुण्डं यत्कण्ठवर्जितम्" इति । *आगमान्तरेऽपि* "मानाधिके भवेन्मृत्युर्मानहीने दरिद्रता" इत्यादि ।*क्रियासारेऽपि* "न्यूनाधिकप्रमाणे यत् कुण्डं अर्थैरमेखलम् । अङ्गाररहिते यच्च यजमानविनाशकृत्" इति । *वसिष्ठसंहितायामपि* "अनेकरोगदं कुण्डमत्र न्यूनाधिकं यदि । तस्मात्सम्यक् परीक्ष्यैव कर्त्तव्यं शुभमिच्छता" इति । *सिद्धान्तशेखरेऽपि* "मानहीने महाव्याधिरधिके शत्रुवर्द्धनम् । योनिहीने स्वरस्मारो वागूरुत्वः कण्ठवर्जिते" इति । *भवत्रयामलेऽपि* "खाताधिके सुतद्वेषो मानहीने दरिद्रता । वामोथ. कण्ठहीने स्यादरमिद्धिर्मूलतातेः ॥ अधिके चाऽसुरोभोगो माने- नाधिकमेखले । व्याधयः सम्भवन्तस्ते वीतोष्ठे स्यादपस्मृतिः(४) "वक्रत्वात्स्फुटिते छिद्र- संकुले चान्यथा(५) भवेत्" इति । अन्यापि *क्रियासारे* आचार्यकलोक्ता "दिग्देशकुण्ड- निर्मुक्तो योऽसौ लौकिको हि सः । तस्माद्दिग्देशकुण्डानि यथायाग्युक्तलक्षणैः ॥ कुण्डमेवं विधं न स्यात् स्थण्डिलं वा समाश्रयेत्" इति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥

कुण्डं खातरूपं *योनिः पश्चिमतः* इति नित्याभिप्रायेण एककुण्डाभिप्रायेण च प- श्यद्रुक्ति ॥ ९१ ॥

कुण्डानुकल्पमाह-*नित्यमिति*। *अङ्गुलोत्सेधसंयुक्तम्* अङ्गुलं पूर्वोक्तलक्षणं, यद्वा अङ्गुलानां हस्तमात्राणां चतुर्णां च उत्सेधसंयुक्तम्, यदाहुः—"स्थण्डिले हस्तिमात्र- मात्रे वाङ्गुलचतुर्गुणमपि सुसमं निर्मिते वालुकाभिः ॥ चतुः काष्ठमथाङ्गुलोत्सेधमेके दुधा हस्तविस्तारमुच्चमाहुरि"ति। इदमल्पहोमविषयमिति बोध्यम् । तदुक्तम् *वसिष्ठसंहितायाम्* "इषुमात्रे स्थण्डिले वा संक्षिप्ते होमकर्मणि" इति । *क्रियासारे* तु स्थण्डिले देशविशेषोऽ- प्युक्तः "होमोऽङ्गदिशु प्राक्प्रवः प्रागुदक्प्रवणोऽथवा ॥ उदक्प्रवः प्रदेशो वा स्थण्डिलस्य स्थले स्थलम्" इति। *पिङ्गलामते तु विशेष* "होमे प्रशस्यते कुण्डं स्थण्डिलं वा (६)हस्त- न्तिके"ति॥ *वायवीयसंहितायामपि* "अथाग्निकार्यं वक्ष्यामि कुण्डे वा स्थण्डिलेऽपि वा। वेद्यां वाऽयसे पात्रे मृन्मये वा नवे शुभे" इति।"स्थण्डिलं वालुकाभिर्वा रचयेच्चतुरस्रम्" इति *क्रियासारे विशेष.*॥ होमे अग्निजननमपि विलोकनीयम् । तदुक्तं *मन्त्र* "ततो होमं समाचि-

---

(१) कुण्डस्वरूप—इत्यपि पाठः । (२) योनिः पश्चिमेऽपि श्लिष्टे । इत्यपि पाठः ।

(३) काम्यं—इत्यपि पाठः ।

(४) अपस्मारो-रोगविशेष । विस्मृतिरेतत्त्वेन्याः ॥

(५) शोकान्वितता । "वाच्यस्तु कुत्सितेऽन्येवच्चैवच" इतिमेदिनी ॥

(६) हस्तन्ती एव हस्तितया आवश्यकानी । "अंगीठी-"ति प्रसिद्धा । तथा चा- मरः । "अङ्गारधानिकाऽङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि" इति॥"हसन्त्यङ्गारधान्यत्रे"ति हैमचन्द्रे ।

चतुरस्रे चतुष्कोष्ठे कर्णसूत्रसमन्विते ।
चतुर्ष्वपि च कोष्ठेषु कोणसूत्रचतुष्टयम् ॥ १०६ ॥
मध्ये मध्ये यथा मत्स्या भवेयुः पातयेत्तथा ।
पूर्वापरायते द्वे द्वे मन्त्री याम्योत्तरायते ॥ १०७ ॥
पातयेत्तेषु मत्स्येषु समं सूत्रचतुष्टयम् ।
पूर्ववत्कोणकोष्ठेषु कर्णसूत्राणि पातयेत् ॥ १०८ ॥
तदुद्भूतेषु मत्स्येषु दद्यात्सूत्रचतुष्टयम् ।
ततः कोष्ठेषु मत्स्याः स्युस्तेषु सूत्राणि पातयेत् ॥ १०९ ॥
यावच्छतत्रयं मन्त्री षट्पञ्चाशत्पदान्यपि ।
तावत्तेनैव विधिना तत्र सूत्राणि पातयेत् ॥ ११० ॥
षट्त्रिंशता पदैर्मध्ये लिखेत्पद्मं सलक्षणम् ।
बहिः पङ्क्त्या भवेत्पीठं पङ्क्तियुग्मेन वीथिकाम् ॥ १११ ॥
द्वारशोभोपशोभास्रान् शिष्टाभ्यां परिकल्पयेत् ।
प्रागुक्तविधिना मन्त्री ततः पद्मं समालिखेत् ॥ ११२ ॥

"मत्स्यमेव पतनं [illegible] भुवे । [illegible] "सुवर्णपुरी नैऋती वायौ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] इति । [illegible] "[illegible] [illegible] ॥ [illegible] इति । [illegible] "[illegible] सुवर्णपुरी भुवे । । [illegible] इति ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥

अथ वेदिकायां सर्वतोभद्रादिमण्डलरचनामाह—चतुरस्र० इति, [illegible] कर्णसूत्रसमन्विते चतुष्कोष्ठयुक्ते चतुरस्रे कुर्यादित्यर्थः ॥१०६॥

इत्थं [illegible] षोडशकोष्ठान्याह—चतुर्ष्वपि० । चतुर्षु कोणसूत्रचतुष्टयं तथा दद्यात् यथा मध्ये मध्ये मत्स्या भवेयुः । मन्त्री तेषु मत्स्येषु द्वे पूर्वापरायते । द्वे याम्योत्तरायते इति सूत्रचतुष्टयं पातयेदिति सम्बन्धः । एवं षोडशकोष्ठा भवन्ति ॥ १०७ ॥

[illegible]—पूर्ववदिति० । [illegible] कोणकोष्ठेषु पूर्ववत् कर्णसूत्रचतुष्टयं दत्त्वा [illegible] सूत्रचतुष्टयं दद्यात् । [illegible] सूत्रं दद्यात् । एवं चतुःषष्टिकोष्ठानि भवन्ति ॥ १०८ ॥ १०९ ॥

[illegible] ॥ ११० ॥

[illegible] ॥ १११ ॥ ११२ ॥

दलमूलेषु युगशः केसराणि प्रकल्पयेत् ॥
एतत्साधारणं प्रोक्तं पङ्कजं मन्त्रवेदिभिः ॥ ११८ ॥
पदानि त्रीणि पाद्यार्थं पीठकोणेषु मार्जयेत् ॥
अवशिष्टैः पदैर्विद्वान् गात्राणि परिकल्पयेत् ॥ ११९ ॥
पदानि वीथिसंस्थानि मार्जयेत्पङ्क्तिभेदतः ॥
दिक्षु द्वाराणि रचयेद्द्विचतुष्कोष्ठकैस्ततः ॥ १२० ॥
पदैस्त्रिभिरथैकेन शोभाः स्युर्द्वारपार्श्वयोः ।
उपशोभाः स्युरेकेन त्रिभिः कोष्ठैस्तदन्तरम् ॥ १२१ ॥
अवशिष्टैः पदैः षड्भिः कोणानां स्याच्चतुष्टयम् ।
रजोभिः पञ्चभिर्वर्णैर्मण्डलं तन्मनोहरम् ॥ १२२ ॥
पीतं हरिद्राचूर्णं स्यात्सितं तण्डुलसम्भवम् ।
कुसुम्भचूर्णमरुणं कृष्णं दग्धं पुलाकजम् ॥ १२३ ॥
बिल्वादिपत्रजं श्यामं मिश्रितं पञ्चवर्णकम् ।

[illegible] ॥ ११७ ॥

[illegible] ॥ ११८ ॥

[illegible] ॥ ११९ ॥

[illegible] ॥ १२० ॥

[illegible] ॥ १२१ ॥

[illegible] ॥ १२२ ॥

[illegible] ॥ १२३ ॥

[illegible]

अङ्गुलोत्सेधविस्ताराः सीमारेखाः सिताः शुभाः ॥ १२४ ॥
कर्णिकां पीतवर्णेन केसराण्यरुणेन च।
शुभ्रवर्णेन पत्राणि तत्सन्धिः श्यामलेन च ॥ १२५ ॥
रजसा रञ्जयेन्मन्त्री यद्वा पीतैव कर्णिका।
केसराः पीतवर्णाश्च अरुणानि दलानि च ॥ १२६ ॥
सन्धयः कृष्णवर्णाः स्युः पीतेनाप्यसितेन वा।
रञ्जयेत्पीठगर्भाणि पादाः स्युररुणप्रभाः ॥ १२७ ॥
गात्राणि तस्य शुक्लानि विथीषु च चतसृषु।
आलिखेत्कल्पलतिका दलपुष्पफलान्विताः ॥ १२८ ॥
वर्णैर्नानाविधैर्मिश्राः सर्वदृष्टिमनोहराः।
द्वाराणि श्वेतवर्णानि शोभा रक्ताः समीरिताः ॥ १२९ ॥
उपशोभाः पीतवर्णाः कोणान्यसितभांसि च।
तिस्रो रे(ले,)खा बहिः कुर्यात्सितरक्तासितैः (१)क्रमात् ॥ १३० ॥
मण्डलं सर्वतो भद्रमेतत्साधारणं स्मृतम्।
चतुरस्रां भुवं भित्त्वा दिग्भ्यो द्वादशधा सुधीः ॥ १३१ ॥

दीभूतं रजः पीतं स्वर्णमित्यादि। श्यामतन्त्रेणात्र हरिद्वर्णो गृह्यते। *महाकपिलपञ्चरात्रे तु* । अन्यथाप्युक्ता। "पीतं क्षितिस्तु विज्ञेया शुक्लमापः प्रकीर्तिताः। तेजो वै रक्तवर्णं स्याच्छ्यामो वायुः प्रकीर्तितः॥ आकाशं कृष्णवर्णं तु पञ्चमं तु महामुने। सितेऽधिदेवता रुद्रो रक्ते ब्रह्माऽधिदेवता॥ पीतेऽधिदेवता विष्णुः कृष्णे चैवाच्युतः स्मृतः। श्यामेऽधिदेवता नागः समाख्यातो मयाऽनघ॥ शुक्लं महायज्ञे हन्ति रक्तं मृगगणोद्भवम्। कृष्णं सर्वासुरोत्साहं पीतं वैनायकीं तथा॥ पैशाची राक्षसी चैव निघ्नन्ति हरितं रजः। तस्माद्धोमेऽभिषेके च यागे चैव विशेषतः॥ वर्णपञ्चकसम्पूर्णं तैस्तु देवसमुद्भिकारकमित्यादि। *तन्त्रान्तरे तु* विशेषः— "शालस्तु काण्डैर्यदि सिद्धिमुक्तं तद्वर्णरत्नैरिह मण्डलानि। आभूषयेन्मौक्तिकपुष्परागमाणिक्यनीलैर्हरितैश्च रत्नैः" इति। *सीमा रेखा* इति सर्वाः ॥ १२४ ॥ १२५ ॥

पूर्वं श्वेतकमलमुक्त्वा रक्तकमलमाह—*यद्वेति*। विष्णुसात्वतोक्ताशौ तु व्यवस्थितविकल्पोऽज्ञेया। *पीतैवेति*। द्विर्भावपक्षेऽपि ॥ १२६ ॥

पक्षान्तरं समाप्य प्रकृतमाह—*पीतेनेति*। स्वेच्छया विकल्पोऽयम्। *पीठगर्भाणी-ति*। कमलक्षेत्रकोणानि। तत्र गर्भे पद्मामस्तीति गर्भे कोणस्थानम्। अर्शादित्वादच्। ततो मत्वर्थीयः ॥ १२७ ॥

तस्येति। पीठस्य कल्पलतिकारेखामुपरेखाश्च ज्ञेयम् ॥ १२८ ॥

बहिरिति। सर्वबाह्यसीमारेखाया बाह्येऽस्य। *वसिष्ठसंहितायां तु विशेषः*—"पूर्वे पीतं सितं देयं पश्चिमेऽप्युत्तरे तथा। रक्तं तु दक्षिणे कृष्णं पावके बहिरीरितम्॥ नैरृते नीलवर्णं तु वायव्ये धूम्रवर्णकम्। ईशे गौरं विनिर्दिष्टमन्तरेष्वेवं क्रमः" इति ॥ १२९ ॥ १३० ॥

मण्डलान्तरमाह *चतुरस्रामिति*। अत्र मत्स्योत्पादनप्रकारासम्भवात् *दिग्भ्यो द्वादशधेति* उक्तिः। तत्र चतुर्दिक्षु द्वादशधा भूमिं विभज्य *तत्र सूत्राणि पातयेदिति*। तत्र

(१) कार्याऽसितरक्ताऽसिताः। इत्यपि पाठः।

पातयेत्तत्र सूत्राणि कोष्ठानां दृश्यते शतम् ।
चतुश्चत्वारिंशदाढ्यं पश्चात्षट्त्रिंशताम्बुजम् ॥ १३२ ॥
कोष्ठैः प्रकल्पयेत् पीठं पङ्क्त्या चैवात्र वीथिका ।
द्वारशोभे यथा पूर्वमुपशोभा न दृश्यते ॥ १३३ ॥
अवशिष्टैः पदैः कुर्यात्त्र्यस्रैः कोणानि मन्त्रवित् ।
विदध्यात्पूर्ववच्छेषमेवं वा मण्डलं शुभम् ॥ १३४ ॥
चतुरस्रे चतुष्पष्टि(पा)द्रात्मारचयेत्सुधीः ।
पदैश्चतुर्भिः पद्मं स्यान्म(१)ध्ये तत्परितः पुनः ॥ १३५ ॥
वीथीश्चतस्रः कुर्वीत मण्डलाम्नायसाधिकाः ।
दिग्गतेषु चतुष्केषु पद्मानि समालिखेत् ॥ १३६ ॥
विदिग्गतचतुष्कानि मित्वा षोडशधा सुधीः ।
मार्जयेत्स्वस्तिकाकारं (२)श्वेतपीतासितारुणैः ॥ १३७ ॥
रजोभिः पूरयेत्तानि स्वस्तिकानि शिवाद्रितः ।
प्राक् प्रोक्तेनैव मार्गेण शेषमन्यत्समापयेत् ॥ १३८ ॥

प्रकारः । पूर्ववत् षोडशकोष्ठानि कृत्वा तेष्वेकं कोष्ठं समांशेन रेखया विभज्य तद्विवरे प्रागग्रं सूत्रद्वयं दद्यात् । एतत्सूत्रद्वयसम्पाततोऽपरप्रतिकोष्ठमत्स्यद्वयेषु प्रागग्रे द्वे द्वे एवं प्रागग्रं पट्सूत्रीं दद्यात् । एवमेकशतचतुश्चत्वारिंशत्कोष्ठानि जायन्ते ॥१३०॥१३१॥१३२॥

कोष्ठैरिति । पूर्वमत्रैवेति । अम्बुजमुक्तप्रकारेणैव षट्पञ्चाशत् पीठं पूर्ववदेव ॥१३३॥

अवशिष्टैरिति । तत्रैकं पदमन्तः पङ्क्तिद्वयं पञ्चकोष्ठानि बाह्यपङ्क्तिस्थानि । एवं पङ्क्तिरियं.* । *शेषमिति* । द्वारशोभोपशोभाकोणादि ॥ १३४ ॥

मण्डलान्तरमाह—*चतुरस्र इति* ॥ तत्र पूर्ववच्चतुःषष्टिकोष्ठानि कृत्वा तत्र मध्यचतुष्के पूर्ववत् *पद्मम्* । तत्र(तत्र) परितः अष्टाविंशतिकोष्ठैः *वीथी.* कुर्यात् । एवमवशिष्टेषु चतुः कोष्ठाष्टकमवशिष्यते । तत्र *मित्वा षोडशधेति* । पूर्ववदेव । *मार्जयेत्* इति । मार्जनप्रकारस्तु षोडशकोष्ठेषु मध्यचतुष्कस्यैकैकं कोष्ठं परस्परविरुद्धैकदिशि संमार्ज्य तत्संलग्नवाह्यवीथ्याः कोणकोष्ठादिकोष्ठद्वयं तत् दिक्स्थमेव मार्जयेत् । एवमुपशोभावच्चत्वारि चत्वारि कोष्ठानि मार्जितानि स्वस्तिकाकाराणि सम्पद्यन्ते ॥ *केचि-त्वन्यथा मार्जनमाहुः । मध्यचतुष्कस्य पूर्वदिग्गतं कोष्ठद्वयं पूर्वदिशि सम्मार्ज्य तत्पार्श्वे बाह्यवीथिस्थं दक्षिणदिग्पर्यन्तं कोष्ठद्वयं मार्जयेत् । एवम्दक्षिणदिग्गतं कोष्ठद्वयं दक्षिणदिशि सम्मार्ज्य तत्पार्श्वे बाह्यवीथिस्थं पश्चिमदिक्पर्यन्तं कोष्ठद्वयं मार्जयेत् । एवं पश्चिमदिग्गतं कोष्ठद्वयं पश्चिमदिशि संमार्ज्य तत्पार्श्वे बाह्यवीथिस्थमुत्तरान्तं कोष्ठद्वयं मार्जयेत् ॥ एवमुत्तरमपि साम्प्रदायिकमेव ॥ १३५॥१३६॥१३७ ॥

शिवाद्रित ईशानादि प्रादक्षिण्येन । *शेषमिति* । द्वारशोभादि कोणेषु त्र्यस्रकल्पितं रेखात्रयं च ॥ १३८ ॥

---

(१) तन्मध्येऽष्टभिः । इति पाठान्तरम् ।
(२) रक्तवर्णं स्वस्वर्णैः श्यामं वर्णैः ।

नवनाभमिदं प्रोक्तं मण्डलं सर्वसिद्धिदम् ।
पञ्चाब्जं मण्डलं प्रोक्तमेतत्स्वस्तिकवर्जितम् ॥ १३९ ॥
दीक्षायां देवपूजार्थं मण्डलानां चतुष्टयम् ।
सर्वतन्त्रानुसारेण प्रोक्तं सर्वसमृद्धिदम् ॥ १४० ॥

इति श्री शारदातिलके तृतीयः पटलः ॥ ३ ॥ * ॥

अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि मन्त्राणां हितकाम्यया ।
विना यया न लभ्येत सर्वमन्त्रफलं यतः ॥ १ ॥

स्वस्तिकवर्जमिति । स्वस्तिकचतुष्कं मार्जयेदित्यर्थः । *चतुष्टयमिति* । एषां विधायकः *प्रयोगसारे*—नवनाभमुक्त्वा—'कलशानां नवानां तु प्रोक्तमेतत्परं पदम् । तथा प्राक् प्रस्तुते स्थाने पद्मं सद्वृत्त्य पूर्ववत् ॥ वीथीस्तद्वच्च संयोज्य चतुष्पथयुते । स्वस्तिकाश्चापि पूर्वेषु कोणकोष्ठानि मार्जयेत् ॥ पञ्चानां कलशानां च पदं स्यादेतदुत्तमम् । चतुरश्रोदितस्थाने तथा पद्मं समालिखेत् । कलशस्यैकदैवस्य प्रोक्तं साधारणं पदम्" इति ॥ १३९ ॥ १४० ॥

इति शारदातिलकटीकायां राघवभट्टकृतायां पदार्थादर्शाभिख्यायां तृतीयः पटलः ॥ ३ ॥

श्रीगणेशाय नमः

मन्त्री यः साधयेदेवं जपहोमार्चनादिभिः । क्रियाभिर्भूरिभिस्तस्य सिध्यन्त्यल्पेऽल्पभाव-नात् ॥ सम्यक्सिद्धैकमन्त्रस्य नासाध्यमिह किंचन ॥ बहुमन्त्रवतः पुंसः का कथा शिव एव सः" इत्यादिना *महाकपिलपञ्चरात्रशारदातिलकयोः* । *अन्यत्रापि* "पुस्तकाल्लिखितो मन्त्रो येन सुन्दरि जप्यते । न तस्य जायते सिद्धिर्हानिरेव पदे पदे" इति । *तथान्यत्रापि* "द्विजानामनुपेतानां स्वकर्माध्ययनादिषु ॥ यथाऽधिकारो नास्तीह स्याच्चोपनयनादनु ॥ तथा चादीक्षितानां च मन्त्रदेवार्चनादिषु । नाधिकारोऽस्त्यतः कुर्यादात्मानं शिवसंस्कृतम्" इति । *नारदपञ्चरात्रे* "बहुजन्मकृतात्पुण्याल्लभ्यते सद्गुरुः प्रिये । पत्रे लिखित्वा यो मन्त्रं जपेन्नाप्नोति तत्फलम्" इति । *तत्रैव* "प्रविश्य विधिवद्दीक्षामभिषेकावसानिकाम् । श्रुत्वा तन्त्रं गुरोर्वक्त्रात्साधयेदीप्सितं मनुम्" इति । *अन्यत्रापि* "गुरुमूलाः क्रियाः सर्वा भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः । तस्मात्तेभ्यो गुरुर्नित्यं पुमर्थं पुरुषार्थिनाम् ॥ गुरुमूलाः क्रियाः सर्वाः सिध्यन्ति ध्रुवम्" इति । *अन्यत्रापि* "अयं देवार्चनविधिः कार्यो दीक्षाविधानतः । अदीक्षितस्य वामोरु कृतं सर्वं निरर्थकम्" इत्यादिना दीक्षायुक्तमन्त्रसाधकत्वाभावो निरुक्तः । एवं सर्वथा दीक्षायाः प्रशस्तत्वाद्दीक्षां वक्तुं प्रतिजानीते—*अथेति* । अथ मण्डलकथनानन्तरं—मन्त्राणां दीक्षां प्रवक्ष्यामि हितकाम्यया । "पूर्वेऽनुक्तदिग्व्याप्त"मिति दोषः । यद्वा "वैदिकं कर्म" इति चेत् । अस्यैव सोपपत्तिकः पाठः । येन सर्वसाधनस्वरूपा मन्त्रदीक्षोच्यते इत्युक्तम् । *तदुक्तं सीतातन्त्रे* । सा तु मन्त्रविद्यानां सिद्धये प्रसिद्धा-चतुर्विधा । "सामान्यभूता खलु सात्त्विकी स्यात् दीक्षा स्मृता मन्त्रगणेषु तद्वत् । क्वचित्तु चापि द्विजवर्ग्येषु स्यात्त्रैवर्णिकत्वादपि वैष्णवेषु" इति । *प्रयोगसारेऽपि* । "मन्त्रदानं गुरुमुखेन साक्षात्तस्य देवताम् । गुरुवक्त्रोद्भवो वेदः शिष्यं मन्त्रदीक्षेति कथ्यते" । इति । *पारमेश्वर-महातन्त्रेऽपि* "त्रिविधा सा भवेद्दीक्षा शाक्तेयी शाम्भवी तथा । मान्त्रेयी आणवी मान्त्री

चतुर्विधा सा सन्दिष्टा क्रियावत्यादि भेदतः।
क्रियावती वर्णमयी कलात्मा वेधमय्यपि ॥ ३ ॥
ताः क्रमेणैव कथ्यन्ते तन्त्रेऽस्मिन्संप्रदायहाः।
देशिको विधिवत्स्नात्वा कृत्वा पौर्वाह्णिकीः क्रियाः ॥ ४ ॥
प्रायाद्वलङ्कृतो मौनी यागार्थं यागमण्डपम्।

र्लि विद्वान् अल्पैवाये तथैव च। मुखप्रक्षालने दद्यात् दद्याद्वै दन्तधावनम्। दद्यादाचमनीयं च दद्यात्स्नानीयमर्चनं शुभम्" इति। ततो यथोक्तासने उपविश्य गुरून् मूर्ध्नि ध्यायेत् ॥ "प्रातः शिरसि शुक्लेऽब्जे द्विनेत्रं द्विभुजं गुरुम्। प्रसन्नवदनं शान्तं स्मरेत्तन्नामपूर्वकम् ॥ अहं देवो नचान्योऽस्मि ब्रह्मैवाहं न शोकभाक्। सच्चिदानन्दरूपोऽहं नित्यमुक्तस्वभाववान्" इति। गुरुदेवतात्मनामैक्यं भावयित्वा प्रार्थयेत्। "त्रैलोक्यचैतन्यमयादिदेव श्रीनाथ विष्णो भव-दाज्ञयैव। प्रातः समुत्थाय तवप्रियार्थं संसारयात्रामनुवर्तयिष्ये ॥ जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्तिर्जानाम्यधर्मं न च मे निवृत्तिः। केनापि देवेन हृदिस्थितेन यथा नियुक्तोऽस्मि तथा करोमि" इति। अत्र श्रीनाथ विष्णो इति शिवादावूहः कार्यः। चण्डीशाम्भो इत्यादि। ततो देवतागुणनामादि कीर्तयन् स्नानार्थं नद्यादौ गच्छेत् ॥ स्नानादिकोपदेशोऽनुक्रमश्चयनाद। पतत्प्राज्ञुविस्मृत्यन्तमननकारं पुष्पं देवता नाधितिष्ठन्ति इति। अनेन मज्जनमन्त्राभेऽशक्तः स्नानान्तरमपि कुर्यादित्युक्तं भवति। *यदाहुः*—"भूत्वा वा योगजोऽभिधेयति विपदि तत्रैवकैवापि मन्त्रैः" इति ॥ १ ॥ ३ ॥ ४॥२ ॥

अथ च—*विधिवत् स्नात्वा पूर्वाह्णिकीः क्रियाः कृत्वेति* मन्त्रस्नाने मन्त्रमन्त्रवो मन्त्र-तर्पणं च कर्तव्यमिति सूचितम्। "अथ स्नानं प्रवक्ष्यामि सर्वपापहरं शुभम्। यत्कृत्वा साधकः सम्यक् सर्वकर्मार्हको भवेत्।" इत्यादिना—*महाकपिलपञ्चरात्रे*। वसिष्ठसंहितायामपि*। "कृ-त्वादौ वैदिकं स्नानं ततस्तान्त्रिकमाचरेत्" इत्यादिना च मन्त्रस्नानादिविधिरुक्तः। तत्र मन्त्र-स्नानं द्विविधम्। आन्तरं बाह्यं च। तत्र वैष्णवस्नानमान्तरमुक्तं—*वसिष्ठसंहितायाम्*। "अनन्तादित्यसंकाशं वासुदेवं चतुर्भुजम्। शङ्खचक्रगदापद्ममुकुटं वनमालिनम् ॥ तत्पादोदकजां धारां निपतन्तीं स्वमूर्धनि। चिन्तयेद्ब्रह्मरन्ध्रेण प्रविशन्तीं स्वकां तनुम् ॥ तयान्तःक्षालये-त्सर्वमन्तर्देहगतं मलम्। तत् क्षणाद्विरजो मन्त्री जायते स्फटिकोपमः ॥ इदं स्नानं ॥ मन्त्रस्नानशतादधिकं स्मृतम्" इति। तथाभ्यन्तरं स्नानमुक्तं—*श्रीरत्नमीमांसे*। "स्नान-प्रकारो द्विविधो बाह्याभ्यन्तरभेदतः। आन्तरं स्नानमभ्यन्तरहस्यमपि तादृशात् ॥ कथयामि भवत्यस्यै चतुर्वर्गालयेऽपि च। संविन्मयमनुप्लुत्य चैतन्यजलमव्ययम् ॥ अखण्डं सच्चिदानन्द प्रवाहं भावगोचरम्। विमुक्तिसाधनं पुंसां स्मरणादेव योगिनाम् ॥ तेनाप्लावितमात्मानं भावयेत्सततान्तरं ॥ एवमाभ्यन्तरं स्नानम्" इति। *बौधायने* आभ्यन्तरं स्नानमुक्तम्—"मनसा मूलमन्त्रेण प्राणायामपुरःसरम्। तुर्यं मानसं स्नानं सर्वत्र विहितं च तत्" इति।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

कृताञ्जलिपुटः आदित्यमण्डलात्पीयूषमाकृष्य आधार चक्रमित्यध्यास्य निधाय तामयूपाविश्वरद-जाति तत्र संचिन्त्य चक्रमित्ययुग्मबीजेन हृत्पद्माधिमण्डल... ब्रह्मरन्ध्रेण संस्य मू-ल्मन्त्रेणैकादशवारमभिमन्त्र्य "आधाराः सर्वरूपस्य विष्णोरमृतरूपिणः। तद्रूपाश्च ततो जाता आपस्ताः प्रणमाम्यहम्" इत्युपस्थाय विसर्जयेत् ॥ "अनेनैव प्रकारेण तीर्थं विसर्जयेद्विष्णव-

आचम्य विधिना तत्र सामान्यार्घं विधाय च ॥ ५ ॥

ष्वरिमि"ति—*मन्त्रतन्त्रप्रकाश*उक्तेस्तत्र मूलमन्त्रैर्देवताहुतिं च संविधायोऽमस्य मूलमन्त्रे-स्सहस्त्रो द्वादशकृत्वो वा अङ्कुशमुद्रया कलशमुद्रया वात्मानमभिषिच्य—"सिसृक्षोर्निखिलं विश्वं मुहुः शुक्रं प्रजापतेः । मातरः सर्वभूतानामापो देव्यः पुनन्तु माम् ॥ अलक्ष्मीमलपूरितं स्वेनमुच्चरेत् । महालक्ष्मी महरूपा।याः सर्वभूतेषु संस्थिताम् । क्षालयन्ति विश्वम्यतोऽपो नित्यं पुनन्तु माम्" इति मन्त्राभ्यां चाभिषिच्य—"यन्मे केशेषु दौर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्धनि । ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापस्तद्घ्नन्तु वो नमः ॥ सन्तोषः शान्तिरापिश्च [illegible] न्तु [illegible] नमः ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं [illegible] भवतु वो नमः" इत्यभिषिञ्चेत् । इति [illegible] मन्त्रस्नानम् । "अभिषिच्येत्थमात्मानं मूलेर्मूलविद्यया" इति—*मन्त्रतन्त्रप्रकाशोक्तेः । *अनुकल्प* "विहितत्वत्वकः सौभाग्यार्थं दन्तधावनम् । शुक्लशाल्यनिवाहीनि कृत्वा स्नानं समाचरेत् ॥ [illegible] संवीतं [illegible] संयोज्य [illegible] । संचिन्त्य मन्त्री तन्मध्ये निमज्जेत् सुसमाहितः । मूलमन्त्रं समावर्त्य [illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]भति पूर्ववत् । वामहस्ते जलं धृत्वा गलितोदकबिन्दुभिः ॥ सप्तधा प्रोक्षणं कृत्वा मू[illegible] मन्त्रं समुच्चरन् । अवशिष्टोदकं दक्षहस्ते संधृत्य बुद्धिमान् । [illegible] देहान्तः [illegible] पापमयं तेः । कृष्णवर्णं तदुदकं दक्षनाड्या विरेचितम् ॥ दक्षहस्तेऽथ तन्मन्त्रो [illegible] चिन्त्य च । पुरतो वज्रपाषाणे प्रक्षिपेदस्त्रमन्त्रतः ॥ दिनेशायोदकं क्षिपेत् [illegible] वारिणा [illegible] प्रयम् । अष्टोत्तरशतावृत्त्या गायत्रीं प्रजपेत्सुधीः ॥ रविमण्डलगं देवं प्रणिपत्य [illegible] मेरामुद्रया तीर्थमुद्वास्याचम्य वाग्यतः ॥ एवं सन्ध्यां समान्याय [illegible] समाचरेत् । [illegible] कृत्वा तीर्थे शिवात्मकम् । [illegible] देन समाचरेत् ॥ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

अनन्तरं देशिकेन्द्रो दिव्यदृष्ट्यवलोकनात् ॥ ८ ॥
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नानन्तरिक्षान्तरिक्षगान् ।
पार्ष्णिघातैस्त्रिभिर्भौमानिति विघ्नान्निवारयेत् ॥ ९ ॥
किंचित्स्पृशन्वामशाखां देहलीं लङ्घयेद्गुरुः ।
अङ्गं संकोचयन्नन्तः प्रविशेद्दक्षिणाङ्घ्रिणा ॥ १० ॥
नैरृत्यां दिशि वास्त्वीशान्(श) ब्रह्माणं च समर्चयेत् ।
पञ्चगव्यार्घतोयाभ्यां प्रोक्षयेद्यागमण्डपम् ॥ ११ ॥
चतुष्पथान्तं तच्छुद्धिं विकिर्याक्षतादिना ।

प्रचण्डं गौरीं च श्रियं च द्वारपालयोः । चतुर्थ्यन्तं नमोऽन्तं च पश्चिमे सम्प्रपूजयेत् ॥ जयं च विजयं चैव शङ्खपद्मनिधी तथा । चतुर्थ्यन्तं नमोऽन्तं च उत्तरे सम्प्रपूजयेत्" इति । [illegible] निरयामाहुः । [illegible] । [illegible]—"विशेषमेनत्पुनश्च स्थापितेषु विशेषतः" इति । [illegible] ॥ ८ ॥

[illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]

घोक्षणं मूलमन्त्रेण वारिणा प्रोक्षणं मतम् ॥ १२ ॥
तेनैव ताडनं दर्भैर्वर्मणाभ्युक्षणं मतम् ।
चन्दनागरुकर्पूरैर्धूपयेदन्तरं सुधीः ॥ १३ ॥
विकिरान्विकिरेत्तत्र सप्तजप्तानस्त्रपाणिना ।
लाजाचन्दनसिद्धार्थभस्मदूर्वाङ्कुराक्षताः ॥ १४ ॥
विकिरा इति संदिष्टाः सर्वविघ्नौघनाशनाः ।
सप्तजप्तेन दर्भाणां मुष्टिना मार्जयेच्च तान् ॥ १५ ॥
ईशस्य दिशि वर्द्धन्या वासनाय प्रकल्पयेत् ।
पुण्याहं वाचयित्वा तु ब्राह्मणान्परितोष्य च ॥ १६ ॥
उक्तेषु मण्डलेष्वेवं वेदिकायां समालिखेत् ।
विधेऽनुष्ठासने मन्त्री प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ॥ १७ ॥

अपि चतुरूपयान्तमित्यन्वयेति । प्रोक्षणादीन्याह—प्रोक्षणमिति० । ०मूलमन्त्रेणेति० देव-मन्त्रेण । ०वारिणेत्यस्त्रमन्त्रेण ॥ १२ ॥

०तेनैवेति० अस्त्रेण । ०वर्मणेति । कवचमन्त्रेण । प्रोक्षणाभ्युक्षणयोरन्तरमर्थं कल्पयत् । ते च सामान्यार्घ्यजलेनैव ०अन्तरमिति० । मण्डपमध्यम् ०सुधीः०रित्यविशेषेण सकलत्वे । अनेन च होमस्थानमुक्तो विशेषः सूचितः ॥ १३ ॥

०अत्रैति० । मण्डपमध्ये ०अस्त्रपाणिना०स्त्रमन्त्रेण । चतुरस्त्रोऽस्त्रवर्णाः आसनमात्रे ॥ ०सिद्धार्थाः० । गौरसर्षपाः ०भस्म० होमभस्म ॥ १४ ॥

०सर्वविघ्नौघनाशनाः० इतिव्याख्यानम् ०सप्तजप्तेनेति० । सप्तैरस्त्रमन्त्रे । ०मार्जयेदिति० अस्त्रेण विकिरानित्यनुषज्यते । ०तानिति०स्पुष्टेन सकलत्वे । ०होमशालायां तु विशेष-"विकिरान् द्वारकायाम् वा सप्तसप्ताभिमन्त्रितान् । अस्त्रजप्तेऽभिघातेन करदेवावद्धितान् ॥ नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघविनिवारकान् । दर्भाणां सप्तमानेन कृत्वा वर्द्धनिकां दृढैः । सप्तजप्तां शिवाग्नेय सृष्टिं प्रोक्षयित्वासमन्विताम् । विकिरसमार्जने देवसन्नैव ॥ १५ ॥

०ईशस्येति० । स्थानसं पार्श्व वर्द्धनी । तस्याः । ०आसनाय० ०प्रकल्पयेदिति० देवासनकल्पनात् विकिरान् ०प्रकल्पयेत्० इति सम्बन्धः ॥ ०पुण्याहमिति० । पुण्याहवाचनं पूर्वमुक्तम् ॥ १६ ॥

०उक्तमिति० मण्डलम् । पूजायोग्यत्वायैव । ०विधेरित्यनुवर्तितेन । ०अनुष्ठासनम् ०इत्यनुष्ठा-नाय । तत्र स्वार्थेऽनुष्ठाने सति तत्रैव मन्त्रो याति अनु अवधूतात्मा । ०अन्यत्रेति० अन्येनेनप्रमुखः । "अनन्तासनाय नमः" । "विमलासनाय नमः" । "पद्मासनाय नमः" इति जपन् तु तत्राप्ये दृष्ट्वा आसनं सम्पूज्य । आसनमन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः सुतलं छन्दः कूर्मो देवता सुतले छन्दः आसनोपवेशने विनियोगः "पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि ! त्वं विष्णुना धृता । [redacted] च धारय मां देवि ! पवित्रं कुरु चासनम्" इति आसनं सम्प्रोक्ष्योपविशेत् इति । अनुपदस्थः "अरानन्तादिमूर्ध्निमुपविश्य सुधीः सुखासनस्थः सुधीः । नीचा तु कुर्यात् किञ्च देवतास्य कलादिहस्तमनुष्यांश्च कुर्यात्" । तत्रासनादि सप्तोपचारादि—"चौदेव वास्तवैव वाचस्पं तोयं सर्वादि वा । देवतामेकं तं वा चासनं दर्भमासनम् ॥ कौशेयं त्वाजिनं चर्म चापि मृगाजिनम् । चाण्डैरुपेतं मन्त्रो दारिद्र्यव्याधिदुः खदम् ॥ सर्वेषामासनानां कम्बलं श्रेष्ठमिति" । अन्यत्र च विशेष उक्तः "वंशासनात्तु दारिद्र्यं पाषाणे व्याधिपीडनम् । धरण्यां दुःखसम्भूतिः दौर्भाग्यं दारुकासने ॥ तृणे धनयशोहानिः पल्लवे चित्तविभ्रमः । कृष्णाजिने ज्ञानसिद्धिः मोक्षश्रीर्व्याघ्रचर्मणि ॥ कुशासने भवेत्सिद्धिः कम्बले दुःखमोचनम्" । सोमासने होमे भोजने देवतार्चनम् । दीक्षायां च कुर्यात् सर्वत्रैव आसनम् ॥ अत्र-

ऊर्द्ध्वोर्द्ध्वमस्त्रमन्त्रेण छिन्द्यात्तमपि देशिकः ।
तेन संजनितं तेजो रक्षां कुर्यात्समन्ततः ॥ २३ ॥
सुषुम्णा वर्त्मनाऽऽत्मानं परमात्मनि योजयेत् ।
योगयुक्तेन विधिना शिवमन्त्रेण समाहितः ॥ २४ ॥
कारणे सर्वभूतानां तत्त्वान्यपि च चिन्तयेत् ।
बीजभावेन लीनानि सूक्ष्मरूपपरात्मनि ॥ २५ ॥
ततः संशोषयेद्देहं च धूम्रबीजेन वायुना।
वह्निबीजेन तेनैव संदहेत्सकलां तनुम् ॥ २६ ॥

॰छिन्द्यात्तमपीति॰ । [illegible] । ॰तदूर्ध्व [illegible] "[illegible]" इति । [illegible] । ॰[illegible] "[illegible]" इति । [illegible] ॥ २३ ॥

॰सुषुम्णेति॰ । समाहितः सुषुम्णावर्त्मना॰ [illegible] योगयुक्तेन विधिना शिवमन्त्रेण परमात्मनि योजये॰दिति सम्बन्धः । [illegible] । ॰तदाहुः॰ "[illegible]" इति । योगयुक्तेन विधिनेत्यस्यार्थः । [illegible] । अतएव ॰समाहितः॰ इत्युक्तिः । ॰शिवमन्त्रेण॰ । [illegible] । ॰तदाहुः॰ "[illegible]" इति । ॰[illegible]॰ "[illegible]" इत्येवेति । ॰[illegible]॰ "[illegible]" इत्येतेऽन्ति । ॰परमात्मनि॰ । [illegible] ॥ २४ ॥

॰कारण॰ इति । ॰सर्वभूतानां॰ ॰कारणे॰ परमात्मनि ॰बीजभावेन॰ [illegible] । [illegible] । [illegible] । अतएव सर्वभूतानां कारणेऽपि [illegible] । ॰[illegible]॰ "[illegible]" इति । [illegible] ॥ २५ ॥

॰तत इति॰ । ॰धूम्रबीजेन॰ । [illegible] । ॰वायुना॰ । [illegible] । ॰वह्निबीजेन॰ । [illegible] । ॰तेनैवेति॰ [illegible] — "[illegible]" । [illegible] । [illegible] इति । [illegible] ॥ २६ ॥ २६ ॥

विश्लेषयेत्तदा दोषानमृतेनामृतात्मना ।
आप्लाव्याप्लावयेद्देहमापादतलमस्तकम् ॥ २७ ॥
आत्मलीनानि तत्त्वानि स्वस्थानं प्रापयेत्तदा ।

तदा दाहे जाते *दोषान्* दोषरूपपापपुरुषभस्म(१) *विश्लेषयेदिति* रेचकेन बहिः । अत्र भस्मविश्लेषोऽपि वायुबीजेनेति शेषम् । *यदाह शङ्कराचार्यः* "पूर्वविधिना मुञ्चे"दिति । *नागभट्टोऽपि* "मारुतादिलाघवतारनयवद्येषे तद्भस्मराशिमि"ति । *गणेशविमर्शिन्यामपि* "तद्भस्मकृतमखिलं वायुबीजोत्थवायुना । विकीर्ये"ति । *मन्त्रान्तरेऽपि* "तद्भस्म पुनरुत्पुलदेहोऽनिलेन तद्भस्मोत्क्षिपेदि"ति । अत्र स्थानत्रये षोडशचतुःषष्टिद्वात्रिंशत्संख्याक्रमेणेति केचित् । अन्ये द्वादशसङ्ख्यानाम् । पञ्चविंशतिसंख्येत्यूचुः । *तदुक्तं संहितायाम्* "मरुदग्निसुधाबीजैः प्राणायाममात्रकमि"ति । *प्रपञ्चसारे* "अथवा शोषण दहन प्लावन भेदेन शोधिते देहे । प्राणायामत्रिमात्राभेदैस्त्रिविधैः समाचरेत्प्राणान् ॥ प्राणायामोऽपि च कुम्भकभेदेन सार्धविंशः । तावन्मात्रापरमात्मकलाश्च त्रिगुणा भवन्ति तत्त्वविदे"ति । *केचित्* स्थानत्रयेऽपि प्रत्येकं त्रिविधं प्राणायाममिच्छन्ति । *अमृतेन* अमृतबीजेन वमित्यनेन । *अमृतात्मना* तद्रूपेणामृतेन । आपादतलमस्तकं देहमाप्लाव्याप्लावयेदिति सम्बन्धः ॥ २७ ॥

स्वस्थानमिति सृष्टिक्रमेण यथास्थानमवस्थाप्य । *तदेति* क्रमेण प्रकृत्यादिक्षित्यन्तानि तत्त्वानि सृष्टिक्रमेण स्वस्थानं प्रापयेदित्युक्तम् । *तदुक्तम्* "अमुना सकलात्ममयी कला-न्तरक्रिया च स्वस्थे तथा । सकलं तत्त्वमुपोत्सृष्टिमि"ति । "इत्यादरचय तत्त्वसंहतावस्थितेनेति *आत्मानम्* अकारात् *हंसरेफस्य* अमुना आत्मानं हृदयाम्भोजमानयेदिति सम्बन्धः । हंसस्य जीवस्य देहः परमात्मा । तदात्मकत्वात् । तेनमन्त्रेणसोऽहमित्यनेन । यद्वा परमात्मन अमुना इति सम्बध्यते इति । पूर्वं परमात्मनि योजयेदित्युक्तं तत हृदयाद्धृत्यते । *हंसेन्दोः* इति *अविधिना* सम्बध्यते । *तदुक्तं* वसिष्ठसंहितायाम् "सोऽहं मन्त्रेण तामात्मां नात्मनो निहितमात्मनाम् । आत्मनैव पद्माम्भोज हृदि जीवकलां न्यसेत्" ॥ इति । *गणेशविमर्शिन्यामपि* "सोऽहं जिवाऽऽत्ममन्त्रेणाथ समानीय विन्यसेत्" इति । अत्र पुरश्चरणा प्र-कारो लिख्यते । "श्रीरेवतापिहितारमितुत्ते भूतशुद्ध्यादि वक्ष्यन्ति इत्यन्य भूताधार-पृथिव्यां [illegible] [illegible] [illegible] पुरस्थिती स्थिताय [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अत्र धारादि [illegible] [illegible] पूर्वविधिमण्डले अत्र [illegible] ।

---

(१) [illegible]

आत्मानं हृदयाम्भोजमानयेत्परमात्मनः ॥ २८ ॥

[illegible] चतुरस्रे षड्बिन्दुलाञ्छिते वायुमण्डले, तत्रोपस्थानन्तद्विपदस्पर्शोऽध्यवसायो-
[illegible]तास्थपानान् संस्मृत्य "ॐ ह्रैं ईशानाय वायुरधिपतये शान्तिकलात्मने हुं फट् स्वाहा"
[illegible]सु मन्त्रमुच्चार्य "तान् सर्वान् कुण्डलिन्योद्दारा आकाशे प्रविलापयामि" इत्याकाशस्थाने
[illegible]त्। ततो भ्रूमध्यात् ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं स्वच्छ वर्तुलमाकाशमण्डलं, तत्र वाग्देवताद्य-
[illegible]द श्रोत्राकाश सदाशिवशान्त्यतीतामाणान् संस्मृत्य "ॐ ह्रौं सदाशिवायाकाशाधिपतये
[illegible]न्त्यतीताकलात्मने हुं फट् स्वाहा"। इत्यमुं मन्त्रमुच्चार्य "तान् सर्वान् ब्रह्मद्वारे प्रविलाप्य त-
[illegible]हङ्कारं महत्तत्त्वे महत्तत्त्वं मायायां [illegible] हृल्लेखार्धभूतायां प्रकृतौ प्रवि-
[illegible]पयामि" इति प्रविलाप्य "तां तथाविधां नित्यशुद्धबुद्धस्वभावे स्वप्रकाशे नन्दधामा-
[illegible]तानन्दलक्षणे परमकारणे परब्रह्मणि प्रविलापयामी"ति प्रविलापयेत्। अनुक्त मन्त्रमन्त्र-
[illegible]र्थो "गन्धादिग्रामसंयुक्तां पृथिवीमप्सु संहरेत्। रसादिविद्युता सार्धं अम्भसो प्रकार-
[illegible]योः "[illegible] वायौ नयेद्बुधः। समीरमम्बरे विद्वान् स्पर्शादि स्वरूपमपि
[illegible]येत् ॥ शब्दादिगुणसंयुक्तमाकाशं महत्यपि। महत्त्वं सर्वगामि मायायां [illegible] पाते यो ॥ म
[illegible]लम् ॥ ब्रह्मद्वारे हृदयपद्मे [illegible] महत्यपि। महच्च सर्वगामि मायामव्यक्ते विविक्ततरेत्" इति।
[illegible]शिवानन्दरूपे यत् चैतन्यं परमं पदम्। पृथिव्यादिक्रमात् सर्वं तत्र लीनं विचिन्तयेत्" इति।
ततः शरीरव्यापी [illegible] पाशजालं [illegible] पापपुरुषस्य शोषणे विनि-
योगः। इत्युक्त्वा [illegible] पापपुरुषं, विचिन्त्य "यमिन्द्र, वायुबीजस्य विनियोग-
ऋषिः वायुर्देवता [illegible] समस्तपापपुरुषशोषणे विनियोग इत्युक्त्वा नाभिमण्डले च
षड्बिन्दुमण्डले च विचिन्तयेत् "[illegible] वायुबीजमावर्त्य सर्वशोषणं
[illegible] पूरकप्रयोगेण षोडशवारं [illegible] वा वायुबीजमावर्त्य तद्बीजो-
[illegible] व्याख्या [illegible] विभावयेत्। ततो "रमिन्द्र" [illegible] बहिर्मण्डलम्। वि-
[illegible] पापपुरुषं [illegible] विभावयेत्। ततो [illegible] विनियोग बहिर्मण्डलम्। वि-
[illegible] विनियोगः" इत्युक्त्वा "[illegible]" [illegible] कुम्भकप्रयोगेण [illegible] वायुबीज-
[illegible] विभावयेत्। ततो रेचकेन [illegible]
[illegible] विभावयेत्। ततो "ठमिन्द्र"
बीजमावर्तयेत्। [illegible] पापपुरुषभस्म रेचयेत्। ततो "वमिन्द्र"
[illegible] वायुबीजमावर्त्य [illegible] विनियोगः" इत्युक्त्वा "वारुणं
[illegible] त्रिपुरसुन्दरी [illegible] व्याख्या [illegible]
वरुणबीजस्य [illegible] ऋषिः [illegible] विभावयेत्। ततो "लमि"ति पृथिवीबीजस्य ब्रह्मऋषिः
[illegible] विभावयेत्। ततो "हमि"ति पृथिवीबीजस्य ब्रह्मऋषिः
[illegible] विनियोगः" इत्युक्त्वा "आकाशमण्डलं [illegible]
[illegible] देवता [illegible] दृढीकरणे विनियोगः" इत्युक्त्वा "लंबीजेन समस्तं [illegible]
[illegible] दीक्षार्थं [illegible] ॥ [illegible] ततो "हमि"त्याकाशबीजस्य
[illegible]। [illegible] ततो हृदं भावयेत्। ततो "[illegible]" [illegible] पूर्व-
[illegible]" इति व्याख्या [illegible] विनियोगः" इत्युक्त्वा "[illegible]" व्याख्या [illegible]
[illegible]ऋषिः आकाशो देवता [illegible] विनियोगः [illegible] व्याख्या [illegible] भवेत्। ॐ हमिति
[illegible] इत्युक्त्वा। [illegible] "सोऽहमि"ति [illegible] सकाशात् [illegible]
[illegible] भावयेत्। [illegible] "सोऽहमि"ति [illegible] विचिन्त्य [illegible] परमात्मनः सकाशात् [illegible]
[illegible] भवेदिति ॥ एवं [illegible] विचिन्त्य [illegible] परमात्मनः सकाशात् जीवं सोऽहं [illegible] हृत्पद्मे [illegible]
तत्रापि [illegible] ततः परमात्मनः सकाशात् जीवं सोऽहं [illegible]। [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] भूतशुद्धिरित्याख्या [illegible] भूतशुद्धिविधिः [illegible]। [illegible]
[illegible] तथा ॥ [illegible] भवेः। [illegible] "[illegible]" भूतशुद्धि [illegible] [illegible]
[illegible] पश्चे च पुरुषे [illegible] ॥ भूतशुद्धिं विना कर्म [illegible]
[illegible]। [illegible] भूतशुद्धिरित्यमिति । [illegible]
[illegible]। [illegible] सर्वं प्रयोगेष्वभूतशुद्धिमिति [illegible]

मनुना हंसदेवस्य कुर्यान्न्यासादिकं ततः ।
ऋषिश्छन्दोदैवतानि न्यसेन् मन्त्रस्य मन्त्रवित् ॥ २९ ॥
आत्मनो मूर्ध्नि वदने हृदये च यथाक्रमात् ।
विधाय मूलमन्त्रेण प्राणायामं यथाविधि ॥ ३० ॥
विदध्यान्मातृकान्यासं मन्त्रन्यासमनन्तरम् ।

अप्राणप्रतिष्ठामवश्यं कर्तव्या सम्प्रदायाद्गुरूपदेशाच्च ॥ अत्र विशेषो वसिष्ठसंहितायाम्— "हृदि हस्तं सन्निधाय प्राणस्थापनमाचरेत् ॥ ततो जन्मादिकषट्क्रियासंस्कारसिद्धये ॥ षोडशप्रणवावृत्तीः कृत्वा शक्तिं परां स्मरेत्" इति ॥ २८ ॥

अनन्तरकर्तव्यमाह ·हंसदेवस्येति· । ·ततः मूलमन्त्रेण यथाविधि प्राणायामत्रयं कृत्वा हंसदेवन्यासादिकं कुर्यादिति· सम्बन्धः । तत्र यथाविधीत्यस्यायमर्थः । यदा [illegible] न्यासा [illegible] यदा प्रणवन्यासः तदा प्रणवेन । यदा बहिर्मातृकान्यासस्तदा मातृकया वा । यदा भुवनेशीन्यासस्तदा तया । यदा मूलमन्त्रन्यासस्तदा जपमानमन्त्रेणेति । तत्र मातृका· प्राणायामे विशेषः । ·यदाहुः· "हस्वैः पूरयेत्प्राणं स्वरैः [illegible] कुम्भयेत् । रेचयेद्दीर्घैः [illegible] त्रिरुक्तया पुनः ॥ तथैव पूरणं वायोः कुम्भनं रेचनं पुनः । [illegible] पुनः ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चाद्न्यासमाचरेत्" । [illegible]

[illegible]

इति ॥ [illegible] । [illegible] मूले वा शिरसि । तथा [illegible] । [illegible] "हं [illegible] नमः" "सः [illegible] नमः" "हंसः [illegible] नमः" इति [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ २९ ॥

[illegible]

अङ्गुष्ठादिष्वङ्गुलीषु न्यसेदङ्गैः सजातिभिः ॥ ३१ ॥
मध्ये तत्तलयोर्न्यस्य कुर्यात्तालत्रयादिकम् ।
दिग्बन्धनेन बध्नीयाच्छोटिकाभिः समाहितः ॥ ३२ ॥
हृदयादिषु विन्यस्येदङ्गमन्त्रान् ततः सुधीः ।

[illegible]

[illegible] । [illegible] ॥ ४३ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ ४४ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ ४५ ॥

[illegible]

हृन्मन्त्रेणाभिसम्पूज्य हस्ताभ्यां छादयेदपः ।
जपेद्विद्यां यथाम्नायं देशिको देवताधिया ॥ ५६ ॥
अस्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य कवचेनावगुण्ठ्य च ।
धेनुमुद्रां समासाद्य रोधयेन्मत्स्यमुद्रया ॥ ५७ ॥
दक्षिणे प्रोक्षणीपात्रमाधायाद्भिः प्रपूरयेत् ।
किञ्चिदर्घाम्बु संगृह्य प्रोक्षण्यम्भसि योजयेत् ॥ ५८ ॥
अर्घस्योत्तरतः कार्यं पाद्यं साचमनीयकम् ।
आत्मानं यागवस्तूनि मण्डलं प्रोक्षयेद्गुरुः ॥ ५९ ॥
प्रोक्षणीपात्रतोयेन मनुनास्त्रदृषि क्रमात् ।

मूलमन्त्रस्य । जहुविदिति० अनेन वक्ष्यमाणदिक्क्रमप्रयत्नेनैव । न्यास इत्युक्तम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ हृन्मन्त्रेणेति । हृदयेन मन्त्रेण । अभिसम्पूज्येति० । जप इति सम्बन्धः । ०हस्ताभ्यां छादयत् । देशिक० हस्तेन मन्त्र० प्रयत्नेस्युक्तम् । ०तदुक्तम्० "अधोमुखावुभौ हस्तौ न्यस्योपरि च संस्थितौ । पादाङ्गुष्ठानाङ्गुष्ठे च स्वाङ्गुष्ठैरुपमारितेन्" इति ॥ अत्र मूलमन्त्रविद्यामन्त्राभ्यामेव आदिशिखौ पूर्वादिस्थानाभ्यर्चय० ऋमित्युक्तम् । अन्यथैकदक्षे दृष्टावर्णे न स्यात् । ०यथाम्नायमिति० । तत्र हृन्मोऽङ्गन्यो वा । इदं संख्या पूर्वमपि ज्ञेया । तदुक्तम् "सेत्स्यात् जपेत् मन्त्रमष्टकम्" इति ॥ ५६ ॥
०संरक्ष्येति० रक्षिणि सम्बन्धः । तत्र संरक्षणं छोटिकाभिर्भवति हेयम् । ०अवगुण्ठ्येति० कवचमुद्रयेति० आदि तदिति सम्बध्यते । तथावगुण्ठनमुद्रया । ०समासाद्य०स्वधूनमर्जेन । ०मत्स्यमुद्रयेति० अतिरोधिन्या । अत्रावगुण्ठनधेनुमत्स्यमुद्राः यथाविधि बध्यन्ते । तत्र, अङ्कुशोऽपि अङ्कु० सकलत्र महामुद्रा योनिमुद्राः प्रदर्शयेत् । ०वराहः० "विस्मयं विस्मयेत्तोयमार्वाहनमुद्रा या । अस्त्राङ्कुशादिर्वा धेनुमुद्रां प्रदर्श्य च ॥ अङ्कुमुद्रां अङ्कुशो शुभमानवी च दर्शयेत् । पर्मीकृत्य चक्षेन मुद्रार्थं चैव दर्शयेत्" इति । इत्यमध्ये व्याकिर्णिसर्वस्य, तस्मान्ते अस्त्र० मुद्राप्रदर्शनमित्यादि विशेषोऽनुसन्धेयः । अङ्कुमुद्राऽऽत्मगुह्यं प्राह । अन्यत्र [illegible] तु "मुष्टि कृत्वा तु हस्ताभ्यां वामस्योपरि दक्षिणम् । कुर्यान्मुखमनुगुह्ये सर्वविघ्नप्रणाशिनी" इति । "नियः कनिष्ठिके बध्वा तर्जन्यामनामिके । अनामिके [illegible] कृत्वा वामदक्षिण० तेः ॥ अङ्कुशमुद्रं स्वस्थेयोऽमिमुद्रैर्बन्धीतिनेऽपि ॥ "विपर्यस्ते तले कृत्वा प्रोक्षणार्थं योः । अङ्कुशो मध्येषेण तर्जिन्यामभिसन्धाय ॥ अमृतकरणे लघ्वी सर्वसिद्धिकरा शुभेत्यपि ॥ महामुद्रालक्षणं अप्योविधो कर्मणे "अङ्गुष्ठाङ्गुष्ठयोः तथा कारयित्वा तथा ॥ धान्यमा० माः संहताः प्रसारयिता ॥ मुद्रैषा शाकिनी प्रोक्ता अङ्कुशोऽपि कालिनेऽपि । "कुम्भाय० जिमुष्टौ कृत्वा स्वस्तिका कनिष्ठिके । विवसन्नाङ्गुष्ठिके सिद्धे सिद्धयन्तुष्ठौ तथा ॥ योनिमुद्रा तथा शुभेन मलशुद्धिदोऽन्यसुद्राधर्षेण अनामिकाशुलोभा" इति ॥ ५७ ॥ अनामिके द्वे तु होपक्षालिति पुनर्येन । तथा तत्प्रमुद्रायाऽऽह तोयं तोयमध्ये तथा प्रस्तारे च० [illegible]
०दक्षिणइति । ०आधाय० तातारित्, ०वराहः० "आत्म० तोयस्य क्रमेण । ० सर्वेषु उपकरणादि सर्वोक्तानुद्धृत्य अनुक्रमेण ॥ सर्वोऽप्युदकेन अर्घपात्रस्य [illegible]
क्षम् । पात्रं तालुशानुगन्धसन्थद्भिः संचेरपि पूरयेत् सिक्ताक्षि शिक्षादि । [illegible]
स्थले" इति ॥ ५८ ॥
०अर्घस्येति०स्याद्यथास्तु तस्मौ अपि समर्पि सिक्तायि तत्स्मयेत्" इति ॥ ५९ ॥
अर्घं, ०वराहः० "पादपाद्यमध्यवता तस्मौ सामान्यार्घ्यमेवाहि ताम्रवेण" इति । [illegible]
०मनुनेति० मूलमन्त्रेण ०प्रोक्षयेदिति० सम्बन्धः । इदं च सामान्यविशेषयोः । [illegible]
प्रतिदिनं प्रोक्षणाम्बुना तर्पणं तथैव [illegible] [illegible]
भवति । ०वराहः० "प्रोक्षयेदित्याह" [illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ५० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५३ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

विसृज्य तोयं प्रोक्षण्याः पूरयेत्तां यथा पुरा ।
ततस्तन्मण्डले मन्त्री गन्धाद्यैः साधु पूजयेत् ॥ ५४ ॥
शालिभिः कर्णिकामध्यमापूर्योपरि तण्डुलैः ।
अलंकृत्य पुनस्तेषु दर्भानास्तीर्य तत्त्ववित् ॥ ५५ ॥
कूर्चमक्षतसंयुक्तं न्यसेत्तेषामथोपरि ।
आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्त्रमयं यजेत् ॥ ५६ ॥
अधः कूर्मशिलारूढां शरच्चन्द्रनिभप्रभाम् ।
आधारशक्तिं प्रयजेत्पङ्कजद्वयधारिणीम् ॥ ५७ ॥

सायो च तेषु नैमित्तिको भवः । नित्याद्विगुणितः सोऽयं पूजायैव होरेत्सवेऽन्यति ॥ ५३ ॥

भानन्तरं यागमुक्त्वा बहिर्योगमाह—ततः० इति । तदनन्तरमनन्तरं मन्त्री साधु शोभनं, शोभनत्वेन सर्वतोभद्रमण्डलमुक्तम् । ०मण्डले० वेदिमध्यलिखिते सर्वतोभद्रमण्डले ०गन्धाद्यैः पूजयेदिति० सम्बन्धः । भारतन्त्रेण पुष्पम् । मन्त्रोऽप्यनेन "श्रीसर्वतोभद्रमण्डलाय नमः" इति पूजामन्त्रः सूचित इति शेषम् ॥ ५४ ॥

०शालिभिरिति० । ०उपरि०तस्य पुष्पोपरि०तण्डुलैः० तण्डुलाः स्वात्र ते शिष्येष्वपि ; ०पुनः० अनन्तरं, ०तेषु० तण्डुलेषु ; तत् प्रपञ्चसारे प्रोक्तम् । "शालीस्तु कर्णिकां च ते क्षिप्त्वा द्रव्यसीमिताम् । तण्डुलांश्च तदर्धांशान् कूर्चं चोपरि विन्यसेत्" इति । ०आस्तीर्य पुनस्तेषु० "कुशप्रसूः पर्णे स्यात् यस्याः कूर्चं कुशैः स्यात् । प्रस्थोऽर्धकुशैर्निर्मितः" इति । ०तदर्धांशानिति० । कुशदूर्वमितान् ; सहस्रिशसिमाधर्मेरष्टमधं वेच्याकालेन परिमितं विंशदक्षरं कूर्चम्, ०तत्त्ववित्० तन्त्रान्तरे०—"सप्तविंशतिदर्भाणां वेणवधे शन्यिमुष्टिना । शिखे सर्वपर्वेषु लक्षणं परिकीर्तितमि"ति । अत्र कलशादिस्थापनस्येव देवं सपुत्र तावन्मात्रमारभ्येवेति सम्प्रदायविदः ।

०आधारशक्तिमिति० । अत्र प्रथमं गुरुपङ्क्तिनिरूपणं कुर्यात् ; तदुक्तं "वायव्यादीशान(१)दीशानपर्यन्तं कलशं पीठस्योत्तरभागे परिशिष्टप्रभृतिशब्दैः पूज्यानाम्याद्यविशेषतः करकमलैः पाणी एवं मन्त्रयोगी यजेत्" इति । ०मन्त्रान्तरे० "पीठस्योत्तरभागे गुरुपङ्क्तिं पूजयेत् सन्निवेशतः । वायव्यादीशानकोणं यावत् कोणं समारभ्य ॥ अथ गुरुमगुरु इति परमेष्ठिगुरुमपरात्परम् । परमाचार्यगुरुं तदादि-सिद्धगुरुमपरार्थेत्यगुरुमि"ति । अत्र परमाचार्यगुरुमन्तरं परापरगुरुः परमसिद्धगुरुरिति ज्ञेयः ॥ तेषां ध्यानं ०मन्त्रतन्त्रप्रकाशे उक्तम्० "श्वेताम्बरधरा गौरा गुरवः पुष्पमालान्विताः ; वराभय-मुद्राधरा शुभाः ध्यायन्तो वा इरिं विभुम् ॥ ध्यानतः पूजनादौ च तद्रूपाणाम् जानतान् तान्" इति । ०शारदादीनां विष्णुरहस्याम्नाये० "ते श्वेतमाल्याम्बरभूषिताः साम्बुरुहाः पङ्कजविहारस्थाः । सर्वे साक्षात्सपोपनिषत् श्रीमत्सिद्धवत् गुरवः कार्याः" इति । तत्र "श्रीगुरुभ्यो नमः" इत्यादिप्रयोगः । देवे गुरुपूजनार्थे देवं देवाधिदेवताः । सिद्धं पितामह-वासानुपूर्वं समुदीरयेत्" इत्युक्तेः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

अथैवेदिमुक्तं तदेवाह—अध इति० । अनेनैवमुक्तं भवति ; कर्णिकायां महाकाये इत्यमण्डूकं "मण्डूकाय नमः" इति यजेत् । तदूर्ध्वं कालाग्निरुद्रं चतुष्कपर्दं सम्यक्तदर्शितमराजैः कालाग्निरुद्रं "कालाग्निरुद्राय नमः" इति । तदुपरि महाकायं कूर्मं "कूर्माय नमः" इति । ०तदुक्तं शौनककल्पे०—"मण्डूकादिगुणिकाशिस्वर्णिकायां यजेत् प्रभावलि"ति । ०मन्त्रसिद्धसंग्रहे० "पद्मोऽप्यस्य मण्डूकं सलश्वास्वामयेन्" इति । ०कूर्मशिलेति० कूर्माकारा शिला कूर्मशिला तामारूढां, पूर्वं पूजितः कूर्म एव कूर्मशिलेत्युच्यते । चन्द्रमास्तु कूर्मरूपत्वादिह पद्मः

---

(१) अन्यत्र दृश्यते "ओम् नमः शिवाय इत्यादि"त्यधिकः ।

मूर्द्ध्नि तस्याः समारूढं कूर्मं नीलाममर्चयेत् ।
ऊर्ध्वं ब्रह्मशिलासीनमनन्तं कुन्दसन्निभम् ॥ ५८ ॥
यजेच्चक्रधरं मूर्द्ध्नि धारयन्तं वसुन्धराम् ।
तमालश्यामलां तत्र नीलेन्दीवरधारिणीम् ॥ ५९ ॥
अभ्यर्च्चयेद्वसुमतीं स्फुरत्सागरमेखलाम् ।
तस्यां रत्नमयं द्वीपं तस्मिंश्च मणिमण्डपम् ॥ ६० ॥
यजेत्कल्पतरूंस्तस्मिन्साधककामेष्टसिद्धिदान् ।
अधस्तात्पूजयेत्तेषां वेदिकां मण्डपोज्ज्वलाम् ॥ ६१ ॥
पश्चादभ्यर्चयेत्तस्यां पीठं धर्मादिभिः पुनः ।
रक्तश्यामहरिद्रेन्द्रनीलाभान्पादरूपिणः ॥ ६२ ॥
वृषकेसरिभूतेभरूपान् धर्मादिकान्यजेत् ।
गात्रेषु पूजयेत्तांस्तु नञ्पूर्वाननलप्रभान् ॥ ६३ ॥
आग्नेयादिषु कोणेषु दिक्षु प्राक्प्रमुखं यजेत् ।
आनन्दकन्दं प्रथमं संविन्नालमनन्तरम् ॥ ६४ ॥

[illegible] ॥ ५७ ॥

[illegible] ॥ ५८ ॥

[illegible] ॥ ५९ ॥

[illegible] ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

[illegible]

सर्वतत्त्वात्मकं पद्ममभ्यर्च्य तदनन्तरम् ।
मन्त्री प्रकृतिपत्राणि विकारमयकेसरान् ॥ ६५ ॥
पञ्चाशद्बीजवर्णाढ्यां कर्णिकां पूजयेत्ततः ।
कलाभिः पूजयेत्साद्धं तस्यां सूर्येन्दुपावकान् ॥ ६६ ॥
प्रणवस्य त्रिभिर्वर्णैरथ सत्त्वादिकान् गुणान् ।

इति । ०अग्रपत्रादि० । "देवाग्रे स्वस्य वायव्ये पत्रोऽग्रोक्ता तु दैशिकैः । प्राक्चैव प्राचीवोदि शा मुक्त्वा तु देवतार्चनमि"ति । ०नन्त्राभ्यांऽपि० "यत्रैव भानुस्तु विवस्वुदेति प्राचीति तां वेदविदो वदन्ति । तथाऽपरात्पूजकपूज्ययोश्च सदागमज्ञाः प्रवदन्ति तां तु" इति । ०अग्रपत्रा-पि द्वारपूजाप्रपे० "देवस्य मुखमारभ्य दिशो प्राचीं प्रकल्पयेत् । तदादि परिवाराणामष्टा-वावरणस्थितिमि"रिति । अत्र युक्तिरपि । देवे पीठदेवताभ्यासायत्तो गुणे भवसंस्थाप कृत्यः । ■ वायभागः । महागणपतिपूजाप्रपरे ०पत्स्यपूरणि० "त्रिकोणषट्के पूर्वादिचतुर्दिक्षु मध्यमे दि"त्युक्त्वा "अपरत्वविश्वदूकाय" इत्यनुक्तवान् । तथा ०रामपूजायां० द्वितीयावरणे "हनु-मन्तं समुपीक्ष्यमि"त्युक्त्वा पुनराह "वायव्ये हनूमन्तमग्रतोऽनुपूज्यकमि"ति । अतएव उत्तराभिमुखत्वेनापि पूजा विहिता । कर्मान्तरे च प्राणोत्क्रमादिमुखत्वेन च । तत्र च अग्नयादि-पूजनमष्टादिपूजनं च कदाचित्क्रमान्तरेण स्यात् अन्यदा क्रमेणेत्याहिति विशदं । ०मन्त्रा-न्तरेव० "होतुः पूर्वं पूर्वभागे प्रविष्टे सभ्यं भागे दक्षिणे स्वाममहैः । पूर्वं त्रिपादुक्तं भागम-पूर्वं मध्यावहिः पश्चिमे मातामुक्तमि"ति । ०पूर्णिहकरे च० "अथावरणपूजायां पुर प्राचीं प्रकल्पयेत्,तदादि परिवाराणां प्रादक्षिण्येन पूजनमि"ति।० नारायणीयेऽपि० "नानीरमादिष्वपि लक्षणयाथा धनचामरा" इति । अतएव पीठशक्तिपूजने अवरकारोति क्रमावाक्यदवे । तेनो-दङ्मुखमनुसरादपि स्वायमानादव पूर्वत्वमाकल्प्यमांदिपूजनमष्टादिपूजनमिति ज्ञेयम् । तेन प्रासादगतेऽपि पूर्वपश्चादेकेन सेयस्त्वादिप्रभृति लिखमीयमिति ज्ञेयम् । ■ दिक् वराचाम् । ०अथान्यपूजा यत्नादिनि० वक्ष्यमाणक्रमेण । अत्रान्यपूजापूर्वं—"मधस्तात मत्तः" इत्यनन्तं पूजये-दित्यपराकरेणोक्तं—"हृदय देवमभ्यर्च्यमि"ति हारीरे स्वासायवरे वक्ष्यहत्युक्तवान् । अनन्तं हृदये पद्ममिति मतिरिति ॥ ६४ ६५ ॥ ३ ॥

०कलाभिरिति० । तत्र द्वादशकलात्मकसूर्यमण्डलाय, षोडशकलात्मकचन्द्रमण्डलाय, द-शकलात्मकवह्निमण्डलायेति केवल कलाभिः सार्द्धमित्यस्यार्थे वक्ष्यते । अत्रेदमन्यथा वर्णयन्ति । द्वादशकलादिरूपमनुक्तमपि लभ्यते । तेन सूर्यमण्डले संपूज्य तत्र द्वादशकलाः । ततः सोममण्डलं तत्पोडशकलास्ततः अग्निमण्डलं तद्दशकलाः पूजयेत् इति । अर्थं सोऽदाविकः पक्षः । ०तस्यामिति० ।कर्णिकायाम्।०प्रणवस्येति०।प्रणवस्य त्रिभिर्वर्णैः रकारोकारमकारैः । कलाभिः सार्द्धं सूर्येन्दुपावकानर्चयेदिति सम्बन्धः । तदुक्तं "सूर्येन्दुवह्नीन् प्रणवोत्थपूर्णान्" इति । एतेन सत्त्वमयकलाभिरादौ वैवाः क्रमाद्विमर्शोत्तानरूपवत्वेन पूजनीया इति सूचि-तम् । यदाहुः—"सौरेहिम्बे चतुरास्यः किरीटी हंसे सौरे कमलां वाग्भवान्तम् । अरूरा विभ्रद्-वाहे कामवाचं इस्तैर्देवैः मित्रवपामुखिः ॥ सौम्ये बिम्बे वरदे मेघवर्णार्द्धं चतुर् सदृ-शपूर्वं वक्षानः । हारी मायी कटी मल्लिकोटी विष्णुः पीत वासवे कौस्तुभं च ॥ वह्निबिम्बे वृषभे चन्द्रमौलिः बेदो रुद्रो दशबाहुस्त्रिनेत्र । दर्भ्राभिशिखिसिबन्ध(?)" इत्यादिपुराभवरय-रक्तार्थेनिरतानितिनयि । सत्यकाऽपि—"महाविष्णुमीशानमथवा- सदाद्येन्तमयेत्" इति ॥६६॥

०अथ सत्त्वादिकानिति० । पूर्वादिपूज्यक्रमात् । तदुक्तं "मिथस्त्वादिकाः प्रोक्ता गुणाः पीठोपरिस्थिताः" इति । ०त्रिभिरिति० जन्मैरमृतं भवति पुनरवस्थायां । ततः प्रतिजन्मनि विशेषात् पातयत्यादि संयुक्तमेवेदिति । "आत्मादिरूपमपत्यामित्युपास्यमानो यत्पूज्यते"इत्युक्तेः । ०वैराव-

आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमर्चयेत् ॥ ६७ ॥
ज्ञानात्मानं च विधिवत्पीठमन्त्रावसानकम् ।
पीठशक्तीः केसरेषु मध्ये च नवरात्मयाः ॥ ६८ ॥
हेमाद्रिरचितं कुम्भमस्त्राद्भिः क्षालितान्तरम् ।
चन्दनागुरुकर्पूरधूपितं शोभनाऽऽकृतिम् ॥ ६९ ॥
आवेष्टिताङ्गं क्षौरेयं तन्तुना त्रिगुणात्मना ।
अर्चितं गन्धपुष्पाद्यैः कूर्चाक्षतसमन्वितम् ॥ ७० ॥
नवरत्नोदरं मन्त्री स्थापयेत्तारमुच्चरन् ।
एवं संकल्प्य कुम्भस्य पीठस्य च विधानवित् ॥ ७१ ॥

सोमत्नप्रकाशेऽपि॰ "सत्त्वं रजः शार्वरसंयुक्त.च बिम्बानि चार्केन्दुहुताशनानाम् । मन्त्रं शात्मचतुष्टयान्ते विद्यादिकं तत्त्वचतुष्टयं च" इति । ॰वायवीयसंहितायामपि॰ "त्रिगुणं सोमादितत्त्वत्रितयमात्मानमपि" इति ॥ ॰पीठमन्त्रावसानकमिति॰ । अनेनाखिलानां पीठ चक्रीणां पूजास्थानमाह—॰पीठेति॰ । ॰केसरेषु॰ पूजितदलकेसरेषु । तत्र नवसु शक्तिषु प्रादक्षिण्येन मध्ये च पीठशक्तिपूजां कृत्वा पीठमन्त्रपूजनमित्यर्थः । "नवकेनाविशेषेण क्रमः सर्वत्र पूज्यते" इति परिभाषणात् ॥ अतएव देहे पीठदेवतान्यासमावसरे पीठन्यास उक्तो मया । पीठशक्तयः पीठमन्त्राश्च तत्तन्मन्त्रे वक्ष्यन्ते । ॰नवात्मना॰ ध्यानम्। नाशो वर्णो जम्बुकाः ॰माचार्यैः॰ "श्वेता कृष्णा रक्ता पीता श्यामाऽसकेन शुद्धा।अभ्रनवरासमानत्वेनाऽरूपाश्च शक्तयः प्रोक्ताः" इति । अग्रकुमारि शक्तस्य सिन्धु आधारि समानम् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

एवं पूजिते पीठे कुम्भस्थापनमाह ॰हेमाद्रीति॰ । आदिशब्देन राजत ताम्र मृण्मयः शक्त्यनुसारेण ज्ञेयाः । ॰कुम्भं॰ कलशं, तदुक्तं ॰महाकपिलपञ्चरात्रे॰ "सौवर्णं कलशं राजतं ताम्रमयादि वा । निर्दोषं मृन्मयं वापि यत्नेन विनिवेशयेत्" इति । ॰श्रीक्रमदीपिकायाम्॰ "सौवर्णं राजतं वापि मार्त्तिकं वा यथोदितम् । शाल्यैर्नवमन्त्रेण कुम्भं नवसुवर्णं" इति । अन्यत्र कलश-शब्दव्युत्पत्तिः प्रमाणे चोक्तम् "कलां कलां गृहीत्वा वै देवानां विश्वकर्मणा । निर्मितोऽयं सुरैर्यस्मात् कलशस्तेन उच्यते ॥ पञ्चाशदङ्गुलव्यास उत्सेधः षोडशाङ्गुलः । कलशानां प्रमाणं तु मुखमष्टाङ्गुलं भवेत्" इति । ॰राघवाद्याचार्यैस्तु॰ कला देवेन इति व्युत्पत्ति. कृता । ॰अस्त्राद्भिः॰ अस्त्रमन्त्रजप्तोदकैः ॥ ६९ ॥

॰त्रिगुणात्मना॰ त्रिगुणेन सत्त्वादिगुणरूपेण च तन्तुना आवेष्टिताङ्गं, तेन कण्ठे सूत्रं कुर्वन्ति । ॰क्षौरेयमिति॰ कुम्भविशेषणम् । तदुक्तं ॰वायवीयसंहितायाम्॰ । "क्षौमं राजतं वापि ताम्रं मृन्मयमेव वा । गन्धपुष्पाक्षताकीर्णं कुशदूर्वाङ्कुरान्वितम् ॥ सितसूत्रं कण्ठे त्रिगुणसूत्रमिति । केचित्तु क्षौरेयं यथाख्यातं तन्तुना आवेष्टिताङ्गमिति वदन्ति । तद्मते सर्वोऽपि घटः तन्तुवेष्टितो भवति तदा त्रिगुणात्मकत्वं स्यात् । ॰अन्यत्र विशेष॰ "कम्बलकण्ठमूलेन त्रिगुणेन च कर्मणा । गुणत्रयात्मकं चैव वेष्टयेदिति. समन्वितं ॰गन्धपुष्पादीति॰ आद्यशब्देन धूपः ॥ ७० ॥

॰नवरत्नोदरमिति॰ । नवरत्नानि घटे क्षिपेत् । एवं पूर्णं कुम्भं तारमुच्चरन् प्रणवं स्थापयेत् । अत्र तारशब्देन प्रणवो गणपत्यादिषु तत्तद्बीजमपि वदन्तीति श्रेयः । मन्त्रेणैव कुम्भस्थापनमित्युक्तम् । ॰विधानविदिति॰ अनेन विधानं सम्पादनीयमिति सम्पूर्णाङ्गं संपूज्य तत्पुरुषम् ॥ ७१ ॥

क्षीरद्रुमकषायेण पलाशत्वग्भवेन वा ।
तीर्थोदकैर्वा कर्पूरगन्धपुष्पसुवासितैः ॥ ७२ ॥
आत्माऽभेदेन विधिवन्मातृकां प्रतिलोमतः ।
जपन्मूलमनुं सम्यक्पूजयेद्देवताधिया ॥ ७३ ॥
शङ्खे पयःपाम्बुसंपूर्णे गन्धाद्यमभीष्टदम् ।
विलोड्य पूजयेत्तस्मिन्नाधारे सकलाः कलाः ॥ ७४ ॥
दश वह्नेः कलाः पूर्वं द्वादश द्वादशात्मनः ।
कलाः षोडश सोमस्य पश्चात्पञ्चाशतं कलाः ॥ ७५ ॥
जपित्वा प्रतिलोमेन मूलमन्त्रं च मन्त्रवित् ।
समाहितेन मनसा ध्यायन्मन्त्रस्य देवताम् ॥ ७६ ॥
प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत तत्र तत्र विचक्षणः ।

०क्षीरेति० । क्षीरद्रुमकषायेण । अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधकषायेणेत्यर्थः । आयुर्वेदोक्तरीत्या चतुर्थीवशेषः कषायो ग्राह्यः ॥ ७२ ॥

०विधिवदिति० । सबिन्दुकम् । ०मनुरिति० । विलोमेन आत्माभेदेन देवताधिया पूजयेदिति सम्बन्धः । आत्मदेवतामन्त्राणामैक्यं भावयन्नित्यर्थः ॥ ७३ ॥

०शङ्ख इति० । स्थापितशङ्खस्थमित्यर्थः । तत्र शङ्खस्थापनमावर्त्यं कर्म पूर्ववत्कारयेत् । जलगन्धपुष्पाक्षतादिकेन संपूर्णे "अमृतेन हरयेत्" इति शेषः । ०गन्धाद्यं० इति गन्धाढ्यम् । ०विलोड्येति० । ०मनुम्० । "अङ्कुशबीजेन विलोडयेत्" इति । ०अभीष्टदमिति० । अनेन शङ्खद्वारामितवस्य अयकत्वः । ०पूजयेदिति० । शिरसा वेष्टयन्नो भरवेति शेषम् । ०सकलाः । चतुर्थ्यन्ताः ॥ ७४ ॥

०द्वादशात्मन इति० । सूर्यस्य । ०कला इति० । अनेनैतदुक्तम् । अकारप्रणवमन्त्रं ईष इति । उकारप्रणवं-प्रणवविष्णुरिति । मकारप्रणवात्-रुद्ररूपमिति । विन्दुप्रणवं स्वराधिकाम् । नादप्रणवं विष्णुयोनिमिति रूपमिति । ककारादेव वर्णात्मककलाः तारबअर्थेर्देवता । अकारादिवर्णात्मकाः । ततः पञ्चाशद्वर्णात्मककलाः प्रणवान्तावयुतसंख्या शङ्खजले पूजनीयाः । तासां व्याख्यानविधयस्तत्र तत्रैव स्पष्टाः । एवं वर्णविन्यासकलाः शङ्खपूजनकालेऽपि चतुर्थ्यन्तविभक्तिसमन्वयम् । ०यदुक्तमाचार्यैः-"प्रथमं प्रणवेन वै. प्रणवविष्णुरनन्तरः । विकल्पकलमुनीन्द्रः स्वरस्वरपरादिकः ॥ विष्णुयोनिमिमीत्यादि वर्णमः कलात्मकं मनुः । चतुर्थ्यन्तविभक्तिमन्त्रात्मसंबन्धाख्याः पूजयेत् ॥ अत ताः पञ्चाशत्संख्या ककारादिकाः वर्णाः । कलादिभेदेन विधो पूजयेत् ताः पृथक् पृथगिति । ०पश्चादिति० "चतुर्थ्यन्तविभक्तया समानाः कलाः प्रमाणम्" इति ॥ ७५ ॥

०समाहितेनेति० । मन्त्रस्य देवतां समाहितेन मनसा ध्यायन् प्रतिलोमेन मूलमन्त्रं जपित्वा तामेवावाह्य पूजयेदिति (१)सम्बन्धः । इदं पदात्पूर्वं मन्त्रविदाख्यस्य कल्पे । तथा च:—"मूलमन्त्रमावाह्य मन्त्रवित् । कलशं शङ्खं निवेश्य दिव्यं पूजये विधिवित्" इति । समाहितेन मनसेति मन्त्रार्थमनुध्यायन्नित्यर्थः, तदा सर्वत्र ध्याने इदं विशेषणं ज्ञेयम् । अन्यथा ध्यानस्यैव कर्मत्वाभावात् ॥ ७६ ॥

०प्राणेति० । प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीतेत्यत्र ०मन्त्रविधिकर्मणि०-"प्रतिष्ठामन्त्रवर्णैर्विधि-

---

(१) एष च निबन्धोऽत्रैव सम्बध्यते । तथाचोक्तम्—इत्युपदेशः ।

कलात्मकं शङ्खसंस्थं क्वाथं कुम्भे विनिःक्षिपेत् ॥ ७७ ॥
गन्धाष्टकं तत्त्रिविधं शक्तिविष्णुशिवात्मकम् ।
चन्दनागुरुकर्पूरचोरकुङ्कुमरोचनाः ॥ ७८ ॥
जटामांसी कपियुता शक्तेर्गन्धाष्टकं विदुः ।
चन्दनागुरुह्रीबेरकुष्ठकुङ्कुमसेव्यकाः ॥ ७९ ॥
जटामांसीमुरमिति विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ।
चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुमम् ॥ ८० ॥
कुशीत कुष्ठ संयुक्तं शैवं गन्धाष्टकं विदुः ।

प्रतिपूर्वास्तु तिष्ठतेः । बहुर्थत्वान्निपातानां सत्कारादौ प्रतेः स्थितिः ॥ [illegible] पते शाब्दिकैर्जनैः । निक्षेपमभिधित्सु क्रियते [illegible] हि ॥ तन्मूर्तौ भावनामन्त्रै [illegible] तिष्ठा साभिधोयते" इति । तत्र प्रयोगः । "धूम्रार्चिरादृतामने"त्यादि [illegible] "धूं धूम्रार्चिषे नमः" इति सम्पूज्य प्राणप्रतिष्ठामन्त्रे अमुष्यस्थाने [illegible] प्रक्षिप्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् । एवं सर्वास्वपि कलासु । अथवा द्वादशानामन्यप्रतिष्ठा [illegible] [illegible] कृत्वा प्रत्येकं पूजां कृत्वा प्राणप्रतिष्ठामन्त्रे अमुष्यस्थाने सर्वासां [illegible] नामोच्चार्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥ कलानामावाहने द्वितीयप्रकारोऽप्यनुसन्धेयम् । [illegible] [illegible] । प्रथमं दशवह्निकलानां, ततो द्वादशार्ककलानां तदनन्तरं षोडशचन्द्र[illegible] [illegible], ततो [illegible] ततः पञ्चानां बिन्दुकलानां तदनु, ततः षोडश[illegible] [illegible] तदनु, ततः [illegible] । [illegible] इति० । अनेन सर्वत्र [illegible] [illegible] [illegible] ॥ अन्ये तु-प्रतिलोमेन मन्त्रं योजयन्ति । तत्तु [illegible] [illegible], तदा प्रथमं नादकलानन्तरं, ततो बिन्दुकलानन्तरं, ततो मकारकलानन्तरं, [illegible] [illegible], ततोऽकारकलानन्तरं, ततः [illegible] । यदाहु—"[illegible] [illegible] पूर्वविधा [illegible] । [illegible] विनियोगं च ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ ७७ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ७८ ॥

[illegible] ॥ ७९ ॥

[illegible] ॥ ८० ॥

[illegible]

पाशादित्रयसारामान्ते स्यादमुष्य पदन्ततः ॥ ८१ ॥
ममाप्राणा इह प्राणास्तथा जीव इह स्थितः ।
अमुष्य सर्वेन्द्रियाणि भूयोऽमुष्य पदं वदेत् ॥ ८२ ॥
वाङ्मनोनयनश्रोत्रप्राणघ्राणपदान्यथ ।
पश्चादिहागत्य सुखं चिरन्तिष्ठन्तु ठद्वयम् ॥ ८३ ॥
अयं प्राणमनुः प्रोक्तः सर्वजीवप्रदायकः ।

तुलम् ॥ मध्यगञ्च विनिर्दिष्टं गणेशस्य महाविभोरिति ॥ प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीतेत्युक्तमनन्तरं-मन्त्रमाह—*पाशादीति* । पाशादित्रयमत्र नवमे वक्ष्यते । आत्मा-जीवमन्त्रः । पाशादित्रयसारमादौ, आत्ममन्त्रोऽन्त इत्यनेन येरलवशषसहसंज्ञं इत्यन्तान्यष्टबीजानि प्रयोगविधौ मन्त्र-मात्राणि संगृहीतानि इति सम्प्रदायविदः । अत्र पाशाद्यात्ममन्त्रान्तो प्रत्यमुष्यपदमावृत्तिरपि ज्ञेया । प्रयोगविधौ तथा वक्ष्यमाणत्वात् । अमुष्यपदस्यायमर्थः । साध्यदेवतायन्त्रादेः षष्ठ्यन्तं नामपदं प्रयोक्तव्यमिति । तथा च "इममनुष्य पुत्रममुष्याः पुत्रममुष्यै विश एष वः कुरवो राजेत्यत्र श्रुतेः प्रयोगकल्पे कल्पसूत्रे कात्यायनः "असाविमयजमानीद" इति । एतदर्थं च असमोः पदमत्र नाम प्रयोक्तव्यमित्यर्थ इति । *आपस्तम्बोऽपि*—"अमुकपदं पद्यं यत्र मन्त्रेषु दृश्यते । साध्याभिधाने तद्रूपं तत्र स्थाने नियोजयेत्" इति । तद्विकायामप्यभिहितं-योगनिकायामेवमुक्तम् प्रयच्छ पुरुषं तत्र मन्त्रस्य विरचनस्थानेऽवगन्तव्यम् । तथाऽमुकशब्दे-पुरितसन्ध्याकर्मारम्भस्य वा प्रयोगादिति ॥ ८१ ॥

नयेति । अमुष्यपदं वदेदित्यर्थः ॥ ८२ ॥

वाङ्मनोनयनेति । नयनपदं त्वपर्यायस्य चक्षुः पदस्योपलक्षणम् । केवलं मन्त्रोऽनुरोधात्प्रयोगः । तथा च प्रयोगविधौ वक्ष्यते—"सर्वेन्द्रियाण्यमुष्यान्ते वाङ्मनश्चक्षुरन्ततः" इति । मन्त्रविग्रहमन्त्रप्रयोगे चक्षुः पदमेवोपादिष्टमुपलभ्यते सम्प्रदायविदाम् । तथा चाचार्यैर-*गृहीतात्तरे*—"तद्वाङ्मनश्शरीरे तद्गुप्ताः इहागत्येति" अत्र तद्टीकाकारः पद्मपादाचार्यो व्याख्यानवान् "वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रघ्राणप्राणपदमनुषङ्गार्थमिति" तथा *आगमलिङ्गपट्टे आचार्यो*"स्तद्वाङ्मनश्चक्षुः श्रुतिमघ्राणं च सम्प्रदायमिति" । अन्यत्रापि टीकाकारैर्व्याख्यातम् । "इन्द्रनेत्र चक्षु. पदं गृह्यते" इति ॥ पूर्वेषेक्तत्वात् चक्षुरपदस्य च चिक्षुः पदं इविद्धवदं तद्रूप् वक्ति प्रोक्तमप्यपि स्यात् । तथाप्युक्तम् । यदि पर्यायवाचिनो मन्त्रः स मन्त्रो भवति । अन्यथा मन्त्रोद्धारकोत्रा एव मन्त्रा भवेयुः । तस्मान्नयनपदं चक्षुः पदोपलक्षणमिति स्थितम् । *प्राणप्राणपदानीति* अत्र मन्त्रे प्राणा इति बहुवचनान्तता ज्ञेया । वाजादीनां बहूनां पदानां द्वन्द्वसमासात् । प्रयोगविधौ वक्ष्यति चार्थं "श्रोत्रघ्राणप्राणाः" इति । *ठद्वयं* स्वाहा । न चाप्यत्र मन्त्रे पदमुष्यस्थाने साध्यदेवतायन्त्रादेर्नामप्रयोगः तस्य कथं मन्त्रार्थमितिचेत् । श्रोत्रार्थाधिकारानिद्धान्तसिद्धमिति ब्रूमः । तथाहि—द्वितीया पादे भावार्थकरणे "अनाम्नातेषु मन्त्रत्वमाम्नातेषु हि विभागः स्यात्" इत्यत्राधिकरणे जहप्रकरणमेवानां मन्त्रत्वममन्त्रत्वमेवेति संशय्य तेषाममन्त्रत्वं सिद्धान्तितम् । तत्प्रसंगेनेदमपि विचारितम्—ऊहप्रवरनामधेयानां प्रक्षेपे सर्वस्यैव मन्त्रत्वमुत प्रक्षिप्तस्यैवेति । तत्र प्रक्षेपे सर्वस्यैवामन्त्रत्वं सिद्धान्तितम् । तत्प्रसंगेनेदमपि चिन्तितम् । अत्र मन्त्रे "इममनुष्यपुत्रममुष्या पुत्रममुष्यैविश एष वोराजेत्यादौ यजमानस्थाने राजादिपदप्रयोगस्तस्य मन्त्रत्वमुतामन्त्रत्वमिति । तत्राप्यामनात सर्वमन्त्रो, राजादिपदप्रयोगे प्रामाण्यमन्त्रत्वमात्रमिति कदाचिदमन्त्रत्वमिति पूर्वः पक्षः । सोऽयं यदि आम्नातत्व सर्वमन्त्रो राजादिपदप्रयोगे तत्मन्त्रत्वमिति [illegible] सोऽयमन्त्रो न

पश्चादश्वत्थपनसचूतकोमलपल्लवैः ॥ ८४ ॥
इन्द्रवल्लीसमायुक्तैः सुरद्रुमधिया गुरुः ।
कुम्भवक्त्रं पिधायास्मिंश्चषकं सफलाक्षतम् ॥ ८५ ॥
संस्थापयेत्फलधिया विधिवत्कल्पशाखिनम् ।
ततः कुम्भं निर्मलेन क्षौमयुग्मेन वेष्टयेत् ॥ ८६ ॥
मूलेन मूर्तिमिष्ट्वाऽस्मिञ्छायायां कल्पशाखिनाम् ।

स्थाने शब्दान्तरसम्पर्कत्वमेव । तथाहि—ऊहे तु "अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामि" इति श्रुतौ श्रुतो मन्त्रः । विकृतौ तु सूर्यदेवताके चरौ न्यायात् सूर्यायेति पदमूह्यते इति मन्त्रस्यामन्त्रत्वम् । एवं प्रवरकाण्डेनासितदेवलशाण्डिल्यप्रवराभिधायिपदकीर्तने नामधेयादेश्च यजमानाभिधायिविष्णुशर्मादिनामकीर्तनमभिमतम् । तेषां च वेदे अनाम्नानात् "प्रवरं समेघानि कीर्तयेदि"ति वाक्येन च मन्त्रप्रयोगविशेषरूपेणाम्नानानामाभावप्रमन्त्रत्वे, सर्वमन्त्राणामाम्नाने तु राजादिविशेषनाम्नामानन्त्यादाम्नातुमशक्यत्वात् रामादिविशेषार्थप्रतिपादनार्थं, नचास्य स्वतन्त्रप्रतिपादनसामर्थ्यमस्तीति स्वयं प्रयोगानर्हं सत् विशेषाभिधानप्रयोगार्हानुपलक्षयति । "यथा तस्यापत्यमि"(पा.सू.)त्यादौ । अतोविवक्षितस्वरूपसामर्थ्यदोषविषयत्वात्मन्त्रवाक्यमिवेति नो दर्शयतीत्येतदर्थमेव सर्वनामपदं प्रयोगेनावयवविशिष्टव्यापितमिति निश्चीयते । तस्मादाऽऽदिनाम्नामप्याम्नातत्वाभावात्मन्त्रत्वमेवेति ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

इन्द्रवल्लीति । इन्द्रवारुणीलताविशेषः । चषकं—कण्ठामत्रमाचीयं पात्रादि ॥ ८५ ॥

विधिवदिति अनेन मूलमन्त्रोच्चारणमुक्तम् । *क्षौममिति* नवमौसमयम्(१) । तदभावे पट्टवस्त्रादि । अन्यत्र एकवस्त्रेणेत्यनमुक्तम् । "अतिसूक्ष्मतरेणैव विशुद्धेन नवेन च । मायावस्त्रस्वरूपेण वेष्टयेद्वासमा घटमि"ति ॥ ८६ ॥

मन्त्रस्य देवतामिति एकमन्त्रदीक्षायाम् । पञ्चायतनदीक्षारम्भे पञ्चकलशानुक्रमेणावाहयेदिति मन्त्रांस्त्वनेनोक्तम् । तदुक्तं *मायायैः* "प्रोक्तैरेव प्रकारैर्विधिरेकेन चानेककुम्भैरि"ति । पञ्चायतनदीक्षायां देवतास्थापनक्रम उक्तो *विज्ञानमालायाम्* "यदा तु शङ्करं मध्ये ईशान्यां श्रीपतिं यजेत् । आग्नेय्यां च तथा हेरम्बं नैर्ऋत्यां पार्वतीं तथा ॥ वायव्यां च सदा पूज्या भवानी भक्तवत्सला । यदा तु मध्ये गोविन्दमैशान्यां शङ्करं यजेत् ॥ आग्नेय्यां गणनाथं च नैर्ऋत्यां तपनं तथा । वायव्यामम्बिकां चैव यजेन्मन्त्री समाहितः ॥ सहस्रांशुं यदा मध्ये ऐशान्यां पार्वतीपतिम् । आग्नेय्यामेकदन्तं च नैर्ऋत्यामच्युतं तथा ॥ वायव्यां पूजयेद्देवीं भोगमोक्षैकभूमिकाम् । भवानीं तु यदा मध्ये ऐशान्यां माधवं यजेत् ॥ आग्नेय्यां पार्वतीनाथं नैर्ऋत्यां गणनायकम् । प्रद्योतनं तु वायव्यामर्चयेन्नु पूजयेत् ॥ हेरम्बं तु यदा मध्ये ऐशान्यामच्युतं यजेत् । आग्नेय्यां प्रमथेशं च नैर्ऋत्यां च गदम्बिकाम् ॥ वायव्यां द्युमणिं चैव यजेन्मन्त्री समाहितः । स्वस्थानवर्जिता देवाः सोऽपि समञ्चयाः । तत्सङ्कल्पितो राजा साधकश्च विनश्यति" इति । अन्यत्रापि "शम्भौ मध्यगते हरीभहरभूदेव्यो, हरौ शङ्करेभास्येनागसुता, रवौ हरगणेशाजाम्बिका क्ष्मापतिः । देव्यां विष्णुहरैकदन्तरवयो लम्बोदरेऽजेश्वरार्येनाः शङ्करमाननोऽपि मुमदा स्वस्थानु हे दानिदा" इति । *वर्णिनामिति*—"ग्री मा र ण रे मस्थाना वी स र मेवाना सू ताह । तस्यां देवार्यं सतां मार्गानुग्रदिशं पूज्या" इति । *स्वस्थानेचादिरित्यवेन स्थानमुक्तम्*—"पूर्वे कल्प्याम्यूर्ध्वकचा विघ्नेश्वरादिपूर्वार्कास्त्या । श्रीमार्यादित्ये तथा नादिके तास्यां

(१) "नवनीतरूपा मुख्य" इत्यमरः ।

पाषाणे पूजयेदस्यां मन्त्री मन्त्रस्य देवताम् ॥ ८३ ॥

मेरावपनपुष्पाः ॥ श्रीशम्भुमुखोत्पुरणाम्बुजपुष्पाः सर्वसिद्धिं सर्वविदिक्षु पूज्याः । स्व स्थापिताः सर्वमनोरथार्थे सर्वे विविधान्निवहन्ति सम्यगिति । अमन्त्रपि—"मध्येऽस्य [illegible] इति शिवमनसाऽऽज्ञायोर्णो मध्यतः पार्वत्यां विविधवोरविमयोविन्यासार्थाः । मध्ये शम्भुमथेमविन्यासयोर्विष्णुमध्ये हरे सूर्यमाद्यविनाशवृत्ता तु विहिता भानेमको- धारिमा" इति । अतोऽमनु स्थापयमध्ये यतः सायमेव । एवं तु गणपतिमारभ्य, तत्र गणपतेर्मुखस्य तत्र सूर्यमारभ्येति ज्ञेयम् । यदाह—"मुखेऽपुष्पाभिर्मध्ये दत्त्वा गणेशादर्चनं यजेत् । गणेश एव मुख्यवर्धन् तत्र सूर्यमारभ्येति" इति । एतस्मादयानमनुसमपरा कुर्वन्ति । पुष्पाञ्जलिमिति—मुखेऽप्यमतः पुष्पाञ्जलिमात्रं कृत्वा गणाद्येभ्यावर्तनं कृत्वा मुख्यपूजे- ति ॥ अपरे तु पुष्पाञ्जलिमाचरेत पूजासमापनीयः पुष्पाञ्जलिः न संगृहीतः । तेन मुख्यदेवता- पूजानन्तरं गणेशाद्यर्चनमितिः एतच्च स्वस्वगुरुसम्प्रदायानुसारेण ज्ञेयम् । अयमेव देवतास्था- पनक्रमो नित्यपूजायामपि भावात्तत्र नित्यपूजा शालग्रामे मणौ यन्त्रे वा पाषाणादिप्रतिमायां वा कार्या ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्थापित पुष्पादयनुकृतम् । तत्तु समर्था मन्त्रावधारेव एव कोऽपिः ॥ तस्मात् पूजाविधानकथा पाषाणप्रतिमासु वर्णिताः । भविष्योत्तरपुराणे "हेममयी दारुघटिता लौहजा रत्नजा तथा । शैलजा गन्धजा चैव कौसुमी सप्तधा स्मृता ॥ कौसुमी गन्धजा चैव मृण्मयी प्रतिमा स्थिता । तत्कालपूजितास्त्वेताः सर्वकामफलप्रदाः" इति । अमहाकपिलपञ्चरात्रेऽपि "शैलजा लौहजा चापि रत्नजा दारुजा तथा । मृण्मयी चेति पञ्चैताः प्रतिमाः परिकीर्तिताः ॥ सर्वासामेव देवानां महार्चाकाः यथा मता । दारुजा कामदा प्रोक्ता लौहजी भुक्तिमुक्तिदा ॥ राजनी स्वर्गदात्र्य- या भार्या धायुर्विवर्धिनी । कांस्या मङ्गलदा ह्येता रैतसी वायुर्नाशिनी ॥ सर्वभोगप्रदा शैली स्फाटिकी दीप्तिकारिका । महाभोगप्रदा प्रोक्ता मृण्मयी वस्तु कोमला ॥ मानाकुष्ठप्रमाणेन हस्तपञ्चाङ्गुलात्मिका । गृहे तु प्रतिमा पूज्या नाधिका हि प्रशस्यते" इति । अमत्स्यपुराणेऽपि । "अङ्गुष्ठपर्व आरभ्य वितस्तिर्यावदेव तु । गृहे तु प्रतिमा पूज्या नाधिका शस्यते बुधैरि"ति । तन्त्रे—"षोडशा तु हस्तमात्रा मधुरा हस्तपूर्वान्विता प्रतिमा । हेमप्रतिमाया मध्येऽपि प्रत्यूहस्य- प्रमाणोऽवर्णिति । तत् स्थापितप्रतिमाविषयम् । मृण्मयी तत्रैव विशेष उक्तः "मृण्मयी प्रति- [illegible] वरचे यथावल्ली निवेशयेत् । अकाऽऽसना द्विधा प्रोक्ता मृण्मयी प्रतिमा क्रमात् ॥ सर्वं एवे- दाम कीर्तन्ति प्रतिमां हस्तमृण्मयीम् । अथवा प्रतिमा शस्ता सैव वार्या विशुद्धये ॥ पुष्पया- दैव कर्तव्या मानमपूर्णैः कदाचन । गृहेऽव मृण्मयी कुर्यादवरपूर्वकैः ॥ भावगम्य सिता- ग्रे कथितव्या स्मृता । विशो योगा भवेत्पूर्वे पूज्या गृहस्थ कीर्तितेऽन्यति ॥ अतन्त्र विशेषः "पूजनमस्तु द्वाभ्यां होमात् भावायकल्पनो कर्तुः । कामोऽस्मद्' गृहस्थसर्वविषयाः पुष्पाद्यादयाम् ॥ सर्वं तु सकलार्थं सर्वसिद्धान्त विशिष्ठेष्वपि । स्वाये विलसा पाली दक्षिणोध- मनाः दिव्यस्थायुः ॥ अमलाम्बुपूर्णं द्वौ करोति विन्यासयोगपुष्पी हरिः । सर्वप्रतिमाश्चैव पु- ष्पादमुखं भास्कराश्च मराव्यं तु" इति । अतथान्यत्रापि—"नाधिकाङ्गी न हीनाङ्गी कर्तव्या देवता क्वचित् । अधिका क्षिप्रिया हन्यात् हीना चैवार्थनाशिनी ॥ कृशोदरी तु दुर्भिक्षं विशी- र्णा धननाशिनी । वक्रनासार्धवितुनाश शीर्णाङ्गी भङ्गुरोऽधिवि दुःखयोः स्व अनेका नेत्रना- शिनी । दुःखदा हीनवक्त्रा तु पाणिपादकृशा तथा । हीनाङ्गा हीनजङ्घा च भ्रमोन्मादकरी सदा ।

(१) अत्र 'समादायपूर्वं' इतिपाठविशेषस्य मोस्यमैः कर्त्तैः ॥

मूलमन्त्रं समुच्चार्य सुषुम्णावर्त्मना सुधीः ।
आनीय तेजःस्वस्थानान्नासिकारन्ध्रनिर्गतम् ॥ ८८ ॥
करस्थमातृकाम्भोजे चैतन्यं पुष्पसञ्चये ।

शुष्कवक्त्रा च राजानं कटिहीना च मारयेत् ॥ पाणिपादविहीनायां जायते मरको महान् । अ[illegible]हीना च या मूर्त्तिः शत्रुकल्याणकारिणी ॥ पुत्रमित्रविनाशाय हीना वक्षः स्थले तथा । सम्पूर्णावयवा या तु आयुर्लक्ष्मीप्रदा सदा ॥ एवं लक्षणमामाद्य कर्त्तव्या मूर्त्तिरुत्तमे"ति ॥ *अन्यत्र विशेषः* "खण्डिते स्फुटिते भ्रष्टे दग्धे मानविवर्जिते । यागहीनेऽथ [illegible] पतिते दुष्टभूमिषु ॥ अन्यमन्त्राऽर्चिते चैव पतितस्पर्शदूषिते। दशस्वेतेषु नो चक्रुः सन्निधानं दिवौ-कसः । इति सर्वागमो विष्णुः परिभाषां चकार है"ति । *तथाऽन्यत्र* "खण्डितां स्फुटितां भ्रष्टां [illegible] च वह्निना । प्रतिमां वर्जयेच्चन्नाद्[illegible]॥ निःक्षिपेत्[illegible] तथान्यामप्सु निःक्षिपेत्" इति । तथा—"एकाहपूजा विहतौ कुर्याद् द्विगुणमर्चनम् । त्रिरात्रे तु महापूजा संप्रोक्षणमतः परम् ॥ मासादूर्ध्वमनेकाहं पूजा यदि विहन्यते । प्रतिष्ठेत्यपरे के-श्चित् केचित् सम्प्रोक्षणक्रम." इति। *सम्प्रोक्षणस्वरूपं यथा तन्त्रे* "सम्प्रोक्षणं तु देवस्य के-[illegible] पूर्ववत्। पञ्च पञ्च क्रमेणैव स्नापयित्वा [illegible] विशोध्य च । प्रोक्षयेत्प्रोक्षणीतोयैर्मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥ [illegible] म-स्तके । पञ्चधारं जपेन्मूलमष्टोत्तरशतोत्तरम्॥ ततो मूलेन मूर्त्यादि [illegible] न्यासं लिपिन्यासं मन्त्रन्यासं च विन्यसेत् ॥ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण प्रतिष्ठाप्य[illegible]। पूजां च महतीं कुर्यात् स्वतन्त्रोक्तां यथाविधि ॥ [illegible] सम्प्रोक्षणविधि [illegible]" इति । *मत्स्यसूक्ते*—"शालग्रामे मणौ यन्त्रे [illegible] प्रतिमासु च । नित्यं पूजा हरे: कार्या न तु केवलभूतले" इति। *[illegible]* "[illegible] विना यन्त्रेण चेत् पूजा देवता न प्रसीदति" इति । *[illegible]*—"[illegible] प्रादुर्भवन्ति सम्प्रहर्षिणी । यन्त्रेणापूजितो देव सहसा न प्रसीदति" इति । *[illegible]* "[illegible] सामपि सम्प्रार्थ्य यन्त्रे पूजा प्रशस्यते" इति । *[illegible]*—"[illegible] तथैव यन्त्रे चित्रे पटे वा पवने न भूमौ । [illegible] मन्त्रसिद्धा" इति ॥ शिवपूजा तु शिवमूर्तौ शिवलिङ्गे [illegible] कार्या । [illegible] लिङ्गे [illegible] तु [illegible] न दाय । तदुक्तं *[illegible]*—"न [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ ८० ॥

[illegible]

[illegible]

अमृतीकरणं कृत्वा कुर्वीत परमीकृतिम् ॥
क्रमादेतानि कुर्वीत स्वमुद्राभिः समाहितः ॥ ९१ ॥
अथोपचारान्कुर्वीत मन्त्रविस्वागतादिकान् ।
स्वागतं कुशलप्रश्नं निगदेदग्रतो गुरुः ॥ ९२ ॥
पाद्यं पादाम्बुजे दद्याद्देवस्य हृदयाणुना ।
एतच्छ्यामाकदूर्वाब्जविष्णुक्रान्ताभिरीरितम् ॥ ९३ ॥
सुधामन्त्रेण वदने दद्यादाचमनीयकम् ।

देवेनावस्थितिप्रार्थनम् । तच्च देवताङ्गे षडङ्गन्यासात् । अवगुण्ठनम् अधोवदनोर्ध्व स्वारादन, तदवगुण्ठनमुद्रया । श्लोकस्तु "अभक्तवाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रदूरागतद्युते! । स्वतेज [illegible] देवास्तु वेष्टितोऽभव सर्वतः" इति ॥ ८९ ॥ ९० ॥

अमृतीकरणम् आगमप्रसूतेनावस्थितिरम् । धेनुमुद्रया । परमीकरणम्—[illegible] तद्‌महामुद्रया । स्वमुद्राभिरिति । यथोदितैर्यथायथम् । [illegible] इति अनेन मूलमन्त्रमुद्रितानि देवदेहे [illegible] भवति ॥ पूजाया [illegible] ॥ ९१ ॥

अथेति । उपचारान्तर्यामी आगममालायामुक्तः "[illegible] देवे [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] इति ॥ ते मूले षोडश स्मृताः । आगममालायामन्योऽपि । तथथा—"[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] इति । [illegible]—"[illegible] । [illegible] "[illegible] । [illegible]

[illegible]

जातीलवङ्गकङ्कोलैस्तदुक्तं तन्त्रवेदिभिः ॥ ९४ ॥
अर्घ्यं दिशेत्ततो मूर्ध्नि शिरोमन्त्रेण देशिकः ।
गन्धपुष्पाक्षतयवकुशाग्रतिलसर्षपैः ॥ ९५ ॥
सदूर्वैः सर्वदेवानामेतदर्घ्यमुदीरितम् ।
सुधाम्बुना ततः कुर्यान्मधुपर्कं मुखाम्बुजे ॥ ९६ ॥
आज्यं दधिमधून्मिश्रमेतदुक्तं मनीषिभिः ।
तेनैव मनुना कुर्यादद्भिराचमनीयकम् ॥ ९७ ॥
गन्धाद्भिः कारयेत्स्नानं वाससी परिधापयेत् ।

दुग्धपायसीश ! शुद्धानां शुद्धिहेतव" इति । *जाती* जातीफलम् । कङ्कोलं कोलकम् "कङ्कोल" इति काम्बुकुञ्जभाषायाम् । *तदुक्तमगस्त्यसंहितायां* "तथाचमनार्थेऽपि दद्याज्जातीफलं शुभे ! । लवङ्गमपि कङ्कोलं सम्यगाचमनीयकमि"ति । *महाकपिलपञ्चरात्रे* आचमनीयद्रव्याणि अन्यथोक्तानि "कर्पूरमगुरुं पुष्पं दद्यादाचमनीयकमि"ति । *अन्यत्रापि विशेषः* "अर्घ्यं त्रिर्दद्याति, पाद्यं त्रिर्दद्याति, आचमनीयं षट् दद्याति" इति । "आगमाय तथार्घ्यं च स्नानान्ते च । पूजातो गन्तुकामस्य दद्यादर्घ्यं विचक्षणः ॥ आगमे स्नानकाले च नैवेद्योपक्रमे तथा । पादान्याचि सगुहेन समपदिविधौ कुर्वे"दिति ॥ ९४ ॥

शिरोमन्त्रेण स्वाहेत्यनेन । *महाकपिलपञ्चरात्रे* कुशाग्रस्थाने फलमुक्तम् "सिद्धार्थमक्षतं चैव दूर्वा च तिलमेव च । यवं गन्धं फलं पुष्पमष्टाङ्गं त्वर्घ्यमुच्यते" इति ॥ ९५ ॥

सर्वदेवानामिति । सर्वेषु तन्त्रेष्वपि । पाद्यादीनि द्रव्याणि सर्वदेवानामु समानानीत्यर्थः । श्लोकम्तु-"तारतम्यं दिव्यं पाद्यमानन्दमाश्रयम् । तापत्रयविनिर्मुक्त ! तवार्घ्यं कल्पयाम्यहमि"ति । *मधुपर्कमिति* । श्लोकस्तु "सर्वकालोपचाराय परिपूर्णसुखात्मक ! । मधुपर्कमिदं देव ! कल्पयामि प्रसीद मे" इति । अत्रार्घ्यादि प्रोक्तं तत्र द्रव्याभावे केवलमम्बुनैव निवेदयेत् । तदुक्तं *अन्यत्रतन्त्रान्तरे* "द्रव्याभावे प्रशस्तं स्यात् केवलेनाम्बुना शुभाः" इति । *अन्यत्रापि* "गन्धपुष्पाक्षतेष्वेषु द्रव्यालाभे तु तत् स्मरन्" इति ॥ ९६ ॥ * ॥

तेनैव मनुना । सुधाम्बुनेत्यर्थः । श्लोकस्तु "उच्छिष्टोऽप्यशुचिर्वापि यस्य स्मरणमात्रतः । शुद्धिमाप्नोति तस्मै ते पुनराचमनीयकमि"ति । मधुपर्कान्ते आचमनमुक्तमत्र तेषु स्नुषु निमित्तेष्वाचमनं दद्यात् । स्नानान्ते, वासोदानान्ते, उपवीतदानान्ते, नैवेद्यान्ते । तदुक्तं *महाकपिलपञ्चरात्रे* "स्नाने वस्त्रे तथा यज्ञे दद्यादाचमनीयकमि"ति । एवं चत्वार्याचमनानि । तदुक्तं *आगमान्तरे* "पाद्ये च मधुपर्के च स्नाने वस्त्रोपवीतयोः । भोजने चाचमनं देयमि"ति । स्नानात्पूर्वं *महाकपिलपञ्चरात्रे* तु विशेषः "गन्धतैलादिकं दद्यात् देवस्याग्रतः तत्र" इति । श्लोकस्तु "स्नेहं गृहाण स्नेहेन लोकनाथ महाशय ! । सर्वलोकेषु शुद्धात्मन् ! ददामि स्नेहमुत्तमम्" इति ॥ तत्र तदुक्तं *महाकपिलपञ्चरात्रे* "चन्दनं सह देवेश शिरसि लक्ष्मणापि च । तत्र अङ्गदुद्वर्तनादि तद्वर्तनविद्येऽप्यथ" । इति ॥ *अन्यत्रापि* "अभ्यङ्गोद्वर्तने चापि स्नानार्थं समाचरेत्" ॥ इति ॥ ९७ ॥

गन्धाद्भिरिति । तदुक्तं *अन्यत्रतन्त्रान्तरे*-"सुगन्धितोयपूर्णेन शङ्खेन सम्पूर्णेन सह । सद्गन्धिपुष्पसंयोगात् कर्मणा तर्पयेद्धिया ॥ तत्र तत्तन्त्रविहितमनमि"ति । तथा "जलं कलिलं तोयं वेदवादिदिदृक्षिवम् । सलिलेनापि अत्रैव चन्दनेनापि तर्पयेत्" । तत्रैव विशेषः "अथवा गन्धपुष्पादि स्नानार्थे तथा सर्वमि"ति । श्लोकस्तु-"गङ्गासरस्वतीरेवा पयोष्णीनर्मदाजलैः । स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे" । इति ॥ तन्त्रसार

[illegible] च [illegible] ॥ ९८ ॥
[illegible] मधुरा [illegible] ।
[illegible] देवी [illegible] ॥ ९९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible] ।

सौगन्धिकं सकोरण्टं पलाशाशोकमल्लिकाः ॥ १०२ ॥
धत्तूरं सर्जकं बिल्वमर्जुनं मुनिपत्रकम् ।
अन्यान्यपि सुगन्धीनि पत्रपुष्पाणि देशिकैः ॥ १०३ ॥
उपदिष्टानि पूजायामाहरीत विचक्षणः ।
मलिनं भूमिसंस्पृष्टं कृमिकेशादिदूषितम् ॥ १०४ ॥
अङ्गस्पृष्टं अमामगतं त्यजेत्पर्युषितं शुकः ।
देवस्य मस्तके कुर्यात्कुसुमोपहितं सदा ॥ १०५ ॥
पूजाकाले देवताया नोपरि भ्रामयेत्करम् ।
अगुरूशीरगुग्गुलुशर्करामधुचन्दनैः ॥ १०६ ॥

णि तत्तद्देवतानां निषिद्धानि स्वात्स्यानि इत्युक्तं ज्ञानमालायाम्० "नार्कैर्नर्वैर्विष्णुं न कुन्दैः तथा गणाधिपम् । नदूर्वया यजेद्दुर्गां बिल्वपत्रैर्दिवाकरम् ॥ धत्तूरमर्कं पुष्पं च विष्णौ नार्पयेत् सदा बुधैः । देवानां चार्कमन्दारजातिरिक्ते तत्तद्यथा। गणेशाय च दूर्वा च एक पुष्पमतिप्रियम्॥ शिवे कुन्दं महेशी च दूर्वा बन्धूककेतके । जवा दर्भो त्रिसन्ध्ये तु निम्बूरं कुङ्कुमानि च॥ मल्ली कुसुमं दर्भं इत्यादि वर्जयेत् स्वजेत् । अगन्धमगन्धं च कृमिकेशादिदूषितम्॥ अधुष्पमरालपटुवासोभिः कुन्दलिनाद्यसम्भि । भानोर्न मार्पयेत्कण्टकोः प्रमादादपि दोषकृत्॥ कलिकाभिस्तथा नैवं विना कमलकाञ्चनैः । पुष्पैर्न पूजयेद् विष्णुं पत्रैः पुष्पैः फलैरपि॥ स्नानादाऽऽनीतैः पर्युषितैर्याचितैः कृष्णजलैः। स्वयंविकासितैः पुष्पैः स्वयं च पतितैर्भुवि वर्जयेद् बुद्धिमान् कालमार्गं कृष्णकम् । सर्वपुष्पैः सदा पूजा विहिताऽविहितैरपि ॥ कर्तव्या सर्वदेवानां भक्तियोगोऽत्र कारणम् । पुष्पं वा यदि वा पत्रं फलं नेष्टमधोमुखम् ॥ दुःखदं तत्समाख्यातं यथोत्पन्नं तथार्पणम् । बिल्वपत्रेषु सर्वेषु न विहस्त्यापि दूषणम् ॥ अधोमुखार्पणं मेहं, पुष्पाञ्जलिविधौ न तत् ॥ कलशपूजासु सर्वासु पुष्पमेकैकमर्पयेत् । समुदायेन चेत् पूजा कलशपुष्पार्पणं तु तत् ॥" इति । कालिकातन्त्रप्रकाशेऽपि० । "पुष्पं चतुर्विधं प्रोक्तं शुचिभिर्मोक्षदायिभिः पराद्धोत्तमं चैव मध्यमं च तथा धमम् ॥ सौवर्णं तु परं प्रोक्तमपरं विलक्षणम् । कुमुदकह्लारपुष्पमुत्तमं परिकीर्तितम् ॥ अधमं वनजोद्यादि मध्यमं तु कल्पतरुकम् । तत्पुष्पं न विधेयोऽपि सदायोगे पराशरे ॥ एतेषु कुसुमो श्रेष्ठा बिल्वं द्रमनकं शुभम् । महतो देवदूतानां विष्णुकान्ता तथैव च ॥ अपामार्गोऽथ मान्धाता चतो सुरभि संज्ञितः । नागवल्ली दर्भं दूर्वा कुशपत्रं तथा सतम् ॥ एवं नागकेसरपुष्पस्य पुष्पं चाशोकं तथा । करवीरकमनकं श्वेतं वाणं तिन्तिलणीभवम् ॥ दाडिमं मातुलिङ्गं च जम्बीरं चम्पकोद्भवम् । करवीरं कृष्णपुष्पं श्वेतं अनन्तकं तथा । यत्रेदं नः सदा विष्णुं कमलपुष्पकैरर्चितम् यथा "शिवमे शिवतोतुलकैः पुष्पे पूजा सदा विधि । पुष्पालाभे प्रतानितोऽपि पूजयेत अस्तेऽतिदिनेऽपि ॥ "अन्यार्थेनाहृतं पुष्पं तद्वेदान्यत्रेणापि कल्पन्ते ॥ गुरुरित्यनेन केतुविष्णुचित्रेषु दोषाभाव इत्युक्तम् । ज्ञानहरिभक्तिमालायाम्० । "न पर्युषितदोषोऽस्ति जलजोत्पलचम्पके । तुलसीपुष्पनिम्बदूर्वे बिल्वे गङ्गाजले तथैव च ॥ पर्युषितैर्नाभसंज्ञकस्या केवलं किन्तु पयुषितदोषाभाव इति: "बिल्वपत्राणां मार्गेणं तुलसीनामि शाखा केतकं पञ्च दूर्वामन्दारञ्जोजाऽस्ति दर्भो कुशोऽपि नित्य समस्त नागकदम्ब अदाः । कमलाऽवतरातितुलसीमरुवकमन्माः शिवनोऽहरति च स्युः किमत् केतपर्युषितादिर्वितिमुद्मु यथा भूयदर्शमिन्ति । तथा तदत्रषी, धुर्यं धत्तूरक । मन्दारं—मन्दारः । मल्लिका वक्रतः । मकृ पलाशः । भद्रकालि—भद्रादि । दूर्वा कलाशोमाय कलपुष्पादि आदर्शि । अरुण पद्मी इवम् । सर्वे दानद्रव्यम् आहतानां दिव्यसेवा मूल एवम् । अस्यार्थे । हिताकृत्य

धूपयेदाज्यसंमिश्रैर्नीचैर्देवस्य देशिकः ।
धत्त्यां कर्पूरगर्भिण्या सर्पिषा तिलजेन वा ॥ १०७ ॥
आरोप्य दर्शयेद्दीपानुच्चैः सौरभशालिनः ।
स्वादूपदंशं विमलं पायसं सहशर्करम् ॥ १०८ ॥
कदलीफलसंयुक्तं साज्यं मन्त्री निवेदयेत् ।

दर्भाद्रोनामिदं दिनमं[illegible]ति । *स्मृत्यन्तरेऽपि* "पक्कं पञ्चरात्रं स्यादूर्ध्वरात्रं च [illegible]। तुलस्यैकादशाहानु पुनः प्रक्षाल्य पूजयेत्" इति । तुलस्यां निर्माल्यदोषोऽपि नास्ति। यदाहुः—"सद्यः पर्युषिता वापि निर्माल्या नैव दुष्यति । समाल्यैर्न हरेत्तुलसीमुक्तफला पुनर्दद्यादेव" इति ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥

दर्शितमुक्त्वा धूपमाह—*धूपयेदिति* ॥ वामहस्तेन घण्टामन्त्रेण पूजितां घण्टां वादयन् धूपं दद्यादित्यर्थः । *देशिकः* इत्यनेन घण्टामन्त्रेण पूजनमुक्तम् । यदाहुः "अर्चयित्वा घण्टां [illegible] स्वाहेत्युदीर्य च । [illegible] वादयेद्घण्टामिति" ॥ *शैवागमे तु*—"धूपमात्मनो [illegible] प्रोक्ष्याभ्यर्च्य [illegible] । अस्त्रेण पूजितां घण्टां वादयन् गुग्गुलं दहेत्" इति । सोऽप्यत्र— "वनस्पतिरसोत्पन्नो गन्धाढ्यः सुमनोहरः । आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यतामिति । तद्वदुक्तं—"घण्टां गन्धाक्षतकुसुमैरर्चितां वादयन्" इति । अन्यत्रापि—"ततः समर्चितां घण्टां वाद्य जयध्वनैरि[illegible]ति । तत्र प्रयोगः । धूपपात्रमग्रेण प्रोक्ष्य नमो मन्त्रेण पुष्पं दत्त्वा वामया तर्जन्या संस्पृशन् मूलमन्त्रं स्तोत्रं च पठित्वा "आहूय [illegible] देवाय धूपं दर्शयामि नमः" इति [illegible] धूपमुद्रां प्रदर्श्य घण्टामन्त्रेणार्चितां घण्टां वामकरेण वादयन् देवतागुणनामवदानुप्रभृति कीर्तयन् देवं धूपयेत् । उक्तं च—"धूपस्थाने [illegible] वामया [illegible] । [illegible] पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा [illegible]" इति ॥ [illegible] "धूपस्य [illegible] [illegible] । [illegible] देवनामादि कीर्तयेत् ॥ [illegible] च [illegible] इति । *[illegible]* [illegible] । एवं दीपदानेऽपि । [illegible] पूजयन् कुर्यात् । [illegible] । [illegible] दीपपात्रं [illegible] । दीपमुद्रां दर्शयेच्च । सोऽप्यत्र—"सुप्रकाशो महादीपः सर्वतस्तिमिरापहः । [illegible] ज्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यतामिति ॥ उक्तं च [illegible] "[illegible] देवो [illegible] च [illegible] मम । [illegible] सर्वमाहरन्" इति ॥ *उच्चैरिति* । देवतानासिकाये ॥ १०७ ॥

उच्चैरिति । नेत्रदेश इत्याचार्याः । "[illegible] दीपमुच्चैरित्युक्तम् । [illegible] । यदाहुः—"[illegible] [illegible] । [illegible] च । [illegible] इति । [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ १०८ ॥

मन्त्री निवेदयेदिति । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] इति । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

तत्तत्र जलं दद्यादुपचारान्तरान्तरे ॥ १०९ ॥

तद्विलमयूतात्मकं ध्यात्वा तत् स्पृष्ट्वा मूलमन्त्रमष्टधा जप्त्वा धेनुमुद्रां प्रदर्श्य अभ्यच्य पुष्पैरभ्यर्च्य देवतायै पुष्पाञ्जलिं समर्प्य तन्मुखात्तेजो निर्गतमिति ध्यात्वा वामाङ्गुष्ठेन मुखं नैवेद्यपात्रं स्पृष्ट्वा दक्षिणकरेण जलं गृहीत्वा स्वाहान्तं मूलमन्त्रम्—"सत्पात्रसिद्धं सुहविर्विविधानेकभक्षणम् । निवेदयामि देवेश ! सानुगाय गृहाण तद्" इति श्लोकं च जप्त्वा "साङ्गाय सपरिवाराय देवाय नैवेद्यं समर्पयामि नमः" इति जलमुत्सृजेत् । नैवेद्यमुद्रां प्रदर्शयेत् । ततः सपुटाभ्यां हस्ताभ्यां नैवेद्यपात्रं त्रि मोचयन् "निवेदयामि भवते जुषाणेदं हविर्हरे" इति जपेत् । तत्र हरेति पदस्थाने तत्तद्देवतानामोहः । यदाहुः—"अत्योंकिर्न तद्विशुद्धिकवाऽभिरत्य वामभ्वतोपरिष्टोविततभिरोष्मा । सैद्या वामकरमौधरमाभिमुर्षमन्नापूर्णकुम्भयर्भिमूत्य प्रजल्पात् ॥ समुमहतः सुरभिमुद्रिकया परिपूर्णमर्चनु तन्मयुखे । हविर्मनवेद्य कृतप्रमराञ्जलिराहतोऽस्य निवेद्य महःश्वगसिरोत्ररविनात्मनुखान् मूलमन्त्रमथ निविदेत्तमम् । मत्ये वै तन्मूलात्मकं हविरीक्षेत सुमुखीं मयूखम् ॥ निवेदयामित्यादिं सदा मनु निमायसदेग्निति ॥ ततो वामकरेण ग्रासमुद्रां, दक्षिणकरेण प्राणादिमुद्राश्च दर्शयेत् "प्राणाय स्वाहे"त्यादि मन्त्रास्तरेण । यदाहुः—"ग्रासमुद्रां वामकरेण विकचोत्पलसन्निभाम् । प्रदर्शयेद् दक्षिणेन प्राणादीनां च दर्शयेत् ॥ एकुंष्ठमनिष्ठोपकनिष्ठे च स्याद्दृष्टगृष्ट्या प्राणे मुद्रा । तथापरा तर्जनिमध्यमे स्यादनामिकासङ्गमिके च मध्या ॥ अनामिकातर्जनिमध्यमा स्यादङ्गुष्ठी सकनिष्ठिकारताः । स्यात्समानी तद्विशेषविहिताः प्राणादिमुद्रा निजमन्त्रयुक्ताः ॥ प्राणापानौ च व्यानश्चसमानाः क्रमाच्चतुर्थीयुताः । ताररवानां तथा चैतत् पूर्वादावन्नस्य एवे मनव" इति । पुष्पादिमुद्रालक्षणानि च—"उपदेशादङ्गुष्ठेन पुष्पस्य मुद्रा । पूरकस्य तर्जनी । दीपस्य मध्यमाङ्गुष्ठाभ्यां नैवेद्यस्य प्रदर्शिता ॥ मुद्रया वस्तुतत्त्वं तन्मयूखस्य तद्दर्शिं" इति ॥ अन्यत्रेति । उपचारान्तरान्तरा पुष्पाञ्जलिं दत्वा जलं दत्वा स्वदर्श्य तथा-भ्रवेदिति संप्रदायः ॥ इदानीं नैवेद्यस्य निर्माल्यविशेषो निरूप्यते—"अविमुक्तं तद्विमल्यमथ द्विविधं मतम् । विवृत्तौ नैवेद्यं नैवेद्यं नाभ्रपृष्ठ परादिषु ॥ वृन्दसनिर्माल्यं द्विवचनान्तम्" इत्यादि । तारकाद्यदिकमङ्गुलिदलमुपचार्य कर्तृतन्त्रमपि ॥ तदनन्तरं विभवे सरस्वति अविमुक्तं तद्वनेन ॥ तत्र प्रत्यक्षमाससंहितायां निर्माल्यलक्षणम्—"अमनाविकामि पुष्पाणि शङ्ग्धाय निर्मल्यं । तन्मुखेन महाभूर्नीमुखा ततिर्मा तथा ॥ प्राप्तिमिति द्विषतव्यं द्वितीयद्वे न संशय । अतो निर्माल्यमिदिमुच्यते । निर्माल्यविशेषेण जलं कपमिन्त्वातन्तु सम्बन्धेनतदेव "अष्टपुष्पात्मकं निवेदितं यो माकमागया । तस्मादयमिति तर्दैवादभ्यया वासुदावन ॥ अन्नपूर्णस्य सोन्मो वासुपुष्पं वैष्णवेदेवैति । तथा—"पुष्पभिन्याच्छाभ्यां पुष्पा समसामवसमेवता । अखिलं निर्मितमन्वयी निवेद्यं तावता पुनः ॥ धारोचनाद्यैः पूजनेन निवेदनस्तमेत तथा । यथावस्थेदं निवेदितात् हरेः पूजा तु सम्यया ॥ यानुपपाङ्गुलियाया पूजनं महार्हनिरेकादिना । विविद्यन्तरामर्पितैः प्रविविक्तामन्दै । निवेदिता तु या पूजा वर्जिता सा विद्युरेतत् । तत्सर्वत्रिलम्बमेषे पिण्डोपलब्धम् ॥ या पूजा निवेदे महत् राजसी सा प्रकारिता । अप्यन्नपृक्तभ्रूणादेवनैवेद्यसाधनैः ॥ या पूजा निवेदे निर्जसामर्थ्य सा प्रकीर्तिता । भगुरी सौनर्यं वा भाले तौजैधिकी तथा । सर्वसामान्निवेद्यं च सा पूजा निवेदे गुण ॥ तदिनं सदृशं तमेवापतिष्ठति पूजावे । तदा पूजा न कर्तव्या स्वयमेव दर्शयेत् च ॥ न अपर्य पूर्णात्मक वा पूर्णदीपमयापि च । दक्षिणहस्ताचेन दर्शयेत् वा पुन ॥ एकसमपत्रं पुष्पं सारभुजगीनं । अम्लात्मसादिमिश्रितैः तदन्तशिरोवेदमनतै ॥ विवमस्तदेवोर्ध्व स्वकर्तव्य समाचरेत् । स्वात्मा देवस्वामिनं पूर्वनिवृत्ताय स्मरन् तु ॥ पुनःपुनरवनिष्वजा पूजा पुष्पमापतात्तदा । न दोषो वैष्णवित्यादि सर्वे पुण पूर्वाधाराचेन ॥ अथ एतदिव पूर्व

संस्थाप्य तस्यां सिंहस्थां खड्गखेटकधारिणीम् ॥ १२६ ॥
घोररूपां पश्चिमास्यां पूजयेदस्त्रदेवताम् ।
बलासनेन सम्पूज्य तामाराध्य गुरुः पुनः ॥ १२७ ॥
रक्षेति लोकपालानां मालमुक्तेन धारिणा ।
देवानां भावयन्नन्तः परिभूय प्रदक्षिणम् ॥ १२८ ॥
अस्त्रमन्त्रं समुच्चार्य यथापूर्वं समर्पयेत् ।
अभ्यर्च्य भूयो गन्धाद्यैरस्त्रं नव शिवासने ॥ १२९ ॥
तत्रैव संस्कृते वह्नौ गोक्षीरेण चरुं पचेत् ।
अस्त्रेण क्षालिते पात्रे नवे ताम्रमयादिके ॥ १३० ॥
तण्डुलान् शालिसंभूतान् मूलमन्त्राभिमन्त्रितान् ।
प्रगृह्णीतान् पञ्चदशा शिवया ध्यायन्मनुं जपेत् ॥ १३१ ॥
प्रक्षाल्य चाज्यपात्रे निधाय कलशाम्बुना ।
प्राङ्मुखो मूलमन्त्रेण देशिकेन्द्रोऽभ्यर्चयेत् ॥ १३२ ॥
स्रुवेणाज्येन संसिक्ते दद्यात्तत्राभिघारणम् ।
मूलेन पञ्चाशदाज्यं दत्त्वैवावतारयेत् ॥ १३३ ॥
अन्त्रमन्त्रं कुशाग्नौ मण्डले विधिवद्गुरुः ।
तं विभज्य त्रिधा भागमेकं देवाय कल्पयेत् ॥ १३४ ॥
अन्यमग्नौ प्रजुहुयात्तदनं दशिक स्वयम् ।
शिष्येण सार्धं भुञ्जीत विहितात्ममनस्तदा ॥ १३५ ॥

[illegible] ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ १२९ ॥

[illegible] ॥ १३० ॥

[illegible] ॥ १३१ ॥ १३२ ॥

[illegible]

आचान्तं शिष्यमानीय सकलीकृत्य देशिकः ।
तालप्रमाणं ऋजस्कं क्षीरवृक्षादिसंभवम् ॥ १३६ ॥
दन्तकाष्ठं तदा दद्याच्छिष्याय नियतात्मने ।
दन्तान्विशोध्य स पुनस्तत्प्रक्षाल्य विसर्जयेत् ॥ १३७ ॥
यथाविधि तमाचान्तं शिखाबन्धाभिरक्षितम् ।
विधाय सार्धममुना वेद्यां दर्भास्तरे गुरुः ॥ १३८ ॥

सोमशम्भौ—"कोऽस्त्रभीयमानं तु पात्रत्रितयसंमितम् । अष्टप्रासप्रमाणं वा पूर्णमन्न-शीर्षजितम् ॥ पात्राभावे पुटके मुक्तौ, मुक्तौ पिप्पलपत्रजे । ह्रासैर्भोज्ययेत्मन्त्री पूर्णाप्राचमने-त्यूर्ध्वेरिति ॥ १११ ॥

सकलीकृत्येति । मन्त्रवद्गुमन्त्वाद्येः न्यासेनेत्यर्थः ॥ *तालेति* । प्रसृतपाणेरङ्गुष्ठाग्र-मध्यमाग्रं यावत्तालः । तदुक्तम्—"अङ्गुष्ठमध्यमाङ्गुल्यो ये हस्तस्य प्रसारिते । तद्यथोक्त-तालं तालमाहुर्मनीषिणः" इति॥ *देशिकोत्पादिरिति* । अनेन मन्त्र दन्ता॥ *वचित्प्रकाशते*— "आयाद्गिहनि दन्तं प्रक्षालमुखा च नदीमिति ॥ विषमांगानामन्तरं तत्परीक्षा कर्तव्येति विम-र्शेरित्यनेनोक्तम् । "प्रशस्य निखिलेङ्गुली वामनो वामतानिनेम्नितः *प्रयोगमारे विशेषः* । स यथा—*नारदगोयै*—*"दन्तकाष्ठं हरा अर्थं क्षोरहुमादिसम्भवम् । संमार्ज्य दन्तान्तिष्ठन्त्या प्रक्षाल्यैतद्भुवि क्षिपेत् ॥ दिशु पूर्वोपयोज्यासु तत्पातनमतं शुभम् । ईशादिस्थो सुतिर्दिशं अधं शान्तितरो यमम् ॥ शुभं वृद्धिः षडू.सं कथरोनानि दीपमीश्वरि । *मध्यप्रापि*"पी-डीतापविषोगायन्नन्तुम्मतुल्यताशमेशारी । दधायनापतने कुर्वे मृषाद्वविनिर्मितैर्दिशनी-न्तामविचर्चितम् ॥ कश्चांन्दे पेरेकत्र मध्ये पोडमुपवेद् । वविमोचतद्देवे शुभः पातोऽन्य-थाऽशुभा ॥ दुर्निमित्तविनाशाय शुवाक्यमन्त्रम्" इति । *कालकोपमाहितायां तु*—"स्वर्ण-तम्भवतमे दन्तने गुरुणा वदि । *प्राणुरत्नमिमेतांयं शिखमन्त्रञ्जितम् ॥ अशान्ताशुभे तस्मिन् गुरुस्तद्दोषशान्तये । शतमष्टं तदर्धं वा जुहुयान्मूलमन्त्रतः" इति ॥२३॥।॥१॥७॥

यथाविध्याचान्तं यथाविधि शिखाबन्धाभिरक्षितं विदधेति सम्बन्धः । तथाचम-ने विधि: पूर्वं यथोक्त एव । शिखाबन्धेतु—यथाविधोक्तनेनैतद्रूपं भवति—मूलमन्त्रेण स जातिशिखामन्त्रेणाश्लोकाविरिम्न्त्रेण च शिखां बध्नीयात् इति । *गुरुः शायीतेति* । गुरुवत्सी वेद्यामनुना शिष्येण सार्धं दर्भास्तरे तां रात्रिं शयीतेति सम्बन्धः । *वेद्यामिति* सामी-प्यमधिकरणार्थम् । तदुक्तं *नारदगोये* "गुरुतं शिष्यमाचान्तं शिखाबन्धाभिरक्षितम् । कृत्वा वेद्यां सहानेन दर्भास्तरे गुरुरिति ॥ गुरुशिष्येन वेदशिमयाते पूर्वशिरसा शि-ष्यं स्वापयेदित्युक्तं—"स्वप्नमाणवमाक्षिव स्वापयेत्पूर्वमस्तकमिति शिखामन्त्र बध्ये॥ *सोमशम्भौ तु* "गुरुस्तात् दर्भशय्यायां पूर्वमोक्षितदृशिनात् । दृढ सप्तमन्त्रस्यां बतोद् दक्षिणमन्त्रकात्" इति । *कालकोमीहितायां तु*—"दृढव दक्षिणे भागे शिष्यं समविश-सदेत् । अहताम्बरमासनेर्षु सर्वतवने शुचि ॥ मन्त्रिते च सितं ध्यायन् प्राक्शिरस्को निशि स्वापेत् । शिखाबद्धस्य सूत्रस्य शिखायामचिङ्कणो गुरुः ॥ आरोप्याहवपयेन सभा-ष्ठाय च वर्मणा ॥ रेखात्रयं च परितो भस्मना तिलसर्षपैः । कुर्यात्पद्मा स्वक्रियाग्रे दि-शानां बहिर्हरेदिति ॥ स्वप्नमाणवमन्त्रो वैष्णवेषु *मन्त्रमन्त्रमायेके*—"ओं ह(१)स्वक-

(१) नम इति तद्यथं ।

तेनैव ताडनं कुर्याद्वर्मणाऽभ्युक्षणं स्मृतम् ।
अस्त्रेण खननोद्धारौ हृन्मन्त्रेण प्रपूरणम् ॥ ३ ॥
समीकरणमस्त्रेण सेचनं वर्मणा मतम् ।
कुट्टनं हेतिमन्त्रेण वर्ममन्त्रेण मार्जनम् ॥ ४ ॥
विलेपनं कलारूपकल्पनं तदनन्तरम् ।
त्रिसूत्रीकरणं पश्चाद्धृदयेनार्चनं मतम् ॥ ५ ॥
अस्त्रेण वज्रीकरणं हृन्मन्त्रेण कुशैः शुभैः ।
चतुष्पथं तनुत्रेण तनुत्राक्षपाटनम् ॥ ६ ॥
वामे कुण्डानि संस्कुर्यात्संस्कारैर्दशभिरीरितैः ।
अथवा तानि संस्कुर्याच्चतुर्भिर्वीक्षणादिभिः ॥ ७ ॥
तिस्रस्तिस्रो लिखेद्रेखा हरा प्रागुदगग्रगाः ।
प्रागग्राणां [illegible] देवा मुकुन्देशपुरन्दराः ॥ ८ ॥
रेखाणामुदगग्राणां ब्रह्मवैवस्वतेन्दवः ।
अथवा [illegible] त्रिकोणं तत्र संलिखेत् ॥ ९ ॥
सर्वाण्यभ्युक्ष्य तारेण योनिपीठमथार्चयेत् ।
वागीश्वरीमृतुस्नातां नीलेन्दीवरसन्निभाम् ॥ १० ॥

[illegible]

आत्मनोऽभिमुखं वह्निं जानुस्पृष्टमहीतलः ।
शिवबीजधिया देव्याः योनावेव विनिःक्षिपेत् ॥ १६ ॥
पश्चाद्देवस्य देव्याश्च दद्यादाचमनीयकम् ।
ज्वालयेन्मनुनाऽनेन तमग्निमथ देशिकः ॥ १७ ॥

इति पञ्चरात्रार्थाः। अन्येतु—तारशब्देन हुंकारम् । मन्त्रशब्देन वह्निचैतन्याय नम इत्याहुः । तदुक्तं—"हुं वह्निरूपं चैतन्यं चतुर्थ्यन्तं नमोन्वितम् । मन्त्रमुच्चार्य पश्चात्तं वह्निमुत्पाद्य देशिकः ॥ भूमिष्ठजानुकोभूत्वा कुण्डस्योर्द्ध्वं प्रदक्षिणम् । भ्रामयित्वा त्रिधा तत्र वागीशीगर्भगोचरे ॥ शिवबीजमिति ध्यात्वा विक्षिपेदात्मसम्मुखमि"ति ॥ १६ ॥

॰शिवबीजधियेति॰ । वैचे तत्पन्चे तथोक्तेः । स एव वक्ष्यति च—"मामपि शिवाग्निरिति कल्पयेत्" इति । ॰शारदातिलकेऽपि॰ "शिवाग्नि जनयिष्येन्ति" । अतएव ॰संहितायाम्॰—"स्वयोनिस्त्रमणी तत्र प्रमोदोत्साचनाय च । शम्भवर्गेण संज्ञातमपि तत्र विचिन्तयेत्" इति । अतएव पञ्चरात्रेऽपि- "वह्नेः पितराविन्ति सामान्यतो वक्ष्यति । मधे च-"शङ्कुपाणेः चन्द्रार्चिन्ति। ॰जानुस्पृष्टेति॰ जानुभ्यां स्पृष्टं धरातलं येनेति विग्रहः । ॰शिवबीजधियेति तु॰—"वह्निबीजं समुच्चार्य त्वात्मयोनाविमामसने । योनिमार्गेण वा तद्द्वारमनः संमुखेन चेन्ति ॥ १६ ॥

॰आचमनादिकमिति॰ । आदिशब्देन आचमनोपचारपदम् । तत्पादैः प्रयुक्तैरित्युक्तेः । ॰ज्वालयेदिति॰ । अनेन-वक्ष्यमाणेन । तत्र विशेषः "उद्धृत्य हुताग्निश्च पाणिशूर्पधुवादिभिः । न कुर्यादग्निधमनं न कुर्याद्व्यजनादिना ॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखाद्ध्येषो व्यजायत । नाग्निं मुखेनेति तु यत् लौकिके योजयेत्तु तदि"ति ॥ १७ ॥(१)

(१) वस्तुतस्तु—छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनश्लोकः पठ्यते "उद्धृत्य हुते चैव पाणिशूर्पस्य दारुभिः । न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यजनादिना ॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखाद्ध्येषोऽध्यजायत । नाग्निं मुखेनेति च यल्लौकिके योजयन्ति तत्" इति । उद्धृत्य होतुमिच्छन् । हुते वा पाण्यादिना वह्निधमनं न कुर्यात् किन्तु व्यजनादिनैव कुर्यादिति प्रथमवचनार्थः । कुर्यादिति वकारोऽवधारणार्थः । इत्थं हि स्वमतमभिधाय मतान्तरमुपन्यस्यति-मुखेनैवेति । "मुखादग्निरजायते"-तिश्रुतेरग्नेर्मुखप्रभवत्वान्मुखेनैव धमनीयत्वात् । "नाग्निं मुखेनोपधमेदि"-तिश्रुतेरसंस्कृताग्निविषयत्वेन योजनादित्यर्थः । इदञ्च न स्वमतं "कुर्याद्व्यजनादिने"ति सिद्धान्तिते आकाङ्क्षानिवृत्तौ मुखेनैवेति पुनरभिधानायोगात् । मुखेनैवेत्येवकारेण कुर्याद्व्यजनादिनेत्यस्य विरोधाच्च । योजयन्तीति प्रथमपुरुषप्रयोगेण तस्य परमतत्वसूचनाच्च । योजयन्ति मयो ब्रह्मइति प्रत्ययात् । एतेनैतस्मिन्मतेऽनादरोऽपि सूचितः । तद्वीमन्तु "नाग्निं मुखेनोपधमेदि-"ति सामान्यश्रुतेर्विशेषविषयत्वोपगमे मानाभावः । "मुखादेषोऽध्यजायत" इति हेतुपदमप्युपन्यस्तं तल्लौकिकेऽपि तुल्यम् । औचित्यमात्रस्य च श्रुतिसङ्कोचकत्वं नोचितम् । अतएव देवीपुराणे आचाराध्याये-"न सूर्यमवलोकेत उदयास्तमयोः क्वचित् । न मुखेन धमेदग्निं न च दद्यात्तस्तु लङ्घयेत् ॥" इति सामान्यत एव मुखध्मानं प्रतिषिद्धम् । किञ्च मुखधमननिषेधवाक्यानामवश्यं सङ्कोचनामहे संस्कृताग्निविषयत्वेनैव व्यवस्थापनं युक्तं तथैव वैधावैधविचारसम्भवात् । अतएवासंस्कृतेऽग्नौ मुखधमनाचारस्य संस्कृते तदभावस्य च सार्वलौकिकत्वोपपत्तिरित्यलमप्रस्तुतविस्तरेण ॥

वागीश्वरेण संयुक्तामुपचारैः प्रपूजयेत् ।
सूर्यकान्तादिसम्भूतं यद्वा श्रोत्रियगेहजम् ॥ ११ ॥
आनीय वह्निं पात्रेण क्रव्यादांशं परित्यजेत् ।
संस्कुर्यात्तं यथान्यायं देशिको वीक्षणादिभिः ॥ १२ ॥
औदर्यैन्दवाग्निभ्यां भौमस्यैक्यं स्मरन्वसोः ।
योजयेद्वह्निबीजेन चैतन्यं पावके तदा ॥ १३ ॥
तारेण मन्त्रितं मन्त्री धेनुमुद्रामृतीकृतम् ।
अस्त्रेण रक्षितं पश्चात्कवचेनावगुण्ठितम् ॥ १४ ॥
अर्चितं त्रिः परिभ्राम्य कुण्डस्योपरि देशिकः ।
प्रदक्षिणं तदा तारमन्त्रोच्चारणपूर्वकम् ॥ १५ ॥

इति योगपीठं पूजयेत् ॥ अत्र तारशब्देन यथाल्वं तत्तन्मन्त्रेषु पञ्चप्रणवानामपि ग्रहणं ज्ञेयम् ॥ १० ॥

प्रपूजयेदिति । पीठे शक्तिबीजेन वागीशीं साध्यमन्त्रेण वागीशम् । तदुक्तं *रागेश्वरविमर्शिन्याम्*—"शक्तिबीजेन वागीशीं वागीशं साध्यमन्त्रतः" इति । *अन्यत्रापि*—"साध्यमन्त्रेण तं देवमि"त्यादिना ॥ *सूर्यकान्तादीति* । आदिशब्देन अरणिग्रहः । तदुक्तम्—"आत्तं मार्तण्डकान्ताद्धुतवहमरणेः श्रोत्रियागारजं वे"ति ॥ *श्रोत्रियगेहजमिति* । श्रोत्रियत्वं वेदाध्ययनेन तत्कर्मानुष्ठातृत्वेन च । तेन साग्निकत्वे तात्पर्यम् । तदुक्तं *अग्निकार्यसंहितायाम्*—"प्रमथ्य विधिनैवाग्निमाहिताग्नेर्गृहादपि । आनीय ताम्रपात्रे"ति ॥ ११ ॥

पात्रेणेति । कांस्यादिपात्रेण । पात्रान्तरविहितेनेत्याचार्याः । *अन्यत्र*—"श्रोत्रियागारजं वापि सूर्यकान्तोद्भवं तु वा । अरणीमन्थजं वापि क्षिपेत् स्वर्णादिभाजने" इति ॥ *अत्रिरपि*—"पात्रान्तरेण विहिते ताम्रपात्रादिके शुभे । अग्निप्रणयनं कुर्याच्छरावे ताम्रकेऽपि वे"ति । *अन्यत्रापि*—क्षेत्राग्निः क्षिप्य पात्रे वरकनकमये ताम्रपात्रेऽथ वापि मृत्पात्रे वा पिधायानलविपुलमतिरि"ति ॥ यत्तु *स्मृतिसारे*—"शरावे भिन्नपात्रे वा कपाले चोल्मुकेऽपि वा । नाग्निप्रणयनं कुर्याद्व्याधिहानिभयावहमि"ति । तत्र मुख्यपात्रासम्भवे शरावोऽप्यग्राह्य इति तात्पर्यम् ॥ *क्रव्यादांशं परित्यजेदिति* । अस्त्रमन्त्रेण नैर्ऋत्य इति ज्ञेयम् । *तदुक्तम्* । "अस्त्रेणाग्निं समाधाय कवचेन पिधाय च । क्रव्यादांशं तु चास्त्रेण नैर्ऋत्ये सन्त्यजेत्प्रिये"॥ इति ॥ अन्यत्र वह्निबीजेन क्रव्यादांशत्यागः । *तदुक्तं*—"वह्निबीजेन मन्त्री क्रव्यादांशं त्यजेत्तं तद्वत्तु मनुना शोधयेदर्घकेने"ति । *मन्त्रमुक्तावल्यां तु विशेषः*—"वाणीधारास्त्रेण नैर्ऋत्ये क्रव्यादांशं परित्यजेत् । देवांशं मूलमन्त्रेण स्थापयेत्पुरतः सुधीरि"ति ॥ *यथान्यायमिति* । अनेन प्रोक्षणाभ्युक्षणे तथा कार्ये यथा चानीतोऽग्निस्तिष्ठतीत्युक्तम् । *वीक्षणादिभिरिति* । आदिशब्देन संस्कारत्रयम् ॥ १२ ॥

औदर्येति । बिन्दुः प्रसिद्धः । परमात्मरूपः तत्स्थानीयोऽमत्वात् तद्वयो वह्निरैन्दवः । अन्ये बिन्दुर्ध्रुमध्यमिति वदन्ति । *भौमस्य* पार्थिवस्य वसोरग्नेः ॥ १३ ॥

तारेणेति पूर्ववत्तारशब्दार्थः । *अमृतीकृतमिति* अमृतबीजेनेत्याचार्याः । *उक्तं च* "अमृतीकरणं ततो विदध्यात्सत्सबीजेन सबिन्दुना कृशानोरि"ति ॥ *रक्षितमिति* । दिग्बन्धेन । प्रदक्षिणमिति पूर्वेण सम्बध्यते ॥ १४ ॥

तारमन्त्रोच्चारणेति । तारस्य मन्त्रोच्चारणम् । तदुक्तं—"योनावेनं त्रिपरिभ्राम्याभितः पश्चादग्निं मूलमन्त्रेण मन्त्री"ति । अत्रापि तारशब्दार्थः पूर्ववत् । "रं वह्निचैतन्याय नमः"

आत्मनोऽभिमुखे वह्निं आनुरूप्यमहीतलः ।
शिवबीजधिया देव्या योनावेव विनिःक्षिपेत् ॥ १६ ॥
पश्चाद्देवस्य देव्याश्च दद्यादाचमनीयकम् ।
ज्वालयेन्मनुनाऽनेन समभ्यर्च्य देशिकः ॥ १७ ॥

इति पदपादाचार्याः । अन्येतु–तारशब्देन ह्रीङ्कारम् । अन्त्रशब्देन वह्निचैतन्याय नम इत्याहुः । तत्पूर्वं–"हूं" वह्निपूर्वं चैतन्यं मनुरुक्तो नमोऽन्वितम् । मन्त्रमुच्चार्य पश्चात्तं वह्निमुत्थाप्य देशिकः ॥ भूमिमजानुकोभूत्वा कुण्डस्योर्ध्वं प्रदक्षिणम् । भ्रामयित्वा त्रिधा तत्र वागीशीगर्भगोचरे ॥ शिवबीजमिति ध्यात्वा नि क्षिपेद्गुरुरुज्ज्वलितमिति ॥ १६ ॥

शिवबीजधियेति । शैवे तदन्ते तथोक्तः । स एव वक्ष्यति च–"आमापि शिवाग्निरिति कल्पयेत्" इति । *आत्मनोऽपि* "शिवाग्निं अभिविन्देत्" इति । अतएव *संहितायाम्*–"अम्भोरूप्मणी तत्र प्रक्षोभीतास्मस्य च । यास्यपर्यन्तं संजातमपि तत्र विभावयेत्" इति । अतएव चन्यत्रापि– "षडैः पितराविन्ति सामान्यतो वक्ष्यति । मध्ये च–"ह्रूं प्राई-व्यावं वागादिनिति । *आमितेति* आनुरूप्यां कृत्वे धराकल येनेति विग्रहः । *पश्चाद्योषपदिता* च–"वह्निबीजं समुच्चार्य स्वात्मयोनावाधमासने । योनिमार्गेण वा तद्वदात्मनः संमुखेन चेन्ति ॥ १६ ॥

आचमनादिकमिति । आदिशब्देन आचमनोपचारद्वयम् । उपचारैः प्रपूजयेदित्युक्तेः । *ज्वालयेदिति* । अनेन–वक्ष्यमाणेन । तत्र विशेषः "जुहुयाञ्च हुताशिञ्च पाणिशूर्पस्यादिभिः । न कुर्यादग्निधमनं न कुर्याद्व्यजनादिना ॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखाद्देवो व्यजायत । नाग्निं मुखेनेति तु यत् लौकिके योजयेत्तु तदिति ॥ १७ ॥(१)

(१) वस्तुतस्तु—छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनवचनात्संश्लोकः पठ्यते "जुहुयांश्च हुते चैव पाणिशूर्पस्य दारुभिः । न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यजनादिना ॥ मुखेनैव धमेदग्निं मुखादेवोऽभ्यजायत । नाग्निं मुखेनेतिच यल्लौकिके योजयन्ति तत् ॥" इति । जुहुवन् होतुमिच्छन् । हुते वा पाण्यादिना वह्निधमनं न कुर्यात् किन्तु व्यजनादिनैव कुर्यादिति प्रथमवचनार्थः । कुर्यादित्यवधारणार्थः । इदं वि स्वमतमभिधाय मतान्तरमुपन्यस्यति–मुखेनेति । "मुखादग्निरजायते"–तिश्रुतेरस्यैव मुखप्रभवत्वान्मुखेनैव धमनौचित्यात् । "नाग्निंमुखेनोपधमेदि"–तिश्रुतेरसंस्कृताग्निविषयत्वेन योजनादित्यर्थः । इदमं न स्वमतं "कुर्याद्व्यजनादिने"ति सिद्धान्तिते काकाक्षिन्यायतो मुखेनैवेतिपुनरभिधानायोगात् । मुखेनैवेत्येवकारेण कुर्याद्व्यजनादिनेत्यस्य विरोधाच्च । योजयन्तीतिप्रथमपुरुषप्रयोगेण तस्य परमतत्वसूचनाच्च । योजयन्ति यथो अयामहति प्रत्ययात् । एतेनैतास्मिन्मतेऽनास्थापि सूचिता । तद्दीमन्तु "नाग्निमुखेनोपधमेदि–"ति सामान्यश्रुतेर्विशेषविषयत्वोपगमे मानाभावः । "मुखादेवोऽभ्यजायत" इति हेतुतया यदुपन्यस्तं तल्लौकिकेऽपि तुल्यम् । औचित्यमात्रस्य च श्रुतिसङ्कोचकत्वं नोचितम् । अतएव देवीपुराणे आचाराध्याये–"न सूर्यमवलोकेत उदयास्तमयोः क्वचित् । न मुखेन धमे दग्निं न च व्याळीस्तु लङ्घयेत् ॥" इति सामान्यत एवमुखध्मानं प्रतिषिद्धम् । किञ्च मुखधमननिषेधवाक्यमवश्यं सङ्कोचनमर्हं संस्कृताग्निविषयत्वेनैव व्यवस्थापनं युक्तं तत्रैव वैधावैधविचारावश्यकत्वात् । अतएवासंस्कृतेऽग्नौ मुखधमनाचारस्य संस्कृते तदभावस्य च सार्वलौकिकत्वोपपत्तिरित्यलम्पल्लवितेन ॥

चित्पिङ्गलं हनदहपचयुग्मान्युदीर्य च ।
सर्वज्ञाज्ञापय स्वाहा मन्त्रोऽयं प्रागुदीरितः ॥ १८ ॥
अग्निं प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम् ।
सुवर्णवर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् ॥ १९ ॥
उपतिष्ठेत विधिवन्मनुनाऽनेन पावकम् ।
विन्यसेदात्मनो देहे मन्त्रैर्जिह्वा हविर्भुजः ॥ २० ॥
लिङ्गपायुशिरोवक्त्रघ्राणनेत्रेषु सर्वतः ।
वह्नीरावीशसंयुक्ताः सादियान्ताः सबिन्दवः ॥ २१ ॥
वर्णमन्त्राः समुद्दिष्टा जिह्वानां सप्तदेशिकैः ।
जिह्वास्तास्त्रिविधाः प्रोक्ता गुणभेदेन कर्मसु ॥ २२ ॥
हिरण्या गगना रक्ता कृष्णाऽन्या सुप्रभा मता ।
बहुरूपाऽतिरक्ता च सात्त्विक्यो यागकर्मणि ॥ २३ ॥
पद्मरागा सुवर्णाऽन्या तृतीया भद्रलोहिता ।
लोहितानन्तरं श्वेता धूमिनी च करालिका ॥ २४ ॥
राजस्यो रसना वह्नेर्विहिताः काम्यकर्मसु ।
विश्वमूर्तिस्फुलिङ्गिन्यौ धूम्रवर्णा मनोजवा ॥ २५ ॥
लोहिताख्या करालाख्या काली तामस्य ईरिताः ।
एताः सप्त नियुज्यन्ते क्रूरकर्मसु मन्त्रिभिः ॥ २६ ॥
स्वस्वनामसमाभाः स्युर्जिह्वाः कृष्णरेतसः ।
अमरर्षिपितृगन्धर्वयक्षनागपिशाचकाः ॥ २७ ॥

चित्पिङ्गलमिति० । [illegible] द्वितीया । मन्त्रे तु [illegible] । [illegible] "अग्निं प्रज्वलितमनेनेति" [illegible] मन्त्रः प्रागुदीरित [illegible] । [illegible] ॥ १८ ॥ १९ ॥

विन्यसेदिति० । [illegible] ॥ २० ॥

लिङ्गेति० । [illegible] ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

[illegible] । (१) [illegible]

---

(१) [illegible]

तारसाः सप्त जिह्वानामीरिता अधिदेवताः ।
षडङ्गमनुमन्यस्येत्तमानुलोमेन वर्त्मना ॥ २८ ॥
सहस्रार्चिः स्वस्तिपूर्ण उत्तिष्ठपुरुषः पुनः ।
धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्धर इति क्रमात् ॥ २९ ॥
षडङ्गमनवः प्रोक्ता जातिभिः सहसंयुताः ।
मूर्तीरष्टौ ततो न्यस्येद्देशिकोऽजातवेदसः ॥ ३० ॥
मूर्ध्नि सपार्श्वयुग्कटयन्धुकटिपार्श्वांसके पुनः ।
प्रदक्षिणवशान्न्यस्येत्तुप्रपातो ता यथाक्रमात् ॥ ३१ ॥
जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहनसंज्ञकः ।
अश्वोदरजसंज्ञोऽन्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः ॥ ३२ ॥
कौमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः ।
तारादपेश्वराद्याः स्युर्मन्त्रणा वह्निपूर्वकाः ॥ ३३ ॥
प्रासर्गं स्वरपदिरावाग्नेर्मुद्रितं तस्य विचिन्तयेत्(१) ।
इष्टं शक्तिं स्वस्तिकाभीतिमुच्चैर्दीर्घैर्दोर्भिर्धारयन्तं जपाभम् ।

तावद्यं तत्पूर्वाणे व्यात्यार्थे च । तेन "गुणेभ्यो नमः" इत्यादि । अन्येषु "गुरुभिन्दे हिरण्यादे नमः" इत्यादि वदन्ति । किं च तत्तद्देवतो जिह्वामध्यकयो युक्त्या तत्तवां तत्तवां तत्पूर्वकैस्तत्कर्मणि विनियोजयेदिति ध्यानवाचेषु । तथाचाचार्यः—"जिह्वासु विर-सादीनां तत्तत्कार्यसमाश्रये । तत्तुर्याद्यान्विनां सिद्धिं त्वमन्त्राऽदेवता मताः" इति । अनयेव रविमरीच्यादि सुवर्णविशेषोऽप्युक्तः—"धूमेति च हिरण्याय तत्तवायां वदं वदम् । सिद्धार्थ-स्यानुकथायां स्तम्भे तु वशीकरणम् ॥ कृष्णायां तु कुबेरायाम् सुवर्णायां तु स्मृ ति । तिलां श्वेतानिवस्वायां वशायां तु सर्वेत ॥ सर्वेत्वत्र तत्पुरुषान् साधकः सर्वकर्मसिद्धिमान्ति ॥ अथ श्रोत्वपि तत्काललेन—"कर्मं तु कामभेदेन प्रसादतस्तासुद्यादिति । वदयाकर्मण्योस्या तत्समाहत कथये मताः ॥ विद्वेषमोहनयोस्त्वा, कृष्णा मारणकर्मणि । सुधूम्रा शान्तिके पुष्टौ सुवर्णोद्यादि मताः ॥ एवैव बहुरूपा तु सर्वकामफलप्रदेति" ॥ २७ ॥

अतः स्वाहान्तमनुरूपन्यासे । एकदेशेऽपि । अन्येन-प्राङ्मुखस्वेषेण । अनेनानु । "सहस्रार्चिषे हृदयाय नमः" इत्यादि ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३ ॥

मूर्तीरिति—अंसपार्श्वकटिषु-कामेषु ॥ ३० ॥

अङ्गुलयः । केवल लिङ्गसिद्धाचारः अनुत्तमान् , कटिपार्श्वांसकेषु-दक्षिणेषु ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

तारादयः इति । तारः प्रणवः । आदये इति पदम् । एवं आदे आदौ तत् इति विद्या । जातवेदा इति । स्याते पुनर्वा वा होतेषु स्वाहान्तमन्विनायुक्तम् । अनेनास्तु-"ॐ जातवेदसे सप्तजिह्वाय नमः" इत्यादि ॥ अभयदं स्वस्तिकविधेति । समर्पितव्युक्तरूपे । सद्वर्णादिरस्तत्वात् चतुर्थत्वत्कोवदौरनिकृद्येभ्यः अह्वरासप्तनमस्कृति । एवं ह्रे स्वाहा आवाहनत्वा ॥ ३३ ॥

इष्टमिति । इष्टं-वरम् । स्वस्तिकं स्वस्तिकाख्य मुद्राविशेषं धारयन्तमिति । अभ-

(१) अध्ययनसमयम् । तत्र-सूत्रे-"भुद्रायुधं" ... विन्द्रेक्षण वरं दक्षिणे विन्दं दुधारकः ।" इति क्वचिद् "सप्तजिह्वं सहस्रारकं" देवं दक्षिणहस्तेन प्रेव सप्तेदानः दक्षिणतो दक्षिणकरदक्षिणक्रमेण ॥

हेमाकल्पं पद्मसंस्थं त्रिनेत्रं ध्यायेद्वह्निं बद्धमौलिं जटाभिः ।
परिषिञ्चेत्ततस्तोयैर्विशुद्धैर्मेखलोपरि(१) ॥ ३५ ॥
दर्भैरग्रैर्मध्यस्थमेखलायां परिस्तरेत् ।
निक्षिपेद्दिक्षु परिधीन् प्राचीनाग्रं गुरूत्तमः ॥ ३६ ॥
प्रादक्षिण्येन सम्पूज्यास्तेषु ब्रह्मादिमूर्तयः ।
ध्यातं वह्निं यजेन्मध्ये गन्धाद्यैर्मनुनामुना ॥ ३७ ॥
वैश्वानरजातवेदस्पदे पश्चाद्विहायह ।
लोहिताक्षपदस्यान्ते सर्वकर्माणि साधय ॥ ३८ ॥
वह्निजायावधिः प्रोक्तो मन्त्रः पावकपूजने ।
मध्ये षट्स्वपि कोणेषु जिह्वाजुगाम्नायशो यजेत् ॥ ३९ ॥

[illegible]

केसरेषूक्तमार्गेण पूजयेदङ्गदेवताः।
दलेषु पूजयेन्मूर्तीः शक्तिस्वस्तिकधारिणीः॥ ५० ॥
दलाग्रे मातरः पूज्याः सासिताङ्गादिभैरवाः।
लोकपालांस्ततो दिक्षु पूजयेदुक्तलक्षणान्॥ ५१ ॥
पश्चादादाय पाणिभ्यां स्रुक्स्रुवौ ताबधोमुखौ।

स्थिता। तदग्रादिस्वमन्त्रगता रक्ताजिह्वानिर्ऋतिदिक्स्थिता कृष्णा॥ नीलाजनगता नैर्ऋत्यां दिशि संस्थिता। सुधूम्रा पश्चात्गता वारुण्यां दिशि संस्थिता॥ अतिरक्ता कराभाया वायव्यां दिशि संस्थिता। बहुरूपा बयाबोभा दक्षिणोत्तरसंस्थिता॥ एता स्वाभा एवं नीता वरामयधुता अग्निं इति॥ ०मध्यप्रासि०—"कोणषट्के च मध्ये च जिह्वा अष्टावि के-सरं" इति। ०वायवीयसंहितायामपि०—"हिरण्या प्राग्गता जिह्वा कनका पूर्वसंस्थिता। रक्ता-ऽऽग्नेय्यां नैर्ऋते च कृष्णाख्या सुप्रभा मता॥ अतिरक्ता अर्चिर्जिह्वा [illegible] [illegible]। स्थिता मध्यमा जिह्वा बहुरूपा समाहृता॥ तथिरूपैवा दक्षिणतो व्यक्तमतो वामतः परा। स्ववीजानन्तरं वाचयं" इति। यथा मुनयाः स्वमाहृत्यः केवल प्रथमो मध्ये ततः किवदे-ष्वादिमादक्षिणेन वायुकोणान्तं यथाक्रमेण षट् जिह्वाः पूजयेदित्याहुः। तेषामयमभिप्रायः।

तथात्रकर्णि सां [illegible] मध्यमामिव्या निवादि (१) सप्त्या वर्णेरिति। तदुक्तं—"कुण्डस्य मध्ये स्थाप सा प्रशस्ता जिह्वा हिरण्या शुचिकाममारो(१)॥ स्वाभ्ययादिषु मता कनकाख्य- [illegible] ष्वादिषु मता सप्त एवा। आग्ने [illegible] सुप्रभा सुरवीति शास्त्रात्॥ [illegible] बहुमताः सर्वत्रामक्तमागत्य। [illegible] —"मध्ये स्वाभ [illegible] प्राङ् मुखा [illegible] कृष्णा हिरण्यां [illegible]। वारुण्यां बहु-रूपिणी पुरोमरी स्वारुणोक्ता स्थितासाग्रेयां मनिरुपदौ च कमते कुमारस्य मते स्थितामिति। एतदनन्तरमपि देशमात्रमान्येषु स्थानेषु वेदा॥ ४९॥

०तवमार्गेणेति०। पूर्वरकोणेन। एतदनन्तर मातुभैरवाङ्गुलिमध्यौष्मिन सबसारा-यतो०॥ ०मूर्तीः पूजयेदिति० यथाक्रमात्। तत्र पूजा प्रकारः "सहस्रार्चिषे हृदयाय नमः"। "स्वस्तिपूर्णाय शिरसे स्वाहा नमः" इत्यादि॥ ५० ॥

०दिक्ष्विति०॥ देवतादिमध्यंभैरवेति प्रथितं पूर्वादिदिक्षिताबिदेवम्। तदुक्तं— "मध्ये च कोणषट्केषु जिह्वाभिः केसरेष्वपि। अङ्गमन्त्रैस्तथोकाग्रे ततोऽष्टमूर्तिभि-र्यमात्॥ देवताभिमध्यंमेषु दिक्पालीकृतवंत यमात्" इति। ०अवसरप्रयत०। प्रागुद्दलतो व्यस्वरूपात्॥ ५१ ॥

०पश्चादिति०। अनेन सूचितः तत्रावस्थितोऽपि बलवत्कर्मोक्तिविशेषो निरूप्यते—स्रुवा-ग्रभागे प्रागवद् कुशान्तरार्धे तेजस्वी स्रुचोऽधः प्रकर्षेण स्थापितवानौ पूर्वाग्नौ विदधावित्यो कुशमूलौ, तत्र तापतामपि, द्रष्टुमुद्यमवत्परूपि प्रमाणे इत्युक्तं। अधोमुखानि विधाय सूत्रेण वहितेन प्रोक्षितानि पात्राण्युत्तराश्रुत्य पदोन्तरार्थं कर्मपूर्वं तत संमार्जयादाव वहिकमधुरादि च विनियोजयेत्, स्वावस्त्यां दिशि संस्थाप्य तदर्थं किंचि-दधोमुखेस्तरे विधाय, तेन क्रमेण यथोक्तेन मूलमन्त्रेण वा सर्वं इदमिदमुखार्थं ते-स्व "अत कर्मेति पुनरुद्धारेणाप्तेन तं तथा मोर्च्य [illegible]

---

(१) वामतंबं वहीमदयम्। "भूतधम्मं दग्ध्यंम्य वर्ण्यदानेऽनपद्" इत्यपरः॥

त्रिः संपातयेदग्नौ कूर्मनाडाय देशिकः ॥ ५२ ॥
तद्वत्प्रमाणमूलानि प्रोक्षयेत्संपाताज्यतः ।
गृहीत्वा वामहस्तेन प्रोक्षयेद्दक्षिणेन तौ ॥ ५३ ॥
पुनः प्रजप्य तौ मन्त्री कूर्माग्रौ त्रिभिः त्रिभिः ।
आत्मनो दक्षिणे भागे स्थापयेत्तौ कुशास्तरे ॥ ५४ ॥
आज्यस्थालीमथादाय प्रेक्षयेदस्त्रवारिणा ।
तत्राज्यमार्जनं त्रिस्त्रिः संस्कृतं प्रोक्षणादिभिः ॥ ५५ ॥

[illegible]

निरुह्य वायवस्येऽङ्गारान् हुत्वा तेषु निवेशयेत् ।
एवं तापनमुद्दिष्टं देशिकैस्तत्त्ववेदिभिः ॥ ४६ ॥
सम्प्रोक्ष्य दर्भयुगलमाज्ये क्षिप्त्वाऽनलेऽक्षिपेत् ।
गुरुर्हृदयमन्त्रेण पवित्रीकरणं त्विदम् ॥ ४७ ॥
दीप्तेन दर्भयुग्मेन नीराज्याज्यं स वर्मणा ।
अग्नौ विसर्जयेद्दर्भमभिद्योतनमीरितम् ॥ ४८ ॥
घृते प्रज्वलितान् दर्भान् प्रदर्श्यास्त्राणुना गुरुः ।
जातवेदसि तान्न्यस्येदुद्योतनमिदं मतम् ॥ ४९ ॥
गृहीत्वा घृतमङ्गारान् मन्त्रात्मा जले स्पृशेत् ।
अङ्गुष्ठोपकनिष्ठाभ्यामृज्वौ प्रादेशसम्मितौ ॥ ५० ॥
धृत्वोत्पुनीयादस्त्रेण घृतमुत्पवनं त्विदम् ।
तद्वद्धृदयमन्त्रेण कुशाभ्यामाप्लवसम्प्लुतम् ॥ ५१ ॥

दीजातं तस्मात्तद्वर्णं प्रतापयेत्" ॥ इति । अत एवान्यत्र तत्र वक्ष्यति "तस्मैव सर्पिषे"ति "अङ्गिरोद्भूतनं स्रुवा" इति । "मेघीकृतमाता" इति च ॥ ४६ ॥

॰निरुह्येति॰ । कुण्डाग्निः पृथग्हृत्वा ।॰हुत्वा निवेशयेत्॰ इति । "अस्त्रवज्राग्नीमि"ति शेषः । तत्त्ववेदिभिर्देशिकैरिदं तापनमुद्दिष्टमित्यर्थः । एतेन पूर्वं मूलमन्त्रेणाभिमन्त्रणे स्वोपमूर्तिभावनमिति संस्कारद्वयं सूचितम् । ॰तथाहुः—"गव्यमाज्यं समादाय मूलेनैवाभिमन्त्रितम् । स्वकां प्रतमयीं मूर्तिं संचिन्त्याग्नौ प्रतापयेत्" इति । ॰तैत्ताममेऽपि॰ । "गव्यमाज्यं समादाय मूलमन्त्राभिमन्त्रितम् । स्वकां प्रतमयीं मूर्तिं संचिन्त्य चे"ति । ॰भावदीपमीक्षितामपि॰ "स्वस्य मन्त्रं घृते मुद्रां ध्यायेद्वेधुमक्षितामि"ति । एवं संस्कारद्वयं वत्क्ष्यमाणाश्च षट्संस्कारा एवं घृतेऽष्टसंस्काराः । तदुक्तं ॰निद्रुल्लाम॰ "घृते चाष्टसम् देवाः संस्काराः सिद्धाशिनाः । घृते घृतं मुद्रे चाहरेदि"ति । ॰सम्प्रोक्ष्येति॰ । दर्भयुगलं संप्रोक्ष्य हृदयमन्त्रेणाज्ये क्षिप्त्वा अग्नौ क्षिपेदित्यन्वयः ॥ ४७ ॥

॰नीराज्य॰ अभित परिभ्राम्य॰ ॰स॰ इति । गुरुः । ॰वर्मणेति॰ । कवचमन्त्रेण । दर्भेणाऽऽज्यं नीराज्येति सम्बन्धः । ॰दर्भमिति॰ । दर्भयुग्मम् । अत्र संस्कारद्वये वक्ष्यमाणसंस्कारद्वयेऽपि दर्भाणामग्नौ प्रक्षेपः प्रतिसंस्कारं । अतएव सम्प्रदायोऽपि तथा । तत्र केचापि काष्ठेन द्वैधानाये जाते सति अभिद्योतनकर्म दर्भाणां न प्रयोजनम् । एतदनुपदेशाये प्रतिपादितं (१)नौतापितैः । एवं मुख्यसंस्कारेऽपि ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॰घृत दर्भान्॰ । आज्यस्थानांयुज्यन्दर्भानर्थः । जातवेदस्यग्नौ एकैकशस्तान् । ॰अ॰ स्त्रत स्वेनेत्यर्थः । स एतच्चम्नौ ज्वलन्तां कुर्यात् । ॰अङ्गुष्ठेति॰ तथाविधाभ्यामङ्गुष्ठोपकनिष्ठाभ्यां "हस्तद्वयस्यै"ति शेषः ॥ ५० ॥

॰उत्पुनीयादिति॰ । अग्निंमुखमिति शेषः । उक्तं च ॰दीक्षायां॰ "प्रादेशमात्रदर्भाभ्यामङ्गुष्ठानामिकाग्रकैः । घृताभ्यां संमुखं वह्नेरुत्पवेत्तत्स्वमन्त्रवित्" ॥ इति । ॰तद्वदिति॰ । हस्तद्वयस्य अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां धृतेत्यर्थः । अत्रापि संस्कारद्वये कुशयोरग्निप्रक्षेपः प्रतिसंस्कारं ज्ञेयम् ॥ ५१ ॥

(१) एव एव फटोऽन्नवाङ्गि पुस्तके । अन्य लपितदैतिहर्द, प्रतीयते । ध्वनित्र अयस्मर्दनपदेन । "ध्वनित्रदोऽन्नवेदान्तः" इत्यनेनाम् ।

घृतेसंप्लवनं कुर्युः संस्काराः षडुदीरिताः ।
प्रादेशमात्रं सग्रन्थि दर्भयुग्मं घृतान्तरे ॥ ५२ ॥
निःक्षिप्य भागौ द्वौ कृत्वा पक्षौ शुक्लेतरौ स्मरेत् ।
वामे नाडीमिडां भागे दक्षिणे पिङ्गलां पुनः ॥ ५३ ॥
सुषुम्णां मध्यतो ध्यात्वा कुर्याद्धोमं यथाविधि ।
स्रुवेण दक्षिणाद्भागादादायाज्यं इदा गुरुः ॥ ५४ ॥
जुहुयादग्नये स्वाहेत्यग्नेर्दक्षिणलोचने ।
वामतस्तद्वदादाय वामे वह्निविलोचने ॥ ५५ ॥
जुहुयादथ सोमाय स्वाहेति हृदयाणुना ।
मध्यादाज्यं समादाय वह्नेर्भालविलोचने ॥ ५६ ॥
जुहुयादग्नीषोमाभ्यां स्वाहेति हृदयाणुना ।
हृन्मन्त्रेण स्रुवेणाज्यं भागादादाय दक्षिणात् ॥ ५७ ॥
जुहुयादग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति तन्मुखे ।
इति(१)सम्पातयेद्भागेऽप्याज्यस्यान्याहुतिं क्रमात् ॥ ५८ ॥
इत्यग्निनेत्रवक्त्राणां कुर्यादुद्घाटनं गुरुः ।
सताराभिर्व्याहृतिभिराज्येन जुहुयात्पुन ॥ ५९ ॥
जुहुयादग्निमन्त्रेण त्रिवारं देशिकोत्तमः ।
गर्भाधानादिकां वह्नेः क्रियां निर्वर्तयेत्क्रमात् ॥ ६० ॥
अष्टाभिराज्याहुतिभिः प्रणवेन पृथक्पृथक् ।

होमविधिमाह—*प्रादेशेति* । *घृतान्तरे* घृतमध्ये ॥ ५२ ॥
शुक्लेतरौ । वामे शुक्लपक्षः । दक्षे कृष्णपक्षः ॥ ५३ ॥
ध्यात्वेति । निम्नांऽपि पृथक्पृथ । यथाविधीत्युक्तं विधिमाह *स्रुवेणेति* ॥ ५४ ॥
तद्वदिति । स्रुवेण हृदयाणुना वामभागादादायेति सम्बन्धः ॥ ५५ ॥
हृदयाणुना मध्यादाज्यं समादायेति सम्बन्धः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
इतिसम्पातयेद्भाग इति केचन पठन्ति । तत्र इतिराहुतिविशेषः । येतु इतिसम्पातयेदिति पठन्ति । तन्मते इतिः समाप्तौ । स्वाहान्तहोमं विधाय स्वाहा इत्यन्ताग्ने यस्माद्भागा-दाज्याहुतिर्गृहीता तस्मिन्नेव भागे तस्य सम्पातं कुर्यादित्यर्थः । सांप्रदायिकास्त्वेवमेव पाठमिच्छन्ति । *अन्वाहुतिम्* । आहुतिमाहुतिमनु अन्वाहुति इत्यर्थः । तदुक्तं *शैवागमे* "स्रुवेणादाय होमयेत् । स्वस्थानो इति तद्भागे शेषमाज्यं क्षिपेत्क्रमादिति ॥ ५८ ॥
इत्यग्नीति । तेनाहुतित्रयेण नेत्रत्रयवक्त्राणामुद्घाटनं क्रमेणेत्यर्थः । *सताराभि-र्व्याहृतिभिरिति* । सप्रणवमन्त्राभि । अतएव *नारायणीयेऽपि* "प्रणवैर्व्याहृतिभिर्हुने-दिति । पुनरनन्तरमिति तदीये सम्बध्यते ॥ ५९ ॥
अग्निमन्त्रेणेति । वैश्वानरेति पूर्वोक्तेन *त्रिवारेणेति* । यद्यपि ग्रन्था गृहीताः । *देशिकोत्तम* इति अनेन तत्तन्मन्त्रे यथार्थं विनियोगा ज्ञेय इत्युक्तम् । गर्भाधानादिका

---

(१) अत्र "इतिसम्पातयेद्भागेष्वाज्यस्याथाहुतीं क्रमात्" इत्यपि पाठः ।

गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं पुनः ॥ ६१ ॥
अनन्तरं जातकर्म स्यान्नामकरणं तथा ।
उपनिष्क्रमणं पश्चादन्नप्राशनमीरितम् ॥ ६२ ॥
चौलोपनयने भूयो महानाम्न्यं महाव्रतम् ।
अथौपनिषदं पश्चाद्गोदानोद्वाहकौ मृतिः ॥ ६३ ॥
शुभेषु स्युर्विवाहान्ताः क्रियास्ताः क्रूरकर्मसु ।
मरणान्ताः समुद्दिष्टा वह्नेरागमवेदिभिः ॥ ६४ ॥
ततश्च पितरौ तस्य संपूज्यात्मनि योजयेत् ।
समिधः पञ्च जुहुयान्मूलाग्रघृतसंप्लुताः ॥ ६५ ॥
मन्त्रैर्जिह्वाङ्गमूर्तीनां क्रमाद्वह्नेर्यथाविधि ।
प्रत्येकं जुहुयादेकामाहुतिं मन्त्रवित्तमः ॥ ६६ ॥

इत्यादिपञ्चमंगृहीतमेवाह *गर्भाधानमिति* । पुनरनन्तरम् *जातकर्म* । अनन्तरं तथा नामकरणं स्यादिति सम्बन्धः । अनन्तरमित्यस्यायमर्थः । वक्ष्यमाणं पञ्चममिह्वोमनक्षणम् नालापनयनं कर्म कृत्वा सूतकं विशोध्य तथा तत्तद्देवतानाम्नाग्नेर्नामकरणं कुर्यात् । यथाहुर्ना-भिनालापनयनादिर्मुर्नीभिरिति । ततोऽग्नेः पितरावात्मनि संयोज्योपनिष्क्रमणादिसंस्कारान् कुर्यात् । आदिशब्दरूपनार्थमेकप्रक्रमेणोक्तिः । तदुक्तं *वायवीयसंहितायां* "जाते ध्यात्वै-वमाकारं जातकर्म समाचरेत् । नालापनयनं कृत्वा ततः संशोध्य सूतकम् ॥ शिवाग्निरिति नामास्य कृत्वाऽऽहुतिपुरः सरम् । पित्रोर्विसर्जनं कृत्वा चौलोपनयनादिकम् ॥ अयोद्वाहाव-सानं च कृत्वा संस्कारमस्यस्वि"ति । *सोमशम्भौ तन्त्रे* । "गर्भाधानादिकाः क्रियाः । जातकर्मादिका वह्नेर्नाम्नैव पृथक् पृथक् । आज्याहुत्याहुतीः कृत्वा यतोऽग्निर्भवेदिति च । नामकृत्वा ततो वह्नेरन्नप्राशनपूर्वकम् । विवाहान्तं नाम्नैव पूर्वोक्ताहुती समाप्"इति । अत्र गोदानानन्तरं समावर्तनमनुक्तमपि कर्तव्यमित्याचार्याः । तदुक्तं *गणेश्वरविमर्शि-न्याम्* "समावर्तनमुद्वाहमाधाने च तत परमि"ति । *अन्यत्रापि* "अनेनैव समावर्तनवि-वाहयोराहुतीर्जुहुयादि"ति । *अन्यत्रापि* । "कुर्वीत समावर्तनमुद्वाहे तेन विधिने"ति । केचित्तु—"तथौपनिषदं स्नानमि"ति पठित्वा स्नाने समावर्तनमिति व्याचक्षते । तन्मते समावर्तनानन्तरम् । प्रयोगस्तु—"ॐ अस्याग्नेर्गर्भाधानसंस्कारं करोमि स्वाहा" इत्यादि ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

तत इति । नामकरणानन्तरं तस्य वह्नेः पितरौ पूर्वोक्तौ । *समिधः पञ्च जुहुयादिति* नालापनोदाय जातकर्मानन्तरमित्यर्थः । तदुक्तं *शैवागमे* "वक्त्रापामवामन्त्रेण ततो नाल-पनुत्तये । समिधः पञ्च होतव्या प्रान्ते मूले घृतप्लुताः" इति । *वायवीयसंहितायां तु* "ताः पालाश्यः पराश्चापि यज्ञियाः द्वादशाङ्गुलाः । अवक्रा च स्वयं शुष्काः सत्वचो निर्व्रणाः समाः ॥ दशाङ्गुला वा विहिताः कनिष्ठाङ्गुलिसन्निभाः । प्रादेशमात्रा वाऽलाभे होतव्याः सकला अपी"ति ॥ ६५ ॥

मन्त्रैरिति । न्यासमन्त्रावोत्थैः । *क्रमादिति* न्यासक्रमात् । *यथाविधीति* अनेन होमे स्वाहान्तत्वमुक्तं स्मारयति । प्रयोगस्तु—"स्यूहिरण्यायै स्वाहा" इत्यादि । एतदनन्तरं "ॐ सूर्येभ्यः स्वाहे"त्याद्यधिदेवताहोमेऽपि "सहस्रार्चिषे हृदयाय नमः स्वाहे" त्यादि । ॐ अग्नये जातवेदसे स्वाहेत्यादि । *मन्त्रवित्तम इति* । अनेन लोकरान्तरदृष्टा-र्थग्रहणमुक्तम् । तदुक्तं *गणेश्वरविमर्शिन्याम्* "जुहुयादङ्गमन्त्राद्यैर्न्यासक्रमेण सप्तम-

अवदाय स्रुवेणाज्यं चतुः स्रुचि पिधाय ताम् ।
स्रुवेण तिष्ठन्नेवाग्नौ देशिको यतमानसः ॥ ६७ ॥
जुहुयाद्वह्निमन्त्रेण श्रौषडन्तेन सम्पदे ।
विघ्नेश्वरस्य मन्त्रेण जुहुयादाहुतीर्दश ॥ ६८ ॥
सामान्यं सर्वमन्त्राणामेतदग्निमुखं मतम् ।
ततः पीठं समभ्यर्च्य देवताया हुताशने ॥ ६९ ॥
सञ्चिन्त्य वह्निरूपां तां देवतामिष्टदायिनीम् ।
तन्मुखे जुहुयान्मन्त्री पञ्चविंशतिमन्वया ॥ ७० ॥
आज्येन मूलमन्त्रेण षड्वैक्यकरणन्त्विदम् ।
वह्निदेवतयोरैक्यमात्मना सह भावयेत् ॥ ७१ ॥
मूलमन्त्रेण जुहुयादात्मनैकादशाहुतीः ।
नाडीसन्धानमुद्दिष्टमेतदागमवेदिभिः ॥ ७२ ॥
जुहुयादङ्गमुख्यानामावृतीनामनुक्रमात् ।
एकैकामाहुतिं सम्यक् सर्पिषा देशिकोत्तमः ॥ ७३ ॥

---

६६ । तदन्यासं तु शिवर्षिः स्वाहान्तेन [illegible] । ॰प्रयोगमपरोऽपि॰ "सर्वे मन्त्राः प्रयोगकाले स्वाहान्ता होमकर्मणि" ॥ ६६ ॥

॰अवदायेति॰ । यतमानसो देशिकः स्रुवेणाज्यं चतुर्वारं स्रुचि निधाय तां स्रुचं स्रुवेण पिधाय तिष्ठन् श्रौषडन्तेन वह्निमन्त्रेणाग्नौ जुहुयादित्यन्वयः । [illegible] ॥ ६७ ॥

[illegible] ॥ ६८ ॥

[illegible] ॥ ६९ ॥

[illegible] ॥ ७० ॥ ७१ ॥

[illegible] ॥ ७२ ॥

[illegible] ॥ ७३ ॥

ततोऽन्येष्वपि कुण्डेषु संस्कृतेषु यथाविधि ।
आचार्योद्विहरेदग्निं पूर्वादिषु समाहितः ॥ ७४ ॥
ऋत्विजो गन्धपुष्पाद्यैर्भूषाच्छादनान्वितान् ।
तन्त्रोक्तदेवतामिष्ट्वा पञ्चविंशतिसंख्यया ॥ ७५ ॥
मूलेनाज्येन जुहुयुः साज्येन चरुणा तथा ।
प्रासादस्याय जुहुयुः पुनराज्यान्वितैस्तिलैः ॥ ७६ ॥
द्रव्यैर्वा कल्पविहितैः सहस्रं साष्टकं पृथक् ।
ततो सुधौतदन्तास्यं स्नातं शिष्यं समाहितम् ॥ ७७ ॥
पाययित्वा पञ्चगव्यं कुण्डस्यान्तिकमानयेत् ।
विलोक्य दिव्यदृष्ट्या तं तच्चैतन्यं हृदम्बुजात् ॥ ७८ ॥
गुरुरात्मनि संयोज्य कुर्यादध्वविशोधनम् ।
उक्तं कलाख्या तत्त्वाख्या भुवनाख्येति च त्रयम् ॥ ७९ ॥

संस्कृतेष्विति । "अग्निभिरस्मिन्" इति शेषः । तेन ऋत्विक्प्रत्येकं कुण्डेष्वग्निसंस्कारं यथाविधि कुर्युः । आचार्योऽग्निविहरणं कुर्यात् सर्वैरेवर्त्विग्भिः । पूर्वादिषु ऐशान्तेषु । समाहित इति । मनसा विच्छेदेनाग्निविहरणमुच्यम् ॥ ७४ ॥

देवतामिष्ट्वेति । अत्र पूजानन्तरं तद्देवताप्रत्याहुत्या होमो पूर्वं एकैकामाहुतिं हुत्वा मूलदेवताया दशाहुतीर्जुहुयुरिति ज्ञेयम् ॥ ७५ ॥

साज्येन चरुणा तथेति । पूर्वं दत्ते चरौ कारितं तस्य भागत्रयं कृत्वा एको भागो देवतायै निवेदितः । अन्यभागो प्रजुहुयादित्युक्तम् । तद्देवतायै होमः । तथेति । मूलेन पञ्चविंशतिवारम् । द्वितीयदिनकृत्यमाह—प्रासादेति । जुहुयुरिति आचार्याः प्रत्येकं जुहुयुः । तत्र विशेषो वायवीयसंहितायां—"कुण्डेनाज्यसमित्पायसा स्रुचा धेयं क्रमेण वा । तत्र द्विजेन होतव्यं तीर्थेनाथवा सर्वम्" इति ॥ ७६ ॥

द्रव्यैरिति । प्रत्येकमष्टोत्तरसहस्रम् । तत्र कुम्भसिद्धेऽग्नौ होतव्यम् अन्यथा दोषदर्शनात् । तदुक्तं मन्त्रदर्पणे—"अन्योऽग्निः सधूमेन जुहुयाद्योऽहुताशने । यजमानो भवेदन्धः सपुत्र इति च श्रुतिः" इति । तन्त्रान्तरसिद्धान्तेऽपि—"यावन्नैव प्रदीप्तोऽग्निर्धूमपङ्क्तिरिव च भानवः । मन्त्रान्निराश्रयाज्जो च दरिद्रश्चोपजायते ॥ तस्मात् समिद्धे होतव्यं नासमिद्धे कदाचन । आरोग्यमिच्छतामेव प्रियमारण्यन्तिकं तथा" ॥ इति । महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि—"अप्रदीप्ते न होतव्यं सधूमे नाग्निनिर्भिते । प्रदीप्तेऽज्वलिताग्नावसौ होतव्यं कर्मसिद्धये" इति । होमानन्तरं गुरुकृत्यमाह—तत इति ॥ ७७ ॥

पञ्चगव्यं पाययित्वेति । अभक्ष्यभक्षणादिदोषापनोदाय एव । पञ्चगव्यप्रकारो तु पूर्वं निर्दिष्टे वक्ष्यति । तदुक्तं प्रयोगसारे—"पञ्चगव्यं यथाप्रोक्तं पीत्वा वाम्ने यथाविधि । द्वारेण दक्षिणेनाथ वामस्थाने प्रवेशयेत्" इति । तच्चैतन्यमिति । तद्गुरुर्दिव्यदृष्ट्या शङ्कुरगुरुणा चैतन्यमादाय स्ववक्त्रादिमार्गेण स्वहृदि संयोजयेदित्यर्थः । तदुक्तं—"हृदि स्थितं तच्चैतन्यं मन्त्रतारकाकृति । आदाय स्थापयेत् स्वीये हृदयेऽम्बुजसम्पुटे" इति ॥ ७८ ॥

अध्वविशोधनमिति । तदुक्तं प्रपञ्चसारे—"शोधनं नाम तत्त्वानां कारणे स्वविलापनम् । कलादीनां कलानां च तस्यां विलीनस्थितमिति" अध्वमिति । तन्निवर्त्य मिति च । परं प्रथममुक्तं "तन्त्रविशिष्टमिति" शेषः । आचार्योऽध्वेन्द्रा । परे प्रथ तन्त्रप्रकाशः । तदुक्तं वायवीयसंहितायां—"तेषु तत्त्वादयोऽन्ये चाध्वयस्तत्रार्थो समर्पिताः" इति ।

वर्णाध्वा च पदाध्वा च मन्त्राध्वेत्यपरं त्रयम् ।
निवृत्याद्याः कलाः पञ्च कलाध्वेति प्रकीर्तिताः ॥ ८० ॥
तत्त्वाध्वा बहुधा भिन्नः शिवाद्यागमभेदतः ।
षड्विंशच्छिवतत्त्वानि द्वाविंशद्वैष्णवानि तु ॥ ८१ ॥
चतुर्विंशतितत्त्वानि मैत्राणि प्रकृतेः पुनः ।
उक्तानि दश तत्त्वानि सप्त च त्रिपदात्मनः ॥ ८२ ॥
तत्त्वानि शैवान्युच्यन्ते शिवशक्तिः सदाशिवः ।
ईश्वरो विद्यया सार्द्धं पञ्च शुद्धान्यमूनि हि ॥ ८३ ॥
माया कालश्च नियतिः कलाविद्या पुनः स्मृता ।
रागः पुरुष एतानि शुद्धाशुद्धानि सप्त च ॥ ८४ ॥
प्रकृतिर्बुध्यहङ्कारौ मनोज्ञानेन्द्रियाण्यथ ।
कर्मेन्द्रियाणि तन्मात्राः पञ्च भूतानि देशिकः ॥ ८५ ॥
एतान्याहुरशुद्धानि चतुर्विंशतिरागमे ।
शैवानामिति तत्त्वानां विभागोऽत्र प्रदर्शितः ॥ ८६ ॥
जीवः प्राणाधिपश्चित्तं ज्ञानकर्मेन्द्रियाण्यथ ।
तन्मात्राः पञ्च भूतानि हृत्पद्मं तैजसं त्रयम् ॥ ८७ ॥
वासुदेवादयश्चेति तत्त्वान्येतानि शार्ङ्गिणः ।
पञ्च भूतानि तन्मात्रा इन्द्रियाणि मनस्तथा ॥ ८८ ॥
सर्वा बुद्धिः प्रधानं च मैत्राणीति विदुर्बुधाः ।
निवृत्याद्याः कलाः पञ्च ततो बिन्दुकलाः पुनः ॥ ८९ ॥
नादः शक्तिः सदा पूर्णः शिवाश्च प्रकृतेर्विदुः ।

०मन्त्राद्यैति—"मन्त्राध्वा च पदाध्वा च वर्णाध्वा चेति [illegible] । भुवनाध्वा च तत्त्वाध्वा कला-ध्वा [illegible] इति । [illegible] ॥ ८० ॥
०षड्विंश० [illegible] । [illegible] ॥ ८१ ॥
०शुद्धाशुद्धानि० । [illegible] ॥ ८४ ॥
०चतुराशुद्धानि० । [illegible] ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥
[illegible]

आत्मविद्या शिवः पश्चाद्बिन्दुर्वो विद्या स्वयं पुनः ॥ ९० ॥
वर्णं तत्त्वं च तत्त्वानि प्रोक्तानि शिवदागमनः ।
तत्त्वाध्वा कथितोऽप्येव तत्त्वज्ञानवेदिभिः ॥ ९१ ॥
ईरितो भुवनाध्वेति भुवनानि मनीषिभिः ।
वर्णाध्वेति च वर्णानादिक्षान्तान्मनीषिणः ॥ ९२ ॥
पदसंघः पदाध्वा स्यान्मन्त्राध्वा मन्त्रराशयः ।
कलाद्यैतान्पुनः षड्वा शोधयेद्गुरुसत्तमः ॥ ९३ ॥
पादाङ्गुनाभिहृद्भालमूर्धस्वपि शिशोः स्मरेत् ।
ततः कूर्चेन विभिद्य पूर्णाहुत्युद्गुपाद्गुरुः ॥ ९४ ॥
आधायं कुण्डे संपूज्य तिलैराज्यपरिप्लुतैः ।
शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति पृथगध्वनः ॥ ९५ ॥
तारादमादुपोदयो क्रमात्तान् विलयं नयेत् ।
शिवे, शिवान्तान्संकोचात्क्रमयेत्तु हेमार्णतः ॥ ९६ ॥

आनुपूर्व्येण स्वारोऽस्येवंस्थं । इत्थिवानि इत, गवांऽदंसारः । बुद्धिर्महत्तत्वं, प्रधानं प्रकृतिः । स्वमात्मा ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥

स्वकरोक्तस्तिवमत्वराहूां भास्वनि—तत्त्वज्ञानवेदिभिः ॥ ९१ ॥

भुवनानि—आकाशाद्युपरिस्थान्यावासभुवनानि यत्र । शारदातिलकटीकायां तु— "आराध्यमन्त्रवन्तो च भुवनाख्या प्रकीर्तिता" इति ॥ ९२ ॥

पदसंघः । सविभक्तिकाः । शारदातिलकटीकायां तु—"अनेकभेदभिन्नः पदाख्या पदसंहितः । महामन्त्रोऽपमन्त्राणां वर्णैः स्वरूपात्मना ॥ प्रयोगावसरेऽपि शोध्या पदाध्वात्मक" इति । मन्त्रराशयः । अकचटतपाद्याः महामन्त्राः । मूर्द्धनि—ब्रह्मरन्ध्रे । तत्राऽयं शोधनप्रकारः । यद् कलाध्वानं स्मृत्वा पादाङ्गुष्ठप्रभृतिशिरःसु स्ववीजाक्षरैः कृत्वा विन्यस्य पश्चात् कलाध्वविशोधनम् । एवं तत्त्वाध्वानमपि स्मृत्वा शिरोऽन्तेषु पूर्वस्थानेषु तान्विन्यस्य तत्त्वाध्वशोधनम् । एवं भुवनाध्वानं नाभौ स्मृत्वा भवनस्थानेषु स्ववीजाद्यान् विन्यस्य पश्चात्तच्छोधनम् । एवं हृदि वर्णाध्वानं संस्मृत्य सुखात्मवर्णान् तद्देशे विन्यस्य पश्चाद्वर्णशोधनम् । एवं भाले पदाध्वानं संस्मृत्य सविभक्तीन् विन्यस्य तच्छोधनम् । एवं मूर्द्धनि मन्त्राध्वानं संस्मृत्य सप्तमन्त्रान् तत्तत्स्थानेषु न्यस्य पश्चात्तत्तद्वंशशोधनमिति गुरुसत्तमः—गुरुश्रेष्ठः । विभिद्येति । अनेन शिष्य इति ज्ञेयम् । संगृहः स्पृशेदिति भिन्नं वाक्यम् । उक्तं नारायणीये—"ध्यानेनात्मनि तं शिष्यं संहृत्य प्रलयक्रमात् । पुनरुत्पाद्य तत्पात्री कृत्वाऽऽधाय मन्त्रितात्" इति । केचन तं स्पृशेदिति पठन्ति । तत्र विभिद्येत्यनेन वाक्यभेदेनेति ज्ञेयम् । गुरुस्तदाज्याहुतीरमुना मन्त्रेण पृथक् जुहुयादिति सम्बन्धः ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥

शोधयामीति । अमुमध्वानं अध्वनैरिति अध्वन इति पृथक् प्रत्येक संशोधयेदिति-स्मार्थः । प्रयोगस्तु "ॐ अमुकं कलाध्वानं शोधयामि स्वाहे"त्यादि ॥ ९५ ॥

शिवे—सदाशिवे इति पूर्वेण सम्बन्धः । क्रमादिति । पश्चिमे पूर्वस्मिन्निति । शिवपर्यन्तम् ॥ शिवात्तद्धर्मात्मना कालात्मकान्नयेदिति सम्बन्धः । सृष्टिमार्गतः । पूर्वस्मादपि नियोजयेदिति यथा आनीत तथैवेत्यर्थः । अनेनाध्वविशोधनेन शरीरशुद्धिः कृता

विलोकयन्दिव्यदृष्ट्या तं शिष्यं देशिकोत्तमः ।
आत्मस्थितं तथा चैतन्यं पुनः शिष्ये नियोजयेत् ॥ ९७ ॥
हुत्वा पूर्णाहुतिं दत्त्वा मूलमन्त्रेण देशिकः ।
उद्वास्य देवतां कुम्भे साङ्गां सावरणां गुरुः ॥ ९८ ॥
पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा जिह्वास्वेनां विभावसोः ।
एकैकामाहुतिं दत्त्वा परिषिच्याग्निमात्मनि ॥ ९९ ॥
पावकं योजयित्वा तं परिधीन्सपरिस्तरान् ।
नैमित्तिके दहेद्वह्नौ नित्ये [illegible] न दहेद्विदाम् ॥ १०० ॥
नेत्रे शिष्यस्य बध्नीयान्नेत्रमन्त्रेण वाससा ।
करे गृहीत्वा तं शिष्यं कुण्डतो मण्डलं नयेत् ॥ १०१ ॥
तस्याञ्जलिं पुनः पुष्पैः पूरयित्वा यथाविधि ।
कारयेद् देवताप्रीत्यै तेनार्घ्यं मूलमुच्चरन् ॥ १०२ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्वपोह्य तं तैजसमस्यासीनं हृदयान्तरे ।
आत्मदानमसाद्धृत्य संहृत्योत्थाप्य देशिकः ॥ १०३ ॥
तत्तन्मन्त्रोदितान् न्यासान् कुर्यादस्य शिशोस्तदा ।
पञ्चोपचारैः कुम्भस्थां पूजयित्वेष्टदेवताम् ॥ १०४ ॥
तस्यां तन्त्रोक्तमार्गेण विद्ध्यात्समस्तमीहितम् ।
मयदलेऽलङ्कृते शिष्यमभ्यषिञ्चदुपवेशयेत् ॥ १०५ ॥
ततस्तु पञ्चपादेषु स्वाद्रूपं विभाव्य गुरुः ।
विधिवद्गुरुमुद्धृत्य तन्मुखात्पोतसूरनुमान् ॥ १०६ ॥
शिशोः शिरसि विन्यस्य स्वानुवं मनसा जपन् ।
मूलेन साधितैस्तोयैरभिषिञ्चेत्समात्मवित् ॥ १०७ ॥
पूजितां पुनराहाय चतुर्थीमन्त्रकल्पिताम् ।

---

*आत्मदानमसाद्धृत्य० । तस्य स्मातृत्वप्रदानमर्थेनेति केचित् । सात्मदानिकात्तु—आत्मनाः अपरतीत । *तत्तन्मन्त्र०मोषभूतशुद्धिक्रमेणेत्यर्थः । तत्र भूतशुद्धिमुक्त्वा भूतशुद्धेरोक्तत्वात् । इदं संदृश्य पूर्वोक्तस्तनुसंस्तोऽन्वयः । तदुक्तं *प्रयोगसारे०—"पुनर्गमन पृथिव्यादि भूतानि विकर्ष नयेत् । यथाक्रमविनियोग्यानि तेजस्तत्त्वयोगतः ॥ ततः सृष्टिक्रमेणैव शिष्यं संजनयेत्सुधीरि"ति । *क्रमदीपिकायामपि—"तदनन्तरमस्य देहे संहरेत्तत्त्व विधइम् । तत्त्वानि यथावस्थितानि पृथिव्यादीनि संहरेदित्यादिना "तत्तत्त्वमात्रदेवताः" इत्यन्तेन । *प्रयोगसारेऽपि—"अथाभिषेकमण्डपं गुरुः शिष्यमासने । पुनर्विन्यासं शिष्यं कुर्यात् पूर्वोक्तविधिने"ति । *नारायणीयेऽपि—"कोष्ठादिना पुनर्गमन तत्र तन्त्रोक्तवर्णैरि"ति । अत्र देवताप्रार्थनमाह *आचार्यः*—"कालकर्ममये ! देवि ! कर्मकर्मविनिर्मुक्ते ! । नानारूपे ! सदा ! शुभमस्मिन् शिष्ये कुरु ॥ भावनासम्भवः सदोः सन्निधाय गृहाण ! । दीक्षानुग्रहः कृपां ! कुरु मां पशुमोचनि ! ॥ देवि मातुर्भगस्थितोऽसीति सम्यक्प्रकाशात् । तत्रप्रार्थना सकलतत्त्वे दोषतो-निवृत्त्यर्थं !" इति ॥ १०३ ॥ १०४ ॥

*तस्यास्मितमण्डप इति० । मण्डपादिदीक्षायाम् । तदुक्तं *सोमशम्भुना* "यागाक-वादिनीवासव एवं स्नानमण्डपे । कुर्यात्कलशवासाशी वेदिमष्टाङ्गुलोच्छ्रिताम् ॥ श्रीपर्णी-सामने तत्र विन्यस्यास्यमानम् । शिष्यं निवेश्य पूर्वास्यं सकलीकृत्य पूजयेत्" इति । *प्रयोगसारे० "अधिवास्य द्विति यथा मन्त्रविन्यस्तविग्रहम् । शीर्षे पत्रद्वयं वेष्टयेत्-मोक्षपाविकम् । अभिषिञ्चेत् स्वयं शिष्यमात्मतत्त्वानुवर्तिनमि"ति । *आचार्येण० इति० । सुषुम्नां मार्गमुखं सुषुम्नाद्वारमुखमिति ज्ञेयम् । तदुक्तं *सोमशम्भौ० "स्थाने तदङ्गुष्ठं सुखस्थं पूर्ववत्स्व सुखदं । ऊर्ध्वकायं समारोप्ये"ति । *अन्यत्रापि० "अङ्गुष्ठं विन्यस्य हृत्वा शुद्ध-मुद्रासनात् । सुखं पूर्ववत्तत्र शिष्यस्तत्र निवेशयेत्" इति ॥ १०६ ॥

*विधिवद्गुरुमुद्धृत्य मनसा जपन् मूलेनाभिषिञ्चेदिति० सम्बन्धः । तत्र विधिवदिति विशेषतः स्थितो मूले च ताड्यमानमिति । *अनुभवाचार्यैः० "यथा पुरा पूजितमष्टोत्तरं सुधामयैः शिष्यवर्णो यथैव सः । अनुग्रहमन्त्रितोऽभिषेचयेत्सात्त्विकं मन्त्रं (१)प्रयोग्यमन्तरात्मनि"ति । *अन्यत्रापि० "पुनरपि अभिषिञ्चेत्तोयैर्मन्त्रसारैर्वा"ति । *अन्यत्रापि० "अभिषेचयता यथावत् साधं तन्त्रोक्तैरिष्टदेवताभिर्मन्त्रात्मिकैरि"ति ॥ १०६ ॥ १०७ ॥

---

(१) पाठान्तरम् "शान्तमरशुमपरिह्रते" इत्यपरः ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ऽथ पादाम्बुजयुग्मं निजमूर्धनि योजयेत् ।
शरीरमर्थं प्राणं च (चात्म)स्वं तस्मै निवेदयेत् ॥ ११४ ॥

नाम चार्थं दत्वा॰, यदाह "दीर्घो पदान्तो आयुष्कामस्य शिरसा दत्वा । प्रणवः स्यादिति प्रणामोऽष्टाङ्गैरितिः ॥ चतुष्पदो च सम्पुष्टो शिरसा प्रणवा पिवा । चाष्टाङ्गः प्रणामः स्यात् सर्वेषु प्रकारविभागविति ॥ ११३ ॥

॰अथ निवेदयेदित्यनेन॰ गुरवे दक्षिणां कुम्भादिकं च दद्यादित्युक्तम् । यदाह—"कृत्वा॰ हि गुरवे दद्याद्दक्षिणां वा तदर्द्धकमिति । ॰अन्यत्रसमयाचारेऽपि॰ "आचार्यदक्षिणाहीनाः प्राप्नुवन्त्यदक्षिणः । तस्मात् जप्यमानोऽपि मन्त्रः सिद्धिं न गच्छति ॥ सर्वस्वं वा तदर्द्धं वा वित्तशाठ्यविवर्जितः । गुरवे दक्षिणां दत्वा ततो मन्त्रं होमान्" इति । ॰वाराहीतन्त्रेऽपि॰ । "सर्वस्वं गुरवे दद्यात्तदर्द्धं वा सदक्षिणः सोऽस्मि । ॰अन्यत्रापि॰ "तां दिनसाध्यां परिहृत्य दक्षिणां दत्वा तद्गुरुं स्वां च समर्पयेत्सुधीरिति । ॰अन्यत्रापि॰ "कृतदत्तसम्पन्न शिवायार्थं तस्मै निवेदयेत् । यस्य यावत् तदस्या गुरोरार्थं तत्र ॥ गोभूहिरण्यं विपुलं गुरोर्वापि बहु । सर्वेन्द्रं तदर्थं वा तदर्थसमयापि वा ॥ सर्वस्वं तदन्नमपरादि दद्यादिति सामुदायिक" इति । तथा "कुम्भादिकं च सकलं गुरवे समर्पयेदिति । ॰अन्यत्रापि॰ "विभवानुरूपतोऽसौ दातव्या दक्षिणा च निजगुरवे । प्राणप्रदायकार्थं नव कार्यं वित्तशाठ्यमनभिधेयेति । ॰अत्र गुरोः स्वरूपं तत्प्रकारादीन् लिख्यते॰ । "कालभावध्ये सदाचारं नित्यं कार्यं तथैव च । सर्वसिद्धिप्रकारांश्च शिष्याचाभिषेकं गुरुरिति । ॰अन्यत्र समयाचारे॰ ॰अन्यत्रापि॰ "अभिवाद्य ततः सम्यक् सदन्त्यं समदाप्नुयात् सिद्धिमाप्नुयादिति । तत्र सदाचार उक्तः ॰प्रयोगसारे॰— "देवस्थाने गुरुस्थाने श्मशाने वा चतुष्पथे । पादुकायन्त्रनिर्माल्यं परिचिन्तयेत् ॥ देवं गुरुं गुरुस्थानं क्षेत्रं क्षेत्राधिदेवताः । सिद्धं सिद्धाधिवासांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत् ॥ मत्स्यान् पद्मजां कन्यां मुक्तिदां परिनन्दयेत् । स्त्रियो गुरूपत्नीर्वा नवनानी च न निन्दयेत् ॥ कन्या योनिं पशुक्रीडां दिग्वस्त्रां प्रकटस्तनीम् । नालोकयेत्स्वरूपं पदार्थान् वर्जयेत् ॥ वारवनोदृश देवाग्निविप्रकर्मणाम्प्रति । नैव प्रसारयेत्पादौ नैतावपि चरेद्यथेत् ॥ नाचरेद् गुरुगोगो॰ देवाग्न्युपैदुःस्वविधानात् । अनुचामार्तसंमार्गे वानिष्टं न वर्जयेत् ॥ निष्ठितं महितं विदि विप्रवाक्यैर्देवताः । पुलाजरामजावाजि कन्याजातिं न दूषयेत् ॥ गुरुं गुरु(रु)जनसमानं दाराः सुखोष्णुतम् । गुर्वं मार्गं नीरुदकं च तुल्यं तस्मात्गुरुं पत्नी वामां तत्र दर्शं पूर्वां तथा । वामयोर्वामि वामस्थानि वामपद्यानि यानि च ॥ महास्थानेषु वस्तूनि यानि वा देवता॰ रूपे । दिव्यानि पदार्थानि भूतानि यानि तैस्तु पूजितानि नैतानि नैतानि च यत्र ड॰ येत् । या गोष्ठी लोकविद्विष्टा या च स्त्रैरविनाशिनी ॥ वर्जितसारिमका या च न तामवलोक॰ येत् । प्रतिगृह्य न गृह्णीयाद्दानभोजनविधिरथवा ॥ देवतातिथिपूजार्थं वयनोऽपयोजनम् । चार्यं दारांश्च सर्वं सौतीर्थं समानी धनिष्ठ ॥ कानिष्ठं दुष्करकर्मणो च दिव्यो वार्धि च मर्द्दया । अन्योन्यान्यं सदा चेताश्चैतिकाद्युष्मिणीविनाद् ॥ वाचाराभावने यानि दीक्षितः सोऽधिकार्हतीति । यथा—"विधीनकार्यकालस्तु तोष्यायो न वाचयेत् । स्वसभसीमनु॰ ष्याणामर्थं प्राणिनां तथा ॥ सत्यार्थाविद्वान स्वामाधत्ततोषकम् । पुनरन्यां स्वगुरुं वाचाजातस्तदर्थमिति ॰समयाचारपटले॰ । ॰ओमस्वात्मा तु॰ "न निवेदयात्मे देवे न शास्त्रे तेन निवेदयम् । न गुरुं साधकं चैव निन्दयेद्वा न कदाचन ॥ आपत्कालेऽपि निर्भयं न दद्याद्विपर्यासितं" इति । ॰समयाचारतन्त्रेऽपि॰ "न कदाचिद्गुरोराज्ञां न परेणास्य । रात्रौ दिवा च तस्याज्ञां दासवत् परिपालयेत् ॥ आत्मसमर्पणं तद॰
अथैवं च यथाद्दृष्टं कामनीयो विशेषतः ॥ आज्ञापञ्जत्तुमा भूपाद्गुरोर्बधे

ततः प्रभृति कुर्वीत गुरोः प्रियमनन्यधीः ।
ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्त्वा समग्रां प्रीतमानसः ॥ ११५ ॥
ब्राह्मणांस्तर्पयेत्पश्चाद्भक्ष्यभोज्यैः सदक्षिणैः ।
एषा क्रियावती दीक्षा प्रोक्ता सर्वसमृद्धिदा ॥ ११६ ॥
अथ वर्णात्मिकां वक्ष्ये दीक्षामागमचोदिताम् ।
पुंप्रकृत्यात्मका वर्णाः शरीरमपि तादृशम् ॥ ११७ ॥
यतस्तस्मात्तनौ न्यस्येद्वर्णान् शिष्यस्य देशिकः ।
तत्तत्स्थानयुतान्वर्णान्प्रतिलोमेन संहरेत् ॥ ११८ ॥
स्याश्रया देवतामायाद्विधिना देशिकोत्तमः ।
तदा विलीनतत्त्वोऽयं शिष्यो दिव्यतनुर्भवेत् ॥ ११९ ॥
परमात्मनि संयोज्य तच्चैतन्यं गुरूत्तमः ।
[illegible] ॥ १२० ॥

जायते देवताभावः परानन्दमयः शिशोः ॥ १२१ ॥
एषा वर्णमयी दीक्षा प्रोक्ता संविस्प्रदायिनी ।
ततः कलावती दीक्षा यथावदभिधीयते ॥ १२२ ॥
निवृत्त्याद्याः कलाःपञ्च भूतानां शक्तयो यतः ।
तस्माद्भूतमये देहे ध्यात्वा तां वेधयेच्छिशोः ॥ १२३ ॥
निवृत्तिर्जानुपर्यन्तंतलादारभ्य संस्थिता ।
जानुनोर्नाभिपर्यन्तं प्रतिष्ठा व्याप्य तिष्ठति ॥ १२४ ॥
नाभेःकण्ठावधि ध्याता विद्या शान्तिस्ततःपरम् ।
कण्ठाल्ललाटपर्यन्तं व्याप्ता तस्माच्छिखावधि ॥ १२५ ॥
शान्त्यतीता कला ज्ञेया कलाव्याप्तिरितीरिता ।
संहारक्रमयोगेन व्याप्तास्थानान्तरे गुरुः ॥ १२६ ॥
संयोज्य वेधयेच्छिष्यशाखया ताः शिवावधि ।
इति प्रोक्ता कलादीक्षा दिव्यभावप्रदायिनी ॥ १२७ ॥
ततोवेधमयीं वक्ष्ये दीक्षां संसारमोचिनीम् ।
ध्यायेच्छिष्यतनोर्मध्ये मूलाधारे चतुर्दले ॥ १२८ ॥
त्रिकोणमध्ये विमले तेजस्त्रयविजृम्भिते ।
पञ्चपत्रदलसंयुक्तां तडित्कोटिसमप्रभाम् ॥ १२९ ॥

[illegible] । ०अनुक्रमाद्यैः०—"[illegible] शिवो हि [illegible] शरीरम् । [illegible] समस्तं [illegible] यथावत् ॥ [illegible] ॥ [illegible] १२१ ॥

कलावतीदीक्षाक्रमामाह—[illegible] ॥ १२२ ॥ १२३ ॥

[illegible] जानुनोर्नाभेः [illegible] । [illegible] शिवावधि [illegible] ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥

वेधमयीं दीक्षामाह ०तत इति० । [illegible] मूलाधारे [illegible] चतुर्दले—[illegible] । [illegible] तथापि [illegible]

गुर्वीक्षया छिन्नपाशस्तदा शिष्यः पतेद्भुवि ॥ १३९ ॥
संप्राप्तदिव्यबोधोऽसौ सर्वं विन्दति तत्क्षणात् ।
साक्षाच्छिवोपमस्यैव नात्र कार्या विचारणा ॥ १४० ॥
एवं वेधमयी दीक्षा (१)सर्वसंवित्प्रदायिनी ।
क्रमाच्चतुर्विधा दीक्षा तन्त्रेऽस्मिन्सम्यगीरिता ॥ १४१ ॥
अथात्र होमद्रव्याणां प्रमाणमभिधीयते ।
कर्षमात्रं घृतं होमे शुक्तिमात्रं पयः स्मृतम् ॥ १४२ ॥

दे॰—शिवे । वेधयेदिति सम्बन्धः । शक्ति विना वेधस्य कर्तुमशक्यत्वात् मतएवादौ मूलाधारे शक्तिं ध्यायेदित्युक्तिः । ततश्च ध्यानविधानादावपि शक्त्यैव वेध इति ज्ञेयम् । ॰छिन्नपाशः॰ । पाशत्रयविमुक्त इत्यर्थः । ॰सम्प्राप्तोऽसावे॰—"पाशास्तु—मायावाणवकार्मभेदास्त्रयः समीरिताः । त्रिविधः स तु विशेषः पाशो बन्धैकसाधनः ॥ प्रथमः सहजः पाशस्तथागन्तुः परः । मायाकर्मद्वितीयस्तु स्यादिति पाशत्रयं स्मृतमिति" । तथा सम्यक् हृदयमगुदसोमानन्दाचार्यकृतदेवेन सम्यक्गुरुत्व प्रपञ्चसारवार्ता । शिवात्मसाम्यमाताः । सम्यक्गुरुराहकिन्तु तृतीयाष्टोऽध्यायत्याने दर्शिता । तथा च ईश्वराचार्यकृतजैन शिवस्वामी शिवसंज्ञातः । तथा च श्रीविज्ञाचार्या अप्युः—"आणवाणी तथा शाक्ती शाम्भवी तथा । शाम्भवोऽथ इत्यादि प्रयन्ते कथ्यते शिवेन इति ॥ १३९ ॥ १४० ॥

उपसंहरति—॰क्रमादिति॰ । ॰तन्त्रेऽस्मिन्महारत्ने॰—इयमाणवी दीक्षा दशविधेत्युक्तम् । तद्यथा—"आणवी बहुधा दीक्षा शाक्तेयी शाम्भवी पुनः । एकरूपेति विद्वद्भिः कथ्यते शास्त्रकोविदैः ॥ आणवी बहुधा प्रोक्ता तदेव साधुनोच्यते । स्मार्ती मानसिकी योगी चाक्षुषी स्पार्शनी तथा ॥ वाचिकी मान्त्रिकी हौत्री शास्त्री चेत्याभिषेचिकी ॥ निरोधाथ गुरुः स्मृत्वा शिष्यं पाशत्रयं क्रमात् । वियोज्य ब्रह्मयोगाद्विधानेन परे शिवे ॥ सन्नयोजनरूपैवा स्मार्ती दीक्षेति कथ्यते । स्वसन्निधौ समासीनमभ्यां च समक्षं पुनः ॥ सम्यक्पाशत्रयं योजिता सा तु मानसी । योगोक्तमार्गतो योगी शिष्यदेहे प्रविश्य तु ॥ परेणैक्य तस्य तदात्मना योजितात्मिका । योगदीक्षेति सा प्रोक्ता मलत्रयविनाशिनी ॥ शिवोऽहमिति निश्चित्य वीक्षणं कृपयान्वितम् । दत्त्वा सा चाक्षुषी दीक्षा सर्वपापप्रणाशिनी ॥ स्वयं परशिवो भूत्वा निःसंशयमना गुरुः । शिवहस्तेन शिष्यस्य समन्त्रं मूर्ध्नि संस्पृशेत् ॥ स्पार्शदीक्षेति सा प्रोक्ता शिवाभिव्यक्तिकारिणी" । शिवहस्तलक्षणं ॰सोमशम्भौ॰—"मन्त्रैर्मण्डलकं स्वीये विद्ध्वा वामहस्ते करे । विधिना चार्चयेदेवमिदं स्यात्शिवहस्तकमिति"। "गुरुस्वर्णं निजवक्त्रं विभाव्य गुरुपादतः । गुरुवक्त्रप्रयोगेण शिष्ये मन्त्रादिकं शिवो गुरुः । अभ्यासादिभिः सार्धं दद्यात्सैव हि वाचिकी । दीक्षा परा, तथा मन्त्रन्यासमनुस्मृत्य विधिवत् ॥ स्वयं मन्त्रतनुर्भूत्वा सकर्णे (चर्षे) मन्त्रमादरात् । दद्याच्छिष्याय सा दीक्षा मान्त्री मन्त्रविधायिनी ॥ कुण्डे वा स्थण्डिले वापि निक्षिप्याग्निं विधानतः । सद्योजातादिभिः प्रोक्ष्य यथाक्रमम् मन्त्रवर्णकलातत्त्वसंहितमेव च । गुरुणा होमरूपेण हौत्री दीक्षा समीरिता ॥ योग्यशिष्याय भक्ताय शुश्रूषापराय च । शास्त्रं शास्त्रेण दद्यात् शाक्षो दीक्षेति सोच्यते ॥ शिवं च शिवशक्तिं च कुम्भे सम्पूज्य सादरम् । शिवकुम्भाभिषेकात्मा दीक्षा चाभिषेचिकी" इति ॥ १४१ ॥

॰कर्षमात्रमिति॰ । कर्षः षोडशमाषपरिमाणम् । तैलस्याप्येतदेव प्रमाणमिति ज्ञेयम् । ॰शुक्ति॰

---

(१) "प्रोक्ता सर्वसिद्धिप्रदायिनी" इति पाठ क्वचित्

[illegible] ।
[illegible] ॥ १४३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

मागधरक्तपुन्नागपाटला यूथिकानिभः ॥ १५९ ॥
पद्मेन्दीवरकल्हारसर्पिर्गुग्गुलुसन्निभः ।
पावकस्य शुभो गन्ध इत्युक्तं तन्त्रवेदिभिः ॥ १६० ॥
प्रदक्षिणास्तवलकरपांशुभाभाः शिखिनः शिखाः ।
शुभदा यजमानस्य राज्यस्यापि चिरोत्तमः ॥ १६१ ॥
कुन्देन्दुधवलो धूमो घट्टैः प्रोक्तः शुभावहः ।
कृष्णः कृष्णगतेर्वर्णो यजमानं विनाशयेत् ॥ १६२ ॥
श्येनोष्ट्रं निहन्त्याशु पायसरक्तरसन्निभः ।
खरवानरमेषाङ्गैर्गन्धैः सर्वविनाशकृत् ॥ १६३ ॥
पूतिगन्धोद्भवगुणो दोषदुःखमरोगयेत् ।
चिताग्नर्ता शिखा कुर्यान्मृत्युं धनपरिक्षयम् ॥ १६४ ॥
शुकपत्रनिभो धूमः पारावतसमप्रभः ।
हानिं तुरगनागानां गवां च कुरुतेऽचिरात् ॥ १६५ ॥
एवं विधेषु दोषेषु प्रायश्चित्ताय देशिकः ।

[illegible]

मूलेनाज्येन जुहुयात्पञ्चविंशति आहुतीः ॥ १६६ ॥

इति शारदातिलके पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

अथ वर्णतनुं वक्ष्ये विश्वबोधविधायिनीम् ।
यस्यामनुपलब्धायां [illegible] जपक्रमम् ॥ १ ॥
ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्टो गायत्रं छन्द ईरितम् ।
सरस्वती समाख्याता देवता देशिकोत्तमैः ॥ २ ॥
षड्दीर्घस्वर[illegible] षड्वर्गैः क्रमात् ।
षडङ्गानि विधेयानि देशिकै[illegible] ॥ ३ ॥

त्रिविधं वैदिकमिश्र[illegible] इति व्याख्यातम् । [illegible] हुतिः ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥

इति शारदातिलकटीकायां [illegible]-
[illegible] पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

अथ [illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]

पञ्चाशल्लिपिभिर्विभक्तमुखदोःपन्मध्यवक्षःस्थलां
भास्वन्मौलिनिबद्धचन्द्रशकलामापीनतुङ्गस्तनीम् ।
मुद्रामक्षगुणं सुधाढ्यकलशं विद्यां च हस्ताम्बुजै-
र्बिभ्राणां विशदप्रभां त्रिनयनां वाग्देवतामाश्रये ॥ ४ ॥

योगसारे* "तलपृष्ठयोस्तद्व्याप्त्या षडादौ विन्यसेत्ततः । कनिष्ठाङ्गुलिमारभ्य दक्षिणाङ्गुलीषु च ॥ वामाङ्गुष्ठान्तकं न्यस्य तलञ्च व्यञ्जनान्यपि । वामतर्जनीमारभ्य चतुष्टयचतुष्टयम् ॥ यथाङ्गुलिक्रमेणैव यावद्दक्षिणतर्जनी । न्यसेदङ्गुष्ठयोः शेषे कान्यासःसमीरित इति ॥ ३ ॥

पञ्चाशदिति । विभक्तत्वं वक्ष्यमाणन्यासस्थानकथनेनैव स्फुटीभविष्यति । *मुद्रा* ज्ञानमुद्रा । अङ्गुष्ठतर्जनीयोगरूपा पार्श्वाभिमुखी । यदाहुः "श्लिष्टाग्रेऽङ्गुष्ठतर्जन्यौ प्रसार्यान्याः प्रयोजयेत् । पार्श्वेन्याभिमुखी सेयं ज्ञानमुद्रा प्रकीर्तिता" ॥ विद्यां पुस्तकं तन्मुद्रेरपर्वेः "वाममुष्टिः स्वाभिमुखी बद्धा पुस्तकमुद्रिका" इति । *विशदप्रभां* शुभ्रवर्णाम् । इदं च यथाक्रमाल्याख्यानमुपलक्षणम् । एवमग्रेऽपि सर्वत्र वर्णध्यानेषु द्रष्टव्यम् । कस्वांरि भागे दक्षे यो वामे इत्यायुधध्यानम् । अत्र ध्यानानन्तरमायुधमुद्राः प्रदर्शयेत् । एवमग्रेऽपि मन्त्रान्तरेष्वपि ज्ञेयम् । प्रत्यक्षरं ध्याने तन्त्रान्तरोक्तं यथा "चामीकरनिभः शुक्लगदाम्बुजाङ्कः चतुर्बाहुरोऽतिकायः स्यादकारः कूर्मवाहनः ॥ पाशाङ्कुशकरा श्वेता वृषभस्थैव वाहना । एकार्धयोजनमिता स्यादा मौक्तिकभूषणा ॥ पीतं कराब्जकुलिशाङ्कुशै वैरिणाशनम् द्वैयकयोजनमानं स्यादिकारं कूर्मस्थितम् ॥ दशयोजनदीर्घांग्रा(१)हाऽमी हंसवाहना । ई स्यान्मुक्तिप्रदा श्वेता मौक्तिकाभ्या मिताम्बरा ॥ गदाङ्कुशकरं काकवाहनं कृष्णभूषणम् । योजनद्विसहस्राणां मानमुद्वयमक्षरम् ॥ पाशशक्तिभुजं रक्तं वह्निशिखाभ्यितोद्गमम् । ऊकाराख्यं कामसुपकृवर्णद्वयं भवेत् ॥ चतुरस्राकमर्दमन्यं पुष्परागसमप्रभम् । पाशाब्जकरं रौद्रं लघु स्याद्विरोधनम् ॥ गदाकलाशिरायाल्यकरं हरविभूषणम् । कमलासनस्थितं यथाममेवां तु महन्नवेन ॥ नवकुन्दनिभा शुक्लासायुधा द्विशस्थिता । कोटियोजनमाना स्यादेमूर्तिः कविता करी ॥ त्रिनयनं सर्वतः शान्तं हिमवच्छरोरुरुरूम्भम् । पीतं गोयुगनान्यं स्यादोरूपं पीनाम्बरम् ॥ तप्तहेमनिभा पाशवज्राङ्कुविभूतिदा । योजनानां सहस्रेण स्यादौ वर्गाभिनोभवा ॥ नवकुङ्कुमसंस्थानः पद्मस्थो रक्तभूषणः । चतुर्भुजः स्यादंवर्णः कोकोटिरुनायकः ॥ वनपुष्पं शुद्धवर्णं नरवाहनम् । सहस्रयोजनमितं स्यात्तं द्विभुजं स्मरेत् ॥ भृङ्गिभयाम्बरस्था स्यात्ततश्च कुङ्कुमसन्निभः । शुक्लकरः कार्मः सहस्रद्वययोजनः ॥ पाशाम्भोरुहहस्तः सोमेश्वरोऽन्यो विरोधनः । योजनानां सहस्रेण मितः कृष्णाविभूषणः ॥ पाशाङ्कुशकरः पद्मशिखरूयोऽरुणप्रभः । गकारः सर्वभूषः स्यात्पञ्चयोजनसंस्थितः ॥ बद्धोऽरुणाम्बरः स्याद् गदावज्रकरोऽमितः । योजनानां सहस्रेण द्विभुजोऽथः सितेतरः ॥ कोटियोजनदीर्घार्धमाह कृष्णं ङवम्बरम् । द्विभुजं काकवाहं स्यान्ङाभे शुद्धकल्पकरम् ॥ पुण्यारत्नवर्णस्य स्यात् चतुर्बाहुः सितप्रभः । चः करदी मृगस्याङ्कः कोटियोजनदीप्तिमान् ॥ सितप्रभावभूमितः पद्मे चतुर्बाहुर्वरगंकः । छकारश्च कोटिमितो रक्तचतुर्भुजः सितप्रभो ॥ योजनानां सहस्रैः स्यात्पद्मभिमतं काकवाहनम् । त्रिशूलवरदं नाम्नं कृष्णवर्णं भुजद्वयम् । कोऽन्यो द्विभुजः स्याज्ज्ञानदो महाकविः । धरारत्नजेन्द्रस्थवर्णो द्विकाररूपः । सप्तयोजनमानः स्याद्रत्नाकरो विभुः ॥ स्वर्णोऽपरबाहुः स्याच्चतुर्भुजः स्वर्णप्रभः । योजनानां सहस्रेण मितः कुन्दनिभः स्थितः ॥ वह्निबिम्बोऽञ्जनो हस्तो शूलपाशधरो वरम् । सहस्राणां स्यात्पञ्च योजनानां द्विगु

(१) कः पद्मो पारैस्तन्दः । विनाऽनपेत्रितवान् । एवमग्रेऽपि ।

ललाटमुखवृत्ताक्षिश्रुतिघ्राणेषु गण्डयोः ।
ओष्ठदन्तोत्तमाङ्गास्ये दोःपत्सन्ध्यग्रकेषु च ॥ ५ ॥
पार्श्वयोः पृष्ठतो नाभौ जठरे हृदयेंऽसके ।
ककुद्यंसे च हृत्पूर्वं पाणिपादयुगे तथा ॥ ६ ॥
जठराननयोर्न्यस्येन्मातृकार्णान्यथाक्रमात् ।
त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रात्मकान्विदुः ॥ ७ ॥

भवेत् ॥ [illegible] ॥ ५ ॥

पार्श्वयोरित्यादि । [illegible] ॥ ६ ॥

जठराननयोरिति० । [illegible]

---

(१) [illegible]

(२) कण्ठीरवः सिंहः । (३) [illegible]

(४) [illegible]

यादिहान्तान् न्यसेद्दत्तमपरमेशानपूर्वकान् ।
दीक्षितः प्रोक्तमार्गेण न्यसेन्मन्त्रं समाहितः ॥ ८ ॥
जपेदक्षरसंख्यया विद्यामयुतं मधुराप्लुतैः ।
विदधीत तिलैर्होमं मातृकामन्वहं जपेत् ॥ ९ ॥
व्योमेन्दीरसनार्णकर्णिकमचां द्वन्द्वैः स्फुरत्केसरं
पत्रान्तर्गतपञ्चवर्गयशलार्णादित्रिवर्णं क्रमात् ।
आशास्वश्रिषु सान्तलाङ्गलियुजा क्षोणीपुरेणावृतं
पद्मं कल्पितमत्र पूजयतु तां वर्णात्मिकां देवताम् ॥ १० ॥
आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्त्रमर्चयेत् ।
मेधा प्रज्ञा प्रभा विद्या धीर्धृतिस्मृतिबुद्धयः ॥ ११ ॥
विद्येश्वरीति सम्प्रोक्ता भारत्या नव शक्तयः ।
वर्णाब्जेनासनं दद्यान्मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ १२ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्वाधारं पूजयेत्तस्यां देवीमावाहयेत् ततः ।
कल्पितां पूजये(द्) द्वितीयं पुस्तकाः स्वरैः ॥ १३ ॥
अष्टवर्गैस्तृतीयं स्यादावृत्तिरतनन्तरम् ।
चतुर्थं मातृभिः प्रोक्तं पञ्च लोकेश्वरैः स्मृतम् ॥ १४ ॥
लोकपालायुधैः प्रोक्तं वज्राद्यैः सप्तमं ततः ।
विधिनानेन वर्णेशीमुपचारैः प्रपूजयेत् ॥ १५ ॥
व्यापिनी पालिनी पश्चात्पावनी क्लेदिनी तथा ।
धारिणी मालिनी भूयो हंसिनी शङ्खिनी स्मृता ॥ १६ ॥
युताः पत्रेषु तत्प्रख्या पुस्तकगुणपुस्तकाः ।
ब्राह्मी माहेश्वरी भूयः कौमारी वैष्णवी मता ।
वाराहमथेन्द्राणी चामुण्डा सप्तमी मता ॥ १७ ॥
अष्टमी स्यान्महालक्ष्मीः प्रोक्तास्तु विश्वमातरः ॥ १८ ॥
दण्डं कमण्डलुं पश्चादक्षसूत्रमथाभयम् ।
बिभ्रती कनकच्छाया ब्राह्मी कृष्णाजिनोज्ज्वला ॥ १९ ॥
शूलं परश्वधं क्षुद्रं दुन्दुभिं नृकरोटिकाम् ।
वहन्ती हिमसङ्काशा ध्येया माहेश्वरी शुभा ॥ २० ॥
अङ्कुशं दण्डखट्वाङ्गौ पाशं च दधती करैः ।
बन्धूकपुष्पसङ्काशा कौमारी कामदायिनी ॥ २१ ॥

नाय नमः ।" इत्यन्ते मनुस्मृतिमन्त्रेऽपि । "पद्मासनायेत्यन्तः—ॐ ह्रीं वागीश्वर्याय सरस्व-त्यासनाय नमः" इति पीठमन्त्रः मूर्त्ति इत्युक्तम् ॥ १२ ॥

स्वाधारेति । पूर्वोक्तप्रकारेण अष्टेशावरणे कल्पितासनेऽम् इति ज्ञेयम् । *पुस्तकाः स्व-रैरिति* । तत्प्रयोगः ।"अं आं नमः" "भींभीं पूजयाम्यादिमन्त्रा विसर्गैरित्याचार्योक्ते॥ एव-मष्टवर्गेष्वपि । उक्तं च *मैद्विकायां* "निवेश्य स्वाराद्यन्ते नमस्कारं पृथक् पृथक् । तथैव वाद्यिवर्गेषु नमस्कारं पृथक् लिखेत्" ॥ इति ॥ ॥ ॥

अष्टवर्गैरितीति । वर्णशक्तिभिः । पत्रमध्योपरि । *तदनन्तरमिति* । चतुर्थम् । *मातृभिरिति* । पत्राग्रे । लोकेश्वरैरायुधैरेति पत्राद्बहिर्भूपुरे । ब्राह्मयादीनामायुधध्याने ब्राह्म्यां माहेश्वर्यां च दक्षाधःकरादौ तदूर्ध्वमध्योऽन्ये कौमार्यां वामोर्ध्वादिदक्षिणोर्ध्व-पर्यन्तम् । वैष्णव्यां दक्षोर्ध्वतो वामोर्ध्वे यावत् । वाराह्यां दक्षाधस्तनाद्वामाधः पर्यन्तम् । इन्द्राण्यां चामुण्डायां च दक्षवामयोरूर्ध्वादि, महालक्ष्म्यां दक्षोर्ध्वहस्तमारभ्य वामोर्ध्वपर्य-न्तम् । माहेश्वर्यामन्यदृशपूर्व्वयोरादौ तदूर्ध्वतनयोरन्ये, कौमार्यां वामोर्ध्वादि दक्षिणोर्ध्व-पर्यन्तम् । आस्यां वाहनान्यपि ध्येयानि । तानि तत्तद्देवतानामिति ज्ञेयम् । ब्राह्म्या हंस इति । तत्र वाराह्यां महिषः । तदुक्तं—"वाराही च प्रवक्ष्यामि महिषोपरिसंस्थितामिति ।" चामुण्डायां प्रेत इति ज्ञेयम् । वाराही वराहवक्त्रा । चामुण्डा निर्मांसा ध्येया । ब्राह्मी च कौमारी वैष्णवी इन्द्राणी महालक्ष्म्यो द्विनेत्राः । अन्यास्त्रिनेत्राः । आसां बीजानि तन्त्रान्त-रोक्तानि "अष्टौ दीर्घाः [illegible] सानुस्वारा विलोमगाः । इत्थं ब्राह्म्यादिदेवीनां बीजा-न्यार्या [illegible] क्रमाद्विदुरिति" ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

साधकस्सम इति अनेन एवं प्रकारेण साधितो मातृकाख्यमन्त्राद्युत्थेन विविधुक्त्यादि-

खड्गं खेटं कपालं च शक्तिं च दधती करैः ।
तमालश्यामला ध्येया वैष्णवी विभ्रमोज्ज्वला ॥ २२ ॥
मुसलं करवालं च खेटकं दधती हलम् ।
करैश्चतुर्भिर्वाराही ध्येया कालघनच्छविः ॥ २३ ॥
अङ्कुशं तोमरं विद्युत्कुलिशं बिभ्रती करैः ।
इन्द्रनीलनिभेन्द्राणी ध्येया सर्वसमृद्धिदा ॥ २४ ॥
शूलं कृपाणं नृशिरः कपालं दधती करैः ।
मुण्डस्रङ्मण्डिता ध्येया चामुण्डा रक्तविग्रहा ॥ २५ ॥
अक्षस्रजं बीजपूरं कपालं पङ्कजं करैः ।
बिभ्रती हेमसङ्काशा महालक्ष्मीः समीरिता ॥ २६ ॥
पूजयेदावृतिभिर्नित्यं साधकसत्तमः ।
[illegible] जुहुयाद् ध्यात्वा देवीं यथाविधि ॥ २७ ॥
[illegible] विधिनिष्ठितः ।
[illegible] ॥ २८ ॥
[illegible] समन्वितम् ।
[illegible] दधानाम् ।
[illegible] ॥ २९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३० ॥

[illegible] ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

[illegible]

विन्यस्य पूर्वोदितान्विद्वानृष्यादीनङ्गसंयुतान् ।
ध्येया वर्णमये पीठे देवी वाग्वल्लभा शिवा ॥ ३१ ॥
अक्षस्रजं हरिणपोतमुदग्रटङ्कं विद्यां करैरविरतं दधतीं त्रिनेत्राम् ।
अर्धेन्दुमौलिमरुणामरविन्दवासां वर्णेश्वरीं प्रणमत स्तनभारनम्राम् ॥ ३२ ॥
न्यासार्चनादिकं सर्वं कुर्यात्पूर्वोक्तवर्त्मना ।
तारोत्थाभिः कलाभिस्तां व्यालेख्या[illegible] ॥ ३३ ॥
वर्णाद्यास्तारसंयुक्ता व्यस्तव्यस्ता नमोऽन्विताः ।
ऋषिः प्रजापतिश्छन्दो गायत्रं समुदाहृतम् ॥ ३४ ॥
कलात्मा वर्णजननी देवता शारदा स्मृता ।
ह्रस्वदीर्घोऽन्तरगतैः षडङ्गं प्रणवे स्मृतम् ॥ ३५ ॥
हस्तैः पद्मं रथाङ्गं गुणमथ हरिणं पुस्तकं वर्णमालां टङ्कं
शुभ्रं कपालं दरममृतलसद्धेमकुम्भं वहन्तीम् ।
मुक्ताविद्युत्पयोदस्फटिकनवजपाबन्धुरैः पञ्चवक्त्रैः
त्र्यक्षैर्वक्षोजनम्रां सकलशशिनिभां शारदां तां नमामि ॥ ३६ ॥

[illegible] ॥ ३० ॥ ३१ ॥

[illegible] ॥ ३२ ॥

[illegible] ॥ ३३ ॥

[illegible] ॥ ३४ ॥

[illegible] ॥ ३५ ॥

[illegible]

अर्चयेदुक्तमार्गेण शारदां सर्वकामदाम् ।
तार्तीयपूर्वां तां न्यस्येत्क्रमोऽयं रुद्रसंयुताम् ॥ ३७ ॥
सधातुप्राणशक्त्यात्मयुक्तान्यादिषु ते क्रमात् ।
ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्तिर्गायत्रं छन्द ईरितम् ॥ ३८ ॥

कमलकलशधरा ध्येयेत्यन्ति । *मुक्तेति* । ऊर्ध्वादिमुखानां वर्णाः मरकतशशिनिभाञ्जनवर्णाः सर्वकामदामिति विनियोगोक्तिः । अनन्तरं *रुद्रमातृकामाह* "सर्वत्र सर्वमन्ति ॥३७॥

श्रीकण्ठमातृकामाह—*तार्तीयेति* तार्तीयं भेदकाः द्वादशे वक्ष्यमाणम् ॥ केवलं रुद्रवर्जितं तदुदरम्॥ अयमेव सांप्रदायिकः पक्षः यतो मातृकान्यासकर्णिकाकामैव संपूर्णं भवति ॥ भैरवोऽग्निरावृतेर्मध्ये एकस्य भेदस्य तार्तीयं रुद्रवर्जितं भवत्येव । पञ्चपूरणपुर पञ्चावसरे—"इमां परदेवतां युक्तेनेत्यन्ति *वक्ष्यति*।*न्यसेदिति*। तत्तत्स्थानेषु । सांप्रदायिकास्तु प्रथमतः श्रीप्रासादपराक्षरीयोगमाहुः । *रुद्रसंयुतामिति* मया श्रीकण्ठादिरुद्रसहितां, *न्यसेत् तामिति* अनेन चतुर्थीयोगोऽप्युक्तः । "ह्सौः ऐं श्रीकण्ठपूर्णोदरीभ्यां नमः कं ..." इत्यादि प्रयोगः । अयं सांप्रदायिकः पक्षः । अत्र मन्त्रदृष्टा छन्दोऽनुष्टुबादीनामक्षरः कथितः । न्यासावसरेऽप्यवश्यं ज्ञेय इति । केचित्तु "पूर्णोदरीसहिताय श्रीकण्ठाय नमः" इति । अन्ये तु "पूर्णोदर्यै श्रीकण्ठाय नमः" इत्याहुः । तदुभयमपि रुद्राणां प्राधान्यमिति ते वदन्ति । "पूर्णोदरी श्रीकण्ठाभ्यां नमः" इत्यपि केचिदिच्छन्ति । तत्रत्रयमसांप्रदायिकम् । सहितशब्दस्याधिक्यस्याधिकस्य प्रथमपक्षे प्रयोगः । द्वितीयपक्षे उभयत्र चतुर्थ्यनुपपत्त्या एकत्र नमःसंयोगात् प्राप्यते, अन्यत्र प्राप्त्यभावात् । पक्षत्रयं च "रुद्रसंयुतामित्युक्तत्वात् मातृकावर्णैः सहाव्यवधानेन संयोगो न भवति । अतः सांप्रदायिकः पक्ष एव उपादेयः । *संक्षिप्तार्थदीपिकाकारस्तु*—"श्रीकण्ठाय पूर्णोदर्यै नमः "इति प्रयोगमाह तदयुक्तम् । यतो यथा अग्नीषोमादिषु समुच्चितयोरेव देवतात्वं प्रतीयते । अस्मिंस्तु प्रयोगे देवतयोः समुच्चितत्वम् । पृथक्चतुर्थीनिर्देशेनैतयोरनिरपेक्षयोरेव तत्प्रतीतेः । किञ्च "अग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोति"इत्यत्र शब्दद्वयस्य परस्परापेक्षयोः प्रत्येकं क्रियान्वयाभावेऽपि देवता-

सधात्विति तद्वर्णाः । यादिषु यकारादिषु दशसु व्यापकेषु । धातवः—त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्राणि प्राणः शक्तिः आत्मा च एतानुक्तक्रमात् ज्ञेयाः । अत्र यद्यपि दशसु समासगर्भितम्—तथापि सर्वनाम्ना परामृश्यते । "सर्वनाम्नां तु वृत्तिर्बुद्धिस्थान्ये"ति वा-मनसूत्रात् । प्रयोगस्तु—"ह्सौः यं त्वगात्मभ्यां वालिमुण्डोदरीभ्यां नमः । हृदये"इत्यादिः । अत्रात्मशब्दः सम्प्रदायात्प्रयुज्यते । ग्रन्थान्तरे आत्मशब्दस्थाने क्रोधशब्दमुक्त्वा आत्मशब्दः सर्वत्र प्रयोक्तव्य इत्युक्तं, यादीन् धातुप्राणशक्तिक्रोधात्मनेयुतानिति । *अन्यत्रापि—*"जीवं शक्ति क्रोधमथात्मनेऽन्तानिन्ति । *आचार्यैस्तुनावपि—"धातवो यान्ताः सप्त समीरणश्च सरः क्षः क्रोध इत्यभिधेयः" इति । अत्र तु क्षकारस्य नाभिहितत्वात् क्रोधशब्दोक्तिः । पद्मपादाचार्यैः प्रथमपटलव्याख्याने विरचितेत्यादिना मातृकाख्या-कोक्तिः । आप्यायते । पुभिरिति सप्तधातवः । हृत्पङ्कजस्य प्राण शक्तिश्चाभिहिता । कलाकेन हुत्वा परमात्मोक्तः" इति । यादिस्थानस्थानानामुक्तम् तन्मतानुसारेणेह मूलकोशे आत्मपदं कृतम् । ननु त्वगादिपरमात्मान्तस्य देवतात्मनो यादिस्थानेषु साधकशरीरे सन्निधाने सति किमवशिष्टाक्षरन्यासेनेति ? देवतावयवविशेषरचनाकरणेनेति ब्रूमः । नच प्रथमं माना

पुरोदितेन विधिना देवीमावाह्य मर्चयेत् ।
न्यसेच्छ्रीबीजसंपन्नां मातृकां विधिना ततः ॥ ४९ ॥
ऋषिर्भृगुः स्मृतं छन्दो गायत्रं, देवता स्मृता ।
समस्तसम्पदामादिभूता नायिका बुधैः ॥ ५० ॥
प्राक्प्रस्तुतेन बीजेन कुर्यादङ्गानि साधकः ॥ ५१ ॥
विद्युद्दामसमप्रभां हिमगिरिप्रख्यैश्चतुर्भिर्गजैः
शुण्डादण्डसमुद्धृतामृतघटैरासिच्यमानामिमाम् ।
बिभ्राणां करपङ्कजैरपघटीं पद्मद्वयं पुस्तकम्
भास्वद्रत्नसमुज्ज्वलां कुचनतां ध्यायेज्जगत्स्वामिनीम् ॥ ५२ ॥
आराधयेदिमां प्रोक्तधर्मेणा कुसुमादिभिः ।
न्यसेत्स्मराद्यां वपुषि मातृकां मङ्गलप्रदाम् ॥ ५३ ॥
ऋषिः संमोहनः प्रोक्तश्छन्दो गायत्रमुच्यते ।
देवता मन्त्रिभिः प्रोक्ता समस्तजननी परा ॥ ५४ ॥
स्मरेण दीर्घयुक्तेन विदध्यादङ्गकल्पनम् ॥ ५५ ॥
बालार्ककोटिद्युतिं स्फटिकाक्षमालां कोदण्डमिक्षुजनितं स्मरपञ्चबाणान् ।
विद्यां च हस्तकमलैर्दधतीं त्रिनेत्रां ध्यायेत्समस्तजननीं नवचन्द्रचूडाम् ॥ ५६ ॥
अर्चनादिक्रियाः सर्वाः प्रोक्ताः पूर्वविधानतः ।
शक्तिश्रीकामबीजाद्यां देवीं वर्णतनुं भजेत् ॥ ५७ ॥
ऋषिः पूर्वोदितश्छन्दो गायत्रं, देवता बुधैः ।
सम्मोहनी समुद्दिष्टा सर्वलोकवशंकरी ॥ ५८ ॥

बालसमाने परे बाले । अर्चनं—शारदातिलके:—"अक्षस्रगङ्कुशपाशपुस्तकरा ध्येयेति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

समस्तसम्पदामादिरिति० । विनियोगोक्तिः ॥ ५० ॥

प्राक्प्रस्तुतेनेति० । पूर्वोक्तेन मार्गेण—षड्दीर्घयुक्तेनेत्यर्थः । बीजेन—श्रीबीजेनेत्यर्थः । तेन श्रां श्रीमित्यादि षडङ्गम् । पञ्चाशदपि मातृकाङ्गानि वा । आयुधध्यानं—दक्षाधस्ता-द्वामाधः पर्यन्तम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

स्मराद्यामिति० । अनेन काम बीजादिकामपि न्यसेदित्युक्तं तथैव एव करन्यासा-दिरपि बीजैरङ्गानि । पञ्चबाणेक्षुचापाक्षमालापुस्तकाकारहस्ताभयवरदहस्ता ध्येया । आ-युधध्यानं दक्षाधस्तनमारभ्य वामाधस्तनपर्यन्तम् । न्यासपूजादिकं पूर्ववदेव । सौन्दर्य-ध्यानश्लोकोऽपि—"सा पञ्चबाणधनुरङ्कुशपाशमालाविद्याभयाभयवरदकरा त्रिनेत्रा । रक्ता-रुणाम्बरविलेपनभूषणाढ्या पायात्तु वर्णजननी शशिशेखरा वः" इति ॥ समस्तजननीमिति० । विनियोगोक्तिः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

दीर्घयुक्तेन० षड्दीर्घयुक्तेन ॥ ५५ ॥

बालेति० । विद्यां—पुस्तकम् । अक्षमालाम् पञ्चबाणान् दक्षे अधस्तनादि । वामे पुस्तकचापौ । इत्यायुधध्यानम् । अनुष्टुप्—शारदातिलके:—"अक्षस्रगिक्षुधनुरङ्कुशपाश-पुस्तकधरा ध्येया" इति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

पूर्वोदित इति० । संमोहने । सर्वलोकवशंकरीति विनियोगोक्तिः ॥ ५८ ॥

आवर्तितैस्त्रिभिर्बीजैः षडङ्गानि प्रकल्पयेत् ॥ ५९ ॥

ध्यायेयमक्षवलयेक्षुशरासपाशान् पद्मद्वयाङ्कुशशरानथपुस्तकञ्च ।
आबिभ्रतीं निजकरैररुणां कुचार्तां संमोहनीं त्रिनयनां नरगेन्दुचूडाम् ॥६०

यजेदावरणैः सार्द्धमुपचारैः सुशोभनाम् ।
प्रपञ्चयागं वक्ष्यामि सच्चिदानन्दसिद्धिदम् ॥ ६१ ॥

वेदादिशक्तिरजपा परमात्ममहामनुः ।
वह्नेर्जाया च कथिताः पञ्चमन्त्राः शुभावहाः ॥ ६२ ॥

तारशक्त्यादिकां न्यस्येदजपाऽऽत्मद्विठान्तिकाम् ।
मातृकामुक्तमार्गेण सृष्ट्या देहे विधानवित् ॥ ६३ ॥

ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्टश्छन्दो गायत्रमीरितम् ।
समस्तवर्णसंव्याप्तं परं तेजोऽस्य देवता ॥ ६४ ॥

स्वाहाद्यैः पञ्चमनुभिः पञ्चाङ्गानि प्रकल्पयेत् ।
अस्त्रं दिक्षु बुधः कुर्याद्भूयो हरिहरात्मरैः ॥ ६५ ॥

तारादिपञ्चमनुभिः परिसेव्यमानं मानैरगम्यमनिशं जगदेकमूलम् ।

आवर्तितैरिति । द्विवारं, प्रथमाऽऽवृत्तिक्रमं कारणाभावात् । एवं षडङ्गानि भवन्ति । "ह्रीं हृदयाय नमः" इत्यादि प्रयोगः । *ध्यायेयमिति* । शरासं धनुः । मातुवच्यार्थे दक्षे ऊर्ध्वादि अङ्कुशपाशासनमाक्षाः । वामे चापधनुः पुस्तकानि । तदुक्तम् *रुघवादार्यैः* "अक्षस्रक् पद्मपाशसृण्यङ्कुशबाणकाण्डेक्षुधनुः पुस्तकधराऽरुणा ध्येया" इति ॥ ५९ ॥ ६० ॥

प्रपञ्चेति । सच्चिदानन्दसिद्धिदमिति विनियोगोक्तिः ॥ ६१ ॥

वेदादिः—प्रणवः । अजपा–हंसः । परमात्ममहामनुः–सोऽहं, वह्नेर्जाया–स्वाहा । प्रणवशेषोक्त इच्छेवा शक्तिः । *शुभा वहाः* इत्यनेनास्य स्वानन्दपदमनुक्तम् । यदाहुः—"स्वयन्त्रोऽपि जपात्सिद्धिं कुर्याद्दशाक्षरो मनुः । तस्माद्यथावत् प्रसंदोमान मोक्षदः पुमान्" इति । साम्प्रदायिका वाग्भवतुल्येत्तासम्पुटमाहुः ॥ ६२ ॥

तारशक्त्यादिकामिति । *आत्मा*—परमात्ममन्त्रः । अजपायाः पूर्वमुक्तत्वात् । द्विः स्वाहा । प्रतिवर्णमादौ तारमाये, अन्ते अजपादयः "ओं ह्रीं अं हंसः सोऽहं स्वाहा । केशान्ते" इत्यादिप्रयोगः । संहारन्यस्य आमागत्वादत्र सृष्टेस्तुर्क्तिः । *विधानविदिति* । अनेनेदमुक्तम्भवति षडङ्गन्यासपूर्वकं सावरणं महागणपतिं ध्यात्वा पञ्चमन्वादिशबारे गणेशबीजं, सकृद् "गणानान्त्वा॰" इत्येतं षड्चामहागणपतिमन्त्रं प्रजप्य यथोक्तां शुद्धमातृकां त्रिविन्दस्य मध्यपरपदादिपूर्वोक्तदौर्निवसि सह मुसरोः पञ्चाहस्य न्यस्येदिति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

स्वाहाद्यैरिति । विपरीतैः । "स्वाहा हृदयाय नमः" "सोऽहं शिरसे स्वाहा" इत्यादिप्रयोगः । *दिक्ष्विति* । छोटिकाभिः । भूयोऽनन्तरं षडङ्गादिन्यासस्य । *हरिहराक्षरैरिति* । यथाश्रुतैः । तदुक्तम्—"आधाग्नेर्हृदयमथोशिरश्च सोऽहं हंसात्मात्वेव च शिखा स्वयं च वर्म । तारार्ध ॥ मुद्रिकमोक्षणे तथास्त्रं प्रोक्तं स्वाद्धरिहरमनुमेतेन्ति । "हिहरति" केचित् ॥ ६५ ॥

तारादीति । तम्ब्रमितं परतेजः सर्वकालिकं सर्वदा भजन अव्ययो तेजमामेनदृशा-व्यत्वादस्य परत्वम् । *सहन्द्रसुधाम्बुराशिमिति* । *अस्तस्थ* तेनपुंसिङ्गत्वदोषोऽपि न । "अनुष्टुपः पदवाक्यासद्भिन्नतिवत्" ॥ पुनैवानन्दमयत्वं व्यनितम् । शरद्रुत-नविकाशि । अविकरवर-अविरवीमि । समस्ताद्भवात्वं किं-स्वप्रकाशतामवर्त्ये मन-मतास्मकम् ।

सचिन्मयमग्नमनश्वरमच्युतं तमोभिः परममन सान्द्रसुधाम्बुराशिम् ॥ ९६ ॥

पञ्चभूतमया वर्णा वर्गेभ्यः प्रागुदीरिताः ।
तस्मात् सर्वेन्द्रियात्मानः प्रपञ्चं तन्मयं विदुः ॥ ९७ ॥
देहोऽपि तादृशस्तस्मिन्न्यसेद्वर्णान्विलोमतः ।
तत्तत्स्थानयुतान्मन्त्री जुहुयात् परमेऽनले ॥ ९८ ॥
एवं वर्णमयं होमं कृत्वा दिव्यतनुर्भवेत् ।
स्वस्य मन्त्री यथाख्यातं देहे विभाव्य मातरम् ॥ ९९ ॥

"विशेदं सर्वं समभिद्रिन्ति । "विशेदं सर्वं प्रसन्नम्" इति च श्रुतिः ॥ [illegible] तत्रति [illegible] । [illegible] "वाचो वाचो निवर्तन्ते" इति श्रुतेः । अत एवाह—एवं [illegible] परिवीवमानम् । एकैकं क्रमेण [illegible] ॥ [illegible] नि- [illegible] । [illegible] पि [illegible] । [illegible] सो तु "प्रणवबिन्दुरूपा [illegible] देवेति [illegible] रूपिणी ॥ [illegible] बिन्दु [illegible] । [illegible] बिन्दुनादेन [illegible] रूपिणी ॥ बिन्दुनाद [illegible] । [illegible] पिये ॥ [illegible] बिन्दुना [illegible] । [illegible] बिन्दुरूपं देवि [illegible] कर तदा ॥ [illegible] । [illegible] भवेत् ॥ [illegible] ॥ एवं [illegible] भवेत् तम इति । तत्र प्रणव [illegible] । यथा—"[illegible] [illegible] ॥ [illegible] द्वितीया [illegible] । तृतीया तु [illegible] ॥ चतुर्थी [illegible] । [illegible] ॥ ९६ ॥

प्रणवबलं [illegible] प्रणवाः । [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ९७ ॥

[illegible] । [illegible] इति । तत्र [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ९८ ॥

पूर्वोक्तं [illegible]—[illegible] । तत्र [illegible] । तत्र [illegible] इति [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] । तदुक्तम्—"[illegible] (?) [illegible] । [illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । तदुक्तं—"[illegible] इति ।

जपेन्मन्त्रान्मजेद्देवान्यजेद्भिमनन्यधीः ।
द्रव्यैश्च जुहुयादग्नौ मन्त्रवित्तन्त्रचोदितैः ॥ ७० ॥
अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधसमिधस्तिलाः ॥
सिद्धार्थपायसाज्यानि द्रव्याण्यष्टौ विदुर्बुधाः ॥ ७१ ॥
अमीभिर्जुहुयाल्लक्षं तदर्द्धं वा समाहितः ।
सर्वान्कामानवाप्नोति परां सिद्धिं च विन्दति ॥ ७२ ॥
एभिरर्कसहस्राणि हुत्वा मन्त्री विनाशयेत् ।
रिपून्क्षुद्रग्रहान्भूतान् ज्वरान्व्याधींश्च पन्नगान् ॥ ७३ ॥
मन्त्राणामयथावृत्तिप्रतिपत्तिसमुद्भवान् ।
विकारानाशयेदाशु होमोऽयं समुदीरितः ॥ ७४ ॥
एभिस्त्रिमधुरोपेतैर्जुहुयाल्लक्षमानतः ।
अचिरादेव स भवेत्साक्षाद्भूमिपुरन्दरः ॥ ७५ ॥

कादिमतेऽपि—"मातृकायाः षडङ्गं च मातृकान्यासमेव च । सर्वासां प्रथमं कृत्वा पश्चान्मन्त्रोदितं न्यसेत्" इति । *आचार्याश्च* "लिपिन्यासादिकान्याङ्गानि" इति । *नारायणीये च*—"मङ्गानि ■ न्यसेत्र सर्वे मन्त्राः साङ्गास्तु सिद्धिदाः" इति । *अन्यत्रापि* । "वर्णैर्मुक्तो केवलो वा मनूनां कर्मारम्भे मातृकां विन्यसेद्यः । मन्त्रास्तस्य कुर्वते तस्य सिद्धिं पापैः सार्द्धं याति नाशं जरा चे"ति ॥ ६९ ॥

अनन्यधीरिति । अनेन मातृकापुटितत्वमनेन सिद्धिरुक्ता । तदुक्तम्—*कुलप्रकाशतन्त्रे*—"मन्त्री तु प्रजपेन्मन्त्रं मातृकाक्षरसम्पुटम् । क्रमोत्क्रमात् शताङ्गुलं यावत् सिद्धो भवेत्परः ॥ मातृकाक्षरमात्रेण मन्त्राणां कोटिकोटयः । सुसिद्धाः स्युर्न सन्देहो यस्मात् सर्वं तदुत्तममि"ति । *प्रयोगसारेऽपि*—"मातृकायां तु सिद्धायां सिद्धाः स्युर्मन्त्रजातयः । सर्वे मन्त्रा यतो जाता मातृकायामितस्ततः" इति । सर्वमातृकामन्त्राणां काम्यकर्माप्याह—*द्रव्यैरिति* द्रव्याण्याह—*अश्वत्थेति* ॥ ७० ॥ ७१ ॥

जुहुयाल्लक्षमिति । द्वादशसहस्राणि पञ्चाष्टौ एकैकेन द्रव्येण तदर्द्धंचेति षट्सहस्राणि पञ्चाशदधिका द्विशती एकैकेन द्रव्येण । *समाहित* इत्यनेन तन्मयत्वमिति सूचितम् । "मन्त्रीतदर्द्धमथवापि तदर्द्धकं च" इत्युक्तेः । तथा त्रिसहस्री सपादशतमेकैकेन द्रव्येण ॥ ७२ ॥

अर्कसहस्राणीति । तथा सार्द्धसहस्रमेकैकेन । *मन्त्रीति* अनेनैतदुक्तं विचारेणाष्टसहस्रे विचार्य तद्द्विगुणं चतुर्गुणं वा होमः कार्य्य इति । उक्तं च—"द्वादशसहस्रमथवा तद्द्विगुणं वा चतुर्गुणं वाऽस्य जुहुयादि"ति । तथा सहस्रत्रये सहस्रार्द्धं चैकेन । एवं सुधराणि । अर्कपक्षत्वे एकादशशतावृत्त्येत्यपि ज्ञेयम् । तदुक्तं—"एकद्विकत्रिचतुःशतावृत्त्या तां तां समीक्ष्य विकृतिं प्रजुहोतु मन्त्री"ति । *शुद्धे*—*नारायणीये*—"अर्कमण्डेनो तयोरसाद उच्चाटोऽथमारणे । व्याधिविषेति स्मृतं सुत्रमि"ति ॥ ७३ ॥

प्रयोगान्तरमाह—*मन्त्राणामिति* । अयथावृत्तिर्वर्णानामन्यथोच्चारणम् । अप्रतिपत्तिरयं मन्त्रः फलदो नेति ज्ञानम् । तदुद्भवान् विकारान् । तत्र अयथावृत्तेर्विकारा वाग्जडतादिः । अप्रतिपत्तेर्विकार उन्माद इति *सारसिद्धे* दर्शितम् । तेन यथावृत्तिः प्रतिपत्तिश्च यथावृत्तिप्रतिपत्त्योः पश्चात्तयोः सम्बन्धः । *होमः समुदीरित इति* । सहस्रावृत्त्येति ज्ञेयम् । "सामवेदविकाससहस्रावृत्त्येत्युक्तेः ॥ ७४ ॥

त्रिमधुरोपेतैरिति आदिभिः । घृतमधुशर्करा त्रिमधुरम् । तदुक्तम्—"आज्यं क्षौ[illegible]

समांशैः स्थापयेत् कुण्डं पश्चाद्‌वांशमपि स्थापयेत् ।
कुण्डं तत्र त्रिभिः सूत्रैर्मुख्यते सर्ववर्णितैः ॥ ७६ ॥
पायसान्नेन जुहुयाद्यज्ञेशो सर्वसम्पदे ।
पद्मानां लक्षहोमेन महतीं श्रियमाप्नुयात् ॥ ७७ ॥
घृतेन जुहुयाल्लक्षं प्राप्नुयात् कीर्तिमुत्तमाम् ।
नानौषधिहोमेन सर्वरोगं क्षयं नयेत् ॥ ७८ ॥
[illegible]
जुहुयाद्‌[illegible] ॥ ७९ ॥
[illegible]
[illegible] जुहुयाद्‌[illegible] ॥ ८० ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible]

[illegible]

(१) [illegible]

अनुष्टुभं वा शक्तिगौरवाद्यपोक्तं कलमात्रतुलाम् ।
अनया मन सप्तार्न्तं पिबेत्प्रातर्दिने दिने ॥ ८२ ॥
मन्त्रितं स भवेद्वाग्मी लभते कवितां पराम् ।
ब्राह्मीरस वचा कल्कैः पयसा विपचेद् घृतम् ॥ ८३ ॥
अयुतं मातृकाजप्तमर्चितं च विधानतः ।
पिबेत्प्रातः स मेधावी भवेद्वाक्पतिसत्तमः ॥ ८४ ॥
ब्राह्मीं सहस्रसंजप्तां वचां वा पयसा पिबेत् ।
स लभेन्महतीं मेधामचिरान्नात्र संशयः ॥ ८५ ॥

अनयेति । अनयमत्र प्रयोगक्रमः । स्वयं इवता त्रिवर्णं मुग्धा लिखित्वा अक्षमालया बालादशाक्षरी मः(?) विपरीतदशाक्षरी वाचा च । पूर्व क्षान्तं गत्वा आपान्तमेवं सबिन्दुं च पुनः सबिन्दुविसर्गमादिक्षान्तं च जप्त्वा भूमध्ये अक्षराणां दीपशिखावद्राशिं ध्यात्वा पिबेदिति । वर्णानामास्वान्तद्रमनम् आस्वाद् शाखाकारेण निर्गमनं च ध्यायन् पुनः वार पिबेदिति ॥ ८२ ॥

मन्त्रितमिति । पूर्वेण सम्बध्यते । *भवेदिति* । अर्द्धमासत इति शेषम् । "अनेन मूकोऽपि कवित्वगर्वितं परां च सिद्धिं लभतेऽर्द्धमासतः" इत्युक्तेः । *ब्राह्मीरसमिति* । अत्र घृतं श्रीवद्गन्धैकवर्णगोरेव ग्राह्यं दुग्धमपि तादृश्या एव । आयुर्वेदोक्तप्रकारेण च घृतपाकः । तत्र "कल्काच्चतुर्गुणं स्नेहः" इति सामान्यतः स्नेहस्य चतुर्थभागः कल्क उक्तः । अत्र स्वयं स्नात्वा पाक इति कृत्वा स्नेहाष्टमांशः कल्कोपादः । तदुक्तं "स्नेहः सिध्यति शुद्धाम्बुनिःक्वाथस्वरसैः क्रमात् । कल्कस्य योजयेदंशं चतुर्थं षष्ठमष्टममिति । अत्र ब्राह्मी रसः स्वरसः । तदुक्तं "सद्यस्कात् वस्त्रगालितं स्वरसं निदुरि"ति । *कल्क इति* । "कल्को द्रव्यपेषितम्" इति । तत्राद्यं क्रमः । प्रस्थमितं घृतं, पलद्वयमितः श्वेतवचाकल्कः घृताच्चतुर्गुणो ब्राह्मीरसः चतुर्गुणं क्षीरम् । "पञ्चप्रभृति यत्रस्युर्द्रवाणि स्नेहसंविधौ । तत्र स्नेहसमान्याहुरर्वाक् च स्याच्चतुर्गुणमि"त्युक्तत्वात् । चतुर्गुणं जलं देयम् । "क्षीरदध्यारनालेषु पाको यथेति क्वचित् । चतुर्गुणं जलं तत्र वीर्याधानार्थमावपेत्" इति । पाकज्ञाने च "अङ्गुलिभ्यां विमर्दितः वर्तिः न स्नेहोऽङ्गुलिसक्तश्च शक्रवत् । वर्णादिसंपन्न यदा तदैनं शीघ्रमवतारये"दिति । *तथाश्चापि* "स्नेहस्य पाके कल्कस्तु वर्तितो वर्तितमर्पयेत्"दिति । तथा "घृतस्य फेनोपशमस्तैलस्य च तदुद्भवः । स्नेहस्य गन्धवर्णादिसम्पत् सम्यक् पाके भवेत्"दिति । इदं घृतं पानार्थमिति । अत्र सम एव पाकः । तदुक्तं "स्नेहपाकस्त्रिधा मृदुर्मध्यः खरश्च । पाने मध्यमः । शरीराभ्यङ्गे , मृदुर्नस्ये खरोऽन्यत्र प्रयुज्यते"ति ॥ ८३ ॥

विधानत इति । ततो घृते सम्यक्पक्वे शीतलमयुते जप्ते मातृकार्णैः घृते विभाव्य मातृकोक्तविधानेन पूजितं पिबेदिति । *भवेदिति* मासमध्य इति शेषः । "कविर्भवति [illegible] मासत" इत्युक्तेः ॥ *सहस्राभिमन्त्रितं* विशेषः "पार्श्वं श्वेतवचापुष्पं कर्वं तुरगगन्धिः(१) च । शुण्ठी(२) हरिद्रा त्रिफला(३) धात्री (४)दुग्धिकसंयुतम् ॥ प्रतिनिष्कं तु सम्पूर्णं घृतप्रस्थं विपचेत् । ब्राह्मीरसे तत् ग्रन्थ पञ्चमहिषाचिविधिना कथित ॥ ब्राह्मी घृतमिदं प्रोक्तं जनवाग्मुनयोऽपि च

---

(१) अश्वगन्धा (अथवा ॥

(२) शुण्ठी । "कृष्णाद्राक्षा वरदमावली वचना क्वा । उषणा पिप्पली चौरस कालो इत्यमर । वाचनम क्षीरकम् तु "कला क्षीरकं कुष्ठकं मञ्जिष्ठा पिप्पलीषु चे"ति माधवः एकां वर्षं इत्यर्थः ॥ (३) श्वेतवच अथवा ॥

विन्यसेद्दलतोपेतांश्चषकांश्च फलान्वितान् ।
मध्यकुम्भे समाराध्य देवीं मन्त्री यथाविधि ॥ ९६ ॥
अर्चयेद्दिक्षु कुम्भेषु व्यापिन्याद्याः पुरोदिताः ।
वर्णमन्त्रयुताः प्रोक्तलक्षणाः सर्वसिद्धिदाः ॥ ९७ ॥
शर्करामृतसंयुक्तं पायसं च निवेदयेत् ।
स्पृष्ट्वा कुम्भान्कुशैर्विद्यां जपेत्सार्धशतं घनम् ॥ ९८ ॥
अभिषिञ्चेद्विलोमेन साध्यं तं दत्तदक्षिणम् ।
सर्वपापक्षयकरं शुभदं शान्तिसिद्धिदम् ॥ ९९ ॥
कृत्याद्रोहादिशमनं सौभाग्यश्रीजयप्रदम् ।
पुत्रप्रदं च वन्ध्यानामभिषेकमिमं विदुः ॥ १०० ॥
ज्वरार्तस्य पुरः स्थित्वा जपेन्मन्त्रं सहस्रकम् ।
ज्वरो नश्यति तस्याशु सुदृढमूलगा अपि ॥ १०१ ॥
चन्द्रेऽसि सञ्चिन्त्य शुभ्रं पूर्णसुधामयम् ।
बिन्दुं विद्यां जपेद्योगी विषरोगविनाशकृत् ॥ १०२ ॥
वलीपलितरोगघ्नः क्षुत्पिपासाविनाशनः ।
पुष्टिदः सर्वसौभाग्यदायी सर्वशुभप्रदः ॥ १०३ ॥
सोमसूर्याग्निरूपाः स्युर्लोहाः क्रोडत्रयं तथा ।
रौप्यमिन्दुः स्मृतो हेम सूर्यस्ताम्रं हुताशनः ॥ १०४ ॥
क्रोडभागाः समुद्दिष्टाः स्वरार्कदशसंख्यया ।
तैर्लोहैः कारयेन्मुद्रामसम्मिश्रितगुणाम् ॥ १०५ ॥

[illegible] ॥ ९६ ॥
[illegible] ॥ ९७ ॥
[illegible] ॥ ९८ ॥
[illegible] ॥ ९९ ॥ १०० ॥
[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible] ॥ १०२ ॥ १०३ ॥
[illegible] ॥ १०४ ॥
[illegible] ॥ १०५ ॥

(१) [illegible] (२) [illegible]

साध्यं सहस्रं सञ्जप्य स्पृष्ट्वा तां जुहुयात्ततः ।
तस्यां सम्पातयेन्मन्त्री सर्पिषा पूर्वसंख्यया ॥ १०६ ॥
निःक्षिप्य कुम्भे तां मुद्रामभिषेकोक्तवर्त्मना ।
आवाह्य पूजयेद्देवीमुपचारैः समाहितः ॥ १०७ ॥
अभिषिच्य विनीताय दद्यात्तां मुद्रिकां गुरुः ।
इयं रक्षा क्षुद्ररोगविषज्वरविनाशिनी ॥ १०८ ॥
व्यालचोरमृगादिभ्यो रक्षां कुर्याद्विशेषतः ।
युद्धे विजयमाप्नोति धारयन्मनुजेश्वरः ॥ १०९ ॥
विसर्गेऽमातृका मन्त्री नव वर्गान्यथाक्रमात् ।
अष्टायष्टौ स्वराः स्पर्शाः पञ्चशो व्यापका अपि ॥ ११० ॥
नव वर्गाः समुत्पन्ना नवरत्नेश्वरा ग्रहाः ।
अर्केन्दुरक्तगुरुभृगुमन्दाहिकेतवः ॥ १११ ॥
माणिक्यं मौक्तिकं चारु विद्रुमं गारुडं पुनः ।
पुष्परागं कुलिशं नीलं गोमेदिकं शुभम् ॥ ११२ ॥
वैदूर्यं नव रत्नानि मुद्रान्तैः कल्पयेच्छुभाम् ।
जपहोमादिकं सर्वं कुर्यात्पूर्वोक्तवर्त्मना ॥ ११३ ॥

॰साध्यमिति॰ । अष्टाधिकम् । ॰सम्पातयेदिति॰ । "मातृकामि"ति शेषः । ततो मन्त्री पूर्वसंख्यया अष्टोत्तरसहस्रमितया सर्पिषा जुहुयादिति सम्बन्धः । ॰तस्यां सम्पातयेदिति॰ । सम्पातो नाम स्रुवस्थाहुतिशेषस्य प्रत्याहुतिमुद्रिकायां पातः ॥ १०६ ॥

॰अभिषेकोक्तेति॰ एकवक्त्रप्रयोगेन । ॰आवाह्येति॰ । कुम्भे ॥ १०७ ॥

॰अभिषिच्येति॰ । शिष्यम् ॥ १०८ ॥

॰व्यालः॰ । सर्पः । मृगो व्याघ्रः ॥ १०९ ॥

नवरत्नमुद्रिकामाह—॰विसर्गेऽति॰ । अस्मोत्पत्तेः नवग्रहन्यासोऽपि सूचितः । तत्र प्रकारः । स्वरानुक्त्वा "सोममण्डलाय नमः" इति मूर्धादि गलान्तर्गतं आदिमान्तमुक्त्वा "सूर्यमण्डलाय नमः" इति गलादि हृदयान्तम् । वायानुक्त्वा "वह्निमण्डलाय नमः" इति हृदयादि पादान्तं व्यापकं न्यसेदिति मण्डलत्रयन्यासः । आदिक्षान्तमुक्त्वा "सोममण्डलाय नमः" इति मूर्धादि हृदयान्तं, क्षादिक्षान्तमुक्त्वा "अग्निमण्डलाय नमः" इति हृदयादि पादान्तं न्यसेदित्यग्नीषोमन्यासः । आदिक्षान्तमुक्त्वा "हंसः पुरुषात्मने नमः" इति व्यापकत्वेन न्यसेत् इति हंसन्यासः । एते न्यासाः ॰नववर्गानिति॰ पदेन सूचिताः । ततः "ॐ अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं लृं सूर्याय भगवते नमः" इत्यादि क्रमेण वेष्टितं विन्यस्य पुनः ग्रहमन्त्रोक्तन्यासवर्णं वैपरीत्येन कुर्यादिति ग्रहन्यासः । तत्र वेदान्तो सोमः । कवर्गेणाङ्गारकः । चवर्गेण बुधः । टवर्गेण बृहस्पतिः । तवर्गेण शुक्रः । पवर्गेण शनैश्चरः । यवर्गेण राहुः । शवर्गेण केतुः ॥ अथवा न्यासक्रमः । स्थानानि तु मूलाधार लिङ्ग नाभि हृदय कण्ठ भ्रूमध्य ललाट ब्रह्मरन्ध्राणीति । व्यापका ककाराद्याः । ॰अष्टानिति॰ अविकल्प्यत्वतया हस्वराद्यष्टौ इति ॥ ११० ॥

ग्रहक्रममाह ॰अर्केन्द्विति॰ रक्तो मङ्गलः । गुरुः । मन्दः शनैश्चरः ।

॰गारुडमिति॰ गारुत्मतोऽपि गारुडमुच्यते । ॰कुलिशमिति॰ अत्रैव वज्रमुक्तम् ॥ ११२ ॥

यो मुद्रां धारयेदेनां तस्य स्युर्वशगा ग्रहाः ।
यद्धंने तस्य सौभाग्यं लक्ष्मीरव्याहता भवेत् ॥ ११४ ॥
कृत्याद्रोहा विनश्यन्ति नश्यन्ति सकलापदः ।
रक्षोभूतपिशाचाद्या नेक्षन्ते तं भयाकुलाः ॥ ११५ ॥
उपर्युपरि यद्धंन्ते धनरत्नादिसम्पदः ॥ ११६ ॥
तार्तीयोज्ज्वलकर्णिकं स्वरयुगैराविर्भवत्केसरम्
वर्णोद्भासिवसुच्छदं वसुमतीगेहेन सम्वेष्टितम् ।
ताराधीश्वरवारिवर्णविलसद्दिक्कोणसंशोभितम्
यन्त्रं धर्णतनोः पदं निगदितं सर्वाभयदं परम् ॥ ११७ ॥
इति श्रीशारदातिलके षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥ * ॥

अथ भूतलिपिं वक्ष्ये सुगोप्यमतिदुर्लभम् ।
यां प्राप्य शम्भोर्मुनयः सर्वान्कामान्प्रपेदिरे ॥ १ ॥
पञ्च ह्रस्वाः सन्धिवर्णा व्योमेराग्निजलं धरा ।
अन्त्यमाद्यं द्वितीयं च चतुर्थं मध्यमं क्रमात् ॥ २ ॥
पञ्च वर्गाक्षराणि स्युर्वान्तश्वेतेन्दुभिः सह ।
एषा भूतलिपिः प्रोक्ता द्विचत्वारिंशदक्षरैः ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तवर्त्मनेति । पूर्वमुद्रोक्तप्रकारेण ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ११६ ॥

धारणयन्त्रमाह *तार्तीयेति* । तार्तीयं पूर्वोक्तकामिकाबीजम् । *ताराधीशः* (१) ठकार आकारसाम्यात् । गौडलिपौ तादृक् स्वरूपस्य लिखितत्वात् । *वारिवर्णः* वकारः । ताभ्यां विलसन्तौ यौ दिक्कोणौ ताभ्यां संशोभितं, तेनात्र पूर्वयन्त्रादयमेव विशेषः । उक्तं *क्रादिमते* "दावाम्बुर्दिग्विदिक्षु चे"ति । आचार्यैः पूर्वोक्तं पूजायन्त्रमेव धारणयन्त्रमुक्तम् । इदमपि पद्यं कैश्चित्तदनुसारेण व्याख्यायते-विलासवन्तौ युक्तौ यौ दिक्कोणौ ताभ्यां संशोभितं तेन विदिक् विकोण इति ज्ञातम् । ततो विदिक्षु ठकारः । विकोणशब्देन दिक् उच्यते । ततो दिक्षु वकार इत्यर्थः । *तदुक्तमाचार्यैः* "क्ष्माबिम्बेन च सप्तमार्णवयुजाप्यावृत्य तत्संवेष्टितं वर्णाब्जं शिरसि स्मृतं विषगदप्रध्वंसि मृत्युञ्जयमि"ति ॥ ११७ ॥

इति शारदातिलकटीकायां सत्सम्प्रदायकृतव्याख्यायां पदार्थादर्शाभिख्यायां षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥ * ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ मातृकाविशेषं भूतलिपिमन्त्रमाह—*अथेति* । शम्भोः सकाशात्तां प्राप्येत्यन्वयः । सर्वान्कामानित्यनेन विनियोग उक्तः ॥ १ ॥

मन्त्रमुद्धरति *पञ्चेति* । पञ्चह्रस्वाः । अइउऋऌरूपा वर्णाः । सन्धिवर्णाः एऐओऔ-द्वितीयः । व्योम [illegible] ईरो यः । अग्नी रः । जलं वः । धरा लः । अयं तृतीयः । पञ्चवर्गाक्षराणां क्रममाह—*अन्त्यमिति* । अन्त्यं ङः आद्यं कः । द्वितीयं खः । चतुर्थं घः । मध्यमं गः । अयं क्रमोऽन्येऽपि चतुर्षु । एवं वर्गाष्टकम् ॥ २ ॥

वान्त शः । *श्वेत* षः । श्रीकण्ठादिपाठात् । *इन्दुः* सः । अयं नवमः ॥ ३ ॥

---

(१) अ-उ-म् । इति वर्णत्रयमध्यपातात् इति पदम् ॥

आद्यन्त्यस्वरार्णौ वर्गार्णाः पञ्चमाः शार्णसंयुताः ।
वर्गाद्या इति विज्ञेया नव वर्गाः स्मृता अमी ॥ ४ ॥
व्योमेरासिरलक्षोणी वर्गवर्णान्पृथक् विदुः ।
द्वितीयवर्गे भूर्ने स्याद्यमेऽम जलं धरा ॥ ५ ॥
विरिञ्चिविष्णुरुद्रार्कचन्द्रप्रजापतिदिगीश्वराः ।
क्रियादिशक्तिसहिताः क्रमात्स्युर्वर्गदेवताः ॥ ६ ॥
ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्तिर्गायत्रं छन्द ईरितम् ।
देवता कथिता सद्भिः साक्षाद्वर्णेश्वरी परा ॥ ७ ॥
ह्रादिषड्वर्गैः कुर्यात्षडङ्गानि समाहितः ।
ध्यायेत्त्रिपितरोर्मूले देवीं तन्मयपङ्कजे ॥ ८ ॥
यदन्ति सुधियो वृक्षं नित्यं वर्णमयं शुभम् ।
परस्मिन्महाबीजं बिन्दुनादमहाफलम् ॥ ९ ॥
पृथिव्यक्षरशाखाभिः सर्वधातु विजृम्भितम् ।
सलिलाक्षरपत्रैःस्वैरसच्छादितजगत्त्रयम् ॥ १० ॥
वह्निवर्णाङ्कुरैर्दीप्तं रक्तैरिव सुरद्रुमम् ।
मरुद्वर्णं लसत्पुष्पैर्द्योतयन्तं वपुः श्रियम् ॥ ११ ॥
आकाशार्णफलैर्भक्तं सर्वभूतात्मकं परम् ।
परामृताख्यमधुभिःसिञ्चन्तं परमेश्वरीम् ॥ १२ ॥

नववर्गानुपसंहरन्नाह—॰आद्यन्त्यस्वरार्णौ इति॰ । आद्य एव अन्त्यस्वरश्च इति द्वन्द्वः । तत्र नपुंसकत्वे "इकोऽचि विभक्तौ इति नुमागमे "पुंवद्भावात्" इति कृते आद्यन्त्यस्वरार्णौ इति सिध्यति । अकारश्चौकारः । ॰वर्गार्णाः॰ । वर्गपञ्चमवर्णाः ॥४॥

वर्गवर्णानां भूतात्मकतामाह—॰व्योमेति॰ । पृथक् प्रत्येकं नववर्गाणां प्रथमादयो वर्णा व्योमादिरूपा इत्यर्थः । ॰विदुः वर्णान् पृथग्विदुरिति पाठः । तत्र नेति योज्यः चेत् । पृथक् प्रत्येकं व्योमवाय्वादिरूपान् वर्णान् विदुरिति योज्यम् । तत्रान्त्ययोः सकारहकारात्म-कत्वात् कथं नववर्गत्वमित्यत आह—प्रथमपादे प्रत्येकं वर्णभेदाद्यौ पञ्चभूतात्मकत्वमुक्त्वा द्वितीयवर्गमध्ये पदत्रयमाह—॰द्वितीयेति॰ । अयमत्रोऽमयस्यमहाभिप्रायमिति भावः । द्वितीयवर्गस्य चतुरक्षरात्मकत्वात् । अन्त्यौ व्याप्यकालयौ नास्ति नवमस्य त्रिवर्णा-त्मकत्वादनुमयोरभावः ॥ ५ ॥

नववर्गदेवता आह—॰विरिञ्चीति । ॰दिगीश्वराः॰ । इन्द्र यम वरुण सोमाः । ता नी दशाः । क्रियादिशक्तिसहिताः । क्रियाशक्तिज्ञानेच्छादिशक्तियोगाः । ये किन्तु दिगीश्वर इत्येकः क्रियादायस्तादर्शान्तः इति नव देवता इत्युक्तम् ॥ ६ ॥ ७ ॥

॰हादीति॰ । तृतीयवर्गेण हृदयम् । एवमन्येष्वप्यागमेष्वपि । "हृदयं हृदयाय नमः" इत्यादि प्रयोगः । ॰ध्यायेदिति॰ । तन्मयपङ्कजे—वर्णात्मके । लिपितरोर्मूलं तत्कल्प-कमाह—॰नित्यमिति॰ । वैखरीरूपमादिमतो वर्णात्मकत्वात् । वाग्मयिलक्षणलक्षितो । परा-त्मकोऽति कथितः । लिपिः सूक्ष्म, नित्यलिपिमूलं चेतनस्य कर्म बीजानुवर्तिः । अक्षिभिन्नत्वे बीजवनुरुपधेने ॥ ९ ॥

॰स्वैरिति॰ । स्वेन द्विलोकपूर्णत्वविभाग । इदं वृक्षस्यादिष्वपि योज्यम् ॥ १० ॥

वेदागमादिभिः क्लृप्तं समुन्नतिमनोहरम् ।
शिवशक्तिमयं साक्षाच्छाया यत्र जगत्त्रयम् ॥ १३ ॥
एनमाश्रित्य मुनयः सर्वान्कामानवाप्नुयुः ॥ १४ ॥
अङ्कोन्मुक्तशशाङ्ककोटिसदृशीमापीनतुङ्गस्तनीम्
चन्द्रार्धाङ्कितमस्तकां मधुमदादालोलनेत्रत्रयाम् ।
बिभ्राणामनिशं वरं जपवटीं विद्यां कपालं करै-
राढ्यां यौवनगर्वितां लिपितनुं वागीश्वरीमाश्रये ॥ १५ ॥
आधारदेशेऽधिष्ठाने नाभौ हृदि गले पुनः ।
बिन्दौ नादे ततः शक्त्यां शिवे देशिकसत्तमः ॥ १६ ॥
नवाधारेषु विन्यस्य स्वरांश्चैव यथाविधि ।
हादिवर्णांस्ततो न्यस्येन्मुखे ऊर्ध्वादितः सुधीः ॥ १७ ॥
ऊर्ध्वमाहेन्द्रयाम्योदक्पश्चिमेषु समाहितः ।
दोःपत्सु पञ्चवर्गाणां वर्णान्देशिकसत्तमः ॥ १८ ॥
अग्रमूलोपमूलाग्रमध्यदेशक्रमेण तु ।
जठरे पार्श्वयुगले नाभौ पृष्ठे समाहितः ॥ १९ ॥
गुह्यहृद्भ्रूबिले न्यस्येत् शादिवर्णत्रयं क्रमात् ।
स्वद्यौ सर्गावसाना स्याल्लियनी वह्निमरुत्पयः ॥ २० ॥
वियद्भूमिक्रमान्न्यस्येद्बिन्दुसर्गावसानिकाम् ।

वेदागमेति० । एतद्रूपं वृक्षस्योच्चत्वमित्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥

ध्यायेदित्युक्तं ध्यानमाह—अङ्केति० । अङ्कः कलङ्कः(१) । तेन उन्मुक्तः शशाङ्कः । आयुधध्यानं—वामाधःस्तनयोरारभ्य, तदूर्ध्वयोरन्तम् । अन्ये तु वरादि दक्षे जपवटीं वामे इत्याहुः ॥ १५ ॥

आधारदेशे० । गुदमेढ्रान्तराले । अधिष्ठाने—लिङ्गे । बिन्दौ—भ्रूमध्ये । नादे ललाटे । शक्त्यां—तदूर्ध्वदेशे । शिवे द्वादशान्ते नवाधारेषु । यथाविधीति० । अनेन तत्तदाधारभावनां कुर्यादित्युक्तं भवति । अतएव आधारेष्वाधारस्वामि पुनर्नवाधारेष्विन्दुकिः । आधारभावना मन्त्रपटले वक्ष्यते । देशिकसत्तम० इत्यनेन वर्णानां सबिन्दुकत्वमुक्तम् ॥ १६ ॥ १७ ॥

ऊर्ध्वादि इति यदुक्तं तदेव विवृणोति ऊर्ध्वेति० । स्वस्य प्राङ्मुखस्य इति सुधीरित्यनेनोक्तम् । समाहित इति० । अनेन वर्णानां सबिन्दुत्वमुक्तम । दोःपदिति० । देशिकसत्तमः अग्रमूलोपमूलाग्रमध्यदेशक्रमेण दोःपत्सु कचटतपवर्गाणां पञ्चवर्गाणां वर्णान् न्यसेदित्युत्तरेण सम्बन्धः । मूलं च अग्रस्य मूलाग्रे तयोः समाहारः मूलाग्रम् । अग्रं च मूलं च उपमूलं च अग्रं च मध्यदेशश्चेति विग्रहः । अग्रमूलोपमूलम् मूलमध्योपमूले । उपमूलं—कूर्परजानुनी । तथाच कराङ्गुल्यग्रपर्यन्तम् । मध्यदेशो मणिबन्धगुल्फौ । समाहित इत्युत्तरेण सम्बध्यते । देशिकसत्तम० इत्यनेन वर्णानां सबिन्दुत्वमुक्तम् । भ्रूबिले० भ्रूमध्ये । समाहित० इत्यनेन वर्णानां सबिन्दुत्वमुक्तम् । समाहित० स्वार्थे सर्वत्र सम्बध्यते । तत्र एतन्मन्त्रोक्तक्रमादित्यर्थः । गुह्यादीति० सविसर्गावसाना "भूतलिपिरियं" ज्ञेया ।

---

(१) "कलङ्कोऽङ्कः" इत्यमरः ॥

संहृतौ प्रतिलोमेन विन्यसेद्बिन्दुभूषिताम् ॥ २१ ॥
आगमोक्तेन मार्गेण दीक्षितः साधकोत्तमः ।
एतां न्यसेज्जपेल्लक्षमयुतं जुहुयात्तिलैः ॥ २२ ॥
पूजयेदन्वहं देवीं पीठे प्रागीरिते सुधीः ।
वर्णाब्जेनासनं दद्यान्मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ २३ ॥
देवीं सम्पूजयेत्तस्यामङ्गाद्यावरणान्यजेत् ।
आद्याङ्गैरावृतिः पश्चादम्बिकाद्याभिरीरिता ॥ २४ ॥
द्वितीया मातृभिः प्रोक्ता तृतीया मदनशक्तिभिः ।
चतुर्थी पञ्चमी प्रोक्ता द्वात्रिंशच्छक्तिभिः पुनः ॥ २५ ॥
चतुःषष्ट्या स्मृता षष्ठी शक्तिभिर्लोकमातृकैः ।
सप्तमी पुनरेतेषामस्त्रैः स्यादष्टमावृतिः ॥ २६ ॥
एवं पूज्या जगद्धात्री श्रीभूतलिपिदेवता ।
स्थानेषु तेषु विधिवदभ्यर्च्याङ्गानि पूर्ववत् ॥ २७ ॥

"विन्यसे॰ बिन्दुमत्यविसर्गिका तां क्रमात् न्यसेदिति सम्बन्धः । का क्रम इत्यपेक्षायामाह—सहेति॰ । तत्र षडक्षराद्याममैवैर्ण्यं विन्यस्य पुनस्तेनैव क्रमेण न्यसेत् । तत्रायं क्रमः । अः ई(१)ऋ॰ औः ऊः औः ए॰ इत्यादि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

"आगमोक्तेन॰ । कुलागमतन्त्रोक्तेन । दीक्षितः । "आवरिति॰ । कथं, तत्र एको-न्यास एवा आवृत्तिरेवेति क्रम इति साधकोत्तम इत्यनेनोक्तम् ॥ २२ ॥

"पूजयेदिति॰ । अत्र कश्चित् प्रागीरिते पीठ इत्युक्तेरत्र एव षोडशनाभीमे द्विराहृत्या, द्वात्रिंशन्मितानां चतुरावृत्त्या, चतुःषष्टिमितानामष्टावृत्त्या, पूजनमन्यथा पीठेप्रागीरित इति व्याहत्येनेत्युवाच । तदसत्प्रवर्तितं, तेषां मते अष्टावृत्तित्वं व्याहन्येत । आवृत्तिनाम सर्वत्र आवरणत्वेन पूजनम् । तदेकत्वावधिपूजनेनैव आर्त, तदतिरिक्तद्वितीयावृत्तिविशेषं पूज्यते तु पीठे प्रागीरिते इत्यस्यायमर्थः—प्रागुक्तपीठशक्तिपीठमन्त्रान्तानपि पूजयेदिति । इदं सर्वत्र । अत्र यदि पूर्वोक्तमेवावरणगणादिनिर्दिष्टमष्टदलमात्रं पीठं पूज्यते तदा वा षट्कोणादिषु पूजा न स्यात् । यदुक्तमते प्रागुक्ते पीठ इति व्याकोक इत्यर्थ इति । तदा पीठशक्तिपीठमन्त्रपूजा प्रापकत्वनाभावात् पूजा न स्यादित्येनमपास्तम् । तेनायमाहरूपं चतुरं चतुरश्रं च कृत्वा तत्र प्राक् पीठशक्तीः सम्पूज्य वर्णाब्जेनासनं दत्त्वा मूर्तिं मूलेन सङ्कल्प्य तत्र देवीमभ्यर्च्य केसरेषु यथापूर्वमङ्गानि चाभ्यर्च्य तदुपरि दिग्दलेषु तत्तोऽम्बिकाद्याः तद्बहिः मातरस्ताः, षोडशदलादिषु क्रमात्ताः पूजयेत् इति । "वर्णाब्जेनेति॰ । "हसौः वर्णाब्जाय मूलविद्याय नमः" इति प्रयोगः ॥ २३ ॥

"तस्यां॰ मूर्तौ । अङ्गादीत्यादिपदार्थं विवृणोति—"आद्यावित्यादि॰ । अङ्गावृतेः पूजामाह—"स्थानेष्विति॰ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

"स्थलेषु॰ चतुर्थ्यादिषु । विधिवदित्युक्तप्रकाराणि । अम्बिकाद्येत्यादिपदार्थं विवृणोति—

(१) अत्र अः अं इत्यर्थकोऽधिकः पठ्यते ।
शा॰ ति॰ १९

अम्बिका वाग्भवी दुर्गा श्रीशक्तिश्चोक्तनवशक्तयः ।
आद्यबीजाः पूर्ववत् प्रोक्ताः कराली विकराल्युमा ॥ २८
सरस्वती श्रीदुर्गोषा लक्ष्मीश्रुत्यौ स्मृतिर्धृतिः ।
श्रद्धा मेधा मतिः कान्तिरार्या षोडशशक्तयः ॥ २९ ॥
शङ्खचेटकपाणिन्यः श्यामाः पूर्वाः स्वलङ्कृताः ।
विद्या ह्री पुष्टयः प्रज्ञा सिनीवाली कुहूः पुनः ॥ ३० ॥
रुद्रा वीर्या प्रभा नन्दा पोषणी ऋद्धिदा शुभा ।
कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपर्दिनी ॥ ३१ ॥
विकृतिर्दण्डिमुण्डिन्यौ सेन्दुखण्डा शिखण्डिनी ।
निशुम्भशुम्भमथिनी महिषासुरमर्दिनी ॥ ३२ ॥
इन्द्राणी चैव रुद्राणी शङ्करार्धशरीरिणी ।
नारी नारायणी चैव त्रिशूलिन्यपि पालिनी ॥ ३३ ॥
अम्बिका ह्लादिनी चैव द्वात्रिंशच्छक्तयः स्मृताः ।
[illegible] ॥ ३४ ॥
पिङ्गलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च ।
श्रद्धा स्वाहा स्वधाऽभिख्या माया संज्ञा वसुन्धरा ॥ ३५ ॥
त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी ।
सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽच्युतप्रिया ॥ ३६ ॥
विमला चामला [illegible] पुनरारुणी ।
प्रकृतिर्विकृतिः सृष्टिः स्थितिः संहृतिरेव च ॥ ३७ ॥

[illegible]

नन्द्या माया सती हंसी मर्दिका कुब्जिका ऽपरा(१) ।
देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥ ३८ ॥
त्रिमुखी सप्तमुख्याख्या सुरासुरविमर्दिनी ।
लम्बोष्ठी चोर्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥ ३९ ॥
रथरेखाह्वया पश्चाच्छशिरेखा तथाऽपरा ।
गगनवेगा पवन-वेगा च तदनन्तरम् ॥ ४० ॥
ततो भुवनपालाख्या ततः स्यान्मदनातुरा ।
अनङ्गाऽनङ्गमदना तथैवानङ्गमेखला ॥ ४१ ॥
अनङ्गकुसुमा विश्वरूपाऽसुरभयङ्करी ।
अक्षोभ्यासत्यवादिन्यौ वज्ररूपा शुचिव्रता ॥ ४२ ॥
वरदाख्या च वागीशा चतुःषष्टिः समीरिताः ।
चापबाणधराः सर्वा ज्वालाजिह्वाः समीरिताः ॥ ४३ ॥
दंष्ट्रिण्यश्चोर्ध्वकेश्यस्ता युद्धोपक्रान्तमानसाः ।
सर्वाभरणसंवीताः पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ ४४ ॥
लोकेशाः पूर्ववत्पूज्या दलाग्रेष्वायुधान्यपि ।
इत्थं यः पूजयेन्मन्त्री श्रीमूलतिथिदेवताम् ॥ ४५ ॥
श्रीपादयोः स भवति भूमिर्देवैरप्यभिवन्द्यते ।
कमलैस्त्रिमधुरोपेतैर्हुत्वा राजानं वशमानयेत् ॥ ४६ ॥
उत्पलैर्जुहुयात्तद्वत्प्रमदालक्ष्मीः प्रजायते ॥
पलाशकुसुमैर्हुत्वा वासरेण कविर्भवेत् ॥ ४७ ॥
राजी-लवणहोमेन वनितां वशमानयेत् ।
मातृकोक्तानि कर्माणि कुर्यादस्यापि साधकः ॥ ४८ ॥
भूतलिप्या पुटीकृत्य योमन्त्रं भजते नरः ।
कमोक्तमाप्नुनात्युग्रा तस्य सिद्धो भवेन्मनुः ॥ ४९ ॥

०परेति० । कुब्जिकाम ॥३८॥
सुरेश्वरा । असुरविमर्दिनीति अपरा । तदुक्तं "ललितासुरमर्दिनी सुरा असुरविमर्दि
नी"ति ॥ ३९ ॥
०तथा ऽपरेति० । शशिकाम । तदनन्तरं पवनवेगेति । तदनन्तरः ॥ ४० ॥ ४१ ॥
०असुरभयङ्करीति० वज्राङ्गः । आनुषङ्गिकाः सत्यवादिन्येति विग्रहः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
०पूजनीयाः प्रयत्नत इति० । चतुरस्रान्तरदलादिस्थानस्थितत्वेन । तदुक्तं ०दीदितायाम०
"पूजा दलाग्रेषु पूजयेत् । मातृकावत्साङ्केतेनेति ॥ ४४ ॥
०पूर्ववदिति० । पूर्वोक्तवत् । तदुक्तं ०दीदितायाम० "तद्दिग्भेदेनात्र पूजिते पूजये
द्विधेन इति । ०तद्वदिति० । पूर्वोक्तवत् । तद्विलक्षणम् । पञ्चमभेदग्रहे मांसदं मिश्रयेत
अन्यान्तरस्यापि ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥
अनन्देव सिद्धिमाप ०पूर्वेति० । कमोक्तमाप्नुयात् पुरश्चर्यादिकम् । ०सिद्धोभवेन्मनु

(१) अत्र "परदेवते"ति पुस्तकान्तरे पाठः ।

सुषुम्णभुजगाकारां कुण्डलीं मध्यवर्त्मना ।
संगमय्य परस्थानं प्राणजिह्वां परामृतैः ॥ ५० ॥
प्लावयन्मूर्ध्नि मूलान्तं योगोऽयं सर्वसिद्धिदः ।
अनया व्यस्तदेहस्तु तेजसा भास्करोपमः ॥ ५१ ॥
यन्त्रक्रियाविशेषैस्तु साध्या कर्माणि साधयेत् ॥ ५२ ॥
बिन्द्वाढ्यं गगनं तदेव शिवयुक् वामी चतुर्दशांशयुतो
मध्यस्तो मनुरेष मध्यविहितः साध्यस्य वर्णान्तरैः ।
पत्रेष्वक्षरशो हकारपुटितोऽलक्तभूतवर्गाल्लिखे-
दन्त्ये चाल्पयुगे विलिख्य मतिमान् सूत्रेण संवेष्टयेत् ॥ ५३ ॥
विषयन्त्रमिदं प्रोक्तं लाक्षाचन्दननिर्मितम् ।
रोहिण्यामुदये राहोर्विषघ्नं सर्वशान्तिदम् ॥ ५४ ॥

रिति॰ स मन्त्रस्तस्य सिध्यतीत्यर्थः। मामन्त्रेणेति शेषः। तदुक्तं *कुलार्णवतन्त्रे* "नाम-मात्रं जपेन्मन्त्रं भूतलिप्यर्णसम्पुटम् , क्रमोत्क्रमात् सहस्रं तु तस्य सिद्धोऽभवन्मनुरिति। यद्वा साध्यारिस्थानपतितः सिद्धस्थानगतमन्त्रवद् ददातीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

मध्यवर्त्मनेति । सुषुम्णामध्यमार्गेणेत्यर्थः । *मूर्ध्नि परं स्थानं तद्ब्रह्मयोनि* । षट्च-क्रभेदनक्रमेण । परं स्थानं द्वादशान्तं शिवगृहम् । *भास्करोपम इति* । अनेन योगी कथ्यः । *मूलान्तं*—मूलाधारपर्यन्तं, परामृतैः प्लावयेदिति सम्बन्धः । अस्यान्यमन्त्रानुक्त्यमार्ग-*मनयेति* ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

विषयन्त्रमाह—बिन्द्विति । गगने—हः। बिन्द्वाढ्यं तदेव सबिन्दुकं गगनं शिव एकारस्तद्यु-क् तेन हें । अथैकादशाक्षरा इति शिवशब्देन एकादश संख्या लक्षिता । तथा चैकार-दशान्यस्तेन एकारः शिवशब्दवाच्यः । वामीशब्दश्चतुर्दशांशयुतश्चतुर्थैकवचनेन युतस्तेन शा-लिने । मध्यस्तो मनोऽन्तः । एष मनुर्मन्त्रः । मध्यविहितः कर्णिकायां लेख्य इत्यर्थः । साध्यस्य विषादिकस्यैव वदतादेवर्णाक्षरैः "सिद्धार्णा वाग्भवाः प्रोक्ता" इत्युक्तैः सिद्धकोष्ठाक्षरैः । प-
[illegible]
[illegible]
भूमृतग्रहोदये लक्षयन्त्र लेखनीयं, तत्र दिवसे भवति रोहिणीमुहूर्तं, रात्र्यन्त्यहर्ने राहवो मुहूर्तं, तत्र राहोरुदये वायुभूतोदये राहोरुदयो भवति । यतः प्रतिराशि पञ्चभूतोदयस्य नियत-त्वात् नवग्रहोदयोऽप्यस्त्येव । यदुक्तं—"प्राणानीलाम्बुतस्मानः पवनाः स्युर्यथाक्रमम् । गुरु-राहू भृगुकुजौ बुधार्कौ चन्द्रसूर्यजौ ॥ क्रमात्तन्तुं भूतेषु व्योम सर्वात्मकं भवेत्" इति । *अ-न्यत्रापि*—"गुरुराहू च वायव्ये वारुणौ भृगुः कुजः । भूम्यां बुधार्कौ तेजो ज्ञौ चन्द्रसौरि-णौ ॥ आकाशे सदा विपाद्यं सर्वेषु राशिषु । चतुर्भागश्च त्रिशतैः वामैरका तु नाडिका ॥ पञ्चभिर्नाडिकाभिस्तु राशिरेकः प्रकीर्तितः । दिने मेषादिमीनान्तैरेकैः द्वादशराशिभिः ॥ रा-शिष्वेतेषु भूतेषु विज्ञातव्या ग्रहोदयाः । एकैकस्मिन् भवन्त्यत्र राशौ भूतानि पञ्च च ॥ वायु-र्वह्निस्तथाभूमिराप.स्तमिति पञ्चमः । एकैकस्मिन् पञ्चभूतमापुरयन्ति हि तेषु च ॥ सर्वेषा-मेव राशीनां वायव्याद्या तु नाडिका । द्वितीया नाडिकाऽऽग्नेयी तृतीया पार्थिवी मता ॥ चतुर्थी वारुणी ज्ञेया व्योमाख्या पञ्चमी स्मृता । पूर्वोदयास्तु सर्वत्र सौम्याः पापा स्त्वनन्तराः ॥ राहुः कोऽरविः सौरिरेते दक्षिणतः शुभाः । गुरुर्भृगुर्बुधश्चन्द्रः सम्ये सौम्याः शुभावहाः ॥ एवं रा-

यौ द्वौ साद्यधरेन्दुखण्डशिरसौ स्यातां क्रमात् ङ्युतं
कोणेषां नमसाऽग्नितं विरचयेन्मध्ये दलेष्वष्टसु ।
धायाप्यान् यदुदाग्नितिलिख्य विधिना शिष्टार्णमन्त्रं दलं
यन्त्रं वायुपुरेण वेष्टितमिदं स्यात्तालपत्रस्थितम् ॥ ५५ ॥
स्थाप्यं मन्त्रोदये यन्त्रं वायव्ये निखनेद्रिपोः ।
मार्गमुच्चाटनकृत्तस्य मृतिर्वा भवति ध्रुवम् ॥ ५६ ॥
वह्नेर्बीजयुगं क्रमाद्‌द्वयमसयाद्बेन्दुयुक् स्यात्तयो
टोः कृद्‌द्वन्द्वमनुरेफ मध्यविहितः पत्रेषु वह्न्युद्भवान् ।
वर्णान्वह्निनिरोधितान् प्रविलिखेत्ताप्यापरैःपोवके-
त्तन्त्रं चाम्यदले कृशानुपुरगं भूर्जोदरे कल्पितम् ॥ ५७ ॥
यमपादर्त्तसंयोगे लाक्षाकुङ्कुमनिर्मितम् ।
स्थापितसर्वभूतानां यन्त्रमाग्नेयमीरितम् ॥ ५८ ॥
घातजाक्षरमिदं ताम्रकिकायां कुञ्जोदये ।

मिश्रितु मृतेषु दग्धोस्य वहीरितम्" इति । मृगोद्यमन्त्रपटले वक्ष्यति । नक्षत्राणि कृ-
त्तिकादि ज्योतिःशास्त्रे—"आर्द्राश्लेषानुराधा च मघाचैव धनिष्ठिका । पूर्वाषाढोत्तराषाढे अ-
भिजि रोहिणी तथा ॥ ज्येष्ठा विशाखा मूलं च शतभं चाश्विनी तथा । उत्तरा पूर्वफल्गुन्यौ द्वि-
पञ्चदशकाः ॥ शतताराँ तथा स्वाती पूर्वाभाद्रपदास्तथा । पुनर्वसुः श्रवः पुष्यः श्रुति त्रि-
षः कराहिकाः" इति । श्रुतिःश्रवणम् । कराहिका—हस्ताहिका । तिस्रः हस्तादिका
स्वातश्च । पञ्चमेऽपि ज्ञेयम् । अश्लेषु—यदा रोहिणीनक्षत्रे वायुर्भवति तदा वक्ष्य-
मित्याहुः ॥ ५४ ॥

मारणयन्त्रमाह—यौद्वाविति । आदि ङकारः । "अहयमविद्योत्काः" इति परित्र
यजाद् । शशधर ङकारः । इन्दुखण्डोविन्दुः । अधिक अधस्ताद्यन्त्रको यन्तौ सह वर्ण-
नामौ साद्यधरौ [illegible] च साविन्दुखण्डशिरसौ चेति विग्रहः । कमादित्यन्ति तेन लिखे इति ।
कोणेषां वेदुर्ण—कोणेषाम नमसाऽग्नितम् । नमोयुक्तमिति शम्भो मध्यवर्णितयन्त्रो स्यथेति ।
र । धायाप्यान्—धुनस्तदोत्कवायुभूतवर्णान् विधिना अङ्कुशम्—अक्षरसा दश्यते । विन्दु
तानित्यपि । वायुपुरेण "वृत्तं दिक्स्वरभूद्विन्दुलाञ्छितं मातरिश्वनः" इत्युक्तः षड्विन्दु
तमित्येनेन वृत्तेन वेष्टयेत् । मन्त्रादि वृत्तेन यन्त्रं निखनेत्यम् ॥ ५५ ॥
कल्पारव्यं मन्त्रोदये इति । स्वातीनक्षत्रमुहूर्ते वरामन्त्रस्य वायुवरस्योदय इत्यथः ।
योऽपि वायव्ये यन्त्रं निखनेद्रिपुमन्दिरे ॥ ५६ ॥

आग्नेयमाह—वह्नेरिति । अवन्ध रः सह यो । अर्धेन्दुर्बिन्दुः । मकारेशत्ततं वहेः ।
युगे रेफद्वयम् । तेन रं रौ इति । कृदन्तद्‌द्वयम् । अमः परम् । पुनमनुर्मन्त्रोमध्यविदि-
कर्णिकायां । वह्निनिरोधिनान्—रेफयुक्तान् अन्यत्रापीति ज्ञेयम् । अत्र रेव पकार-
र मंपुटे पर्यङ्कयति । ओताप्यापरैः योवह्नि । ताम्रस्य योवकारैः "भूमिवहा योवका
" इत्युक्तः । भुवितद्धोतापीतिवर्णैः । कृशानुपुरम्० । सत्वस्तितविशेषमण्डल
कारामिव योवकाक्षरस्थान इत्यर्थः । "वहिर्लिखेतस्ता मताः" इत्युक्तेश्चित्रोक्तानि
लक्षणानि ॥ ५७ ॥ ५८ ॥
वह्निकायां—हस्तिमघमुहूर्ते । कुञ्जोदये—मङ्गलोदये वह्निभूतोदय इत्यर्थः । अनुष्ठे

चिताङ्गारेण तद्गुहे लिखितं नाशयेद्रिपुम् ॥ ५९ ॥
नासार्द्धेन्दुमदम्बु तन्मनुयुतं सार्द्धेन्दुकेन्तोविधु-
र्विध्वन्तेतु मुखे नमाविनियदितो मध्ये मनुर्वारुणः ।
वर्णान्पत्रपुटेषु वारुणपुटान्साध्यस्य वन्नरत्तरै-
रालिख्याप्युपुरेण वेष्टितमिदं यन्त्रं भवेद्वारुणम् ॥ ६० ॥
भूर्जपत्रे लिखेदेतद्रुक्तचन्दनवारिणा ।
तरुणार्कोदये काल्ये यन्त्रं वश्यादिकृद्भवेत् ॥ ६१ ॥
गरुडो बिन्दुविभूषितोवसुमती स्यात्तादृशी गरुडयो-
र्मध्यस्थौ तु जगौ लुके मतिरिमं मन्त्रं लिखेन्मध्यतः ।
क्षान्तार्णाणपुटीकृतान्वसुमतीवर्णान् दलेष्वालिखे-
त्से वायर्णयुतान्यथाविधि भुयोगेहन संवेष्टयेत् ॥ ६२ ॥
ज्येष्ठायामुदिते सौम्ये भुवि गैरिकनिर्मितम् ।
पार्थिवं यन्त्रमचिरात्सर्वत्र स्तम्भकृद्भवेत् ॥ ६३ ॥
गुह्याद्गुह्यतरां नित्यां श्रीमृतलिपिदेवताम् ।
यः सेवते शुभैः पुत्रैर्धनधान्यैश्च पूर्यते ॥ ६४ ॥
अग्निर्घरुणसंरुद्धो वृषाग्न्यादिनि ठद्वयम् ।
वागीश्वर्या दशार्णोऽयं मन्त्रो वाग्विभवप्रदः ॥ ६५ ॥

चिताग्ने । •नाशयेदिति• । शत्रुादिनिजातम् ॥ ५९ ॥

वारुणयन्त्रमाह—•नासेति• ॥ नासा ङः । अर्द्धेन्दुर्बिन्दुस्तद्युतम् अम्बु—वः तेन वदम्बु—वः । मनुरौ तद्युतं, सार्द्धेन्दुमबिन्दु तेन वौं । अत्र मनुशब्देन चतुर्दशमवइति [illegible] [illegible] कथिता तथा [illegible] ओकारो मनुशब्दवाच्यः । केऽन्तो विधुर्विधे । विध्वन्ते-विधुवाच्यान्ते-मुखे तेन-विधुमुखे नमः । अयं मनुर्मध्यः । मध्ये-कर्णिकायां विलिखितो-वाच्यः । [illegible] इत्यर्थः । •वारुणपुटान्•—वकाराक्षरपुटितान् । प्रत्यक्षं सबिन्दु-कान् । •भाप्यपुरेण• वारुणेन्द्रपाद्युक्तसहितार्द्धेन्दुना ॥ ६० ॥

•तरुणार्को•—तरुणारुण (प्रातर्भिता) तन्मुहूर्ते । काल्ये-प्रातः । वदिने-वहिभूतोदय इत्यर्थः । वश्यादी-वश्यादि कार्येण आकर्षणमोहनादि ॥ ६१ ॥

पार्थिवयन्त्रमाह—•गरुड इति• । बिन्दुविभूषितो गरुड ठं, वसुमती [illegible] -ल्सुमती । तेन लं, गरुडयोर्मध्यस्थौ जगौ वर्णौ । तत्र गरुड [illegible] प्रथमं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तेन [illegible] सिद्धं, [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । पार्श्वेपुटीकृतान् प्रत्यक्षम् । •सेवायर्णयुतान्—"[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । •भुयोगेहेन• [illegible] ॥ ६२ ॥

•ज्येष्ठायाम्• ज्येष्ठानक्षत्रयुक्ते । सौम्ये-बुधे । वदिने-भूमौ [illegible] इत्यर्थः । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । •सर्वत्र स्तम्भकृदिति• । [illegible] [illegible] [illegible] । तत्र [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

इदं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] •अग्निरिति• । अग्निः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । तेन [illegible] इति

ऋषिः कण्वोविराट्छन्दो देवता वाक्समीरिता ।
शिरः षवरा दृक्मासाधस्मान्धुगुर्वेष्विमान् ॥ ६९ ॥

ऐं, इत्यादिरीति स्वरूपं ह्रूं स्वाहा । वाग्भिवबो प्रकर्षेण दृशमीति वाग्भिवमन्त्र इ-त्यनेनास्य विनियोगे बहवा बहवो भेदाः सूचिताः । तदुक्तं शारदातिलके—"आत्मायान्तेऽ-प्रोऽयं महासारस्वतप्रदः इति । वाग्बीजमायया शारदार्णवानुपूर्व्या । "वाग्बीजे भुवने-श्वरीं बहुवेष्वर्थे वाग्वादिनि स्वाहा कर्णविशांकंतसदसो बलमासि नित्यो निरञ्जन । वाग्बीजमायामुखिवि इति केचित् । माधवाद्यन्त्रके । तन्त्रान्तरे केवलवाग्भवान्तोऽनुपूर्वः । अत्रैव विनियोगेन इति केचित् । अपरे वैपरीत्यमपीच्छन्ति । शारदातिलके वाग्वादिन्यु-सूचकः । पञ्चप्रणवपुटितः एषः । आद्यौ मध्ये स्वाहाद्यौ च वाग्बीजानुलोमतः । प्रणवपुटितयोः वाग्भवान्ते वा । वाक्तारयोर्वपुटितमन्त्रोपयोगोऽयम् । कामबीजपुटितमन्त्रोपयोगः वहमः । स्वाहाद्यौ वाग्भवः पञ्चः । एवमस्या मन्त्रेऽपि भूयांसो भेदास्ते सम्प्रदायविभागोऽनाः । स्वतन्त्रप्रोक्तं प्रदापयुक्तेऽपि । तदुक्तं शारदातिलके—"आयन्तप्रणवसम्भिन्न विद्यैवाऽपि प्रोक्तवाक्पुरस्थ्ये । कामबीजसम्पुटितावां प्रत्यहिरे वने अथ संहरेति ॥ वीजमायान्ते प्रणवमायाकेन पुष्ट-तयाऽपि वाग्भवेन । सम्बोधनान्ते तत्सम्पुटितस्यां वियोजने देवि तवान्ततोऽस्मि ॥ स-म्बोधिन्यां वाग्भवबीजयोर्वा स्वाहाय सारस्वतमन्त्रं वा । आत्मापि भूमन्य इतरकविता वा-णीमि तस्यैमि यदा तथापि ॥ कामेश्वरीसम्पुटितायं विरचे वागीश्वरात्मापि मोदताय । क-म्बोवितृधनी ततो यथोक्तं स्वन्त्राग्रमाय नित्यमबीति ॥ बहुरक्षा पञ्चविर्ज कवयो स्व-सारस्वते [illegible] । सारस्वतप्रदमभिरस्तु भासते शश्वै गतिमातनोमि इति । अथ सम्बोधनान्ते वागीश्वरीति सम्पुटितमभिधामाहुः । एषां स्वरादिकेषा गुरुमुखात् ज्ञेयाः ॥ ६९ ॥

ऋषिः कण्व इति विराट्छन्दो वागीश्वरी देवता शक्तिः । तदुक्तं शारदातिलके—"ऋषिस्तु विश्वामित्रः स्यात् छन्दो विराडिति । वाग्भिवित बीजं, स्वाहेति शक्तिः । अत्र बीजं माया शक्तिः । अन्ये बीजं बुद्धिः शक्तिः । अपरे बीजं कुण्डलिनी शक्तिः । इदं सूत्रे बीजादिकं समस्तेषु ज्ञेयम् । तदुक्तं शारदातिलके "ऐं बीजं मायाबीजं शक्तिर्गुणमयीस्वाहा । वाग्भवस्य तथा बुद्धिर्बीजं कुण्डलिनीति च ॥ चतुर्विधं बीजमाख्यं सामान्यं विलयं निरर्गलमिति । शारदातिलके चतुर्विधं बीजमाख्यं सर्वमन्त्रेषु विन्यसेत् । विलयं तत्र सामान्यं तदिद्यां विलयनं ॥ ईश्वरो भगवान् बीजमायं तत्र तदुच्यते । तस्य मायां समाख्याता शक्तिर्गुणमयी तथा । स एव मायाबीजो बुद्धिसाक्षी द्विनीयकम् ॥ बीजमाया समाख्याता बुद्धिः शक्तिस्तयोः ॥ अहङ्कारश्चतुर्थस्तु वागनुत्तमं । शक्तिः कुण्डलिनी तत्र सामान्यं [illegible] निरर्गलम् ॥ सर्वमन्त्रेषु बीजादीनां ततो विज्ञेयं इति । (१) अनिन्द्यादि विन्यसेत् ॥ ६९ ॥

---

(१) अत्र—अन्तरङ्गनवकाभिधेयस्युक्त बीज वाक्यस्य मूलाधारे न्यसेत् । तदनन्तरं हृदि बीजं मातर्गात्रिका । अनन्तरीय त्रिपुण्ड्राणाम् शक्तिः ॥ तत्र विद्याजपस्याद्यन्ता सम्पुटकेन बीजभूयं वदेत् मूलमध्य नी अन्येते । बीजं गुरुपदचन्द्रे सर्वैकत्रमाणपूरितमन्त्रदेवैः । मायायुतेन । तदन्यगुरुकल्पनादीक्षा सङ्कलादेः सर्वेषा तत्र तदर्थं । एतत्तत्त्वमयदे-हस्थैत्रमपरत्व, समस्तपूरिकामदेः तदनन्तरमर्थ सर्वेषां तत्त्वम्—देवताभावेन तत्र पूर्वेण समस्तत्त्वमायादेवताविशिष्टदेवतया सकलनदेवताः सर्वैर्देवताभ्युद्ये ह्रींकुचिहा [illegible] अनुपूरा इति मन्त्रेणैते । इत्याचार्याः यथा तत्

न्यस्याङ्गानि षडङ्गानि मातृकोक्तानि कल्पयेत् ॥ ६७ ॥

तरुणशकलमिन्दोर्बिभ्रती शुभ्रकान्तिः कुचभरनमिताङ्गी संनिषण्णा सिताब्जे ।
निजकरकमलोद्यल्लेखनीपुस्तकश्रीः सकलविभवसिद्ध्यै पातु वाग्देवता नः ॥ ६८ ॥

दशलक्षं जपेन्मन्त्रं दशांशं जुहुयात्ततः ।
पुण्डरीकैः पयोभ्यक्तैस्तिलैर्वा मधुराप्लुतैः ॥ ६९ ॥
मातृकोदीरिते पीठे वागीशीमर्चयेत्सुधीः ।
वर्णाब्जेनासनं दद्यान्मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ७० ॥
आदावङ्गानि संपूज्य पश्चाच्छक्तीरिमा यजेत् ।
योगा सत्या च विमला ज्ञाना बुद्धिः स्मृतिः पुनः ॥ ७१ ॥
मेधा प्रज्ञा च पत्रेषु मुद्रापुस्तकधारिणीः ।
दलाग्रेषु समभ्यर्च्या ब्राह्म्याद्यास्ता यथाविधि ॥ ७२ ॥
लोकपाला बहिः पूज्यास्तेषामस्त्राणि तद्बहिः ।
एवं संपूजयेन्मन्त्री जपहोमादितत्परः ॥ ७३ ॥
ब्रह्मचर्यरतः शुद्धः शुक्लस्रग्गन्धादिकः ।
[illegible]सर्ववनिताः सततं देवताधिया ॥ ७४ ॥
कवित्वं लभते धीमान् वागीशीदत्तनिर्भयम् ।
हुत्वा तन्मन्त्रितं तोयं सहस्रं प्रत्यहं पिबेत् ॥ ७५ ॥
महाकविर्भवेन्मन्त्री वत्सरेण न संशयः ।
[illegible] ॥ ७६ ॥

न्यस्याङ्गानीति [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

स्थितां देवीं प्रतिदिनं त्रिसहस्रं जपेन्मनुम् ।
लभते मण्डलात्सिद्धिं वाचमप्रतिमां भुवि ॥ ७७ ॥
पलाशबिल्वकुसुमैर्जुहुयान्मधुरोक्षितैः ।
समिद्भिर्वा तदुत्थाभिर्यशः प्राप्नोति वाक्पतेः ॥ ७८ ॥
होमोऽयं सर्वसौभाग्यलक्ष्मीवश्यप्रदो भवेत् ।
राजवृक्षसमुद्भूतैः प्रसूनैर्मधुराप्लुतैः ॥ ७९ ॥
तत्समिद्भिश्च जुहुयात्कवित्वमतुलं लभेत् ।
एवं दशाक्षरो प्रोक्ता सिद्धये वाचमिच्छताम् ॥ ८० ॥
हृदयान्ते भगवति पदमम्बुयुगं पुनः ।
वाग्देवि वह्निजायान्तं वाग्भवाद्यं समुद्धरेत् ॥ ८१ ॥
मन्त्रं षोडशवर्णोऽयं वागैश्वर्यफलप्रदम् ।
मन्त्रैः षड्भिः पदैः कुर्यात्षडङ्गानि समाहितः ॥ ८२ ॥
शुभ्रां स्वच्छविलेपमाल्यवसनां शीतांशुखण्डोज्ज्वलां
व्याख्यामक्षगुणं सुधाढ्यकलशं विद्यां च हस्ताम्बुजैः ।
बिभ्राणां कमलासनां कुचनतां वाग्देवतां सुस्मिताम्
वन्दे वाग्विभवप्रदां त्रिनयनां सौभाग्यसम्पत्करीम् ॥ ८३ ॥
हविष्याशी जपेत्सम्यग्वसुलक्षमनन्यधीः ।

[illegible] ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

[illegible] ॥ ७८ ॥

[illegible] । अत्र [illegible] [illegible] ॥ ८० ॥

[illegible] । (अत्र(१) [illegible] इति [illegible]) । [illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible] ॥ ८३ ॥

---

(१) [illegible]
[illegible] ।

अचिराच्छ्रियमाप्नोति वाचां कुन्दसमुद्भवैः ।
नन्द्यावर्तप्रसूनैर्वा हुत्वा वाग्वल्लभो भवेत् ॥ १०३ ॥
ब्राह्मीरसे स्वच्छकाढ्ये कपिलाज्यं पचेज्जपन् ।
पिबेद्दिनादौ तं नित्यं सर्वशास्त्रार्थविद्भवेत् ॥ १०४ ॥
अनया विद्यया जप्तं (१)ब्राह्मीपत्रञ्च भक्षयेत् ।
न विस्मरति मेधावी श्रुत्वा वेदागमान् पुनः ॥ १०५ ॥
बहुना किमियं विद्या जपतां कामदो मणिः ।
शेषस्थं शयनं विष्णोः सकेशवचतुर्मुखः ॥ १०६ ॥
बिन्दुवामायुतो वह्निर्बिन्दुसर्गोऽम्बुमान् भृगुः ।
उक्तानि त्रीणि बीजानि सद्भिः सारस्वतार्थिनाम् ॥ १०७ ॥
अङ्गानि कल्पयेद्बीजैर्भिन्नैर्जातिसंयुतैः ॥ १०८ ॥
मुक्ताहारावदातां शिरसि शशिकलालंकृतां बाहुभिः स्वै-
र्व्याख्यां वर्णाक्षमालां मणिमयकलशं पुस्तकं बोधयन्ती ।

नन्द्यावर्तेति — नन्द्यावर्तः । हुत्वेति । कुन्दसमुद्भवैरित्यनेन सहविकल्पः ॥ १०३ ॥

ब्राह्मीरस इति । [illegible] इति ख्याता [illegible] एकवर्णं [illegible] ब्राह्मीरसः । [illegible] इति [illegible] । [illegible] पचेदिति [illegible] । अनया विद्यया जप्तं "[illegible] । नित्यं दिनादौ । [illegible] ।" अनया विद्ययेत्यादि [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ १०४ ॥ १०५ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] (२) [illegible] । [illegible] । [illegible] । विष्णोः [illegible] । [illegible] । [illegible] इति केचित् । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

---

(१) [illegible]

(२) [illegible]

आपीनोत्तुङ्गवक्षोरुहभरविनमन्मध्यदेशामघोषां
वाचां मीडे चिराय त्रिभुवननमितां पुण्डरीके निषण्णाम् ॥ १०९ ॥
त्रिलक्षं प्रजपेन्मन्त्रं जुहुयात्तद्दशांशतः ।
पायसेनाज्यसिक्तेन संस्कृते हव्यवाहने ॥ ११० ॥
वागीशीं पूजयेत्पीठे विधिना मातृकोदिते ।
प्राक् प्रस्तुतेन मार्गेण प्रत्यहं साधकोत्तमः ॥ १११ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
जपन् बीजत्रयं मन्त्री सभायां जयमाप्नुयात् ॥ ११३ ॥
सितां वचां वा ब्राह्मीं वा अथवा [illegible]दिनागमे ।
मेधां काममवाप्नोति साधकोनात्र संशयः ॥ ११४ ॥
एवमुक्तेषु मन्त्रेषु दीक्षितोयतमानसः ।
एवं यो भजते भक्त्या स भवेद् भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ११५ ॥
सुसितैर्गन्धकुसुमैः पूजा सारस्वते विधौ ।
दूर्वाबीजाङ्कुर पुष्पे. राजवृक्षसमुद्भवम् ॥ ११६ ॥
उत्पलानि प्रशस्तानि सिन्दुवाराङ्कुराणि च ।
भजेत्सारस्वतीं नियमेनानि परिवर्जयेत् ॥ ११७ ॥
आम्रातं गृञ्जनं बिल्वं कलञ्जं लशुनं तथा ।
तैलं पलाण्डु पिण्याकं शाकुटिमपि भोजने ॥ ११८ ॥
सर्वं पर्युषितं त्याज्यं सदा सारस्वतार्थिना ।

व्याख्यानमुद्रा पूर्वोक्ता दक्षोर्ध्वकरस्थम् आयुधस्थानम् ॥ १०६॥१००॥१०८॥१०९॥११० ॥
विधिनेति । वक्ष्यमाणप्रकारेणोपचारिणा । *प्राक्प्रस्तुतेनेति* । पूर्वोक्तान्युक्तमार्गेण । *साधकोत्तमः* । सारस्वतसुधामकसमवाप्त्य इत्यर्थः ॥ १११ ॥
व्याघातो राजवृक्षः "आरग्वधे राजवृक्षो व्याघातश्चतुरङ्गुलः" इति कोषः ॥ ११२ ॥
गन्धावर्तैः गंधतगरैः । शुभैः सुगन्धिभिरिति पुष्पविशेषणम् ॥ ११३ ॥
काम मत्यर्थम् ॥ ११४ ॥
दीक्षित इति । मन्त्रपुरश्चरणप्रकारेणेत्यर्थः ॥ ११५ ॥
सारस्वतसमयानाह—*सुसितैरिति* । बीजाङ्कुरं-यवाङ्कुरम् ॥ ११६ ॥
सिन्दुवारो—निर्गुण्डी । एतानि वक्ष्यमाणानि भोजने परिवर्जयेत् इति सम्बन्धः ॥ ११७ ॥
आम्रातम्-"अमार" इति कान्यकुब्जभाषायाम् । गृञ्जनं-"गाजर" इति प्रसिद्धम् । कलञ्जः कृष्णबीजः फलविशेषः "कलिंगड़ा" इति गुर्जरभाषायां, "तरबूज" इति गौडभाषायां "तींड" इति कान्यकुब्जभाषायां, तैलं-प्रसिद्धम् । व्यञ्जनार्थसंस्कृतम् । शाकुटि "मिथाङ्क" इति कान्यकुब्जभाषायां, साकुटमिपपपाट. । साकुटभोजनस्य विहितत्वात् । यदाह "दानं प्रतिपदो होमो भोजनं बलिरेव च । साकुटेन सदा कार्यमतोऽन्यथा भवेत्" इति ॥ ११८ ॥
सर्वं पर्युषितं पूर्वपक्वमपि । *भारतेति* सारस्वतमिति* । अस्वाद्यमर्थे । रात्रौ मुद्रे

नाचरेन्निशि ताम्बूलं स्त्रियं गच्छेद्दिवा न च ॥ ११९ ॥
न सन्ध्ययोः स्वपेज्जातु नाशुचिः किञ्चिदुच्चरेत् ।
प्रदोषेषु भवेन्मौनी दिग्वस्त्रां न विलोकयेत् ॥ १२० ॥
न पुष्पितां स्त्रियं गच्छेन्न निन्देद्वामलोचनाम् ।
न मृषा वचनं ब्रूयान्नाक्रमेत्पुस्तकं सुधीः ॥ १२१ ॥
अक्षराढ्यानि पत्राणि, नोपेक्षेत न लङ्घयेत् ।
चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपद्ग्रहणेषु च ॥ १२२ ॥
संक्रमेषु च सर्वेषु विद्यां नैव पठेद्द्विजः ।
व्याख्याने सन्त्यजेन्निद्रामालस्यं जृम्भणं बुधः ॥ १२३ ॥
क्रोधं निष्ठीवनं लक्ष्मीवाङ्गस्पर्शनं तथा ।
मनुष्यसर्पमार्जारमण्डूकनकुलादयः ॥ १२४ ॥
अन्तरा यदि गच्छेयुस्तदा व्याख्यां परित्यजेत् ।
निशासु दीपध्वंसेषु पाठं सद्यः परित्यजेत् ॥ १२५ ॥
ज्ञात्वा दोषानिमान्सम्यग्गुरुकृत्यायां भारतीं यजेत् ।
यावां सिद्धिमवाप्नोति वाक्पतिरिवापरः ॥ १२६ ॥

इतिश्रीशारदातिलके सरस्वत्याः सप्तमः पटलः ॥ ७ ॥ * ॥

अथ वक्ष्ये श्रियो मन्त्रान् श्रीसौभाग्यफलप्रदान् ।
यस्याः कटाक्षमात्रेण त्रैलोक्यमपि वर्द्धते ॥ १ ॥
वान्तं वह्निसमारूढं वामनेत्रेन्दुसंयुतम् ।
बीजमेतत् श्रियः प्रोक्तं चिन्तामणिरिवापरः ॥ २ ॥

ताम्बूलं धृत्वा न स्वपेदिति । *स्मृतिरपि* "ताम्बूलं शयनात्त्यजेत्" इति ॥ ११९ ॥
दिग्वस्त्रां नग्नां स्त्रीयामपि । बीजाक्षराणि-मात्रकाक्षराणि । आदिशब्दात्पात०
॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥

इति शारदातिलकटीकायां सम्प्रदायपद्धत्याख्यायां पदार्थादर्शाभिधायां
मूर्तलिपिमन्त्रकथनं नाम सप्तमः पटलः ॥ ७ ॥ ० ॥

श्रीगणेशाय नमः । अथ प्रकारान्तरेण विस्तरेण मन्त्राणां वक्ष्यमाणत्वे प्रासंग ॥ श्रीमन्त्राणां प्रकृतत्वात् शक्तिमन्त्रादित्वेनैव वक्तुमिच्छन् सकलशक्तिवाचकान् सम्पत्तिमन्त्रानुभवा विष्णुशक्तिवाचकान् श्रीमन्त्रान् वक्तुमुपक्रमते-*अथेति* । *श्रीसौभाग्येति* त्रिविधलाभादिः । *त्रैलोक्यमिति* । लक्ष्म्या त्रैलोक्यनिवासिजनाः वर्द्ध्यन्ते । *विष्णु पुराणे*"स श्लाघ्यः स गुणी धन्यः स कुलीनः स बुद्धिमान् । स शूरः स च विक्रान्तो यस्त्वया देवि ! वीक्षितः" इति ॥ १ ॥

मन्त्रमुद्धरति *वान्तमिति* । वान्तं श० । वह्नी रेफः । वामनेत्रम् ईकारः । इन्दुः बिन्दुः । चिन्तामणिरिवाभिलषितवस्तुप्रदं भवति । कमलादित्वं वा । वामादित्वं वा कामादित्वं वा ।

अथावाह्य यजेद्देवीं परिवारसमन्विताम् ।
पीठाद्यमासनं दत्त्वा मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ९ ॥
यजेत्पूर्वं षडङ्गानि दिग्दलेष्वर्चयेत्ततः ।
वासुदेवं सङ्कर्षणं च प्रद्युम्नमनिरुद्धकम् ॥ १० ॥
हिमपीततमालेन्द्रनीलाभान्पीतवाससः ।
शङ्खचक्रगदापद्मधारिणस्तान् चतुर्भुजान् ॥ ११ ॥
विदिग्गतेषु पत्रेषु दमकादीन्यजेद्गजान् ।
दमकं सलिलं चैव गुग्गुलं च कुरुण्टकम् ॥ १२ ॥
जपेच्छङ्खनिधिं देव्या दक्षिणे दयितान्वितम् ।
मुक्तामाणिक्यसंकाशौ किञ्चित्स्मितमुखाम्बुजौ ॥ १३ ॥
अन्योन्यालिङ्गनपरौ शङ्खपङ्कजधारिणौ ।
विलसद्दलवर्णाभ्यां शङ्खाभ्यां परिलाञ्छितौ ॥ १४ ॥
तुन्दिलं कम्बुकनिधिं वसुधारां घनस्तनीम् ।
वामतः पद्मनिधिं प्रियया सहितं यजेत् ॥ १५ ॥
सिन्दूराभौ भुजाश्लिष्टौ रक्तपद्मोत्पलान्वितौ ।
निःसरद्रसधाराभ्यां पद्माभ्यां मूर्ध्निलाञ्छितौ ॥ १६ ॥
तुन्दिलं पद्मनिधिं तन्वीं वसुमतीमपि ।
दलाग्रेषु यजेदेता वक्ष्यमाणाः समाहितः ॥ १७ ॥

अथेति० । [illegible] । तदुक्तं पद्मपादाचार्यैः "[illegible]" [illegible] । [illegible] । [illegible] "[illegible]" [illegible] । [illegible] इति । [illegible] [illegible] ॥ ९ ॥

[illegible] ॥ १० ॥ ११ ॥

विदिग्गतेष्विति० । [illegible] "[illegible]" इति । [illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ १७ ॥

कलायाँ (१)विमलाविव कमलां कमलालिकाम् ।
पिनीचिवां शाखिनीं च शाङ्करीं बहुलान्विकाम् ॥ ६८ ॥
षडुक्तदलवासिन्यो शुभाद्याभरणप्रभाः ।
[illegible] ॥ ६९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७१ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ७२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७५ ॥

[illegible]

राजावश्यो भवेच्छीघ्रं महालक्ष्मीश्च वर्धते ।
बिल्वच्छायामधिवसन् बिल्वमिश्रहविष्यभुक् ॥ २६ ॥
संवत्सरद्वयं हुत्वा तत्फलैरथवाम्बुजैः ।
साधकेन्द्रो महालक्ष्मीं चक्षुषा पश्यति ध्रुवम् ॥ २७ ॥
हविषा घृतसिक्तेन पायसेन ससर्पिषा ।
हुत्वा श्रियमवाप्नोति नियुतं मन्त्रवित्तमः ॥ २८ ॥
मधुराक्तारुणाम्भोजैर्जुहुयाल्लक्षमादरात् ।
नमुञ्चति रमा तस्य वंशमाभूतसंप्लवम् ॥ २९ ॥
वाग्भवं वनिता विष्णोर्माया मकरकेतनः ।
चतुर्बीजात्मको मन्त्रश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥
अङ्गानि कुर्याद्दीर्घाढ्यरमाबीजेन मन्त्रवित् ॥ ३० ॥
माणिक्यप्रतिमप्रभां हिमनिभैस्तुङ्गैश्चतुर्भिर्गजै-
र्हस्ताग्राहितरत्नकुम्भसलिलैरासिच्यमानां मुदा ।
हस्ताब्जैर्वरदानमम्बुजयुगाभीतीर्दधानां हरेः
कान्तां, काङ्क्षितपारिजातलतिकां वन्दे सरोजासनाम् ॥ ३१ ॥
भानुलक्षं हविष्याशी जपेदन्ते सरोरुहैः ।
जुहुयादरुणैः फुल्लैः तत्सहस्रं जितेन्द्रियः ॥ ३२ ॥
रमायाः कथिते पीठे तद्विधानेन पूजयेत् ।
कुर्यात्प्रयोगांस्तत्रस्थान्मनुना तेन साधकः ॥ ३३ ॥
निधिभिः सेव्यते नित्यं मूर्तिमद्भिरुपासितैः ।
दीर्घा वादिर्विसर्गान्तो ब्रह्मा भानुर्वसुन्धरा ॥ ३४ ॥
शान्ते बिन्दौ श्रिया युक्ते मनुःप्रोक्तो दशाक्षरः ।

शीघ्रमिति । अनेनापि कामप्रयोगः सूचितः ॥ २६ ॥
हुत्वेति । प्रत्येकं सहस्रं *तत्फलैः* बैल्वैः । *अम्बुजैरिति* । तदभावे ॥ २७ ॥
हविषेति । चरुणा ॥ २८ ॥
मधुरेति । अत्र ध्यानविशेषस्तन्त्रान्तरे "दधतीं मातुलिङ्गं च निधिपात्रं सरोरुहे । स्वर्णां सुरतरोर्मूले संस्थितां शोभनां श्रियम् ॥ अलङ्कृतां महारत्नैर्ध्यात्वा रक्ताम्बरान्विताम् । जुहोति स्वर्णं स्याद्वश्यैः सरोजैरिन्दिरामयम्" इति । *आभूतसंप्लवम्* कल्पम् ॥ २९ ॥
मन्त्रान्तरमुद्धरति *वाग्भवमिति* । विष्णोर्वनिता–श्रीबीजं, मकरकेतनः कामबीजम् चतुर्वर्गफलप्रद इत्यनेन त्रिनियोगो वदेत्तदुक्तं भवति धर्मार्थं वाग्भवादित्वम् । अर्थार्थं क-मलाबीजादित्वं, मोक्षार्थं मायाबीजादित्वमिति । पूर्वोक्तकल्पनायाः द्वितीयं बीजं तृतीये वाच्यः *अङ्गानीति* । दीर्घाढ्यं षड्दीर्घयुक्तं यद्रमाबीजं श्रीबीजं तेनेत्यर्थः ॥ ३० ॥
हस्ताग्रैरिति । रत्नमयकुम्भाः । वरदानमित्येकम् । आयुधध्यानं पूर्ववत् ॥ ३१-३३ ॥
मन्त्रान्तरमाह—*दीर्घेति* । प्रणवोऽनुस्वारयुतो दीर्घा वकारान्तः । वादिर्भः । स विस-र्गान्तः सविसर्गः इति भकारविशेषणम् । ब्रह्मा क. । भानुर्मकार । "अत्र भानुना रविः स्मृतः" इत्युक्तेः । यथा महाकालो मकारमूर्ति. । महाकालस्याकाल्प्ये विन्दं च तदधिकमायाचतुस्न-यम् । तेनादिर्मोऽमः । *वसुन्धरा* "धरा: सिद्धस्त्रापो बाम्बेय तत्मादियं दक्षिणभागवर्ण सु-

[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

एतैरन्यैश्च कुसुमैरलङ्कृतमहीतलम् ॥ ७० ॥
अम्बुकाश्मीरकस्तूरीमृगनाभिनमालकैः ।
चन्दनागरुकर्पूरैरामोदितदिगन्तरम् ॥ ७१ ॥
एवं सञ्चिन्त्य मनसा मण्डपं सुमनोहरम् ।
तन्मध्ये भावयेन्मन्त्री पारिजातं मनोहरम् ॥ ७२ ॥
तस्याधस्तात्स्मरेन्मन्त्री रत्नसिंहासनं शुभम् ।
तस्मिन्सञ्चिन्तयेद्देवीं महालक्ष्मीं मनोरमाम् ॥ ७३ ॥
बालार्कद्युतिमिन्दुखण्डविलसत्कोटीरहारोज्ज्वलाम् ।
रत्नाकल्पविभूषितां कुचनतां शालैः करैर्मञ्जरीम् ॥
पद्मे कौस्तुभरत्नमप्यविरतं सम्बिभ्रतीं सुस्मिताम् ।
फुल्लाम्भोजविलोचनत्रययुतां ध्यायेत्परां देवताम् ॥ ७४ ॥
सिञ्जन्मञ्जीरसंशोभिपादाम्भोजविराजिताम् ।
नवरत्नगणाकीर्णकाञ्चीदामविभूषिताम् ॥ ७५ ॥
मुक्तामाणिक्यवैदूर्यसम्बद्धोदरबन्धनाम् ।
विभ्राजमानां मध्येन वलित्रितयशोभिताम् ॥ ७६ ॥
जाह्नवीसरिदावर्तशोभिनाभिविभूषिताम् ।
पाटीरपङ्ककर्पूरकुङ्कुमालङ्कृतस्तनीम् ॥ ७७ ॥
वारिवाहविनिर्मुक्तमुक्तादामगरीयसीम् ।
वहन्तीमुत्तरासङ्गदुकूलपरिकल्पितम् ॥ ७८ ॥
तप्तकाञ्चनसन्नद्धवैदूर्याङ्गदभूषणाम् ।
पद्मरागस्फुरत्कर्णकङ्कणाढ्यकराम्बुजाम् ॥ ७९ ॥
माणिक्यशकलाबद्धमुद्रिकाभिरलङ्कृताम् ॥
शतहाटकसंक्लृप्तमालाग्रैवेयशोभिताम् ॥ ८० ॥
विचित्रविविधाकल्पकम्बुसंकाशकन्धराम् ।
उद्यद्दिनकराकारमणिताटङ्कमण्डिताम् ॥ ८१ ॥

हेमकुट्टिमेति० । "कुट्टिमोऽस्त्री निबद्धा भूः" इति कोशः । [illegible] ॥ ७० ॥
जम्बु० सुगन्धिद्रव्यं "कुमकुमा" इति लोकभाषायाम्, कस्तूरी मृगनाभिरिति विश्वः ॥ ७१ ॥
एवं संचिन्त्य मनसा मण्डपमिति० । पूर्वं मण्डपमित्युक्तं तन्मध्ये [illegible] । तन्मध्ये० दुस्तरस्य विशेषणैर्वर्णितस्यैव मण्डपस्य बुद्धिस्थत्वात् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥
कोटीरो० मुकुटः । आमुक्तव्याख्या तु पूर्ववत् ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥
पाटीर० चन्दनम् ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥
ग्रैवेय०—कण्ठभूषा ॥ ८० ॥
कम्बु० शङ्खः । [illegible] इति विश्वः । पूर्वेण [illegible] ।

---

१ एतदर्धं मूलेऽन्यत्र नास्ति ।

रत्नाङ्कितलसत्स्वर्णकर्णपूरोपशोभिताम् ।
जपाविद्रुमलावण्यललिताधरपल्लवाम् ॥ ८२ ॥
दाडिमीफलबीजाभदन्तपङ्क्तिविभूषिताम् ।
कलङ्कार्श्यनिर्मुक्तशरच्चन्द्रनिभाननाम् ॥ ८३ ॥
पुण्डरीकदलाकारनयनत्रयसुन्दरीम् ।
भ्रूलताजितकन्दर्पकार्मुकविभ्रमाम् ॥ ८४ ॥
विलसत्तिलपुष्पश्रीविजयोद्यन्नासिकाम् ।
ललाटकान्तिविभवविजितार्धसुधाकराम् ॥ ८५ ॥
सान्द्रसौरभसम्पन्नकस्तूरीतिलकाङ्किताम् ।
मत्तालिमालाविलसदलकाढ्यमुखाम्बुजाम् ॥ ८६ ॥
पारिजातप्रसूनश्रीवादिधम्मिल्लबन्धनाम् ।
अनर्घ्यरत्नघटितमुकुटाङ्कितमस्तकाम् ॥ ८७ ॥
सर्वलावण्यवसतिं भवनं विभ्रमश्रियः ।
तेजसां जन्मभूमिं तां महालक्ष्मीं मनोहराम् ॥ ८८ ॥
एवं सञ्चिन्त्य यो देवीं हविष्याशी जितेन्द्रियः ।
मातुलङ्गं जपेन्मन्त्रं दशांशं जुहुयाद् घृतैः ॥ ८९ ॥
जुहुयाद्बिल्वफलैः पद्मैः प्रत्येकमयुतं ततः ।
स 'येत्सलिलैः शुद्धैः सुगन्धैरयुतं प्रथम् ॥ ९० ॥
श्रीबीजद्वयोद्दिने पीठे महालक्ष्मीं प्रपूजयेत् ।
श्रीबीजेनासनं दद्यान्मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ९१ ॥
पूजयेद्दक्षिणे पार्श्वे देव्याः शङ्करनन्दनम् ।
सव्यतः पुष्पधन्वानं पुष्पाञ्जलिकरं यजेत् ॥ ९२ ॥
अङ्गानि पूर्वमुक्तेषु स्थानेषु विधिवद्यजेत् ।
उमाद्याः पञ्चमध्यस्याः शक्तीरष्टौ यजेत् क्रमात् ॥ ९३ ॥
यथोमा श्रीसरस्वती दुर्गा धरणिसंयुता ।
गायत्री वेणुका चैव पद्महस्ताः सुभूषणाः ॥ ९४ ॥
अङ्कुशं तु ते पूज्ये पार्श्वमहालक्ष्मीपते ।
शङ्खपद्मनिधी पूज्यौ पार्श्वयोर्स्तथान्तरे ॥ ९५ ॥

अपुनरुक्तांमन्त्रविदः ॥ ८२ ॥ ८१ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥
०पीठे० महालक्ष्म्यासनमुख्यमुद्रोक्ते ॥ ९१ ॥
०शङ्करनन्दनं० गणेशं, कन्दर्पमित्यर्थः । ०पुष्पाञ्जलिकरं० इक्षुधन्वानम् ॥ ९२ ॥
०पूर्वमुक्तेषु०—पूर्वोक्तेषु । ०विधिवदिति० । [illegible] पूजा । [illegible]
यथान्यासमत्रासने [illegible] ॥ ९४ ॥
पद्मे हस्तयोर्देवताः सा [illegible] ॥ ९४ ॥
०[illegible]० इत्याद्य [illegible] ॥ ९५ ॥

अष्टोत्तरशतं नित्यं मण्डलाद्वशगो भवेत् ।
दधिना गुडमिश्रेण जुहुयात्सर्षपान् भवेत् ॥ १०९ ॥
जपापुष्पाणि जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् ।
गृहीत्वा प्रजपेदस्य नागवल्लीसमन्वितम् ॥ ११० ॥
तिलकं तनुयात्तेन सर्ववश्यकरं भवेत् ।
मल्लपूतसमित्पुष्पैर्मालिकाम्भयायेत्सखी ॥ १११ ॥
जातीपुष्पैश्च राजानं वैश्यान् रक्तोत्पलैः शुभैः ।
शूद्रान्नीलोत्पलैर्हुत्वा वशयेन्मन्त्रवित्तमः ॥ ११२ ॥
पुष्पैर्मधूकजैर्हुत्वा वशमानयति स्त्रियः ।
कृत्वा नवपद्मनाभं मण्डलं यन्त्रभूषितम् ॥ ११३ ॥
अभिषेकं प्रकुर्वीत विधिना सर्वसिद्धये ।
कलशान्स्थापयेत्तेषु पद्मेषु शुभलक्षणान् ॥ ११४ ॥
गन्धमाल्यसमायुक्तान् दूर्वाक्षतसमन्वितान् ।
कुम्भमेकेनालेनापूरयेत्तीर्थवारिणा ॥ ११५ ॥
नवरत्नसमायुक्तं चर्मकाशुभकल्पितम् ।
मध्यकुम्भे क्षिपेत्पद्मं यन्त्राद्यं देशिकोत्तमः ॥ ११६ ॥
चन्दनोशीरकर्पूरजातीफलकुङ्कुमम् ।
कुष्ठागरुनखैलागुरुं संविश्य चागमः ॥ ११७ ॥
विलोड्य सर्वकुम्भेषु स्थाप्यानि विनिःक्षिपेत् ।
वचा दूर्वा सहाभद्रा सहदेवी मधुघना ॥ ११८ ॥
गुडूची शतपत्री च कान्ताऽपामार्गचक्रकान् ।
विष्णुक्रान्तामृतमयीदर्भाश्च वनिताम्लवान् ॥ ११९ ॥
शाल्मलीकुम्भमालोक्य प्रत्यर्थेषु विनिःक्षिपेत् ।

[illegible] । [illegible] । कुबेर । [illegible] । अष्टोत्तरशतमित्या[illegible]
[illegible] । [illegible] । "[illegible]" इत्युक्ते ॥ १०९ ॥
[illegible] ॥ १११ ॥ ११२ ॥
अभिषेकमाह—[illegible] । [illegible] [illegible]
[illegible] ॥ ११३ ॥
[illegible] विधिमाह—[illegible] ॥ ११४ ॥ ११५ ॥
[illegible] । [illegible]
[illegible] । तेन [illegible] ॥ ११६ ॥
[illegible] । [illegible] इति । [illegible] ॥ ११७ ॥
[illegible] । [illegible] इति । [illegible]
[illegible] । दूर्वा । सहाभद्रा—गुडूची । [illegible] । मधुघना—[illegible] ।
[illegible] । [illegible] । [illegible] ।

धात्रीलकुचबिल्वानां कदलीनालिकेरयोः ॥ १२० ॥
फलान्यपि विनिःक्षिप्य पुष्पाण्येतानि निःक्षिपेत् ।
पद्मं सौगन्धिकं जातिं मल्लिकां बकुलं तथा ॥ १२१ ॥
चम्पकाशोककह्लारतुलसीकेतकोद्भवम् ।
पल्लवानि वटाश्वत्थप्लक्षोदुम्बरशालिनाम् ॥ १२२ ॥
मलकूर्चं विनिःक्षिप्य चम्पकैः सकलान्वितैः ।
पिधाय कुम्भवक्त्राणि क्षौमैराच्छादयेत्ततः ॥ १२३ ॥
आधाय मध्यकलशे महालक्ष्मीं प्रपूजयेत् ।
यजेदुमाद्याः शिष्टेषु कलशेष्वष्टसु क्रमात् ॥ १२४ ॥
गन्धैर्मनोहरैः पुष्पैर्धूपदीपसमन्वितैः ।
निवेद्य भक्ष्यभोज्यानि ताम्बूलं प्रजपेन्मनुम् ॥ १२५ ॥
विप्रहस्तं, अपरस्याग्ने आज्यमामीय संयतम् ।
संस्थाप्य स्थण्डिले पीठे तस्मिन्शिष्यं निवेशयेत् ॥ १२६ ॥
स्थापयेत्तं मणीयैर्वस्त्रैरलङ्कृत्य समाहितान् ।
सुमङ्गलीभिर्नारीभिः शिवपुण्याहनादितम् ॥ १२७ ॥
वर्णिनां द्विजमुख्यानामाशीर्वादपुरःसरम् ।
कलशं तु यथान्यायेन मुहूर्ते शोभने सुधीः ॥ १२८ ॥
प्रथमं पूर्वमुद्धृत्य महालक्ष्मीमनुस्मरन् ।
अभिषिञ्चेन्मन्त्रजाद्यैः कलशैरपि देशिकः ॥ १२९ ॥
कलशान्तरमुद्धृत्य प्रभुशीर्षाभिषिञ्चेद् गुरुः ।
महामन्त्रं श्रियं यान्तु महालक्ष्मीः प्रसीदतु ॥ १३० ॥
स्नान्तु स्त्री सदा देवाः लोकाः सन्तु सर्वदा ।
सर्वान्याधाभिषिक्तः सन् [illegible] परिवार च ॥ १३१ ॥
[illegible] समाकल्प [illegible] गुरुम् ।
[illegible] ॥ १३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३३ ॥

[illegible]

[illegible]

महान्तमुत्सवं कुर्याद्रिपवने बन्धुभिः सह ।
तदा कृतार्थमात्मानं मन्यते मनुजोत्तमः ॥ १३४ ॥
अभिषिक्तो नरपतिः परान् विजयतेऽचिरात् ।
पदेच्छुः पदमाप्नोति राजपुत्रो न संशयः ॥ १३५ ॥
अभिषिक्ता सती वन्ध्या सूते पुत्रं महामतिम् ।
महारोगेषु जातेषु ग्रहपीडासु दंशिकः ॥ १३६ ॥
भूतेषु दुर्निमित्तादौ विदध्यादभिषेचनम् ।
सर्वसम्पत्करं पुंसां सर्वसौभाग्यसिद्धिदम् ॥ १३७ ॥
सर्वरोगप्रशमनं सर्वापद्विनिवारणम् ।
गर्भरक्षाकरं स्त्रीणां दीर्घायुर्जननं परम् ॥ १३८ ॥
प्रसूतानामपि स्त्रीणां सूतिकागाररक्षकम् ।
प्रनष्टपुष्पगर्भाणां पुष्पगर्भाभिरक्षणम् ॥ १३९ ॥
आसन्नशत्रुभीतीनां नाशनं च महीभुजाम् ।
अभिषेकविधिं प्राहुरागमार्थविशारदाः ॥ १४० ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १४१ ॥
भूसुरद्वयकोटेषु दत्तौ [illegible] पुनः पुनः ।
महालक्ष्मीवरमिदं [illegible] ॥ १४२ ॥
सर्वदुःखप्रशमनं सर्वापद्विनिवारणम् ।
बहुना किमिहोक्तेन परमस्मात्र विद्यते ॥ १४३ ॥

[illegible] ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ १३९ ॥ १४० ॥
[illegible]

शम्भुपत्नी श्रिया रुद्रा कर्मो भगवती मही ।
भृग्वादितौ धरादीर्घा लः सादिर्भगवान् मरुत् ॥ १४४ ॥
प्रसीदयुगलं भूयः श्रीरुद्रा भुवनेश्वरी ।
महालक्ष्म्यै नमोऽन्तः स्यात्प्रणवादिरयं मनुः ॥ १४५ ॥
सार्धविंशत्यक्षराढ्यः प्रोक्तः सर्वसमृद्धिदः ।
कमले हृदयं प्रोक्तं शिरः स्यात्कमलालये ॥ १४६ ॥
शिखा प्रसीद तेनैव कवचं चतुरक्षरैः ।
अस्त्रमेतैः पदैः कुर्यात्त्रिबीजपुटितैः पृथक् ॥ १४७ ॥
सिन्दूरारुणकान्तिमब्जवसतिं सौन्दर्यवारांनिधिम् ।
कोटीराङ्गदहारकुण्डलकटीसूत्रादिभिर्भूषिताम् ।
हस्ताब्जैर्वसुपत्रमब्जयुगलादर्शौ वहन्तीं परा-
मावीतां परिचारिकाभिरनिशं ध्यायेत्प्रियां शार्ङ्गिणः ॥ १४८ ॥
लक्षं जपेत्फलैर्बिल्वैर्जुहुयान्मधुरोक्षितैः ।
दशांशं संस्कृते वह्नौ प्राक् प्रोक्तेनैव वर्त्मना ॥ १४९ ॥
श्रीबीजोक्ते यजेत्पीठे वक्ष्यमाणक्रमेण ताम् ।
अङ्गावृत्तेर्बहिः पूज्या मूर्तयः श्रीधरादयः ॥ १५० ॥
श्रीधराख्यं हृषीकेशं वैकुण्ठं विश्वरूपकम् ।
वासुदेवं सङ्कर्षणं प्रद्युम्नमनिरुद्धकम् ॥ १५१ ॥

कोऽयमा स्वतिरया ? वषडन्तया । तत्र षडक्षरस्थाने वषट्कार इति सम्प्रदायविदः । अन्ये तु वषट्कारमधिकमाहुः । इत्यादिरष्टचत्वारो ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥

मन्त्रान्तरमाह—शम्भुपत्नीति । शम्भुपत्नी—मायाबीजं, श्रिया सह श्रीबीजपुटिता । ककारस्थाने धः मध्ये पर्यवस्यति । कर्मो—ककारमकारौ । भग—एकारान्तगुणः मही लः । तेन ले । मायालिपौ एकारस्य भगाकारत्वात् स भगवान् इत्यर्थः । भृग्वादितौ—सकारमकारौ । धरा—लकारः दीर्घा दीर्घयुक्ता । तत्र प्रथमातिक्रमे कारस्य मायाराकारयुक्त । तेन ला । ... । मूर्धन्य इत्यर्थः । ... । इति । महालक्ष्मीति स्वरूपम् । इदं पदं केवल ... । ... सन्देह ... ॥ १४४ ॥ १४५ ॥

सार्धमष्टादशेति० । विनियोगोऽयं । श्रीं—बीजं, माया शक्तिः, कमलवासिनी ... ऋष्यादयः ॥ १४६ ॥

शिखैवेति० । प्रसीदेत्यनेन ... । ... । ... । पृथक्—प्रत्येकं, कुर्यादङ्गानीति शेषः । तत्र प्रयोगो यथा—"श्रीं ह्रीं श्रीं कमले श्रीं ह्रीं श्रीं हृदयाय नमः" इत्यादि । ... पदमात्रः पर्यन्तम् ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥

अङ्गावृत्तेर्बहिरिति० । केसरेषु । तेन ... । ... ॥ १५० ॥ १५१ ॥

वासुदेवमिति । ... । ... । ... इति सम्बन्धः ॥

दलमूलेषु सम्पूज्य पत्रमध्येषु संयजेत् ।
भारतीं पार्वतीं चान्द्रीं शचीं च दमकादिकान् ॥ १५२ ॥
दलाग्रेष्वर्चयेद्वाणान् महालक्ष्म्याः क्रमादमून् ।
अनुरागं च संवादं विजयं वल्लभं मदम् ॥ १५३ ॥
हर्षं बलं च तेजश्च लोकपालाननन्तरम् ।
तदायुधानि तद्बाह्ये पूजयेत्साधकोत्तमः ॥ १५४ ॥
अनेन विधिना देवीं महालक्ष्मीमुपासते ।
ये, तेषु निवसेत्साक्षादस्मरन्ती निजालयम् ॥ १५५ ॥
उत्पलैर्जुहुयाद्यस्तु चन्द्रमाज्यमलि लोलितैः ।
शत्रूणां लभते राज्यं विना युद्धेन पार्थिवः ॥ १५६ ॥
अपरं राजसभां गच्छेत्सम्मान्येत तथा नरः ।
दुर्गा देवी महालक्ष्मीर्विष्णुकान्ता मधुव्रता ॥ १५७ ॥
मुसली शतपत्री च सदाभद्राञ्जलिप्रिया ।
हरिचन्दनकर्पूरचन्द्रनागोत्पलोचनाः ॥ १५८ ॥

इत्यनेनैतदुक्तं भवति—कमलादिश्वादिश्चन्दुग्मकलसमन्विता इति ॥ १५२ ॥ १५३ ॥
॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥

दुर्गेति । नमया । देवी—सहदेवी । मधुव्रता—भृङ्गराजः । सदाभद्रा—मुस्ता । अञ्जलिप्रिया—अञ्जलिकी । "हायाञ्जलीति काश्मीरजभाषायाम् । हरिचन्दनं—शीतलचन्दनम् । मात्स्यं विश्वे, केसरो—नागकेसरः विना हरिद्रा श्रीमूलं पद्मरागं बहुधाणां प्रसिद्धतरम् । * तद्विधानं यथा* "आचाराः श्रीकृष्टि प्रोक्तरत्न शारदातरङ्गे । विल्वो सर्वेन्दिरापुत्रा सुमनः संप्रकीर्तिताः । चतुरंशासौ कम्बुः स्वास्तुः सेयणी पुनः । चतुर्थी कुनो चक्रपदोऽभिदुर्वीरिता ॥ शतमादिषु चाहारमनुद्दूरपरिकीर्तितम् । प्रस्तारेऽङ्कुर स्थाया भार्गी देवी प्रकीर्तिता ॥ मायाश्री श्रीभवाश्री स्तोविनियोगोऽवधारये । मूर्धाग्निकोणेषु मुख्यपीठास्वये ॥ इत्याभिषिञ्चयापूजयानुमध्यगे न्यसेत् । हिरण्मयी च चन्द्रा च रजताभा स्रजा तथा ॥ सुवर्णाभा स्रजा चैव हिरण्यस्रजा च पञ्चमी । हिरण्यवर्णा घृताभिर्नमोऽस्ताभिरयाष्टकम् ॥ ध्यानाङ्गदेव्यौ पद्माक्षौ विविधालेकभूषणम् । अष्टमाङ्गरज्जुभयवर्णौ मद्गर्भीस्वराम् ॥ मध्यजुगतस्सुमीनौ वीरपत्नी स्त्रिजैर्युगैः । देवी त्रैलोक्यजननी मेव ध्यायेत् देशिकः ॥ तुष्टनिरहादेशारदर्शनं प्रकोप्यमनुम् । अर्चमाहस्ययेऽनुविल्वैः घृतैर्वैनेव च ॥ पायसेन त्रिमध्वक्तैर्होमः प्रजुहयात् । पूर्वोदितेन विधिना श्रीदेवि पूजने विद्वद्यु ॥ तुष्टि मूलेन मनुष्य दशाधस्तु पादम । सम्पीज्य षडङ्गाभिर्दलैः कुटेल मस्तकैः ॥ तत भावरजावीलां केशोषतुर्घमम् । पद्मा च चर्यदा च पद्मसंश्री तुरीयका ॥ सर्वेश्वरी च पूजा च इन्द्रकान्ता सप्तमी तथा । स्वर्णग्रज्ञकाहमो स्वाद्देवाः पत्रेषु संयजेत् । लोकेशायायुधैः सार्धमेवं पूजा समीरिता" इति ।

अथ सर्वश्रीमन्त्रात्मतं तत्तन्त्रान्तरोक्तं श्रीयन्त्रं लिख्यते—

"अथातः सम्प्रवक्ष्यामि विधिं च श्रृणु प्रिये । सर्वसिद्धिप्रदं यन्त्रं सर्वसंमोहनं परम् ॥
तेजस्करं पुष्टिकरं श्रीकरं च यशस्करम् । अपमृत्युहरं नृणां सर्वाभीष्टफलप्रदम् ॥
सापूर्णं नाशनं चैव सन्निधानं परं परम् । स्वर्गमहार्णं चैव परं तेऽर्थप्रसारकम् ॥

मातुलुङ्गकेसरौ कुष्ठं सर्वं पिष्ट्वा निशारसैः ।
अष्टोत्तरसहस्रं तु जपित्वा तिलकक्रियाम् ॥ १५९ ॥
कुर्वन्तो मन्त्रिणः सर्वे वशास्तिष्ठन्त्यहर्निशम् ।
श्रियोमन्त्रं जपेन्मन्त्री श्रीसूक्तान्यपि संजपेत् ॥ १६० ॥
भूयसीं श्रियमाकाङ्क्षन् सत्यवादी भवेत्सदा ।
अन्यथा ह्यमुखोऽश्नीयात्स्मितपूर्वं प्रियं वदेत् ॥ १६१ ॥
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैरात्मानं नियतः शुचिः ।
शयीत शुक्लशय्यायां तरुण्या सह भार्यया ॥ १६२ ॥
नग्नो नावतरेदम्भस्तैलाभ्यक्तो न भक्षयेत् ।
हरिद्रां न मुचेन्निर्गेन्नस्वपेदशुचिः क्वचित् ॥ १६३ ॥

आथर्वणादिभिर्मन्त्रैः [illegible] पार्श्वे सदा । एतासां परमन्त्राणां छेदनं च [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] । [illegible] कर्णिकाकेसरैर्युतम् ॥
श्रीबीजं नाममंयुक्तं कर्णिकायां समालिखेत् । [illegible] बिन्दुयुतेन प्राग्दले लिखेत् ॥
अकारयुक्तं सबिन्दुकं [illegible] । एवं च ॐ इति भवति ॥
"[illegible] बिन्दुमत्तीतं तस्य दक्षिणदिग्दले ।
अमिति भवति । "[illegible] सबिन्दु [illegible]" ।
[illegible] । [illegible] एवं च [illegible] इति भवति ।
"[illegible] बिन्दुसमायुक्तं [illegible] ।
[illegible] । "[illegible] बिन्दु[illegible]" ।
[illegible] । एवं [illegible]मिति भवति ॥
"[illegible] बिन्दुसमायुक्तं बिन्दु[illegible]" ।
[illegible] । बिन्दु[illegible] । एवं [illegible] इति भवति ॥
"[illegible] । बिन्दु[illegible]समायुक्तं [illegible] ॥"
[illegible] । [illegible] । एवं [illegible]मिति भवति ॥
"[illegible] । बिन्दु[illegible]समायुक्तं [illegible] ।"
[illegible] । [illegible] । [illegible]मिति भवति ।
"[illegible] मन्त्री [illegible] प्रथमायुतौ । [illegible] ॥
[illegible] । एवं [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] ॥
[illegible] । [illegible] ॥
[illegible] इति ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] । "[illegible]" । [illegible] ।
[illegible] । "[illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १६३ ॥

न वृथा विलिखेद्भूमिं न विल्वं द्रोणमम्बुजम् ।
धारयेन्मूर्ध्नि नैवापामार्गं तैलं च केवलम् ॥ १६४ ॥
मलिनो न भवेज्जातु कुत्सितान्नं न भक्षयेत् ।
द्रोणपद्मजबिल्वानि पद्भ्यां जातु न लङ्घयेत् ॥ १६५ ॥
सहदेवीमिन्द्रवल्लीं श्रीवल्लीं विष्णुवल्लभाम् ।
कन्याम्बुजे प्रशाले च धारयेन्मूर्ध्नि सर्वदा ॥ १६६ ॥
इत्याचारपरो नित्यं विष्णुभक्तो दृढव्रतः ।
श्रियमाप्नोति महतीं देवानामपि दुर्लभाम् ॥ १६७ ॥

इतिश्री शारदातिलके अष्टमः पटलः ॥ ८ ॥ * ॥

अथ वक्ष्ये जगद्धात्रीमधुना भुवनेश्वरीम् ।
प्रसादाद्योऽपि यां ज्ञात्वा लेभिरे श्रियमूर्जिताम् ॥ १ ॥
नकुलीशोऽग्निमारूढो वामनेत्रार्धचन्द्रवान् ।

नद्वीति "नृथा" इति भाग्यवृत्तभावायां, श्रीदेवी-श्रीलता विष्णुवल्लभा-विष्णुक्रान्ता । कन्या—घृतकुमारी ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥

इत्याचारेति । तन्त्रान्तरोक्ताचारग्रहणम् । तदुक्तं शारदायामेव । "न छिन्द्यात्कदले-नाग्नी तद्बीजं न च भक्षयेत् । न स्पृशन्मलिनो न विजृम्भात् विलं भूमौ खनेत न ॥ नखाग्र-मलं वर्ज्यं,नाशादिश्वसिधी मनाक् । पश्चाद्वामगुणे च स्त्रीं वर्ज्यां प्रत्यक्शुक्रेऽहाने ॥ विर्ज्य मारजैदेद्रस्थान् विनाश्यं प्रसन्नेन तान् । स्नानभेदमलिनात्मं न धार्यं लक्ष्मीं न भक्षये-त् ॥ धारयेन्मूर्ध्नि तत्पुष्पपुष्पे मधुराम्बुजम् । यावती विल्वबीजं न भक्षयेन्दुकलशेऽमोन्ति स्वयोगमात्रेऽपि० । "भाग्य सां गुरु दृष्टा स्वातौ न स्पृशेदुपरि भाग्यमुद्रां, नान्तरापेक्षा-नव मनो नार्हंराजिकाज विवमिनम् ॥ भाग्यवन्तस्तानि नैवमेव रक्षेत् नैतागुणैर्निर्गुण्ड-इति ॥ १६७ ॥

इति शारदातिलकटीकायां तन्त्रप्रदायप्रतभ्याख्यायां पदार्थादर्शाभिख्यायां श्री गणनिरूपणं नाम अष्टमः पटलः ॥ ८ ॥ * ॥

श्रीगणेशाय नमः । एवं सम्यक्श्रीमन्त्रानुक्त्वा ब्रह्मलीलात्वात्, तदनन्तरं भुवनेशी-मन्त्रान् वक्तुमारभते—अथेति० । यां ज्ञात्वोपासनेनारब्धाधस्वरूपां शान्तरि भेदाः सूचिताः । तत्र वाग्भुविन्या श्रीभुविन्यां श्रीकामभुविन्यां कामवीभुविन्यां च सप्तधा एव सप्तवर्णि । एवं कामभुविन्या श्रीवाग्भुविन्यम् । वाक् श्रीभुविन्यम् । कामवाग्भुविन्यमिति वाक्प्रोक्ते स्यः स्वपरानुवर्तिताः । तदुक्तं "वाग्भवं यत्र प्रभवति यत्र सर्वेश्वरेश्वरी स्म भारमन्त्रः सुवर्णफला वाक्प्रदा वाग्भवेन । एवं स्वान्तैर्दिक्विधुम् कामयुक् सा हि कविनिर्मित । अभवप्राप्ति०—"सम्पुटीकृत्य वा मन्त्रं वागान्तेन पुनः ॥ । अन्यान्ताद्विधानवन्दे-लोकवर्धं सामान्योपन्" इति । तदुपपत्तारार्थं । प्रयाग्भुविन्यां श्रीकामभुविन्यां विध्नं मे-द्यामपदसुखम् । अभिधर्मानां० । विविधांगमहाफलम् ॥ १ ॥

मन्त्रमुद्धरति-नकुलीशेति० । नकुलीशोह । अग्नि र रवामनेत्रम् ई । अर्धचन्द्रो बिन्दुः । एवं च भित्तिया श्रीबीजम् । अभिहितमार्गेणिज सेतिर्विलि० । अर्धेमास्य देवता

पीठे तस्याः समावाह्य सेवितां सिद्धिकाङ्क्षिभिः ॥ २ ॥
ऋषिः शक्तिर्मन्त्रेऽस्मिन्छन्दो गायत्री देवता मनोः ।
कथिता सुरसंघेन सेविता भुवनेश्वरी ॥ ३ ॥
षड्दीर्घयुक्तबीजेन कुर्यादङ्गानि षट् क्रमात् ।
संहारसृष्टिमार्गेण मातृकान्यासमाचरेत् ॥ ४ ॥
मन्त्रन्यासं ततः कुर्याद्देवताभावसिद्धये ।
हृल्लेखां मूर्ध्नि वदने ललाटे हृदयाम्बुजे ॥ ५ ॥
एतां कक्षाश्रिकां गुह्ये महोत्कृष्टां पदद्वये ।
ऊर्ध्वप्राग्दक्षिणोदीच्यपश्चिमेषु मुखेषु च ॥ ६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥

[illegible]

त्रिस्थाष्टकैः सद्गुदयात्पद्मद्वयैर्दंष्ट्रांशनः ॥ १५ ॥
दद्यादर्घ्यं दिनेशाय तत्र संचिन्त्य पार्वतीम् ।
पद्ममष्टदलं बाह्ये वृत्तं षोडशभिर्दलैः ॥ १६ ॥
विलिखेत्कर्णिकामध्ये षट्कोणमतिसुन्दरम् ।
ततः संपूजयेत्पीठं नवशक्तिसमन्वितम् ॥ १७ ॥
जयाख्या विजया पश्चादजिता चापराजिता ।
नित्या विलासिनी दोग्ध्री अघोरा मङ्गला नव ॥ १८ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

पाणिना, रमणाङ्कस्थां रतिं सम्यक् समर्चयेत् ।
ऐशाने पूजयेत्सम्यक् विघ्नराजं प्रियान्वितम् ॥ २९ ॥
सृणिपाशधरं कान्तावराङ्गस्पृक्कराङ्गुलिम् ।
माध्वीपूर्णकपालाढ्यं विघ्नराजं दिगम्बरम् ॥ ३० ॥
पुष्करे विलसद्रत्नस्फुरद्रत्नकधारिणम् ।
सिन्दूरसदृशाकारामुद्दाममदविभ्रमाम् ॥ ३१ ॥
धृतरक्तोत्पलामन्यपाणिना तु ध्वजस्पृशम् ।
आश्लिष्टकान्तामरुणां पुष्टिमर्चेद्दिगम्बराम् ॥ ३२ ॥
कर्णिकायां, निधी पूज्यौ षट्कोणोभयपार्श्वयोः ।
अङ्गानि केसरेष्वेताः पश्चात्पत्रेषु पूजयेत् ॥ ३३ ॥
अनङ्गकुसुमा पश्चादनङ्गकुसुमातुरा ।
अनङ्गमदना पश्चादनङ्गमदनातुरा ॥ ३४ ॥
भुवनपाला गगन–वेगा चैव ततःपरम् ।
शशिरेखा गगन–रेखा चैवाष्टशक्तयः ॥ ३५ ॥
पाशाङ्कुशवराभीतिधारिण्योऽरुणविग्रहाः ।
ततः षोडशपत्रेषु कराली विकरालयुमा ॥ ३६ ॥
सरस्वती श्रीदुर्गा च लक्ष्मीश्रुत्यौ स्मृतिर्धृतिः ।
श्रद्धा मेधा मतिःकान्तिरार्या षोडश शक्तयः ॥ ३७ ॥
खड्गखेटकधारिण्यः श्यामाः पूज्याश्च मातरः ।
पद्मादृद्दिक्स्मरव्यवर्त्याः शक्तयः परिवारिताः ॥ ३८ ॥
प्रथमाऽनङ्गरूपा स्यादनङ्गमदना ततः ।
मदनातुरा भुवन–वेगा भुवनपालिका ॥ ३९ ॥

सव्यहस्ते धृतं, वामहस्तेनोत्पलकुड्मलधारिणी [illegible] [illegible] [illegible] । विघ्नराजं-पुष्करे [illegible] । [illegible] ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

[illegible] । दृष्टिं [illegible] । [illegible] ॥ ३२ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

[illegible]

शालिपिष्टमयीं कृत्वा पुत्तलीं मधुगन्धिनाम् ॥ ४७ ॥
जप्त्वा प्रतिष्ठितप्राणां पूजयेदर्चयामरे ।
वशं नयति राजानं नारी वा मन्मथेव या ॥ ४८ ॥
कण्ठमात्रोदके स्थित्वा वीक्ष्य तोयगतं रविम् ।
त्रिसहस्रं जपेन्मन्त्रमिष्टां कन्यां लभेन्नरः ॥ ४९ ॥
अन्नं तन्मन्त्रितं मन्त्री भुञ्जीत श्रीप्रसिद्धये ॥
लिखितां भस्मना मायां समाध्यां फलकादिषु ॥ ५० ॥
तत्काले दर्शयेत्तस्याः सुखं सूयेत गर्भिणी ॥ ५१ ॥
शक्त्यन्तः स्थितसाध्यकर्मसहितं षट्कोणगं शक्तिभि-
र्बीजैः कोणगतैर्युतं हरिहरैर्वर्णैः कपोलार्पितैः ।
पश्चात्तैः पुनरीशुलैर्लिपिभिरप्यावीतमिष्टार्थदं
यन्त्रं भूपुरमध्यगं त्रिगुणितं सौभाग्यसम्पत्प्रदम् ॥ ५२ ॥

स्त्रियास्तु वैपरीत्यम् । *भस्मनेति* यागभस्मना कुर्यात् इति ज्ञेयम् । पुत्रफलसाधनार्थं फलकसम्भस्मनेत्यर्थः क्षिप्तार्थं प्रोक्तनिवायाम् । तदुक्तं *नारायणीये* "भस्मना लिखितां हल्लेखां शक्त्यैवमनी"ति ॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥

त्रिगुणितं यन्त्रमाह *शक्त्यन्तरिति* एवं भूतं त्रिगुणितं यन्त्रं सौभाग्यसम्पत्प्रदमिति स्वयः । कीदृक् तत् ? षट्कोणगं—अन्तःस्थिते त्रिकोणे शक्त्यन्तः शक्तिबीजमध्यस्थितम् । साध्येति—साधककोणस्थकम् । साध्यसाधककर्माणि यत्र तत् । तत्र प्रयोगः । "देवदत्तः यज्ञदत्तं वशी कुरु कुरु" इति । तदुक्तं *प्रपञ्चसारनिबन्धे* "त्रिकोण साध्यं द्वितीयाग्ने षष्ठ्यन्तं साधकं तथा । कुरुद्वयं च तन्मध्ये" इति । तत्र शीर्षकभागे साध्यनाम । चतुर्थं स्वरभागे साधकनाम । तयोर्मध्ये साधकोर्ध्वे कर्म लिखेत् । तदुक्तं *संहितायाम्* "बिन्दुरेफभागे तु साध्यनामाक्षरं लिखेत् । तृतीयस्वरभागे तु साधकस्य वशं कुरु ॥ साध्यस्योपरि संदृष्टं विलिखेत्सर्वसिद्धये" इति । *आचार्याश्च* "साध्यतद्वर्णद्वयवाचः हल्लेखायाः कपोलयोः । अधरे साध्यनामार्णं साधकस्योपरि लिखेत् ॥ अन्तरालविधिवोः कर्म साधकार्थं समालिखेत्" इति । अनेनाऽर्धं वृत्तान्तः शक्ति लिखेदित्यनुक्तम् । *अन्यत्रापि* "हकारबेष्टितां कुर्यां"दिति । *षट्कोणगमिति*—त्रिकोणाग्रभागेषु । *शक्तिभिरिति* बहुवचनं कपिञ्जलाधिकरणन्यायेन त्रित्वे पर्यवस्यति । तेन त्रिभिः शक्तिबीजैर्युतम् । आवरणं च गण्डद्वयलिखितहकारवर्गबहिर्भागे । तदुक्तं "कोणाग्रेषु परं लिखेत्" इति । *आचार्याश्च* "शक्त्यादिः साध्य मिन्द्रानिलनिर्ऋतिगबीजानुत्रिपुरेनेत्यन्ति । तत्रावरणमित्यपि । एकैकस्य रेकार्धेन सप्त बीजं प्रदक्षिणेऽन्यस्याधोनीत्वा तदीकारार्धं कल्पयेदिति । तदुक्तं *संहितायां* "स्थानत्रयेऽपि यत्नस्तु कथ्यते सिद्धिदायकः । तदीकारार्धं प्रादक्षिण्येन वेष्टयेत् ॥ अथ स्वस्तिकत्रयं चास्य मायार्धेन च वेष्टयेत् । अन्योन्यकलनारम्यः शक्तिबन्ध उदाहृत" इति । कोणगतेषु षट्त्रिकोणान्तः कोणेषु ह्रीं लिखेत् । *तदुक्तं* त्रिकोणस्यान्तरालेषु मायमेव सवि न्दुकमिति । कपोलार्पितैर्हरिहरौ वर्णैस्तालक्षितम् । कपोलयोस्त्रिकोणपार्श्वयोर्हरिहरस्येकत्र हर हस्त्वत्र च । केचन द्विहहस्याहुः । तत्र मानाभावात् । तथा च *संहितायां* "प्रत्येककोणपार्श्वेषु हयमौ च हराक्षराणी"ति । *पश्चात्* तदनन्तरं वैर्हरिहरैः ईयुतैः । एतेन हरि ईं हरीं स्वक्षरैरावृतम् । तदुक्तं *संहितायां* "पुनरेतद्रूपोत्संस्थे पूर्वे चैव सविन्दुकम् । हरं नेत्रेदूपेशद्यं वृत्तं कुर्यादहिर्लन" इति । *लीलाभ्योऽपि* हवर्णं हकारादीन् क्षान्तवर्णा

बीजान्यः स्थितमवापरमाद्यमाद्यमायामायामध्ये-
बीजं बहिर्पुरद्वये वसुपुरे स्वाख्याक्षरबीजत्रयम् ।
स्वाख्यामाद्यमाद्यमी लिखेत् तु हिद्वे वावस्त्रगडंबहिः-
षट्कोणेन्दुवल्लिखितिलिखितिलिखितं मुद्राख्यं मुवः ॥ ५१ ॥

इति ॥ आचार्यास्त्व "अत्र समादिरिति । अपरस्तात्पर्यातु॰ अत्र हेतुमी बोजमाहुः । इति ई इति । लिपिभिरक्षरादि-अक्षरात्मकैः अभिन्यस्य बीजं प्राप्यते । आचोर्य-देहित, भूपुरमध्ये-मन्हदिपुरे लिखेदित्यर्थः । अपरस्तात्पर्यातु॰ इत्येतादृशमुक्तं पुनरावृत्तम् ॥ ५१ ॥

षट्कोणं मध्यमाद् बीजामध्ये॰ इति इदं षट्पुरमिति ज्ञात्वा लिखेदिति तद्वदयः । बीजम्, अत्र ? बहिर्पुरद्वये-सद्यास्त्वमिति लिखेत् त्रिकोणद्वये स्वर्गेरनुपरिमाणं पूर्वं कृत्वा प्रावरणम्, प्रमाणपूर्वकं तदन्वयोः सूत्रमध्यस्य सुप्रतिष्ठितमार्गेण सूत्रेण आवरणं कुर्यात् । एवं कृते आनन्दमपुरं लिखयते । पूर्वाङ्गमध्ये दक्षिणमध्यमद्वये च दक्षिणोत्तरं सूत्रमपमध्यतस्व प्रावरणस्य प्राग्रे सूत्राणि निपात्य दक्षिणमध्यमद्वयोरनयोः निर्दिष्ट् सूत्रपुरमात्रमारभेत । पूर्व, प्रावरणस्य दक्षिणाग्रे सूत्राणि निपात्य पूर्वोदिग्मध्यमद्वयोरनयोः निर्दिष्टपुरमात्रमाथ, भेत् । प्रावरणं कृते च भागेनैव । एवं कृते षट्कोणं बहिर्पुरद्वयं जायते । तन्मध्ये शक्तिबीजं लिखेत् स्वाख्यमार्गमध्ये तत्र । स्वाख्यस्य नाम बीजमार्गमध्यमयं च पूर्ववत् । तत्र-षट्कोणे ।
तत्र षट्कोणान्तराले पूर्वं वह्नि॰ षडक्षराणि जपेत् प्रत्येकं वह्निः बीजाद्यैर्लिखेत् वेदमं तदन्तराले एवं वह्निः कामबीजेन्दुनीर्ष वेदम् । एवं षडक्षरमन्त्रैर्वेदं बदनं भवति ।
तदुक्तं, अपरस्तात्पर्यात्॰ "तत्र आचार्येण षट्कोणे मूलेनेत्याहुतिः । पूर्वमन्त्रत्रयात्ताम एव सी॰ बीजमप्येव । तत्स्ताते आचार्येन्येति । अनुक्तं॰ "पुटितं बहिर्माला च मध्ये शक्ति लिखे॰ त्येव । इत्यावेष्टनं कृत्वा बहिः शक्ति तु पश्चात् ॥ विलिख्य बहिर्मन्त्रम् बीजैर्यं कामा॰ क्षरमिति ॥ अचार्याः अपि॰ "इत्याद्या सप्तक्षराः स्वपूर्वान्तर्मत्र्यम् । तदहिः मायामाया कामाख्यं सहदिन्दि ॥ अतोऽत्र पूर्वान्ते च शक्तिबीजं विलिख्य षडाद्यक्षरबरेतन्त्र सषट्केषु षट्सु कोणेषु आचार्यामलयम् । अत स्वाख्यामाद्यैत स्वाख्यमायममत्रमाद्यन्तु॰ बन्धने । आचार्याः पूर्वमुक्तं शक्तिबीजमात्रम् । अनुक्तं "षट्" कोणद्वये बीजमध्ये लिखं लिखेत् । शक्तिबीजमाद्यमाद्या मन्त्रमं स्वाख्यमाद्यमन्" इति । अविमेदिति पुरा पूर्वा । सा च स्वाख्यामायमद्यपदिवसमतो तत्र स्वाख्य सविन्दुः मध्यमाद्ययुत्तमेन स्वि॰ मती, मध्ये बीजमत्र -बीजान्ते तु कर्णमध्यकोणद्वये स्वाख्यमायमसि सविन्दुमि बीजि बीजानि लिखेत् । तत प्रादक्षिण्येन विप्राणं अयोध्यकोणद्वये स्वाख्यमायमसि सविन॰ र्गीणि लिखेत् । अनुक्तं "षट्" कोणेषु बदसु च । कर्णभागे सविन्दुमि बीजि बीजानि स॰ र्गि सेन् ॥ स्वाख्यपदमायुक्तायेनमथोत्तम तु तान्यपि । विलिख्य मयसिर्गोणि कर्णे सत बसंलि लेत्" इति । कर्णे लिखेत् कोणान्तराले हिमिति लिखेत् । अतरिक्षत्रयगणते॰ गणमध्येन षट्कोणकोणान्तर्गतमुच्यते । तेन पूर्ववत् इति हिमान्तर्गतं लिखेत् । अवहिः षट्कोणाग्रेषु । षड्भिर्नामाद्यैरनुवर्गमित्यः । तत्र बहुमाध्यौत्येनावप्यमयासौ षड्गुणमप्येति बदनि । तैरेकामक्षिप्रमक्षिमात्यविलिखितो मध्यमः । अतश्च्यताते । "पुर्वकारक्षितान्तरालेषु बहिस्तुरगान्तरम् । लिखामिलिखित्तान्निवेशु बाह्याः बाह्यामिलिखतत्" इति । अविहिताया, अपि "पूर्ववत्यवत्यन्तु कार्योऽलंकारमत्रतत्" इति । अन्यत्रापि-अन्यत्रयुक्तम्यसपत्रयो दलैकाक्षरिवद्धमत्रिवमेवत्म् । मुदिमाद्य मुद्राख्यनित्यम्ये स्वाख्यमिलिखाङ्गोवत्यो भवति । तत्र प्रकार: । स्ववामेतेन तर्जन्यं प्रदक्षिणीकृत्यानयनोपो बीत्या मुद्रान्तरितबीजम्

चिन्तामणिनृसिंहाभ्यां समन्तात्कोणमिदं लिखेत् ।
यन्त्रं षड्गुणितं दिव्यं वदतां सर्वसिद्धिदम् ॥ ५४ ॥
बीजं स्याद्वह्निभिन्नं गुरुयुगद्वन्द्व तयोः कोणगं
दौर्गं बीजमनन्तरं लिपियुगैरावद्धगर्भं लिखेत् ।
गायत्र्या रविशक्तिभिश्च दलितं त्रिष्टुप्पूर्वं ततो-
र्वीतं मायया धरापुरयुगे सन्निहितचिन्तामणिम् ॥ ५५ ॥
मन्त्रं दिनेशगुणितं प्रोक्तं रक्षाप्रसिद्धिदम् ।

ईशानादेन वर्णीयात् । मध्यदानविरचने मन्त्रन्ये । सप्तमु-न अौ बीजमिन्नमात् । ... र्ण० "षट्सु कोणान्तरेषु द्वहेवात्तद्ध्माभिनेत्" इति । तद्गुणानन्तोऽसि । लिपि... रिति साधारणोक्तौ क्रमेण व्युत्क्रमेण च वेष्टनम् । *नरसिंहाचार्याः* "वर्णः क्रमशः... गुणाः । तद्बहिः प्रतिलोमाक्षरेणि" । *संहितायामपि* "अनुलोमेन मातृकामन्त्रे ... तन्तुवत्सान्तमन्ततः विलोमेन च मातृकेण्"ति । *भुजंगप्रयाताकारे* ... वेष्टयेन । *तदुक्तमाचार्यैः* "ततो विदर्भितं भूबिम्बद्वयमाभिर्भिन्दि"ति ॥ ५३ ॥

चिन्तामणिनृसिंहाभ्यामिति । ईशानादिकोणक्रमः । तेन द्विकोणे नृसिंहबीजं, ... कोणे चिन्तामणिबीजं बीजम् । *तदुक्तं* "मध्ये दिक्षु च नृसिंहाणौ चिन्ता रत्नानि... मिति" । *विभेदवागमुक्तेश्शिवागमूर्तिसंहितायाम्* "ततः कोणेषु सम्पिन्दु विलिख्य ... लिख्" ति । *आचार्यैश्च* "बहिः षोडशपुष्पाङ्कमि"ति ॥ ५४ ॥

अथ द्वादशगुणितं यन्त्रमाह *बीजमिति* । वह्निरग्निः गुरुयुगं षट्कोणे तद्द्वन्द्वं द्वादशको... णे । क्वचित् गुरुगुणद्वन्द्व इति पाठः । अत्र गुरुः छन्दः तस्य युगानि षट् तद्द्वन्द्वं द्वादशकोणे... तत्र पूर्वोक्तप्रकारेण षट्कोणे कृते तत्रोत्तरयोर्मध्यपोर्दक्षिणोदग्गतं सूत्रमास्फाल्य तदग्... सूत्रमवष्टभ्य वृत्तार्धपरिमाणेन सूत्रेण मत्स्यचतुष्टयं दद्यात् । तत्र दक्षमत्स्यद्वये उत्तरमत्स्य... द्वये च पूर्वप्रत्यग्गतं सूत्रद्वयमास्फाल्य दक्षोत्तरसूत्रस्याग्रे सूत्रादि निधाय उत्तरमत्स्ययो... स्तिर्यक् सूत्रद्वयमास्फालयेत् । पुनर्दक्षोत्तरसूत्रस्य द्वितीयाग्रे सूत्रादि निधाय दक्षमत्स्यद्व... दयोस्तिर्यक् सूत्रद्वयमास्फालयेत् । दक्षोत्तरसूत्रं मार्जयेत् । एवं द्वादशकोणे कृते बीजे अग्नि... बीजं साध्यसाधककर्मसहितं पूर्ववदालिख्य सप्तव्याहृतिभिर्विलोमाभिरावीतं कुर्यात् । *... संहितायां* "वेष्टयेत्प्रतिलोमतः । सप्तव्याहृतिभिर्मन्त्री"ति । *आचार्यैश्च* "तानि प्रवे... च प्रतिलोमव्याहृतिभिरन्तरस्यामिति" । पद्मपादाचार्यैर्व्याख्यातं "सप्तव्याहृतिभिरि... *कोणगमिति* । द्वादशसु कोणेषु दुरिति दुर्गाबीजमालिख्य अन्तरे कोणान्तरालमार्गे... इति लिखेत् । तदुक्तं *संहितायाम्* "दुराख्यकं द्वादशारे सबिन्दुन्दुर्गमेव चे"ति । *आचा... र्यैश्च* "कोणान्तरं बीजकमि"ति । *तथा* "रविकोणेषु दुरन्तां मायां विलिखेद्यत्र बिन्दुनवी... मि"ति । *नारायणीयेच* "अग्निमन्त्रबीजं शिवमन्तं वामि"ति । अर्थेक्षिनार्थंप्रोलनिकाय... दिकसूक्तम् । काश्यप ऋषिः गायत्रीछन्दः दुर्गादेवता । अष्टपत्रे कमले दूर्वाश्यामां त्रिनेत्रां शूलबाणखड्गचक्रशङ्खखेटधनुः कपालानि दक्षिणाद्य. क्रमेण धारयन्तीं ध्यायेत् । दूर्वा... तिलैर्होमः । पूजादिकं वनदुर्गावज्ज्ञेयम् । *गायत्र्याः* । प्रसिद्धायाः । लिपियुगैरक्षरयुगै... राबद्धगर्भं-प्रत्येकं कोणपार्श्वयोर्विलोमतः गायत्र्यक्षरस्य द्वितयं लिखेदित्यर्थः । नियमित... पृथक्करणेन चतुर्विंशतिरक्षराणि । "दद्यादि" पूरण" इति पिङ्गलसूत्रात् । यत्*संहितायां* "द्वन्द्वशो विलिखेद्वर्णान् गायत्र्यास्तु विलोमतः" इति । *आचार्या अपि* "गायत्रीं प्रति... लोमतः प्रविलिखेद्द्वन्द्वशः कपोलमि"ति । गायत्रीं द्वाविंशे वक्ष्यति । रविशक्तिभिः कोणा... प्रबहिःस्थापितद्वादशशक्तिबीजैः । बद्धनिवरम् । अत्रापि पूर्ववद्वेकान्तरितत्वेन बन्धनम् । यत्...

सर्वदेवेश्वरमयं सर्वाङ्गसुन्दराकारम् ॥ ५६ ॥
[illegible] स्वरूपमनुं प्रपञ्चे [illegible] मायाम् ।
[illegible] यदिदं [illegible] पुनरपि भुविसुदाज्ञारम् ॥ ५७ ॥
[illegible] प्रविभिन्न हानि [illegible] तामेव विभिन्न भूयः ।
[illegible] सर्वं [illegible] महताम् ॥ ५८ ॥
[illegible] कुलजिता [illegible] ।
[illegible] साधनम् ॥ ५९ ॥
[illegible] भागेन [illegible] ।
[illegible] मन्त्रवित् ॥ ६० ॥
[illegible] साधकः ॥ ६१ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible] विभ्रती
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] पीठे [illegible] यजेत् ॥ ६३ ॥

[illegible] ॥ ५६ ॥ ५६ ॥

[illegible] । सप्तम्यां [illegible] ॥ ५७ ॥

[illegible] ॥ ५८ ॥

[illegible] ॥ ५९ ॥

[illegible] ॥ ६० ॥ ६१ ॥

[illegible] ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

[illegible] पञ्चैते वर्णेन्दुयुक्ता यथा पुनः ।
[illegible] देवदेव पूर्वाः वक्त्रेषु मातरः ॥ ७४ ॥
[illegible] महात्मनः ।
[illegible] ॥ ७५ ॥
[illegible] श्रीकण्ठाद्यैव [illegible] ।
[illegible] पञ्च च विज्ञाता मुद्राम्बुधिम् ॥ ७६ ॥
[illegible] दुरितानलकोटिभाः ।
[illegible] ॥ ७७ ॥
पूर्वया चोदयाचत्वे [illegible] पुरोदिताः ।
[illegible] ॥ ७८ ॥
[illegible] च कृताः ।
[illegible] महात्मनाः ॥ ७९ ॥
[illegible] चाङ्कुशम् ।
[illegible] पूर्वमेतुल्या [illegible] चाङ्कुशाम् ॥ ८० ॥
[illegible] ।
अथेद्दलीनी नियतं दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ ८१ ॥
[illegible] बिन्दुसंयुक्तो माया [illegible] ।
[illegible] ॥ ८२ ॥
[illegible] पूर्वमुक्ताः [illegible] मता ॥ ८३ ॥
[illegible] ।
[illegible] भुवनेश्वरी ताम् ॥ ८४ ॥

[illegible] ॥ ७४ ॥ ७५ ॥

[illegible] ॥ ७६ ॥ ७७ ॥
॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

[illegible] इति । [illegible] बिन्दुर्बिन्दुयुक्तेन [illegible] । [illegible] । प्रथमबीजस्य "पाशम्" इति नाम । [illegible] "अङ्कुशम्" इति । [illegible] मुनिभिः । [illegible] । [illegible] इति । [illegible] । विनियोगोक्तिः । [illegible] पूर्ववत् ॥ ८२ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] परमगुरवः । प्रयोग-स्तु-"आं ह्रीं क्रौं [illegible]" इत्यादि । [illegible] ॥ ८३ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] पूर्ववत् ॥ ८४ ॥

हविष्यभुग् जपेन्मन्त्रं तत्त्वलक्षं जितेन्द्रियः ।
तत्सहस्रं प्रजुहुयाज्जपान्ते मन्त्रवित्तमः ॥ ८५ ॥
दधिक्षौद्रघृताक्ताभिः समिद्भिः क्षीरभूरुहाम् ।
तत्संख्यया तिलैः शुद्धैः पयोक्तैर्जुहुयात्ततः ॥ ८६ ॥
हृल्लेखाधिष्ठिते पीठे नवशक्तिसमन्विते ।
अर्चयेत्परमेशानीं वक्ष्यमाणक्रमेण ताम् ॥ ८७ ॥
हृल्लेखाद्या यजेदादौ कर्णिकायां यथाविधि ।
अङ्गानि केसरेषु स्युः पत्रस्था मातरः क्रमात् ॥ ८८ ॥
इन्द्राद्याः पुनः पूज्यास्तेषामस्त्राणि तद्बहिः ।
एवं संपूजयेद्देवीं साक्षाद्वैश्रवणो भवेत् ॥ ८९ ॥
दृश्यते सकलैर्लोकैस्तेजसा भास्करोपमः ।
अनेनाधिष्ठितं गेहं निशि दीपशिखाकुलम् ॥ ९० ॥
दृश्यते प्राणिभिः सर्वैर्मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।
सर्षपैर्लवणसंमिश्रैराज्याक्तैर्जुहुयान्निशि ॥ ९१ ॥
राजानं वशयेत्सद्यस्तत्पत्नीमपि साधकः ।
अन्नपानमहोमेन श्रीमान्पद्मुताञ्जयेत् ॥ ९२ ॥
राजवृक्षसमुद्भूतैः पुष्पैर्हुत्वा कविर्भवेत् ।
अरोगी तिलहोमेन घृतेनायुरवाप्नुयात् ॥ ९३ ॥
प्राक्प्रोक्तान्यपि कर्माणि साधयेत्साधकोत्तमः ॥ ९४ ॥
मालिन्याद्दिगणार्णाग्युदस्य पाशादिकं ङयवार्ं

तत्त्वलक्षं—चतुर्विंशतिलक्षम् । तदुक्तमाचार्यैः "जपेच्चतुर्विंशतिलक्षमेनं मुक्तिप्रदामन्त्रवरं यथावद्" इति । हविष्यभुक्—जितेन्द्रिय इति पुरश्चरणधर्मोपलक्षणम् । तत्सहस्रं—चतुर्विंशतिसहस्रं, प्रत्येकं [illegible] । [illegible] । तदुक्तमाचार्यैः "[illegible]" [illegible] । [illegible] मूर्तिका ॥ ८६ ॥

क्षौद्र—मधु । क्षीरभूरुहामिति । [illegible] ॥ ८६ ॥

हृल्लेखाधिष्ठिते । भुवनेशीबीजे । [illegible] । [illegible] ॥ ८७ ॥

[illegible] ॥ ९० ॥

[illegible] ॥ ९१ ॥

[illegible] इति ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

[illegible]

कोष्ठेष्वष्टमनून् परेषु विलिखेद्दर्णान्मन्त्रप्रथम् ।
मध्यूर्ध्वपरपद्‌मयुग्मयतरान् व्योमासनानर्गले-
ष्वालिख्यान्तजलाधिपादिगुणशः पङ्क्तिद्वयं तारवम् ॥ ९१ ॥

"कर्णिकेमिन्द्रा मध्यादिदृगाद्भूम्यादयेदिवे । चतुरस्राको पूर्वे पश्चिमे वनमित्रयाम" । तत्र प्रागुक्तवत्कोणचिन्हा पूर्वं चतुरस्रं प्रागुदगग्रभूयोरेखं कृत्वा तत्र कोष्ठपूर्वमानेन चतुर्मध्यमागुरस्यमुने कुर्यात् । द्वयोर्द्वयोरन्त्योः सूत्रद्वयाद्विगतकोणं पूर्ववन्निर्भेदि चतुरस्रं आवने । तन्मध्ये द्वारशोभामित्युक्त्वा वर्तनं कृत्वा बाह्यांशद्वारं कुर्यात् । सर्वत्र द्विकोणरात्मकं । एवमष्टौ [illegible] कोणवत्यालिख्य मध्ये वृत्तं कृत्वा तत्र पाशादि प्रागादिमालिख्य चतुरस्रद्वारमध्ये सन्धिषु वृत्तं कृत्वा तदष्टकोणेषु पूर्वादिक्रमेण भागेनाग्निविदिक्कोणेषु वह्निः शिवाख्यवायूनालिख्य मध्ये मध्यभागे नेत्र द्विकोणेष्वष्टमालिखेत् । तदुक्तं "पद्मकोणेषु विलिखेत् पद्मानि यथाक्रमम् । अष्टोनामुद्धवाख्यं अष्टेषु अष्टनिजमः" ॥ कथवाप्यन्तर्मध्ये नेत्रं लिखेद्धुध । चतुरिन्द्रकोणेषु चतुर्थं लिखेत् त्रिपेन इति । तदुक्तं- पद्मकोणेषु वारुणादक्षरमयादि विलिख्य पुनः बाह्यमन्धिषु वृत्तं कृत्वा तदुपरिष्टात् कोष्ठे कामित्यक्षरमालिख्य वह्नितादवरिविमन्धिषु वृत्तं कृत्वा तदुपरिष्टात् षोडशकोष्ठे मातृकार्णं षोडशस्वरं विलिखेदित्यनेन पूर्वोक्तमेव इति । केवल मध्ये चतुष्पद्मान्तर्वर्तिसन्धिषु वृत्तद्वयमवान्तरिक्ता वह्नितादवरिविमन्धिषु पाशादि द्वे वारयन्ति । तत्र कोष्ठेष्वष्टमार्गे विलिखेदित्याहुः । कश्चित्तु- चतुरस्रवारामध्योत्तरमुनि वृत्तमेकं, वह्नितादवरिवि सन्धिषु च द्वितीयं, वृत्तं वारयन्ति । तदन्तरालमध्ये, ओतप्रोत मध्ये कालिकेयाद् । कर्णिकायुग्मध्ये चतुरस्रकोणमाशारदकोष्ठानां पृथक्स्वाच । किन्तु पूर्वोक्तं वृत्तद्वयान्तरमध्यमकोष्ठेषु द्वारमालिख्य । तदन्ता विधा नहि ओदन्ताद्येष्वक्षरमाह इति । मातृकामत एवमेव वृत्तं कल्पनीयम् वर्णं विद्यादन्य पुष्पकर्णिकाकर्णं मन्त्रे दैवाद्रीकरमात् । अतो वरणमार्गमावृत्य विचार्याऽनुसरणमेव श्रेयः । तत्परम् अष्टपूर्वेत्यालिख्य कोष्ठेष्वष्टपुनर्णमालिख्य केसराणां मध्ये विलिखेदिति संवन्धः । अथो स्वराणां नपुंसकव्यतिरिक्तानां, नपुंसकव्यतिरिक्ताः पूर्वोत्तर दक्षाकृतेन प्राप्यते । पूर्ववद्‌दृष्टम् अ आ इ ई उ ऊ । अवरवद्‌दृष्टम् ए ऐ ओ औ अं अः । पुनः द्वात्स्वरानूष्मकोष्ठ आसना विपरिते ते व्योमासनाद्यामिति बहुव्रीहिः कार्यः । तास्वा स्वासना त्रिपतिरिन्धिकोशाः । वर्गेषु इत्यन्ताविशारदि पूर्वक्रिया दे-ग्रन्थ-मध्य-रचितवक्त्रेण पङ्क्तिद्वयं लिखेत् । इमानि सर्वाणि सविन्दूनि । तत्र तेषामक्षरः । पूर्वाशायां वर्हितरेखासन्धिवृत्तं वृत्तमारभ्य तस्या हं हां हिं इत्यर्णान्तमालिख्य पुनर्दक्षिणरोखाय-मारभ्य ह्रीं हुं हूं इति वृत्तान्तमालिखेत् । एवं आग्नेयदिक् भवति । तदुक्तं "आये रवलवरादर्णं बिन्दुव्योमान्वितं कुरु । तद्वोमध्यरसंयुक्तं क रू रु रू विसर्जनम् ॥ एवं द्वादशधा तत्र चतुर्थं कुरु सुन्दरि ॥ वृत्तादिवपुरोभागे लिखेद्दर्णमन्त्रं प्रिये ॥ प्रमार्ध-त्रिकं पूर्वमुक्तं लिखेदुत्तरतः प्रिये ॥ द्वितीयं पूर्वमुक्तं तु लिखेद्‌दृशितं सुधीर्भिषक् ॥ मार्गान्तरां दक्षिणतो वृत्तमारभ्य ठं ठां ठों इत्यर्णान्तमालिख्य पुनस्तदुत्तरोभागमारभ्य ठौं ठं ठः इति वृत्तान्तमार्गेऽलिखेत् । तदुक्तं "तृतीये पश्चिमे भागे तथा दक्षिणतो लिखेत् । पश्चिमार्गके तद्वत्पश्चिमे वृत्तान्तकम्" इति । एवमाग्नेयवायव्यायां पूर्वतः पूर्ववत् दं दां दिं इत्यालिख्य पश्चिमतः पूर्ववत् दीं दुं दूं इति लिखेत् । तदुक्तं "भूयं दिवादंशोजातो तत्र वायु नियोजयेत् । अरण्यार्गलायां त्रितयमथो पूर्वं तु आलिखेत् ॥ तथा पश्चिमतोऽक्षरम् त्रिकं सविलिखेत्प्रिये" इति । एवं वाय्वर्गलायां पश्चिमतः पूर्ववत् दं दीं दों इत्यालिख्य पूर्वतः पूर्ववत् दौं दं दः । इति लिखेत् । तदुक्तं "मातरार्गलके तद्वत् लिखेद्दक्षिणतयविम् !

कोष्ठेष्वष्टसु नादमाममसहितां गुप्मरयरामतां
मायां केसरशिम्ब्रमेषु विलिखेन्मूलं शिवद्दलिकमात् ।
त्रिःपाठात् कुशयोर्दिलिखेत् लिपिभिरावीतं कमाद्रुम् क्रमात् ।
पद्मग्मोन मन्त्रेन पङ्कजमुखेमावेष्टितं तद्बहिः ॥ ९१ ॥

[illegible]

घटार्गलमिदं यन्त्रं महिमनां प्राभृतं मतम् ।
पाशाङ्कुशशक्तिकन्दर्पकामरामा[illegible]विराङ्कुशाः ॥ ९७ ॥
प्रथमोऽष्टाक्षरो मन्त्रः ततः कामिनि रञ्जिनि ।
स्वाहान्तोऽष्टाक्षरः सद्भिरपरः परिकीर्तितः ॥ ९८ ॥
ह्रीं गौरि रुद्रदयिते योगेश्वरि प्रथमं पदम् ।
द्विठान्तः षोडशार्णोऽयं मन्त्रः सद्भिरुदीरितः ॥ ९९ ॥

[illegible]" इति। [illegible]पर्यन्तेन। [illegible] अथोमुख-पद्मवदनेन आवेष्टितम् आप्नोति-[illegible] (१) [illegible]। अष्टार्णं मन्त्रमाह [illegible]। पाशाम्-आं, कन्दर्पः-कामबीजम्। इन्दिरा-श्रीबीजम्। अङ्कुशः क्रों, भवति [illegible] [illegible]। [illegible] वर्णादिकं यथा-"[illegible] समुदीरिता। एतद्यन्त्रं [illegible] सर्वेशाङ्कमित्यत्रे ॥ [illegible] देवीं पाशाङ्कुशधनु शरान्। बिभ्रतीं [illegible] कुचालोहरि मारयेत् ॥ [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] यथाकृति। [illegible] [illegible] तु [illegible] इति। द्वितीयमष्टाक्षरमुद्धरति [illegible] भवति [illegible] मन्त्रः। [illegible] वर्णादिकं यथा- "अस्य संमोहनतन्त्रो [illegible] देवता। [illegible] बाहु [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सुभूषणाम्। [illegible] [illegible] भजत् ॥ [illegible] (प्रकार) [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] सर्वं मोहयन् भजत् ॥ [illegible] त्रिकोणके। [illegible] [illegible] ॥ अथ [illegible] [illegible] च मातरः। [illegible] [illegible]"ति ॥ [illegible] "[illegible] लिखितं [illegible]। [illegible] यत्र, [illegible] च, भूर्ज [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] साधकः ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"ति ॥ ९६ ॥ ९६। ९७ ॥ ९८ ॥

षोडशार्णमुद्धरति-ह्रीमिति। ह्रीं हूं। भवति [illegible] मन्त्रः। [illegible] वर्णादिकं यथा-"[illegible] [illegible]। गौरी [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] भजेत ॥ [illegible] बिभ्रतीं [illegible] [illegible]। [illegible] सर्वभूतां [illegible] गौरीं सदा भजे ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] पीठे पीठशक्तीरिमा यजेत् ॥ प्रभा माया च [illegible] [illegible] [illegible] परा। [illegible] च [illegible] [illegible] [illegible]। गौं गौरि [illegible] कल्पिते ॥ एवं पीठे यजेद्देवीं [illegible]। सुभगायै च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सखी च गौरीत्याप्तु प्रयोदयाम्। [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] यजेत्। [illegible] सखि-[illegible]। सुभगा [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] विलिखेदिति। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]इति। [illegible]-"न यस्ये दक्षिणं [illegible] [illegible]। "[illegible] [illegible] [illegible] च। [illegible] सर्वजगतां [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"ति ॥ ९९॥

(१) "[illegible] [illegible]" इत्यपरः।

लिखित्वा भूर्जपत्रादौ यन्त्रमेतद्यथाविधि ।
धारयेद्वामबाहौ वा कण्ठे वा निजमूर्धनि ॥ १०० ॥
वशयेत्सकलान्मर्त्यान् विशेषेण महीपतिम् ।
नीलपट्टे विलिख्यैतद्गुटिकीकृत्य तन्तुना ॥ १०१ ॥
साध्यप्रतिकृतौ सिक्थनिर्मितायां हृदि न्यसेत् ।
पात्रेऽग्निमधुरापूर्णे निःक्षिप्यैनां विधानतः ॥ १०२ ॥
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्बलिं निःक्षिप्य रात्रिषु ।
मूलमन्त्रं जपेन्मन्त्री नियमष्टसहस्रकम् ॥ १०३ ॥
समाहृताङ्गिनां नारीमाहरेत्स्मरविह्वलाम् ।
भूर्जपत्रे विलिख्यैतद् गुटिकीकृत्य तन्तुना ॥ १०४ ॥
लाक्षया ताम्ररजतकाञ्चनैर्वेष्टयेत्क्रमात् ।
तत्कुम्भे न्यस्य सम्पूज्य यथावद्भुवनेश्वरीम् ॥ १०५ ॥
संस्पृश्य तज्जपेन्मन्त्रं दिवाकरसहस्रकम् ।
अभिषिच्य श्रियं साध्यं बध्नीयाद्यन्त्रमाश्रितम् ॥ १०६ ॥
कान्तिं पुष्टिं धनारोग्ययशांसि लभते नरः ।
भित्तौ विलिख्य तद्यन्त्रं पूजयेन्नित्यमादरात् ॥ १०७ ॥
भूतप्रेतपिशाचास्तं न वीक्षितुमपि क्षमाः ।
तद्विलिख्य शिरस्त्राणे साधितं धारयेद्भटः ॥ १०८ ॥
युद्धे रिपून् बहून्हत्वा जयमाप्नोति पार्थिवः ॥ १०९ ॥

पत्रादिविलिखित्वेति । अनेन पुष्पाद्यौ द्रव्योपचारादिरित्युक्तम् । "पुष्पा... इमे भागे" इत्युक्तेः ॥ १०० ॥

नीलपट्टे विलिख्यैतदिति । समामारक्तादिभिः । *तदुक्तं* "लिखेद्रक्तमारक्त... ॐकृतिमद्भिः संहृत्य" ॥ १०१ ॥

सिक्थं मधूच्छिष्टम् । *विधानतः सम्पूज्येति* इत्यमानसा ॥, गन्धादिभिरि... उक्तं च *नारदीये* "कार्त्तिकाऽश्वयोनिधाम्येनां रक्तपुष्पैः समर्चयेदि"ति । *बलिम्* पायसादिना । व्यस्तरेणैव । *निःक्षिप्येति* । दत्त्वा । मूलमन्त्रं जपेत् आकर्षदिति... रान्तरेण वा । तदुक्तं *नारदीये* "धारयेत्पुरुषो वामे यथा सा न वि... इति ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥

लाक्षेति । पूर्वोक्तप्रमाणैः । *यथावदिति* । न्यासपूर्वमार्गेण ॥ १०५ ॥

तं—कुम्भम् । *मन्त्रमिति* । कलशाख्यम् । *दिवाकरेति* । द्वादश । *... विलिख्येति* । गैरिकया । तदुक्तम्—"गैरिकया लिखेद्यन्त्रं गृहभित्तौ वरानने । ... चैव सर्वं हि ... चैव नानागम् ॥ विलिख्य पूज्यते यत्र सर्वे भूताः सुखोदिता । ... ग्रहास्तस्य ॥ पुनर्यान्ति विकिरम् ॥ राक्षसा दुष्टा दुष्टाः भय ते नस्य कि... न तस्य आयने दुष्टा हिंसको न च बाधकः ॥ ... पिशाचाश्च भूतप्रेतादयः इति ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥

कूर्मस्तदन्त्यो भगवान् खस्त्रीदीर्घतनुस्वरम् ।
संवर्तो भगवान्मायाफडन्तो द्वादशाक्षरः ॥ २ ॥
मुनिरर्जुन आख्यातो विराट्छन्दः समीरितम् ।
स्वरिता देवता प्रोक्ता पुरुषार्थफलप्रदा ॥ ३ ॥
मायाविसर्जितान्वर्णान्मूर्ध्नि भाले गले हृदि ।
नाभिगुह्योरुयुग्मेषु जानुजङ्घापदेषु च ॥ ४ ॥
विन्यस्य व्यापकं कुर्यात्समस्तेनैव साधकः ।
कूर्माद्यैः सप्तभिर्वर्णैः पूर्वपूर्वविसर्जितैः ॥ ५ ॥
द्वाभ्यां द्वाभ्यां षडङ्गानि कल्पयेत्साधकोत्तमः ॥ ६ ॥
श्यामां बर्हिकलापशेखरयुतामाबद्धपर्णांशुकाम्
गुञ्जाहारलसत्पयोधरभरामष्टाहिपान् बिभ्रतीम् ।

स्वाभ्यो विद्यमानोऽपि दोषावहो न । यथा वृक्षादिषु विद्यमाना अपि मन्थवः केषु चिदेव दोषावहाः । केषु चित्तु गुणायैव भवन्ति । यथा "चन्दनस्य त्रयः श्रेष्ठा ग्रन्थिकर्कोटकास्त" इति । यदाहुः "दुष्टोऽस्तु कीलको ज्ञातः सिद्धेस्तु प्रतिबन्धकः । अदुष्टः कीलको ज्ञातः स्यात्सुसिद्धिप्रदायकः" इति । अत्र तु तत्कीलकदोषापहाराय मायाद्वयमहितो मन्त्र उक्तः । तदुक्तमाचार्यैः "तारान्तेऽप्यादावपि मायाबीजं प्रयोजयन् मन्त्री । तेन हि कीलितसिद्धिं भूयादचिरेण मन्त्रविद्यामिति" । *तारायणीयेऽपि* । "फट्तारान्तयोर्देव्या युक्तं तन्मन्त्रं सिद्धिदमिति" । प्रणवो बीजं, माया शक्तिः । हुं बीजमिति पद्मपादाचार्याः । *पुरुषार्थेति* विनियोगोक्तिः ॥२॥३॥

अक्षरन्यासमाह *मायेति* । अनेन दशवर्णानामेव न्यासः । तत्र जङ्घायुग्मादिन्यासद्वयेऽपि एकैकाक्षरन्यासः । *पदेष्विति*—पादयोः ॥४॥

साधकः इत्यनेन व्यापकमायासहितोच्चारणमुक्तम् । षडङ्गमाह—*कूर्माद्यैरिति*। कूर्मश्चकारस्तस्याद्याः ते । बहुवचनमाद्यर्थे, तेन ते प्रभृतिभिः सप्तभिर्वर्णैः । अत्र कूर्माद्यैः सप्तभिर्वर्णैरिति प्रधानेन पूर्वक्रियान्वये प्रकाराकाङ्क्षायामस्माधिकरणन्यायेन द्वाभ्यामित्यस्य पाश्चिकोऽन्वयः । तेन ते च इति हृत् । च छे शिरः । छेक्षः शिखेत्यादि । तदुक्तं *तारायणीये* दशाक्षरमन्त्रमुद्दिश्य—"नवमान्ते वृतीयादिदशाक्षरमक्षरम् । तेनाङ्गानि द्विवर्णानि कर्तव्यान्युपदेशात्" इति । *केचित्तु*—कूर्मश्चकारः स आद्यो येषां तैः सप्तभिर्वर्णैरिति व्याचक्षते । तन्मते मायाविसर्जितानिति पदमनुवर्त्य पश्चाद्विमन्त्रविरहितमेन विसर्जितैरिति कृत्वा प्रकृते योजनीयं, तेन चकारादिफडन्तैः षडङ्गम् । *तदुक्तं कादिमते* । दशाक्षरमन्त्रमुद्दिश्य "विना चतुर्थवर्णादि सप्तभिस्त्वक्षरैरथ । कुर्यादङ्गानि युग्मार्णैः षट् क्रमेण कराङ्गयोरिति" । *संहितायां च* "च छे युगं हृच्छिरस्तु छेक्षो युग्मं शिखा ततः । क्षः खोंयुगं च कवचं स्त्रौ हुमास्त्रयुगं तथा ॥ हूं फे नेत्रे तु विन्यस्य धे फडस्त्रं प्रकीर्तितमि"ति । एतन्मतद्वयमपि गुरुसंप्रदायानुसारेण बोद्धव्यम् ॥५॥

साधकोत्तम इत्यनेन ह्रीमिति कुण्डलिनीबीजस्य पद्दीर्घयुक्तमायाबीजस्य च अङ्गमन्त्रस्य अङ्गमन्त्रेषु योगः सूचितः । अत एव तारायणीये हृदीरितं इत्युक्तिः ॥६॥

ध्यानमाह-*श्यामामिति* । कलापो बर्हः । इदं चक्रपार्श्वायुरलक्षणम् । तदुक्तं *तारायणीये*—"मायूरचन्द्रकाशिखमौलिः किंचळबांशुका । मिहासनस्था मायूरछत्रा बर्हध्वजा-

दलेषु पूजयेद्देवीः श्रीबीजाद्याः सुभूषिताः ।
हुङ्कारीं खेचरीं चण्डीं छेदनीं क्षेपणीं स्त्रियम् ॥ १३ ॥
हुङ्कारीं क्षेमकारीं च लोकेशायुधभूषणाः ।
फट्कारान्तमनो यद्वा कोदण्डशरधारिणीम् ॥ १४ ॥
द्वारस्य पार्श्वयोः पूज्ये हैमवेत्रकराम्बुजे ।
जयाख्या विजयाख्या च किङ्कराय पदं ततः ॥ १५ ॥
रक्षरक्षपदस्यान्ते त्वरिताज्ञा स्थिरोभव ।
वर्माख्यान्तेन मनुना किङ्करं तद्बहिर्यजेत् ॥ १६ ॥
लगुडं बिभ्रतं कृष्णं कृष्णवर्वरमूर्द्धजम् ।
आरण्यैररुणैः पुष्पैरविमुक्तैः सुगन्धिभिः ॥ १७ ॥
पूजयेद्धूपदीपाद्यैर्नृत्यगीतैर्मनोरमैः ।
एवं सिद्धमनुर्मन्त्री नारीनरनरेश्वरैः ॥ १८ ॥
मान्यते वत्सरादर्वाक् लक्ष्म्या जितधनेश्वरः ।
योनिकुण्डं प्रकल्प्याथ कुर्याद्धोमं निजेच्छया ॥ १९ ॥

गोतलामतेऽपि "यजेत्तत्राष्टपत्रेषु पूर्वाद्याश्चाष्टदेवताः । सौम्ये प्रणीतामैशे च गायत्रीं त्रिपूजयेत्" इति । मन्त्रदेवप्रकाशिकारादीनामिदमेव सम्मतम् ॥ १२ ॥

दलेष्विति । एता वक्ष्यमाणा मन्त्रार्णशक्तयः सुभूषिता इत्यस्य व्याख्यानम् ॥१३॥

लोकेशेति । भूषणशब्दोऽत्रवाहनोपलक्षणम्, तेनेन्द्रादीनामिव तासां वर्णायुधभूषणवाहनानीत्यर्थः । उक्तं च *गोतलामते*—"इन्द्रादिलोकपालानां वर्णवाहायुधैः समाः" इति । *मनस इति* । देव्याः । केचनात्र लोकपालतदायुधपूजां च कारयन्ति । तत्कीलमेतद्भूपत्वादिति । अन्ये योषिद्रूपाम्पूजयन्ति । तदुक्तं *गोतलामते*—"योषिद्रूपवत् स्त्रियो मायास्तद्वाह्यावरणे यजेत्" इति । अन्ये तु दलाग्रेषु भैरवानुग्याः मातरः पूज्या इत्याहुः । उक्तं च *गोतलामते* "तद्वाह्ये भैरवानष्टौ षोडशमातृमपि स्थितान्" इति ॥ १४ ॥

द्वारस्य पार्श्वयोः द्वारपार्श्वयोः । "द्वारपार्श्वे स्थिते" इत्युक्तेः । एते मति त्रिपुरे देवतासमानवर्णे च । उक्तं च "आभ्यां समप्रभे" इति । किङ्करमन्त्रमुद्धरति— *किङ्करायेति* ॥ १५ ॥

वर्म हुं । मन्त्रं—फट् किङ्करोनाम देव्याः प्रेष्यभूतो भूतविशेषः । सोऽपि त्रिपुर एव तद्बहिर्भागे ॥ १६ ॥

वर्वरमूर्द्धजम् उद्धुषितकेशं कुञ्चितकेशमिति यावत् । *गोतलामते* विशेषः "प्रेषा सनगमं द्वारबाह्ये त्रिभीरवमपीन्ति । त्वरितामन्त्रसाधी त्वरितागायत्रीं जपेत् । यदाह "त्वरितादेवि विद्महे तूर्णविद्यायै धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात्" गायत्री त्वरितायास्तु प्रजाप्या सिद्धिकारिणी" इति ॥ १७ ॥ १८ ॥

निजेच्छयेति । अनेनेतदुक्तं वक्ष्यमाणप्रयोगेषु कामनाविशेषानुसारात् मधुरं वस्तुत्रयं मधुत्रयवता त्रिमधुरा वा होमस्य, अन्यापि साधनानि । तदुक्तं "मधुत्रयवता सार्द्धं त्रिमधुरा वापाय्युत्तीर्णयो भवति । यावत् संवत्सरं होमं कुर्यात् अभिलषिता मन्त्र इति । अन्यत्रापि—"मधुत्रयवता च सार्द्धं यत्र त्रिमधुराविधिः । आवर्ते नीरव अर्थे विचार्य त्रिमधुरं" इति । एतद्धोमपर्यन्तेन वक्ष्यमाणविभूतिसाधनानि होमः कर्तव्यो भवति शेषम् ॥१९॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वरोगविवर्जितः ।
कृत्याद्रोहमहारोगाञ्जित्वा दीर्घं सजीवति ॥)
अयुतं होमसंख्यास्याज्जपस्तावान्प्रकीर्तितः ॥ २९ ॥
स्नानं तन्मन्त्रितैस्तोयैः सर्वव्याधिहरं स्मृतम् ।
तज्जप्तं चुलुकं तोयं मुखेक्षिप्तं विषापहम् ॥ ३० ॥
आर्ताय भेषजं दद्यान्मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
स भवेद्व्याधिनिर्मुक्तो मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ॥ ३१ ॥
त्रिलोही मुद्रिकानेन मनुना साधु साधिता ।
कृत्या द्रोहादिशमनी सर्वव्याधिविनाशिनी ॥ ३२ ॥
सर्वसम्पत्प्रदा नित्यं सर्ववश्यकरी मता ।
यद्यद्वाञ्छति मन्त्रज्ञस्तत्तदेतेन साधयेत् ॥ ३३ ॥
मध्ये सरोजे दशपत्रयुक्ते मायां लिखेद्वाञ्छितसाध्यगर्भाम् ।
ताराद्विवर्णान्दश मन्त्रपत्रसंस्थान् पद्मकोणबीजं वसुधापुरस्थम् ॥ ३४ ॥
कृत्याद्रोहादिशमनं व्यालचोरभयापहम् ।
विधृतं स्वरितायन्त्रं विशेषाद्विजयप्रदम् ॥ ३५ ॥
तारे हुं विलिखेत्सरोजकुहरे साध्याभिधानान्वितं
मन्त्रार्णान्वसुसंख्यकान्वसुदलेष्वालिख्य तद्बाह्यतः ।
शक्त्या त्रिः परिवेष्टितं घटगतं पद्मस्थमम्भोजनं
यन्त्रं वश्यकरं महारिभयहृत्सम्पत्प्रदं कीर्तिदम् ॥ ३६ ॥
कोष्ठानां शतमेकविंशतियुतं कृत्वा ध्रुवं मध्यतः
साध्याढ्यं स्वरिताक्षिवादि विलिखेन्मायां विना मन्त्रवित् ।

मरत्मात् शत्रून् । *कृत्ये* स्नुहकृतोऽन्नद्रव्यावायेरित्यर्थः । त्रिभिः त्रिभक्तैः ॥ २९ ॥
विषापहमिति । गरुडबीजप्रयोगः ॥ ३० ॥
मन्त्रविदिति । अनेन नृसिंहबीजप्रयोगः ॥ ३१ ॥
साधु साधिता । एतान्मन्त्रान् जप्त्वा कृतप्रकाशा च । अत्रापि तार्क्ष्योक्तविधानां कोष्ठानां प्रत्येकं समभागा कथ्याः ॥ ३२ ॥
यद्यद्वाञ्छतीति । मन्त्रज्ञ इत्यनेन प्रणवयोगे मुक्तिकरी । वाग्योगे सर्वज्ञत्वकरी शक्तियोगे सर्वंकरीति सूचितम् ॥ ३३ ॥
यन्त्रमाह *मध्ये सरोजे* इति । *वाञ्छितं* समस्तं । वाञ्छितं यत्साध्यं तद्गर्भाम् । *ताराद्विति* । मायाबीजरहितान् ॥ ३४ ॥
विशेषाद्विजयप्रदमिति । अनेन मायायां दुर्गाबीजे मातृकायां जयमिति सूचितम् ॥ ३५ ॥
*यन्त्रान्तरमाह—*तारे हुमिति* । *सरोजकुहरे* अष्टदलकर्णिकायाम् । *मन्त्रार्णान्* मायादुर्गबीजरहितान् । तेषामत्र विनियोगात् । *अम्भोजनमिति* । कर्णिका मेव पद्मस्थं वर्णे कथितम् । *कीर्तिदमिति* । अत्रापि साध्यनामेति ज्ञेयम् ॥ ३६ ॥
यन्त्रान्तरमाह । *कोष्ठानामिति* । पूर्वापरायतद्वादशरेखाभिः ... काष्ठानि भवन्ति । मध्यत इति । मध्यकोष्ठे ततः । तत्र *स्वरिते*—मायाति ।

रेखाग्रेषु लसत्त्रिशूलमसकृत्संजप्य सम्पादितम्
यन्त्रं ह्येतदमहाभिचारशमनं घस्यापदं धीप्रदम् ॥ १७ ॥
एकाशीतिपदेषु दान्तविवरे साध्यं लिखेन्मध्यतः
पश्चात्पङ्क्तिषु दिग्गतासु लिपिशो ऽन्त्यः शिवान्तं लिखेत् ।
शिष्टेष्वीशनिशाचरादिविलिखेत्क्ष्मीमनुं पङ्क्तिशः
शक्त्याविष्टपदस्तया स्वरितया वीतं चतुर्दिक्ष्वपि ॥ १८ ॥

अक्रमेण द्वादशावृत्ति मन्त्रं लिखेत् । अत्र एवैतद्यमने मदनबीजे साध्यलिखनं, महाभिचारशमने नृसिंहबीजे । वश्ये कामबीजे । श्रियै श्रीबीजे । सर्वार्थप्रकाशिकादि ज्ञेयम् । साध्यादिकृत्स्नयन्त्रस्य वशकरणे—भूतमध्यतः शिवादि विलिखेत् । अत्र पञ्चमपर्वे तनिः । आदि शक्त्यैकान्नेषवैकृतवशस्थानि । तेनायमर्थः । मध्ये प्रथमं विलिख्य तत ईशानतस्तु कोष्ठेषु पञ्चप्रणवाँल्लिखेत् । एवमाग्नेयादिषुषु कोष्ठकोष्ठेष्वपि । आदौ विना साध्यार्थं यथा स्वाक्षरपारवशिता मन्त्रविदिलिखेदिति । अत्र मन्त्रविभजनेन लेखनक्रमः सूचितः । साध्यामित्यनेन भूते प्रतिकोष्ठं वैदैकवर्णक्रमेण साध्यलिखनं मध्यभूते सर्वकर्मसाधकलिखनम् । अत्राक्षरलेखनक्रमः । तदेशानतारप्रके आरभ्य प्रणवस्य पूर्वदिशातारस्थानुष्टु नादि ठेन्तं वर्णचतुष्टयं विलिख्य तद्दक्षिणकोष्ठे डः आदि लिख्य तत्पश्चात्स्थमनुष्टुके दौ वर्णौ एव पूर्वलिखिताद्याप्रवनेन द्वितीया । तनो दक्षिणतारस्य पूर्वस्थाने दु ले वेदवेदविलिखितेन तृतीया । एवं चतुर्थतारपूर्वतो दुमादिष्व पूर्वलिखितोपरितनेन चतुर्थी । अथ पञ्चमे प्रणवमारभ्य पूर्वलिखितवाचनेनैव पञ्चम्यावृत्तिः । एवमेव प्रणवपञ्चकमारभ्य पूर्ववत् विरामम् । एवमेकस्मिन् द्वादशावृत्तयः । एवमाग्नेयादिकोष्ठप्वपि । तथा चाथर्वणे "चतुर्विलिखेद्”ति ठेदं कृत्वा वाक्यशः समुचये । द्वादशवृत्ति लिखेदिति व्याख्यानम् । व्याख्याने—"भूमौ सकारपुटं मध्यतुल्यांशे कोष्ठेषु तारपुटे विलिख्य तत्र । दिशासु च यथा विलिखा मध्ये सामान्येषु प्रतिपुटं द्वादशे यदाविलिखितम् । आवेदिति ४८ आवरणम् । तत्स्यान्तरोर्ध्व व्याख्यातं स्तब. दूर्वाशतारर्याणि विलिख्य दक्षिणोरदव कृत्वा साध्यं मध्यमकोष्ठेषु … त्रिशूलं स्यात् । यथाशक्ति मन्त्रचतुर्मुखलिपयः षट्कोष्ठेषु लेख्याः । आवर्णे तत्पुटं च नाममनुयुतः कि तुष्टयबीजानि इति ॥ १७ ॥

यन्त्रान्तरमाह—एकेति० । इत पूर्वोक्तानां दश दिक्षोत्तरात्मकाः रेखा विलिखेदेवमेकाशीतिकोष्ठानि जायन्ते । तत्र मध्यकोष्ठगतं द विलिख्य तन्मध्ये साध्यं लिखेत् । साध्यवस्तुपलक्षणं साधकादीनामपि । दिग्गतासु पङ्क्तिष्विति० । मध्यकोष्ठात्पूर्वोत्तरदक्षिणचतुःकोष्ठस्थचतुःपङ्क्तिषु । अं सः स्थाने, शिवान्तं क्षकारान्तेन अं सः वदेत् इति । विपरीतैकाक्षरक्रमेण लिखेत् । शिष्टांस्तु ०० मायाम् । शेषेत्यादिना ०० । नर्व चतुर्मायाविशेषेण वदेत् तत्त्वे यस्या सा तया स्वरितया स्वरितामन्त्रेण चतुर्दिक्षु लिखितिपिकाहृत्या वेष्टयेत् । तदुक्तं—"दिश दिक्स्थका बाह्यदिग्बहिर्भागादिभिः" । बहिः सीमा दिशु द कला बहिरिति । अत्र वेष्टन वलया आवरणे—अर्धचन्द्रविभीषवशीर्थ वदेत् वेदिति । तेन कर्तव्यं समुचयं वशयन्त्रतुष्टयदेदिति । तदुक्तं तत्स्वरविरोधात् । तदुक्तं—"स्वरितायचक्रस्य वशयदवासर्वविलिखेन्" । अत्र वेष्टने माया सहितो मन्त्रः ॥ १८ ॥

लान्तैः प्रवीतं कमलासनेन घटेन वीतं कमलासनेन ।
संसाधितं चक्रमनुप्रदाख्यं दध्याद्यथावत्कनकादिपद्मम् ॥ ३९ ॥
कृत्यापमृत्युरोगादीन्हत्वैऽमूनमहाग्रहान् ।
जीवेद्वर्षशतं पुत्रैः पौत्रैर्लक्ष्म्या च नन्दति ॥ ४० ॥
श्री सामाया यामा सा श्री सानो याज्ञे ज्ञेया नोसा ।
माया लीला लाली रामा याज्ञे लाली लीला ज्ञेया ॥ ४१ ॥
लिखेच्चतुः षष्टिपदेषु विद्वानीशादिकान्यादि रमामनुं तम् ।
बाह्ये यथावत्स्वरितामिवीतं लान्तैश्च वीतं वरकाञ्चनस्थम् ॥ ४२ ॥
देशे पुरे वा नगरे गृहे वा विनिः क्षिपेच्चक्रमिदं यथावत् ।
तत्र ध्रुवं गोमहिषाभिवृद्धिः सम्यक् प्रजासस्यसमृद्धयः स्युः ॥
कवचं भगवांश्चण्डो मेरुः सर्गसमन्वितः ।
त्रिकण्टकी समाख्याता विद्या वर्णत्रयात्मिका ।
त्रिरुक्तैर्मन्त्रवर्णैः स्यादृक्क्लृप्तिरुदीरिता ॥ ४४ ॥
नीला नाभेरधस्तादरुणरुचिरधः कण्ठदेशात्सिताऽऽस्या-
वक्त्रैर्दंष्ट्राकरालैरुदरपरिगतैर्भीषणाङ्गी चतुर्भिः ।
दोर्भिः कम्बुं रथाङ्गं करकलसिदहैर्धारयन्ती जटाग्र-
स्फुरज्ज्योतांशुखण्डा भवतु भयहरी देवता वज्रिनेषा ॥ ४५ ॥
त्रिलक्षं प्रजपेदेनमाज्येनान्ते दशांशतः ।
हुत्वा पूर्वोक्तमार्गेण पूजयेत्तां त्रिकण्टकीम् ॥ ४६ ॥

लान्तैरिति वकारैः । प्रकर्षेण वीतमिति मालाकारेणेत्यर्थः । तदुक्तमाचार्यैः—"मेरोम् कार्येष्टितबिम्बमि"ति । कृत्वा धारयेत् । यथावदित्युक्तप्रमाणेन । कनकादीत्यादिशब्दे रजतताम्रे । तन्त्रान्तरेऽस्य फलमुक्तं "यमेन हि धृतं चक्रं ब्रह्मणा विष्णुना पुरा । कुबेरेणैव नापि हेरम्बेन गुहेन च ॥ सर्वे ते वशमायान्ति विद्यायाश्च प्रभावतः । त्रिलोके यानि भूतानि कृत्रिमाकृत्रिमाण्यपि ॥ क्षीयन्ते तान्यसन्देहो विद्याराज्ञीप्रभावतः । कुड्ये स्तम्भे [illegible] कया भवने लिखित्वा संपूजयेत्परमनुपद्मचक्रमेतत् ॥ सर्वो नरो भवति तत्र कुटुम्बवर्गः सर्वस्तथा वशवर्ती ह मनुष्यलोकमि"ति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

यन्त्रान्तरमाह—लिखेदिति । प्रागपरदक्षिणोत्तरायता नव रेखा विलिख्य चतुःषष्टि कुर्यात् । ईशादि नैरृत्यादि । रमामनुं श्री सेत्यादि । यथावदिति यथा ततया [illegible] दिक्ष्वपि । अत्र मध्यगतचतुर्षु कोष्ठेषु ठकारमालिख्य तन्मध्ये साध्यसाधककर्मनामानि लिखेत् । यथावद्विनिःक्षिपेदिति । हस्तमात्रप्रमाणे श्वभ्रं पूजितमित्युक्तम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

मन्त्रान्तरमाह—कवचमिति । कवचं हुं । चण्डः फट् । भगवानेकारयुक्तः । [illegible] रे । मेरुः क्षः । अत्र अकारादिक्षान्तानां पञ्चाशद्वर्णानामक्षरमालात्वान्मेरुस्थानीयः क्षकारो मेरुशब्दवाच्यः । सर्गसमन्वितो—विसर्गयुक्तः । इत्थमेव पूर्वमन्त्रेऽप्यये त्रिकण्टकीं बोधयति । तदुक्तं नारायणीये—"चण्डेनाथाश्च [illegible] द्वितीयं मनुरीरितम् । त्रिकण्टकीनाम तयाद्य निगद्यते"ति । आद्यं बीजम् । अन्त्यं शक्तिः ॥ ४४ ॥

नीलेति । आनाभिनीलवर्णा । दंष्ट्राकरालैरुदरपरिगतैश्चतुर्भिर्वक्त्रैर्भीषणाङ्गीति सम्बन्धः । करकलसितैरिति । करपद्मपार्श्वे । कम्बु शङ्खः । आयुधमागमप्रसिद्धं-

त्रिशूलमुद्रां पाणिभ्यां बध्वात्मानं त्रिकण्टकीम् ।
ध्यायन्स्पृष्ट्वा जपेद्यस्तं सहस्रं मुच्यते ग्रहः ॥ ४७ ॥
ये रुद्रा स्त्री त्रिवर्णोयं त्रिधा वश्यत्रिकण्टकी ।
मन्त्रार्णैर्योनिमितैः कुर्यादङ्गषट्कं यथा पुरा ॥ ४८ ॥
पूर्वोक्तां देवतां ध्यायन्मन्त्रं त्रिनियुतं जपेत् ।
दशांशं सर्पिषा हुत्वा यजेत्पूर्वं निशां नरान् ॥ ४९ ॥
तारो माया वाग्भवाग्ने नित्यक्लिन्ने मदद्रवे ।
वाङ्मायाशक्तिलक्ष्म्यान्तो मन्त्रः पञ्चदशाक्षरः ॥ ५० ॥
ह्रस्वां ह्रस्वां पुनर्दीर्घां ह्रस्वां पञ्चभिरक्षरैः ।
वाग्बीजं विना समस्तेनाप्यङ्गषट्कं समाचरेत् ॥ ५१ ॥
द्वीपं त्रिकोणविपुलं सुरद्रुममनोहरम् ।
कूजत्कोकिलमालाढ्यं मन्दमारुतसेवितम् ॥ ५२ ॥
भृङ्गपुष्पलताकीर्णमुद्यच्चन्द्रदिवाकरम् ।
स्मृत्वा सुधाब्धिमध्यस्थं तस्मिन्माणिक्यमण्डपे ॥ ५३ ॥
रत्नसिंहासने रम्ये त्रिकोणोज्ज्वलकर्णिके ।
पद्मे सञ्चिन्तयेद्देवीं मातां त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ ५४ ॥

दंष्ट्रासदाघोरसदृशे सदृशस्तनबोऽस्त्वेव इति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

त्रिशूलमुद्रामिति० । सा तु "कनिष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां योगात् पञ्चम्यौ तु प्रसारणात्" इति । पताकामस्त्वाभ्यस्ताभ्याम् ऽवे टेतुनागते विमदा त्रिकण्टकी ज्ञेया । तदुक्तं शारदातिलके—"कनिष्ठाः त्रिशूलमुद्रो विमदा च वहः" इति । त्रम्यादि सर्वं पूर्वेण समानं विज्ञेयम् ॥ ४७ ॥

मन्त्रान्तरमाह-येऽति । रुद्रेति—त्रिनियोगेऽस्ति । त्यर्णं बीजं अर्णं शक्तिः । यो निमितैः-द्विरसैः । त्रिनियुतं-त्रिलक्षम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

नित्यामन्त्रमाह-तारइति० । वाक्-वाग्भवम् । अनन्तरबन्धमालाविन्यासान्तोपलक्षणम् । बलीद्विकोणम् । प्रणवोबीजं स्वाहा शक्तिः । त्रिवे-श्रीबीजमादित्यं तेयसामनाद्ये-तृतीयमादित्यम् । कुन्दबीजं गवामनं-कामबीजमादित्यं, आयाणामनुक्रमने-सम्पुटस्वादित्यम् । मद द्रवे इत्यतः पूर्वं मायाकामपयोगोऽपि । पूर्वं वश्यमायामन्त्रयोरपि सेवन् ॥ ५० ॥

वाग्बीजं विनेति० इदम्-अत्र मन्त्रबन्धे तेन अघोरप्रतिमत्रमेव तत्त्वा पञ्चाङ्गानि कृत्वा शिष्टं समस्तेनाङ्गमित्यर्थः, ॥ समस्त० समस्तमन्त्रः अनेन वाग्भवेन पुनरङ्गानि कुर्यात् इत्यर्थः । तदुक्तं शारदातिलके—"आद्यप्रवृत्तः स्वर्णं. देव च वादिमाना । स्वाक्षराङ्गषट्कं वाचे च पुनमङ्गानि विन्यसेदिति ॥ ५१ ॥

द्वीपमिति० । सुधाब्धिमध्यस्थं त्रिकोणं द्वीपं स्मृत्वा तस्मिन् द्वीपे माणिक्यमण्डपे रत्नसिंहासने पद्मे देवीं चिन्तयेदित्यन्वयः । पद्मविशेषणमेतत् । बालया त्रिकोणेनोज्ज्वलो-ज्ज्वलम् ॥ ५२ ॥

सुधाब्धीति० अनेनैतदुक्तं सुधिसमुद्रे सुधाब्धिमध्ये द्वीपे माणिक्यमण्डपे रत्न सिंहासने योगसाने पद्मेऽदीति । देवीं सम्भाव्य । इदमाणिक्यमण्डपेऽपि सेवन् ॥ ५३ ॥

त्रैलोक्यमोहिनीमिति० अनेन विशिष्टमोहिता ॥ ५४ ॥

नित्यां भजेद्बालशशाङ्कचूडां पाशाङ्कुशौ कल्पलतां कपालम् ।
हस्तैर्वहन्तीमरुणां त्रिनेत्रामास्फालयन्तीं करवल्लकीं ताम् ॥ ५५ ॥

त्रिलक्षं प्रजपेन्मन्त्रमाज्येन जुहुयात्ततः ।
दशांशं पूजयेत्पीठं चतुः शक्तिसमन्वितम् ॥ ५६ ॥
आपूर्य द्राविणीं वामां शम्भुकोणे समर्चयेत् ।
आल्हादकारिणीं ज्येष्ठामोंकाराद्यां हुताशने ॥ ५७ ॥
पूजयेत्क्षोभिणीं रौद्रीमुकाराद्यां निशाचरे ।
वायौ यजेद्गुरुशक्तिं वाग्भवाद्यां विचक्षणः ॥ ५८ ॥
मायाढ्यमासनं दत्त्वा मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
तत्र संपूजयेद्देवीं वक्ष्यमाणक्रमेण तु ॥ ५९ ॥
अङ्गार्चनं केसरेषु दलेष्वेताः समर्चयेत् ।
आद्या नित्या सुभद्रान्या मङ्गला मदघोरिणी ॥ ६० ॥
सुभगा दुर्भगा भूयः सप्तमी स्यान्मनोन्मनी ।
अष्टमी रुद्ररूपा च वीणावादनतत्परा ॥ ६१ ॥
रक्ता मनोरमा दूत्यः सुवेषा मदमन्थराः ।
आद्यन्तयुग्मरहिताः स्वराः क्लीबविवर्जिताः ॥ ६२ ॥
विन्द्वन्ता मनवस्तासामनङ्गस्मरमन्मथाः ।
कामो मारश्च पञ्चेषुः पाशाङ्कुशधनुर्भृतः ॥ ६३ ॥
अपराङ्गनिषङ्गाढ्या रक्ताः पूज्याः सुभूषणाः (सिताः) ।
मान्मथं व्योमसर्गाढ्यं तेषां बीजमुदाहृतम् ॥ ६४ ॥
रतिः स्यात्विरतिः प्रीतिर्विप्रीतिर्मतिदुर्मती ।
धृतिश्च विधृतिस्तुष्टिर्वितुष्टिश्च दश स्मृताः ॥ ६५ ॥
रक्ता वीणाकरा द्वे द्वे कामानां पार्श्वयोः स्थिताः ।
सर्वाभरणसम्पन्नाः पूज्याः स्मेरमुखाम्बुजाः ॥ ६६ ॥

करवल्लकीमास्फालयन्तीमिति अनेन षट्कोरस्तुष्टं भवति । आयुधध्यानं तु पूर्ववत् ॥ ५५ ॥
चतुःशक्तिसमन्वितमिति । पीठशक्तयस्तत्त्वाः । तत्र द्राविणीमित्यादीनि तु वामादीनां रौद्रीणां विशेषणानि । अत्र शक्तित्रयमीशादिकोणेषु विन्यस्य तुर्यां मध्येऽभ्यर्चयेत् । तुर्यं *नारायणीयं*—"कोणेष्वीशादिमध्ये च तत्र साद्यांर्चयेदिमाः" इति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
मध्ये यजेद्गुरुशक्तिमिति पाठः । वाग्भवादिति पाठे ऐन्द्रेनोद्धृत्यो मन्मथः ॥ ५८ ॥
मायाढ्यमिति । भुवनेशीबीजमुच्चार्य सर्वाधारशक्तिरिति पीठपूजनेनोक्तम् ॥ ५९ ॥
आद्येति । नित्या आद्या-प्रथमा ॥ ६० ॥ ६१ ॥
आद्यन्तेति । स्वराणामाद्यन्ते ये युग्मे क्लीबाश्च तद्रहिता अन्ये अष्टौ बिन्दुयुक्तास्ताः मन्त्राः । अनङ्गस्मरादीनां पञ्चानामष्टदलोपरितः पूजा । आयुधध्यानम् । स्वस्थानपूजनीयाः पञ्चबाणम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥
अपराङ्गनिषङ्गाढ्याः पुष्पतूणीराः । मान्मथं-कामबीजम् । व्योमवर्गाद्यन्तानि पूजनम् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

क्लीबोद्धयनिर्मुक्तस्वराढ्यश्चतुराननः ।
बिन्दुमान्बीजमेनासौ क्रमाल्लोकेश्वरान्बहिः ॥ ६७ ॥
एवं संपूजयेद्देवीं देवानामपि दुर्लभाम् ।
परमैश्वर्यमाप्नोति प्रार्थ्यते वनिताजनैः ॥ ६८ ॥
वाग्भवं मान्मथं बीजं नित्यक्लिन्ने मद्रौ पुनः ।
द्रवे वह्निवधूर्मन्त्रो मन्वर्णोऽयमीरितः ॥ ६९ ॥
ऋषिः संमोहनश्छन्दो निचृन्नित्या च देवता ।
वाचा कृत्वा षडङ्गानि नित्यां ध्यायेन्निजेष्टदाम् ॥ ७० ॥
[illegible]
[illegible]
कुसुमस्युतं हुत्वा तोषयेद्गुरुमात्मनः ॥ ७२ ॥
शक्तिपीठे यजेद्देवीं वक्ष्यमाणेन वर्त्मना ।
अङ्गान्यर्चेद्यथापूर्वं ततः शक्तीरिमा यजेत् ॥ ७३ ॥
नित्या निरञ्जना क्लिन्ना क्लेदिनी मदनातुरा ।
मदद्रवा द्राविणी च द्रविणेत्यष्टशक्तयः ॥ ७४ ॥
नीलोत्पलकपालाढ्यकरा रक्ताम्बुजेक्षणाः ।
लोकपालान्यजेद्बाह्ये वाहनायुधसंयुतान् ॥ ७५ ॥
सिद्धे मन्त्रे जपेन्मन्त्री सहस्रं शयनस्थितः ।
यां विचिन्त्य स्त्रियं रात्रौ सा समायाति तत्क्षणात् ॥ ७६ ॥
वाङ्मायानन्तरं नित्यक्लिन्ने भूयो मदद्रवे ।
ठितान्तो रविसंख्यार्णो मनुर्वस्वग्न्यक्षरः ॥ ७७ ॥

क्लीबेति । क्लीबचतुष्टयम् ऋॠऌॡ तद्द्वये एतन्निर्मुक्ता ये द्वादशस्वराः तैराढ्यः चतुराननः ककारः बिन्दुमान् बीजमेनास्तेन अं कां किं कीं कुं कूं कें कैं कों कौं कं कः इति मन्त्राः । क्रमादिति । पूर्व-दिग्वेति । लोके वाहनायुधान्वितान् अपि पूजयेदिति पर्यन्तत्वे वाक्यस्य वक्तुः ॥ ६७॥ ६८ ॥
मन्त्रान्तरमाह—वागिति । मद्रौ मकारदकारौ । वह्नी बीजे स्वाहेति शक्तिः ॥ ६९ ॥
ध्यायेति । वाग्भवेन षड्दीर्घयुक्तेनेति सम्प्रदायः ॥ ७० ॥
अयमित्यादि । तज्जिज्ञासुः पूर्वोक्त सुगमत्वेन । आयुधध्यानं पूर्ववत् । अविजेय-त्वमितिवचनेनोक्तिः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥
शक्तिपीठे इति । शक्तिपीठोक्ता याः शक्तयः पूजयेत् इत्यर्थः । यथापूर्वमिति । पूर्वोक्तरीत्या ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥
मन्त्रान्तरमाह—वागिति । वाक् वाग्भवम् । अन्ये एवं योजयन्ति । मायावन्तो विसर्गे, भूयः पुनरपि । ठान्तोऽक्षिरिति अक्षिमत्तिलोविद्वेषः । मद्री द्रवे । ठितः बिन्दुद्वयं विसर्गः तयोः स्वाहास्थितत्वं बुधैः, रविसंख्याक्षराः द्वादशाक्षर-स्त्रुद्धवेदमन्त्रमुद्धारोऽयम् । एवंभूतो भवति प्रथमतो वाचा तत्र विलये ततो वाग्भवाद्यो तथो नित्यमदद्रवे ततो मायाबीजम् (ऐं ह्रीं नित्यक्लिन्ने मदद्रवे [illegible] १२)

अङ्गिराः स्यादृषिस्त्रिष्टुप्छन्दो मुनिभिरीरितम् ।
धनप्रस्तारिणी प्रोक्ता देवताऽभीष्टदायिनी ॥ ७८ ॥
वाग्भवेन षडङ्गानि विदध्यान्मन्त्रवित्तमः ।
धनप्रस्तारिणीं ध्यायेत्समाहितमनास्ततः ॥ ७९ ॥
रक्ताम्भो रक्तपोते रविदलकमलाभ्यन्तरे सन्निषण्णां
रक्ताङ्गीं रक्तमौलिस्फुरितशशिकलां स्मेरवक्त्रां त्रिनेत्राम् ।
बीजा(१)पूरं पाशाङ्कुशमदनधनुः सायकान्त्वानि हस्तै-
र्बिभ्राणामानताङ्गीं स्तनभरभरतोऽप्यिकामाश्रयामः ॥ ८० ॥
मन्त्री मन्त्रं जपेल्लक्षं जपान्ते जुहुयात्ततः ।
अयुतं राजवृक्षोत्थैर्घृतसिक्तैः समिद्वरैः ॥ ८१ ॥
शक्तिपीठे यजेद्देवीमरुणैः कुसुमादिभिः ।

तदुक्तमाचार्यैः—"स्मरद्वयं(२) ध्वरार्कगम्यो वार्येशयो मदनान्तपशिवा । [illegible] निस्वाहाद्दशवर्णोऽयमीरितो मन्त्र" इति । नारायणीयेऽपि—"हृदि वाग्भवौ [illegible] काच्य(३) दद्यात् । वर्णं तारान्ति दद्देवीति । अन्यं वाग्भवरहितं मायाद्यमेवं [illegible] चतुर्थं नारायणीये—"नतो सार्धि(४)स्वतो हृदि कालाञ्जन(५) दद्यात् शिर" इति । [illegible] योऽपि "निद्रयोन्मतः स्वद्विजमदाः स्तुत्य ये शिरः । मायादिका" इति । मन्त्रद्वयेऽपि [illegible] दापिकमेव वक्ष्यमाणविधियार्गा समान एव । प्रथममन्त्रे वाग्बीजं स्वाहा [illegible] द्वितीयमन्त्रे वाग्बीजं मायाशक्तिः । तृतीये मायाबीजं स्वाहा शक्तिः । चतुर्थे [illegible] विनियोगोऽपि ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

वाग्भवेनेति० । षड्दीर्घमायायुक्तेनेति परमगुरवः । द्वितीयमन्त्रे तु—"द्वाभ्यां [illegible] चहाभ्यां द्वाभ्यां तथा पुनर्द्वाभ्याम् । मन्त्राक्षरैर्विदध्यात् षडङ्गविधिं मानिभिर्मन्त्री" [illegible] अस्मिन् पक्षे वाग्भवेन शिर इति विशेषः । एवं षडङ्गानीति श्लोकद्वयेन । मन्त्री [illegible] इत्यनेन तन्त्रान्तरोक्तान्यङ्गानि सूचितानि । आद्याद्विती हृत् । हृद्ये शिरः । [illegible] शिखे वर्म, मद-नेत्रं, ह्रीं अस्त्रमित्येतानि ॥ ७९ ॥

रक्ताम्भोविति० अनेनैतदुक्तं भवति पूर्वोक्तयन्त्रं रक्तमुद्रं रक्ताः पीठस्थानेऽन्यैः [illegible] ध्वं समानम् । इपुवाणाः । मदनधनुरिक्षुचापम् । आयुधस्थाने वामादूर्ध्वेऽतः [illegible] घृतानि । केचन द्वितीयमन्त्रे बीजपूरस्थाने दाडिममाहुः । स्तनभरस्य भारमाहित [illegible] दानताङ्गी । आदित्यगत रक्तगन्ध. । स्तनभरनताङ्गी एव । तदुक्तं "ध्यानं [illegible] देवी कुसुमानुलेपनैः । स्वयमप्यरुणरूपाङ्ग" इति । तृतीयेऽङ्गानि ध्याने च यथा [illegible] इत्येवमादि विधिः स्मृतः । पूर्वोक्तस्यामवधराजाङ्कुशकाविनाशिनि । समिद्वरैः [illegible] दुग्धसिद्धैः ॥ ८०॥८१॥

आवरणपूजामाह अङ्गानीति० । केसरेषु वाग्भवाद्यानि नामानन्तरमपि तानि [illegible]

---

(१) छन्दोमञ्जर्यां धाकारः । "अनियतं सपडुवान्छन्दोमञ्जरादेदि"—[illegible]

(२) अत्र मध्यमस्वरयो दक्षिणेनैवसर्वं न प्रतिभाति । पुस्तकान्तरेऽपि—[illegible] मस्त्वेन इति पर्यालोचनम् ।

(३) कर्णमः । (४) दकारस्वरान्वितं । (५) अग्रे ए ।

अङ्गानि केसरेषु स्युरर्चनीया दलेष्विमाः ॥ ८२ ॥
इल्लेखा क्लेदिनी क्लिन्ना क्षोभिणी मदनातुरा ।
निरञ्जना रागवती सप्तमी मदनावती ॥ ८३ ॥
मेखला द्राविणी पश्चाद्वेगवत्यपरा स्मृता ।
कपालोत्पलधारिण्यः शक्तयो रक्तविग्रहाः ॥ ८४ ॥
मातरो दिग्विदिक्स्वर्च्याः पुनः पूज्या दिगीश्वराः ।
भजेन्मन्त्री मनुं नित्यमर्चनादिभिरादरात् ॥ ८५ ॥
दारिद्र्यरोगनिर्मुक्तः स जीवेच्छरदां शतम् ।
अस्मिन्मन्त्रे रतो मन्त्री वशयेदखिलं जगत् ॥ ८६ ॥
नित्यामन्त्रैर्बुधः कुर्यान्मुखलालनमग्रदम् ।
अक्षतं तिलकं पुष्पं धारयेन्मन्त्रितं सुधीः ॥ ८७ ॥
ताम्बूलं मन्त्रितं भक्षेन्मन्त्री स स्याज्जगत्प्रियः ।
श्रीमायामदनैः प्रोक्तो मन्त्रो बीजत्रयात्मकः ॥ ८८ ॥
ऋषिः संमोहनश्छन्दो गायत्रं देवता मनोः ।
त्रिपुराख्या द्विरुक्तैस्तैर्बीजैरङ्गानि षट् क्रमात् ॥ ८९ ॥
पारिजातवने रम्ये मण्डपे मणिकुट्टिमे ।
रत्नसिंहासने सौम्ये पद्मे षट्कोणशोभिते ।

त्रिकोणोपरि [illegible] । [illegible] मातृकाभेदे तथोक्तेः । "[illegible]" इति । [illegible] "अङ्गैः [illegible]" [illegible] "अङ्गानि [illegible]" [illegible] इति । [illegible] इति । अत एव [illegible] । [illegible] इति भावः । [illegible] । [illegible] ॥ ८२—८७ ॥ [illegible] इति ज्ञेयम् ।

[illegible] द्वितीये शक्तिः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

पारिजातेति । पारिजातवने मण्डपे [illegible] रत्नसिंहासने [illegible] । [illegible] ।

---

(१) [illegible]

अधस्तात्कल्पवृक्षस्य निषण्णां देवतां स्मरेत् ॥ ९० ॥
चापं पाशाम्बुजसरसिजान्यङ्कुशं पुष्पबाणान्
बिभ्राणां तां करसरसिजैरत्नमौलिं त्रिनेत्राम् ।
हेमाब्जाभां कुचभरनतां रत्नमञ्जीरकाञ्ची-
ग्रैवेयाद्यैर्विलसिततनुं भावयेच्छक्तिमाद्याम् ॥ ९१ ॥
चामरादर्शताम्बूलकरण्डकसमुद्गकान् ।
वहन्तीभिः कुचार्ताभिर्दूतीभिः परिवारिताम् ॥ ९२ ॥
करुणामृतवर्षिण्या पश्यन्तीं साधकं दृशा ।
भानुलक्षं जपेन्मन्त्रं हुनेत्राधरसहस्रकम् ॥ ९३ ॥
बिल्वारण्यसमुद्भूतैर्मधुराक्तैः समिद्वरैः ।
जपापुष्पैश्च जुहुयात्तोषयेद्वसुना गुरुम् ॥ ९४ ॥
हृल्लेखाविहिते पीठे पूजयेत्तां विधानतः ।
अग्न्यादिषट्सु कोणेषु लक्ष्म्याद्याः परिपूजयेत् ॥ ९५ ॥
लक्ष्मीं हेमप्रभां तन्वीं सवराब्जयुगाभयाम् ।
चक्रशङ्खगदाम्भोजधरं हेमनिभं हरिम् ॥ ९६ ॥
पाशाङ्कुशाभयाभीष्टधरां गौरीं त्रपारुणाम् ।
मृगटङ्काभयाभीष्टधरं स्वर्णनिभं हरम् ॥ ९७ ॥
मालोत्पलकरां सौम्यां रतिं काञ्चनसन्निभाम् ।
धृतपाशाङ्कुशेष्वासपुष्पेषुमरुणं स्मरम् ॥ ९८ ॥
पूर्ववन्निधियुग्मं तद्वदुभयपार्श्वयोः ।

कोणद्वयाम्बुजे च तामिच्छन्ति । अयमेतदुक्तं भवति । समन्तादनन्तरं सुवर्णभूमि[illegible] रत्नमण्डपं मणिकुट्टिमं रत्नसिंहासनं पूजयेत् । शेषं समानं "नवकनकमयुगोर्वी[illegible] कुट्टिमे सकल्पतरावि" इत्याचार्योक्तेः ॥ ९० ॥

चापमिति । चापमिक्षुचापम् । आयुधध्याने वामाधस्तादारभ्य दक्षिणम् । [illegible] वादौ च—"ध्यायेद्रत्नाब्जयुगपाशवराङ्कुशेक्षुचापान् सपुष्पविशिखान् च हेमवर्णामिति" [illegible]

ताम्बूलकरण्डकमिति । समुद्गकः सम्पुटः । गन्धादिन्यासनपात्रम् । दूतीभिः [illegible] मूर्तिभिः सूर्या आदित्या प्रभावतीति चतस्रः सौम्यादिचतुरङ्गन्याः । एता अपि [illegible] दक्षिणहस्ते चामरादि, वामहस्तेऽभयम् । तदुक्तम् "निरायुधे करे प्रोक्तो वरः [illegible] सदा । अभयं चान्यत । कारावर्षीति तु० कृपामृतस्यन्दिनम् । "तद्रूपोश [illegible] इत्यादि मूर्तिभिः सूर्यादित्याभ्यां च प्रभावतीभिरिति ॥ ९२ ॥

भानुलक्षं द्वादशलक्षम् ॥ ९३ ॥

बिल्वारण्योत्थाः श्रीवृक्षाः । विधानतः इत्यनेन तन्त्रान्तरोक्तं यन्त्रं केचिदिच्छन्ति [illegible] [illegible] पूर्वमभिलिख्य मध्ये विदं विलिख्य [illegible] [illegible] कोणेषु [illegible] विलिख्य [illegible] [illegible] पूर्वादिचतुरावृतमिति [illegible] [illegible] इति ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥

[illegible] । [illegible] । आयुधध्याने [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०४ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०५ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०६ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] विधिना [illegible] [illegible] ॥ १०७ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०८ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०९ ॥
[illegible] विधिवत् [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ।
यथाविधि [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ १११ ॥
[illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥ ११२ ॥

[illegible] । पुनः कि [illegible] ? [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ १०४ ॥

[illegible]—[illegible] । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] "[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] परम् ॥ [illegible] [illegible] परम् । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] च [illegible] । [illegible] "त्रिकोणषट्कोणवृत्तं [illegible] कृत्वा [illegible] । तन्मध्ये [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] त्रिकोणेषु षट्कोणेषु [illegible] । [illegible] तु [illegible] [illegible] ॥ [illegible] मध्ये [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]" इति ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥

मन्त्रमाह— *आदिस्येति* । [illegible] षोडश *[illegible]* । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पूर्णमन्त्रमाह—*मायेति* । [illegible] । अत्र नम. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] कार इति ज्ञेयम् ॥ *[illegible]*—स्वाहा । अत्र [illegible] इत्युक्ते [illegible] इत्यत्र न [illegible] । [illegible] प्रणवादित्वमाहुः । ब्रह्मा ऋषिः । अनुष्टुप्छन्दः । माया बीजं, स्वाहा शक्तिः । *मायेति* । षड्दीर्घयुक्तया ॥ १०९ ॥

अथ प्रदाननिरतामिति । विनियोगोक्तिः । [illegible]—दितं । *यथाविधीति* [illegible] मार्गेण । *[illegible]*—षोडशसहस्रम् ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ [illegible] ॥

कीर्तिश्रीकान्तिमेधानां भाजनो भवति ध्रुवम् ॥ १२३ ॥
इति श्रीशारदातिलके दशमः पटलः ॥ १० ॥ * ॥

नमो दुर्गामनुं वक्ष्ये दृष्टादृष्टफलप्रदम् ।
मायाऽग्निः कर्णबिन्द्वाढ्यो भूयोऽसौ सर्गवान्भवेत् ॥ १ ॥
पञ्चान्तकः प्रतिष्ठाढ्यष्टान्तो मौक्तिकासनः ।
तारादिर्हृदयान्तोऽयं मन्त्रो वस्वक्षरात्मकः ॥ २ ॥
ऋषिश्च नारदश्छन्दो गायत्रं देवता मनोः ।
दुर्गा समीरिता सद्भिर्दुरितापन्निवारिणी ॥ ३ ॥
नमस्कारवियुक्तेन मूलमन्त्रेण साधकः ।
ह्रामाद्यैः सह कुर्वीत षडङ्गानि यथाविधि ॥ ४ ॥
सिंहस्था शशिशेखरा मरकतप्रख्यैश्चतुर्भिर्भुजैः
शङ्खं चक्रधनुःशरांश्च दधती नेत्रैस्त्रिभिः शोभिता ।

न्तिने । ह्रीं हस्तिने । अस्य ऋष्यादिकं यथा । अमलश्रीमन्त्रस्य लक्ष्मीनारायणऋषिः बृहती-छन्दः अमलश्रीर्देवता ह्रीं बीजं, श्रीं शक्तिः, सर्ववश्यार्थे विनियोगः । ॐ श्रीं हृत् । श्रींकरि शिरः । धनकरि शिखा । धान्यकारि वर्म । सर्वकारि नेत्रम् । पुष्टिकारि अस्त्रम् ॥१२३॥

इति शारदातिलकटीकायां सकलप्रकाशकृतभावार्थायां पदार्थमिलनायां त्वरितामन्त्रकथनं नाम दशमः पटलः ॥ १० ॥ * ॥

एवं नित्यामन्त्रानुक्त्वा द्वादशगुणिते दुर्गाशीघ्रफलदत्वात् दुर्गामन्त्रान्वक्तुं प्रक्रमते—*नम इति* । मन्त्रमुद्धरति—*मायेति* । माया—शक्तिबीजम् । अग्निरेकारः । कर्णउकारः । बिन्दुरनुस्वार एतदाढ्य इत्यनेन दुं, भूयोऽसौ—दुकारः । सर्गवान्—विसर्गयुक्तः । अनेन दुः इत्याकर्षबीजमिति सूचितम् । एतद्द्वयमेव सर्वाबाधिस्तुतिः । मन्त्रेषु रेफ एव । उत्सर्गोऽस्य तादृगूपत्वात् ॥ १ ॥

पञ्चान्तको गकारः । प्रतिष्ठाकाराकारयुक्तः । तेन गा इति । टान्तो यकारः । मौक्तिक ऐकारस्तदासनस्तेन यै । तदुक्तं—"तार माया स्वबीजानि दुर्गायै हृदयान्तिकः" इति । साम्प्रदायिकाः मायाबीजानन्तरं कामबीजमाहुः । दुं बीजं, माया शक्तिः । दुरितेत्यादिना विनियोगोक्तिः ॥ २ ॥ ३ ॥

नमस्कारेति मूलमन्त्रेण नमस्कारवियुक्तेन । *ह्रामाद्यैः* ह्रां ह्रीं इत्याद्यैः सहषडङ्गानि कुर्वीतेति सम्बन्धः । प्रयोगस्तु—"ॐ [illegible] दुं दुर्गायै [illegible] हृदयाय नमः" । "ॐ ह्रीं दुं दुर्गायै ह्रीं शिरसे स्वाहा" इत्यादि । तदुक्तम्—"तारो माया च दुर्गायै [illegible] मादन्ताङ्गकल्पना" इति । अत्र चकारेण दुर्गाबीजस्य समुच्चय इति सद्टीकाकारैर्व्याख्यातम् । *यथाविधीति* । शक्तिषडङ्गमुद्रासूचनम् ॥ ४ ॥

सिंहस्थेति । आपुष्कायां वामाधरूर्ध्वयोरायौ । अधस्तयोः परे । आमुक्ता धृता अङ्गदादयो ययेति विग्रहः । दुर्गेति दुष्टागतिहारिणि च । सर्वदुर्गामन्त्रेषु ध्यानान-

आमुक्ताहारहारस्फुरदुरुरशनाश्रोणिरत्नूपुरा
दुर्गा दुर्गतिहारिणी भवतु वो रत्नोल्लसत्कुण्डला ॥ ५ ॥
वसुलक्षं जपेन्मन्त्रं तिलैर्मधुरप्लोलितैः ।
पयोऽन्धसा वा जुहुयात्तत्सहस्रं जितेन्द्रियः ॥ ६ ॥
पीठमित्थं यजेत्सम्यक् नवशक्तिसमन्वितम् ।
प्रभा माया जया सूक्ष्मा विशुद्धा नन्दिनी पुनः ॥ ७ ॥
सुप्रभा विजया सर्वसिद्धिदा नव शक्तयः ।
वज्रिमद्धं स्वत्रयञ्जीवरहितैः पूजयेदिमाः ॥ ८ ॥
प्रणवानन्तरं वज्रनखदंष्ट्रायुधाय च ।
महासिंहाय वर्माद्यं मतिः सिंहमनुर्मतः ॥ ९ ॥
दद्यादासनमेतेन मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
तस्यां संपूजयेन्मूर्तौ देवीमावाह्य मन्त्रवित् ॥ १० ॥
अङ्गावृतिं पुरा कृत्वा शक्तीः पत्रेषु पूजयेत् ।
जया च विजया कीर्तिः प्रीतिः पश्चात्प्रभा पुनः ॥ ११ ॥
श्रद्धा मेधा धृतिः प्रोक्ता स्वनामाद्यक्षरादिकाः ।
पत्राग्रेष्वर्चयेद्दिक्षु आयुधानि यथाक्रमात् ॥ १२ ॥
चक्रशङ्खगदाखड्गपाशाङ्कुशशराम्धनुः ।
लोकेश्वरांस्ततो बाह्ये तेषामस्त्राण्यनन्तरम् ॥ १३ ॥
इत्थं जपादिभिर्मन्त्री मन्त्रे सिद्धे विधानवित् ।
कुर्यात्प्रयोगानेतेन मनुना स्वमनोविनान् ॥ १४ ॥

स्वारमित्थं मुद्रा दर्शनीया—"मुष्टिं बद्ध्वा कराभ्यां तु वामस्योपरि दक्षिणम् । कृत्वा शिरसि संयुक्ता दुर्गायां मुद्रेयमीरिता" इति । आमुक्तमुद्रारत्नैर्वा ॥ ५ ॥

०वसुलक्ष०मष्टलक्षम् । पयोऽन्धसा०—पायसेन । ०तत्सहस्रम् अष्टसहस्रम् ॥ ६ ॥

०इत्थं०—वक्ष्यमाणप्रकारेण ॥ ७ ॥

०सर्वसिद्धिदेति० । शक्तिनाम । आसां ध्यानम् ०नवशक्तयः०—"तडित्संनिभाः कनकाभा चतुर्भुजाश्च कारावें वरदाः । एताः सर्वाः अग्निप्रत्यक्षमणिं निशामया. ॥ आयुधानामाविभवराः सुषमा चतुर्वदनाः । आत्मप्रदानसत्ते सौम्यत्वा ध्यायेत्सर्वमानसिन्निति ॥ ०वज्रिमदिति० इन्द्रबाणम् स ह उकारीवायद् । तद्धितैर्मिः स्वजीवशक्तिमिरित्यर्थः । पदोयमनु—"औं प्रभायै नमः" इत्यादि ॥ ८ ॥

सिंहमन्त्रमाह—०प्रणवेति० । प्रणवानन्तरं—प्रणवमुच्चार्य वज्रनखदंष्ट्रायुध देति स्वरूपम् सिंहाय इति स्वरूपं, वर्म हुं, अस्त्रं फट् । मतिर्मतः पदम् ॥ ९ ॥ १० ॥

०अङ्गावृतिं० । पुरोऽन्तरीक्षा । ०शक्तीः० आसां ध्यानं ०शुक्लभवत्क्र०—"आत्मसमान-प्रभवाः सर्वाश्च शक्तिभूषणाः । दधत्य. सायकं हस्ते शुक्लाङ्कुशमभीतीः तथाया. पूर्वीया स्तुत्यमित्याचक्षते मनुना" । इति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

०विधानवित्प्रयोगान् कुर्यादिति० अनेनैतदुक्तं भवति । कोटीमादि. सिद्धे । शम्भुमवादि-दीर्घायुषि । पुनिर्दर्शनादि वैरिभये । सर्वदुरितवर्त सर्वदाऽमावासि । कार्यान्तरे पुष्पादि-रिति । एतद्वीप्रयोगः सावधानतो ज्ञेयः ॥ १४ ॥

उज्ज्वलज्वलयुग्मान्ते स्याच्छूलिनीति पदं पठेत् ।
दुष्टग्रहं हुमन्तान्तो वह्निजायावधिर्मनुः ॥ ५१ ॥
भूतेन्द्रियाक्षरैः प्रोक्तो महादुर्गादिनाशकः ।
ऋषिर्दीर्घतमाः प्रोक्तः ककुप्छन्द उदाहृतम् ॥ ५२ ॥
शूलिनी देवता प्रोक्ता समस्तासुरवन्दिता ।
दुर्गे वरदे शीर्षे विन्ध्यवासिनि तद्विधा ॥ ५३ ॥
ङस्मोऽसुरान्ते मर्दिनि युद्धपूर्वप्रिये पुनः ।
त्रासयद्वितयस्यान्ते देवसिद्धसुपूजिते ॥ ५४ ॥
नन्दिनी स्याद्रक्षयुगं महायोगेश्वरि क्रमात् ।
शूलिन्याद्या हुंफडन्ताः पञ्चाशन्मनवः स्मृताः ॥ ५५ ॥

शूलिनीदुर्गामन्त्रमाह—०ज्ज्वलेति० ॥ ५१ ॥

०भूतेन्द्रियाक्षरैः(१)—पञ्चदशाक्षरैः तु बीजं स्वाहा शक्तिः । ०महेत्यादि० महामायाहा-राणां दुर्गाणां स्तम्भविद्वेषोच्चाटनमारणवशीकरणादिकरत्वाद्भूतप्रेतडाकिन्यादी-नाम् । ०विनाशक० इति । अनेन विनियोगं वदता प्रधानत्वेन शूलिनीदुर्गायोपयुक्तिरर्थं वक्तु-व्यत्वमपि सूचितम् ॥ ५२ ॥

०दुर्गे०वरदद्वन्द्वम्० । दुर्गे शीर्षेऽपि । ०तद्विधेति० । तत्र मन्त्रस्य शिखायत्र पूरयेत् ॥ ५३ ॥

०युद्धपूर्वप्रिये०—युद्धप्रिये । देवेत्यादिमहायोगेश्वरि पर्यन्तम् क्रमादिति योज्यः । "ङस्मो-ऽसुरान्ते मर्दिनि युद्धपूर्वप्रिये पुनः । त्रासय द्वितयं चापमिश्रनितरात (२) ॥ ५४ ॥

०पञ्चाशन्मनव० । पञ्चाशदर्णः शूलिन्याद्या हुंफडन्ताः स्मृता इति सम्बन्धः । प्रयोग-स्तु "शूलिनि दुर्गे वरदे हुंफड्डन्ताय नमः" इत्यादि । साम्प्रदायिकास्तु पूर्वपूर्वानुविद्धत्वम-ङ्गानां वदन्ति तत्र "शूलिनि दुर्गे वरदे हुंफडिति स्वाहा" इत्यादि प्रयोगः । अन्येन्तु—काम विधेयेऽत्यादाम्नायु—"दुर्गे दुर्गमायायां वरदे तदिवतः शिखा । विन्ध्यवासिनि वर्म स्यादसुरान्ते तु मर्दिनि ॥ युद्धप्रिये पुनं चापं त्रासयद्वितयं भवेत् ॥ पूर्वागादौ शूलिनीति वर्णमादिह वदेत् ॥ अथवाने तु मर्दोपा देवसिद्धसुपूजिते । नन्दिनि रक्षयुग्मं च महायोगे श्वरीपपि ॥ समीपतेजि वामृति महाबलाभासि हि । पवाशयशूलिन्याद्यास्तस्यमन्त्रोऽपि मनवोऽपि ॥ तत्र प्रयोग—"ॐ शूलिनि दुर्गे देवसिद्धसुपूजिते नन्दिनि रक्षरक्ष महायोगेश्वरि हुंफडित्यादि । एतदभिप्रायेणैवाचार्यैः—"वर्म चासुरमर्दिन्या युद्धपूर्वप्रिये तथा । त्रास त्रितयं चापमिश्रमिति पठित्वा देवेत्यादिरेतश्चिता "शक्तसहितं स्वाहान्तोऽर्ह पदविकारमस्ति" ति पठितम् । अत्रापि मन्त्रिकल्पतरौ सर्वसमाप्तम् । ०क्रमादिति० ॥ अनेन साम्प्रदायिका-नुमारिपूर्वपूर्वानुविद्धत्वमपि सूचितमेव ॥ ५५ ॥

---

(१) अत्र भूतानि पञ्च । इन्द्रियाणि—ज्ञानकर्मेन्द्रियाणि दश । तेषां संकलनेन पञ्चद-शदशा भवन्ति । तत्कृतानां नामतो नानेति कर्मेण मन्त्रसारणस्ता विवक्षा । तदसि पचीत्तरानतसरसंख्या भवति ।

(२) एतेन—"असुरान्ते मर्दिनि युद्धपूर्वप्रियेपुनः । त्रासय द्वितयं वर्म" इति केच-त्रिपाठो निरस्तः ।

अध्यारूढां मृगेन्द्रं सजलजलधरश्यामलां हस्तपद्मैः
शूलं बाणं कृपाणमरिजलजगदाचापपाशान्वहन्तीम् ।
चन्द्रोत्तंसां त्रिनेत्रां चतसृभिरसिना खेटकान् बिभ्रतीभिः
कन्याभिः सेव्यमानां प्रतिभटभयदां शूलिनीं भावयामि ॥४६॥
मनुमेनं जपेन्मन्त्री वर्णलक्षं विचक्षणः ।
सर्पिषान्नेन होमस्तु तद्दशांशमितो भवेत् ॥ ४७ ॥
प्रागुक्ते पूजयेत्पीठे वक्ष्यमाणेन वर्त्मना ।
विधाय पूजामङ्गानां पूज्याः पत्रेषु शक्तयः ॥ ४८ ॥
दुर्गार्या वरदा विन्ध्यवासिन्यसुरमर्दिनी ।
युद्धप्रिया पञ्चमी स्याद्देवसिद्धसुपूजिता ॥ ४९ ॥
सप्तमी नन्दिनी प्रोक्ता महायोगेश्वरी परा ।
दलाग्रेषु तदस्त्राणि शङ्खचक्रमसिं पुनः ॥ ५० ॥
गदेषुचापशूलानि पाशं पश्चाद्दिशाधिपान् ।
इत्थं जपादिभिः सिद्धः कुर्यात्कर्म निजेप्सितम् ॥ ५१ ॥
अष्टोत्तरसहस्रं यस्तिलैस्त्रिमधुराप्लुतैः ।
नित्यं प्रजुहुयात्तस्य शक्तिः स्यादतिमानुषी ॥ ५२ ॥
अष्टोत्तरशतं नित्यं सर्पिषा जुहुयान्नरः ।
वाञ्छितां वत्सरादर्वाक् प्राप्नुयान्महतीं श्रियम् ॥ ५३ ॥
दूर्वाहोमो भवेन्नृणां सर्ववाञ्छितसिद्धिदः ।
छुरिकादीनि शस्त्राणि अस्त्राणि मनुनाऽमुना ।

अध्यारूढामिति । मृगेन्द्रं–सिंहम् । अराणि विद्यन्ते यत्र तद् अरि चक्रं, अत आहुः । *भावयामि*–"बिभ्राणा शूलबाणास्यरिसदरगदाचापपाशान्कराब्जैरि"ति ॥ … इष पूजावसरे–"दलाग्रेषु तदस्त्राणि चक्रं शङ्खमसिं पुनरि"ति । शङ्खपूजामेव वक्ष्यति । … भिरिति* । जया विजया भद्रा शूलकात्यायन्याख्याभिरित्यर्थः । *प्रतितेति* । … तृतीया । तयोगामानेऽपि "वृद्धोपूने"ति च्न् । दक्षिणहस्तादारभ्याधःपर्यन्तमायुधध्यानम् …

वर्णलक्षम् । मन्त्रवर्णपरिमितलक्षम् । *विचक्षण इति* । पुरश्चरणे ये नियमास्त… इत्यर्थः ॥ ४७ ॥

प्रागुक्ते–दुर्गाष्टाक्षरोक्ते । *विधायेति*केसरेष्विति शेषः ॥ ४८ ॥

परेति । अष्टमी । आसां ध्यानमुक्तमन्यत्र—"अस्त्रुद्यमा धनुर्बाणकरा दुर्गादि… यजेदि"ति ॥ ५१ ॥

त्रिमधुराप्लुतैः । क्षौमधुघृताप्लुतैः । घृतस्थाने शार्करेति केचित् । *शक्तिः स्यादति… मानुषीति* । वत्सरादर्वागिति शेषम् । तदुक्तं—"मन्त्रविहतस्य शक्तिर्भवत्यमानुष… रत" इति ॥ ५२ ॥

दूर्वाहोम इति । अष्टोत्तरशतमिति इति शेषम् । तदुक्तं—"दूर्वया त्रिमधुरेप्सितं भवे… स्वाष्टशतवर्षपथा जुहुयादि"ति । *छुरिकादीनीति* । आदिशब्देन कृपाणखड्गादीनि … णानि । *सम्पातात्पविक्रियाणि* पश्चादमुना मनुना अस्त्राणीति सम्बन्धः । सम्पाता…

संपाताज्यविलिप्तानि वितरन्ति जयश्रियम् ॥ ५४ ॥
आम्रपार्श्वसमिद्भिर्वा तिलैस्त्रिमधुरोक्षितैः ।
होमो वशयति दिव्यौरिक्षतान्मन्त्रिणो नरान् ॥ ५५ ॥
खड्गायुधहस्तां तां देवीं कालघनप्रभाम् ।
ध्यात्वाऽऽग्रमाने जपेन्मन्त्रं स्पृशन्तं मुञ्चति ग्रहः ॥ ५६ ॥
सर्पाखुवृश्चिकाद्युत्थं विषमाशु विनाशयेत् ।
मनुनानेन विधिवन्मन्त्रविद्देवताधिया ॥ ५७ ॥
मन्त्रेणाऽनेन सञ्जप्तान्पाषाणानादाय साधकः ।
क्षिपेदुच्चैःप्रतिसेनायां सा द्रुतं विद्रुता भवेत् ॥ ५८ ॥
शूलपाशधरां देवीं ध्यात्वाऽऽस्थानमनाकुलः ।

होमो वशयती ॰श्रमानीति॰ । द्रव्यमाह्यम् । ॰तदुक्तं॰—"खड्गे वर्णेन समाराध्य गत्वा देवीमिदृश्य ताम् । आज्येन जुहुयात्सप्तमहस्रं प्रोक्तमार्गतः ॥ सम्पाताज्यविलिप्तोऽसौ प्रजलोभकसभुना । धर्दूसमध्यास्वयोग तान्तो मन्त्रविशेषवित् ॥ खड्गहस्तां योद्धा स्यादिपुभेनाविमर्दे॰" इति । अत्र खड्ग इत्यायुधोपलक्षणम् । "पुरिकासुपाणमन्त्र" इत्याचार्याः ॥ ५४ ॥

॰मधपर्वेति॰ होमसंख्या द्वादशसहस्रं ज्ञेयम् । तदुक्तं—"आर्द्रैर्मन्त्री त्रिमधुरयुतैः संलाइप्रसिद्धैरायपैर्वा स्वतिविशद्देवतालिङ्गैर्वा जुहोतो" इति । शिवमित्यनेनैतदुक्तं । भवति रक्तवर्णा पाशाङ्कुशवरदधरा देवी ध्यात्वा पाषेन साध्यस्य बन्धोऽङ्कुशेनाकर्षणमिति । कल्पित इति चक्री । चार्विति लिङ्गमविवक्षितम् ॥ ५५ ॥

॰खड्गेति॰ । एवं भूतदेवीरूपमात्मानं ध्यात्वा आर्तस्पृष्ट्वा मन्त्रं जपेदिति सम्बन्धः । ॰मुञ्चति ग्रहः इति॰ । आवेशक सम्बन्धिन इति शेषः । "आविश्य स्वमिवेशस्पृष्टः । [illegible] इति वचनमविवक्षितम् । तेनाह्रदयवाह्य इत्यर्थः । आवेशवशकारणस्तु—"सम्बोधनक्षत्रैः सम्यग्विद्यावान्धवत्वात् । वस्तुसूक्ष्मविविदिनऽर्तत्वात् शिशुमाद् पाण्डवेपवान् ॥ ध्याला मध्यमन्त्री धारयेत्तुल्यदोऽ । आविशत् सन्मात्रेण स्पावश्यहस्तिग्ध् महारुन्निरिति । सन्त्याजनप्रकारस्तु—"आत्मरोगिणोऽर्थे ग्रहरूपी दुर्गातत्वान्यां कनिष्ठादियमङ्गुष्ठेनाववृत्य दशसुदि कृत्वा तर्जनी दक्षिणकर्णाग्रे प्रसार्यविद्युतं चलग्रहमापवेद्दिशवता चक्रमुद्रया मोचयेदिति । तदुक्तम् । "अन्तराय गुप्तरमतोगिवोरविकायात् शिवायुधाङ्कुशाम् । सौविशिस्य पराओऽगुद्रया विद्रवत्यथाविषहा महाः" इति ॥ ५६ ॥

॰सर्पेति॰ । आदिशब्देन कारीणां ग्रहणम् । मन्त्रविद्विधिवद्देवताधिया । आत्मनः इति शेषः ॥ ५७ ॥

अनेन मनुना विषं विनाशयेदिति सम्बन्धः । विधिवद्देवताबुद्धिस्तु ध्यानविशेषेण । तदुक्तं—"अहिमूषिकवृश्चिकादिविषं वा कृत्रिमं कृतमपि च वा । विषमाशु विनाशयेत् तत्रां प्रतिवस्त्रैव च दिव्यावासिनीन्ति । ध्यानविशेष॰स्तत्कल्पोक्तः॰ "शारदचन्द्रकुन्दमृणाली स्मितदशनावलोकनकाम् । चन्द्रमुखीकुम्भयुगमहस्ताम्बुजां त्रुटताम् ॥ मुरजं त्रिभेदेन निर्दग्धी सितपुष्पाम् । अमृतार्द्रीमिमां दुर्गां ध्यायेत् इत्यादिविषं नाश" इति । ॰मन्त्रेणानेनेति॰ । पाषाणे तां देवीं ध्यात्वेति शेषम् । तदुक्तम् । "पाषाणे वाणे निक्षिप्ते च देवीं क्षेमङ्करीं मन्त्रमिमं जपित्वे"ति ॥ ५८ ॥ ६ ॥

प्रविशेद्युद्धदेशं यो जित्वाऽऽयाति स निर्व्रणः ॥ ५९ ॥
जुहुयात्तिलसिद्धार्थैर्लक्षमेकं यथाविधि ।
नामयुक्तं जपेन्मन्त्रं यस्यासौ मृत्युमेष्यति ॥ ६० ॥
गुटिका गोमयोत्पन्ना हुत्वाऽष्टशतसंख्यया ।
सन्नाहात्कुरुते मन्त्री विद्वेषं स्निग्धयोर्मिथः ॥ ६१ ॥
गृहीत्वा गोमयं व्योम्नि त्रिसहस्रं जपेत्ततः ।
गमिष्यतां परदेशे निखातं स्तम्भनं भवेत् ॥ ६२ ॥
वसुनोऽनेन त्रिसप्तं साधयेन्मनुनाऽमुना ।
उत्तिष्ठ पदमाभाष्य पुरुषि स्यात्पदं ततः ॥ ६३ ॥
पितामहः सनेत्रेन्दुः स्वपिषि स्याद्भयं च मे ।
समुपस्थितमुच्चार्य यदि शक्यमनन्तरम् ॥ ६४ ॥
अशक्यं वा पुनस्तन्मे वदेद्भगवति ततः ।
शमयाग्निवधूः सप्तत्रिंशद्वर्णात्मको मनुः ॥ ६५ ॥
ऋषिरारण्यकश्छन्दोऽप्यनुष्टुबुदाहृतम् ।
देवता वनदुर्गा स्यात्सर्वदुर्गविमोचनी ॥ ६६ ॥

[illegible] ॥ ५९ ॥

[illegible] ॥ ६० ॥

[illegible] ॥ ६१ ॥

[illegible] ॥ ६२ ॥

[illegible] ॥ ६३ ॥

[illegible]

पादाद्यसन्धिषु मुद्रल्लिङ्गापादोर्द्धरेषु च ।
पार्श्वद्वयस्तनकण्ठेषु पुनर्बाह्वग्रसन्धिषु ॥ ६७ ॥
गुह्यनासाक्षपोलादिकर्णभ्रूमध्यमूर्द्धसु ।
मन्त्राक्षराणि विन्यस्येद्देवताभावसिद्धये ॥ ६८ ॥
षड्भिरङ्गुलिभिरथाभिरथाभि. षड्भिरिन्द्रियैः ।
मन्त्राणैर्हृदयन्यासैः स्याज्ज्ञानिपुलैर्ध्यानकम् ॥ ६९ ॥
सौवर्णोऽस्तु जमरस्यणो त्रिनयनां सोद्यामिनीशाधिभां
चक्रं शङ्खवराभयानि दधतीमिन्दोः कलां बिभ्रतीम् ।
ग्रैवेयाङ्गदहारकुण्डलधरामाखण्डलाद्यैस्तुतां
ध्यायेद्विन्ध्यनिवासिनीं शशिमुखीं पार्श्वस्थपञ्चाननाम् ॥ ७१ ॥
एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रलक्षं मन्त्रविशारदः ।
जुहुयात्तद्दशांशेन मन्त्री शालिभिः सर्पिषा तिलैः ॥ ७२ ॥
मालीरिते जपेत्पीठे देवीमङ्गादिभिः सह ।
मङ्गपूजां यथापूर्वं दलमूलेष्विमा यजेत् ॥ ७३ ॥
आर्यां दुर्गां च भद्राख्यां भद्रकालीं तनोऽम्बिका ।
क्षेमाख्यां वेदगर्भाख्यां क्षेमङ्करीं दशान्तः ॥ ७४ ॥
दलाग्रेषु यजस्वेषु शङ्खचक्रासिखेटकान् ।
बाणचापौ दण्डशूलानि कपालान्तानि पूजयेत् ॥ ७५ ॥

विन्दीत्वा सर्वसिद्धिदः ॥ दुर्गाख्ये भुवनेशानी दुर्गाबीजं नियोजयेत् । वर्णलोपे स्वरूपबीज-
मुक्त्वा वान्ते विलोमतः ॥ पूर्वोक्तबीजमिश्रं योजयेत् बीजस्वरत्वा । तत्र प्रतीयित विना
निरुक्तेन सर्वसिद्धिदेऽपि । ततो बीजं । स्वाहान्तोऽयं । दुर्गाबीजमिति पद्माख्या
वर्णाः । सर्वैस्तादिविनियोगोऽपि ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

अङ्गन्यासमाह—पादेति । पादमन्त्रवः प्रत्येकं चत्वारः अत्र पार्श्वेत्यवनाशकपोला-
क्षिकर्णान्तां स्यात्सूर्यं वाचम् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

षड्भिरितैः षड्भिः । षडङ्गमिति अनेनैवमुक्तं—प्रत्येकं दुर्गादिभ्याऽङ्गेभ्योऽनद्गैः(?)
मिति । तदुक्तं मौतमसंहितायाम्—"कुर्यादङ्गषडङ्गमूलमन्त्रावर्णसङ्गितैः । दुर्गादै
रक्षयेति पुनरङ्गान्यथावदिति" ॥ ७० ॥

[illegible]

[illegible]

यथापूर्वमिति । आग्नेयादिकोणेषु पुरतो दिक्षु चेति । पत्रेषु पूजनं कर्णिकातः केसरे-
ष्वपि शक्तिपूजाया उपदिष्टत्वादिति ॥ ७३ ॥

अष्टदलत्वमिति आर्यां ध्यानमन्त्रोक्तम्—"आर्यादिकाष्टकः शेषकदलावरणपङ्क्तयः ।
आदिभिर्मूर्त्तिताङ्गन्यस्ताः पूजनीया मनोजकाः" इति ॥ ७४ ॥ ७५ ॥

(१) अत्र केचनाहुः । पूर्वैर्द्विवेदान्तैर्देवताहोमः । अत्र होमद्रव्यान्तरं विकल्पोऽवास्ति ।
यथालाभं समुच्चय एव । केचित्तदन्तर्दिविभिन्नसमविभक्तैश्चतुर्भिर्द्रव्यैः शुक्लगुणसंख्यया होममाहुः ।

सन्ध्यासु पक्षमात्रेण वशमायाति पार्थिवम् ।
अभ्यर्च्य देवीमनले तीक्ष्णतैलेन मन्त्रवित् ॥ ९२ ॥
हुत्वायुतं निधायाग्रे तीक्ष्णांस्त्रिशच्छरान्पुनः ।
तेषु संपातयेद्भूयः स्पृष्ट्वा तानयुतं जपेत् ॥ ९३ ॥
क्षेपयेत्परसेनायां क्षणाद्भ्रष्टा दिशो दश ।
प्राप्नुयाद्भ्रष्टसंज्ञा सा पलायनपरायणा ॥ ९४ ॥
अपिस्या मितगुञ्जानां कुड्यं कुलिकोदये ।
विकिरेच्छत्रुसेनायां गूढः सभापणादिषु ॥ ९५ ॥
ज्वरमारी महारोगैः पीडिता सैन्यनायकैः ।
परस्परविरोधेन नश्येद्युद्धे म्रियेत सा ॥ ९६ ॥
सेनासंस्तम्भने मन्त्री कारस्करसमुद्भवैः ।
पुष्पैः सहस्रं जुहुयात्तत्पत्रैस्तां निवर्तयेत् ॥ ९७ ॥
मन्दारवारे कुलिके जन्या भस्म चितोद्भवम् ।

[illegible]

विभिः क्षिपेद्रिपोर्मूर्ध्नि विद्विष्टो वैरतो मजेत् ॥ ९८ ॥
मरुदिपातितैः पत्रः कारस्करसमुद्भवैः ।
तस्य पादरजोयुक्तैर्होमादुच्चाटयेद्रिपून् ॥ ९९ ॥
कारस्करमयीं कृत्वा प्रतिमां च सुशोभनाम् ।
तस्यां प्रतिष्ठितप्राणां छेदयेद्वहुशः पुनः ॥ १०० ॥
कालोलूकस्यायुतमष्टोत्तरसहस्रकम् ।
कृष्णपक्षचतुर्दश्यां श्मशाने हव्यवाहने ॥ १०१ ॥
जुहुयान्म्रियतेऽरातिरेवमेव दिनत्रयात् ।
जन्मस्तनविधौ होमान्मूनाः स्युः शत्रवः क्षणात् ॥ १०२ ॥
उलूककाकयोः पक्षैः स्वपसारत्न संयुतैः ।
जुहुयान्निशि कान्तारे शत्रुः काकाग्निर्भवेत् ॥ १०३ ॥
शत्रोः प्रतिकृतिं मन्त्री प्रतिष्ठितसमीरणाम् ।
क्षोदयेत् विलिताङ्गीमग्युष्णां निःक्षिपेज्जले ॥ १०४ ॥

अस्य विभि.क्षिपेदिति संबन्धः । ०जपनैःत०नाष्टोत्तरशतमित्यादि । "अष्टोत्तरशतं जप्त्वा पवित्र० ति प्रक्षिपेद्विजाभन्मेत्" स्युक्तः । ०विभि.क्षिपेदिति० । देवीं ध्यायन् । तत्र ध्यानविशेष० स्तन्त्रान्तरे०—"कृष्णां करालवदनां भुजगैरभिमण्डिताम् । मार्तण्डगीरि [illegible]० कुलाम् ॥ दिगम्बरां महाघुर्णां चिन्तयेद्दुर्वेणादिषु । [illegible]० नामि"ति ॥ ९८ ॥

०तस्यपादरजोयुक्तैरिति० । तस्य वैरिणः पादरजोवामपादस्य इति परमगुरवः । ०उच्चा० टयेदिति० । आयुधोमादि ज्ञेयम् ॥ ९९ ॥

०प्रतिमामिति० । पञ्चतत्त्वमुखाम् । यदाहुः—"मारणे दारवीं तां दारवाङ्गुलमिता० ताम् । पञ्चषट्कृत्वा वापि कुर्यात् [illegible] क्रमात् ॥ होमार्थं कल्पितायास्तु तस्याः प्रोक्तो विधिः परः । [illegible] कुर्यात् [illegible]" इति । ०मताम्० । [illegible] ०दैर्दयेदिति०अष्टोत्तरशतम् । ०बहुशः इति० । [illegible] ॥ १०० ॥

०श्मशाने हव्यवाहन इति० । [illegible] ॥ १०१ ॥

०म्रियतेऽरातिरिति० । तदुक्तं—"[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible]" इत्युक्तेः ॥ मारणे ध्यानविशेषोऽपि ०तन्त्रान्तरे—"[illegible] विभूषिताम् । [illegible] । [illegible] । [illegible] । ०अन्योऽपि विशेषः०—"[illegible] । [illegible] । मारणे [illegible]" इति ॥ [illegible] । [illegible] ०ध्यानविशेषः०—"[illegible] । [illegible]०मारणकर्मणी"ति ॥ ०जन्मर्क्षेति० । जन्मनो—[illegible] ॥ १०२ ॥

०पक्षैरिति० पक्षैः । ०स्वपसारत्न० । [illegible] "[illegible]" इति० । पक्षे १०३

०शत्रोः प्रतिकृतिमिति० । यदि [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] ।

उग्रकान्तो भवेन्मन्त्री प्रत्युग्रमेकाग्रधीर्भवेत् ।
तर्जनीं त्रिशिखं दोर्भ्यां धारयन्तीं भयङ्कराम् ॥ १०५ ॥
रक्तां ध्यात्वा रवेर्बिम्बे प्रजपेदयुतं मनुम् ।
मारयेदचिरादेव रिपून्बन्धुसमन्वितान् ॥ १०६ ॥
खड्गखेटकसंयुक्तां संक्रुद्धां भानुमण्डले ।
ध्यात्वा मन्त्रं जपेन्मन्त्री नाशयेदचिरादरीन् ॥ १०७ ॥
चापबाणधरां भीमां सिंहस्थां ज्वलनोपमाम् ।
सृजन्तीं बाणनिवहान्ध्यायन्तीं ताड्यं रिपुम् ॥ १०८ ॥
ध्यात्वा जपेन्मनुमिममयुतं तोयमध्यगः ।
रिपुं च परसेनां च द्रुतमुच्चाटयेद्ध्रुवम् ॥ १०९ ॥

मिति० । इत्यादि प्रविहारम् । शोषणेनेति० शोषणं मरिचम् । "मरिचं वल्लजं प्रोक्तं शोषणं स्मृतमित्यमिधानम्(१) ॥ १०४ ॥

प्रतीकारमाह०—उग्रेति० ॥ तर्जनीमिति० । तर्जनीमुद्रां प्रयुञ्जानाम् । त्रिशिखमिति० त्रिशूलम् ॥ १०५ ॥ १०६ ॥

*भयङ्कराम्०—इत्यादि । भानुमण्डले ध्यात्वा पूर्ववदयुतं मन्त्रं जपेदिति सम्बन्धः ॥ मन्त्रीति० । वेलाकालाभिज्ञः ॥ १०७ ॥

ताड्यमिति० । ताडनीयम् ॥ १०८ ॥

तोयमध्यग इति० । नाभिपर्यन्ततोयमध्यगः । आरभ्यमाणे प्रयोगे, उग्रकान्तो भवेदिति, तर्जनीं त्रिशिखं दोर्भ्यामिति, खड्गखेटकमण्डलामिति, द्रुतमुच्चाटयेद्ध्रुवमित्यादि क्रूरकर्मवेलाकालकक्ष्याविधिनक्षत्रतिथ्यादिलग्नग्रहयोगपातादियोगान् ज्ञात्वा तत्समये कृतं कर्मसिद्धिदं भवति । तत्र वेलानाम चन्द्रोदयमारभ्य पञ्चदशघटिकापर्यन्तं समुद्रस्य क्षोभो भवति । सा चन्द्रवेला । तदा क्रूरकर्माणि न कुर्यात् । तदनन्तरम् पुनः पञ्चदशघटिकापर्यन्तं वेलाभावोऽस्ति । तदा क्रूरकर्म कुर्यात् । पुनस्तदनन्तरं पञ्चदशघटिकापर्यन्तं वेला । पुनस्तावत्कालं सा नास्ति । कालस्तु—"कुलिकः स्थविरो योगस्तारा वैनाशिकी कुज । अष्टमो राशिरित्याद्यास्तारा: स्युः क्रूरकर्मणोऽपि" । कला नाम चन्द्रकला सा शुक्ले वर्द्धते कृष्णे क्षीयति (क्षीयते) तदष्टमामारभ्यामावास्यापर्यन्तं कुर्यात् । तिथिरिक्ताः प्रसिद्धाः । नक्षत्ररिक्ता विपन्नाद्याः । *अन्यत्रतु०—"आयुर्दायं रिपोर्ज्ञात्वा कर्मोच्चाटादिकं ततः । तद्वृद्धिक्षयहासौ च स्थितिमष्टवर्गकम् ॥ तयायामायुःक्षयेन कुर्यात्तदभिचारकम् । अन्यथा क्रूरकर्माणि कुर्वाणो नाशयन्ति हि ॥ तान्येव कर्माणि तत्कालत्रयाज्ज्ञात्वा विधिवत्तः । विरुध्याद्यथा शक्त्या नैष्फल्यं चाभिचारकम् ॥ शिरोहस्तकाले च कालेऽष्टमराशिगे । स्थाने कुर्याद्दिनानि तद्विनाशाय साधकः ॥ पाताळयोगनीचाख्ये विषयोगे च मृत्युके । व्यतीपाते दिनजैमृत्यौ क्रकचयोगके ॥ चण्डीशचण्डायुधके महा(२) वज्रे च काणके । रक्तस्यूने धूम्राख्ये स्यूने मन्थादिसंज्ञके ॥ कुर्यात्प्रयोगान्प्रत्यर्थिमृत्यवे निधनाय च । निधनाय निरोधार्थं कुर्यात्सिद्धिमवाप्नुयादिति ॥ अष्टमोराशिवत्कर्मन्यं वर्ण्यते । अन्ये योगाः ज्योतिःशास्त्रतो ज्ञेयाः ॥ १०९ ॥

(१) अत्र मूले उग्रकेनेतिपाठः । टीकायां कोषो शोषणमिति पुस्तकान्तरे ।
(२) "महामाद्रे (?)च काणके" इति पुस्तकान्तरे पाठः ।

सुतार्थिनीनां सुतदं रोगिणां रोगशान्तिदम् । [illegible]
बहुना किमिहोक्तेन यन्त्रं सकलकाममणिः ॥ १२८ ॥
इति शारदातिलके एकादशः पटलः ॥ ११ ॥

यद्धामतिमिरध्वंसि संसारार्णवतारकम् ।
आनन्दबोधमयमनाहतमव्ययं त्रैपुरं महः ॥ १ ॥
अथ वक्ष्ये परां विद्यां त्रिपुरामतिगोपिताम् ।
यां ज्ञात्वा सिद्धिसङ्घानामधिपो जायते नरः ॥ २ ॥
वियद्भृगुहुताशाढ्यो भौतिको बिन्दुशेखरः ।
वियत्कर्शादिदेन्द्राग्निस्थितं वामाक्षिबिन्दुमत् ॥ ३ ॥
आकाशभृगुवह्निस्थो मनुः सर्गेन्दुलाञ्छनः ।
वाग्भवं प्रथमं बीजं कामबीजं द्वितीयकम् ॥ ४ ॥

स्वर्णं भवति । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] लिखेत् ॥ ११९—१२८ ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां [illegible] पदार्थादर्शा-
भिधायामेकादशः पटलः ॥ ११ ॥

एवं [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ १ ॥

[illegible]

[illegible] । [illegible] ॥ २ ॥

[illegible] । वियद् ह, भृगु स, [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] (१) । [illegible] । इति द्वितीयं कूटम् ॥ ३ ॥

आकाशो ह । भृगु स । [illegible] । [illegible]

---

(१) [illegible]

तृतीयं कामराजाख्यं त्रिभिर्बीजैरितीरिता ।
पञ्चकूटात्मिका विद्या वेद्या त्रिपुरभैरवी ॥ ५ ॥
ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्तिश्छन्दः पङ्क्तिः समीरितम् ।
देवता देशिकैरुक्ता देवी त्रिपुरभैरवी ॥ ६ ॥
नाभेराचरणं न्यस्येद्वाग्भवं मन्त्रवित्तमः ।
हृदयान्नाभिपर्यन्तं कामबीजं प्रविन्यसेत् ॥ ७ ॥

[illegible]

विटपोदरप्रदेशान्ते तार्तीयं विन्यसेत्ततः ॥
आद्यं द्वितीयं कण्ठयोस्तार्तीयमुभयोर्न्यसेत् ॥ ८ ॥
मूलाधारे हृदि न्यस्येद्भ्रुवोर्बीजत्रयं क्रमात् ।
नवयोन्यात्मकं न्यासं कुर्याद्वाग्भिस्त्रिभिः पुनः ॥ ९ ॥
कर्णयोश्चिबुके भूयः शङ्खयोर्वदने पुनः ।
नेत्रयोर्नसि विन्यस्येदंसयोः पिठरे पुनः ॥ १० ॥
ततः कूर्परयोः कुक्षौ जानुनोर्ध्वजगुह्यपंक्ति ।
पादयोर्गुह्यदेशे च पार्श्वयोर्हृदयाम्बुजे ॥ ११ ॥
स्तनयोः कण्ठदेशे च रत्यादिमथ विन्यसेत् ।
मूले हृन्निहृदि प्रोक्तं भ्रुवोर्मध्ये मनोभवाम् ॥ १२ ॥
बालाद्योऽथ त्रिभिर्न्यस्येत्[illegible]मतः ।
मधुनेत्री च योनेशी विन्ययोनि क्रमादिमाः ॥ १३ ॥
त्रिलोकमध्येऽथ विन्यस्येन्मूर्तिन्यासमथाचरेत् ।
दक्षवामोऽथ दिवं पूर्वे मूर्तीनाममनोभवाम् ॥ १४ ॥
स्परेशानं तामुल्यं मन रक्तप्रभासमन्वित ।
हृदयोरु मारादि कन्दर्पं मदनान्तरम् ॥ १५ ॥
गुदादेशे प्रविन्यसेद्रामदेवादिमन्मथान् ।

[illegible] ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ॥ ११ ॥ १२ ॥

[illegible] ॥ १३ ॥

[illegible] ॥ १४ ॥ १५ ॥

[illegible]

सम्मोहनं कामदेवं पाशयोनिन्यसेतः ॥ १६ ॥
ऊर्ध्वप्राग्दक्षिणोदीच्यपश्चिमेषु मुखेषु तान् ।
प्रविन्यसेत्तथाद्यं भृगुसोमाग्निलक्षिणः ॥ १७ ॥
तथाद्यिमन्द्रसदृशो बीजमेतत् प्रयोजितम् ।
षड्दीर्घयुक्तेनाद्येन बीजेनाङ्गक्रिया मता ॥ १८ ॥
वश्यकाम्योन्मनी क्षोभकर्त्री त्रैलोक्यमोहनात् ।
द्राविणी द्राविणी मूर्ध्नि क्षोभकारी कामिनी परे ॥ १९ ॥
ह्रीं वशीकरिणीं वक्त्रे गुह्ये क्लींबीजयुतिकाम् ।
आकर्षिणी हृदि पुनः सर्वालङ्कृतपुर्णगुणाम् ॥ २० ॥
ईं मोहनी क्रमादेवं बाणन्यासोऽयमीरितः ।

मैतदमम् । तेनास्य प्रयोगः । "ह्रीं ह्रीं ज्ञानाय क्लीं सर्वाय नमः" इत्यादि ॥ १५ । १६ ॥ १६ ॥
०तथाद्यमिति० । त्रयन्तवर्णादिकमिति च वदृर्ध्व नानि बीजान्युदाहृ० ०भृगुरिति० ।
भृगुः सः, व्योम हः, अग्नी रेफः, तान्तो मकरः युक्त इति । ऊर्ध्वादिभागे क्रमेण ॥ १७ ॥
०तथाद्यमिन्द्र० विलोमेन सौ प ब ह स । ०षडिति० । षड्दीर्घयुक्तेन बीजेन सप्त
सबीजेन । ०आद्येन बीजेन० [illegible]
प्रयोगः । सौः ह्रृदयाय ह्रीं ॥ [illegible]
ह्रूं कम्बं । सौः ह्रीं ह्रीं [illegible]
०द्राविण्यमिति० । अत्र ग्रंथान्तरेण सम्बन्धे च पठितः । अन्यत्र तु द्रां द्रीं क्लीं ब्लूं
स सादिका बाणा इति । ०अन्यत्रापि०(२) । "अशोकोन्मादनमोहनसंदीपनशोषण स्वाहा
[illegible] द्वितीय मतेन ॥ मुखाद्भिन्यस्य देवराजास्त्रम० गोप-
मेहमं वक्त्रपूर्वेण युक्तम् । अष्टे मखावलिरह स्वयंशोभा कमुखे षड्वेन युक्तमिति ।
०षड्दीर्घयुतात्र सम्बध्यते । ०सर्वालङ्कृतगु० सः ॥ १९ । २० ॥

---

(१) तथाच—शारदं बालार्कतन्त्रे (ऐन्द्र बीजः) तुरीयस्य षड्दी वाक्येन ७१ श्लोके वक्ष्यति । तेनसौः इति प्रथमम् ह्रीं ततः षड्दीर्घपञ्च ह्रां ह्रीं इत्यादि ६ युक्तं सप्त-सबीजं ह्रृल्लेखा इत्यादि षट् । पुनराद्यं बीजं ह्रीं इति प्रयोगकरः श्रीश्रद्धयैवोक्तम् दर्शितः । अत्र पाठभ्रंशोबहुधाहष्टइतीत्य चिन्त्यम् । ५ सहयस्य सुमूर्तस्य षड्दीर्घयुक्तसप्त-सबीजस्य सूचनम् । अत्रषड्दीर्घयोगमध्यमबीजे ईकारस्य स्थाने क्रमेण ह्रां ह्रीं इत्यादि परिवृत्तिरिति बोध्यम् । अन्यत्र षड्दीर्घपदस्थहकारोमात्रादिजे षड्दीर्घयोगादुक्त इतीह ह्रस्व षड्दीर्घदाकारादेरधिकः सन्निवेशीत इति बोध्यम् ।

(२) त्रिपुराणारम्भसुबये—अत्रैशोदः । मुखवृत्तता । वह्निरिः । षदण्डः षानुस्वारः । इदमाद्यमिति । तदेव त्रिमूर्तिना ईश्वरेणाक्रान्तमाननवृत्त(मनुस्वरत्त)मकारोषकेदस द्वोन्दीति द्वितीयम् । मुखान्तः कः । देवराजो लः । वामे नयनं । कक्नवृत्तमनुस्वारः । तेनक्लीमिति तृतीयम् । भपूर्वं बः, श्यत्रारिलः । षष्ठस्वरः ऊ । अर्दशेषशोऽर्द्धचन्द्रविन्दुः । तेनषष्ठं तेन ब्लूं इतिचतुर्थम् । क जल सः । तस्मात्पुर्णः स इति । कपूरः अः (विसर्गः) तेनयुक्तमिति सः इति पञ्चमम् । इति श्लोकार्थं ॥

भालभ्रूमध्यपद्मगलश्रिकाकण्ठहृत्सु च ॥ २१ ॥
नाभ्यधिष्ठानयोः पश्च तारायाः सुभगादिकाः ।
न्यस्तव्या विधिना देव्यो मन्त्रिणा सुभगा भगा ॥ २२ ॥
भगसर्पिण्यथ परा भगमालिन्यनन्तरम् ।
अनङ्गानङ्गकुसुमा भूयश्चानङ्गमेखला ॥ २३ ॥
अनङ्गमदना सर्वा मदविभ्रममन्थराः ।
प्रधानदेवता वर्णभूषणाद्यैरलंकृताः ॥ २४ ॥
अक्षस्रक्पुस्तकाभीतिवरद्वाढ्यकराम्बुजाः ।
वाक्कामं स्त्रं पुनर्श्री संस्थाराः पञ्चोदितास्त्वमी ॥ २५ ॥
न्यासं कुर्याद्भूषणाख्यं ततः साधकसत्तमः ।
न्यसेच्छिरसि भालभ्रूकर्णाक्षियुगले नसि ॥ २६ ॥
गण्डयोरोष्ठयोर्दन्तपङ्क्त्योरास्ये न्यसेत्स्वरान् ।
चिबुकेऽथ गले कण्ठे पार्श्वयोस्तनयुग्मके ॥ २७ ॥
दोर्मूलयोः कूर्परयोः पाण्योस्तत्पृष्ठदेशतः ।
नाभौ गुह्ये पुनश्चोर्वोर्जान्वोर्जङ्घयोस्ततः ॥ २८
स्फिचोः पत्तलयोः पश्चाच्चरणाङ्गुष्ठयोर्द्वयोः ॥
कादिदान्तान्न्यसेद्वर्णान् स्थानेष्वेषु समाहितः ॥ २९ ॥
काञ्च्यां ग्रैवेयके पश्चात्कटके हृदि गुल्फके ।
कर्णकुण्डलयोर्मौलौ वलयान् पाशकान् सही ॥ ३० ॥
यद्यपि मातृकाविन्यस्येदेवं देशिकसत्तमः ॥
एवं न्यस्तशरीरोऽसौ ध्यायेत्त्रिपुरभैरवीम् ॥ ३१ ॥

०न्यासैर्वेति० । गुह्यमध्ये स्थानविशेषः(१) । कलिकर्णिकेति पाठान्तरात् "कर्णिकाकण्ठ"-
भूषणमिति त्रिकाण्डी ॥२१॥ ३ ॥
०विधिनेति० । चतुर्थी समोन्तत्वम् । ०मन्त्रिणेति० । अनेन समुचितपूर्वो इत्युक्तं
भवति ॥ २२॥ २३॥२४॥ ३ ॥
ता(२)रानेवाह ०वागिति० । वाक्-वाग्भवं, काम. कामबीजम् । अन्यत् स्पष्टम् ॥२५॥
०भूषणाख्यमिति० । भूषणकर्णैर्मालाभूषणन्यास । तमेवाह ०ततः साधकसत्तमोऽन्य-
सेदिति० "मातृकावर्णानि"ति शेषः । साधकसत्तम इत्यनेन वर्णानां(३) सबिन्दुत्वं तत्तत्स्थाने
भूषणरूपत्वेन ध्यानं चोक्तम् । न्यासस्थानान्येवाह ०शिरसीति० । कण्ठस्तनमपि, गलस्व-
धोभागः । अत्र कर्णादिषु द्वि द्वि वर्णन्यासः । भूस्थाने एकं, नासायोरेकम् । तत्पृष्ठदेशे एक-
मिति सम्प्रदायविदः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥
०स्फिचद्० शक्यं ... कण्ठे । । कटके मूर्धन्योऽहः । हृदि ... ।
गुल्फकयोर्मूर्धन्यहस्तावितिविंक इति देशिकसत्तम इत्यनेनोक्तम् ॥ २९॥३०॥३१॥

(१) ... इति प्रसिद्ध ।
(२) तारायां इति (२२ श्लो०) मूलस्थ तार इत्यादिः ।
(३) गले-कण्ठे इत्येतदंशोऽयमनेन दर्शयति । एतच्छ्लोकेऽपि (१०० श्लो०) ...

उद्यद्भानुसहस्रकान्तिमरुणक्षौमां शिरोमालिनीं
रक्तालिप्तपयोधरां जपवटीं विद्यामभीतिं वरम् ।
हस्ताब्जैर्दधतीं त्रिनेत्रविलसद्वक्त्रारविन्दश्रियं
देवीं बद्धहिमांशुरत्नमुकुटां वन्देऽरविन्दस्थिताम् ॥ ३२ ॥
दीक्षां प्राप्य जपेन्मन्त्रं तत्त्वलक्षं जितेन्द्रियः ।
पुष्पैर्भानुसहस्राणि जुहुयाद्ब्रह्मवृक्षजैः ॥ ३३ ॥
त्रिमध्वक्तैः प्रसूनैर्वा करवीरसमुद्भवैः ।
पद्मं वसुदलोपेतं नवयोन्याढ्यकर्णिकम् ॥ ३४ ॥
इच्छादिशक्तिभिर्युक्तं भैरव्याः पीठमर्चयेत् ।
इच्छा ज्ञाना क्रिया पश्चात्कामिनी कामदायिनी ॥ ३५ ॥
रती रतिप्रिया नन्दा नवमी स्यान्मनोन्मनी ।
वरदाभयधारिण्यः [illegible] नव शक्तयः ॥ ३६ ॥

उद्यदिति० । शिरसो मुण्डानां माला यस्याः सा । [illegible] ॥ ३२ ॥

दीक्षां प्राप्येति० । [illegible]

(१) [illegible]

वाग्भवं लोहितोदार्यैर्धीकण्ठोत्थोदितोऽमरः ।
दीर्घवान्ये परापश्चादपरार्धे द्वयोः पुनः ॥ ३७ ॥
सदाशिवमहाप्रेतं ङेन्तं पद्मासनं नमः ।
अनेन मनुना दद्यादासनं श्रीगुरुक्रमम् ॥ ३८ ॥
प्राङ्मध्ययाम्यसत्राले पूजयेत्कल्पयेत्ततः ।
पञ्चभिः प्रणवैर्मूर्तिं तस्यामावाह्य देवताम् ॥ ३९ ॥
पूजयेदागमोक्तेन विधानेन समाहितः ।
तारवाग्रतिकमला हसखफ्रें हसौंस्मृताः ॥ ४० ॥
वामकोणे यजेद्देव्या रतिमिन्दुसमप्रभाम् ।
रतिं पाशाधरां सौम्यां मदविभ्रमविह्वलाम् ॥ ४१ ॥
प्रीतिं दक्षिणकोणस्थां तप्तकाञ्चनसन्निभाम् ।
मदघूर्णं प्रणतिं सौम्यां धारयन्तीं समर्चयेत् ॥ ४२ ॥
अग्रे मनोभवां रक्तां रक्तपुष्पाम्बरस्रजाम् ।
इक्षुकार्मुकपुष्पेषून्धारयन्तीं शुचिस्मिताम् ॥ ४३ ॥
षडङ्गान्यर्चयेत्पश्चात्पूर्ववत् विधानवित् ।
दिक्पत्रे च निधिमंत्रो पूजयेत्प्राग्देवताः ॥ ४४ ॥
द्रव्याद्यैर्कुंतपुष्पेषुप्रणामा भूतपत्राः ॥

वाग्भवमुद्धरति–वागिति । वाग्भवं–वाक्बीजम् । लोहित च । … अकारः । … । दीर्घवामाक्ष… । तेन … इति । … इति … । … (…) … तु … । … इति … ॥ ३७ ॥
सदाशिवमहाप्रेतासनं … । … इति … । … पद्मासनं … ॥ ३८ ॥

प्राङ्मध्ययाम्यसत्राले श्रीगुरु… … इति … । … [illegible] … ।
… इति … ॥ ३९ ॥

… [illegible] … ॥ ४० ॥ ४१ ॥
… [illegible] … ॥ ४२ ॥
… [illegible] …

अष्टयोनिष्वष्टदलाग्रे पूजयेत्सुभगादिकाः ॥ ५४ ॥
मातरो भैरवाढ्यास्तथा मदविभ्रमविह्वलाः ॥
अष्टपत्रेषु सम्पूज्या यथावत्कुसुमादिभिः ॥ ५५ ॥
लोकपालांस्ततोऽभ्यर्च्य तेषामस्त्राणि तद्बहिः ॥
पूर्वजन्मकृतैः पुण्यैर्लभ्यैनां परदेवताम् ॥ ५६ ॥
यो भजेदुक्तमार्गेण स भवेत्सम्पदां पदम् ॥
एवं सिद्धमनुर्मन्त्री साधयेदिष्टमात्मनः ॥ ५७ ॥
जुहुयादरुणाम्भोजैस्त्रैलोक्यं मधुराप्लुतैः ॥
सहस्रमन्त्यं तदर्धं वा प्रत्यहं मोहयेद्द्विजान् ॥ ५८ ॥
वनिता युवती रम्याः [illegible]देवताधिया ॥
होमान्ते [illegible]गुरुमात्मनः ॥ ५९ ॥
एवं कृते जगत्सर्वो दासवत् भवेत् ॥
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] वशं नयेत् ॥
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ६४ ॥

[illegible]

मल्लिकाकुसुमैर्हुत्वा राजपुत्रान्वशं नयेत् ॥
कोरण्टकुसुमैर्वश्यान्नृपलान्पाटलोद्भवैः ॥ ५५ ॥
अनुलोमविलोमान्तः स्थितसाध्याह्वयान्वितम् ॥
मन्त्रमुच्चार्य जुहुयान्मन्त्री मधुरलोलितैः ॥ ५६ ॥
सर्षपैः पटुसम्मिश्रैर्वशयेत्पार्थिवान् क्षणात् ॥
अनेनैव विधानेन तत्पत्नीस्तत्सुतानपि ॥ ५७ ॥
जातीबिल्वफलैः पुष्पैर्मधुरत्रयलोलितैः ॥
अश्मारीश्वरपत्नीन् होमतो वशयेद्ध्रुवम् ॥ ५८ ॥
मालतीपङ्कजोद्भूतैः पुष्पैश्चन्दनलोलितैः ॥
जुहुयात्कविर्मन्त्री लभते वत्सरान्तरे ॥ ५९ ॥
मधुरत्रयसंयुक्तैः फलैर्बिल्वसमुद्भवैः ॥
जुहुयाद्वशयेल्लोकं श्रियमाप्नोति वाञ्छिताम् ॥ ६० ॥
पाटलैः कुमुदैः कुन्दैरुत्पलैर्नागचम्पकैः ॥
मन्दारैर्विकसितैः कृतमालैर्जुहोति यः ॥ ६१ ॥
आयते वत्सरार्धात् श्रिया विजितपार्थिवः ॥
साध्यमन्नं प्रजुहुयाज्जयेदसद्गुद्धिमान् ॥ ६२ ॥
कस्तूरीकुङ्कुमोपेतं कर्पूरं जुहुयाद्वशी ॥
कन्दर्पादधिकं सद्यः सौन्दर्यमधिगच्छति ॥ ६३ ॥
लाजान्प्रजुहुयान्मन्त्री दधिक्षीरमधुप्लुतान् ॥
विजित्य रोगानखिलान्सजीवेच्छरदां शतम् ॥ ६४ ॥
पादद्वयं मलयजं पादं कुङ्कुमकेसरम् ॥
पादं गोरोचनायाश्च तानि (श्रीणि) विमृद्य हिमाम्भसा ॥ ६५ ॥
बिन्दुं वा तिलकं भाले यान्पश्येत्तैर्विलोक्यते ॥
यान्स्पृशेत्स्पृश्यते यैर्वा वश्याः स्युस्तस्य तेऽखिलाः ॥६६॥
कर्पूरचन्दनोशीरं तमालानि च कल्पयेत् ॥
चतुर्भागा जटामांसी तापसी रोचना मता ॥ ६७ ॥
कुङ्कुमस्य समांशः स्याद्धिमांशं चन्दनं मतम् ॥
अगुरुश्च प्रभागः स्यादिति भागक्रमेण च ॥ ६८ ॥
हिमाद्भिः कारयेत् पिण्डमेतत्सर्वं सुसाधितम् ।

राजवृक्षजः । पाटलैरित्यादौ विकसितैरिति विशेषणात् पुष्पैरिति लभ्यते ॥ ६१ ॥ ६६–६७ ॥
०हिमाम्भसा०—गोदावरीजलेन ॥ ६५ ॥ ६६ ॥
०कर्पूर० रक्तचन्दनम् । चोरं—मदनम् । वचेति यावत् ॥ ६७ ॥
०हिमाद्भि० । हिमोदकम् ॥ ६८ ॥
०कारयेत् पिण्डमिति० । कृष्णचतुर्दश्यामेवं चलनाद्वा पूर्वभद्रयेव पिण्ड। अनुपविशेत्

आदाय तिलकं भाले कुर्याद्भूमिपतीन्वशान् ॥ ६९ ॥
वनितां मदगर्वाढ्यां मदोन्मत्तमतङ्गजान् ।
सिंहव्याघ्रान्महासर्पान् भूतवेतालराक्षसान् ॥
दर्शनादेव वशयेत्तिलकं धारयन्नरः ॥ ७० ॥
मध्याद्यं नवयोनिषु प्रविलिखेद्बीजानि वर्णांस्त्रिशो
गायत्र्याः पुनरष्टपत्रविवरेष्वालिख्य लिप्यावृतम् ॥
भूबिम्बद्वितयेन मन्मथयुजा कोणेषु संवेष्टितं
यन्त्रं त्रैपुरमीरितं त्रिभुवनप्रक्षोभकं श्रीप्रदम् ॥ ७१ ॥
अस्मिन्यन्त्रे समावाह्य सम्यक् सम्पूज्य देवताम् ॥
होमेन कृतसम्पातं लाक्षालोहत्रयावृतम् ॥ ७२ ॥
बिभृतं बाहुना यन्त्रं युद्धेषु विजयावहम् ॥
वादे वाग्विजयं कुर्यात्कवित्वं पुष्कलं दिशेत् ॥
आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रान्पौत्रान्विवर्धयेत् ॥ ७३ ॥
कामं षट्कोणमध्ये लिखतु पुनरिमं षट्सु कोणेषु पश्चा-
त्पत्रेष्वष्टस्वष्टसंख्येष्वमुमथ पुरतो व्योमबीजेन वीतम् ॥
क्षोणीबिम्बान्तरस्थं भुजगदललिखितं रोचनाकुङ्कुमाभ्यां
प्रोक्तं सौभाग्यसम्पन्निरुपमकविताकीर्तिदं यन्त्रमेतत् ॥ ७४ ॥
वह्नेर्गेहयुगान्तरस्थमदने मायां लिखेद्वाग्भवम् ॥
षट्कोणेष्वथ सन्धिषु प्रविलिखेद्बुद्धा स्मरं वेष्टयेत् ॥
क्लींबीजेन समीरितं त्रिभुवनप्रक्षोभकं त्रैपुरं
यन्त्रं पञ्चमनोभवात्मकमिदं सौन्दर्यसम्पत्करम् ॥ ७५ ॥

ति० । पूर्वमन्त्रजम् ॥ ६९ ॥ ७० ॥

यन्त्रमाह—मध्यमिति० । प्रविलिखेत्प्रादक्षिण्येन । एवं त्रिरावृत्तिर्भवति । गायत्र्या० त्रिपुरागायत्र्याः । लिप्या०—मातृकया । भूबिम्बद्वितयेन० चतुरस्रद्वयेन । मन्मथबीजं भैरव्या एव ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

यन्त्रान्तरमाह—कामिमिति० । कामो भैरव्या मन्मथबीजम् । इमं—कामम् । अष्टसंख्ये-षु—षोडशदलेषु । अमुं—कामम् । व्योमबीजं—हं । भुजगदलं—भूर्जपत्रम् ॥ ७४ ॥

यन्त्रान्तरमाह—वह्नेरिति० । मदने—क्लींमिति । वाग्भवं—ऐमिति । सन्धिष्विति० । कोणानामन्तो वृत्तमध्ये । क्लींबीजेनावेष्टितं त्रिकोणम् । सर्वं क्लींबीजमध्ये लिखेदित्यर्थः । तदुक्तं—"सर्वमनोभवस्य सकलं कुर्यात् तदेतत्खिलं दिग्भिः" । पञ्चमनोभवात्मकमिति० । पञ्चभि कामबीजैर्देवस्यो वृत्तत्वात् । पञ्चकामसमन्त्रा यथा०—"कन्दर्पं सुविधवसायमधुरं मदनं पञ्चमनोभवान्वितः करः । रविबिन्दुभ्यो हरिहरविष्णुयुक्तयुग्मस्यान्वितः शरौभिर्वा भृगुः ॥ तेषां शिरस्तु विरचीत पुनोऽपि चन्द्रार्धेन मनो विभवदिनाथः खलु पञ्चकामा" इति ॥ कं ख्रमं चः । तत्र-स्मो [illegible] । धुर्वी रेफः । मधमान्त ईं तेन मायाबीजं । वामनेत्रोकारः । पवनाक्षस्ताद्यु क्लीमितीबीजं । तदन्वितः करः कन्दर्पकामबीजम् । रविबिन्दु वे । हरिहरो क विष्णुरकारस्तन्मात्रह दवारतदूर्ध्व सर्वं बकारेऽस्तेन ब्लूं । तत्र स्वकर्पे । सः स्त्रीकमात्र ई । तदूर्ध्वं भृगु सकार-स्तेन स्त्रीं । सर्वे सानुस्वाराः ॥ ७५ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

---

(१) [illegible] ॥

तस्माद्वयं कुचनतां नवकुङ्कुमाभां
स्थूलां स्तुमः सकलवाङ्मयमातृभूताम् ॥ ८१ ॥
सद्यः समुद्यतसहस्रदिवाकराभां
विद्याक्षसूत्रवरदाभयचिह्नहस्ताम् ।
नेत्रोत्पलैस्त्रिभिरलंकृतपद्मवक्त्रां
त्वां तारहाररुचिरां त्रिपुरे ! भजामः ॥ ८२ ॥
सिन्दूरपांसुरुचिरां कुचभारनम्रां
जन्मान्तरेषु कृतपुण्यफलैकगम्याम् ।
अन्योऽन्यभेदकलहाकुलमानभेदै-
र्जानन्ति किं जडधियस्तव रूपमम्ब ॥ ८३ ॥
स्थूलां वदन्ति मुनयः श्रुतयो गृणन्ति ।
सूक्ष्मां वदन्ति वचसामधिवासमन्ये ॥
त्वां मूलमाहुरपरे जगतां भवानि ! ।
मन्यामहे वयमपारकृपाम्बुराशिम् ॥ ८४ ॥
चन्द्रावतंसकलितां शरदिन्दुशुभ्रां
पञ्चाशदक्षरमयीं हृदि भावयन्ति ॥
त्वां पुस्तकं जपवटीममृताढ्यकुम्भं
व्याख्यां च हस्तकमलैर्दधतीं त्रिनेत्राम् ॥ ८५ ॥
शम्भुस्त्वमद्रिसुतनायकलिताङ्गभागा
विष्णुस्त्वमम्ब ! कमलापरिषक्तदेहा ॥
पद्मोद्भवस्त्वमसि वागधिवासभूमि-
रेतेषां क्रियाश्च जगति त्रिपुरे त्वमेव ॥ ८६ ॥
आश्रित्य वाग्भवभवांश्चतुरः परादी
न्भावान्पदेषु विहितान्समुदीरयन्तीम् ॥
कण्ठादिभिश्च करणैः परदेवतां त्वां
संविन्मयीं हृदि कदापि न विस्मरामि ॥ ८७ ॥

[illegible] ॥ ८० ॥ ८१ ॥

[illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ८७ ॥

[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥
[illegible] ।

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ [illegible] ॥

त्वामिन्दिराकमलजेति बुधा वदन्ति ॥ ९४ ॥
ये स्तुवन्ति जगन्मातः श्लोकैर्द्वादशभिः क्रमात् ।
त्वामनुप्राप्य वाक्सिद्धिं प्राप्नुयुस्ते परां गतिम् ॥ ९५ ॥
वाङ्माया कमला तारो नमोऽन्ते भगवत्यथ ।
श्रीमातङ्गेश्वरि ! सर्वजनमनोहरि ! ॥ ९६ ॥
सर्वादि सुरराजन्ये सर्वादिमुखरञ्जिनि ।
सर्वराजवशं पश्चात्करि ! सर्वपदं वदेत् ॥ ९७ ॥
स्त्रीपुरुषवशं प्रोक्त्वा मेवमभ्यासमं पुनः ।
सर्वदुष्टमृगवशङ्करि ! सर्वमुखरञ्जन ॥ ९८ ॥
वशङ्करि स्यात्सर्वलोकवशमन्त्रं शिखामुखैः ।
वशमानय जायान्तोऽष्टाशीत्यक्षरो मनुः ॥ ९९ ॥
न्यासान्मन्त्री तनौ कुर्याद्वर्णमालाक्रमात्क्रमम् ।
शिरो ललाटभ्रूमध्ये तालुकण्ठगलोरसि ॥ १०० ॥
स्तनद्वये भुजद्वन्द्वे जठरे नाभिमण्डले ।
स्वाधिष्ठाने गुह्यदेशे पादयोर्दक्षिणान्ययोः ॥ १०१ ॥
मूलाधारे गुदे न्यस्येदक्षरद्वादशं क्रमात् ।
गुणेऽष्टिवसुः षड्भिर्दशद्वर्णनवभिः ॥ १०२ ॥
दशाष्टवस्वष्टदिग्भिर्नेत्रगुणाग्निभिः ।
मन्त्रार्णैर्विधिना मन्त्री मन्त्रवर्णैर्यथाक्रमम् ॥ १०३ ॥
ध्यात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य विधानतः ।
वाक्सिद्धिकामो मातृकामन्त्रः प्रतिष्ठापयेत् ॥ १०४ ॥

टि० ९४-९६ ॥

[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ११७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२३ ॥
[illegible] च [illegible] च [illegible] ।
[illegible] ॥ १२४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२५ ॥
[illegible] ।
मातङ्गी [illegible] महा[illegible]दिका ॥ १२६ ॥
सिद्ध[illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२७ ॥

मातङ्ग्यन्ता एता अन्विता [illegible] इति सम्बन्धः ॥ ११९ ॥ १२० ॥ [illegible]

॰दूर्वेति॰ [illegible] । ॰मातङ्गीति॰ । मातङ्गीत्वं [illegible] ॥ [illegible]

॰[illegible] । [illegible]

[illegible] ॥ १२० ॥ [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] सम्बन्धः ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥

॰[illegible]॰ [illegible] । [illegible] । [illegible] । ॰[illegible]

[illegible] ॥ १२४ ॥ १२५ ॥

॰[illegible]॰ इति । [illegible] "[illegible]"—[illegible] "[illegible]

[illegible]" इत्यन्तं [illegible] च [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible]—॰मातङ्गीमिति॰ । [illegible]

महामातङ्गीम् ॥ १२६ ॥[illegible]

॰[illegible]॰ [illegible] ॥ १२७ ॥

ध्यायेयं रत्नपीठे शुककलपठितं शृण्वतीं श्यामलाङ्गीम् ।
न्यस्तैकाङ्घ्रिं सरोजे शशिशकलधरां वल्लकीं वादयन्तीम् ॥
कह्लाराबद्धमालां नियमितविलसच्चोलिकां रक्तवस्त्राम् ।
मातङ्गीं शङ्खपात्रां मधुमदविवशां चित्रकोद्भासिभालाम् ॥ १२८ ॥
अयुतं प्रजपेन्मन्त्री तद्दशांशं मधूकजैः ।
पुष्पैस्त्रिमधुरोपेतैर्जुहुयात्सम्यगिद्धवे ॥ १२९ ॥
त्रिकोणवृत्तिं पद्ममष्टपत्रं प्रकल्पयेत् ।
अष्टपत्रावृतं बाह्ये वृत्तं षोडशभिर्दलैः ॥ १३० ॥
चतुरस्रसमायुक्तं मान्या हृदिमनोहरम् ।
एतस्मिन्पूजयेत्पीठे नव शक्तीः क्रमादिमाः ॥ १३१ ॥
विभूतिरुन्नतिः कान्तिः सृष्टिः कीर्तिश्च सन्नतिः ।
पुष्टिरुत्कृष्टिरृद्धिश्च मातङ्गी पदपश्चिमाः ॥ १३२ ॥
सर्वान्ते शक्तिकमलासनाय नम इत्ययम् ।
पाद्यान्तिलक्ष्मीपीठात्मा मनुरासनकल्पकः ॥ १३३ ॥
मूलेन मूर्तिं सङ्कल्प्य तस्यामावाह्य देवताम् ।
अर्घ्यादिविधिनानेन पञ्चमानेन मन्त्रवित् ॥ १३४ ॥
रत्याद्याभिस्तु कोणेषु पूजयेत्पूर्ववत्सुधीः ।
हृल्लेखाद्याः पञ्च पूज्या मध्ये दिक्षु च मन्त्रिणा ॥ १३५ ॥
ब्राह्म्याद्यास्तामयाश्चाष्टौ पादिदलो भूपतत्पतः ।
अङ्गानि पूजयेत्पश्चात्तत्पूर्वं विधानवित् ॥ १३६ ॥
चतुरस्रचतुर्वेदिक्षु पश्चात् पुरतो यजेत् ।
दलमध्येषु सम्पूज्या अनङ्गकुसुमादयः ॥ १३७ ॥
ब्राह्म्याद्यास्ताश्च पादिकाः षोडशदलविसृताः ।
पत्राग्रेषु पुनः पूज्या असिताद्या अष्ट भैरवाः ॥ १३८ ॥
बहिरिन्द्रादयः पूज्याः सम्यगायुधसंयुताः ।
मतदाद्यन्निवृत्ताश्च पुष्पाञ्जल्यनुपूर्वकः ॥ १३९ ॥

[illegible] । [illegible]-[illegible] । [illegible]-[illegible] । [illegible]-[illegible] । [illegible] [illegible]—"[illegible]" । [illegible] ॥ १२८ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ १३६ ॥

[illegible] [illegible] ॥ १३७ ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ १३८ ॥

[illegible]—[illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] ।

पत्रस्था मातरः पूज्या ब्राह्मयाद्याः प्रोक्तलक्षणाः ।
तदग्रेष्वर्चयेद्विद्वानसिताङ्गादिभैरवान् ॥ १४० ॥
पुनः षोडशपत्रेषु पूज्याः षोडश शक्तयः ।
वामाद्याः कलशीपाणिर्गायन्त्यः श्यामविग्रहाः ॥ १४१ ॥
चतुरस्रे चतुर्दिक्षु चतस्रः पूजयेत्पुनः ।
मातङ्ग्याद्या मदोन्मत्ता वीणाललितपाणयः ॥ १४२ ॥
आग्नेयकोणे विघ्नेशं दुर्गां नैशाचरे यजेत् ।
वायव्ये वटुकं पश्चादैशान्ये क्षेत्रपं यजेत् ॥ १४३ ॥
लोकपाला बहिः पूज्या वज्राद्यैरायुधैः सह ।
मन्त्रेऽस्मिन्साधिते मन्त्री साधयेदिष्टमात्मनः ॥ १४४ ॥
मल्लिकाजातिपुन्नागैर्होमाल्लोकालयो भवेत् ॥
फलैर्बिल्वसमुद्भूतैस्तत्पत्रैर्वा हुताद्भवेत् ॥ १४५ ॥
राजपुत्रस्य राज्याप्तिः पङ्कजैः श्रियमाप्नुयात् ।
उत्पलैर्वशयेद्विश्वं लक्ष्मीपुष्पैस्तथा नरः ॥ १४६ ॥
बन्धूकपुष्पैर्बकुलैरशोकैः किंशुकोद्भवैः ।
वश्याय जुहुयान्मन्त्री मधुना सर्वसिद्धये ॥ १४७ ॥
लवणैर्मधुरोपेतैर्हुत्वा कर्षति सुन्दरीम् ।
वञ्जुलस्य समिद्धोमो वृष्टिं वितनुतेऽचिरात् ॥ १४८ ॥
क्षीराक्तैरमृताखण्डैर्होमो नाशयति ज्वरम् ।
दूर्वाभिरायुराप्नोति कदम्बैर्वश्यमाप्नुयात् ॥ १४९ ॥
अन्नवान्महोमेन तण्डुलैर्धनवान्भवेत् ।
सर्वं त्रिमधुरोपेतं होमद्रव्यमुदाहृतम् ॥ १५० ॥
नन्द्यावर्तभवैः पुष्पैर्होमो वाक्सिद्धिदायकः ।
निम्बप्रसूनैर्जुहुयादीप्सितां श्रियमश्नुते ॥ १५१ ॥
पलाशकुसुमैर्होमात्तेजस्वी जायते नरः ।
चन्दनागुरुकर्पूररोचनाकुङ्कुमादिभिः ॥ १५२ ॥
वश्याय जुहुयान्मन्त्री वशयेदखिलं जगत् ।

पुष्पाद्येति—पुष्पार्थं—पुष्पवासाः । प्राग्दक्षक्रमाः । चक्रदक्षाग्रपत्राः ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥
आग्नेयकोण इति । इयं पूजा सर्वासिद्धमन्त्रसाधारणीति शेषम् । अत एव सर्वत्रिमन्त्राणामप्यत्र [illegible] ॥ १४३ ॥ १४४ ॥
मल्लिकेति—त्रितये पुष्पैरिति ज्ञेयं, फलैरित्यत्र वक्ष्यमाणत्वात् ॥ १४५ ॥
बन्धूकपुष्पैरिति । पुष्पशब्दोपादानात् बकुलादिष्वपि पुष्पम् । कदम्बैरित्यपि पुष्पैः ॥ १४६ ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥
सर्वमिति । तण्डुलान्तद्रव्यं पूर्वोक्तमपि च ॥ १५० ॥ १५१ ॥
चन्दनेति । कान्तिमत्त्वार्थं, तेन [illegible] ॥ १५२ ॥
वशयेदिति । अद्रव्यहोममधुरात्रयम् । *[illegible]* । कर्पूरादिचीनानि [illegible]

एतानि जप्त्वा तिलकं कुर्याल्लोकप्रियो भवेत् ॥ १५३ ॥
निर्गुण्डीमूलहोमेन निगडान्मुच्यते नरः ।
निम्बतैलाग्निषेरै(१)र्लोणैर्होमः शत्रुविनाशनः ॥ १५४ ॥
हरिद्राचूर्णसंमिश्रैर्लवणैः स्तम्भयेत्परान् ।
रसवद्भिः फलैःपक्वैः पुष्पैःपरिमलान्वितैः ।
हुत्वा सम्यगवाप्नोति साधकः सर्वमीप्सितम् ॥ १५५ ॥
देवतां जगतामाद्यां मातङ्गीमिष्टदायिनीम् ।
अवाप्तुमिष्टां (२)तां वाचं भूषयेद्रसमालया ॥ १५६ ॥
आराध्य मातश्चरणाम्बुजं ते ब्रह्मादयो विश्रुतकीर्तिमापुः ।
अन्ये परं वा विभवं मुनीन्द्राः परां श्रियं भक्तिभरेण चान्ये ॥१५७॥
नमामि देवीं नवचन्द्रमौलेर्मातङ्गिनीं चन्द्रकलावतंसाम् ।
आम्नायवाग्भिः प्रतिपादितार्थं प्रबोधयन्तीं शुकमादरेण ॥ १५८ ॥
विनम्रदेवासुरमौलिरत्नैर्नीराजितं ते चरणारविन्दम् ।
भजन्ति ये देवि ! महीपतीनां व्रजन्ति ते सम्पदमादरेण ॥१५९॥
मातङ्गि लीलागमने भवत्याः सिञ्जानमञ्जीरमिषाद्भजन्ते ।
मातस्त्वदीयं चरणारविन्दमकृत्रिमाणां वचसां निगुम्फाः ॥१६०॥
पदात्पदं सिञ्जितनूपुराभ्यां कृतार्थयन्ती पदवीं पदाभ्याम् ।
आस्फालयन्ती कलवल्लकीं तां मातङ्गिनी मद्धृदयं धिनोतु ॥१६१॥

कार्यमिति । एवमन्त्रप्रयोगोक्तमानवलक्षणोऽर्थः । «तिलकमिति» । जप्त्वा हिमोदकेन कु-
ङ्कुमचन्दनैर्वा लिखि पिष्टैस्तन्मन्त्रजपेन इत्यम् ॥ १५३ ॥ २ ॥

«निम्बतैलाग्निरैरिति» । तथैवाष्टद्रिप्रकारो यथा—"बीजानि अर्कशिरांसि कोषलानि सरावे । स्थापयेत्तस्य तस्मैव निःसारमेव शाम्यन्ति «परान्» शत्रून् ॥ १५४ ॥ १५५ ॥

मातङ्गास्तुतिमारभते—«देवतामिति» रसमालेति प्रबन्धनाम । तदोगारस्तुतिमा-
मापि । तल्लक्षणमुक्तं «भामोदे»—मेनुप्रसिद्धनामामुद्धतोऽकपुष्प सुधावहम् । कुर्वी-
तात्क्षणोक्तस्य लिखावधि समाधिना ॥ सुमद्भिः शोभना सा स्यात् रसमाला
यथाधिका । माज्ञायां नवव्याद्दौ रचितायामिति क्रमात् ॥ नवस्यैकादश श्लोकान्पठित
प्रमदाकरा" इति ॥ १५६ ॥ १५७ ॥

«नवचन्द्रमौलेर्देवीं» पद्मासनीमिति सम्बन्ध ॥ १५८ ॥ १५९ ॥

«अकृत्रिमाणां वचसां निगुम्फा वेदाः । पदात्पदमिति । पदेपदे इत्यर्थः । «कृतार्थयन्ती»—

---

(१) लोणैरिति । लवणैरित्यर्थः "लवणं लोणमुच्यते" इति प्राकृतप्रकाशोक्तेः ।
अत्र "शनिम्बतैलैर्लवणैरि"तिलिखितपुस्तकपुस्तकयोः पाठः साधीयानपि भाति । लोकप्र-
सिद्धप्राकृतभाषायामेव प्रयोगदर्शनात् ।

(२) अत्र "अवाप्तुमिष्टता वाचम्" इत्यपपाठः । भूषयेदिति क्रियान्वयविरोधात् ।

षडङ्गदीर्घभाजा बीजेन कुर्यादङ्गक्रियां मनोः ॥ २ ॥
सिन्दूराभं त्रिनेत्रं पृथुतरजठरं हस्तपद्मैर्दधानम् ।
दन्तं पाशाङ्कुशेष्टान्युरुकरविलसद्बीजपूराभिरामम् ॥ ३ ॥
बालेन्दुद्योतिमौलिं करिपतिवदनं दानपूरार्द्रगण्डं
भोगीन्द्राबद्धभूषं भजत गणपतिं रक्तवस्त्राङ्गरागम् ॥ ४ ॥
वेदलक्षं जपेन्मन्त्रं दशांशं जुहुयात्ततः ।
मोदकैः पृथुकैर्लाजैः सक्तुभिरिक्षुपर्वभिः ॥ ५ ॥
नारिकेलैस्तिलैः शुद्धैः सुपक्वैः कदलीफलैः ।

न्यासः ॥ गणकः स्यादृषिश्छन्दो निचृद्गायत्र्यस्य देवता । बीजेन दीर्घयुक्तेन हृदयाद्यङ्गकल्पना-मन्येति ॥ गकारो बीजं, बिन्दुः शक्तिः । अथवा माया शक्तिः ॥ २ ॥

ध्यानमाह—सिन्दूरेति । ०पाशाङ्कुशेष्टा० पाशाङ्कुशमभयम् । आदौ गले अधो दक्षिणहस्तपद्मे । एकदन्ताय धीमहि तन्नो दन्ती प्रचोदयात् ॥ सितासितरक्तपाटलादिवर्णभे(चे)ष्टयापनोदनः । कस्तूरी ... महोदराय वक्रतुण्डाय ... उच्यते । गणनाथस्य विभिन्नवर्णा ध्यानभेदा मनीषिभिः । सर्वाङ्गुला वा बीजेन अङ्गन्यासविधौ-चोक्त इति । आद्युदात्ते तु कर्मण्यस्य आदावक्तपोऽनुस्वारः । अथवा स्वरयोः ... । सर्वा ... र्विरचयेत् । तदन्तो दक्षिणभागे । द्वितीयस्य ध्याने यथा—"ध्यायेन्नित्यं वरदमभयं दन्तमङ्कुशं च पाशं गजवदनमरुणं रक्तमष्टौ दधानमिति । पुष्पं च हस्तकमलैर्गणपतिमथोपरि । ओंकारपुरःसरे तु ध्यानम्—"रक्ताम्भोजासनस्थं च दन्तं सर्वं च देवैः परितो ध्यायेत् । हेमाभं च विद्युत् गजास्यं लम्बोदरं शशिधरं नमामि" इति ॥ अत्रापि पुष्पाणि पूर्ववदेव । इदमेव मायाबीजाद्यं यदा तदा ध्यानम् । "अमृताब्धिमध्ये तु वारिजे कुङ्कुमाभे । चतुर्भुजरत्नाभरणे चित्ररत्नाभरणम् ॥ पाशाङ्कुशाभयं देवं वरान्वितं कलितम् । वामस्थाने सती देवीमालिङ्गन्तं सुशोभनम् ॥ सुशोभनं शुभं मधुरा द्विरेफाः । विमलं वामहस्तेन योगिनी मध्ये संस्थिताम् ॥ रक्ताभो महादेवीमालिङ्गन्तं सुमध्य-माम् । ... विशेषं सर्वं तत्र विशेषतः ॥ तद्रूपाभिमतैर्द्विहस्तैः गणान् पूर्वादिभिः क्रमा-दिति । अत्र ध्यानान्तरमिदं मुद्रा प्रदर्शनीया । "मुष्टिद्वयमधिकं हस्तं कृत्वा तर्जनीमधः-कृत्य । मध्यमाङ्गुलिनीलया कुर्यात्सा ध्यायेदवनतम् ॥ कुर्याद् मुद्रा गणेशस्य प्रोक्तेयं सर्वसि-द्धिदेति । यद्वा । "कुक्षिमध्यस्य हस्ताभ्यां मुखे सामान्यतः । गणेशो भवेन्मुद्रेति । इदं सर्वगणपतिमन्त्रसाधारणमिति ज्ञेयम् ॥ ३ ॥ ४ ॥

वेदलक्षं—चतुर्लक्षम् । दशांशमिति । तत्र होमोऽष्टद्रव्यैर्मिश्रैरेवमादिभिः । सर्वमप्येक-त्रमेकत्र कृत्वा होतव्यं, किंतु अष्टद्रव्यमेवमाह । तत्र आहुतिप्रमाणमप्यत्रोपासा-नां । मूले च प्रत्येकं पृथक् क्रियाविधानात् । त्रिविधस्य द्रव्यस्य यथाक्रमेणाहुतिप्रमाणहोमकलाप-मिति । ०द्रव्याणीति—"नैव कीर्तितैरिष्टैः स्वाहान्तैर्नैव यथाश्रुतम् । निमेषैर्निशेन विन्यस्येत् । तथा "मिश्राणां विकल्पश्चेति" च । सर्वैर्मिश्रपुरश्चरणमपि न कार्यमिति । नैव । "सर्वं मिश्रपुरोडाशे हामन्त्रेणमुद्राहुतमिति तत्रापि तत्सम्भवेऽनेकस्य पशुपुरोडाशा-दिद्रव्याणाममुख्यस्तारत्वयुक्तत्वापरत्वमेकत्वद्विगतिविरोधात् तदुक्तं ०गमेवाति०मिश्रयामप्यनाम्—"अष्टद्रव्यैर्विमिश्रकैर्जुहुयात पृथक् पृथगिति । ०पृथुकै० चिपिटकैः ॥ ५ ॥

०नारिकेलैरिति फलैर्नारिकेलं द्विधा कृत्वा प्रस्थाय्य शोधितैस्तिलपुरस्सरम् । पञ्चमन्त्रेषु गाय-त्र्या प्रोक्षणादिकं कुर्यात् । गायत्री यथा—"एकदंष्ट्राय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि । तन्नो

अष्टद्रव्याणि विप्रस्य कथितानि मनीषिभिः ॥ ६ ॥
तीव्रादिशक्तिभिर्युक्ते पीठे विघ्नेश्वरं यजेत् ।
तीव्राख्या ज्वालिनी नन्दा भोगदा कामरूपिणी ॥ ७ ॥
उग्रा तेजोवती सत्या नवमी विघ्ननाशिनी ।
सर्वादिशक्तिकमलासनाय हृदयावधिः ॥ ८ ॥
पीठमन्त्रोऽयमेतेन प्रदद्यादासनं विभोः ।
मूलेन मूर्तिं सङ्कल्प्य तस्यां विघ्नेश्वरं यजेत् ॥ ९ ॥
कर्णिकायां चतुर्दिक्षु प्रथमं पूजयेदिमान् ।
गणाधिपं गणेशानं तृतीयं गणनायकम् ॥ १० ॥
गणक्रीडं पीतगौररक्तनीलत्वचः क्रमात् ।
सर्वाङ्गागेन्द्रभूषाढ्यान्मध्यलसितपुष्करान् ॥ ११ ॥
यथापूर्वं ततोऽभ्यर्चेत्केसरेष्वङ्गदेवताः ।
पत्रमध्येषु विधिवद्वक्रतुण्डादिकान्यजेत् ॥ १२ ॥
वक्रतुण्डमेकदंष्ट्रमहोदरगजाननौ ।
लम्बोदराख्यं विकटं विघ्नराजमनन्तरम् ॥ १३ ॥
धूम्रवर्णं दलाग्रेषु मात्राद्याः पूजयेत्ततः ।
लोकपालांस्तदस्त्राणि देवमित्थं समर्चयेत् ॥ १४ ॥
सिद्धमन्त्रः प्रकुर्वीत प्रयोगान्कल्पचोदितान् ।
तर्पयेत्सलिलैः शुद्धैर्दिनशो गणनायकम् ॥ १५ ॥
चतुश्चत्वारिंशदार्णं चतुः शतमतन्द्रितः ।
प्राप्नुयात् मण्डलादर्वाग्भीष्टमधिकं नरः ॥ १६ ॥

विघ्नः प्रयोदयादिष्विति ॥ ६ ॥

०तीव्रेति० । [illegible] यथा—"[illegible] ॥ [illegible] [illegible]" इति ॥ ७ ॥ ८ ॥

०विभोरिति० । पीठमन्त्रादौ [illegible] ॥ ९ ॥

०प्रथमं पूजयेदिति० । अत्र प्रथमम् [illegible] [illegible] [illegible] पूर्वादिष्विति सामान्येन वचनम् । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥

०यथापूर्वं०—[illegible] । ०विधिवदिति० । [illegible] ॥ [illegible] ॥

०[illegible] समर्चयेदिति० । [illegible] पूजा [illegible] । [illegible] [illegible] इति । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] इति ॥ १६ ॥

नारिकेलैः फलोहोमस्तत्पुष्पैः शोभनो भवेत् ।
मुक्ताफलमणिप्रवालादीन्यवाप्नुयात्सुधीः ॥ १७ ॥
चतुर्दशाहं नारिकेलफलान्यर्कात्मिकैः क्रमात् ।
चतुः शतं मधुदुग्धाक्तानां चतुःसहस्रं जपतः ॥ १८ ॥
तन्निमित्तेनत्पुष्पैर्होमो मत्स्यादिवश्यप्रदो भवेत् ।
लाजैर्घृतमधुप्लुतैर्होमः कन्यां प्राप्नुयाद्ध्रुवम् ॥ १९ ॥
अनेन विधिना कन्या परमाप्नोति वाञ्छितम् ।
आज्यानन्दनियो होमः कामपूर्तिप्रदो नृणाम् ॥ २० ॥
हुत्वा त्रिलोहि(१)तैर्लोहहोमो निशि चतुर्दिनम् ।
संपादं कुरुते मन्त्रज्ञस्तं पितृसुते सदा ॥ २१ ॥
दुग्धैस्तैर्वामस्तुते रक्तचम्पककारणा ।
दमनकेन निम्बेन दुष्टिदलनेन वा हुतम् ॥ २२ ॥
विरोधिपरे स्वमध्यभागे शीतांशुमहसं जपेत् ।
स्पृष्ट्वा मन्त्री शिरोहारस्थं शिलायां प्रगृह्य ॥ २३ ॥
युद्धेषु व्यवहारादौ विजयश्रियमाप्नुयात् ।
मन्त्रेणानेन संजप्ता रोचना सहस्रसंयुता ॥ २४ ॥
तिलकविधयः सर्वान्वशं नयति मानवान् ।
अनुलोमविलोमस्थबीजे नाम समालिखेत् ॥ २५ ॥
नवनीते समस्तयन्त्र्ये स्पृष्ट्वा प्राणमनुजपेत् ।

॰नारिकेलैरिति॰ । तं तन्मेवं कल्पवातेति प्रयोगः ॥ १६–१७ ॥

॰चतुर्दशाहमिति॰ । प्रतिदिनं सुवर्णचतुष्टयेन तावान् होमः । ॰मत्स्या इति॰ । तत्र विशेषः अवयोगसारमाराधनीयः ॰–"कार्य कामाकुलात्यामिह विधिवदुत्तानीय तस्योप-रिष्टो धवलाकं हुतं मन्त्रं मधुरं विधिवद् दुग्धा इति शत्रुं रोषमिति ॥ १८ ॥

॰तन्निमित्तैरिति॰ । अत्रापि पुष्पप्रतिनिधत्वात्स्य चतुर्दशं चतु शतं होमः । ॰लाजैरिति॰ । अत्रापि पुष्पप्रतिनिधत्वाच्च चतुर्दशं चतु शतहोम. । तमेव प्रतिनिधत्वात्स्य तत्समोपर्देशमिति-रितविशेषः । तदुक्तम् "मधुरत्रयसिक्ताभिर्लाजाभिः सहस्रमिति ॥ १९ ॥

॰अनेन विधिनेति॰ । एतादृशं कोऽसाम्यविचार इति सूचितम् ॥ २० ॥

॰चतुर्दिनमिति॰ । प्रतिदिनमारभ्य चतुर्वारसंख्यम् । ॰संपादं॰ सेवन(२)मत् ॥ २१।२२ ॥

॰जपेदिति॰ । महत्यादिमोक्षान्तम् ॥ २३ ॥

॰सहस्रे॰–गजमदः ॥ २४ ॥

॰अनुलोमेनेति॰ । वामवामेऽच्चे साधकसर्वनामानि नवनीते लिखेत् । अनुलोमविलोमे-नेत्येन बीजयोः पुटितत्वमावश्यकम् ॥ २५ ॥

॰नवनीत इति॰ । मूल१ । कोषांतरिनमित्यपि शेयम् । तदुक्तमाचार्यैः–नवनीतेन वे वेदपादानुक्रमविलोमगम् । ततस्तल्पितमातृकावर्णं तद्रोधि तन्त्रेदिनमिति । नवनीत इत्युप-लक्षणमप्यादेरपि । "कार्याऽथ विधिवद्वेदे मेति मारायणीये ब्रवीः । ॰समस्तवर्णेति॰ । सा-

(१) त्रिलोहकैरितिपुस्त० पाठः पुस्तकान्तरे ॥

अष्टोत्तरशतं मूलं मूलमन्त्रं जपेत्ततः ॥ २७ ॥
अन्तैर्नादीश्वरान्तं तारसिन्धुं समुद्धरेत् ।
स च मनुः प्राप्यते श्रीप्रदं भक्तजनैः भक्तिमान् ॥ २८ ॥
आर्द्रं नव्यशूर्पोदरेश्वरादि प्रणवं यजेत् ।
वेदं सम्पूज्य यथाशक्ति मूलं जपेत् ॥ २८ ॥
दत्त्वा सर्वं समर्प्यं तद्गणाधिप पूजनम् ।
महाविघ्नगणाद्यं नानाधान्यैरितिः ॥ २९ ॥
गणकः ऋषिर्विराट् छन्दो गायत्री निचृत्भिन्ना ।
महागणपतिः प्रोक्तो देवता देवपूजिता ॥ ३० ॥

[illegible] मूलं [illegible] मूलमन्त्रं [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । गौरी विघ्नमातृका [illegible] ॥ [illegible] मुनिर्भोग्यपात्रमिति । [illegible] ॥ अथ [illegible] ततः [illegible] । [illegible] ततः [illegible] ॥ [illegible] आधारगमनमेव [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] मूर्धनि [illegible] । न च [illegible] ॥ [illegible] मन्त्र [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । मूर्धन्यमानसीति । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । तथा—“[illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] मन्त्रमालिन्याम् [illegible] । [illegible] विघ्नेश्वरं [illegible] ॥ [illegible] । तथा । “[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] हि मन्त्रमिति ॥ २६ ॥ २७ ॥

महागणपतिमन्त्रमुद्धरति—तारेति । मूर्धामये [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । मन्त्रमिति । [illegible] । अत्र [illegible] । अन्ये श्रीमहागणपतये [illegible] मन्यमाना गणपतिपदं [illegible] । [illegible] । यथा “[illegible]” इति गणेशि [illegible] । इदं मन्त्रस्यापि समन्वयः । [illegible] । अन्ये “[illegible] [illegible]महागणपति-मन्त्रमिति[illegible] । [illegible] । एवमिहापि [illegible] । [illegible] । [illegible] । पदोपलक्षकस्याहुः । एवमिहापि [illegible] । [illegible] । [illegible] चतुर्थी [illegible] । मन्त्रदेवप्रकाशिका-यां—दीर्घं तां मन्त्रात्मकेन चतुर्थी [illegible] । गं बीजं, स्वाहा शक्तिः । तदुक्तं—“[illegible] [illegible] ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

षड्बीजस्य षड्बीजेन दीर्घभाजा प्रकल्पयेत् ।
षडङ्गानि मनोरस्य यथाविधि विधानवित् ॥ ३१ ॥
नवरत्नमयं द्वीपं स्मरेदिक्षुरसाम्बुधौ ।
तद्वीचिधौतपर्यन्ते मन्दमारुतसेविनम् ॥ ३२ ॥
मन्दारपारिजातादिकल्पवृक्षलताकुलम् ।
उद्भूतरत्नच्छायाभिररुणीकृतभूतलम् ॥ ३३ ॥
उदयद्दिनकरेन्दुभ्यामुद्भासितदिगन्तरम् ।
तस्य मध्ये पारिजातं नवरत्नमयं स्मरेत् ॥ ३४ ॥
ऋतुभिः सेवितं षड्भिरनिशं प्रीतिवर्धनैः ।
तस्याधस्तान्महापीठे रचिते मातृकाम्बुजे ॥
षट्कोणान्त्रि(न्तस्त्रि)कोणस्थं महागणपतिं स्मरेत् ॥ ३५ ॥
हस्तीन्द्राननमिन्दुचूडमरुणच्छायं त्रिनेत्रं रसा-
दाश्लिष्टं प्रियया सपद्मकरया स्वाङ्कस्थया सन्ततम् ।
बीजा(१)पूरगदाधनुस्त्रिशिखयुक्चक्राब्जपाशोत्पल-
व्रीह्यग्रस्वविषाणरत्नकलशान् हस्तैर्वहन्तं भजे ॥ ३६ ॥
गण्डपालीगलद्दानपूरलालसमानसान् ।
द्विरेफान्कर्णतालाभ्यां वारयन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ३७ ॥

षडङ्गमाह—षड्बीजस्येति । यथाविधीति । तत्तज्जातियुताभिः षोढषडङ्गमुद्राभिरिति भावः । विधानविदित्यनेनायं प्रयोगः सूचितः—"ॐ गां हृत् । श्रीं गीं शिरः । ह्रीं गूं शिखा । क्लीं गैं वर्म । ग्लौं गौं नेत्रं, गं गः अस्त्रम्" । एष पक्षः साम्प्रदायिकः । के चित्तु । प्रणवादिबीजषट्कमुच्चार्य गामित्यादिप्रयोगेण षडङ्गकल्पं वदन्ति । अपरे षड्बीजानां प्राक् नामादीन्याहुः ॥ ३१ ॥

नवरत्नमयं द्वीपमित्यादेरयमर्थः पृथिव्यन्तरमिक्षुसमुद्रं नवरत्नमयं द्वीपं नवरत्नमयं पारिजातमिति ध्यायेत् । शेषं सुगमम् । नवरत्नमयत्वोपादानत्वे पारिजातस्यापि नवरत्नमयत्वम् । अन्ये तु—माणिक्यमूलं वैदूर्याङ्कुरम् इन्द्रनीलशाखं प्रवालपल्लवं मरकतपत्रं गोमेदमङ्कुरं मौक्तिककोरकं वज्रपुष्पं पद्मरागफलमित्याहुः । गणेशविमर्शिन्यामपि—"मणिमयबालातपफलप्रसवपल्लवैरि"त्यादि ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

पीठे रचित इति । रचिते कल्पिते । षट्कोणान्तस्त्रिकोणस्थमिति । अधोमुखं त्रिकोणं ग्राह्यम् । इदं च मातृकापद्मकर्णिकायामिति ज्ञेयम् ॥ ३५ ॥

हस्तीति । हस्तीन्द्रो गजभेदः । पद्मकरया वामहस्ते धृतो दक्षेणालिङ्गनम् । धनुरिक्षुधनुः । त्रिशिखं-त्रिशूलम् । वामाधस्तादक्षिणाधः पर्यन्तमायुधध्यानं, कल्पतरौ तु—शुण्डाग्रे तदुक्तं—वामोर्ध्वादिक्रमेण—"चक्रप्रासरसालकार्मुकगदाशङ्खाक्षमालोत्पलपाशाङ्कुशधरमिष्टदमि"ति । महागणपतिस्तवेऽपि—वामदक्षयोरूर्ध्वादिक्रमेण—"चक्राब्जधनुःपाशाविकृताङ्कुशकलमञ्जरिकाः । दाडिमरत्नभिन्नाम्भःकलशमात्मनो महागणपतिमि"ति । शारदायां त्वन्यथा ध्यानचक्रे—"अधोवामदक्षयोरादौ तदूर्ध्वयोर्मध्ये । तदूर्ध्वयोरन्त्ये । तदूर्ध्वयोरन्त्ये इति । उक्तं च गणेशविमर्शिन्याम्—'दक्षाधःकरमारभ्य वामाधः स्वक-

(१) अत्र दीर्घदंष्ट्राङ्कुरोपेतपूनः ।

[illegible] शुभैः ।
[illegible] ॥ ३८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४८ ॥
[illegible] ।

[illegible]

विघ्नं भरद्वाजयुक्तं कोणे नैर्ऋत्ये यजेत् ॥ ४९ ॥
वायव्ये विघ्नकर्तारं द्राविण्या सहितं यजेत् ।
पाशाङ्कुशाभयाभीष्टधारिणोऽरुणविग्रहाः ॥ ५० ॥
गण्डभित्तिगलद्दानपूरघोतमुखाम्बुजाः ।
प्रियास्तत्प्रमदाः सर्वा मदाघूर्णितलोचनाः ॥ ५१ ॥
एकहस्तधृताम्भोजा इतरालिङ्गितप्रियाः ।
षट्कोणपार्श्वयोः पूज्यौ शङ्खपद्मनिधी क्रमात् ॥ ५२ ॥
निजप्रियाभ्यां सहितौ पूर्वोदीरितलक्षणौ ।
केसरेष्वङ्गपूजा स्याद्ब्राह्म्याद्याः पत्रमध्यगाः ॥ ५३ ॥
बहिर्लोकेश्वराः पूज्या वज्राद्यानि ततःपरम् ।
इत्थं जपादिभिः सिद्धः प्रयोगान्स्वमनीषितान् ॥ ५४ ॥
साधयेदष्टभिर्द्रव्यैरेभिर्वा कल्पचोदितैः ।
पद्महोमेन भूपालांस्तत्पत्नीरुत्पलैः शुभैः ॥ ५५ ॥
मन्त्रिणः कुमुदैः पुष्पैर्विप्रान् पिप्पलसम्भवैः ।
समिद्वरैर्नृपतीनुदुम्बरसमुद्भवैः ॥ ५६ ॥
प्लक्षैर्वैश्यान्वटोद्भूतैः शूद्रान्मन्त्री वशं नयेत् ।
मधुना स्वर्णलाभः स्याद्गोदुग्धेन लभेत गाः ॥ ५७ ॥
आज्यहोमेन महतीं श्रियमाप्नोति मानवः ।
दध्ना सर्वसमृद्धिः स्यादन्नैरन्नपतिर्भवेत् ॥ ५८ ॥
वृष्टिकामः प्रजुहुयाद्वेतसानां समिद्वरैः ।
कुसुम्भकुसुमैर्हुत्वा वासांसि लभतेऽचिरात् ॥ ५९ ॥
प्रत्येकमादौ मूलेन चतुर्वारं प्रतर्पयेत् ।
श्रीशक्तिरतिभूलक्ष्मीः स्वबीजाद्याः प्रियान्विताः ॥ ६० ॥
आमोदादीन् स्वबीजाद्यान् शक्तियुक्तांश्च तर्पयेत् ।
चतुश्चतुःपूर्वमन्त्री शङ्खपद्मनिधी तथा ॥ ६१ ॥

रत्वमपि । एवं वक्ष्यमाणेष्वङ्गावरणेष्वपि ज्ञेयं, प्रयोगसारे—"अस्याधारामोदप्रमो-
दमुखौ च समभितोऽग्नितुरे । इष्टे च दुर्मुखाविघ्नसमभितो हि विघ्नकर्तारविघ्नाविति ॥ ४८–५० ॥
॥ विघ्नादिति० । पूर्वेण सम्बध्यते ॥ ५१ ॥ ५२ ॥
॥ पूर्वोदीरिते० स्वकमष्टकोष्ठे । एतत्सर्वं द्वितीयावृतिः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥
॥ पद्महोमेन भूपालानि० त्वादेर्भूपालान् वशं नयेदित्यादिना सम्बन्धः । मन्त्रोत्थेन सर्वत्र-
ने साध्यनामैतद्युक्तम् । ॥ समिद्वरैरिति० । अधोऽपि विधु सम्बध्यते । ॥ प्लक्षैरिति० । अत्र स-
आमन्त्रमनुमन्त्रे ज्ञेयम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥
चतुरावृत्तितर्पणप्रकारमाह—प्रत्येकमिति० आदौ मूलेन चतुर्वारं प्रतर्पयेत् । प्रत्येक-
स्यायमर्थः—या या देवता तर्पणीया तत्र तत्रादौ मूलेन चतुर्वारं तर्पणं कर्तव्यम् । अत्र-
था इति० । स्वस्वबीजाद्याः प्रियान्विताः प्रत्येकं चतुर्वारं तर्पयेदिति सम्बन्धः ॥ ६० ॥
॥ स्वबीजाद्यानिति० । गणपतिबीजाद्यान् । ॥ तथा०—चतुर्वारम् ॥ ६१ ॥

नामादिबीजसहितौ तर्पयेत् स्वप्रियान्वितौ ।
तर्पणेनामुना स्वीयमिष्टमाप्नोति मण्डलात् ॥ ६२ ॥

स्वप्रियान्वितावित्ति । वसुधारां वसुमतीसहितौ । तथथा मूलमन्त्रेण "महागणा… तर्पयामीति चतुर्वारं सन्तर्प्य श्रीं श्रीरतिं तर्पयामीति चतुर्वारं सन्तर्पयेत् । अत्र लक्ष्मी… शब्देन प्रथमं क्रममिथुनं संगृहीतं पुनाक्रमविवक्षया । *तदुक्तमाचार्यान्तरे*–"पञ्चकारने… यस्मात्मिथुनपञ्चकम् । करोति पञ्चकृत्यानि तदर्थं मिथुनं भजेत्" इति । *अन्यत्रापि*–"प्र… पूजयेद्देवं ततोमिथुनपञ्चकमिति" । अन्यत्रापि [illegible]–"शिरो… पञ्चकम् । मिथुनानां क्रमेण स्वीयैर्बीजैःस्वैर्नामभिः पृथगिति" ॥ एवं त्रयोदश… तर्पणानि भवन्ति । त्रयोदशवारं मूलतर्पणानि । सर्वान्ते मूलेन चतुर्वारं तर्पणम् ॥ एवमष्टो… रशतं तर्पणानि भवन्ति । अयं कनिष्ठः प्रकारः । [illegible] कनिष्ठप्रकारे चतुरशीत्यधि… कशततर्पणान्युक्तानि । तथथा मूलं ४ महागणपतिं ४ मूलं ४ पुष्टिं ४ पञ्चमिथुनानि २० आमोदा… दि १४ मूलं ४ एवमिति । मध्यमप्रकारस्तु प्रियान्विता इति [illegible] तत्र … मूले… प्रियान्विताः शक्तियुक्तामिथुनं लभ्यते । तथथा–मूलं चतुर्वारं संतर्प्य "श्रीं श्रीपतिसहितां… र्षं तर्पयामीति । चतुर्वारं पुनः "श्रीं श्रीमहां… तर्पयामीति चतुर्वारं तर्पयेत् । … विंशतिर्दश तर्पणानि च । अन्ते मूलेन चतुर्वारं तर्पण… मूलेन … चतुर्वारं तर्पणम् । एवं षाड्शोत्तरा त्रिशतो तर्पणानां भवति । उत्तमप्रकारस्तु– … "… मागतर्पणानामित्ति" । *चतुर्वारं प्रत्येक*–… । मूलेन … मूलमन्त्रस्याक्षराणि प्रत्येकं तर्पयेत् । तथथा–माद्यौ मूलम् ४ प्रथमाक्षरम् ४ पुनर्मूलम् ४ … एवमष्टाविंशतिरक्षरतर्पणानि । अष्टाविंशतिवारं मूलतर्पणानि च, अन्ते चतुर्वारं मूलेन । एवं द्विशतो अष्टाविंशत्यधिका तर्पणानां, ततो मध्यमप्रकारवत् द्विशता षाड्शाता । एवं चतु… श्चत्वारिंशदधिकं चतुःशतं तर्पणानि भवन्ति । तदुक्तं [illegible] । "… प्रत्येकं चतुरावृत्तितर्पणम् । एतावन्तो द्विजन्ते स्वे मतीचित्रविशेषतः" ॥ [illegible] पूर्ववच्चात्मनस्तु । … मध्ये … पुष्पैः … ॥ … महार्थ … [illegible] । … मनोहरम् ॥ … पूर्वोक्तमवतरेत् । [illegible] … इति … ॥ … पूर्ववत् । [illegible] … मूर्धनि । [illegible] ॥ प्रथमं मूलमन्त्रेण चतुर्वारं … । मिथु… नानि च … [illegible] … चतुष्टु । मूलमन्त्रं चतुर्वारं पूर्वोक्तं तर्पयेत् … ॥ [illegible] … । मूलमन्त्रः … पूर्ववत् ॥ [illegible] । … द्विजं … ॥ … मूलमन्त्रेण चतुर्वारं … च । पूर्व… [illegible] … ॥ मूलमन्त्रं चतुर्वारं … च । मिथुनानि … ॥ [illegible] । … [illegible] … ॥ [illegible] … [illegible] … [illegible] … [illegible]

स्मृतिरथं शार्ङ्गीबिन्दुयुक्तः भृगोऽभिमीरितम् ॥ ६३ ॥
बीजं षट्कोणमध्ये स्फुरदमलपुरे तारकं दिक्षु सम्यग्
मायावर्णस्वयंभूरीशस्वरयुतस्पुटेऽन्त्वामिले हृद्योऽक्षरकम् ।

विंशतिमन्त्राक्षरोऽन्त्यान्यावलम्बस्या मूलेन चतुरन्तं चतुर्वीर मूलेन तत्प्रतिविंशतिरेकतात्पर्याणि तावत्पृथ्वो पूर्वतर्पणानि तदन्ते मूलेन चतुर्थीम् । एवं चतुश्चत्वारिंशतर्पणानि भवन्ति । तदुक्तं «रहस्यदर्शके» मूलमारायणीये—"विंशत्संख्यं तर्पयित्वा तु पूर्वं मान्त्रैर्वर्णैः द्वाभ्यां द्वित्वर्णैः प्रत्येक मध्ये तर्पयेद्विघ्नराजं तत्कचाद्योवो तर्पणे पंचमेषेऽमिति । «अन्यत्रापि» "प्रथमं विंशतिवारं मिथुनानां विंशत्पूर्वस्माल्योषाम् । प्रत्येकं त्रिविधात्स्वोष्मुतावृत्त्या च मूलेन ॥ मूलान्त्यस्वरव्यंजनानामेवं समस्तविने च त्रिविनविधा । सचतुश्चत्वारिंशतचतुःशतं संख्यया भवेदेवमिऽमिति ॥ ये तु महागणपतिशब्दं संयुक्तमाहुः । त एकोनत्रिंशदक्षरतर्पणं तावन्मूलेन षड्विंशतिमिथुनतर्पणं तावत्पृथ्वो मूलेन चतुर्विंशतिमेवं वा पूर्तिमाहुः । ये तु गणपतिपदे संयुक्तमाहुः । ते मूले ४ महागणः ४ मू० ४ पुष्टिं ४ ततो ऽक्षरतर्पणं ता मूलेन पूर्वं मिथुनान्तितर्पणमन्ते मूलेनेति संख्या पूर्तिमाहुः । त्रिगुणितं तु मन्त्रमूलतर्पणानि अन्ते ४ मूलेनेति १४४ । ततो मिथुनाद्येकान्ते मूलेनेति ९८ । तत्र बालोऽष्टौनामन्ते मूलेनेति ११२ एवं संख्यापूर्तिर्विधेया ॥ ये तु श्रीमहागणपतिशब्दं संयुक्तं वदन्ति चतुर्विंशत्वं च द्विगमाहुः । ते द्वात्रिंशदक्षरं तर्पणं तावत्पृथ्वो मूलेन श्रीमद्गणेशेकाद्यभिः ८८ मिथुन चतुष्टयषड्विंशतिविद्युन्येन चत्रिंशोत्तरप्रकारेण तावत्पृथ्वो मूलेनान्ते च चतुर्वीर मूलेनेत्याहुः । बीजापूरादिमन्त्राम्—"बीजापूरं गदाचेक्षुकार्मुकं च त्रिशूलकम् । चक्राब्जपाशोत्पलानि कलमार्ग विषाणकम् ॥ हेम्नाम रत्नकलशो दशस्ताः प्रभावितः । शंखोऽब्जादिकाः पद्म श्रीबीजादिकाः पुष्ट ॥ चक्रबीजादोऽन्तिमध्येन वक्ष्यमाणस्वरादिकाः । यथाक्रमं महाविघ्ना मनवः स्मृताः ॥ मन्त्राक्षले के बीजपूराद्यः । पद्म विलोमेन । शंखोऽब्जादीनि वर्णों द्वौ श्रीबीजानि आद्यौ केवले तथा । पुष्पाद्यास्त्वादयः पद्म क्रमेण श्रीबीजाद्यः श्रीमित्यादि बीजादिकाः । अन्तिमोऽग्नलक्ष्णाः प्रथमादिद्वयबीजाद्यमस्थये । "सार्धित्रमवाणत्रिगुणः सान्द्रत्नलक्षतो च । स्वाहान्तरन्तिमूलमूलं विघ्नवेशोऽक्षमात्मने पुष्पमिऽमिति । «एवम» यादावाऽस्वत्वेवा चतुरावृत्तितर्पणमाहुः । तथया दशधाभिः मूलमन्त्रेण बीजपूरा-बीजादिकाभिर्दशगणपतिविक्षिप्यमाद्यमात्मनूनविघ्नाद्यमायुतेन । गणपतयस्तस्मात्पूर्वं मूलमन्त्रेण चतुर्विंशतिर्दशनात्मा । एवं चक्रस्थाद्यदेवतातर्पणानि तावन्ति मूलेन अन्ते चतुर्वीर मूलेनेति चतुर्वार्तं चतुश्चत्वारिंशत् । «अथोत्रमावेतु» "महाविंशतिरष्टानि दशभिर्युक्तैर्भुभिः पदैः यथात्वम सोऽग्निरीवोद्भवगणान् षड्ढ्रो निधी तर्पयेत् । प्रत्येकं मनुनामुना च चतुरावृत्त्या विभोऽन्तके च्यावटा दशमयं महागणपतिं भक्तयसर्वं सुधीरिति ॥ ६२ ॥

भृगोऽनुस्वरति «स्मृतीति» सांसं लकारः । स्मृतिरन्यं गकारस्तथम् । औ रूपं बिन्दुयुक्तः ॥ ६३ ॥

यन्त्रमाह «बीजमिति» चतुर्दलकमध्ये—अष्टदलस्य मध्ये । षट्कोणमध्ये स्फुरदमलपुरे लम्बसत्रिकोणे । तारकं—प्रणवरूपं बीजं—गणपतिबीजं गमिति निर्मितो द्विरमन्त्रः । दिक्षु—त्रिकोणाद्वहिः प्रथादिति ज्ञेयम् । रसपुटेषु—षट्सु कोणेषु । बीजपद्मं—मन्त्राणम् । यथादि तस्य षट्कोणस्य सन्धिषु अकुमंत्रान् महागणपतेः षडङ्गमन्त्रान । पत्रेषु—मन्त्रान्च । द्वाविंशतिवर्णान् शिखान् पुनः—विंशः । अस्मिन् वर्णोऽष्टमे हुस्व एकमेव लिखेत् । ततः क्रमोत्क्रमलिपिभिर्वेष्टयेत्ततः पाशाङ्कुशाभ्यां वेष्टयेत् । «पाशाद्यास्वेतु» अष्टपत्राम्बुजान्ते लिखित्वा तद्बहिर्भूमद्वये मातृकायाङ्कुशाणोन्विवलिखेत् बहिर्भूपुरद्वये पाशमायाबीजे लिखेदित्युक्तम् । व्याख्या—उक्त-

तत्सन्धिष्वङ्गमन्त्रानथ सुदलकमले मूलमन्त्रस्य वर्णान्
शिष्टान्पत्रेषु विद्वान्विलिखतु गुणशोऽन्त्यस्य मध्ये धरान्ते ।
मायोतं लिपिभिः क्रमोत्क्रमगताभिः पाशाङ्कुशाभ्यां बहि-
र्भूमौ गेहद्वितयेन वेष्टितमिदं यन्त्रं गणाधीशितुः ।
लाक्षाकुङ्कुमरोचनामृगमदैर्भूर्जेऽथवा हेम्नि वा
संलिख्याभिमृशन्नमेन सकलैः संप्रार्थनीयां श्रियम् ॥ ६५ ॥
उक्तं महागणपतेर्विधानं सुरपूजितम् ।
सर्वसिद्धिकरं पुंसां समस्तपुरुषार्थदम् ॥ ६६ ॥
मायाबिन्दुपरस्तारं ततो गणपतिं वदेत् ।
षड्गोपयाथकौ पश्चाद्वरदान्ते वदेत्पुनः ॥ ६७ ॥
सर्वलोकं मे वशमानय ठद्वयम् ।
षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रो भजतां सुरपादपः ॥ ६८ ॥
गणकः स्यादृषिश्छन्दो गायत्रं देवता मनोः ।
शिविविघ्नेश्वरः प्रोक्तो भजतां सुरपादपः ॥ ६९ ॥
अङ्गानि कल्पयेदस्तु मूलगर्भविनिर्मितैः ।
एवं विन्यस्तमन्त्रार्णमीवाद्येन कल्पना ॥
महागणपतेः प्रोक्ते ध्याने मन्त्री विचिन्तयेत् ॥ ७० ॥
सिन्दूराभमिभाननं त्रिनयनं हस्तेषु पाशाङ्कुशौ
बिभ्राणं मधुमत्कपालमनिशं साध्विन्दुमौलिं भजेत् ।
पुष्ट्याश्लिष्टतनुं ध्वजाग्रकरया पद्मोल्लसद्धस्तया
तद्योन्याहितपाणिमात्तवसुमत्पात्रोल्लसत्पुष्करम् ॥ ७१ ॥
चतुर्लक्षं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं हुतक्रिया ।

[illegible]

प्राक्प्रोक्तैरष्टभिर्द्रव्यैस्त्रिमध्वक्तैः समीरिता ॥ ७२ ॥
पूर्वोक्ते पूजयेत्पीठे तीव्रादिनवशक्तिके ।
मूलेन मूर्तिं संकल्प्य तस्यामावाह्य चार्चयेद्विभुम् ॥ ७३ ॥
मिथुनावृतिराद्या स्यादामोदाद्यैर्दिगम्बरैः ।
द्वितीयाङ्गैस्तृतीया स्याच्चतुर्थी मातृभिः स्मृता ॥ ७४ ॥
पञ्चमी लोकपालैः स्यात्षष्ठी वज्रादिभिः स्मृता ।
इतिसिद्धमनुर्मन्त्री प्रफुल्लैः सरसीरुहैः ॥ ७५ ॥
जुहुयाद्यशसः सर्वे तण्डुलैस्तिलमिश्रितैः ।
हुत्वा श्रियमाप्नोति मोदकैराज्यलोलितैः ॥ ७६ ॥
हुत्वा त्रिजयमाप्नोति पार्थिवोपुष्टभूमिषु ।
मधुत्रयेण हवनं वशं नयति पार्थिवान् ॥ ७७ ॥
भक्ष्यभोज्यादिकं सर्वं हुत्वा भोगानि साधयेत् ।
शक्तिकद्वयं निजं बीजं महागणपतिं वदेत् ॥ ७८ ॥

कुर्यं द्वयम् । सिन्दूराभविघ्नविभवगे योन्यन्नद्युगदोगणन्तलिङ्गादिवराणिमनुकरो हुहि वरद मोऽवतात् । पुष्पादिकं प्रपाणामपि समानम् ॥ ७१ ॥ ७१ ॥

•पूर्वोक्तइति• महागणपतिपूजाप्रकरणे । •तीव्रादिनवशक्तिक इति• अनेन पीठमन्त्राम्नायादित्वमुक्तम् ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

•मधुत्रयेण• घृतमधुयुतेन ॥ ७७ ॥

•भक्ष्यभोज्यादिकमिति• भक्ष्यं लड्डुकादि । भोज्यमन्नादि । आदिशब्देन ले ह्यचोष्यादिकं गृह्यते । तत्र लेह्यं रसादि । तदुक्तं •सुपार्श्वे• "मद्यांशकं गुडद(चिर)पर्युषितस्य एकस्य पोडशपलानि यथाप्रमेय । मरिच्यंशकं मधुपलं मरिचं द्वि–पं गुण्ठा चकार्द्धमपि चापलं चतुर्थाम् । त्रिकार्षे (सूक्ष्मे) पट कलशा सुरूपाजिघ्रता कर्पूर(पूर्ण)गुर्वीपुत्रकाक्षस्य) दत्त्वा एवा पुनोद्दारहता सत्वा रसाला पाऽऽह्यादिता भवति मधुसूदनेनेति ॥ चतुर्थी–स्वर्णोत्पन्ने साम्नाय महंश्लमिति–लिखिता ।

•इत्युपास्तीरुमन्त्र कार्यं लिख्यते• "यत्ये महागिरिष्वर" ति वर्णं भूर्जस्य पत्रे पदु(१)रोचनाद्यैः । दूर्वाङ्कुरैर्भृङ्गगुग्गुलकाद्यौ सेविस्य मारुदं विविदुर्दृ ॥ १ ॥ कोणेषु मन्त्रं श्रुतिसोऽवलितं तेषामपि चापुरास्य वेष्टयित्वा । संविश्य कार्यं च तमादिरात्रमथादा चाम्बके च सम्बपुष्पैः ॥ २ ॥ संजप्य सहस्रमभिन्दं वशं प्रयात्स्वस्य जगत्समस्तमिन्ति ॥३॥ प्रथममन्त्रे श्रुतिरु इति त्रिकः(२) अन्वकोणे द्वयम् । द्वितीयमन्त्रे श्रुतिः कर्णे, तेन द्विम इत्यर्थः । तदुक्तं–"वदारेत्यादपि कर्णौ पुरस्तमोऽस्य गजास्यवांशि । सर्वं, समुद्घाचं च मे वशा स्वात्मकारमापुष्पमतो कर्णेति ॥ स्वाम्बिरः स्वरोदयति । द्वितीयमन्त्रे (३)श्रुतिसाम्–हौं । अत मध्यगतकर्णिषु सम्मारूढाः । मध्ये दत्ते वृक्षवतं लिखेत् । तर्षिमयर्तिमन्त्रमाह–•शक्तीति• निजं बीजं गम् ॥ ७८ ॥

---

(१) गोरोचना ॥
(२) "आरभ्य जासमदहर्षि इति वेद वरहदी"–अ(दरा)मित्यपरः ॥
(३) "वन्याहोवदाः वाहाः वाहदराः" इति मन्त्रमहोदधावुक्तम् ॥

ङेऽन्तमग्निवधूः प्रोक्तो मन्त्रोऽयं द्वादशाक्षरः ।
गणकः स्यादृषिश्छन्दो गायत्री निचृदादिका ॥ ७९ ॥
उदिता देवता तन्त्रे नाम्ना शक्तिगणाधिपः ।
न्यस्तैः समस्तैर्मन्त्रस्य पदैरङ्गानि कल्पयेत् ॥ ८० ॥
मुक्तागौरं मदगजमुखं चन्द्रचूडं त्रिनेत्रं
हस्तैः स्वीयैर्दधतमरविन्दाङ्कुशौ रत्नकुम्भम् ।
अङ्कस्थायाः सरसिजरुचेः स्वप्नजालस्थपाले-
र्देव्या योनौ विनिहितकरं रत्नमौलिं भजामः ॥ ८१ ॥
लक्षमेकं (संख्यं) जपेन्मन्त्रं मधुकैस्तद्दशांशतः ।
जुहुयादर्चिते वह्नौ दिक्शोऽथ समर्चयेत् ॥ ८२ ॥
प्रागुक्ते पूजयेत्पीठे प्रागुक्तेनैव वर्त्मना ।
हुत्वेक्षुखण्डैर्मतिमान् राज्यश्रियमवाप्नुयात् ॥ ८३ ॥
नालिकेरफलैस्तद्वद्रम्भाफलैस्ततः ।
वशयत्यखिलं लोकं पृथुकैः शर्करान्वितैः ॥ ८४ ॥
वशं नयति राजानं सक्तुभिर्ब्राह्मणान् शुभैः ।
घृतहोमेन धनवान् जायते नात्र संशयः ॥ ८५ ॥
शक्त्या स्वद्वयं निजं बीजं वशमानय ठद्वयम् ।
नारायणोऽनुराभ्यां स्यान्मन्त्रो वर्णाक्षरान्वितः ॥ ८६ ॥
ऋष्याद्याः पूर्ववत्ः स्युरङ्गमन्त्रपदैर्मतम्
एकेनाद्यो त्रिभिर्वाभ्यां त्रिभिर्वाभ्यामनन्तरम् ।
समस्तेनास्त्रमाख्यातमङ्गकॢप्तिरियं मता ॥ ८७ ॥
हस्तैर्बिभ्रतमिक्षुदण्डवरदौ पाशाङ्कुशौ पुष्कर-
स्पृष्टन्यग्रमदावदातमनयाऽऽश्लिष्टं स्वकान्तास्पृशा ।
श्यामाङ्ग्या विधृताम्बुजया त्रिनयनं चन्द्रार्धरूपं जपा-
रक्तं दन्तिमुखं स्मरामि सततं भोगाभिलोलं विभुम् ॥ ८८ ॥
लक्षत्रयं जपेन्मन्त्रमिक्षुभिस्तद्दशांशतः ।

ङेऽन्तमिति० [illegible] । गै बीजं, स्वाहा वह्निः ॥ ७९ ॥
न्यस्तैरिति० [illegible] पदैः पञ्चाङ्गानि । [illegible] । ध्याने तु [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ८० ॥
[illegible] ॥ ८१ ॥ ८२ ॥
[illegible] ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥
[illegible] । गं बीजं, स्वाहा वह्निः ॥ ८६ ॥
[illegible] । [illegible] ध्याने तु [illegible]

अपूपैराज्ययुक्तैर्वा जुहुयान्मन्त्रसिद्धये ॥ ८९ ॥
स्वगुरुं धनधान्याद्यैः प्रीणयेत्प्रीतमानसः ।
पूजा पूर्ववदादिष्टा ततः काम्यानि साधयेत् ॥ ९० ॥
हुत्वापूपैस्त्रिमध्वक्तैर्वशयेद्भुवि पार्थिवान् ।
चतुष्पर्थे नारिकेरेण महतीं श्रियमश्नुते ॥ ९१ ॥
लवणैर्मधुसंयुक्तैर्वशयेद्वनिताजनम् ।
संवर्तकोनेत्रयुतः पार्श्वो वह्न्यासनस्थितः ॥ ९२ ॥
प्रसादमाय इत्यस्य स्वबीजाद्यो दशाक्षरः ।
गणको मुनिरस्य स्याद्विराट्छन्द उदाहृतम् ॥ ९३ ॥
क्षिप्रप्रसादनो विघ्नो देवतास्य समीरिता ।
दीर्घयुक्तेन बीजेन षडङ्गानि प्रकल्पयेत् ॥ ९४ ॥
पाशाङ्कुशौ कल्पलतां विषाणं दधत्स्वशुण्डाहितबीजपूरः ।
रक्तस्त्रिनेत्रस्तरुणेन्दुमौलिर्हारोज्ज्वलो हस्तिमुखोऽवतान्नः ॥ ९५ ॥
लक्षं जपेज्जपस्यान्ते जुहुयाद्युतं तिलैः ।
समधु (मधुर) त्रिनयैर्द्रव्यैस्तथाष्टाभिरीरितैः ॥ ९६ ॥
धकारादेदिते पीठे वक्ष्यमाणेन वर्त्मना ।
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपैर्गजाननम् ॥ ९७ ॥
अङ्गानि पूर्वमभ्यर्च्य विघ्नानष्टौ यजेत्ततः ।
विघ्नं विनायकं शूरं वीरं वरदसंज्ञकम् ॥ ९८ ॥
इभवक्त्रं चैकदन्तं लम्बोदरमनन्तरम् ।
पत्राग्रेष्वर्चयेत्पश्चाद्दुमालयायाक्तत्त्वमनन्तरम् ॥ ९९ ॥
लोकपालास्तदस्त्राणि विघ्नपूजा समीरिता ।
आज्याक्तैर्जुहुयाल्लिम्पमन्याग्वरत्राद्भवेत् ॥ १०० ॥
पायसान्नेन महतीं श्रियमाप्नोति मानवः ।
आज्यहोमेन प्राप्नोति सकलान्सुधीः ॥ १०१ ॥

अ० देवीव्यासं विरिगणपतिव्यासोक्तं ज्ञेयम् ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ई॥
०पूर्ववदिति० विरिगणपतिवदित्यर्थः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ है ॥
क्षिप्रप्रसादमन्त्रमाह—०संवर्तक—क्षः । नेत्रमिकारस्तद्युतः । पार्श्वः पकारो वह्न्यासनो रेफासनः । ०स्वबीजाद्यो०गमिति बीजाद्यः । ग्लौंबीजाद्य इति केचित् । गं बीजं, आदेरिति पाठेः, ०दीर्घयुक्तेन बीजेने०ति० आदिबीजेन ॥ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥
०विषाणं०—दन्तम् । आयुधध्यानं दक्षाद्यूर्ध्वादोरारभ्य, तदधस्तनवामान्ते । वामोर्ध्वादारभ्याधस्तत्र धारणं इत्येके ॥ ९५ ॥
०समधुत्रितये०—० पयोमधुघृतसहितैरिति त्रिकविशेषणम् । ०अष्टकमार्गेण—"अश्वत्थ०पुरुषविमधुरसिक्तैर्हुयाद्रिन्ति । मधुरत्रितयैरितिपाठे मधुरस्य त्रितयं बोध्यमिति बहूक्तिन्य भेदः ॥ ९६ ॥ [illegible] ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥

नारिकेलफलं पक्वं लोष्टचर्मसमन्वितम् ।
जुहुयात्प्रत्यहं मन्त्री मण्डलात्सिद्धिमाप्नुयात् ॥ १०२ ॥
जुहुयादष्टभिर्द्रव्यैर्मधुरत्रयसंयुतैः ।
वशयेत्पार्थिवान्सर्वान् तत्पत्नीर्विधिनामुना ॥ १०३ ॥
दिनादिषु चतुश्चत्वारिंशद्वारैः शुभोदकैः ।
तर्पयेद्विघ्नराजस्य मस्तके श्रीप्रसिद्धये ॥ १०४ ॥
पाशाङ्कुशौ कल्पलतां स्वदन्तं करैर्दधानं कनकाद्रिकान्तम् ।
सोपानपङ्क्त्या हिममाघबिम्बादायान्तमम्भोजगतं विचिन्त्य ॥१०५॥
प्रागुक्तमन्त्रसम्प्रोक्तान्प्रयोगान्मनुनाऽमुना ।
तैरन्नियमयथा प्रोक्तात् कुर्यान्मन्त्री विधानवित् ॥ १०६ ॥
पञ्चान्तको बिन्दुयुतो वामकर्णविभूषितः ।
तारादिहृदयान्तोऽयं हेरम्बमनुरीरितः ॥ १०७ ॥
चतुर्वर्णात्मको मन्त्रो चतुर्वर्गफलप्रदः ।
षड्दीर्घभाजा बीजेन षडङ्गानि समाचरेत् ॥ १०८ ॥

लोष्टचर्मेण अन्तर्वर्तिनारिकेलोपरिभाग[illegible] । अन्यथा नारिकेलमित्यस्यापवादः ॥ १०२ ॥

॰विधिनामुनेति॰ अष्टद्रव्यहोमेन ॥ १०३ ॥

॰शुभोदकैरिति॰ अनुक्तद्रव्यैर्जलैरित्यर्थः ॥ १०४ ॥

सम्प्रति तु ध्यानविशेषमाह—पाशेति॰ सोपानपङ्क्त्या—[illegible] । [illegible] ॥ १०५ ॥ १०६ ॥

हेरम्बमनुमाह [illegible]

त्रयोदशः पटलः ।

मुक्ताकाञ्चननीलकुन्दघुसृणच्छायैस्त्रिनेत्रान्वितै-
र्नागास्यैर्हरिवाहनं शशिधरं हेरम्बमर्कप्रभम् ।
दृप्तं दानमभीतिमोदककरं दंष्ट्रां शिरोऽक्षात्मिकां
मालां मुद्गरमङ्कुशं त्रिशिखकं दोर्भिर्दधानं भजे ॥ १०९ ॥
लक्षत्रयं जपेन्मन्त्रं दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
तीव्रादिपूजिते पीठे देवं हेरम्बमर्चयेत् ॥ ११० ॥
प्रणवः कवचद्वन्द्वं महासिद्धाय गं ततः ।
हेरम्बेति पदं पश्चादासनाय हृदन्वितः ॥ १११ ॥
अयमासनमन्त्रः स्यात्प्रदद्यादमुनाऽऽसनम् ।
तारादिबिम्बबीजेन मूर्तिं तस्य प्रकल्पयेत् ॥ ११२ ॥
आवाह्य पूजयेत्तस्यामङ्गावरणसंयुतम् ।
बाह्ये लोकेश्वराः पूज्या वज्रादीनि ततः परम् ॥ ११३ ॥
एवमभ्यर्चयेन्नित्यं साधयेत्स्वमनीषितम् ।
मोदकैर्जुहुयाल्लक्षमष्टम्यां च चरैस्तथा ॥ ११४ ॥
चतुर्दश्यां दिनेऽपूपैर्जुहुयाद्वाञ्छिताप्तये ।
एभिर्द्रव्यैः प्रजुहुयान्मन्त्री पूर्वदिनेष्वपि ।
साधयेत्सकलान्कामानयत्नेनैव साधकः ॥ ११५ ॥
अम्भोजं प्रथमं लिखेच्चतुर्दलं मध्ये स्वपीठाम्बरे ।
साध्याख्यां स्वहृदन्तमन्त्रविलसत्कर्णिकाबहिःसंशोभितम् ।

[illegible] गकारो (१)बीजं, बिन्दुः शक्तिः ॥ १०७ ॥ १०८ ॥

मुक्तेति० घुसृणं-कुङ्कुमम् । छायाभिर्मुक्तादिवर्णैः । नागास्यैर्हस्तिमुखैरुपलक्षितम् । दृप्तं-सिंहः । दंष्ट्रं परशुम् । त्रिशिखं-त्रिशूलम्, कुङ्कुमं च त्रिशिखमिति पाठान्तरम् "हेमाद्रि, [illegible] संयुक्तं चतुष्पादशीर्षं महाशङ्खकमुखा [illegible] तेन मध्यशोभना । मातुल [illegible] चतुर्भुजमिति पाठः । तत्र कुसुम, मुद्गरार्थे । मोदकमिति पाठे तु मोदकोऽपि मुद्गराकार इति ज्ञेयम् । केचित्तु मुद्गरमित्यत्र पद्ममिति पठन्ति । तदुक्तम् । "[illegible] साङ्कुशे मोदकमोदकपुष्करालं भुजङ्गहारम् [illegible] त्रिनयनमत्युग्रं दिव्यश्रोत्रभूषं हेरम्बाख्यं महान्तं [illegible] प्रार्थयेद् ध्याविमिन्त्विति ॥ १०९ ॥ ३ ॥

तीव्रादिपूजित० इति । अनेन पीठमन्त्रस्यासनत्वं सूचयति ॥ ११० ॥

तमेवाह-प्रणव इति० । कवचद्वन्द्वं-हुंहुं मामिति स्वरूपम् ॥ ११० ॥ १११ ॥ ३ ॥

तारादीति० । नमोरहितेन मूलमन्त्रेणेत्यर्थः ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ३ ॥

चतुर्दशीत्युभयत्र पक्षे । एवमञ्जऽपि । इयतीर्मिलितैस्तिलतण्डुलैर्मोदकप्रमाणपूर्वैः । अपूर्वं-

दिनेषु० पूर्णिमामावास्ययोः ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ३ ॥

धारणयन्त्रमाह-अम्भोजमिति० । मध्ये अष्टदलकर्णिकायाः । स्वबीजाभ्यन्तरे-[illegible]

(१) बीजमिति । एतन्मन्त्रोक्तम् ॥

पत्राग्रामुखरे विभज्य मुनिशो मालामनुं लेखिता-
न्यद्दलोऽष्टमे दले परिवृतं शक्त्या शकारेण च ॥ ११६ ॥
रोचनामदकाश्मीरैर्भूर्जपत्रे विलिख्य तत् ।
वेष्टितं श्वेतसूत्रेण कोष्ठैस्त्रिभिरपि क्रमात् ॥ ११७ ॥
धारयेद्बाहुना यन्त्रं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
मालापदं कुलेशीपदमाग्नेये स्याद्धयबीजं हृदयं ततः ॥ ११८ ॥
सर्वविघ्नाधिपायान्ते ङेऽन्तं सर्वार्थसिद्धिदम् ।
प्रणवैस्सर्वदुःखप्रशमनाय पदं ततः ॥ ११९ ॥
एतेऽपि भगवन्सर्वं कारय स्तम्भय द्रवम् ।
भुवनेशी रमाबीजाग्नि मनिः पापरूपशमा ॥ १२० ॥
पुनरद्भुतमायान्ते पञ्चपञ्चाशदक्षरः ।
मालामन्त्रेण मनुना प्रयोगान् साधयेत्सुधीः ॥ १२१ ॥
तारं लक्ष्मीश्वरः कूर्मो निःस्वरेणाग्निरिति ।
भुवं मनिः सामवर्णः सुप्रसन्नगणमन्त्रोऽयं ।
वह्निबीजेन चन्द्रेणोपेतो नाशनिः स्मृतः ॥ १२२ ॥
सिन्दूरारुणकान्तिमिन्दुवदनं केयूरहारादिभि-
र्दिव्यैराभरणैर्विभूषिततनुं स्वर्गस्य सौख्यप्रदम् ।
अम्भोजाभयशक्तिकुक्कुटधरं रक्ताङ्गरागांशुकम्
सुब्रह्मण्यमुपास्महे प्रणमतां भीतिप्रणाशोद्यतम् ॥ १२३ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं साज्येन दधिना ततः ।
दशांशं जुहुयादन्ते ब्राह्मणानपि भोजयेत् ॥ १२४ ॥
धर्म्मादिकल्पिते पीठे वह्निमण्डलपश्चिमे ।
पूजयेद्विधिना देवमुपचारैर्यथाविधि ॥ १२५ ॥
केसरेष्वङ्गपूजा स्यात्पत्रमध्यगतानिमान् ।
जयन्ताख्यमग्रिवेश्यं कृत्तिकापुत्रसंज्ञकम् ॥ १२६ ॥
अनन्तरं भूतपतिं सेनान्यं गुहसंज्ञकम् ।
हेमपत्रं विशाखाख्यं शक्तिशूलकरान् यजेत् ॥ १२७ ॥
दिग्दलाग्रेषु पूर्वादि देवसेनापतिं पुनः ।
धियां मेधां ततो वज्रं कोणस्थान् शक्तिकुक्कुटौ ॥ १२८ ॥
मयूरं प्रीणमभ्यर्चेद्द्वारे लोकेश्वरान्पुनः ।
अस्त्राणि तेषामन्ते स्युः सुब्रह्मण्यार्चनेरिताः ॥ १२९ ॥
स्वादुभिर्भक्ष्यभोज्याद्यैः पद्यां संप्रीणयेद्विभुम् ।
पूजयेद्देवताबुद्ध्या कुमारान्ब्रह्मचारिणः ॥ १३० ॥
सन्तानं विजयं वीर्यं स्त्रामायुः श्रियं यशः ।
प्रदद्यात्साधकस्याशु सुब्रह्मण्यः सुरार्चितः ॥ १३१ ॥
अथ तर्पणपूजाद्यैर्विघ्नेशं सर्वसिद्धिदम् ।
प्रीणयेदनया स्तुत्या प्राप्तये सर्वसम्पदाम् ॥ १३२ ॥
ॐ रमामाद्यं प्रणवद्विजसम्भाषाद्याः मुनीनामपि यं स्तुवन्ति ।
गजाननं देवगणानताङ्घ्रिं भजेऽहमर्धेन्दुकृतावतंसम् ॥ १३३ ॥
पादारविन्दार्चनतत्पराणां संसारदावानलभङ्गदक्षम् ।
निरन्तरं निर्गतदानतोयैस्तं नौमि विघ्नेश्वरमम्बुदाभम् ॥ १३४ ॥
कृताकुलं नवकुङ्कुमेन मत्तालिमालां मदपङ्कमग्नाम् ।
निवारयन्तं निजकर्णतालैः कोऽविस्मरेत्पुत्रमनङ्गशत्रोः ॥ १३५ ॥
शम्भोर्जटाजूटनिवासिगङ्गाजलं समादाय कराम्बुजेन ।
लीलाभिराराच्छिवमर्चयन्तं गजाननं भक्तियुता भजन्ति ॥ १३६ ॥

सुब्रह्मण्य इति कार्तिकेयनाम । तदुक्तं ०००शीर्षमात्रे०—"अयनं वामहस्ते स्यात् दम्भोडं दक्षिणे करे । कुक्कुटं वामहस्ते तु शक्तिं दक्षिणतोऽन्यमेव" । वन्तुर्थेन समादरात् पूजयत्वोऽभिसन्मत्स्यधर्मिणि ॥ १२३ ॥ १२४ ॥

०वह्निमण्डलबिम इति० । अनेन चतुर्दशस्योत्तवह्निमण्डलमध्येव पूजा । पीठपूजा नास्ति । अन्यथा वह्निमण्डलमिव इति न वदेत् । चतुर्दशस्य पूजाव्यवहार ॥ १२५ ॥ विधि रेतुक्तं विविमार्ग ०केशांश्रिति० । तत्र वेदयार्थ पूर्णे सत ॥ १२६–१३१ ॥ १३२ ॥ गजेमहर्दुंभमत्रभरे—०उँकारादिरिति० । अविशिष्ट०र० । मग्न० ० सुधावारधर्दं ईर्षा० वोश्वरंः युगलं शङ्खमत्रबद्धाविति० । चाहर ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ ०कराम्बुजेन०—शुण्डादेन । आरात् समीपे ॥ १३६ ॥

इति त्रयो[illegible]

कुमारभुक्तौ पुनरात्महेतोः पयोधरौ पर्वतराजपुत्र्याः ।
प्रक्षालयन्तं करसीकरेण मौग्ध्येन तं नागमुखं भजामि ॥ १३
त्वया समुद्धृत्य गजास्य हस्तं ये सीकराः पुष्कररन्ध्रमुक्ताः ।
व्योमाङ्गणे ते विचरन्ति ताराः कालात्मना मौक्तिकतुल्यभासः ॥
क्रीडारते वारिनिधौ गजास्ये वेलामतिक्रामति वारिपूरे ।
कल्पावसानं परिचिन्त्य देवाः कैलासनाथं स्तुतिभिः स्तुवन्ति ॥ १
नागानने नागकृतोत्तरीये क्रीडारते देवकुमारसंघैः ।
त्वयि क्षणं कालगतिं विहाय तौ प्रापतुः कन्दुकतामिनेन्दू ॥ १४
मदोल्लसत्पञ्चमुखैरजस्रमध्यापयन्तं सकलागमार्थान् ।
देवानृषीन् भक्तजनैकमित्रं हेरम्बमर्कारुणमाश्रयामि ॥ १४१ ॥
पादाम्बुजाभ्यामतिवामनाभ्यां कृतार्थयन्तं कृपया धरित्रीम् ।
अकारणं कारणमाप्तवाचां तं नागवक्त्रं न जहाति चेतः ॥ १४२ ॥
येनार्पितं सत्यवतीसुताय पुराणमालिख्य विषाणकोट्या ।
तं चन्द्रमौलेस्तनयं तपोभिराराध्यमानन्दघनं भजामि ॥ १४३ ॥
पदं स्तुतीनामपदं श्रुतीनां लीलावतारं परमात्ममूर्तेः ।
नागात्मको वा पुरुषात्मको वेत्यभेद्यमाद्यं भज विघ्नराजम् ॥ १४४
पाशाङ्कुशौ भग्नरदं त्वभीष्टं करैर्दधानं कररन्ध्रमुक्तैः ।
मुक्ताफलाभैः पृथुशीकरौघैः सिञ्चन्तमङ्गं शिवयोर्भजामि ॥ १४५
अनेकमेकं गजमेकदन्तं चैतन्यरूपं जगदादिबीजम् ।
ब्रह्मेति यं वेदविदो वदन्ति तं नागवक्त्रं शरणं भजामि ॥ १४६ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १३९ ॥

[illegible] ॥ १४० ॥ १४१ ॥

[illegible] ॥ ४० ॥

[illegible] (१) [illegible] ॥ १३३ ॥

[illegible] ॥ १४४ ॥

[illegible] ॥ १४५ ॥ १४६ ॥

(१) [illegible]

(२) [illegible]

[illegible]

स्थाणुप्रियतमाया निजतनयमाया मुखाम्बुजालोकनलोलनेत्रम् ।
स्मेराननास्यं मदवैभवेन दत्तं भजे विश्वविमोहनं तम् ॥ १४७ ॥
ये पूर्वमाराध्य गजाननं त्वां शास्त्राणि सर्वाणि पठन्ति तेषाम् ।
त्वत्तो न चान्यत्प्रतिपाद्यमेतैस्तदस्ति चेत्सर्वमसत्यकल्पम् ॥ १४८ ॥
हिरण्यगर्भं जगदीशितारमृषिं पुराणं रविमण्डलस्थम् ।
गजाननं यं प्रविशन्ति सन्तस्तत्कालयोगैस्तमहं प्रपद्ये ॥ १४९ ॥
वेदान्तगीतं पुरुषं भजेऽहमात्मानमानन्दघनं हृदिस्थम् ।
गजाननं यन्महसा जनानां महान्धकारो विलयं प्रयाति ॥ १५० ॥
शम्भोः समालोक्य जटाकलापे शशाङ्कखण्डं निजपुष्करेण ।
स्वभग्नदन्तं प्रविचिन्त्य मौग्ध्यादाक्रष्टुकामः श्रियमातनोतु ॥ १५१ ॥
विघ्नार्गलानां विनिपातनार्थं यं नारिकेलैः कदलीफलाद्यैः ।
प्रभाव(साद)यन्तो मदवारणास्यप्रभुं नरोऽभीष्टमदं भजे तम् ॥ १५२ ॥
यथेरितैरेभिरुदीरितस्तपोभिराराध्यमाद्यं गजराजवक्त्रं ।
स्तुत्याऽनया ये विधिना स्तुवन्ति ते सर्वलक्ष्मीनिलया भवन्ति ॥ १५३ ॥

इति श्रीशारदातिलके त्रयोदशः पटलः ॥ १३ ॥ * ॥

अथोच्यते चन्द्रमसो मनुः सर्वसमृद्धिदः ।
वह्नीशाद्यो भृगुर्बिन्दुमनुस्वरसमन्वितः ॥ १ ॥
सोमाय हृदयान्तोऽयं मन्त्रः प्रोक्तः षडक्षरः ।
ऋषिरस्य भृगुश्छन्दः पङ्क्तिः सोमोऽस्य देवता ॥
दीर्घभाजा स्वबीजेन मनोरङ्गक्रिया मता ॥ २ ॥

ये पठन्ति तेषां—पुरुषाणां त्वत्तोऽन्यत्प्रतिपाद्यं नैव नास्ति । वक्तव्यमेतावत् शास्त्राणामपि त्वत्तोऽन्यत्प्रतिपाद्यं नैव नास्तीत्यर्थः । अत सर्वेषु शास्त्रेष्वात्मन. प्रतिपादितत्वात् । एतैः शास्त्रैस्त्वद्रूपम् प्रतिपाद्यते चेत्सर्वमसत्यकल्पम् । तानि शास्त्राण्येव न सत्यानीत्यर्थः ॥ वो-गणाधिपस्त्वम् ॥ १४७ ॥ १४८ ॥

तत्कालयोगैरिति । हिरण्यगर्भावतारोऽनेकोऽप्येकोऽपि लीलया भवति । परमात्म-रूपत्वादित्यर्थः ॥ १४९ ॥

तदेवरूपमाह *वेदान्तगीतमिति* ॥ १५० ॥

मौग्ध्यादिति लीलया । तस्य कदाचिदपि ज्ञानभ्रंशाभावात् ॥ १५१ ॥

विघ्नेत्यादिना भजनफलमुक्तम् । *नर इति* बहुवचनम् ॥ १५२ ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां सम्प्रदायकृतव्याख्यायां
पदार्थादर्शाभिधायां त्रयोदशः पटलः ॥ १३ ॥ * ॥

अथ क्रमप्राप्तसौरमन्त्रान्वक्तुकामस्तस्य तेजःसारसम्बन्धादापन्नयोः सोमाग्न्यो-र्मन्त्रान् वक्तुं तन्मन्त्राननुपूर्वकमाह—*अथेति* । सर्वसमृद्धिद इति विनि-योगोक्तिः ॥ मन्त्रमुद्धरति—*वह्नीशेति* । वह्नीशो यः । तस्याद्यः सः । मनुस्वरश्च

कर्पूरस्फटिकावदातमनिशं पूर्णेन्दुबिम्बाननम् ।
मुक्तादामविभूषितेन वपुषा निर्मूलयन्तं तमः ॥
हस्ताभ्यां कुमुदं वरं च दधतं नीलालकोद्भासितम् ।
स्वस्याङ्कस्थमृगोदिताश्रयगुणं सोमं सुधाब्धिं भजे ॥ ३ ॥
रसलक्षं जपेन्मन्त्रं साधको विजितेन्द्रियः ।
षट्सहस्रं प्रजुहुयात्पायसेन ससर्पिषा ॥ ४ ॥
सोमान्तं पूजिते पीठे पूजयेद्रोहिणीपतिम् ।
अङ्गानि केसरेषु स्युस्तद्‌दलेषु पत्रमध्यगाः ॥ ५ ॥
रोहिणी कृत्तिका भूयो रेवती भरणी पुनः ।
रात्रिरार्द्रा ततो ज्योतिः कला हाटकसप्रभाः ॥ ६ ॥
सितमाल्याम्बरधरा मुक्ताहारविभूषणाः ।
पयोधरभराक्रान्ता रचिताञ्जलयः शुभाः ॥ ७ ॥

सुर्यसम्बर भो । बिन्दुना तदन्तः । तेनम्यो । [illegible] "सौविन्द्वादिसोमाय [illegible] मन्त्रः प्रकीर्तित" इति । क्वचि-"बिन्दुमालीत्वात्" इति पाठः । [illegible] सौमित्युच्चनम् । अन्ये तु इदं मृत्युञ्जयबीजम् । [illegible] इति [illegible] बीजम् । मायेति शक्तिः । [illegible] इति शक्तिरूपता । [illegible] [illegible] बीजमालामन्त्र [illegible] । तथा शक्तिरिति । [illegible] इति केवल । [illegible] ॥ १ ॥ २ ॥

[illegible] । मन्त्र बीजेन । [illegible] इति बीजेन वा ॥ ३ ॥

ध्यानमाह कर्पूरेति । [illegible] कुमुदानि । [illegible] निविडतमम् । [illegible] आश्रयगुणो बीजिमा [illegible] । [illegible] इत्यर्थः । तदुक्तम् "[illegible]" इति । [illegible] [illegible] आश्रयगुणः [illegible] । [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] । [illegible] इति [illegible] ॥ ४ ॥

सोमान्तमिति । [illegible] "[illegible]" । [illegible] । [illegible] सोमान्तं पूजनीयम् । [illegible] । [illegible] । [illegible] । "[illegible]" [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ५ ॥

[illegible]

आकाशमग्निर्दीर्घेन्दुसंयुक्तं भुवनेश्वरी ।
सर्गान्वितोभृगुर्मानोऽयमष्टाक्षरो मनुरीरितः ॥ ५९ ॥
आधारादिपदान्तं कण्ठाद्याधारकावधि ।
मूर्द्धादिकण्ठपर्यन्तं क्रमाद्बीजत्रयं न्यसेत् ।
षड् दीर्घस्वरयुक्तेन मध्येनाङ्गक्रिया मता ॥ ६० ॥

रक्ताम्बुजासनमशेषगुणैकसिन्धुं भानुं समस्तजगतामधिपं भजामि ।
पद्मद्वयाभयवरान् दधतं कराब्जैर्माणिक्यमौलिमरुणाङ्गरुचिं त्रिनेत्रम् ॥६१॥

भानुलक्षं जपेन्मन्त्रमन्नाज्येन दशांशतः ।
तिलैर्वा मधुरासिक्तैर्जुहुयाद्विजितेन्द्रियः ॥ ६२ ॥
पूर्वोक्ते पूजयेत्पीठे विधानेनामुना रविम् ।
प्रथमावृत्तिरङ्गैः स्यात् परा चन्द्रादिभिर्ग्रहैः ॥ ६३ ॥

प्रयोगमतिलकमन्त्रमाह—*आकाशमिति* आकाशो हः । अग्नी रेफः । दीर्घेन्दुः [illegible] बिन्दुः । एतद्युतः । तेनह्रामिति । *विसर्गान्वितो*—विसर्गयुक्तः । भृगुः सः । [illegible] "मनोरस्य भवेद् ब्रह्मा मुनिश्छन्दोऽथवा भृगुः । छन्दोऽपि खलु गायत्री देवता [illegible] रि"ति । आद्यं बीजं, द्वितीयं शक्तिः । प्रणवादिरिति केचित् । प्रयोगविवेके "[illegible] रजवादिर्वे"ति पद्मपादाचार्याः । (१)मङ्गानीति । नेत्रान्तानीति शेषम् । [illegible] दयनोक्तम् । तदुक्तं *प्रयोगसारे*—"अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तमङ्गुलीषु यथा क्रमात् । [illegible] विनेत्रमङ्गानि नेत्रं हस्ततले न्यसेदिति । *नारायणीयेऽपि*—"न्यस्याङ्गुलीषु [illegible] तलयोर्न्यसेदि"ति । तथा "न्यस्त्वा नेत्रान्तमङ्गानि तथैवात्मनि से[illegible]" इति [illegible] *नारायणीये* चान्यान्यङ्गान्युक्तानि—"भूतीयं विलोमेन बीजं हृदयमुच्यते । [illegible] मूर्धेन्दुः कथ्यते भूर्भुवः स्वरिति ॥ ज्वालिनीति शिखा [illegible] वर्मे समुदाहृतम् । [illegible] स्वरसंभिन्नं चतुर्थं सबिन्दुकम् ॥ नेत्रं [illegible] मितिक्रमादि"ति । *[illegible] णीये* तु—"प्रयोगादितिलकः [illegible] स्मृतोमनुरि"ति । [illegible] [illegible]—"हृदयोरकण्ठे च न्यस्य मन्त्राक्षरत्रयम् । पदान्तराभिन्नकेषु तथा [illegible] मुखे बाह्वोः च पदयोः हृदि बक्षसि क्रमात् । मूर्द्धादिषु [illegible] मूर्तिरवक्षनवमन्यास इति पद्मपादाचार्याः । भानुमण्डलार्थं पूर्ववत् ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

भानुलक्षं—द्वादशलक्षम् । *मङ्गैरिति* । तत्राङ्गध्याने यथा—"[illegible] [illegible]नि वरदाभयानि । मङ्गानि दिव्यवसनानि [illegible] च ॥ दंष्ट्राकरालमुखं [illegible] [illegible]मिति । *प्रयोगसारे* नारायणीयेऽपि—"[illegible] [illegible] धारिणः । विद्युत्पुञ्जनिभं [illegible]मिति ॥ ६२ ॥

परा चन्द्रादिभिर्ग्रहैरिति । अत्र [illegible] [illegible] प्रयोगसारकृतः । तत्राऽयं विशेषः । प्रागादि[illegible] [illegible] [illegible]। *तदुक्तमाचार्यैः* "प्रागादि [illegible] [illegible] क्रमेण स्युः । [illegible] [illegible] [illegible]—"सोमसौम्ये तु [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] इति । [illegible] [illegible]

---

(१) [illegible]

तृतीया लोकपालैः स्याच्चतुर्थी स्यात्तदायुधैः ।
इति संपूज्य निर्माल्यं तेजश्चण्डाय दीयताम् ॥ ६४ ॥
अर्घ्यं प्रागीरितं दद्याद्भानवे संयतेन्द्रियः ।
सोऽपि रत्नं धनं धान्यं पुत्रपौत्रान्पशूंस्तथा ॥ ६५ ॥
यशांसि भूषणादीनि दद्यादस्मै न संशयः ।
आकाशमग्निपवनसद्यान्तोऽर्घीशबिन्दुमत् ॥ ६६ ॥
मार्तण्डभैरवं नाम बीजमेतदुदाहृतम् ।
पुटितं चित्रबीजेन सर्वकामफलप्रदम् ॥ ६७ ॥
शान्तं दहननेत्रेन्दुसहितं तदुदीरितम् ।
षडङ्गस्याद्यबीजेन पञ्चमूर्तिं प्रविन्यसेत् ॥ ६८ ॥
मध्यमादिकनिष्ठान्तमङ्गुलीषु क्रमादिकाः ।
सूर्याख्यो भास्करो भानुस्ततो रविर्दिवाकरो ॥ ६९ ॥
शिरोवदनहृद्गुह्यपादेषु तु ताः पुनः ।
दीर्घयुक्तेन बीजेन नेत्रान्ताङ्गानि विन्यसेत् ।
व्यापकं मूलबीजेन कुर्वीत तदनन्तरम् ॥ ७० ॥

कल्प० स्वजन्मदिननक्षत्रे ग्रहणे वा स्वजन्मभे । ग्रहाणामपि वैषम्ये भये वा मृत्युशङ्किते ॥ दद्यादिना ग्रहैश्चन्द्रैः सार्द्धं यथोदितम् । सूर्येण सवितुर्बीजैरम्भोभिः च पुरोदितैः ॥ प्रत्येकं जुहुयात्तेषां ग्रहाणां सविधि क्रमात् । एकत्र वा यथा वह्निकार्यं कृत्वा विधानतः ॥ समिदन्न पिष्टकाद्यैः क्रमात्पात्रसेचनम् । प्रतिग्रहदिशमुद्दिश्य प्रत्येकं स्मरणाद्विधिम् ॥ अर्कः पलाशावामार्गाश्वत्थोदुम्बरौ तथा । खदिरश्च शमी दूर्वा दर्भाश्च समिधः क्रमात् ॥ पूर्णाहुतिं ततो दद्यात्तेषां प्रत्येकमन्ततः । कुलेनानेन यज्ञेन ग्रहास्तुष्यन्ति भाविताः ॥ सर्वरोगाः प्रशाम्यन्ति संग्रामेषु जयं लभेत् ॥ अभिचारादयो दोषाः शाम्यन्ति नास्ति न संशय" इति॥६३॥६४॥६५।६६॥

मार्तण्डभैरवबीजमाह—*आकाशमिति* । आकाशं हः । अग्निरेफः । पवनो यः । स सद्यान्ते । अर्घीश ऊ । बिन्दुः प्रसिद्धः । अत्र स्वरद्वयमपि गुरूपदेशतो यथासंप्रदायमनुसार्यम् । अथ किंचित्पुटनद्यः प्रतीतः, बिन्दुः प्रसिद्धः । *शान्तमिति* । शान्तः हः । दहनो रेफः । नेत्रम् इ । इन्दुर्बिन्दुः । एतद्बीजेन पुटितमिति । सर्वकामफलप्रदमित्यनेनैतत् संगृहीतम् । पुटितं *नारायणीये* "आरोग्यमायुर्भोगित्वं कान्तिः पुष्टिर्यशो धनम् । सौभाग्यशान्तिरैश्वर्यं ह्रां येषां बलोन्नतिः ॥ सिध्यन्त्येवं त्रिधा कामा मन्त्रस्यास्य प्रभावतः" इति ॥ *षडङ्गेति* । सद्यान्तषडङ्गस्याद्यबीजमित्यर्थः । "मूर्तिन्यासमथाचरेत्" इति नारायणीयोक्तेः ॥ ६६-६९ ॥

मध्यमादीति । मध्यमादारभ्य कनिष्ठान्तासु अङ्गुलीष्वित्यर्थः । "मध्यमाद्यनुनामतः" इति नारायणीयोक्तेः ॥ ६९ ॥

बीजेनेति । मार्तण्डभैरवेण । पूर्वोक्तेन । दीर्घयुक्तेन—षड्दीर्घयुक्तेन । *नेत्रान्ताङ्गानीति* । हृदयशिरःशिखाकवचानि दिव्याख्याममपि शिवस्य नेत्रान्तेषु विन्यसनीयमिति संप्रदायविदः । केचित्तु नेत्रान्ताङ्गानीति पञ्चाङ्गानि नेत्रान्तानि स्वसबीजानि "पञ्चाङ्गानि मनोर्यस्य नेत्रं तस्य न विद्यते" इति लक्षणाद्वदन्त्यतस्तत्सांप्रदायिकम् । "अङ्गानि कुर्याद्दीर्घस्वराबीजेन मन्त्रविद्" इति शारदायाम् । "मध्येन दीर्घयुक्तेन पादयुक्तेन प्रकल्पयेत् । अङ्गानि जातियुक्तानि क्रमेण मनुवित्तमः" इति भुवनेशीकल्पे । पञ्चाङ्गन्यासेऽपि यत्र दीर्घस्वरं तत्र

हेमाम्भोजप्रवालप्रतिमनिजरुचिं चारुखट्वाङ्गपद्मौ ।
चक्रं शक्तिं सपाशं सृणिमतिरुचिरामक्षमालां कपालम् ॥
हस्ताम्भोजैर्दधानं त्रिनयनविलसद्वेदवक्त्राभिरामम् ।
मार्तण्डं वल्लभार्द्धं मणिमयमुकुटं हारदीप्तं भजामः ॥ ३१ ॥
लक्षत्रयं जपेन्मन्त्री बीजं त्रिमधुरोक्षितम् ।
जुहुयात् कमलैः फुल्लैर्दुग्धाम्भःपूरितैः ॥ ३२ ॥
पीठे दीप्तादिभिर्युक्ते कर्णिकायामुपादिकाः ।
पूर्वादिदिक्षु संपूज्य मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ३३ ॥
आवाह्य पूजयेद्देवं वक्ष्यमाणविधानतः ।
मूर्त्यादीन् मनुरीदिक्षु विदिक्ष्वस्त्रं समर्चयेत् ॥ ३४ ॥
अङ्गपूजा यथापूर्वं नेत्रमीशानदिग्गतम् ।
प्रहादयो ततो बाह्ये लोकपालास्ततः परम् ॥ ३५ ॥
अर्घप्रदानं कुर्वीत मन्त्री मार्तण्डभैरवम् ।
इति सिद्धमनुर्मन्त्री साधयेदिष्टमात्मनः ॥ ३६ ॥

षष्ठी दीर्घौ षड्भावात् । अत्र संक्षेपे कारणाभावात् । नेत्रास्त्राङ्गनीतिवचनेन मन्त्रोक्त इति चेत् दर्शितं नास्त्राद्यविरुद्धत्वाद्यानुपांशुत्वात् । किञ्च "अङ्गं तस्य विरुद्धं" दिग्गति वचनेन नास्त्राभिधिवदन् नेत्रद्वयमासादयवर्तेनास्त्रस्याप्युपलब्धमानेन नेत्राङ्गानीति वचनेन बाधोऽपि न कर्तुं शक्यते । अन्यथापि "अङ्गपूजा यथापूर्वं नेत्रमीशानदिग्गतम्" स्तवैव । नेत्रमात्रे विशेष उक्तः । अपि गुरुपरोक्षमन्त्रेऽपि नेत्रास्त्राङ्गान्युक्तानि । तत्र च षडङ्गमन्त्रा नेत्रान्ताः पूर्वोक्ताः "षडङ्गमन्त्राः संदिष्टा नेत्रान्तास्त्राद्विदिमिति" स्थाने पूर्वोक्तमन्त्रे किञ्चित्प्रयोगमात्रवचनाच्च । अत्स्यमन्त्रे च नारायणीये "प्रासादोऽङ्गानि पञ्चे"ति तेन सांप्रदायिकव्याख्यैव गरीयसीत्यलम् । अत्र नेत्राङ्गोल्लेखं तन्मन्त्रोक्तमपि ज्ञेयम् । व्याख्यानसिद्धत्वात् ॥ ७० ॥

ध्यानमाह *हेमेति* । प्रवालं च तेन रक्तमित्यर्थः । तदुक्तं *नारायणीये*—"सिन्दूराभ-श्रीमार्तण्डं वामार्द्धदयितं रविमि"ति । सृणिरङ्कुशः । वेदवक्त्रं चतुर्वक्त्रम् । तदुक्तं *नारायणीये* "पाशाङ्कुशधरं देवं साक्षमालं कपालिनम् । खट्वाङ्गकमलारिशक्तीश्च दधानं चतुराननमि"ति । दक्षादूर्ध्वादारभ्य, एवं वामान्तमायुधानि ध्येयानि । त्रिनयनेत्यनेन द्वादशनेत्रत्वमुक्तम् । "अरुणाङ्गं द्विषट्काक्षमि"ति नारायणीय उक्तेः *वल्लभार्द्धमिति* वामे ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

दीप्तादिभिर्युक्ते पीठे सौरे इत्यर्थः । उपादिकाः संपूज्येति पीठमन्त्रात्पूर्वं गतकर्णिकाया-मितिशेषम् । आद्यं बीजेऽपि *विशेषो नारायणीये उक्तः* यदाहुः "न्यसेद्दुर्गां प्रभां संध्यां प्रज्ञां दिक्षु षडूर्ध्वकर्णिके । दण्डदीर्घस्वनामादिवर्णैरावाहयेत्तत"इति । न्यसेदित्यनेन पीठन्यासे-ऽप्ययं क्रम इत्युक्तम् ॥ ७३ ॥

[illegible] "यजेद्धर्षोपचारान्ते विम्बेन [illegible]

हानिति* । पूर्वमन्त्रोक्तक्रमेण ॥ *ततः परमिति* ॥ वज्रादीनां ॥ ७४ ॥

अर्घप्रदानमिति पूर्वोक्तसर्वविधानमत्रापि कुर्यादित्यर्थः । साधयेदिष्टमित्युक्तम् ॥ ७५ ॥

शाल्यात्मतिलबिल्वानां लक्षहोमाज्जयेद्रिपून् ।
राजवृक्षसमुद्भूतैः पुष्पैर्होमोऽर्थमाकरः ॥ ७७ ॥
जपाकुसुमहोमेन वशयेदचिरान्नृपान् ।
मातुलिङ्गफलैर्हुत्वा धनमिष्टं लभेत सः ॥ ७८ ॥
इमं मन्त्रं जपन्मर्त्यः कान्तिं पुष्टिं बलं श्रुतिम् ।
चिरायुर्विमलां लक्ष्मीं सौभाग्यमपि साधयेत् ॥ ७९ ॥
वियद्दुर्घेन्दुसहितं तदाद्यैः सर्गसंयुतः ।
अजपाख्यो मनुः प्रोक्तो हृदयस्थः सुरपादपः ॥ ८० ॥
ऋषिर्ब्रह्मा स्मृतो देवी गायत्र्युच्छन्द ईरितम् ।
देवता जगतामादिः संप्रोक्तो गिरिजापतिः ॥ ८१ ॥
हृद्या पदद्वयैर्युक्तेन कुर्यादङ्गक्रियां मनोः ॥ ८२ ॥
उद्यद्भानुस्फुरिततडिदाकारमर्धाम्बिकेशम् ।
पाशाभीती वरदपरशू संदधानं कराग्रैः ॥
दिव्याकल्पैर्नवमणिमयैः शोभितं विश्वमूलं
सौम्याग्नेयं वपुरवतु वश्चन्द्रचूडं त्रिनेत्रम् ॥ ८३ ॥
भानुलक्षं जपेन्मन्त्रं पायसेन ससर्पिषा ।
दशांशं जुहुयात्सम्यक् ततः सिद्धो भवेन्मनुः ॥ ८४ ॥
दीप्तादिपूजिते पीठे प्रागुक्ते पूजयेद्विभुम् ।
मूर्तिं मूलेन सङ्कल्प्य यजेदङ्गादिभिः सह ॥ ८५ ॥

राजेत्यादि—शाल्येति ॥ तिलैरिति । बिल्वफलानि । तदुक्तं—"सर्पिर्मिश्रितैस्तिलैर्बिल्वैः प्रत्येकम् । ०भवेदि० तैलैर्हुत्वेति विरिञ्चि । ०लक्षहोमादिति० । एतत्त्रितयमित्यर्थः प्रत्येकम् । ०भवेदि० तिथिरिति० । "मन्त्रिणः" इति चेत् । लभेदिति पाठः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥
अजपामन्त्रमाह—०वियदिति० । अग्नीषोमात्मकत्वाद्धंसस्य तस्य शक्तिः । तथोरात्मवोदनं विन्दु—हः । सर्गेन्दुविन्दुः । तदादि सः । सर्गोविसर्गः । ०अजपः सुरपाद० इति ॥ अनेनैतदुक्तं भवति । अकारे एव ध्यायेदिति ॥ तदुक्तं—मन्त्रोऽयं मन्त्रसुषुम्णा तत्त्वरूपं विमर्श सहामन्त्रात्मकं प्रकाशकं यत्र ध्यात्वा सम्प्रमया विमर्शात्मकं पुरुषवेदरूपं मातोदरूपं चन्द्रविन्दुमौवर्ं चिन्तयेत् । विन्दुकारमध्यवर्त्तादिबीजे एवंविधं परमात्मना चिन्तयेत् । प्राणात्मना ध्यात्वा त्रितयीमभिव्यक्ताम्बिकयाहं विन्दुगतां सामरस्यमातो हकारादिके परिपूर्णगुरु विमर्शात् मन्त्रान्नीमात्रासम्भवेन निर्गच्छन्तो वामदक्षिणभागौ हृदयाविति ॥ ८० ॥ ८१ ॥
ध्याया धीमुत्पादिनो हृदो ध्यायेत् । हं बीजं, सः शक्तिः ॥ ८० ॥ ८१ ॥ —सूर्यात्मने हृत् । सोमात्मने ०हृदेति० । संयुतेन । सोऽहमिति अन्यथा षडङ्गमाह—सूर्यात्मने हृत् । सोमात्मने शिरः । निरञ्जनात्मने शिखा । निराभासात्मने कवचम् । अव्यक्तात्मने नेत्रम् । अतनुसूक्ष्म प्रबोधात्मने अस्त्रम् । हृदमित्यादिभिरिति केचित् ॥ ८२ ॥
वामोर्ध्वादि दक्षिणोर्ध्वान्तमायुधध्यानम् ॥ ८३ ॥
०भानुलक्षम्० । द्वादशलक्षम् ॥ ८४ ॥
प्रागुक्ते पीठे मूर्तिं मूलेन संकल्प्य विभुम् अङ्गादिभिः सह पूजयेदिति अन्वयः ॥

अमावास्यादिने विप्रान् भोजयेन्मधुरोत्तरैः ।
भक्ष्यभोज्यैर्यथाशक्ति दद्यात्तेभ्योऽपि दक्षिणाम् ॥ ९७ ॥
शुक्लपक्षे समानीय होमद्रव्याणि शोधयेत् ।
अपरं दिनमारभ्य होमं कुर्याद्यतव्रतः ॥ ९८ ॥
कमलाक्षसमिद्व्रीहितिलराजीहविर्घृतैः ।
प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयाद्दिनशः सुधीः ॥ ९९ ॥
दशाहमेवं निर्वर्त्य विधानेन विधानवित् ।
दत्त्वा पूर्णाहुतिं सम्यगेकादश्यां द्विजोत्तमान् ॥ १०० ॥
सम्पूज्य सर्वपेयैर्भक्ष्यैर्यथा विभवमादरात् ।
गुरवे दक्षिणां दद्याद्दत्त्वा गां पयस्विनीम् ॥ १०१ ॥
वासांसि धनधान्यानि दत्त्वा सम्प्रीणयेद्गुरुम् ।
[illegible] सकलपालितकम् ॥ १०२ ॥
पीता श्वेताऽरुणा कृष्णा धूम्रा तीव्रा स्फुलिङ्गिनी ।
रुचिरा ज्वालिनी प्रोक्ता कृशानोः नव शक्तयः ॥ १०३ ॥
[illegible] दद्यादष्टमूर्तिं [illegible] ।
तत्र [illegible] विधिना [illegible] ॥ १०४ ॥
[illegible] पुरा कृत्वा [illegible] ।
[illegible] ॥ १०५ ॥
[illegible] ।
[illegible] परः ॥ १०६ ॥
[illegible] ।

[illegible] ॥ ९६ ॥

[illegible] ॥ १० ॥ ३ ॥

[illegible] ॥ ९८ ॥

[illegible] ॥ ९९ ॥

[illegible] ॥ १०० ॥ १०१ ॥ ३ ॥

[illegible] ॥ १०२ ॥ १०३ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ १०४ ॥ १०५ ॥

मोहेनाम्बर्धयेद्दृषाहो पञ्चमासानुपसंपुनात् ॥ १०७ ॥
इतिहासपूर्वदेविन्यं जपेन्नाम्नं सहस्रकम् ।
जायते धान्यधान्यर्धीजनधान्यसमृद्धिमान् ॥ १०८ ॥
स्नातव्यस्तं प्रजुहुयात्स्नात्सप्तमे धियम् ।
कुङ्कुमसंयुक्तेनस्य दधिक्षीरघृतप्लुतैः ॥ १०९ ॥
करवीरप्रसूनैर्वा मण्डलान्तर्यास्यसमृद्धिमान् ।
षण्मासे कपिलाज्येन जुहुयान्मासान्तरे ॥ ११० ॥
तस्य संस्थाने लक्ष्मीः कीर्तिस्त्रैलोक्यपविश्रुता ।
शालिभिर्जुहुयाद्दिव्यं विधिनाष्टोत्तरंशतम् ॥ १११ ॥
मोहिगोमहिषाजाद्यैर्मेधर्म तस्य पूर्वने ।
तिलहोमेन महतीं लक्ष्मीमाप्नोति मानवः ॥ ११२ ॥
पलाशबिल्वखदिरशमीदुग्धमहीरुहाम् ।
विकङ्कतास्थयोः समिद्भिः करवीरजैः ॥ ११३ ॥
मधूकैः कुसुमैः पद्मैः कह्लारैरक्तोत्पलैः ।
जातीप्रसूनैर्दूर्वाभिर्नित्यमष्टोत्तरं शतम् ॥ ११४ ॥
एकेन जुहुयान्मन्त्री प्रतिपत्स्वथ वा सुधीः ।
साधयेदखिलान्कामान् षण्मासात्तत्र संशयः ॥ ११५ ॥
उक्तिश्च पुरुष प्रयान्तविपिङ्गलतत्परम् ।
लोहितासनं देहि मेदसापशतकम् ॥ ११६ ॥
चतुर्विंशत्यक्षरात्मा समृद्धिमनुरीरितः ।
ऋष्यादयः पुरा प्रोक्ताः षड्भूतवर्णैस्त्रिभिः ॥ ११७ ॥
चतुर्भिर्युगलैर्मार्णैर्मूलमन्त्रसमुद्भवैः ।
विदधीत षडङ्गानि जातियुक्तानि मन्त्रवित् ॥ ११८ ॥

जुहुयादिति । षण्मासम् ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ ५ ॥

विधिनाष्टोत्तरं शतमिति० विधिनेति प्रतिपत्प्रतिपदं चेत्सुपक्षम् नित्यम् जुहुयात् प्रतिप्रति-पदं चेति विकल्पः । एकेन नित्यमष्टोत्तरं शतमिति ॥ पुष्पपूर्वकस्य यस्य कस्य विद्रुम-स्नानादृत्वोत्पत्ती रक्तकमले "रक्तकुमुदेऽपि"रित्यपि ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥

पद्मकोशाभ "रक्तोत्पलं कोकनदं रक्तपद्मं रक्तसरोरुहम्" इति ॥ अतः सप्तमियः सप्तपु-ष्पाणि एषां पूर्वेति पञ्चदश द्रव्याणि । तत्र प्रतिपदादि पर्वपर्यन्तं प्रत्यहमेकैकेनाष्टोत्तरशतं जु-हुयात् । एवं प्रतिपक्षं यावत्षण्मासपूर्तिः । अथ वा प्रतिपत्स्विति पक्षे एकेन एकैकेन तेन तस्मिन् दिवसे पञ्चदशभिर्द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्यया जुहुयात् ॥ ११४ ॥ ११५ ॥

पुरातनमिममन्त्रमाह—उक्तिश्चेति० । हृदयं स्वाहा ॥ समृद्धिमनुरित्यनेन विनियोगोऽपि मन्त्रस्यषष्ठो बीजानि । स्वराः शक्तयः । प्रणवो बीजम् । स्वाहा शक्तिरिति पञ्चपाद-षार्थाः । प्रणवाय इति केचित् ॥ पुंलिङ्गबीजाय इत्यन्ये । कर्णबीजाय इत्यपरे । सुरकुल-ाय इत्यपि केचन । प्रयोगे देहि मे एतत् पूर्वं सान्त्वयोगोऽपि कार्यः । प्रयोगसारमारात्मजा-प्रयोगोऽहिताक्षमेषद्दृष्टात्तरितः प्रणवादिविनाश्यक्षरयुक्तोऽयम् । तदुक्तम्—"उक्तिश्चपुरुषेत्यु-

अमावास्यादिने विप्रान् भोजयेन्मधुरोत्तरैः ।
अप्यभोज्यैर्यथाशक्ति दद्यात्तेभ्योऽथ दक्षिणाम् ॥ ९७ ॥
भुक्त्वा स्वयं समानीय होमद्रव्याणि शोधयेत् ।
अपरं दिनमारभ्य होमं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ९८ ॥
क्रमादष्टसमिद्व्रीहितिलराजीहविर्घृतैः ।
प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयाद्दिनशः सुधीः ॥ ९९ ॥
दशाहमेवं निर्वर्त्य विधानेन विधानवित् ।
दत्त्वा पूर्णाहुतिं सम्यगेकादश्यां द्विजोत्तमान् ॥ १०० ॥
सम्पूज्य तर्पयेद्धव्यैर्यथा विभवमादरात् ।
गुरवे दक्षिणां दद्याद्रक्तां गां पयस्विनीम् ॥ १०१ ॥
वासांसि धनधान्यानि दत्त्वा सम्प्रीणयेत्पुनः ।
स्वमण्डलान्तं प्रयजेत्पीठं सनवशक्तिकम् ॥ १०२ ॥
पीता श्वेताऽरुणा कृष्णा धूम्रा तीव्रा स्फुलिङ्गिनी ।
रुचिरा ज्वालिनी प्रोक्ता कृशानो नव शक्तयः ॥ १०३ ॥
स्वबीजेनासनं दद्यान्मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
तत्र सम्पूजयेद्वह्निं विधिना प्रोक्तलक्षणम् ॥ १०४ ॥
अङ्गपूजां पुरा कृत्वा मूर्तीरष्टौ दलेष्विमाः ।
जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहनसंज्ञकः ॥ १०५ ॥
अश्वोदरजसंज्ञोऽन्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः ।
कौमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः परः ॥ १०६ ॥
अर्च्याः स्वस्तिकशक्तिभ्यां विराजितकराम्बुजाः ।

गुरोर्धन" इति ॥ ९६ ॥

मधुरोत्तरैः । शर्करादिमधुरद्रव्याधिकैः ॥ ९७ ॥ ½ ॥

अपरं दिनमिति । शुक्लप्रतिपदम् । तदुक्तं—"परेऽह्नि, प्रतिपद्येनैवं जुहुयाद्दिनेऽनल" इति । *नारायणीये च*—"अष्टम्यादिषु दिगन्तेषु तिथिष्वष्टोत्तरशतमि"ति ॥ ९८ ॥

क्रमात् षडिति । षड्द्रव्याणि । *नारायणीये तु सप्त द्रव्याण्युक्तानि—"न्यग्रोधसमिधो व्रीहितिलराजीघृतान्विताः । सप्तद्रव्यमयी नित्यमि"ति । यथा—"वैद्रवं, समिधः पूर्णाग"ति ॥ ९९ ॥

एवं विधानेन दशाहं निर्वर्त्य विधानविदेकादश्यां पूर्णाहुतिं हुत्वा द्विजोत्तमान् सम्यक् संपूज्य तर्पयेदित्युपस्कारैरित्यन्वयः ॥ १०० ॥ १०१ ॥ ½ ॥

स्वमण्डलान्तं—वह्निमण्डलान्तम् ॥ १०२ ॥ १०३ ॥

स्वबीजेनेति । रमित्यनेन । "रं वह्नियोगपीठाय नमः" इति आसनमन्त्रः । *विधिनेति* । षोडशोपचारैः । *प्रोक्तलक्षणम्*—ध्यानोक्तलक्षणम् ॥ *मूर्तीः*—कथनमन्यमूर्तिनिरूपणम् ॥ *तयोगमारनारायणीयवर्णा मूर्तय उक्ताः*—"अग्निर्वैश्वानरः पश्चात् परः प्रोक्तो हुताशनः । हुतवर्मा जातवेदाः हुतावहः ॥ सूर्येश्वरमुखः सप्तजिह्वोऽग्निमूर्तयः" इति ॥ यथा स्वाहान्तिकपदान्ते मन्त्रे ज्ञेयाः ॥ १०४ ॥ १०५ ॥

मोदकानामयेद्दहादौ पञ्चाद्यापुपसंयुतान् ॥ १०७ ॥
इतिमत्स्यकृत्यैर्नित्यं अपेत्मार्थं सहस्रकम् ।
जायते पालसाहस्रांशियमयाण्यसमृद्धिमान् ॥ १०८ ॥
साज्यमन्नं प्रजुहुयात्सप्ताहमन्ने प्रियम् ।
कुङ्कुमकंदकृतस्य दधिक्षौद्रघृतप्लुतैः ॥ १०९ ॥
करवीरप्रसूनैर्वा मण्डलात्स्यात्समृद्धिमान् ।
षण्मासं कपिलाज्येन जुहुयाद्भास्करान्तरे ॥ ११० ॥
तस्य संजायते लक्ष्मीः कीर्तिस्त्रैलोक्यवन्दिता ।
शालिभिर्जुहुयान्नित्यं विधिनाष्टोत्तरं शतम् ॥ १११ ॥
ब्रीहिगोमहिषाद्यैर्धनं तस्य पूर्यते ।
तिलहोमेन महतीं लक्ष्मीमाप्नोति मानवः ॥ ११२ ॥
पलाशबिल्वखदिरशमीदुग्धमहीरुहाम् ।
विकङ्कतारग्वधयोः समिद्भिः करवीरजैः ॥ ११३ ॥
पद्मैः कुमुदैः पद्मैः कह्लारैरुत्पलोत्पलैः ।
जातीप्रसूनैर्दूर्वाभिर्नित्यमष्टोत्तरं शतम् ॥ ११४ ॥
एकेन जुहुयान्मन्त्री प्रतिपत्प्रथमं सुधीः ।
साधयेदखिलान्कामान् षण्मासान्नात्र संशयः ॥ ११५ ॥
उक्तिद पुष्प प्रपाद्दिविद्युल्लतापरम् ।
लोहितास्यपदं देहि मेरुनाथयुगद्वयम् ॥ ११६ ॥
चतुर्दिक्षाणपदमा समृद्धिमनुरीरितः ।
ऋष्यादयः पुरा प्रोक्ताः षडङ्गमत्वर्णैस्त्रिभिः ॥ ११७ ॥
चतुर्भिर्युगलैर्नार्णैर्मूलमन्त्रसमुद्भवैः ।
विदधीत षडङ्गानि जातियुक्तानि मन्त्रवित् ॥ ११८ ॥

जुहुयादिति । षण्मासम् ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ ॥

शालिभिरष्टोत्तरं शतमित्यादि विधिनेति प्रतिपत्तिदर्शे चेदुक्तं नित्यं जुहुयात् प्रतिप्रति-पदं वेति विकल्पः । एकेन नित्यमष्टोत्तरं शतमिति ॥ दुग्धवृक्षस्य यस्य यस्य विदुग-द्यस्योदुम्बरे रक्तकमले "रक्तकुमुदैरित्यपि ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥

पर्यायाणाम "रक्तोत्पलं कोकनदं रक्ताब्जं रक्तसरोरुहम्" इति ॥ अतः षट्सङ्ख्याया सप्त-पुष्पाणि युक्ता युक्तानि एकहस्त्या सुव्यापि । तत्र प्रतिपदादि पर्वपर्यन्तं प्रत्यहमेकैकमष्टोत्तरशतं जु-हुयात् । एवं प्रतिपक्षं यावत्षण्मासमावृत्ति । अथ वा प्रतिपत्स्विति पक्षे एकेन एकैकेन तेन तस्मिन् दिवसे षड्दर्शाभिर्द्रव्यैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतसङ्ख्यया जुहुयात् ॥ ११४ ॥ ११५ ॥

मुद्गादिमन्त्रमाह–उक्तिदेति० । तुर्यं स्वाहा ॥ समृद्धिमनुरित्यनेन त्रिविधोऽयं मन्त्रः पञ्चमहस्तो बीजानि । स्वाहाः चापयः । प्रथमो बीजम् । स्वाहा शक्तिरिति पयाराग-चार्याः । प्रणवाय इति केचित् ॥ नृसिंहबीजाय इत्यन्ये । लक्ष्मीबीजाय इत्यपरे । श्रीपुष्प-काय इत्यपि केचन । प्रयासे देहिमे पतन् पूर्वं साध्यबीजोऽपि कार्यः । यथोमसारनारायणी-यथोर्दिताद्यैनपदार्णात्मिति: प्रणवादिक्रिमत्यथस्तस्मोदुः । तदुक्तम्–"दक्षिद्युल्लेरु-

क्षीरवृक्षत्वगुद्भूतैः कषायैस्तान्पूरयेत्क्रमात् ।
पद्मादिभिरलङ्कृत्य नवरत्नानि निःक्षिपेत् ॥ १५६ ॥
मध्ये सम्पूजयेदग्निं मूर्तीरष्टौ दिशं क्रमात् ।
कुम्भेषु गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपैर्मनोरमैः ॥ १५७ ॥
स्पृष्ट्वा जपेत्ततः कुम्भान् मन्त्रमष्टोत्तरं शतम् ।
अभिषिञ्चेत्ततः साध्यं विनीतं दत्तदक्षिणम् ॥ १५८ ॥
ज्वरग्रहमहारोगदारिद्र्यादीन्विजित्य सः ।
जीवेद्वर्षशतं सम्यगभिषिक्तः श्रिया सह ॥ १५९ ॥

इति श्रीशारदातिलके चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥ * ॥

अथ वक्ष्ये महामन्त्रान्विष्णोः सर्वार्थसाधकान् ।
यस्य संस्मरणात् सन्तो भवाब्धेः पारमाश्रिताः ॥ १ ॥
तारं नमः पदं प्र्यावरौ दीर्घसमन्वितौ ।
पायणोणाय मन्त्रो यं प्रोक्तो वस्वक्षरान्वितः ॥ २ ॥
साध्यनारायणः प्रोक्तो मुनिश्छन्दउदाहृतम् ।
मन्त्रस्य दैवी गायत्री देवता विष्णुरव्ययः ॥ ३ ॥

---

*मन्त्रमभिषिञ्चेति० ॥ लक्ष्मीबीजाद्यमिन्दुयुतम् ॥ [illegible] वा पूर्णेन कुर्यादिति। [illegible] ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥
*नवरत्नानि०—[illegible] ॥ *मूर्तीरष्टौ० पूर्वोक्ते ॥ *जीवेद्वर्षशतं०—[illegible] ॥
इति श्री शारदातिलकटीकायां सर्वदपदार्थादर्शव्याख्यायां
पदार्थादर्शाभिधायां चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥ * ॥

---

*मन्त्रान्विष्णुमन्त्रानाह—अथेति० । सर्वार्थेति सकार्थं प्रति विनियोगोऽस्य । मुमुक्षुं प्रत्याह—यस्येति ॥ १ ॥

मन्त्रमुद्धरति—तारमिति० [illegible] । दीर्घं [illegible] तेन समन्वितौ, तेन ना रा इति । अत्र नमः शब्दस्य [illegible] णकार इति ज्ञेयम् । [illegible] । [illegible] । तदुक्तं [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] ॥" इति ॥ [illegible] । तदुक्तं [illegible]—"[illegible]" । [illegible] । [illegible] इति ॥ २ ॥

*[illegible] नारायणऋषिरिति [illegible] । तदुक्तं [illegible]—"[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] च । [illegible] च [illegible] च देवतान्विति ॥ ३ ॥

क्रुद्धोल्काय हृदाख्यातं महोल्काय शिरः स्मृतम् ।
वीरोल्काय शिखा प्रोक्ता द्युल्काय कवचं स्मृतम् ॥ ४ ॥
सहस्रोल्कायास्त्रमुक्तमङ्गक्लृप्तिरियं मता ।
भूयोवर्णैर्मनोत्थैः षडङ्गानि समाचरेत् ॥ ५ ॥
अथ शिरो पुनर्वर्णौ विन्यसेत्कुक्षिपृष्ठयोः ।
षड्दिक् चक्रमन्त्रेण मन्त्रवर्णांस्ततो न्यसेत् ॥ ६ ॥
आधारे हृदये वक्त्रे दोःपन्मूलेषु नासिके ।
कण्ठे नाभौ हृदि कुक्षे पार्श्वपृष्ठेषु तत्परम् ॥ ७ ॥

षडङ्गमन्त्रोद्धारमाह—क्रुद्धोल्कायेत्यादि० । चतुर्थ्यन्तोद्धारेण सर्वत्र स्वाहान्तता जातिः पूर्वमुक्ता । उक्तं च मन्त्रतन्त्रप्रकाशे०—"क्रुद्धैः क्रुद्धमहावीरद्युसहस्रेति पूर्वकैः । उल्कान्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मन्त्रोऽस्य विदिताङ्गकम्" इति ॥ अन्यत्रापि०—"क्रुद्धोल्कादिरादैर्विज्ञाया-ङ्गकॢप्तिश्चतुर्थ्यन्तैरि"ति ॥ ४ ॥

अङ्गक्लृप्तिरियं मतेति० अनेन पूर्वं करन्यासः सूचितः । स यथा "कुर्यात्करयोर्विधिवद् गुष्ठादिन्यासमङ्गमन्त्रार्णैः । दक्षिणतर्जन्याद्या वामस्याङ्गुष्ठमन्तकाद्यावत् ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ-मध्ये स्थितिः कनिष्ठाद्यास्मिका क्रमतः । एवं विपरीतस्यान्न्यासोऽयं करे प्रोक्तः ॥ अ-ङ्गुष्ठं विन्यस्य स्थितिक्रमाद्द्वन्द्वकं न्यसेदि"ति ॥ अत्र विशेषो ज्ञानार्णवे०—"कनिष्ठा-दिन्यासानामङ्गुष्ठौ विरचेत् । ज्येष्ठाद्येन क्रमात्करतलयोः सततं न्यसेदि"ति ॥ पश्चा-दुक्तन्यासमाह—भूय इति० ॥ तत्र षडङ्गैः षडङ्गानि विन्यस्य "जां हृदयाय नमः" हृदयाय नमः" इति कुक्षिद्वयान्न्यसेदङ्गुष्ठम् मध्याङ्गेन न्यसेत् कुक्ष्योश्चाङ्गुष्ठकं सुधीः । सहस्रारः शिखा वर्म नेत्रास्त्रेऽदरात्मकं" इति ॥ ईशानशिवेन तु क्रम-भेदः कथयद्दव-न्यासः शिरोमार्गेः शिखा च मो ॥ नाभौ कवचं शर्वे शाखायां नयनं परः ॥ उदरे पृष्ठमस्त्रं च वर्णौ हि समभावुनादिरि"ति ॥ अन्यत्रापि०—"हृच्छिरः पूर्वशिखा कवचास्त्राणि तदङ्ग-न्यसेदि"ति ॥ इदमेव साम्प्रदायिकम् ॥ ५ ॥ ६ ॥

षड्दिगिति० ॥ छोटिकां वादयन् । चक्रमन्त्रेणेति० । अस्मिन्पटले वक्ष्यमाणेन । "सुदर्शनेन आरात्मि" इत्यादिना । चतुर्थपटले मायाम्बुजमन्त्रेण दिग्बन्धः । अत्र मन्त्रविशेषकथनाय पुनर्वचनम् ॥ मन्त्रवर्णांस्ततो न्यसेदित्यनेन सृष्टिस्थितिसंहारन्यासाः सूचिताः । यदाहुः—"मूर्धन्यक्षिणोरास्ये हृदि नाभौ गुह्यजानुपदेषु ॥ सृष्टिरियं निर्दिष्टा नाभ्यादिहृदन्तिका स्थितिस्तद्वत् ॥ संहारस्तत्पादाद्यो मूर्धान्तः कथितस्तु मन्त्रार्णैरि"ति ॥ मन्त्रतन्त्रप्रकाशे तु०—"आधारात्मन्ते पादपर्यन्तं हृदये च समाप्यते । स्थितिन्यासः स विज्ञेयो हृदयस्थपादपर्यन्तः इदमेवमात्रसाम्प्रदायिकम् । तत्रैव विशेषः"विन्यसेदर्णान्देकैकं विन्दुसंयुते-क्षितम् । तत्राङ्गुष्ठौ न्यसेत् कनिष्ठान्येषैव मध्यमाद्य तर्जनी मध्यमाभ्यां तु अङ्गुष्ठाभ्यां इष्यते । अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु मुखे न्यासः प्रकीर्तितः ॥ हृदये ज्ञानमुद्राख्यां कथिका । नाभौ प्रकीर्तिता गुह्यमङ्गुष्ठाः प्रकीर्तिताः ॥ मध्ये जानौ च पादे च पञ्चादि परि-कीर्तिता" इति ॥ ६ ॥

पश्चाद्द्वादशाक्षरन्यासानुकरणं व्यापकमिव विभूतिपञ्जरन्यासमाह—आधारेति० ॥ अत्र प्रत्येकमक्षरं प्रणवपुटितं कृत्वा न्यसेत् ॥ मन्त्रतन्त्रप्रकाशे० तथोक्तः । प्रत्यावृत्तिसंह-त्यैन व्यापकं च ॥ तथाच सम्प्रदायार्थाः—षष्ठी मन्त्रवर्णेति न्यासमन्त्रागो प्रणवपुटितो प्रतिवर्णं व्यापकन्यासमप्योक्तमिति पूर्वार्धैकावृत्तिः । तत्र कः समासः द्वितीयार्धेन द्वि-तीया । तृतीयार्धेन तुर्यादमार्त्त पञ्च ...

शङ्खचक्रगदाम्भोजदर्पणं पीताम्बरं परम् ।
श्रीवत्समाद्रिनयनोऽन्ते स्थलगन्धपुरोरयेत् ॥ १९ ॥
श्रीमूर्तिमर्हणं स्यान्मज्जयोनिदुर्जयमुद्रा(१)द्वयम् ।
पद्माद्यभिकरायेति महदादिव्यतेजसे ॥ २० ॥
नमोऽन्तः प्रणवाद्योऽयं किरीटमनुरीरितः ।
एवं न्यासमसौ कृत्वा ध्यायेन्नारायणं परम् ॥ २१ ॥
उद्यत्कोटिदिवाकराभमनिशं शङ्खं गदां पङ्कजं
चक्रं बिभ्रतमिन्दिरावसुमती संशोभि पार्श्वद्वयम् ।
कोटीराङ्गदहारकुण्डलधरं पीताम्बरं कौस्तुभो
द्दीप्तं विश्वधरं स्ववक्षसि लसच्छ्रीवत्सचिह्नं भजे ॥ २२ ॥
त्रिकालरूपं प्रजपेन्मनुमेनं समाहितः ।
तद्दशांशं सरसिजैर्जुहुयान्मधुरप्लुतैः ॥ २३ ॥
पीठे सम्पूजयेद्देवं विमलादिसमन्विते ।
विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रिया योगा ततः परम् ॥ २४ ॥
प्रह्वी सत्या तथेशानाऽनुग्रहा नवमी तथा ।
नमो भगवते विष्णवे च पदं वदेत् ॥ २५ ॥

अर्घ्यं तयोपरि । वामावर्तगदाम्बुज चक्रं चोध्वं स्ववश्यिन्नम् ॥ आदिमूर्तेस्तु मेदोऽयं कथ येन प्रकीर्तितः" इति केशवकलशमुक्त्वा—"अथरोत्तरमार्गेण(२) कुर्यात्तु पत्र वै । नागव नापथा सा सैषा स्याभिन्ना भुक्तिमुक्तिदेति ॥ सम्प्रदायान्तरकालेऽपि—"सव्यान्यतालौ प्रथमं तु पद्मं विभ्राणमभ्रान्तरदुन्दरं च । आद्ये गदावामकरेऽथ चक्रं विराजयन्तं भुवनानि भाति" ति ॥ ध्यानविशेषाश्च तत्रैव—"वामे विचिन्त्या कमलायताक्षी हेमाभकान्ता कमला च देवी । विभूतिकामेन सुरवहारा प्रेमप्रा सुवर्णा मदने हरौ वा ॥ तदा देवं सुवर्णाभं चिन्तयेद्द्रव्यानुचितम् । वैष्णवान्यमुक्तानां प्राप्तये धरणीं स्मरन् ॥ देवीं दूर्वाङ्कुरश्यामां दधानां शालिमञ्जरीम् । चिन्तयेद्भारतीं देवीं वीणापुस्तकधारिणीम् ॥ दक्षिणे देवदेवस्य पूर्णचन्द्रनिभाननाम् । क्षीराब्धिकेऽत्र तुलामे वर्णानां वरेतवासनी ॥ भारत्या सहितं विष्णुं ध्यायेद्देवं परात्परम् । वेदवेदार्थवेदी चायते सर्वविस्तरः" ॥ इति ।
नमोऽन्तश्च सर्वात्मकः । निर्बीजो मोक्षहृन्मन्त्रो मयोऽयं भगवदादिकम्" इति । अत्र ध्यानान्तरं श्रीवत्सकौस्तुभवनमालायुधमुद्राः प्रदर्शयेत् ॥ स्वस्तिकानि तु—
[illegible]

दर्शनाथा प्रदर्शतः ॥ स्वहृत्कण्ठादि पादान्तं तर्जन्याङ्गुष्ठनिष्ठया ॥ करद्वयेन मुद्रेयं वनमालिकेति ॥ आयुधमुद्रास्तथ्यं तत्तत्स्वपूर्वमेवोक्तम् ॥ २२ ॥

(१) अत्रमुद्रोरयेदितिपाठोऽन्यत्रदृष्टः ।
(२) अत्र उत्तरोत्तरभावेनेतिपाठः प्रामादिकः ॥

वहिरग्रे समभ्यर्च्येद्गरुडं कुङ्कुमप्रभम् ॥ ३३ ॥
मुक्तामाणिक्यसंकाशौ दक्षिणोत्तरतो निधी ।
ध्वजं वरुणदिग्भागे श्यामलं पूजयेत्ततः ॥ ३४ ॥
अरुणं विघ्नमाग्नेये श्याममार्यं निशाचरे ।
श्यामां दुर्गां वायुकोणे सेनान्यं पीतमीश्वरे ॥ ३५ ॥
इन्द्रादीन्पूजयेत्पश्चाद्वज्राद्यायुधसंयुतान् ।
इति सम्पूजयेद्विष्णुं प्रोक्तैरावरणैः सह ॥ ३६ ॥
धर्मार्थकामान् लब्ध्वान्ते विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ।
प्रणवो हृद्भगवते वासुदेवाय कीर्तितः ॥ ३७ ॥

वहिरिति ॥ अग्रदेशाद्बहिः । चतुरस्राग्र इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

निधी—शङ्खपद्मौ *वरुणदिग्भागे*—पश्चिमदेशे । *धर्मार्थकामानिति* । अर्थे श्री-बीजादित्वं ज्ञेयम् । तदुक्तं *मन्त्रतन्त्रप्रकाशे*—"श्रीबीजेन युतं मन्त्रं जप्त्वा [illegible] दिग्भिति । कामनायामपि विशेषः—"मारसिंहमितारमार्जं देवं ध्यात्वाभिमेत्य [illegible] । मन्त्रेण [illegible] [illegible] मातिविनिय निवर्तते ॥ मारसिंहेन बीजेन मन्त्रं योज्य यदा जपेत् । [illegible] जप्त्वा [illegible] ॥ पुनः पुनरपः [illegible] जीवति । [illegible] पुर्ण [illegible] तदा जपेत् । निर्विषीकरणे ध्यायेद्विष्णुं गरुडवाहनम् । अशोककल्के पक्षी(१)-[illegible] ॥ अशोकपुष्पैराराध्य भगवन्तं तद्धनः । [illegible] त्रिपञ्च-[illegible] ॥ [illegible] जायते पक्षी [illegible] प्रयच्छति । [illegible] जपेत्तुर्यं पयोमन्-[illegible] देवं प्रयच्छति [illegible] । भारतीबीजसंयुक्तं [illegible] तामिति ॥ तथा—"बीजयेत्प्रणवं पूर्वं मन्त्रे त्रैवर्णिकः पुमान् । योषितश्च तथा शूद्रा जपेयुः प्रण-विना ॥ [illegible] सार्वकामिकः । [illegible] वराहोक्त [illegible]-मवेत् ॥ [illegible] संहितां [illegible] संहितामिति ॥

[illegible] मन्त्रमुक्तावल्यां—"अष्टदलं च पद्कोणं [illegible] । [illegible] च चतु-र्द्वारे वृत्तं भूमिपुरं शुभम् ॥ समारभ्य कर्णिकायां तु [illegible] सुधीः । अष्टदलेषु [illegible] [illegible] लिखेत् ॥ षट्कोणे [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]-[illegible] ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

द्वादशाक्षरवासुदेवमन्त्रमाह—*प्रणव इति* [illegible] । अत्रापि [illegible] [illegible] पूर्ववन्म-[illegible] । तदुक्तं *[illegible]*—"[illegible](२) [illegible] । [illegible]-

(१) अत्र "[illegible]"—[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] ।

(२) [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

प्रधानं (१) येऽगुणे तन्त्रे मन्त्रोऽयं द्वादशाक्षरः ।
ऋषिः प्रजापतिश्छन्दो गायत्री परिकीर्तिता ॥ ३८ ॥
देवतास्य मनोः प्रोक्ता वासुदेवो मनीषिभिः ।
तारेण हृदयं प्रोक्तं नमसा शिर ईरितम् ॥ ३९ ॥
चतुर्वर्णैः शिखा प्रोक्ता पञ्चार्णैः कवचं मतम् ।
समस्तेन भवेदस्त्रमङ्गकल्पनमीरितम् ॥ ४० ॥
मूर्ध्नि भाले दृशोरास्ये गले दोर्द्वयहृत्सु च ।
कुक्षौ नाभौ ध्वजे जानुद्वये पादद्वये तथा ॥ ४१ ॥
विद्युच्छारदचन्द्रकोटिसदृशं शङ्खं रथाङ्गं गदा-
मम्भोजं दधतं सिताब्जनिलयं कान्त्या जगन्मोहनम् ।
आबद्धाङ्गदहारकुण्डलमहामौलिं स्फुरत्कङ्कणं
श्रीवत्साङ्कमुदारकौस्तुभधरं वन्दे मुनीन्द्रैः स्तुतम् ॥ ४२ ॥

तारो नियमसंपुटान्तभगवते वदेत् ॥ मायान्तं वासुदेवाय बीजः शकाद्विपदं पुनः । यद्वा सत्यो मतो रामो नायान्ते द्वादशाक्षरः ॥ वासुदेवाविनाशोऽयं सर्वाशोऽपि द्विजन्मनामिति । तारो बीजं नमः शक्तिः । चतुर्थं बीजं तारः शक्तिरेव इति ॥ मद्रूपदिदिग्रहिनेत्यनेन द्वादशाक्षरमपि कर्तव्य इत्युक्तम् । तथा—"ॐ इरवाय नमः" इत्यादिप्रकाशयन्त्याद्यन्ततु पञ्चाक्षरैव विन्यस्य नेत्रयोर्बीजाभ्यां बीजविद्विन्यस्य "नेत्रत्रयाय नमः" इत्यादिषु वर्णेषु न्यसेत्कदेन । चतुर्थ—"हृदादि नेत्रान्तस्वरूपाद्यमानुषु । मन्त्रेषु मनोर्लभ्यो नैर्ऋतीशावृत्ति" रिति । प्रपञ्चसारे चाप्युक्तम्—पुनरम्भसा मनुनाद्युरीयमनुर्थेन स्मृतन्यासितद्वादशाक्षरमन्तरविशुन र्विदितवाक्यमूर्तीनां द्वादशाङ्के योगमाहुः । अन्यत्रापि "सारो पुरुष सत्यपुरो पुरुषोत्तरे चतुर्थः स्युः । नारायणपुरुषमहाविष्णुरविहे तथा कताद्यंशिति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अमूर्त्तीति० । "विन्यसेन्मन्त्रवर्णान्" इति शेषः । अयं मूर्त्तिन्यासः । अत्र लिपिनिर्देशा तत्रापि शैवी । यदाहुः "हृदादिहृत्पङ्कजमध्ये लिपिनिन्यासे प्रक्रमे । दाशाङ्गाशङ्ख लोकेशान्मायामयीश्वरमूर्तिरे ॥ सहस्रशीर्षसंहारः कृतेन पुरुषम । लिपिनेतु वाविरचिन्यासस्यमातृका- मेविधा च सा इति । अन्यत्र कल्पनाऽन्युक्तः । यदाहुः—"लिपिविन्यासो गृहस्थानामृदित सर्वेसिद्धिदः । प्रथमाक्षमियां कस्य अपरे सम्प्रदायतः ॥ वर्णानां च चरमाणां संहारः स ब्रह्मचतः । विरक्तस्य गृहस्थस्य संहारोऽपि विधीयते ॥ सव्याहतस्त्यासे लिपितिन्या यो विधीयते । विरक्तिमार्थतैर्या मुक्तत्योऽपि विशिष्यते" इति । अत्र मातान्यसो स्वदेहे स्वतस्थेषु द्वादशालयास्वपि न्यसेत् । तथा—"ॐ नमः परायौ ओतायमैमे नमः" मूर्ती इत्यादि । तत्रापि तु—"ओजपालविन्यासं ह्रदये सूर्योदन्तनम् । अन्यत्रस्थानेव मायां स्वकलान्वितम् ॥ वासुदेवाद्यमूर्ति तत्रापि द्वादशान्तरम्" इति कण्ठमार्गं गतास्वे । मातृ- काचार्य मूर्त्यादिन्यसत्क्रमाद्रेः । एवं वासुदेवोऽपि सहितं । स्तुवं शङ्खेऽवदरवेत् । "वा- मुर्दं तु कुर्वीत चतुर्बाहुं मुरारिम् । दक्षिणादिक्रमं तु चक्रशङ्खगदाधरैः ॥ वामोदरे गदा कार्या शङ्खवामः सुदर्शनमिति । अत्र ध्यानान्तरं श्रीवत्सकौस्तुभवनमालाङ्कितमुदार- प्रदर्शयेत् । "नमस्कारेऽत्र मुद्रा स्वाहाप्रोक्ता लिखिता च सा" इत्युक्तेः । एवं सविस्तरेऽपि वर्णनीयाः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

वं ग. घः । विश ड. । तेन वस्तु. सेव स. । यद्वान्यवर्णसंस्थानस्तथा रामसूत्रीनेदः ह च मती एदुःतः तेन दे । स्पष्टमन्यत् । (१) प्रत्र तन्त्रदीनिरायतपुत्र उदिति प्रधान इति पाठ. मायादि क. ॥

वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं दीक्षितो विजितेन्द्रियः ।
तत्सहस्रं मधुयुक्तैस्तिलैराज्यपरिप्लुतैः ॥ ४३ ॥
पीठे प्रागीरिते मूर्तिं मूलमन्त्रेण कल्पयेत् ।
पूजयेद्विधिनाऽनेन वासुदेवं विधानवित् ॥ ४४ ॥
प्रथमावृतिरङ्गैः स्याद् वासुदेवादिभिः परा ।
शान्त्यादिशक्तिसहितैः परा द्वादशमूर्तिभिः ॥ ४५ ॥
चतुर्थी सुरनाथाद्यैर्वज्राद्यैः पञ्चमी मता ।
एवं सम्पूजितो विष्णुः प्रदद्यादिष्टमात्मनः ॥ ४६ ॥
पायसेन घृताक्तेन मन्त्रवर्णसहस्रकम् ।
जुहुयान्मनसः शुद्ध्यै समिद्भिः क्षीरभूरुहाम् ॥ ४७ ॥
तावत्संख्यया पयोक्ताभिः सर्वपापविमुक्तये ।
हृल्लेखाबीजयुगलं रमाबीजयुगं पुनः ॥ ४८ ॥
ज्ञानधाने वासुदेवाय हृदन्तः प्रणवादिकः ।
षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः प्रोक्तोऽयं सुरपादपः ॥ ४९ ॥
हृदयं शक्तिबीजाभ्यां रमाभ्यां शिर ईरितम् ।
कवचाय प्रोक्ता शिखा वर्म वासुदेवाय कीर्तितम् ।
नमस्ताराद्यं समुद्दिष्टं नामं तारादि कल्पयेत् ॥ ५० ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ५१ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible]
[illegible]

[illegible]

मधुरात्तैस्तिलैर्हुत्वा सर्वकार्याणि साधयेत् ।
तारो हृच्छिण्ये पश्चात् टेन्तः सुरपनिर्भवेत् ॥ ५४ ॥
महाबलाय ठद्वन्द्वं मनुरष्टादशाक्षरः ।
ऋषिर्भिर्गुर्विराट्छन्दो देवता दधिवामनः ॥ ५५ ॥
हृदयेन शिरोद्वाभ्यां शिखा त्रिभिरुदीरिता ।
कवचं पञ्चभिः प्रोक्तं नेत्रं तावद्भिरक्षरैः ॥ ५६ ॥
द्वाभ्यामस्त्रमिति प्रोक्तः प्रकारोऽङ्गस्य सूरिभिः ।
मूर्द्धनि भाले दृशोर्युग्मे कर्णनासोष्ठतालुषु ॥ ५७ ॥
कण्ठे बाहुद्वये पृष्ठे हृदयोदरनाभिषु ।
गुह्योरुजानुयुग्मेषु जङ्घयोः पादयोर्न्यसेत् ॥
अष्टादश मनोर्वर्णान् पश्चादेवं विचिन्तयेत् ॥ ५९ ॥
मुक्तागौरं नवमणिलसद्भूषणं चन्द्रसंस्थम् ।
भृङ्गाकारैरलककनिकरैः शोभिवक्त्रारविन्दम् ॥
हस्ताब्जाभ्यां कनककलशं शुद्धतोयाभिपूर्णम् ।
दध्यन्नाढ्यं(१) कनकचषकं धारयन्तं भजामः ॥ ६० ॥
गुडलड्डुं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं घृतप्लुतैः ।
पायसान्नैः प्रजुहुयाद्दध्यन्नं वा यथाविधि ॥ ६१ ॥
चन्द्रात्मके कल्पिते पीठे प्रागुक्ते तं समर्चयेत् ।

तं कुङ्कुमरागमपि महताऽऽप्यत्र विकसितैरिति विशेषोक्तिः । स्वयं विकसितेष्वेव तु नि-
त्यादेव नियुक्तिः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ३ ॥
धिवामनमन्त्रमाह—तार इति० ॥ ठयमः परम् । अत्रापि पूर्ववद्विनियोग सह स-
पः । टेन्तः सुरपति० । सुरपतये ॥ ५४ ॥
द्वन्द्व०—स्वाहा । प्रणवश्चीजो मन्त्रपुट इति केचित् । प्रणवो बीजं, स्वाहा शक्तिः ॥५५॥
तावद्भिरिति० । षड्भिः ॥ ५६ ॥
प्रकारोऽङ्गस्य सूरिभिरिति० । अनेन साकल्पताविधा अन्यथा षडङ्गमाहुरिति सूचितं,
प्रणवादिरप्यभि वर्णैः षडङ्गानि कृत्वा सर्वेण पञ्चमिति । मूर्धादिष्वादिषु सर्वत्र एकैक-
न्यासः । कर्णयुग्मोष्ठतालुषु चत्वारः । कर्णनासोष्ठतालुष्विति पाठः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥
पश्चादिति० । पृष्ठे । मन्त्रचन्द्रमान्ये तु०—"मूर्ध्नि ... भालयोर्युगम-
। कण्ठहृद्बाहुयुग्मे च नाभौ पृष्ठे च गुह्यके ॥ आजान्वोः पादयोर्न्यसेत् ... ।
। पश्चादित्यनेन परन्यासोऽपि सूचितः । यदाहु—"भूमध्य ... त्रिधा ...
सेदिति ॥ ५९ ॥ ६० ॥
गुडलड्डुं०—त्रिलक्षम् । यथाविधीत्यग्रे वक्ष्यते ॥ ६१ ॥
चन्द्रात्मक इति० । रविबिम्बमध्ये सम्पूज्य अन्ते चन्द्रमण्डले पूजयेदित्यर्थः ॥ अत्र
मण्डलान्ता पूजा । तस्य प्रदानपरत्वात् । तदुक्तं मन्त्रचन्द्रमान्ये०—"धर्मेशानमध्ये
पूजयेच्चन्द्रमण्डलम्" इति । चन्द्रमण्डलमन्त्रोऽप्युद्धृतः—"विप्रो सोमोमाय त्रैलो-

---

(१) दधिभक्तयुतम् "भिक्षा दीप्तमनमन्त्रोऽपयोदनोऽस्त्री" इत्यमरः ॥

मन्त्राक्षरद्वययुताष्टपत्रं त्रिद्वार्णयुग्मोल्लसिताब्जपत्रम् ॥ ७० ॥
प्राग्वत्तारसंवीतं तद्बहिर्मातृकाक्षरैः ।
त्रिदशाद्वेष्ट्यं यन्त्रं सर्वसम्पत्प्रदायकम् ॥ ७१ ॥
उद्धरेत्प्रणवमाभाष्य भगवोद्गीथशब्दतः ।
सर्ववागीश्वरेशान्ते सर्ववेदेश्वरेत्यथ ॥ ७२ ॥
सर्ववेदमयाचिन्त्यपदान्ते सर्वमुच्चरेत् ।
बोधयद्वितयान्तोऽयं मन्त्रस्ताराद्विरीरितः ॥ ७३ ॥
ऋषिर्ब्रह्मास्य सम्प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
देवता स्याद्धयग्रीवो वागीश्वर्यप्रदो विभुः ।
तारेण पादैर्मन्त्रस्य पञ्चाङ्गानि प्रकल्पयेत् ॥ ७४ ॥
शरच्चन्द्राभ्रशमनघवलं मुक्तामयैराभरणैर्दीपनम् ।
व्याख्यामुद्राङ्कितबाहुयुग्मवाग्गुणयन्यस्तकरस्मजानः ॥ ७५ ॥

[illegible] इति ।

[illegible] इति ।

[illegible]

[illegible] इति ॥ ७० ॥ ७१ ॥

[illegible] ॥ ७२ ॥

[illegible] ॥ ७३ ॥

[illegible] ॥ ७४ ॥ ७५ ॥

(१) [illegible]
(२) [illegible] ॥ (३) [illegible] ॥

दीर्घमात्रा स्वबीजेन कुर्यादङ्गानि षट्क्रमात् ॥ ८६ ॥
ब्रह्मरन्ध्रे भ्रुवोर्मध्ये हृन्नाभ्यन्धुषु पादयोः ।
षडक्षराणि विन्यस्येन्मन्त्रस्य मनुवित्तमः ॥ ८७ ॥
कालाम्भोधरकान्तिकान्तमनिशं वीरासनाध्यासितम् ।
मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरं हस्ताम्बुजं जानुनि ॥
सीतां पार्श्वगतां सरोरुहकरां विद्युन्निभां राघवम् ।
पश्यन्तं मुकुटाङ्गदादिविविधाऽऽकल्पोज्ज्वलाङ्गं भजे ॥ ८८ ॥
वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं सरोरुहैः ।
जुहुयादर्चिते वह्नौ ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ॥ ८९ ॥
पूजयेद्वैष्णवे पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
श्रीसीतायै द्विठान्तेन सीतां पार्श्वगतां यजेत् ॥ ९० ॥
अग्रे पार्श्वद्वये शार्ङ्गशरानङ्गानि तद्बहिः ।

[illegible] ॥ ८६ ॥

[illegible] ॥ ८७ ॥

[illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible] ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥

[illegible]

हनूमन्तं ससुग्रीवं भरतं सविभीषणम् ॥ ११ ॥
लक्ष्मणाङ्गदशत्रुघ्नाञ्जाम्बवन्तं हलेधिमान् ।
वाचयन्तं हनूमन्तमग्रतो धृतपुस्तकम् ॥ १२ ॥
यजेद्भरतशत्रुघ्नौ पार्श्वयोर्धृतचामरौ ।
धृतातपत्रं हस्ताभ्यां लक्ष्मणं पश्चिमे यजेत् ॥ १३ ॥
धृष्टिं जयन्तं विजयं सुराष्ट्रं राष्ट्रवर्धनम् ।
अकोपं धर्मपालाख्यं सुमन्त्रं च दशात्मनः ॥ १४ ॥
सर्वाभरणसंपन्नांश्[illegible]ततः ।
तदस्त्राणि ततो बाह्ये वज्रादीनि प्रपूजयेत् ॥ १५ ॥
एवं पूजाविधिः सिद्धे मन्त्रे कर्माणि साधयेत् ।
जातीप्रसूनैर्जुहुयात्[illegible] समुन्नितैः ॥ १६ ॥
राजवश्याय कमलैर्धनधान्यादिसम्पदे ।
नीलोत्पलानां होमेन वशयेदखिलं जगत् ॥ १७ ॥
बिल्वपत्रैर्जुहुयाद्[illegible]ऽऽप्नोति नरः ।
दूर्वाहोमेन दीर्घायुर्[illegible] निरामयः ॥ १८ ॥

[illegible] ॥ ११ ॥ १२ ॥ [illegible]

स्तोत्रमनुनाऽमुना यो धनमाप्नोति वाञ्छितम् ।
मेधाकामेन होतव्यं पलाशकुसुमैर्नवैः ॥ ९९ ॥
तज्जलमभ्यःप्रसिषेकविर्मथनि वासरात्
तन्मन्त्रितान्नं भुञ्जीत महदारोग्यमाप्नुयात् ॥ १०० ॥
तारं मध्ये विनिहितमनु वह्निषु कोणेषु शक्ति-
स्वरं मायां स्मरमपि शिरोकोणषट्केषु पश्चात् ।
पि त्रत्येषु स्वरगणमथो वर्ग मध्येषु मालामन्त्यो-
त्थान्तान् गुह्यसुलभिमानवमे पञ्चवर्णान् ॥ १०१ ॥
दशाक्षरेण संवेष्ट्य कारिणीं भूपुरे ।

दिग्विदिक्षु लिखेद्धीमान् मरीचिदयपाद्ययोः ॥ १०२ ॥
नमो भगवते पूर्वाद्यनुष्टुभा रघुनन्दनम् ।
रक्षोघ्नविशदायान्ते मधुरादि समीरयेत् ॥ १०३ ॥
प्रसन्नवदनायेति पदमायमितेजसे ।
बलाय पश्चाद्रामाय विष्णवे तदनन्तरम् ॥
प्रणवादि नमोऽन्तोऽयं मालामनुरुदीरितः ॥ १०४ ॥
जानकीवल्लभायाथ सर्वशास्त्रफलप्रभा ।
द्वात्रिंशद्भिः कथितो राममन्त्रो द्वयाक्षरः ॥ १०५ ॥
अपारिसाधितं यन्त्रं स्वर्णपट्टादिफलितम् ।
धातुना विधृतं दद्याद्विजयं धीप्रसादतः ॥ १०६ ॥

लिखेदिति सम्बन्धः । [illegible]
मालामन्त्रमाह—नमो इति । रघुनन्दनायानुष्टुभी रघुनन्दनाय ॥ १०७ ॥
प्रसन्नवदनाय अमिततेजसे इत्यत्र च सन्धिः [illegible] ॥ १०८ ॥

[illegible]

[illegible]

त्रिमधुरैर्जुहुयात्तस्य स्युः सर्वसम्पदः ॥ १२६ ॥
शान्तिमिन्दुं जुहुयान्मन्त्री नित्यमष्टोत्तरं शतम् ।
समुद्भवैर्दोग्ध्यसद्भावैः शोभते तस्य मन्दिरम् ॥ १२७ ॥
माघद्राज्येन जुहुयान्मधुक्षारसर्पिर्मान्तुयान् ।
मासैः षण्मासमवाप्नोति मध्यमोऽनिशमवाप्नुयात् ॥ १२८ ॥
मधुरत्रयसंयुक्तैर्जुहुयादुत्पलैः सितैः ।
मण्डली श्रियमाप्नोति मण्डलात्पूर्वसंख्यया ॥ १२९ ॥
मध्ये बीजं सनामं दहनपुरयुगे षट्कवर्णान् चतुष्कि-
ष्वालिष्वाग्नानि कन्दिस्वरान् करणयुगलोऽन्तःस्थितेषु ।
मध्यान्वर्णाश्च मध्ये लिखतु वसुमितान्मन्त्रवर्णाननुपर्दे ।
शिष्ट दले पुरस्तात्तदनु दलकमलो केसरस्थस्वराद्ये ॥ १३० ॥
मन्त्रार्णान् षट्कवर्णान् दलमनुविलिखेत्सान्तरं .
क्षितिजकैः कादिवर्णैर्विकसितकमले षोडशारे यथावत् ॥
मन्त्राण्यनुगमसंस्थदलमध्यगतं शिष्टवर्णं लिखित्वा
मातृकामालावीजैस्तदनुपरिवृतं साध्यनामार्णमध्ये ॥
इति मे. साध्यनामार्णोऽयं क्षयीर्षुतत्वविः ।
भूमिसंवेष्टितं कोणेषु मुद्रीशं साध्यसंयुतम् ॥ १३१
कुण्डमन्त्रमण्डलं वाराहं मृदीक्षणाविश्व लिखेत् ।

[illegible]

हृदयं त्रिभिराख्यातं चतुर्भिः शिर ईरितम् ।
त्रिभिःशिखा समुद्दिष्टा कवचं पञ्चभिर्मतम् ॥ १४२ ॥
द्वाभ्यां नेत्रं समाख्यातं द्वाभ्यामस्त्रं पुनर्भवेत् ।
मन्त्रवर्णैः षडङ्गानि कुर्यादेवं विधानवित् ॥ १४३ ॥
श्यामां विचित्रांऽशुकरत्नभूषणां पद्मासनां तुङ्गपयोधरोन्नताम् ।
इन्दीवरे द्वे नवशालिमञ्जरीं शुकं दधानां वसुधां भजामहे ॥१४४॥
लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं धराहृदयमादरात् ।
स सर्पिषा पायसेन जुहुयात्तद्दशांशतः ॥ १४५ ॥
तां विष्णोः पूजयेत्पीठे वक्ष्यमाणविधानतः ।
अङ्गानि पूजयेदादौ मूलहृत्कमलादनान् ॥ १४६ ॥
दिक्पत्रेषु समभ्यर्च्य कोणपत्रेषु तत्कलाः ।
आशापालाः पुनः पूज्या वज्राद्यस्त्रसमन्विताः ॥ १४७ ॥
एवं सिद्धमनुर्मन्त्री साधयेत् स्वमनोरथान् ।
मधुरत्रयसंयुक्तैर्जुहुयाद्रक्तोत्पलैः ॥ १४८ ॥
सहस्रं भूसमृद्धिः स्यात्तथा नीलोत्पलैः शुभैः ।
प्रियङ्गुपुष्पैर्मन्त्रज्ञो धनधान्यमहोश्रियः ॥ १४९ ॥
मञ्जरीं शालिसम्भूतां मधुरत्रयलोलिताम् ।
जुहुयात्साधिते वह्नौ मण्डलात् स्याद्धरापतिः ॥ १५० ॥
शुक्रवारे दिनमुखे गृहीत्वा साध्यभूरजः ।
तामस्मनि विनिःक्षिप्य गोविमेऽत्र चरुं पचेत् ॥ १५१ ॥
पयोघृताभ्यां सहितं जुहुयात्तं हुताशने ।
एवमार्य शुक्रवारेषु कुर्वीत प्राप्नुयान्महीम् ॥ १५२ ॥
धरामेवं जपेन्मन्त्री पद्मरक्तबलादिभिः ।
धरायाः पतनं न स्यात्तात्र कार्या विचारणा ॥ १५३ ॥
इति श्रीशारदातिलके पञ्चदशः पटलः ॥ १५ ॥

[illegible]

अथाभिधास्ये विविधं नारसिंहं महामनुम् ।
उग्रं वीरं वदेत्पूर्वं महाविष्णुमनन्तरम् ॥ १ ॥
ज्वलन्तं पदमाभाष्य सर्वतोमुखमीरयेत् ।
नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्युमृत्युं वदेत्ततः ॥ २ ॥
नमाम्यहमयं प्रोक्तो मन्त्रराजः सुरद्रुमः ।
ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्टश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ॥
देवता नरसिंहः स्यात्सुरासुरनमस्कृतः ॥ ३ ॥
चतुर्भिर्हृदयं वर्णैः शिरस्तावद्भिरीरितम् ।
शिखाऽष्टाभिः समुद्दिष्टा षड्भिः कवचमीरितम् ॥ ४ ॥
तावद्भिर्नयनं प्रोक्तमस्त्रं स्यात्करणाक्षरैः ॥
शिरोललाटनेत्रेषु मुखबाहुद्वयसन्धिषु ॥ ५ ॥
साग्रेषु कुक्षौ हृदये गले पार्श्वद्वये पुनः ।
अपराङ्गे ककुदि च न्यसेद्वर्णान्यथाक्रमात् ॥ ६ ॥

नृसिंहमन्त्रराजमुद्धरति—"उग्रमिति" । मन्त्रे सर्वाणि द्वितीयान्तानि । [illegible] विराट्छन्दो वा । [illegible] प्रणवादित्वं ज्ञेयम् । [illegible] तथोक्तत्वात् । [illegible] [illegible]—सुगमम् [illegible] अनुष्टुबिति [illegible] । अस्य ह्रं बीजं ह्रीं शक्तिः । तथा च [illegible] [illegible] इति । [illegible] [illegible] सर्वमिदं [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

"तावद्भिरिति" । चतुर्भिः ॥ ४ ॥

"तावद्भिरिति" । षड्भिः । "करणाक्षरैरिति" (१)चतुर्भिः । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ "अपराङ्गे" [illegible] [illegible] ॥ ४ ॥ ६ ॥

[illegible] "शिर इति" । [illegible] [illegible] "ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वं [illegible]" [illegible] इति ॥ ५ ॥

"अपराङ्गे"—पृष्ठे । ककुदि [illegible] [illegible] "नृसिंह [illegible]" [illegible]

(१) अत्र [illegible] [illegible] [illegible] ।

माणिक्याद्रिसमप्रभं निजरुचा संत्रस्तरक्षोगणम् ।
जानुन्यस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम् ॥
बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रमनिशं दंष्ट्रोग्रवक्त्रोल्लस-
ज्ज्वालाजिह्वमुदग्रकेशनिचयं वन्दे नृसिंहं विभुम् ॥ ७ ॥
वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं तत्सहस्रं घृतप्लुतैः ।
पायसान्नैः प्रजुहुयाद्विधिवत्पूजितेऽनले ॥ ८ ॥
एवं कृते मन्त्रिणोऽस्य सिद्धमन्त्रः प्रजायते ।
पूजा प्रागीरिते पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ९ ॥
पूजयेद्दिक्षु पत्रस्थान् दैत्यारिप्रमुखान्क्रमात् ।
ब्राह्म्याद्याः समाराध्य दिक्पत्रेषु यजेत्पुनः ॥ १० ॥
पक्षीन्द्रं शङ्करं शेषमब्जयोनिं यथाक्रमम् ।
श्रियं ह्रियं धृतिं पुष्टिमग्न्यादिषु यजेत्ततः ॥ ११ ॥
लोकपालाः समभ्यर्च्यास्तदस्त्राणि ततः परम् ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

इत्थं जपादिभिः सिद्धे मनौ काम्यानि साधयेत् ॥ १२ ॥
उद्यत्कोटिरविप्रभं सरहरिं कोटीरहारोज्ज्वलम् ।
दंष्ट्राभीममुखं ज्वलज्ज्वलमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः ॥
निर्भिन्नासुरमायमग्निशशभृत्सूर्यात्मनेत्रत्रयम् ।
विद्युत्पुञ्जसटाकलापभयदं वह्निं यमन्तं भजे ॥ १३ ॥
सौम्ये सौम्य स्मरेत्काम्ये क्रूरे क्रूरमिमं भजेत् ।
श्रीपुष्पैर्जुहुयान्मन्त्री बिल्वकाष्ठैधिते मखे ॥ १४ ॥
महतीं श्रियमाप्नोति पत्रैर्वा बिल्वसम्भवैः ।
वसुभिर्वा फलैस्तद्वद्दूर्वाहोमादरोगताम् ॥ १५ ॥
मन्त्रजप्तां वचां श्वेतां भक्षयेत्प्रातरन्वहम् ।
वाग्मित्वमपि लभते मन्त्री वाचस्पतिरिवापरः ॥ १६ ॥
सन्निधौ देवमभ्यर्च्य गन्धपुष्पादिभिः शुभैः ।
दूर्वाभिस्तत्र जुहुयाच्छिवमष्टोत्तरं शतम् ॥ १७ ॥
उपसर्गा विनश्यन्ति क्षुद्रभूतज्वरादिभिः ।
दुःस्वप्ने निशि संजाते स्नात्वा मन्त्रममुं जपेत् ॥ १८ ॥
अभिन्नो मन्त्रविन्यासात्सुस्वप्नस्तस्य जायते ।
व्याघ्रचोरमृगादिभ्यो महारण्ये भयाकुले ॥ १९ ॥
स्मरेन्मनुवरं जप्त्वा भयेष्वन्येषु मन्त्रिणम् ।
अनेन मन्त्रितं भस्म विषग्रहमहामयान् ॥ २० ॥
नाशयेदचिरादेव मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।
घोरेऽभिचारे सोन्मादे महोत्पाते महाभये ॥ २१ ॥

[illegible] पूजयेदित्युक्तम् । ०समाराध्येति० । दुर्वोक्तविधिना ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

०सौम्य इति० । [illegible] सौम्यं [illegible] । क्रूरे–[illegible] [illegible] ।
[illegible] । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible] । द्वि-
विधा [illegible] [illegible] । ०श्रीति० । [illegible] ॥ १४ ॥

०वसुभिरिति० । [illegible] । ०अरोगतामिति० । [illegible] ॥ १५ ॥
॥ १६ ॥ [illegible] ॥

०तत्रेति० अग्नौ ॥ १७ ॥

उपसर्गा—[illegible] । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] इति च श्रुतिः [illegible] । [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] । ०स्नात्वेति० । [illegible] । [illegible]-
होमात्मकम् ॥ १८ ॥

०सुस्वप्न इति । स एव [illegible] स्वप्न एवं [illegible] भवति ॥ व्याघ्र–[illegible] ॥ १९ ॥

[illegible] [illegible] [illegible]—[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]-

जपेन्मन्त्रं स्मरेद्देवं दुःखान्मुक्तो भवेन्नरः ।
सिंहरूपं महाभीमं महादंष्ट्राविभीषणम् ॥ २२ ॥
स्मृत्वाऽऽत्मानं रिपुं पश्चाद्ध्यायेन्मृगशिशुं पुरः (रा) ।
गृहीत्वा गलदेशे तं पुनर्दिक्षु क्षिपेद्द्रुतम् ॥ २३ ॥
पुत्रमित्रकलत्राद्यैरुच्चाटो जायते रिपोः ।
पूर्वमृत्युपदे साध्यनाम कृत्वा स्वयं हरिः ॥ २४ ॥
निशितैर्नखदंष्ट्राग्रैः खादमानं रिपुं स्मरेत् ।
नित्यमष्टोत्तरशतं जपेन्मन्त्रमतन्द्रितः ॥ २५ ॥
जायते मण्डलादर्वाक् शत्रुर्वैवस्वतप्रियः ।
कुर्वीत वर्त्म विधिवच्छ्रुर्नानानियारणे ॥ २६ ॥
विभीतकाष्ठे ज्वलिते पावके रिपुमर्दनम् ।
विचिन्त्य देवं नृहरिं सम्पूज्य कुसुमादिभिः ॥ २७ ॥
समूलत् (तूलम्) लैर्जुहुयाच्छ्रैर्दशशतं पृथक् ।
रिपुं खादन्निव जपेन्क्षिपन्निव च तान् जपे (क्षिपे)त् ॥ २८ ॥
हुत्वा ससदिनं मन्त्री सेनामिष्टां महीपतेः ।
प्रस्थापयेच्छुभेलग्ने परराज्यजयेच्छया ॥ २९ ॥
तस्याःपुरस्तान्नृहरिं निघ्नन्तं रिपुमण्डलम् ।
स्मृत्वा प्रयोगं कुर्वीत यावदायाति सा पुनः ॥ ३० ॥

म्रिते च सस्माथम् ॥ सतिरोसिकण्ठदूलकुब्जिकभास्वरविसर्पिवमिहिकाः ॥ मन्त्रीवधाभिचा- रिकक्रूताभिचारानर्थं मन्त्र. शमयेद्रिति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

रिपुमिति त्यग्रिमेण सम्बध्यते । तं रिपुं क्षिपेदित्यन्वयः । पुरेति पाठे आत्मानं पुरा स्मृ- त्वेत्यन्वयः । पुरः इतिपाठे आत्मनः अग्रे इत्यर्थः ॥ २३ ॥

पूर्वमृत्युपद इति । मन्त्रे मृत्युमृत्युमितिपदद्वयमस्ति । तत्रपूर्वमृत्युपदस्यकत्वा न्ते—तत्स्थाने साध्यनामप्रयोग इत्यर्थः । स्वयं हरिरिति आत्मानं नृसिंहरूपं, ध्यात्वेत्यर्थः । वर्त्म कुर्वीतेत्यादि अत्रार्थः ध्यात्वमहीपतेरि- मन्त्राथेक एव प्रयोगः ॥ २६ ॥

विधिवदनमेवाह—*विभीतेति* । *रिपुमर्दनमिति* ॥ अनेन नृत्वाने अनंतमिति सू- चितम् ॥ २७ ॥

तूलमिति । प्रत्यहं रिपुं खादन्निव जपेदित्यन्वयार्थः । होमसमये रिपुं खादन्निव नृसिंहोऽहमित्यात्मानं ध्यात्वा जपेत्स्वयमुक्तम् । तथाऽन्येत् भिन्दन्निव नृसिंहोऽहमिति आ- त्मानं ध्यात्वा तान् शरानग्नौ क्षिपेदिति । तदुक्तं "खादन्निवारयेरन्मनुमरीनभिन्दन्निव क्षिपेत्समिधः" इति ॥ २८ ॥

हुत्वा महीपतेरिष्टांसेना शुभे लग्ने प्रस्थापयेदिति सम्बन्धः ॥ २९ ॥ ३० ॥

स्मृत्वा प्रयोगमिति ; यावदायाति तावत्कालं पूर्वोक्तध्यानं च कुर्यादित्यर्थः । तदु- क्तम्—" यावन्निवर्तते प्राप्तिरुर्ध्वत नृसिंहस्तावन्मन्त्रोत्कर्षेणैवमिति" । तन्त्रान्तरोक्तं ध्यानभेदा- च्छिक्षन्ते "नारसिंहं महाभीमं कालानलसमप्रभम् । चन्द्रमौलिं त्रिनेत्रं च परिवर्त्त त्रिने- त्रकम् ॥ भुजैः परिघाकारैर्दशभिरुपशोभितम् । अन्त्रमाला धरं रौद्रं कण्ठहारेण शोभि- तम् ॥ नागयज्ञोपवीतं च पञ्चाननसुशोभितम् । अत्यद्भुतं महाघोरं बाहुशोभासमन्वितम् ।

विजित्य त्रिशिखामुद्रां सद्योजातविधा सुगमम् ।
आगत्य विजयो राजा ग्रामात्सेमचमाविधिः ॥ ३१ ॥
श्रीमन्तमभिमर्ण सम्यक्‌श्रमथैः मौनमानसः ।
मन्त्री यदि न सन्तुष्टोऽनर्थः स्यान्मदीपने ॥ ३२ ॥
बीजं [illegible] प्रविलिखेन्मध्येऽप्यन्येष्वपो ।
मन्त्रान्‌ मुनिशो विभज्य विलिखेत्‌ जिव्हा बहिर्मुखं ॥
बाह्ये [illegible]
[illegible] ॥ ३३ ॥
कृत्वा [illegible] मण्डलं [illegible] ।
[illegible] ॥ ३४ ॥
[illegible] ।
मध्ये [illegible] ॥ ३५ ॥
[illegible] पूर्वादिषु [illegible] ।
इति [illegible] नरम्‌ ॥ ३६ ॥

[illegible]

अभिचारमहोन्मादा विनश्यन्त्यखिला ग्रहाः ।
अभिषिक्तस्तथा विद्वान् पूजयेद्देवतां श्रिया ॥ ३७ ॥
यथावत्तु जपेन्मन्त्रमाकल्प्या गुरुमन्त्रजपन् ।
राजा विजयमाप्नोति युद्धेषु विधिनाऽमुना ॥ ३८ ॥
यो नार्द(नो) गगपञ्चार्क(के) प्रविलिखेद्वह्नेरधो भोगे पुन-
र्विसर्गवर्मयुते परिलिखेन्मन्त्राक्षराणि क्रमात् ॥
पुष्टेनाथ जपादिमादिभिरिदं दामेन संवेष्टितम् ।
भूतापस्मृतिदुःस्वरोगशमनं मन्त्रं रिपुघ्नं मतम् ॥ ३९ ॥
सकारो वह्निमारूढो मनुस्वरसमन्वितः ।
बिन्दुनादसमायुक्तो बीजं नारहरं मतम् ॥ ४० ॥

यथा यद्गुरो पूजयेद्देवता सम्पन्नः ॥ यथा यो विधानेन यथावत्प्रयोगाद्भवन्ति ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

यन्त्रान्तरमाह ॥ यामादुर्मिति० । पूर्वोक्तलक्षणाः पञ्चरेखाः कुर्यात् ॥ दक्षिणोत्तरगता अध रेखाः कुर्यात् ॥ प्राग्भागेषु पञ्चसु फणाकारता कार्या पश्चिमाग्रेषु पञ्चसु पुच्छाकारता कार्या ॥ तत्र प्रतिकोष्ठमेकैकं वर्णं लिखेत् ॥ ०मन्त्रार्णान्यादि० शाकंहस प्राणप्रतिष्ठा पूजा ॥ ०तन्त्रान्तरेऽप्ययं यन्त्रमुक्तम्—"चोरस्तारे महाचक्रं लिखेद्भुजगे प्रयत्नतः । पञ्चसु मन्त्रवर्णानि भुजग भुजगसमाक्षरेण ॥ त्रैलोक्यमोहनं बीजं कर्णिकायां लिखेद्बुधः ॥ गोरोचनेन तु संयुक्त कोष्ठा-रेखावेष्ट्य च ॥ धारयेत्कण्ठे भुजे वा तथा राजकुले जये । से ... मकरी वशकरी ... करी ॥ सिन्धायां च संग्रामे कण्ठे वा कटिसूत्रके । सर्वत्र सुभगो लोके सर्वबाधविवर्जितो भवेत् ॥ चिन्तामणिनामाख्या ह्ययं निर्मिता । पुनरन्यां प्रवक्ष्यामि रक्षां त्रैलोक्यमोहिनीम् ॥ यस्याः धारणादेव सर्वेषुः सर्वमङ्गलः । भेदभूर्जे लिखेन्मन्त्रं द्वात्रिंशद्दलसंयुतम् ॥ मध्ये निर्देश्यं बीजं लिखेत्पूर्ववत्तु । गोरोचनेन तु संवेष्ट्य ... सर्वसंयुतम् ॥ पाशाङ्कुशौ च वेष्टय पूजयेत्मन्त्रमुत्तमम् । त्रैलोक्यमोहनं नाम सर्वकामार्थसाधनम् ॥ धक-राजे महाराज्ये सर्वदर्पहरम् ॥ धारणात्सर्वमाप्नोति सत्यं सत्यं न संशय इति ॥ "कृष्णं दर्शं महावीरं भीमं भीषणमुग्ररूपम् । करालं विकरालं च दैत्यान्तं मधुसूदनम् ॥ रक्ताक्षं पिङ्गलाक्षं च अञ्जनं दीप्तरूपम् । सुघोषं सुहनुं चैव विकाशं राक्षसान्तकम् ॥ विशालं धूम्रकेशं च हयग्रीवं घनस्वनम् । मेघनादं मेघवर्णं कुम्भकर्णं कृतान्तकम् ॥ तीव्रते(१) अग्निवर्णं महोग्रं विश्वभूषणम् । विघ्नक्षमं महासेनं सिंहं विदारीसिंहं" इति ॥ ३९ ॥

नृसिंहबीजमुद्धरति-सकार इति० वह्निरेफः । मनुस्वर औ ॥ अथमपि स्वतन्त्रो मन्त्रः । अस्यर्ष्यादिकं यथा "ऋषिरत्रिः गायत्रीच्छन्दः, श्रीनरहरिः प्रभुः । देवता, तावद्वर्णैरेवाङ्गं परिकल्पयेत् ॥ ध्यानं पूर्ववदेव स्यात्कल्पं जपेन्मनुम् । तद्दशांशं हुनेत्पायसैः घृताक्तैः पायसैः शुभैः ॥ अर्चाहोमादिकं सर्वमस्य पूर्ववदाचरेत् ॥ मन्त्रराजवदेवास्य प्रयोगानपि सा-धयेत् । इत्येतत् कैश्चित्पठितम् एतं मनुमुपासनि ॥ तथा-'सहारं विलिखेत्पद्मे दलाष्टकं लिखेत्तथा पुनः । भूतमन्त्रं लिखेत्तत्र प्रणव समन्वितम् ॥ एकाक्षरं नारसिंहं मन्त्रं चैव समाधकम् । अंदष्टमहर्थं तु भूर्जेनाथव बहिः ॥ मुक्तालेषु संवेष्ट्य सौवर्णे वेष्टयेत्ततः । ताम्रेण वेष्टयेत्पश्चात्तथा च प्रयत्नतः ॥ पुनर्मन्त्रेण संस्कृत्य प्रतिमुखात्प्रियं । कण्ठे भुजे शिखायां वा धारयेत्मन्त्रमुत्तमम् ॥ सर्वारोगेऽपि नाशं च सम्पुटं सागर भुवि । युद्धान्ते

(१) अत्र हि करणान्यान्तराणि सर्वापुर्दाचिरात्रुदन्त्याणि दृश्यन्ति ॥

विशेषात् क्षुद्रभूतादिनाशनोऽयं मनुः स्मृतः ।
पाशशक्तिर्नरहरिरङ्कुशो वर्म फट् मनुः ॥ ५० ॥
षडक्षरो नरहरिः कथितः सर्वकामदः ।
ऋषिर्ब्रह्मा समुद्दिष्टः पङ्क्तिश्छन्द उदाहृतम् ॥
देवता नरसिंहोऽस्य षड्बीजैरङ्गकल्पना ॥ ५१ ॥
कोपादालोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्याग्निनेत्रं
पादादानाभिरक्तप्रभमुपरि सितं भिन्नदैत्येन्द्रगात्रम् ॥
चक्रं शङ्खं सपाशाङ्कुशकुलिशगदादारुपाण्युद्वहन्तम्
भीमं तीक्ष्णोग्रदंष्ट्रं मणिमयविविधाऽऽकल्पमीडे नृसिंहम् ॥ ५२ ॥
ऋतुलक्षं जपेदेतं घृतेन जुहुयात्ततः ।
तत्सहस्रं समिद्धेऽग्नौ तोषयेद्द्रविणैर्गुरुम् ॥ ५३ ॥
अर्चां प्रागीरिते पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
अङ्गावृतेर्बहिश्चक्रं शङ्खं पाशाङ्कुशौ पुनः ॥ ५४ ॥
वज्रं कौमोदकीं खड्गखेटौ पत्रेषु पूजयेत् ।
इन्द्राद्यानेवदस्त्राणि पूजयेद्बाह्यतः सुधीः ॥ ५५ ॥
एवं कृत्वा पुरश्चर्यां मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।

लक्ष्मीनृसिंहमन्त्रमाह—पाश इति । पाशः आं, शक्तिर्मायाबीजं, नरहरिर्नृसिंहबीजम् । अङ्कुशः क्रों, वर्म हुं, फट् स्वरूपम् ॥ क्ष्रौं बीजं, माया शक्तिः । सर्वकामद इत्यनेन विनियोग उक्तः । आयुधन्यासे तु दक्षाद्यूर्ध्वयोरादौ तदधोऽन्ययोरन्त्ये इति ॥ एवं क्रमेण चतुर्थ्यां दक्षवामान्यां दारणमुद्रा ॥ तल्लक्षणं तु—"मिथः संमुखसंयुक्तपौ(१)कच्छयोः करौ । स्वस्थानसरलाङ्गुष्ठौ मुद्रेयं दारणा मता"इति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

ईडे-स्तुवे । "ईड स्तुता"विति धातुः ॥ ५२ ॥

ऋतुलक्षं—षड्लक्षम् ॥ तत्सहस्रं—षट्सहस्रम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

एवं कृत्वा पुरश्चर्यामिति ॥ अत्र सर्वमन्त्राणां साधारणपुरश्चरणविधानमुच्यते । तत्र पुरश्चरणशब्दार्थो वायवीयसंहितायाम्—"साधनं मूलमन्त्रस्य पुरश्चरणमुच्यते । पुरश्चरणोत्तरादिविनियोगादिकर्मणाम् । पुरतो विनियोगस्य चरणाद्वा तयोरिति मितम्"इति ॥ अगस्त्यसंहितायामपि—"अथ वक्ष्ये विधानानि पौरश्चरणिके विधौ । विना न येन सिद्धः स्यान्मन्त्रो वर्षशतैरपि ॥ तत्पुरश्चरणं नाम मन्त्रसिद्ध्यैककारणम् । यथोक्तं नियमं कृत्वा स्वकर्माचरणस्य हि ॥ चरणं द्विजभागार्द्धं प्रोक्तं दैविककर्मणे"इति ॥ मन्त्रतन्त्रप्रकाशे—"धर्मार्थकाममोक्षेषु शास्त्रमार्गेण योजनम् । सिद्धमन्त्रस्य संप्रोक्तो विनियोगो विचक्षणैः ॥ पुरश्चर्योऽसौ विनियोगो विनिर्मितः । तथाच मन्त्रमेवाश्या राजसेवा यथा तथा ॥ चरणात्पूर्वमेवासौ पुरश्चरणमुच्यते" इति ॥ तथा सिद्धेश्चविशेषमन्त्रनाथार्चा स्थानपवित्रम् । मन्त्रवर्ते पद्म्यामनुचोपचयपूरणम् ॥ दधि क्षीरे घृतं गन्धवेद्यं गुरुदक्षिणम् । जिह्वैव मा सुरा कन्दः केमुकवर्जितः ॥ नारिकेलफलं चैव कदली कदली यथा । आम्रमामलकं

---

(१) एवमेवादर्शपुस्तके । अत्रास्मत्पाठोऽन्यत्र भिन्नोऽस्मदनुपलब्धः । अतएवैतद्विविधमत्र विमृश्यैतत्पाठभेदेनैव लिखितम् ॥

प्रयोगान् कल्पनिर्दिष्टान् कुर्यात् स्वस्यापरस्य वा ॥ ५६ ॥

यवसं च हरीतकी ॥ मतान्तरे प्रशस्तं च हविष्यं मन्यते बुधः । अक्षैर्ज्ञ्यसमभ्यं च यद्
शस्तं मतान्तरे ॥ स्वाध्यायेरात्र तन्मध्यं यदोच्छेनसिद्धिमात्मनः । क्षारम् च लवणम्
लिसम् गृञ्जनम् कांस्यभोजनम् ॥ मत्स्यादको मसूरांश्च कोद्रवांश्चणकानपि । ताम्बूलं च द्विभुक्तं
दुःस्वप्नासं प्रमत्तताम् । श्रुतिस्मृतिविरुद्धं च जपं रात्रौ च वर्जयेदि"ति ॥ तथा "मनः
हरणं शौचं मौनं मन्त्रार्थचिन्तनम् ॥ अव्यग्रत्वमनिर्वेदो जपसंसिद्धिहेतवः" इति ॥ तथा
भूशय्या ब्रह्मचारित्वं मौनचर्य्या(१)सूयिता। नित्यं त्रिषवणस्नानं क्षुद्रकर्मविवर्जनम् ॥
स्वधृजा नित्यदानं देवतास्तुतिकीर्तनम् । नैमित्तिकार्चनं चैव विश्वासो गुरुदेवयोः ॥
जनिष्ठा द्वादशैते धर्माः स्युर्मन्त्रसिद्धिदा" इति ॥ तथा "स्त्रीशूद्रपतितव्रात्यनास्तिक
ोच्छिष्टभाषणम् । असत्यभाषणं जिह्मभाषणं परिवर्जयेत् ॥ सन्ध्येऽपि न भाषेत अहोरा
ादिषु । असद्भाषणमत्यर्थं वर्जयेदन्यपूजनम् ॥ वाङ्मनःकर्मभिर्नित्यं स्त्रियाः सम्भोगवर्जिता
षु । वर्जयेद्गीतवाद्यादिश्रवणं नृत्यदर्शनम् ॥ ताम्बूलं गन्धलेपं च पुष्पधारणमेव च ।
ष्णुने वस्त्रधारणं तद्गोष्ठीः परिवर्जयेत् ॥ कौटिल्यं क्षारमभ्यङ्गमनिवेदितभोजनम् ।
ाद्युल्लिषनदृश्यं च वर्जयेन्मर्दनादिकम् ॥ त्यजेदुष्णोदकस्नानं मुखस्याप्रक्षालनम् ।
िरोऽङ्गं पञ्चगव्येन पावयेद्दिवसान्तरम् ॥ स्नायाच्च पञ्चगव्येन केवलामलकेन वा । तस्मौ
नवकल्कनमन्यथा सद्गाचरेदि"ति ॥ तथा "अपवित्रकरोऽनग्नः शिरसि प्रावृतोऽपि वा ।
जल्पन्वा जपेन्नाधकृतापि: फलभुक्चते ॥ सद्गुपविते शस्ते प्रजपं समुदीरयेत्। प्रोक्ते पामर-
ान्तेऽपि प्राणायामं समाचरेत् ॥ बहुभक्षणे पावकं स्पृष्ट्वाद्भानि ततो जपेत् । क्षुतेऽन्येषं
थाऽस्पृश्यस्पर्शनानां स्पर्शने तथे"ति ॥ यावत्संहितायामपि "वस्त्रोरो कञ्चुकी नग्नो
ुक्तकेशोद्गलावृतः । अपवित्रकरोऽशुद्धः प्रलपन् जपं कचित् ॥ असंवृतौ करौ कृत्वा
ंिरसा प्रावृतोऽपि वा । चिन्ता व्याकुलचित्तो वा क्रुद्धो भ्रान्तःक्षुधान्वितः ॥ प्रयानेनः
ाधानोवा गच्छन्नुत्थित एव वा ॥ रथ्यायामशिवस्थाने न जपेत्तिमिरान्तरे ॥ उपानद्गूढ-
ादोवा यानशय्यागतस्तथा । प्रसार्य न जपेत्पादावुत्कटासन एव वा ॥ पतितानामन्त्यजानां
र्शने भाषिते कृते ॥ क्षुतेऽधोवायुगमने जृम्भणे जपमुत्सृजेत् ॥ प्राप्तःचाचम्य चैतेषां प्राणा-
ायामं षडङ्गकम् । कृत्वा सम्यग्जपेच्छेषं यद्वा सूर्यादिदर्शनम् ॥ मार्जारं कुक्कुटं क्रौञ्चं श्वानं
ूद्रं खरं कपिम् । दृष्ट्वाचम्य परस्यास्यं स्पृष्ट्वा स्नाने विशोधने ॥ एवमादीन निरस्यन्
ुरश्चरणञ्चरेदि"ति । तथा "क्रोधं मदं क्षुतं त्रीणि निष्ठीवनविजृम्भणे ॥ दर्शनं श्वान
ीचानां वर्जयेज्जपकर्मणि ॥ आचामेत्सम्भवे तेषां स्मरेत्मा(२)मन्त्रया सह । ज्योतींषि च
प्रपश्येद्वा कुर्याद्वा प्राणसंयम(३)मि"ति ॥ तथा "एवमुक्तविधानेन विकल्परहितं त्विता ।
जनसंख्यं जप कुर्यात्पुरश्चरणसिद्धये ॥ देवतागुरुमन्त्राणामैक्यं सम्भावयन्धिया । जपेदेक-
मना. प्रातः आरभ्य मध्यन्दिनावधि ॥ अतोऽधुना दशांशेन विशेषः सिद्धिमिच्छता । यद्-
संख्यया समारब्धं तत्कर्तव्यमहर्निशम् ॥ यदि न्यूनाधिकं कुर्याद्व्रतभ्रष्टो भवेन्नरः । प्रमो-
दुक्तसंख्याया अनुगुञ्जपं कलाविति ॥ अन्यत्रापि "कृते जपस्तु कथितो त्रेतायां द्विगुणो-
जपः । द्वापरे त्रिगुणः प्रोक्तः अनुगुञ्जपः कलावि"ति ॥ अन्यत्रापि प्रकारो नारायणीयादौ

(१) मौनचर्य्या मौनाचरणम् ; असूया गुणेषु दोषाविष्करणं सा यस्यास्ति साऽसूयी तस्य-
भावोऽसूयिता ।

(२) मा:मन्त्रया गौर्या । गौरीशङ्कर । इत्येवम् ।

(३) प्राणायामम् ।

"जपेत्त्रिगुणितं विद्वानष्टाक्षरमतन्द्रितः। सम्पत्सिद्धिरियं प्रोक्ता युगेष्वाद्ये मनीषिभिः॥ द्वितीये द्विगुणा तस्मात्तृतीये त्रिगुणा तु सा। कलौ चतुर्गुणा प्रोक्ता मुनिभिर्नारदादिभिरि"ति॥ एवम् "संख्यापूर्त्तौ निवृत्तेऽस्मिंस्तस्माद्दशांशतः। यथोक्तकुण्डे जुहुयात् विधिमन्त्रादिभिः॥ अथवा प्रत्यहं जप्त्वा जुहुयात्तद्दशांशतः। ततो होमदशांशं तु [illegible] सम्पूज्य देवताम्॥ तर्पयामीति मन्त्रान्ते प्रोक्ताभिर्मूर्तिभिः तर्पयेत्॥ [illegible] सूर्यार्घ्यं [illegible]। प्रणामं मन्त्रतः कुर्यात्पूर्वपूर्वदशांशतः॥ तदन्ते महतीं पूजां कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम्। गुरुं मन्त्रोपदेष्टारं मन्त्राः सिध्यन्ति मन्त्रिणः॥ इत्थं पुरश्चरणमथादेवता भवेत्। दशांशेनाधमं [illegible] पुरश्चरणमुच्यते॥ जपोहोम तर्पणं च पूजा ब्राह्मणभोजनम्। पूर्वपूर्वदशांशेन कुर्यात्तत्राक्रमेण तु॥ यदङ्गं विहीनं [illegible] तद्द्विगुणो जपः। कर्तव्यः साङ्गसिद्ध्यर्थं तदङ्गहोमे मन्त्रिणा" इति। [illegible] "अशक्तौ च होमस्य होमसंख्याद्विगुणो जपः" इति॥ अन्यत्रापि—"होमकर्मण्यशक्तानां विप्राणां द्विगुणो जपः। इतरेषां तु वर्णानां त्रिगुणादिः समीरितः" इति॥ एकमङ्गं विहीनं [illegible] मन्त्राच्च्युयात्। [illegible] ॥ [illegible] । विप्राराधनमात्रेण व्यङ्गं साङ्गं भवेत्सदा॥ न्यूनातिरिक्तकर्माणि न [illegible] । [illegible] पूर्णानि [illegible] कृतानि च॥ मन्त्रोक्तेन [illegible] । यानि [illegible] कर्माणि होष्यन्ते द्विजभोजनैः। [illegible] सर्वाण्यपि [illegible] ॥ [illegible] —"संसारे दुःखभूयिष्ठे [illegible] । [illegible] मन्त्रमात्रं मुखे भजेत्॥ [illegible] होमो [illegible] पुरश्चरणमुच्यते॥ यदङ्गं विहीनं [illegible] द्विगुणं जपम्। [illegible] साधकः प्रिये॥ [illegible] साङ्गसिद्ध्यर्थं [illegible] मन्त्रिणः। एकमङ्गं विहीनं [illegible] (१) [illegible] । [illegible] सर्वं भवेत्॥ [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] —"[illegible] होमे [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] —"[illegible] । [illegible] —"[illegible] । [illegible] (२) [illegible] ।

(१) [illegible]

(२) [illegible]

ोऽयं तथा मन्त्रोऽपि कीर्तितः ॥ येषां जपे च होमे च सङ्ख्या नोक्ता मनीषिभिः ।
सङ्ख्यानि सङ्ख्योक्ता जपहोमयोः ॥ कल्मिन्न लिखते चैव मन्त्रे सङ्ख्याभिधीयते
च मन्त्राणां सङ्ख्यावृद्धिर्गुणकमात् ॥ जपोक्ता च कृते सङ्ख्या त्रेतायां द्विगुणा
द्वापरे त्रिगुणा प्रोक्ता कलौ सङ्ख्या चतुर्गुणा ॥ अनुक्ते तु हविर्द्रव्ये तिलाज्यं हवि
। शाकं मूलं फलं भैक्ष्यं हविष्यं सक्तवोऽथवा ॥ अथवा क्षीरमात्रं स्यात्पुरश्चरणे
न सेवेत क्षिप्रं मांसं मधु वा मन्त्रसाधकः । फलानि सेवमानस्य न सिध्यति पुर-
॥ क्षिप्रं दुष्टं न भावेत पुरश्चरणतत्परः । जपं च प्रातरारभ्य कुर्यान्मध्यन्दिनावधि ॥
द् नाभिमात्रेण नेन्द्रियाणि प्रलोभयेत् । चैतन्यविधिः प्रोक्तो न दिने व्यतिक्रमयेत् ॥
ग्राहिमन्तरेपुंसो मन्त्रसिद्धिर्भवेदिह ॥ शक्तिहीनस्य यो मन्त्रो न सिध्यति कदाचन ॥
स्सरणं जपेदिह पूर्वं निरस्तावयेत् । दिवारम्भेऽपि प्रजपेदन्यथा सिद्धिरोधकृत् ॥ सि
सन्निधाने च सूर्यस्योपगुरोरपि ॥ दीपस्य ज्वलितस्यापि जपकर्म प्रशस्यते ॥ रात्रौ
तान्वायां विच्छेदोभुविच्छेदः । सन्ध्यासु सर्वकर्मोक्तमन्यथा विघ्नमाप्नुयात् ॥ स्नानं
वर्णां प्रोक्तमाचरेदिह सन्तु वा । स्नानात्तस्य फलं नास्ति यथाहुर्वेदवादिनः ॥ ना-
र्व्यवतो देवतासत्पमपि जपतः । नैकवासा जपेन्मन्त्रं बहुवासाकुलोऽपि वा ॥ विपर्यासं
कुर्यात् कदाचिदपि मोहतः । कर्तव्योऽवहितैश्चैव पुरश्चरणकृद् गुरुः ॥ विनियोगविधाने तु भवे
नियमः क्वचित् । पुरश्चरणकार्येषु चरुर्विधेः प्रयत्नतः ॥ कृत्वा मन्त्रमयं मन्त्री गुरुध्यानाय से-
तः । दशांशं जुहुयाद्वह्नौ यथोक्तविधिना बुधः ॥ यदा जपचतुर्थांशं स्वाहान्तं मन्त्रमुच्चरेत् ॥ भ-
ततो होमसंख्यां तु स्वाहान्तं तर्पयेज्जलैः ॥ तर्पणस्य दशांशेन नमोऽन्तं मन्त्रमुच्चरेत् ॥ ततो
विधिसेव्यमूर्धानं जलैः कुर्यादभ्युक्षणम् ॥ एवं निर्यथाविधानेन हतमन्त्रपुरस्क्रियः । विनियो
मन्त्रमारभ्य यथायथमथारोहेत्" इति । गोपालमन्त्रे विशेषस्तत्रैव जपेत्तकैः —"इह
गोपालमन्त्राणां तर्पणं होमसङ्ख्यया । यत्र जीवं तु सर्वेषामित्याग्नमविरोधिनिपुरः" इति ॥
जपारम्भपुरश्चरणमध्ये सूतकादिकं चेन्निपतति तथापि सेवत्विनस्य पुरश्चरणस्य समाप्तिरेव
कर्तव्या । तथाच विष्णुः —"अनवस्थितविचारेषु आरब्धहोमेऽथ जपे । प्रारब्धे सूतकं न स्याद्-
प्रारब्धे सूतकं न तु" इति । सूतकमित्यु(१)मदम् । प्रारम्भस्तत्रैवोक्तः । "प्रारम्भो वरणं यज्ञे,
संकल्पो जपसत्रयोः । नान्दीमुखं विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रियेति" इति । मन्त्रदेवप्रकाशे
पुरश्चरणे सर्वनियमानुक्त्वा—"यावत्पूर्णं सर्वमेतत्प्रयाणः शान्तिमो भवेत् । कल्पोक्ते मासं
आद्ये सर्वदेशेऽपि सर्वदा ॥ जपनिष्ठो द्विजः श्रेष्ठः सर्वयज्ञफलं भवेत् । सर्वेषामेव यज्ञानां जप-
यज्ञः प्रशस्यते ॥ अहिंसया हि भूतानां जपयज्ञोऽसौ महाफलः । यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि" प्राह
भगवान् हरिः ॥ अर्थेन तु सीमित्युच्चेद्ब्राह्मणो मात्रकेणापि । कुर्यादन्यद्वा कुर्यान्मैत्रो
ब्राह्मण उच्यते ॥ इत्याद्युक्त्वा जप्त्वा जपसिद्धाः शक्तिमन्ता" इति ॥ यमाद्योऽपि
"यावन्तः कर्मयज्ञाः स्युः प्रदीप्तानि तपांसि च । सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशी-
म् ॥ जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति । प्रसन्ना विपुलान् भोगान् दद्यान्मुक्तिं च शा-
श्वतीमि"ति । भगुसंहितायामपि—"ये पाकयज्ञाश्चत्वारो विधियज्ञसमन्विताः । सर्वे तज्जप-
यज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीमि"ति । वाराहीये तु—"उपांशुस्तस्य सर्वतः । मूलमन्त्रादशोर्ध
स्यादक्षरादीनां जपादिकम् ॥ जपान् मनाकिमेत. स्यात्सुमरा मन्त्रदेवेने"ति । उपांशुमु-
दासं वाचकोपदीक्षाचारात्—"जपः स्यादक्षरावृत्तिः स उपांशुर्मानसः । उच्चैर्वाच्यति,
शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ॥ मन्त्रमुच्चारयेद्वाचा जपयज्ञः स वाचिकः । शनैरुच्चारयेन्मन्त्रमीष
दोष्ठौ प्रचालयेत् ॥ किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः स जप उच्यते । धिया यदक्षरश्रेण्या वर्ण-

(१) जननं-मरणम् ॥

रक्तोत्पलैस्त्रिमध्वक्तैः सहस्रं जुहुयान्नवैः ।
नित्यं मासाद्भवेदिष्टं वत्सराद्धनधान्यवान् ॥ ५७ ॥
रक्तैस्त्रिमधुरोपेतैः पद्मैर्मासुसहस्रकम् ।
जुहुयान्महतीं लक्ष्मीमायुर्वश्यमवाप्नुयात् ॥ ५८ ॥
लाजैस्त्रिमधुरोपेतान्यानः कालेषु जुह्वतः ।
कन्यासिद्धिर्भवेत्पश्चात्कन्यायाः सद्वरो भवेत् ॥ ५९ ॥
दूर्वाः पयोघृताभ्यक्ता दशोत्तरशतं सुधीः ।
अन्वहं जुहुयात्सम्यग्दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ ६० ॥
तस्य रोगाः प्रणश्यन्ति कृत्याद्रोहादिभिः सह ।
सपञ्चगव्यं जुहुयादपामार्गस्य मञ्जरीः ॥ ६१ ॥
नित्यं सहस्रमानेन सप्ताहं विजितेन्द्रियः ।
होमोऽयं सर्वथा भूतकृत्यारोगान् प्रणाशयेत् ॥ ६२ ॥
सतिलैराज्यपामार्गैरुधिराज्यैर्यथाक्रमम् ।
द्विसहस्रं प्रजुहुयात् क्षुद्ररोगमहान् जयेत् ॥ ६३ ॥
पयोक्तैरमृताखण्डैस्त्रिसहस्रं चतुर्दशम् ।
अनेन विहितो होमो महाज्वरविनाशनः ॥ ६४ ॥
नृसिंहशक्तिबीजे द्वे मूले तारगते लिखेत् ।

स्यादुपांशुर्निजश्रुत्या य उक्तो मानसो जपः ॥ उच्चैर्जपो विशिष्टः स्यादुपांशुर्दशभिर्गुणैः । उपांशुः स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः"इति ॥ *मृगुसंहितायामपि*— "विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपांशुः स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः" इति । *अन्यत्र तु—"न कम्पयेच्छिरोग्रीवां जिह्वामोष्ठे न चालयेत् । मनसा चिन्तितं बीजं द्रुतपाठं न कारयेदि"ति । *आचार्या अपि*—"नातिद्रुतं नातिविलम्बितमुच्चरे"दिति । *मन्त्रप्रकाशे तु विशेषः*—"अपिचान्यं प्रवक्ष्यामि मन्त्रसिद्धिकरं परम् । मन्त्रसाधकयोरैक्यं दुर्लभं भुवि मानवैः । दर्शं सम्पूर्णे तन्त्रे शिवेनाखिलवेदिना । आनन्दाख्ये पञ्चरात्रे शुकाय कथितं पुरा ॥ इत्युक्तं पूजितं मन्त्रं कृत्वा शिष्याय देशिकः । कुर्यादेवमयोरैक्यं साधकेन वरं मया ॥ मन्त्रं निर्दिशेदिवा तु नामवर्णैर्यथाक्रमम् । आद्यन्ते मध्ये नाम मन्त्रपल्लवलि-खेत् ॥ स्वाद्यः पत्रेषु हृल्लेखया व्याप्तेतानमृताक्षरान् । भूर्जे ... पत्रस्य तु गाम-नै ॥ सूत्रपवित्रयाऽऽवेष्ट्य तन्तुना सिक्थकेन च । निक्षिप्य ... सुधाम-नै ॥ क्षीरपूर्णे नवे कुम्भे तत् क्षिप्त्वा तु मासजनम् । धारयेद्दीक्षितः कुम्भमपि ...॥ मन्त्र-साधकयोरैक्यसिद्ध्यर्थं गुरुपादतः । मूलमन्त्रेण मन्त्रज्ञः ... । कुम्भ ... द्वयेरेव मधुराणां सर्वं शुभम् । निधाय निक्षिप्तकुम्भं ... ॥ मन्त्रसाधकयो-रैक्यं भवेदेवं न संशयः । एतच्च न विस्मरति नामो इति ... ॥ ... वेदान्तस्य कस्य चित् । ... तु शिष्याय शिष्यपुत्राय वा वदे"दिति ॥ ५६ ॥

*रक्तोत्पलं०रक्तकुमुदै०नवैः०तर्पयित्वा । ६० ॥
*रक्तैः पद्मैः ० कोमलदैः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ६२ ॥ ६३ ॥
*अमृता० गुडूची ॥ ६४ ॥
*तारगते मूले इति० । प्रणवस्यादौ षट्कोणाकारां रूपं । *ओंकारमध्यमिति० । षट्कोणं

तत्र प्रहारं संस्थाप्य जपेन्मन्त्रं षडक्षरम् ॥ ६५ ॥
आविश्य सत्वरं मुञ्चेद्ग्रहः क्रन्दन्भयाकुलः ॥ ६६ ॥
आलिख्याग्निपुरद्वयं तदुदरे शक्तिं ससाध्यां लिखेत्
षट्कोणेषु षडक्षराण्यथ मनोः किञ्जल्कसंस्थान् स्वरान् ।
पत्रेष्वष्टसु मन्त्रराजविहितानर्णान् क्रमाच्छेदयाः
काद्यर्णैः पुनरावृतं क्षितिपुरे कोणेषु चिन्तामणिम् ॥ ६७ ॥
नारसिंहमिदं यन्त्रं लिखितं भूर्जपत्रके ।
विधृतं शिरसा शीर्षरोगमृत्युभयान् हरेत् ॥ ६८ ॥
षड्गुणाख्यविमुक्तेन मन्त्ररत्नेदयोदितैः ।
समोमाहित मनुः वधिपञ्चायानुषङ्गकारकः ॥ ६९ ॥
तारो भृगुर्वियद्भूयकन्दराढ्यं वह्निदीर्घयुक् ।
पावकः कश्यपात्मजोऽन्त्यो मनुः समाक्षरः स्मृतः ॥ ७० ॥
अहिर्बुध्न्यो मुनिः प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
देवता मुनिभिः प्रोक्तश्चक्ररूपो हरिः स्वयम् ॥ ७१ ॥
आचक्राय हृदाख्यातं विचक्राय शिरः स्मृतम् ।
सुचक्राय शिखा प्रोक्ता धीचक्राय तनुच्छदम् ॥ ७२ ॥
संचक्राय स्मृतं नेत्रं ज्वालाचक्राय तत्परम् ।
षडङ्गमन्त्राः प्रत्येकं द्विठान्ता जातिसंयुताः ॥ ७३ ॥
ऐं ह्रीं चक्रेण बध्नामि नमश्चक्राय ठद्वयम् ।
मन्त्रेणानेन कुर्वीत दिशां प्रागादि बन्धनम् ॥ ७४ ॥

दर्शितं प्रहारं स्थापयित्वा ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ यन्त्रमाह—"आलिख्येति" अग्निपुरद्वयं-षट्कोणमिति यावत् । शक्तिं सामान्याधिकरण्यम् । "मनो"—षडक्षरनृसिंहमन्त्रस्य । चिन्तामणिं क्ष्रौमिति । तेन नृसिंहदेवाक्षरं भू-मण्डलाभ्यर्थं कोणेषु । लेख्यमिति सम्बन्धः ॥ तदुक्तं "नृसिंहकल्पे"—"षट्कोणबीजेन वि-देवयन्त्रके लिखितमिदं यन्त्रं हरेदिति सम्बन्धः ॥ पूर्वं त्वन्त्या आग्नेयादारभ्य संविन्यास-विशिष्टमिदं षट्स्वरं युक्ष्वा सम्पुटकलाष्टकम् । षष्ठसु पुष्पाणि विन्यासं कृत्वा क्ष्रौं बध्नीयात् । आंह्रींक्ष्रौंकौंचतुष्पदाक्षिमन्त्रः कथाहम् । षोडशस्वरान् विलिखेत् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥
नृसिंहकाक्षरो मनुरित्यर्थः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ बारासमन्त्रं सुदर्शनमन्त्रस्योद्धारमाह "तार इति" । तारः प्रणवः । भृगुः सः । वियद् हः । तदार्थ सः । वटोरेफः । दीर्घआकार एतद्युक्तेन रा । पावको रेफः । कश्यपो च हुं । अर्ध फट् । समाक्षरम् । हुं शक्तिः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥
"तत्परम्" । अस्त्रम् । "द्विठान्ताः" स्वाहान्ताः ॥ ७३ ॥
"प्रागादि(१)दिशामिति" । अनेन "ऐन्द्रीं चक्रेण बध्नामि नमश्चक्राय" इत्युक्ते मन्त्रे ऐन्द्रीपद-स्थाने आग्नेयीमित्यादीनामूह्य कार्यं इत्युक्तं भवति । एवं दशस्वपि दिशासु । तदुक्तम् । "ऐन्द्रीं समारभ्य दिशास्वष्टस्वारम्भे सम्पुटस्थाक्रमयोर्नामानाम् । चक्रेण बध्नामि नमश्चक्राय स्वा बन्धाय शीर्षं च दिशो प्रबन्धः" इति ॥ ७४ ॥

---

(१) एतेन क्रियाविशेषणमेतदिति सूचितम् ॥

त्रैलोक्यान्ते रक्षयुग्मं हुं फट् स्वाहा ध्रुवादिकः ।
अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं रक्षार्थं पुनरात्मनः ॥ ७५ ॥
प्राकारं तेन कुर्वीत मन्त्रेण मनुवित्तमः ।
सितरक्ताञ्जनप्रख्यं तारं मूर्द्धनि विन्यसेत् ॥ ७६ ॥
अन्यानग्निनिभान्वर्णान् भ्रुवोर्मध्ये मुने हृदि ।
गुह्यजानुपदद्वन्द्वसन्धिषु क्रमशो न्यसेत् ॥ ७७ ॥
कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तं
रक्ताक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदं भीमदंष्ट्राट्टहासम् ।
शङ्खं चक्रं गदाब्जे पृथुतरमुशलं चापपाशाङ्कुशान्स्वै-
र्बिभ्राणं दोर्भिराद्यं मनसि मुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥ ७८ ॥
अर्कलक्षं जपेन्मन्त्रं जुहुयात्तद्दशांशकम् ।
तिलैः ससर्षपैः पद्मैर्बिल्वैर्दुग्धौदनैः क्रमात् ॥ ७९ ॥
विष्णोः सम्पूजयेत्पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
अङ्गानि पूर्वमभ्यर्च्य चक्राद्यस्त्राणि तद्बहिः ॥ ८० ॥
चक्रं शङ्खं गदां पद्मं मुसलं सशरं धनुः ।
पाशाङ्कुशौ दलाग्रेषु लक्ष्म्याद्याः पूजयेत्ततः ॥ ८१ ॥
लक्ष्मीं सरस्वतीं पश्चाद्रतिं प्रीतिं ततः परम् ।
कीर्त्तिकान्ती तुष्टिपुष्टी सर्वा धनाः स्मृता स्त्रियः ॥ ८२ ॥
पीनरक्तासितश्यामा, इन्द्राद्यस्त्राणि तद्बहिः ।

त्रैलोक्यान्त० इति अत्र मन्त्रे त्रैलोक्यपदं द्वितीयान्तं ज्ञेयम् ॥ रक्षेति द्विवार-मात् । तदुक्तं—"त्रैलोक्यं रक्षरक्षेति हुं फट् स्वाहेति कीर्तितः । तारादिकोऽयं मन्त्रः [illegible] [illegible] इति ॥ ७६ ॥

कुर्वीतेति० [illegible] ॥ ७७ ॥

पदद्वन्द्वसन्धिषु । [illegible] ॥ ७० ॥

कल्पान्तेति० । [illegible] ॥ ७८ ॥

अर्कलक्षे०— [illegible] ॥ ७९ ॥

विष्णोः पीठे० । [illegible] ॥

[illegible] ॥ ८० ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९३ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

रक्षो भूतपिशाचादिपीडा तस्य न जायते ।
निर्गुण्डी सर्ज्जकनकप्रयेर्गकिंशुककलमभवैः ॥ ९३ ॥
समिद्वरैः कृतो होमः क्षुद्ररोगमहापहः ।
अपामार्गस्य समिधः सर्पिर्मध्ये भृगञ्छदः ॥ ९४ ॥
आज्यमेतानि जुहुयादष्टोत्तरशतं पृथक् ।
साधकाय पुनर्दद्याच्चरुं सम्पातसाधितम् ॥ ९५ ॥
अभिचारकृता दोषास्तस्य नश्यन्ति सर्वथा ।
अपामार्गस्य समिधः पञ्चगव्यपरिप्लुताः ॥ ९६ ॥
जुहुयादयुतं मन्त्री दिशासु बलिमाहरेत् ।
दध्योदनेन मनुना क्षुद्ररोगादिशान्तये ॥ ९७ ॥
क्षीरवृक्षसमित्क्षीरहविराज्यैः पृथक्पृथक् ।
चतुःसहस्रं होतव्यं शान्तिः स्यात्सर्वतोमुखी ॥ ९८ ॥
दक्षिणोत्तरगं मन्त्री चक्रयुग्मं समालिखेत् ।
षडारादि विलिखेन्मध्ये मन्त्रवर्णान्षडश्रिषु ॥ ९९ ॥
मध्ये पीतं कोणषट्कं रक्तं श्यामलमान्तरम् ।
नेमिं श्वेतां लसद्वह्निशिखाभिरुपशोभिनम् ॥ १०० ॥
पार्थिवं मण्डलं बाह्ये कुर्यादेवं यथाविधि ।

मन्त्रादित्वं ज्ञेयम् । *अपामार्गस्येति* । फट्स्थाने वषट्कारो ज्ञेयः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

सर्ज्जः—शालः । कनको—धत्तूरः ॥ ९३ ॥

क्षुद्राः स्तम्भाद्याः षड्रोगाः प्रसिद्धाः । ग्रहा अष्टादशमहाग्रहाः । सह व्यन्तराः ॥ ९४ ॥

पृथगिति । प्रत्येकम् । *चरुं दद्यादिति* । होमचरुशेषं मन्त्रजप्तञ्च ॥ *संपातसाधितमिति* । प्रतिद्रव्यसंपातसाधितम् ॥ "हुत्वा संपातितं शेषे तच्चरुं प्राशयेन्नरो"ति नारायणीये उक्तेः ॥ ९५ ॥

सर्वथेति । अनेन तद्भस्मानुलेपः । "क्षुद्रमहाभयध्वंसी तद्भूत्या चानुलेपन"मिति तन्त्रोक्तेः ॥ ९६ ॥

मनुना—वक्ष्यमाणबलिमन्त्रेण ॥ ९७ ॥

क्षीरेति । सक्षीरद्रुमैः । *पृथक्पृथगिति* । प्रत्येकम् । दक्षिणोत्तरगमित्यारभ्य [illegible] इत्यन्तमेकः प्रयोगः ॥ ९८ ॥

चक्रयुग्ममिति । षडारं परिधिनेमिसहितम् । *मन्त्रवर्णानिति* । सुदर्शनमन्त्रवर्णान् ॥ ९९ ॥

अन्तरमिति । षडारसन्धयः । *नेमिमिति* । चक्रपरिधिरेखाम् ॥ *वह्निशिखामिति* । अग्निज्वाला बहिरेखा कार्या इत्यर्थः । तदुक्तं—"विरचितशिखिरेखाकुल"मिति । *पार्थिवमिति* । कृष्णवर्णम् । तदुक्तं *नारायणीये*—"बहिः कृष्णवर्णरेखा च पार्थिवी"ति ॥ १०० ॥

कुर्यादेवं यथाविधीति । अनेनैतद्यन्त्रस्यादि पूर्णातिथिषु कर्त्तव्यमिति सूचितम् । तदुक्तम् "पूर्णासु माङ्गल्यविवाहयात्रा सपौष्टिकं शान्तिककर्मकार्य"मिति । *तथा*—"हस्तादित्रय-

रक्ततोयेन सम्पूर्णं कुम्भं सौम्ये प्रविन्यसेत् ॥ १०१ ॥
आवाह्य पूजयेत्तस्मिन्नघोरात्मानं जनार्दनम् ।
दक्षिणे मण्डले कुर्याद्धोमकर्म विधानवित् ॥ १०२ ॥
क्रमात् सर्पिरपामार्गैस्तण्डुलैः सर्षपैस्तिलैः ।
पायसैर्गव्यसर्पिर्भ्यां षड्विंशत्यधिकं शतम् ॥ १०३ ॥
जुहुयादेधिते वह्नौ प्रतिद्रव्यं विधानवित् ।
सम्पातयेत् कुम्भतोये पूजिते सौम्यमण्डले ॥ १०४ ॥
प्रस्थार्द्धं चरुणा पिण्डं कृत्वा तद्दिग्विभिः क्षिपेत् ।
पात्रे बलिप्रदानार्थं तद्रक्षमपरोपयेत् ॥ १०५ ॥
स्नातं शिशुं [illegible] स्नाप्यमानीय तं पुनः ।
दक्षिणे स्थापयेन्मन्त्री कुम्भाग्निभ्यामथान्तरम् ॥ १०६ ॥
मौराञ्च तौ नयेद्वाचो प्रासाद[illegible] ।

स्वप्ने देवतापरिष्कृतत्वम् । अथवा रोहिणो पुष्ये [illegible] पूजितमिन्धि । ०रक्ततोयेने- ति० । लाक्षादिरसेन रक्ततोयं कुर्यादित्यर्थः । ०सौम्ये०—उत्तरदिक्स्थचक्र इत्यर्थः ॥ १०१ ॥

०तस्मिन्निति० । ०कुम्भे० दक्षिणे । ०मण्डले०—दक्षिणदिक्स्थचक्रे ॥ ०विधानविदि- ति० । अनेन तत्रादौ [illegible](१) तन्मात्र तत्रापि प्रतिष्ठाप्य होमकर्म कुर्यादिति । सूचितम् ॥ १०२ ॥

०अपामार्गै०० अपामार्गसमिद्भिः । उक्तं च ०शारदातिलके०—"[illegible]" इ- ति । गव्यं—पञ्चगव्यम् । "[illegible]" इत्युक्तेः ॥ १०३ ॥

०प्रतिद्रव्यमिति० । अष्टोत्तरसहस्रं [illegible] भवति ॥ [illegible] ०शारदातिलके०—"[illegible] [illegible]" इति । [illegible] । विधानवित् [illegible] [illegible] इति सूचितम् । प्रतिद्रव्यमिति [illegible] । [illegible] "हुत्वा [illegible] [illegible] प्रतिद्रव्यमिति । ०शारदातिलके०— "[illegible] विधानविदि"ति । तत्र विधानविदित्येव [illegible] [illegible] इति सूचितम् ॥ ०पूजिते सौम्यमण्डले इति० । [illegible] सप्तम्यौ ॥ १०४ ॥

०तद्दिग्विभिरिति० । कुम्भमुखे । ०विधि-[illegible] । [illegible] [illegible] । ०तद्रक्षम्० [illegible] ॥ १०५ ॥

०दक्षिण इति० [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] सूचितम् ॥ १०६ ॥

०मौराज्येति० । [illegible] । [illegible] [illegible] इति ज्ञेयम् । ०तादिति० । कुम्भात् । ०[illegible] [illegible] । [illegible] ०[illegible]० "[illegible] [illegible] दक्षिणे तथा । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] तु [illegible] । [illegible] [illegible]त्यर्थः ॥ १०७ ॥

(१) [illegible] (ख०) । "[illegible]" इत्यधिकः ।

स्थापयेच्चौ यथापूर्वं सपरिस्तरणौ क्रमात् ॥ १०७ ॥
हुत्वा वह्नौ यथापूर्वं शिष्टान्नेन बलिं हरेत् ।
मनुना वक्ष्यमाणेन दशदिक्षु यथाविधि ॥ १०८ ॥
सद्विष्णुगणेभ्योऽन्ते सर्वशान्तिकरे पुनः ।
तेभ्यो बलिं प्रगृह्णन्तु शान्तये हृदयं ततः ॥ १०९ ॥
ब्राह्मणान् भोजयेत् सम्यग्गुरोस्तमादरात् ।
गुरवे दक्षिणां दद्याद्वस्त्रं भूषणसंयुतम् ॥ ११० ॥
इत्ययं विधिः पुंसां कृत्यारोगग्रहज्वरान् ।
रक्षःपिशाचमार्यादि क्लेशान् शीघ्रं न संशयः ॥ १११ ॥
विधाय पञ्जरं मन्त्री कलशैः क्षीरशालिनाम् ।
पञ्चगव्येन सम्पूर्य तस्मिन् साध्यं निवेशयेत् ॥ ११२ ॥
धौतवस्त्रं विशुद्धाङ्गं स्पृष्ट्वा सम्यग्जपेन्मनुम् ।
पूर्वादिदिक्षु संस्थाप्य वह्निं ब्राह्मणसत्तमैः ॥ ११३ ॥
कारयेत्पूर्वमग्निष्वेद्रव्यैर्होमं विधानवित् ।
सोदयं दक्षिणाभिस्नात् यजमानः दशान्वितः ॥ ११४ ॥
गुरुं च धनधान्याद्यैर्भक्त्या सन्तोषयेत्तदा ।
सर्वरोगहरः प्रोक्तः कृत्याद्रोहादिनाशनः ॥ ११५ ॥
अपमृत्युहरः पुंसां विधिरेष प्रकीर्तितः ।
पञ्चगव्ये कषायैर्वा क्षीरवृक्षत्वगम्भवैः ॥ ११६ ॥
पूरितैः कलशैर्जप्तैः कृतस्नानस्य संयुतैः ।
[illegible] ॥ ११७ ॥

[illegible] ॥ १०८ ॥

[illegible] ॥ १०९ ॥

[illegible] ॥ ११० ॥

[illegible] ॥ १११ ॥

[illegible] ॥ ११२ ॥ ११३ ॥

[illegible] ॥ ११६ ॥ ११७ ॥

षोडशः पटलः।

स्वस्थो भवति यो रोगी विषानेनामुना नरः।
मानुषादेर्भिषेकस्य विधानेन सुसंहितैः ॥ ११८ ॥
अलिके स्थापयेत्तावत् सुखमन्यद् [illegible] ।
समवाराभिषेकेषु सर्वे भवन्त्युपद्रवाः ॥ ११९ ॥
पञ्चगव्ये भृते सर्पिर्मन्त्रितं मधुनान्वितम् ।
सर्पिषोर्मो महातैलो सेवितं तम्भुजन्तरम् ॥ १२० ॥
उष्णस्नानपने द्रव्ये मधुना सागुरुचन्दिता ।
विलोटी मुद्रिका [illegible] स्नाटम् ॥ १२१ ॥
सर्वसस्य सुवे तत्तेन हत्वा [illegible] ।
साधितं [illegible] वरडे वा [illegible] ॥ १२२ ॥
पञ्चगव्यं [illegible] स्पृष्ट्वा सर्वं [illegible] ।
स्वस्तं [illegible] पात्रे वा [illegible] ॥ १२३ ॥
पात्रे विल्वस्य वा [illegible] गृहे [illegible] च ।
लिखनेन [illegible] सर्वसन्तरः ॥ १२४ ॥
[illegible] दुग्धम् ।
[illegible] सर्वसार ॥ १२५ ॥

अमुना विधानेन नर [illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] । [illegible] ।
[illegible] । [illegible] । [illegible] ।
[illegible] ॥ ११८ ॥

[illegible] ॥ ११९ ॥

[illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ १२० ॥

[illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ १२१ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ।
[illegible] ॥ १२२ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ १२३ ॥ १२४ ॥

तिलदूर्वाक्षतान् देवी तुलसी युगलं कुशम् ।
लक्ष्मीं गोरोचनां पद्मं यवां गोमयसंयुताम् ॥ १२६ ॥
विष्णुकान्तामर्कयुतां जपेन्मन्त्रं विनिःक्षिपेत् ।
पञ्चगव्येन सम्पूर्णे पात्रे तत्संस्कृतेऽनले ॥ १२७ ॥
संस्थाप्य कारयेत् सम्यग्यावन्मन्त्रम मतिष्यति ।
तदादाय जपेद्भूयः प्रयुतं देवता धिया ॥ १२८ ॥
निरोधस्यार्द्धमेनेन शिशिरम्भिदसि निःक्षिपेत् ।
कुम्भाद्रोहमहोन्माद्व्याधिदुःखनिवारणम् ॥ १२९ ॥
सर्वसत्त्ववशमनं सर्वपापहरणम् ।
शुभदं वरदं पुंसां समस्तापनिवारणम् ॥ १३० ॥
[illegible] विशेषेण महात्मने ।
[illegible] नास्ति लोके प्रकीर्तिता ॥ १३१ ॥
[illegible] ॥ १३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३५ ॥
[illegible] ।

[illegible]

*ङ्गानि तद्वत्सन्धिषु मन्त्रमेतत्करोति रक्षां विधिवदजस्रम् ॥१३६॥
तारं लिखेद्वृत्तगतं ससाध्यं कोणेषु शिष्टं मनुवर्णषट्कम् ।
अङ्गानि सन्धिष्वथ षोडशारं सषोडशार्णं वसुधापुरस्थम् ॥१३७॥
जपित्वा कृतसम्पातं गर्भिणीनां हितं परम् ।
अभिचारमहोन्मादान्यन्त्रमेतद्विनाशयेत् ॥ १३८ ॥
मध्ये तारं ससाध्यं मनुमथ विलिखेत् षट्सु कोणेषु सन्धि
ष्वङ्गान्यन्ते कलानां युगयुगविलसत्केशराष्टार्णपत्रम् ॥
किञ्जल्कार्णादिवर्णैर्विवसुदलकसत्षोडशार्णैस्स्वनाम्ना
इलाभ्यां त्रिः परीतं लिखतु परिवृतं तत्त्रिपाशाङ्कुशाभ्याम् ॥१३९॥
तारस्नमो भगवते महासुदर्शनाय च ॥
वर्मास्त्रान्तमयं मन्त्रः षोडशाक्षर ईरितः ॥ १४० ॥

जपेदिति । *रक्षाङ्करोति* तत्र स्थापितमिति शेषः । तदुक्तं "मध्ये तारं तदनु च मनुं वर्णेश- कोणषट्के तदङ्गे चाङ्गं लिखतु क्रमेण तारके वायवीये । पाताले वा विविधवृत्तमिमान्यानि दंष्ट्रादिभिः तच्चक्रं घोरग्रहरिपुभयध्वंसि रक्षाकरं चेन्ति ॥ १३६ ॥

यन्त्रान्तरमाह *तारमिति* । वृत्तगतमिति तारविशेषणम् । *षोडशारमिति* "षोडशाङ्के समे वृत्ते प्रथमे प्रथमे लिखेत् । रेखा अष्टौ षोडशार्थं षोडशारमिदं मतम् ॥" इति षोडशारचक्रप्रकारः ॥ *षोडशार्णं* वक्ष्यमाणम् । षोडशाक्षरं चक्रमन्त्रमप्येषां षोडशाक्षर- शब्देन षोडशदलं तदुपरि च वृत्तम् तदुपरि पार्थिवमण्डलम् । मन्त्रश्च "ॐ नमो भगवते वासुदेवाय हुं फट् स्वाहा" इत्याहुः । तदुक्तम् *नारायणीये* "तारं शरीरयोर्हिः कोणषट्के मन्त्राक्षराणि विलिखेत् । सन्धिष्वङ्गानि विलिख्य षोडशारे मनुम् ॥ पुनर्वृत्तं च भूतेः लिखे- त्तथा विधीयि"ति । *विन्दुषोडशार्णे* तन्मन्त्रपक्षे इति पाठः ॥ १३७ ॥

*जपित्वे*त्यत्र "हुत्वेति" शेषः ॥ १३८ ॥

यन्त्रान्तरमाह *मध्य इति* । मनुं तारव्यतिरिक्तचक्रमन्त्रम् । अन्ते षट्कोणबाह्ये । कलानां स्वराणाम् । अष्टार्णो नारायणाष्टाक्षरः । द्विचतुर्दलं षोडशदलं, इलाभ्यां भूबिम्बाभ्यां त्रिः प्रवीतं वेष्टितमिति सावधानमेवार्थः । तत्त्रिपाशाङ्कुशाभ्यामित्यावृति त्रयम् । यत्तु त्रिःप्रवीतमित्यावृत्तित्रयं, पाशाङ्कुशाभ्यामित्यनेनाद्या स्वमात्रा इलाभ्यामेका, द्वितीया पाशेन, तृतीयाङ्कुशेन । द्वितीये त्रिः पदं मध्यस्थमणिन्यायेनावृत्तिद्वयमिति व्याख्यन् । स मन्दधीः । केचन तत्पाशाङ्कुशाभ्यामिति पाठं पठित्वा षोडशभिः त्रिः प्रवीतं तत्रैका इलाभ्यां स्वमात्रा, अपरा पाशेन, तृतीया पाशाङ्कुशाभ्यामिति । अत्रैव पक्षे साम्प्रदायिकः केचन द्वितीयत्रितयान्त्यस्यैव आकारोच्चारमकारान्तमावर्तनम् एतावं इति व्याचक्षते । द्विचत्वारावृत्त्येकता । तदुक्तम्—" + + + त्रिशोनं, व्योमान्तरालोत्तमात्मा वि- रचितपुनःपाशाङ्कुशं चक्ररूपमिमं"ति । एतद्व्याख्याने *परपाशाङ्कुशाभ्यां* पुनः पदम् (?) केव- लहलाभ्यामावृत्तित्रयम् । अपरासामावृत्तौ तत्पुरस्तात् साध्यनाम्नोऽक्षरद्वयमुच्चार्य पुनः पाशाङ्कुशार्थं साध्यनाम्नोऽक्षरद्वयमुच्चार्य पुनराङ्कुशबीजमुच्चार्यं पुनः साध्यनाम्नोऽक्षरद्वयमुच्चार- येत् । एवं सर्वैर्वर्णैर्वेष्टयेदित्याहुः । पाशाङ्कुशवेष्टितमित्यत्र पाशाकारादेः क्षिप्रार्थेर्दुर्निवारो- पायेन त्रिवारम् । अङ्कुशेनापि त्रिवारमित्युक्तम् ॥ १३९ ॥

षोडशाक्षरं मन्त्रमुद्धरति—*तारमिति* । अथर्मान्तं स्वनाम्नो मन्त्रः । वर्मास्त्रान्तं *ह्वःं* पूर्वं मन्त्रोक्तम् ॥ अथास्य तन्त्रान्तरस्थे यन्त्रमुक्तम्—"षट्कोणं चक्रमध्ये च तन्मध्ये पुर-

चक्रयन्त्रमिदं प्रोक्तं सर्वभीति निवारणम् ।
क्षुद्रापमृत्युशमनं राज्ञां विजयवर्धनम् ॥ १४१ ॥
रेखा विलिख्याष्टशिरांसि तासामाबध्य बाह्ये श्रुतिशः क्रमेण ।
स्थाने हृषीकेशमनुं विभज्य पाशाङ्कुशे कोष्ठचतुष्टयस्थान् ॥१४२॥
अष्टाक्षरार्णैः प्रतिदर्भितांस्तान्कोष्ठद्वये चक्रमनुं यथावत् ।
मध्यस्थकोष्ठे विलिखेत्ससाध्यं स्यात्सप्तकोष्ठाह्वययन्त्रमेतत् ॥१४३॥
स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥१४४॥
धारितं सप्तकोष्ठं तत्त्रायते महतो भयात् ॥

र्जनम् । प्रतारं चतुर्थं बाह्ये द्वेऽष्टाक्षरं परम् । तद्बाह्ये द्वादशारं ... षोडशारं ततः परं मूलमन्त्रं समालिखेत् ॥ कामबीजेन परितो ... महासु- ... विलिख्य ... नमो भगवते महासुदर्शनाय च । महाचक्राय च महा- ... सर्वतोरक्षतुरम्भे च महाचक्रमये द्विज । मध्ये साध्यं समालिख्य ... मुने ! ॥ सर्वसिद्धिप्रदं यन्त्रमिति देवोऽब्रवीत् स्वयमिति ॥ १४० ॥ १४१ ॥

सप्तकोष्ठयन्त्रमाह—रेखा इति ॥ पूर्वापरायता रेखा लिखेत् । तासां शिरांसि बाह्ये ... श्रुतिशः आबध्येति सम्बन्धः । प्रथमादिरेखार्धं ... [illegible]

[illegible]

चक्रेण गदया पश्चात् खड्गेन तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
फट्द्वयान्तेऽङ्कुशेन ताडयद्वितयं पुनः ।
सर्वपापैर्भिन्द्युगं पाशेनेति पदं ततः ॥ ९ ॥
स्वरयुग्द्वयमयोकिन्निष्ठसि पदं पुनः
शापयापरपदस्यान्ते समाहितमनन्तरम् ॥ १० ॥
ततो मे सिद्धिमासाद्य मयत्वन्ते सथमं फट् ।
नमोऽन्तोऽयं मनुः प्रोक्तो द्विशताक्षरसंयुतः ॥ ११ ॥
जैमिनिर्मुनिराख्यातश्छन्दश्चामितमीरितम् ।
समस्तजगतामादिर्देवता पुरुषोत्तमः ॥ १२ ॥
पुरुषोत्तमशब्दान्ते वदेत्त्रिभुवनं ततः (पुनः) ।
मदोन्मादकरान्ते हुं हृदयं सकलं ततः ॥ १३ ॥
अनन्त सोमप्राच्छान्ते लक्ष्मीरित्यनहुं शिरः ॥ १४ ॥
मन्मथोत्तमसंयुक्तमजे कामदायिनि ।
हुं शिखापदमोपेनहुमगाक्षरसंयुतम् ॥ १५ ॥
सर्वसौभाग्यकरहुं कवचं परिकीर्तितम् ।
[illegible] ॥ १६ ॥
तत परन्मादृदयविदारणपदं वदेत् ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
त्रिभुवनैश्वर्यदम्पनः सर्वजनमनः ।
मनांसि हनयुग्मान्ते दारय द्विनयं च मे ॥ १९ ॥
[illegible]मानय हुं नेत्रं तारायाः फट् नमोऽन्तकः ।
[illegible] ॥ २० ॥

[illegible]

त्रैलोक्यमोहनायान्ते हृषीकेशपदं पुनः ।
पश्चादप्रतिरूपादि मन्मथानन्तरं वदेत् ॥ २१ ॥
सर्वादि स्त्रीपदं पश्चाद्धृदयाकर्षणं ततः ।
आगच्छागच्छ मन्त्रोऽयं ताराद्यो नमसान्वितः ॥ २२ ॥
अनेन मनुना कृत्वा व्यापकं न्यस्य बाहुषु ।
अष्टायुधानि मुद्राभिर्मन्त्रैः सार्द्धं विचिन्तयेत् ॥ २३ ॥
क्षीराम्भोनिधिमध्यस्थं निरन्तरसुरद्रुमम् ।
उद्यदर्केन्दुकिरणदूरीकृततमोभरम् ॥ २४ ॥
कालमेघसमालोकनृत्यद्बर्हिकरम्यकम् ।
प्रफुल्लकुसुमामोदमद्यद्भृङ्गसङ्कुलम् ॥ २५ ॥
कूजत्कोकिलसंदोहवाचालितदिगम्बरम् ।
नानाकुसुमसौरभ्यवाहिगन्धवहान्वितम् ॥ २६ ॥
कल्पवल्लीनिकुञ्जेषु क्रीडत्सिद्धकदम्बकम् ।
देवगन्धर्वकन्या(नारी)भिर्गायन्तीभिरलङ्कृतम् ॥ २७ ॥
अनेकदीर्घिकायुक्तमुद्यानं महदद्भुतम् ।
तस्य मध्ये मणिमये मण्डपे तोरणाञ्चिते ॥ २८ ॥
ऋतुभिः षड्भिर्नित्यं सेवितस्य महीयसः ।
सुरद्रुमस्य मूलस्थे महासिंहासने शुभे ॥ २९ ॥
रक्तारविन्दमध्यस्थगरुडोपरि संस्थितम् ।
ध्यायेद्ब्रह्ममया सार्द्धं जगन्नाथं जगन्मयम् ॥ ३० ॥

गोन्यसेद्बुधि ॥ मातृकया विन्यस्यैतत्स्वकं मारशक्तिमुद्रया ॥ स्वमन्त्रेणमारमालामन्त्राणाम् मातृकाक्षराणि । चत्वारिंशद्वर्णान् षष्ठोऽङ्गुष्ठतन्मात्रस्य वासासु ॥ संव्यापयेच्च देहे श्रीमन्नं मय सदृश् समन्तेन । क्लींमातृकार्णेपूर्वामूर्ध्वांमूर्ध्वव्यापयेत् कामरतिपूर्वां" इति ॥ पीठमन्त्रात्पूर्वं गरुडमुद्रया ॥ समन्त्रं हृदि न्यसेत् । यदाहुः—"इतिवार्तया देहे पीठन्यासाभ्यधिकं विधाय हृदि । गरुडस्य मुद्रया तन्मन्त्रं न्यस्य न्यसेत्पीठमनुमिति" । व्यापकमन्त्रे अप्रतिरूपेदेहस्य पूर्वेण सह सन्धिर्नाम्न्यस्येति । बाहुषु तत्तन्मुद्राभिस्तत्तन्मन्त्रैः सार्धमष्टायुधानि विष्णोः चिन्तयेदेवमिति शेषः । अष्टायुधानि व्याख्यातानि । न्यासक्रमोऽपि तत्रैव वक्ष्यते । मुद्रालक्षणानि तु पूर्वोक्तानि पाशमुद्रा ज्ञेया । अथ चेयं पाशमुद्रा । यदाहुः—"तर्जन्यङ्गुष्ठकौ कृत्वा तत्काग्रौ कुञ्चिताः पराः । पाशमुद्रा समाख्यातेति" । "वामस्य मध्यमाग्रन्तु तर्जन्यग्रे नियोजयेत् । अनामिकां कनिष्ठां च तस्याङ्गुष्ठेन पीडयेत् ॥ दर्शयेद्दक्षिणस्कन्धे धनुर्मुद्रेयमीरितेति । अथ चेयं धनुर्मुद्रा ज्ञेया । यदाहुः—"बाहुमूले दक्षिणेन बाहुयोगेन साधकः । धनुर्मुद्रा यतः कीर्तितम्वीर्यविवर्धिनीति । "कनिष्ठाऽनामिके बध्वा स्वाङ्गुष्ठेनैव वामतः । शेषाङ्गुल्यौ तु प्रसृते संश्लिष्टे खड्गमुद्रिकेति । शङ्खमुषलचक्रगदाङ्कुशमुद्रा यथा पूर्वमुक्ताः । एतदनन्तरं देहे—"श्रीवत्सकौस्तुभवनमालाः यथाभागं स्वमन्त्रमुद्राभिर्न्यसेत् । तदुक्तम्—"अथ भूषणानि विष्णोर्विन्यसेत्क्रमतो यथा न्यासमिति । एतेषां मुद्राः प्रागुक्ताः । मन्त्रास्तु वक्ष्यन्ते ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

क्षीरेति । अनेन वृत्तिचतुष्टयेन क्षीरसमुद्रस्थरत्नद्वीपस्थमुद्यानमणिमण्डपरक्तपद्मस्थमहासिंहासनगरुडस्थं पीठन्यासान्ते ध्यायेदित्युक्तम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

देवं श्रीपुरुषोत्तमं कमलया स्वाङ्कस्थया पङ्कजं
बिभ्रत्या परिरब्धमम्बुजरुचा तस्यां निबद्धेक्षणम् ।
ध्यायेच्चेतसि शङ्खपाशमुसलाञ्चापारि पङ्कजादीं
हस्तैरङ्कुशमुद्वहन्तमरुणं स्मेरारविन्दाननम् ॥ ३१ ॥
एवं ध्यात्वा श्रियः कान्तं मनुं लक्षचतुष्टयम् ।
जपेद्वशी विधायाथ कुण्डमर्द्धेन्दुसन्निभम् ॥ ३२ ॥
जुहुयाद्वैष्णवे वह्नौ पद्मैर्जातिसमुद्भवैः ।
पुष्पैर्वंशैः क्रमात्पश्चाद्ब्राह्मणानपि भोजयेत् ॥ ३३ ॥
अर्चयिष्यन् जगन्नाथं गायत्र्या परिशोधयेत् ।
आत्मानं यागवस्तूनि यागभूमिं च देशिकः ३४ ॥
त्रैलोक्यमोहनायेति विद्महे पदमीरयेत् ।
स्मराय धीमहि पश्चात्तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ ३५ ॥
गायत्र्येषा समाख्याता वैष्णवी सर्वसिद्धिदा ।
प्रागप्रोक्ते वैष्णवे पीठे कल्पयेदासनं ततः ॥ ३६ ॥

ध्यानमाह—देवमिति० ॥ अम्बुजरुचेति- पीतवर्णया । तत्र कमला द्विभुजा । वामे प-
द्मम् दक्षेणालिङ्गनम् । "सारुजवामकरा पीना स्निग्धाङ्गी [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]—"वामकरस्थाम्बुजया [illegible] । आयुधस्थाने तु वामेषूर्ध्वादि
[illegible] । दक्षेषूर्ध्वादि [illegible] । [illegible] "द्विभि-
[illegible] विन्यसेद्दर्कभास्वरम् ॥ [illegible] ।
[illegible] चिन्तयेद्वपिराङ्कुशम् ॥ वामोर्ध्वं चिन्तयेन्नूनं [illegible] शङ्खमेव च । [illegible]
[illegible] इति । पूर्वोक्तायुधस्थानो देहेऽनेन क्रमेण ज्ञेयः । [illegible] मुद्रा
[illegible] । यदाहुः—"[illegible]
[illegible] ॥ त्रैलोक्यमोहनाख्या मुद्रा [illegible] योजयेत्तस्य [illegible] ॥ ३१ ॥

[illegible] पूर्वमेव सूचिता । यदाहुः—"[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥

जुहुयादिति० । "[illegible]" । [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ ३३ ॥

[illegible] ॥ ३४ ॥

[illegible] । [illegible] यथा—"[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३६ ॥

पक्षिराजाय ठद्वयमस्य मन्त्रः प्रकीर्तितः ।
ब्रह्मर्षिपतायां मूलेन मूर्तौ देवमनन्यधीः ॥ ४७ ॥
आवाह्य मनुना विद्वान्व्यापकेन समर्चयेत् ।
भृगुर्लान्तयुतः सेन्दु बीजं देव्याः प्रकीर्तितम् ॥ ४८ ॥
कर्णिकायां यजेद्देवीं विधानेनाङ्गदेवताः ।
दलेषु पूजयेत्पश्चाद्दक्षाद्या धृतचामराः ॥ ४९ ॥
मुक्ताहारलसत्पीनपयोधरभरान्विताः ।
जपाकुसुमसङ्काशा मदविभ्रममन्थराः ॥ ५० ॥
ह्रस्वत्रयपञ्चोदसर्गरहितस्वरशोभितम् ।
देवीबीजं क्रमादासां मन्त्रमाहुर्मनीषिणः ॥ ५१ ॥
दलाग्रेषु यजेच्छङ्खं शार्ङ्गं चक्रमसिं गदाम् ।
अङ्कुशं मुसलं(१) पाशमेतान्यस्त्राणि शार्ङ्गिणः ॥ ५२ ॥
स्वमुद्राभिः स्वमनुभिः कथ्यन्ते मनवः क्रमात् ।
आद्यो जलधरायान्ते ठद्वयं मनुरीरितः ॥ ५३ ॥

मन्त्रेति ॥ ब्रह्ममन्त्रस्य । अन्यथार्थं विना आवाहनमेव कर्तुमशक्यमित्यनन्यधी-रित्युक्तिः ॥ ४७ ॥

आवाह्येति । स्वाहान्तेन मनुना देवमावाह्य कर्णिकायां समर्चयेदित्यन्वयः । *व्यापकेन* व्यापकमन्त्रेण पूजा *विद्वानिति* । अनेन षोडशोपचारा व्यापकमन्त्रेणैवेत्युक्तम् ; "आवाहनविसर्जनादिकं पूर्वमूर्तिभिरि"ति ; देवीबीजमुद्धरति—*भृगुरिति* । भृगुः स । कान्तयुतो-षयुक् । सेन्दुः—सबिन्दुः । इदं देव्या बीजम् । अनेनाद्यन्तगया पूर्वमङ्गरूपया देव्याः पूजां कुर्यादिति शेषः । तदुक्तं—"द्वौ तरोनौ कमलामपेक्षा समर्चयेदावरणानि भूयः" इति । *अन्य चापि* । "वामोरौ संस्थितामिष्ट्वा मिथुनाङ्गानि पूजयेदि"ति । अत्र भूषणानि पूजयित्वाङ्गानि पूजयेत् । तदुक्तं *नारायणीये*—"श्रीवत्सकौस्तुभौ विद्वान्सम्पूज्य वनमालिनम् । वनमालाङ्गे चाप्यन्यानावरणादि पूजयेदि"ति ॥ ४९ ॥

विधानेनेति । केसरेष्वग्न्यादिचतुर्दिक्षु मध्ये चाङ्गानि सम्पूज्य विदिक्ष्वस्त्रं पुरतो नेत्रमित्यर्थः तदुक्तं *मन्त्रतन्त्रप्रकाशे*—"पूर्वादिदिक्षु चाप्यस्त्रं हृदयाद्यङ्गपञ्चकम् । कोणेष्वस्त्रं प्रपूज्याथ पुरतो नेत्रमर्चयेदि"ति । *अन्यत्रापि*—"अङ्गानि वह्न्यादिविदिक्षु दिक्षु चास्त्रं पुरस्तात् नेत्रमि"ति । *दक्षाद्या इति* पूर्वमन्त्रोक्ताः ॥ ४९ ॥ ५० ॥

सर्गो—विसर्गः । एभिरन्यैरहिताः स्वराः आई ऊ एऐओऔ अं एतत्पूर्वं देवीबीजमासां मन्त्रमाहुरिति सम्बन्धः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

स्वमुद्राभिरिति । शङ्खादीनि पूर्वोक्तान्यायुधानि स्वमुद्राभिः सह स्वमनुभिर्यजे-दिति सम्बन्धः ॥ तत्र मुद्रालक्षणं प्रयोगे प्राक् । *आद्य*—तन्मन्त्रः । *जलधरायेति* । महाजलचरायेति ज्ञेयम् । *अन्ते ठद्वयमिति* । अनेन स्वाहान्तोऽयं पूर्वमुद्धारणं पूजितम् । *मनु-रीरित*—इत्यनेन "पाञ्चजन्याय नमः" इत्यस्य स्वाहान्तो प्रयोगः सूचितः । *आद्यो* प्रथमं च-क्रमन्त्रोद्धारे महासुदर्शनायेति हुं फट् स्वाहेत्यन्तः "सुदर्शनाय नमः" इत्युदाहृतम् । तदनन्तरं

---

(१) अस्य स्थानेऽन्यत्रापि द्विवचनान्तता ॥ तेन पुस्तकान्तरे सर्वत्र "मुशलं" इति पाठ भेदो दृश्यते ।

शार्ङ्गाय सशरायान्ते स्वाहान्तोऽनन्तरो मनुः ।
सुदर्शनमहाचक्रराजान्ते स्याद्दहद्वयम् ॥ ४४ ॥
सर्वदुष्टभयं पश्चात्कुरु छिन्द्वयं (युगं) पृथक् ।
विदारय पदद्वन्द्वं परमन्त्रान्ग्रसग्रस ॥ ४५ ॥
भक्षय त्रासयद्वन्द्वं प्रत्येकं वर्मद्वयम् ।
चक्राय नम इत्येष तृतीयो मन्त्र ईरितः ॥ ४६ ॥
महाखड्गतीक्ष्णपदान्ते स्याच्छिन्द्युग्मं हुमादि च ।
चतुर्थोऽयं मनुः प्रोक्तः, कौमोदकि महाबले ॥ ४७ ॥
सर्वासुरान्तकि पदं प्रसीदयुगवर्मफट् ।
स्वाहान्तोऽयं मनुः प्रोक्तः सद्भिः कौमोदकी प्रियः ॥ ४८ ॥

शङ्खादिमन्त्रा उद्धृताः । *तत्र पद्मपादाचार्यस्तावत्* शङ्खादिमन्त्रेष्वपि महाशब्दः । अन्ते च "पाञ्चजन्याय नमः" इत्यादि प्रयोक्तव्यमिति ॥ *मन्त्रतन्त्रप्रकाशे*—अंशिनाथ-दीपिकायामपि एवमेव मन्त्रा उद्धृताः । मूलकारेणापि चक्रमन्त्रे "चक्राय नमः" इति । कौमोदकी मन्त्रे च "कौमोदकी प्रियः" इति वदता स्पष्टमेवोक्तं, तेनायं मन्त्रः "ॐ महाजल-चराय हुं फट् स्वाहा पाञ्चजन्याय नमः" । *अन्ते*—महाशब्दान्ते । ठद्वयं—स्वाहा ॥(१) ॥ ४३ ॥

शार्ङ्गाय सशराय । स्वाहान्त इत्यनेन हुं फट्स्वाहान्त इत्युक्तम् । अन्यथा स्वाहेत्येव वदेत् । तदुक्तम्—"चतुरः शार्ङ्गाय सशराय हुं फट् युग्मको मन्त्रः" इति । *आचार्यैरपि*—"हुं फट् स्वाहा सुहान्ते" इत्युद्दिष्टस्य "शार्ङ्गाय सशराय वं" इत्युक्तम् । तत्र चकारेण "हुं फट् स्वाहे"त्यस्य मनुत्वम् इति । एवं तदधिमयोरपि शङ्खाङ्कुशयोस्तद्वीकाका-रैर्व्याख्यातम् । *मनु*रित्यनेन "शार्ङ्गाय नमः" इत्युक्तम् । अनन्तरः-शार्ङ्गमन्त्रः । मन्त्रस्तु "महाशार्ङ्गाय सशराय हुं फट् स्वाहा शार्ङ्गाय नमः" (२) *सुदर्शनेति* ॥ पृथगिति कुरु कुरु छिन्द्धि छिन्द्धीति ॥ *प्रत्येकमिति* । भक्षय भक्षय त्रासय त्रासयेति । अनयोर्मध्ये भूता-नीत्यपि ज्ञेयम् । *तदुक्तमाचार्यैः*—"भक्षयद्वयभूतानि त्रासयद्वयमन्तकडिति । *अन्यत्रापि*—"भूतानि त्रासयद्वयम् । हुं फडिति द्वयं" *ठद्वयं*-स्वाहेत्यर्थः ॥ *चक्रायेति* । सुदर्शनायेति ज्ञेयम् । तदुक्तं—"स्वाहा सुदर्शनायेत्यथ नतिरिति चक्रमन्त्रउपदिष्ट" इति । *तृतीय इति* । चक्रमन्त्रः । मन्त्रो यथा—"सुदर्शन महाचक्रराज दह दह सर्वदुष्टभय कुरु कुरु छिन्द्धि छिन्द्धि विदारय विदारय परमन्त्रान् ग्रस ग्रस भक्षय भक्षय भूतानि त्रासय त्रासय हुं फट् स्वाहा सुदर्शनाय नमः"(३) ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

खड्गेति । महाखड्गेति ज्ञेयम् "छिन्द्धिद्वयं पृथगित्यत्रापि । तद्वत्पचिरावाप् । अंशिनाथदानुवादात् । *तदुक्तमाचार्यैः*—"खड्गतीक्ष्णान्ते छिन्द्युग्मवर्मतत्र" इति । खड्ग तीक्ष्ण छिन्द्युगं हुं फडाद्यं मन्त्र इति । अंशिनाथदीपिकायां मन्त्रतन्त्रप्रकाशेऽपि एतादृशस्यो(द्धृ)तत्वात् । तेनायं पाठः "छिन्द्युग्मं हुमादि चेति । आदिशब्दात्फट् स्वाहेति च । "खड्गाय नमः" इति चतुर्थं खड्गमन्त्रः । मन्त्रो यथा—"महाखड्ग तीक्ष्ण छिन्द्धि छिन्द्धि हुं फट् स्वाहा खड्गाय नमः (४)*कौमोदकीति* ॥ महाकौमोदकीति ॥ *कौमोदकीप्रिय* । "कौमोदक्यै नमः" इत्यन्तः । मन्त्रस्तु "महाकौमोदकि महाबले सर्वासुरान्तकि प्रसीद प्रसीद हुं फट्स्वाहा कौमोदक्यै नमः(५)" ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

महदूशान्ते चडूयुगं षष्ठोऽयं मनुरीरितः ।
संवर्तकान्ते शुपाले पोथयद्वितयं पुनः ॥ ४९ ॥
हुं फट् द्विठान्तोमन्त्रोऽयं सप्तमः परिकीर्तितः ।
पाशायन्धद्वयं पश्चादाकर्षय पदद्वयम् ॥ ५० ॥
वह्निजायावधिः सन्निरष्टमो मन्त्र ईरितः ।
लोकेशान् पूजयेत्पश्चादस्त्राद्यैरायुधैःसह ॥ ५१ ॥
इत्थमभ्यर्चयेन्नित्यं यथावत्पुरुषोत्तमम् ।
प्राप्नोति महतीं लक्ष्मीं सौभाग्यमतुलं यशः ॥ ५२ ॥
आयुरारोग्यमैश्वर्यमनोभीष्टानि विन्दति ।
हयारिकुसुमैर्देवमर्चयित्वा यथाविधि ॥ ५३ ॥
शाधिमधुनैर्हुदुयात्तुसंख्यसहस्रकम् ।
मासमात्रेण वश्यास्तस्य स्युः सकला नृपाः ॥ ५४ ॥
हुत्वा बिल्वफलैः पक्वैः श्रियं विन्देदनिन्दिताम् ।
प्रफुल्लैरक्ताम्भोजैस्तामेव लभते पुनः ॥ ५५ ॥
हुत्वा ज्योतिष्मतीतैलं सहस्रं पञ्चसंख्यकम्(१) ।

•अङ्कुशेति• । महाङ्कुशेति । •अष्टममिति• हुं फट् स्वाहा महाङ्कुशः । तदुक्तम्-"महाङ्क-इशुगोपरि हुमादी"ति । •मनुरित्यङ्कुशाय नम इति । •षष्ठ• इत्यङ्कुशास्त्या मन्त्रस्तु-"महा-ङ्कुश कह कह हुं फट् स्वाहा महाङ्कुशाय नमः" । (१)•शुपालेति•(१) । महाशुपाल मन्त्र इति शुपालाय नम इति । •सप्तम इति• । (•)शुपालस्य । मन्त्रस्तु—"संवर्तकमहाशुपाल पोथ-य पोथय हुं फट्स्वाहा शुपालाय नमः ॥ ४९ ॥

•पाशेति• । महापाशा । •वह्निजायावधिरिति• । हुं फट् स्वाहान्त इत्यर्थः । तदुक्तम्-•मन्त्र इति• । "महापाशा पदोपरि बन्धद्वयं तथाऽऽकर्षयद्वयं हुं फट्स्वाहेति पाशमन्त्र" इति । "पाशाय नम" इति •अष्टम इति• । [illegible] । मन्त्रस्तु-"महापाशा बन्ध बन्ध आकर्षय आकर्षय हुं फट् स्वाहा पाशाय नमः"(८) । अस्त्रद्वेषो भगवत्कायादिरित्युक्तम् । "आयुधम-न्त्राः क्रमतो वक्ष्यन्ते मारवोआख्य" इति । पूर्वा पूजायां विशेषः । •शराङ्कुशावाथो "इर-कवागराशुपाशाः पूर्वोत्पाद्यासु वायकोणेषु । वहन्त्या(भक्त्या)दि शार्ङ्गमहतो शङ्खपद्मासादि-ति । आयुधानां वर्णो यथा •मन्त्रतन्त्रप्रकाशे•—"अर्क भास्करईकायो दक्षगन्धाकारालिकम् । गुप्ताक्षं श्यामलं देवमङ्कुशः कृष्णवर्णकः ॥ पीतं पाशो विप्रानीयाच्छूहं बद्धप्रसन्नरेव । धनुः श्यामैमपिङ्गाभं गदा पावकसन्निभे"ति । •लक्ष्म्यादि•त्यनेन श्रीवत्सकौस्तुभवनमाला मरि-स्वरूपस्थाने स्वगुहास्त्रमन्त्रैः पूजनीया इत्युक्तम् । अपेक्षितार्थोपायचिन्ता-मन्त्रतन्त्रप्रका-शादिपूजकत्वात् । केवल प्रधानपूजायामेव पूजयन्ति तयोर्क मया प्राक् । तत्र शुराक्षस्याभि-मधोक्तानि प्राक् । मन्त्रास्तु-"ॐ महाश्रीवत्साय हुं फट् स्वाहा श्रीवत्साय नमः । "महाप्रभे-मूतसम्भवाय हुं फट्स्वाहा कौस्तुभाय नमः" । "ॐ महावनमालेहुं फट् स्वाहा वनमालायै नमः" । •यथावदिति• । पूर्वोक्तप्रकारेण ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

•हयारिः•-करवीरः ॥ •यथाविधिरित्यत्रो षोडशपूजाप्रकारमित्यर्थः ॥ ५३ ॥

---

(१) अत्र "अष्टोत्तरसहस्रम्" । इति पुस्तकद्वये पाठ आलक्ष्योऽपि [illegible]
[illegible]पोथेक्षितः ।

सुमनो जायते सम्यक् सर्वेषां नात्र संशयः ॥ ५६ ॥
विधानेनामुना मन्त्री महारोगात्प्रमुच्यते ।
मध्वाज्यसमिधां होमः पराद्युतसमन्वयः (मालवः) ॥ ५७ ॥
मालत्याद्यैर्हुतेनैव मुच्यते महतोभयात् ॥ ५८ ॥
यस्य नामयुतं मन्त्रं जपेत्पुनसंख्यया ।
स मनोहारसत्त्वस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ५९ ॥
पद्मा त्रिविद्योत्मेन मनुना साधकोत्तमः ।
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ६६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६७ ॥
[illegible] ।

रक्तपद्मासनस्थस्य गरुडस्योपरि स्थितम् ॥ ६८ ॥
काञ्चनाद्रिसमप्रभं कमलाननं कमलेक्षणम् ।
शङ्खचक्रगदासरोजाढ्यं मनोहरदर्शनम् ॥ ६९ ॥
कौस्तुभाङ्कितवक्षस्कं मुकुटाङ्गदादिविभूषणम् ।
तार्क्ष्यवाहनमच्युतं हृदि भावयामि जगत्पतिम् ॥ ७० ॥
अष्टलक्षं जपेन्मन्त्री सम्भ्रमेण दशांशतः ।
त्रिमधुक्षीरद्रुमोत्थाभिः समिद्भिस्तरुणाम्बुजैः ॥ ७१ ॥
पयोन्नैः सर्पिषा हुत्वा गुरुं सन्तोषयेद्धनैः ।
मूर्तौ मूलेन वसुधायां पूजयेद्देवमन्वहम् ॥ ७२ ॥
अङ्गान्यादौ समाराध्य दिक्पत्रेषु समर्चयेत् ।
श्रियं धृतिं रतिं कान्तिं लीलापङ्कजधारिणीः ॥ ७३ ॥
पीतारुणाः श्यामनीला विदिक्पत्रेषु पूजयेत् ।
वासुदेवादिका मूर्तीः पार्श्वयोर्निधियुग्मकम् ॥ ७४ ॥
विष्वक्सेनं यजेदग्रे लोकपालाननन्तरम् ।
एवं सम्पूजयेद्देवं साधयेदिष्टमात्मनः ॥ ७५ ॥
दूर्वाश्वत्थौ साज्याभ्यां जुहुयादयुतं बुधः ।
संपातितं चरुं पश्चात्साध्यो भुञ्जीत साधितम् ॥ ७६ ॥
ब्राह्मणान् भोजयेत्सम्यङ्मधुरैर्होमवासरे ।
तोषयेद्गुरुमर्थेन वस्त्रैर्धान्यैर्विभूषणैः ॥ ७७ ॥
जित्वापमृत्युरोगादीन् दीर्घमायुः स विन्दति ।
पायसैस्तैः सर्पिर्जैर्जुहुयादयुतत्रयम् ॥ ७८ ॥
निवसेत्कमला तस्मिन् स्वजैस्तत्सुतानपि ।
बिल्वमूलसमिद्धोमात्साक्षाद्धनपतिर्भवेत् ॥ ७९ ॥
पूगपुष्पसमायुक्तैस्तण्डुलैर्मधुरोक्षितैः ।
जुहुयादचिरादेव सम्पदां जायते निधिः ॥ ८० ॥

मुद्राभिः । न्यासस्थानमाधुपस्थानेन सेवम् । आधुपस्थार्थं तु दशाद्गुल्येरोरस्थे तत्स्वस्थयोरवे । अत्र न्यासवस्तरं श्रीवत्सकौस्तुभवनमालामुद्रा प्रदर्शयेत् ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

०क्षीरद्रुमेति० । अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षवटाः । तेषामन्यतमैः प्रत्येकमनुक्तत्वात् दूर्वा- मासिद्धिः ॥ ७१ ॥

०मूलेन वसुधायामिति० । पूर्वोक्ते "वैष्णवे पीठेऽर्चयेति शेषः । ०समाराध्येति० । "केसरे- ष्विति शेषः ॥ अन्ये कर्णिकायां पूजयन्ति ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

०पार्श्वयोरिति० अग्रपश्चाद्भागे ॥ ७४ ॥

०विष्वक्सेनं यजेदिति० । अत्र विष्वक्सेनमनुरप्युक्तो मन्त्रो । तदुक्तम्—"वषिताद्यक्ष- रस्थो कृत्वा नामस्य तद्वर्णेन । एतदन्तर्भूते पुनरेतदिष्णव प्रदेयमिदम् ॥ विष्वक्सेनस्य मूर्तिं तत्पूजायां प्रदर्शयेदिति ॥ ०भेद इति० । पञ्चात्रे । अन्ये—अग्रे पूजयन्ति । एतदन्त दिक्पालनम् ॥ ०अवन्तरमिति० पञ्चादेव ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

[illegible]

[illegible]

गोरक्षमन्त्रमाह—[illegible] । ह्रीं बीजं, स्वाहा श[illegible]
[illegible]—"[illegible] ममैवं[illegible]" । [illegible]
[illegible] मन्त्रः [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] सर्व[illegible] कामदेवमिति । [illegible]
[illegible] मत्वा[illegible](२) । [illegible] संबन्धः । [illegible]—[illegible]

---

(१) अत्र "[illegible]" इत्यपि पाठः क्वचिद्दृश्यते ।

(२) [illegible]

[illegible] विन्यासोल्लसत्तनुः ।
[illegible]नीलगुरुस्तनभराविलाः ॥ ८० ॥
[illegible]सुमहद्वल्लितम्रुवलाः ।
[illegible]लिलापलासयवाविलाः ॥ ८१ ॥
[illegible]विविधैविद्यामोलनातितैः ॥ ८२ ॥
[illegible]लितदृष्टमं महोलनंनविषयम् ।
[illegible]यीनास्तवं तुल्यकम् ॥
[illegible] नीराजनवाद्यमृतम् ।
[illegible] दिव्यागुरुं मजे ॥ ८३ ॥
[illegible]मनुचिन्तय जपेत् ।
[illegible] समाहिता ॥ ८४ ॥
[illegible]सुनभोऽगुरुम् ।
[illegible] पूजयेत्प्रियाः ॥ ८५ ॥

[illegible] ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥
[illegible] ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

कालिन्दीमग्निजित्याख्यां मित्रविन्दां तथाऽपराम् ।
चारुहासिन्यपरतो रोहिणी जाम्बवत्यपि ॥ ९६ ॥
रुक्मिणी सत्यभामेति कपिलाभाऽऽभूषणाः ।
पीताम्बरधराः सौम्याः कराम्बुजधृताम्बुजाः ॥ ९७ ॥
ऐरावतादीनभ्यर्चेन्नागानष्टौ ततो बहिः ।
लोकपालान्यजेन्मन्त्री वज्राद्यस्त्राणि तद्बहिः ॥ ९८ ॥
इति सम्पूजयेद्देवं गोविन्दं जगतां पतिम् ।
कुर्वीत कल्पनिर्दिष्टान्प्रयोगान्निजवाञ्छितान् ॥ ९९ ॥
लक्ष्मीप्राप्तौ जुहुयाद्बिल्वप्रसवनिर्गताम् ।
साज्येनान्नेन जुहुयाद्राज्यान्नस्य समृद्धये ॥ १०० ॥
आरण्यैः कुसुमैर्विप्रान् जातिभिः पृथिवीपतीन् ।
प्रसूनैरसितैर्वैश्यान् शूद्रान्नीलोत्पलैर्नवैः ॥ १०१ ॥
वशयेल्लवणैः सर्वान्पङ्कजैर्वनिताजनान् ।
गोशालासु कृतो होमः पायसेन ससर्पिषा ॥ १०२ ॥
गवां शान्तिं करोत्याशु गोविन्दो गोकुलप्रियः ॥
शिशुवेषधरं देवं किङ्किणीदामशोभितम् ॥ १०३ ॥
स्मृत्वा प्रतर्पयेन्मन्त्री दुग्धबुध्या शुभैर्जलैः ।
धनधान्यांशुकादीनि प्रीतस्तस्मै ददातिसः ॥ १०४ ॥
पिण्डमूलेन वीतं दहनपुरयुगे कोणराजद्रसार्णं ।
कुर्यात्पद्मं दशार्णस्फुरितदशदलं कामबीजेन वीतम् ॥
पद्मं किञ्जल्कसंस्थं स्वरविकृतिदलप्रोल्लसत्षोडशार्णं
किञ्जल्कं व्यञ्जनाढ्यं विकृतियुगदलेष्वर्पितानुष्टुबर्णम् ॥ १०५ ॥
पाशाङ्कुशाभ्यामावीतं क्षोणीपुरयुगास्त्रिषु ।
अष्टाक्षरेण लसितं यन्त्रं गोविन्ददैवतम् ॥ १०६ ॥

तद्बहिर्णीस्यावरणत्रयं वा कृष्णाष्टकेनैकावरणञ्चेति । तदुक्तं—"कथितमावृतिसप्तकमच्युता-र्चनविधाविति सर्वसुखावहम् । प्रथमतादयवाङ्मपुरन्दराशनिमुखैरितितयावरणं त्विदम् ॥ श्रीकृष्णोवासुदेवश्च नारायणसमाह्वयः । देवकीनन्दनश्चतुर्थो वार्ष्णेय इत्यपि ॥ असुराक्रान्तशब्दान्ते भारहारीति सप्तमः । धर्मसंस्थापकश्चाष्टौ चतुर्थ्यन्ताःक्रमादिमे ॥ एभिरेवाथवा पूजा कर्तव्या कंसवैरिणः" इति । एते चत्वारोऽपि पक्षा मुख्या एव । कल्पभेदाद्भेदः । *आराध्येति* केसरेष्विति । ऐरावतादीनष्टमोक्तान् ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥

यन्त्रमाह—*पिण्डमिति* । वक्ष्यमाणं पिण्डबीजम् । परस्परव्यतिभिन्ने दहनपुरयुगे षट्कोणे । *रसार्णे*—षडर्णे । षडर्णदशार्णषोडशार्णानुष्टुबष्टार्णान्वक्ष्यति । *विकृतिदले*—षोड(१)शदलम् । *विकृतियुगदले*—द्वात्रिंशद्दलम् । अत्रोभयत्रकेसरस्थानेषु एकैकार्णन्यासः ॥ १०५ ॥

(१) "षोडशकस्तुविकार" इति सांख्योक्तेः ।

एतावत्कामपदाद्यं सर्वसौभाग्यदं परम् ।
पञ्चाशद्वर्णोऽयं मनुर्विंशद्विभूषितः ॥ १०७ ॥
चिन्तयेत्तत्रिदं मोदनं सर्वसिद्धिकरं परम् ॥
स्मरं कृष्णाय स्वाहान्तं पञ्चार्णो मनुरीरितः ॥ १०८ ॥
गोपीजनान्ते प्रवदेद्वल्लभायाग्निसुन्दरी ।
अयं दशाक्षरो मन्त्रो दुष्प्राप्यफलप्रदः ॥ १०९ ॥
प्रणवं हृदयं कृष्णं देवकीसुतमन्ततः परम् ।
सान्तं देवकीपुत्रं तु पदं दशार्णसमन्वितः ॥ ११० ॥
षोडशाक्षरमन्त्रोऽयं गोविन्दस्य समीरितः ।
चिन्तयेद्रतिपतेर्बीजं नमो भगवते ततः ॥ १११ ॥

[illegible]तारुण्यदर्पितः ॥ १०६ ॥ ६ ॥

चिन्तयेदित्याह—इत्यादि । [illegible] । दश वा । दुरोषः । [illegible] मनुरीरितः । [illegible] सर्वसिद्धिकरत्वाभिधानेनास्य त्वाक्षरत्वं समीचीनत्वेन [illegible] । [illegible] तेनाद्यवर्णादिकमुच्यते । "[illegible] [illegible] । देवतावाक्[illegible] ॥ [illegible] [illegible] [illegible](१)[illegible] [illegible] मनुरं [illegible] । [illegible] [illegible] । "[illegible] [illegible] । [illegible] देवता बीजं शक्तिश्च [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] देवदेवं जना- [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible]ऽयं मन्त्रो [illegible] ॥ १०७ ॥ ६ ॥

पञ्चार्णमाह—स्मर इति । स्मरः कामबीजम् । मनुः समीरितः इत्यनेनाथर्व[illegible] मन्त्र इत्युक्तम् । अस्य [illegible] । पञ्चार्णं जपः । दशाक्षरो [illegible] ज्ञेयम् । [illegible] "[illegible] [illegible] इति ॥ १०८ ॥

दशार्णमाह गोपीति । अग्निसुन्दरी—स्वाहा । [illegible] [illegible] । अस्य सर्वं पञ्चाक्षरवज्ज्ञेयम् ॥ १०९ ॥

षोडशार्णमाह—प्रणवमिति । हृदयं-नमः पदं, [illegible] कृष्णाय । [illegible]— [illegible], तेन देवकीपुत्रायेति ॥ ११० ॥

गोविन्दस्येति । अनेनास्यापि [illegible] इत्युक्तम् । अस्य सर्वं पञ्चाक्षरवज्ज्ञेयम् ।

(१) [illegible] । "[illegible]" इति [illegible]

नन्दपुत्राय बालाय शिशवे श्यामलाय च ।
गोपीजनवल्लभाय वल्लभाय द्विठावधिः ॥ ११२ ॥
अनुष्टुम्मन्त्र आख्यातो गोपालस्य जगत्पतेः ॥
अनङ्गः कृष्णगोविन्दौ हेत्याद्यष्टाक्षरो मनुः ॥ ११३ ॥
प्रागग्न्यग्रदक्षिणाद्यविपर्यस्तलिखितरेखाचतुष्कं
कोणोपकण्ठयुक्तं वलययुगयुतं मध्यपूर्वं तदन्तम् ।
श्लोकस्यार्णान्विलोमात्प्रथमपूर्वदिग्रेखाष्टवर्णं लिखित्वा
तद्बाह्ये द्वादशार्णं स्मरतु परिवृतं देवकीपुत्रयन्त्रम् ॥
तं सुकीर्देवदेवं तं तं वेदे वरतो रतम् ।
तं या रतोऽद्धतं वयातं तं वयातं देवकीसुतम् ॥ ११५ ॥

द्वात्रिंशद्वर्णमाह—«नन्दपुत्रेति» । पूर्वोक्तं विनियोगम् । «द्विठान्तोऽयं»—का
१११ ॥ ११२ ॥

«गोपालस्य जगत्पते»रित्यनेनास्यापि स्वतन्त्रोऽयं मन्त्र इत्युक्तम् । अस्यर्ष्यादि
"अनुष्टुप् नारदऋषिश्छन्दोऽनुष्टुप्समीरितम् । देवता हरिराख्याता माचक्रायै
दक्षिणे दक्षपादं वामे सौवर्णवेत्रकम् । करे शुभाभं देवोऽस्मान्मानितं चिन्तयेद्धरिम्
मनुवरं पायसैर्युतं हुनेत् । पूजा तु वैष्णवे पीठे अङ्गदिक्पालवज्रकैः ॥ एवं निद्रम
कोर्दंडयवर्वमागमेऽदिग्नित» अष्टाक्षरमाह«अनङ्गेति» । अनङ्ग कामबीजम् । «कृष्ण
गोविन्दाय । अयमपि स्वतन्त्रो मन्त्रः । अस्य मुन्यादि सर्वं पूर्वोक्तषडक्षरवज्ज्ञेय

कामलिङ्गयन्त्रमाह—«प्रागिति» । प्रागग्रस्थाने रेखाद्वयं दक्षिणाग्रे रेखाद्वयं लिखेत्
लिखित्वा रेखाचतुष्कं भवति । इदमेव विधिवत्पदेनोक्तम् । «कोणोपकण्ठयुक्तं»—
कोणबहिः कर्णसूत्रचतुष्टयं दद्यात् तेन शूलाकारता भवत्येव «वलययुगयुत»—तत्रैकं
मध्यपरि द्वितीयं मध्यकोष्ठवृत्तान्तराले । «मध्यपूर्वमिति» । मध्यकोष्ठमारभ्य तत
«तदन्तम्» । मध्यकोष्ठपर्यन्तमित्यर्थः ॥ तत्राक्षरलेखनक्रमः—प्राक् दक्षिणतया
कोष्ठत्रये आद्यवर्णत्रयमालिख्य आग्नेय्यां वृत्तद्वयान्तराले कोणमध्यमभित कोष्ठद्वये
क्षरं लिखेत् । ततो दक्षिणे ऊर्ध्वादिकोष्ठद्वय रेखाद्वयं लिखेत् । ततो दक्षिणे ऊर्ध्व
कोष्ठद्वये देवत्यक्षरद्वयं लिखेत् । तदारभ्य मध्यकोष्ठस्थ एव वाचनीय । तता मध्य
गत्यमेवा, द्वयं संवाच्य नैर्ऋत्यकोणे मध्यरेखाभयतः कोष्ठद्वय वरत्यक्षरद्वयं लिखेत्
तु दक्षिणवदेव । ततो वायव्यकोणे मध्यरेखोभयतः कोष्ठद्वये रतत्यक्षरद्वयं लिखेत् । त
दक्षिणवदेव । ईशकोणे मध्यरेखोभयतः कोष्ठद्वये देवेत्यक्षरद्वयं लिखेत् । ततः प्राच्यां
वान्यक्षराणि ऊर्ध्वतो वाचयेत् । एवं श्लोकमन्त्राक्षरलेखनक्रमः । «परस्तादिति»
कोष्ठाद्बहिः प्रथमवृत्तान्तः एकैकस्मिन् कोणे कर्णसूत्रोभयतः कोष्ठद्वन्द्वमवशिष्यते ।
दक्षिणक्रमेण ईशानादि पूर्वोक्तमष्टवर्णं लिखेत् «तदनु» तदनन्तरम् । «तद्बाह्ये»—
वृत्तबाह्ये । «द्वादशार्णैः» । पञ्चदशोपकवासुदेवमन्त्रार्णैः परिवृतम् । श्लोकस्य द्वादश
द्वादशवर्णलिखनेनाथाद् वृत्तं भवति । एवं भूत यन्त्रमुक्तफलदम् ॥ एव सांप्रदायिकः
केचन प्रागपरायताश्च ततः । उदगक्षयापनाश्च तासोरेखाः कुर्यात् । एवं नवकोष्ठानि
तन्ते । [illegible] मध्यकोष्ठे वलययुगगतं कार्यमित्याहुः । ते पूर्वन्तदन्तमित्यस्य व्याख्या
भवति ॥ ११४ ॥ ११५ ॥

लिखितं भूर्जपत्रादौ यन्त्रमेतद्यथाविधि ।
विधृतं धातुना नित्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ११६ ॥
एतत्पत्रतले लिखितं साधुमाश्रितम् ।
गोस्थाने निखनेदेतद्गवां वृद्धिर्भवेत्सदा ॥ ११७ ॥
श्लोकं अनुः षट्पदेषु मूर्ध्नि शिवादि वैश्यादि लिपेत्क्रमेण ।
सायनेनोभद्रमिति प्रसिद्धं यन्त्रं यशःश्रीविजयप्रदायि ॥ ११८ ॥
फलके खादिरे क्लृप्तं गवां गोष्ठे निवेशितम् ।
स्याद्गवां पोषणादिस्वं सर्वसां गवां हितम् ॥ ११९ ॥
दीर्घतोयपणोरसौरसमाससमन्वर ।
गोमामोगमनोमागोपक्षगसहसगव ॥ १२० ॥
प्राणा भूस्या समासीनः शान्तिबिन्दुसमन्वितः ।
बीजं मनोभुवः प्रोक्तं जगत्त्रितयमोहनम् ॥ १२१ ॥
त्रिविक्रमसमोहनः प्रोक्तो गायत्री छन्द ईरितम् ।
सर्वसम्मोहनः साध्यादेवता मकरध्वजः ॥
दीर्घेण दीर्घयुक्तेन षडङ्गविधिरीरितः ॥ १२२ ॥

अथ एतत् विधादिलाभेन तत्करणक्रमणप्रकरणम् । तत्करोत्यविशेषेण कालवि- संयोगेऽपि पूर्वोक्तोऽनुसन्धेयः । अथवाभिर्धानि० । (विशत्मिति) विधिर्दर्शितः । एवं लिख- नयन्त्रे ॥ ११६ ॥ ११७ ॥

यन्त्रान्तरमाह—सस्नेहमिति० । श्लोकं वक्ष्यमाणम् । अनुः करोति । सर्वतः समुप- दिशति हृदयम् । अनुलसंश्लिष्टलोपविलवाम्—"अनु वहिरयोरेत एतमाकारविभूषित मिति । शिवादि०–ईशानादि । वैश्यादि० नकारादि । काशोरराद्यमाद्यादि लेखनम् । गोपालस्थाने अनुस्योऽनुसन्धेयः । एतावपि द्वौ लिखनयौ । आस्यां मवेमारंवाकगोरभो तुर्यां ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥

एतदर्थं कामसन्त्रमाह—ध्यानेति० । प्राणा कः । भूमिः । एतदासीनः । शान्तिरी । बिन्दुर्लं ह्रीं । ककारो बीजम् ईकारः शक्तिः । तदुक्तं शारदातिलके गायत्र्याम्—"कामं बिन्दुयुक्तेन क्लीं" इति । जगत्त्रितयमोहन० मित्यनेन इकारनकारादित्वं सूचितम् । केवलक- बीजमन्त्रमित्यर्थः । एककारादित्वं दीर्घपुरुषमिति ॥ तदुक्तं—"ईशाकारो मदन कामादित्वं महावायुपदम् । केवलककारादित्वं दीर्घपुरुषमिति ॥ तदुक्तं—"ईशाकारो मदन इति ॥ १२१ ॥

ऊंकारप्रणवोमाशयोर्न्यासात् । तथुनोरर्धमहत्त्वाक्षीण पुनस्तत्पुरुषे शाल्मन इति । तत्र सम्मो- सर्वसम्मोहनपूज्या एतयोः स्यादैवतेरुक्तेः । साक्षात्स्वनेन केवलः कृष्णोऽपि । तत्र सम्मो- हनकृष्णवर्णपदे महद्भुकवामम् । यदाहुः—"त्रिपुरप्राणन्योरप्रयोजनमहृतेः सुपर्णस्य । कामीनमुद्यतांश्च देहमनक्लृप्तपोमध्यितम् ॥ आनन्दाद्भुताद्यासनामुनकोदाणेषु चापमुपात्तगाहाः । दधत् स्वर्णभिरणायतबिन्दुनिर्भूर्णिताक्षियुगललितम् ॥ स्यात्मा भेदनयेऽर्थं स्वार्थैकाशरमया दधत्सा । प्रजाविनिदर्शके त्रिमधुरसिक्तेन किञ्चनयनसैः ॥ तत्पुरात्मजनिहृदये विसर्गैः सवि- ईश्व दर्पदेवादिन्दिति । एवमस्मृतो वा ध्येय । तदुक्तं शारदातिलकेऽपि—"नित्यमहस्मृ- कामदेवं पुरुषोत्तमम् । रमयारिभूतं वामे कोटरितयमोहनम् ॥ चक्रं शङ्खं च सुनालं दधे विभ्राणमद्भुतम् । वामे दायां तथा दक्षे सशरं चापमेव च ॥ कौमोदकी च विभ्राणं सर्वभूषणभूषितम् । एवमुक्तजपादेव क्लिद्यन्ते प्रजापते" ॥ इति । अस्य मन्त्रद्वयस्य पूजा- दिक सर्वं पुरुषोत्तमवदेव । यदाहुः—"प्रायः पुरुषोत्तमविधिरेतयोऽप्यत्रतोऽवगन्त-

कषा(वा)यं रक्तविभूत्यादं मोहनार्थं ... [illegible]
करायुजेर्नृपामिमुखानं पुष्पाम्भसादौ दर्शनं भवति ॥ [illegible]
स्त्रायन जलेभ्यर्च्य मनुरुदेतुंगुनेः ।
पुष्पैः किंशुकजैः फुल्लैर्जुहुयात्तद्दशांशतः ॥ ११४ ॥
पचमाले पचेपीठे विधिना मकरन्दम् ।
मोहिनी क्षोभिणी चामोदाकर्षिणी पुनः ॥ ११५ ॥
द्राविणीमुग्धासिनीत्राज्ञीत्रिर्याः पीठशक्तयः ।
... [illegible] मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ११६ ॥
... [illegible] पचमालेन कर्णिका ।
... [illegible] पूर्वं यजेत् [illegible] ॥ ११७ ॥

[illegible]

द्राङ्काद्यं शोषणं पूर्वं द्रीङ्काद्यं मोहनं ततः ।
क्लींकाद्यं दीपनाख्यं ब्लूंकाद्यं सन्तापनं ततः ॥ १२८ ॥
सर्गान्तभृगुणा भूयो मादनं पञ्चमन्ततः ।
प्रणामपाशाङ्कुशरमाबीजाद्या बाणदेवताः ॥ १२९ ॥
अन्तर्वृत्ताष्टकोणेषु शक्तयोऽष्टौ यथाक्रमम् ।
अनङ्गरूपाख्याऽनङ्गमदनानङ्गमन्मथा ॥ १३० ॥
अनङ्गकुसुमा पश्चादनङ्गमदनातुरा ।
अनङ्गशिशिरानङ्गमेखलानङ्गदीपिका ॥ १३१ ॥
लीलाम्बुजकधारिण्यः स्मेरवक्त्राः सुशोभिताः ॥ १३२ ॥
षोडशदलपत्रेषु पूज्याः षोडश शक्तयः ।
पुष्पतिर्विमलप्रभाख्या ज्योत्स्ना शुभ्रमदद्रवा ॥ १३३ ॥
सुरता शारदा लोला कान्तिः सौदामिनी पुनः ।
कामकला चन्द्ररेखा शुची श्यामदृशा पुनः ॥ १३४ ॥
ज्योतिर्मयीत्यायती ताः स्युः कह्लारविलसत्कराः ।
स्मेरवक्त्राः सुखकरो मदविभ्रममन्थराः ॥ १३५ ॥
दलाग्रेषु पुनः पूज्याः स्मरस्य परिचारिकाः ।
शोकमोहौ विलासोऽन्यो विभ्रमो मदनातुरः ॥ १३६ ॥
मधुमधोस्तथा कामी धूमपुष्पोरतिप्रियः ।
ग्रीष्मस्तपान्त ऊर्जोऽन्यो हेमन्तः शिशिरो मतः ॥ १३७ ॥
इक्षुकार्मुकपुष्पेषुधरा रक्ताः सुभूषिताः ।
अपराङ्गनियुक्ताश्च वनितासक्तमानसाः ॥ १३८ ॥
इन्दिराप्रियमहद्दिशु मकरेशौ विशिखधीः ।
परभृतसारसौ पश्चात्पुष्करोपाख्यौ पुनः ॥ १३९ ॥
अपाङ्गभ्रूविलासौ द्वौ हावभावौ मनोहरौ ।
चतुरस्रस्य कोणेषु पूज्यास्तत्परिचारकाः ॥ १४० ॥
माधवी मालती पश्चाद्वसन्ती मलोत्कटा ।
सितवासःपरिधानाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ १४१ ॥

कर्णिकायामङ्गरतीप्यपि ॥ ०मध्य इति० ॥ "पञ्च दिक्षु शराम्मध्ये चपचर्य पुनरिन्दुर्भः॥१२७॥
०द्राङ्कि०स्यादौ अनुस्वारे आकाराणां(१) ज्ञेया इति शेषम् ॥ १२८ ॥
०सर्गान्तभृगुणेति० । सः । ०प्रणामेति० । पूर्वहस्ते प्रणामः । अपरहस्ते बाणः ॥१२९॥
०यथाक्रम०मित्यनेन कामबोजादित्वम् ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ ३ ॥
०पुष्पत्यादिरोपा० सर्वासां आद्याक्षराणि शेषम् । यदाहुः—"इक्षुकोदण्ड स्वायुधाः च
प्रसरपारदोपा समस्तेनमिन्यपि ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥
०विशिखधीरिति० अनेन सर्वत्र अवान्तरस्थानेनेद्वयेव सूचितं पुष्करपत्रास्त्र

(१) तदैवोच्चारणीयत्वात् ।

याहो लोकेश्वराश्चत्वारस्तत्राग्रयत्र्येण् क्रमात् ॥ १४२ ॥
इत्थं यो भजते देवं सुगन्धिकुसुमादिभिः ।
स भवेद्भाग्यसौभाग्यो लक्ष्म्या जितधनेश्वरः ॥ १४३ ॥
अशोकपुष्पैर्व्यस्तैर्जुहुयाद्दिवसत्रयम् ।
अशोकत्रसहस्रं यो स भवेज्जगतां प्रियः ॥ १४४ ॥
गव्येनाज्येन जुहुयान्मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ।
साधकेन्द्रः ससंपातमर्चिते हव्यवाहने ॥ १४५ ॥
सम्पाताज्येन वनिता भोजयेद्वारमनः पतिम् ।
अनया यत्पदादिष्टं तत्तत्स कुरुते सदा ॥ १४६ ॥
कन्यार्थी जुहुयाल्लाजैर्देव्यर्च्यैर्मण्डलान्तरे ।
कन्यामिष्टामवाप्नोति सापि सम्पतिमाप्नुयात् ॥ १४७ ॥
कामोल्लासितसाध्यमन्त्रविलसत्षट्कोणमेतद्बहि-
र्गायत्रीगुणवर्णवत्सुदलं मालामनोरक्षरैः ॥
षट्संख्यैः सहिताष्टपत्रसहितं क्षोणीपुरेणावृतम् ।
कोणन्यस्तमनोमयेन कथितं यन्त्रं जगन्मोहनम् ॥ १४८ ॥
कामदेवाय शब्दान्ते विद्महे ङेऽन्तमीरयेत् ।
पुष्पबाणं धीमहिस्यात्तन्नोऽनङ्गः प्रचोदयात् ॥ १४९ ॥
नमोऽन्तकामदेवाय वदेत् सर्वजनं ततः ।
प्रियाय सर्वचणान्ते जनसंमोहनाय च ॥ १५० ॥
ज्वलद्द्वयं प्रज्वलाणिप्यदेत् सर्वजनस्य च ।

इत्यर्थः ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥

अर्चिते—हव्यवाहने जुहुयादिति सम्बन्धः ॥ *ससम्पातमिति* । पात्रान्तरे सम्पातं कुर्वन् *साधकेन्द्रः*। इत्यनेन सम्पातस्याष्टोत्तरशतवारं अवकाशः ॥ १४५ ॥

सम्पाताज्यस्य विनियोगमाह—*सम्पातेति*। मण्डलान्तरे कन्यामाप्नोतीति सम्बन्धः। तेन पूर्वोक्तपञ्चाशाद्विनं होम उक्तः ॥ १४६ ॥ १४७ ॥

यन्त्रमाह—*कामेति* । षट्कोणमध्ये कामबीजान्तः साध्यसाधककर्मनामभिः ग्रन्थीयम् । कामषडङ्गान्याग्नेयादिषट्कोणेषु लिखेत् । तदुक्तं—"षडङ्गान्यग्निकोणादिकोणेष्वेव क्रमाल्लिखेदिति । तद्बहि—रष्टदलमध्ये । वक्ष्यमाणगायत्र्यर्णास्त्रिशो लिखित्वा मालामनो-र्वक्ष्यमाणस्य षट्षडक्षराणि दलाग्रेषु लिखेत् । मूले वसुदलाष्टपत्रतश्री । तत्रैकत्र दलमध्य-मन्यत्र दलाग्रमिति ज्ञेयम् ॥ कोणन्यस्तमनोमयेन क्षोणीपुरेणावृतमिति सम्बन्धः । तदुक्त-*माचार्यैः*—"आलिख्यात्कर्णिकायामनल्पुरयुगे मारबीजं ससाध्यं तद्रन्ध्रेष्वङ्गषट्कं बहि-रपि गुणशो मारगायत्रिवर्णान् । मालामन्त्रं दलाग्रेष्वपि गुरुमुखतः पार्थिवाश्रिष्वनङ्ग-मित्यादि ॥ १४८ ॥

कामगायत्रीमुद्धरति—*कामदेवायेति* । ङेऽन्तं—पुष्पबाणं—पुष्पबाणाय ॥ १४९ ॥

मालामन्त्रमाह—*नमोऽन्त* इति । *सर्व वर्णान्त इति* । मदं इति चतुर्थ्यन्त-न्तद्वन्ते ॥ १५० ॥

हृदयं मम शब्दान्ते यावत्कुरुयुगं शिरः ॥ १५१ ॥
माप्यामनुरयं साष्टचत्वारिंशद्भिरक्षरैः ॥ १५२ ॥
साध्यनामपुटितः स्मरो परिवृतं कामं लिखेत्क्रमतः ।
पत्रान्तरविकारप्रसरकलाससर्गिकीशान् ।
सुवाद्यपत्रेष्वेषु सम्पुटितं लिखेत्ताम्रकृतपत्रोदरे ।
प ' र्वा निशि स्थापयेत्कलशं यस्या भवेत्तस्य सा ॥ १५३ ॥
कथितं पुष्पबाणस्य साङ्गोपाङ्गसमर्चनम् ।

॰हृदयमिति॰—स्वरूपम् । ॰शिरः॰—स्वाहा । अयं स्मरमन्त्रः । अस्य फलमाह—
यथा—"तारहोमगतोकामो सुन्दरः परिवेशितः । सप्तलक्षजपात्सिद्धिः यद्गुरुकम् ॥
अहो द्वितोऽद्भवेव परोऽमदर्शनात् । सर्वत्र मन्मथानगरूपेषु पुरुषः ॥ पुष्पबाणस्य का
आदौ स्वाहान्तैः षडङ्गम् । बाणान्भालस्थानहृदयाद्येषु प्रविन्यसेत् ॥ ध्येयमस्य पुष्पा-
दिकामदीयवर्णितम् । कलशो मारबोधाद्योगपद्मकोदरे ॥ विलिख्य तत्परत्वेन लिखेत्ष-
ट्कोणयुग्मम् । कर्णिकायां लिखेद्बिन्दुपृष्ठे मन्त्ररूपम् ॥ तस्य मध्ये लिखेत्कामं साध्यनामपद
कर्मसंयुतम् । साध्यनामपुटितः कामैस्तत्कामं वेष्टयेद्बुधः ॥ शिवं च षट्सु कोणेषु वेष्टनि-
र्मितेषु । शक्तिसेव्य तथा मायां बहिर्भागगतेषु ॥ अक्षरैः कामगायत्र्या वेष्टयेत्कमरे
सुधीः । मायामायामयोर्वेदैर्वेष्टयेत्पुनरस्तविन्न ॥ त्रिरेखं पुराणमर्धपत्रैर्भूमिकां तु विन्यसेत् ।
भूबिम्बं च लिखेद्भागे श्रीमायं दिग्विदिक्स्वपि ॥ यन्त्रमेतं समालिख्य आत्मरूपमये पटे ।
रामणे ताम्रपट्टे वा सुवर्णे रौप्यमयेऽपि वा ॥ सुमनस्सुमये वापि प्रतिष्ठाप्य समीरणम् ।
हुत्वा मधुरमाज्येन यन्त्रं सम्पातपूर्वकम् ॥ अर्धविलाम्बुजे अथवा धारयेन्मनुत्तमम् ।
त्रैलोक्यवश्यमाप्नोति देवैरपि सुपूजितम् ॥ आकर्षेत सुन्दरीं नागलोकनिवासिनाम् ।
त्रिपादपक्षान्निर्गन्धर्वाप्सरकिन्नराः । दुहन्त्वनायते तस्याः प्रसन्नमंस्येव सुराः ॥ यन्त्रराज-
मिमं दृष्ट्वा विस्मयस्तिमोहिताः । बहुना किमिहोक्तेन सर्वलोकवशावहम् ॥ भोगमाकर्ष-
कं लभते राज्ञो वशकरं भुवि । योगसिद्धिकरं पुंसां भवसागरतारकम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुंसा-
मिति प्रोक्तं स्वयंभुवेऽपि ॥ १५० ॥ १५१ ॥ १५२ ॥

यन्त्रान्तरमाह—॰साध्येति॰ । स्मरः—अष्टदलकर्णिकायां साध्यनामकर्मनामपुटितैः
कामबीजैः परिवृतं कामं साध्यनामकर्मान्वितं लिखेत् । अष्टसु दलेषु लिखनीयमाह—तार-
इति । तारेण त्रिस्वरसंख्या तेन इकारः । अन्ये प्रणवमाहुस्तदसत् । पद्मपादाचार्यादि बहुग्र-
न्थविरोधात् । विकारोऽन्त्यस्वरः । (१)षष्ठो द्वितीयः स्वर इति केचन । सान्तस्वरविकारस्तु षष्ठस्वरं
स्वरमाहुः । पद्मपादाचार्यस्य सम्मतः । कोपायुक्तेन यः । स परो यस्य तेन सकारः ।
तदुक्तं ॰गौतमेन मन्त्रव्याकरणे॰—"सदाणो वाचकः कः स्यात् कराब्दो वायुवाचक" इति
अन्ये (२)षष्ठः स्वराद्योषुस्तदसत् । पद्मपादाचार्यग्रन्थविरोधात् । मासान्तरेण सद्भावशो-

(१) "षोडशस्वरस्तु विकार" इति सांकेतोक्ते ।

(२) गूढार्थदीपिकाकाराः—तथा च तद्व्याख्यानम्—अष्टदलं पद्मं ताम्रपत्रोदरे लिखि-
त्वा तत्र कर्णिकायां कामबीजम् । तत्साध्यनामाक्षरपुटितनामबीजैर्वेष्टयेत् । पश्चाद्दलेषु
प्रत्येकं वक्ष्यमाणानि तारादीनि लिखेत् । तथा हि तार ओंकारः । विकार, षोडशस्वरः । षष्ठः
द्वितीयः स्वरः । आ । कपरः खकारः । नासा नकारः । कर्णाग्र ऊकारः । शिरस्थः एका-
रः । षकारः । अष्टदलप्रेषुमूलं लिखेत् । एतदन्त्रमुच्यतेतदमिति । एनमवेतु तारहकारः ।

सौभाग्यकान्तिविभवद्वारपुत्रसमृद्धिदम् ॥ १५४ ॥
आदाय वेदाः सकलाः समुद्रान्निहत्य शङ्खासुरमत्युग्रम् ।
दत्ताः पुरा येन पितामहाय विष्णुं तमाद्यं भज मत्स्यरूपम् ॥ १५[illegible]
दिव्यामृतार्थे मथिते महाब्धौ देवासुरैर्वासुकिमन्दराभ्याम् ।
भूमेर्महावेगविघूर्णितायास्तं कूर्ममाधारगतं स्मरामि ॥ १५६ ॥
समुद्रकाञ्ची सरिदुत्तरीया वसुन्धरा मेरुकिरीटभारा ।
दंष्ट्राग्रतो येन समुद्धृता भूस्तमादिकोलं शरणं प्रपद्ये ॥ १५७ ॥
भक्तार्तिभञ्जनतया धिया यः स्तम्भान्तरालादुदितो नृसिंहः ।
रिपुं सुराणां निशितैर्नखाग्रैर्विदारयन्तं न विस्मरामि ॥ १५८ ॥
चतुः समुद्राभरणा धरित्री न्यासाय नालं चरणस्य यस्य ।
एकस्य नान्यस्य पदं सुराणां त्रिविक्रमं सर्वगतं स्मरामि ॥ १५९ ॥
त्रिः सप्तवारं नृपतीन्निहत्य यस्तर्पणं रक्तमयं पितृभ्यः ।
चकार दोर्दण्डबलेन सम्यक् तमादिशूरं प्रणमामि भक्त्या ॥ १६० ॥
कुले रघूणां समवाप्य जन्म विधाय सेतुं जलधेर्जलान्तः ।
लङ्केश्वरं यः शमयाञ्चकार सीतापतिं तं प्रणमामि भक्त्या ॥ १६१ ॥
हलेन नानासुरान्विकृष्य चकार चूर्णं मुसलप्रहारैः ।
यः कृष्णमासाद्य बलं बलीयान् भक्त्या भजे तं बलभद्ररामम् ॥ १६२ ॥

[illegible] इति ॥ [illegible] ॥ १५५ ॥

[illegible] ॥ १५६ ॥

[illegible] ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥

[illegible] ॥ १५९ ॥ १६० ॥ १६१ ॥

[illegible] ॥ १६२ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

पुरा पुरारातिरसुरान्विजेतुं सम्भावयन् चीवरनिह्नवेन ।
चकार यः शास्त्रममोघकल्पं तं मूलभूतं प्रणतोऽस्मि बुद्धम् ॥१६३॥
कल्पावसाने निखिलैः खुरैः स्वैः सङ्घट्टयामास निमेषमात्रात् ।
यस्तेजसा निर्दलितारिसंघो विश्वात्मकं तं तुरगं भजामः ॥ १६४ ॥
शङ्खं सुचक्रं सुगदां सरोजं दोर्भिर्दधानं गरुडाधिरूढम् ।
श्रीवत्सचिह्नं जगदादिमूलं तमालनीलं हृदि विष्णुमीडे ॥ १६५ ॥
क्षीराम्बुधौ शेषविशेषतल्पे शयानमन्तः स्मितशोभिवक्त्रम् ।
उत्फुल्लनेत्राम्बुजमम्बुजाभमाद्यं श्रुतीनामसकृत्स्मरामि ॥ १६६ ॥
प्रीणयेदनया स्तुत्या जगन्नाथं जगन्मयम् ।
धर्मार्थकाममोक्षाणामाप्तये पुरुषोत्तमम् ॥१६७॥
इति श्रीशारदातिलके सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

अथ वक्ष्ये महेशस्य मन्त्रान् सर्वसमृद्धिदान् ।
यैः पूर्वमृषयः प्राप्ताः शिवसायुज्यमञ्जसा ॥ १ ॥
हृदयं वयवे साक्षि स्वान्तानन्तान्वितो मरुत् ।
पञ्चाक्षरो मनुः प्रोक्तस्ताराद्योऽयं षडक्षरः ॥ २ ॥
वामदेवो मुनिश्छन्दः पङ्क्तिरीशोऽस्य देवता ।
षड्भिर्वर्णैः षडङ्गानि कुर्यान्मन्त्रस्य देशिकः ॥ ३ ॥
मन्त्रवर्णा[illegible]पञ्चमूर्धास्ये यथाक्रमम् ।
तर्जनीमध्ययोरन्त्या नाभि[illegible]पुनः ॥ ४ ॥
ताः स्युस्तत्पुरुषाघोरसद्योवामेशसंज्ञकाः ।

---

*चीवरविह्नवेन सम्भावयन् पाठभेदः ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥
शेष एव विशेषः । अनायासेन ॥
इति शारदातिलकटीकायां राघवभट्टकृतायां पदार्थादर्शाभिधायां सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

अथ शिवमन्त्रानाह—अथेति । सर्वसमृद्धिदान् । यैरित्यादिना च तदधिकारिणो प्रतिविनियोग उक्तः ॥ १ ॥

मन्त्रमुद्धरति—हृदयमिति । हृदयं नमः पदम् । वयवे यः । साक्षि इकारयुक् । तेन शि । स्वान्तो वः । अनन्त आः । तदन्वितस्तेन वा । मरुत् यः । पञ्चाक्षर इत्यनेन नमः शिवायेति स्युक्तम् । आद्यं बीजम् । ओमिति तारः । केचित्प्रणवादनन्तरं प्रासादबीजमप्यपेक्षन्ते षडक्षरमिति वदन्ति । तन्त्रान्तरे—"मायान्ते सम्पुटीकृत्य ईशानावधि मनुम् । शिवमन्त्रं जपेद्धीमान् सद्यः प्रत्ययमेष्यति ॥ सम्पुटं शिवमन्त्रस्य जपेन्मासमतन्द्रितः । प्रकाशो यत्र विपुलस्तत्रस्थः सर्वं स विन्दति ॥ अत्र वागीश्वरशब्देन प्रासादं केवलं चेति वामगुह्यः ॥ २ ॥

षड्भिरिति । षडङ्गमन्त्रोद्धारमात्रमुक्तम् । व्यासमये वक्ष्यतीति न पुनरुक्तिः । देशिको यथाक्रममिति । प्रत्यक्षरमोर्णा मनस इत्युक्तम् । मन्त्र—कलिका ॥ ३ ॥ ४ ॥

ता—मूर्तयः । सद्यः—सद्योजातः । वामो—वामदेवः । ईशः—ईशानः । ताः पुन-

सौभाग्यकान्तिविभवाद्युत्तमसमृद्धिदम् ॥ ११४ ॥
आराध्य येऽत्र सकलाः समुद्रान्विद्य च रत्नाद्युत्तमपुरम् ।
कृताः पुरा देव पितामहाय [illegible] तमाद्य मत्र सप्तकम् ॥ [illegible]
[illegible] मयि ते महात्मौ [illegible] ।
[illegible] ॥ ११६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible]

[illegible]

[illegible]

शिरोवदनहृत्कुक्षि सोरुपादद्वये पुनः ।
हृदि चक्रकास्युजे टङ्कमृगाभयवरेष्वथ ॥ ९ ॥
पक्षांसहृत्सु पादोरुजठरेषु क्रमान्न्यसेत् ।
मूलमन्त्रस्य षड्वर्णान्यथावद्देशिकोत्तमः ॥ १० ॥
मूर्ध्नि भालोदरांसेषु हृदये ताः पुनर्न्यसेत् ।
पश्चादनेन मन्त्रेण कुर्वीत व्यापकं सुधीः ॥ ११ ॥
नमोऽस्तु स्थाणुरूपा(भूता)य ज्योतिर्लिङ्गामृतात्मने ।
चतुर्मूर्तिवपुश्छायाभासिताङ्गाय शम्भवे ॥ १२ ॥
एवं न्यस्तशरीरोऽसौ चिन्तयेत्पार्वतीपतिम् ॥ १३ ॥
ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसम् ।
रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ॥
पद्मासीनं समन्तात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानम् ।
विश्वाद्यं विश्ववन्द्यं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ १४ ॥
तत्त्वलक्षं जपेन्मन्त्रं दीक्षितः शैवधर्मगः ।
तावत्संख्यासहस्राणि जुहुयात्पायसैः शुभैः ॥ १५ ॥

मन्त्रस्य षड्वर्णानिन्यसनेन, अन्यत्रापि—"हन्मुखांसोरुयुग्मेषु षड्वर्णान् क्रमतोन्यसे"दित्यनेन च, विरोधः स्यात् । तत्परिहाराय प्रत्यगंमादौ प्रणवमाहुः । एवमपि तद्गमनवभरणेषु पृथक्षड्न्यासनिर्देशो वृथा स्यात् । अन्यत्रापि दशमाङ्गुलौ मुखांसहृदयेषु ओम्(?) पादोरुकुक्षिषु इति । अनेन विरोधापरिहृतम् । कश्चित्तु दोः सन्धिरूपं तृतीयमधमेव दोर्द्वन्द्व एका पड्क्तिरुक्ता इत्यतो न्यासानेकाद । तमाम्न एव । यतः सर्वत्र गोलकन्यासे मन्त्रान्तरे च दशाङ्गुलांमात्रेवोक्तत्वात् । सन्धिशब्दार्थस्य सङ्कोचकारणाभावाच्च । ततोऽष्टमाष्टमी । पुनरष्टेन नवमी । तत्र हृदादिषु तत्तन्मुद्रया न्यासोऽत्रैव इति साम्प्रदायिकाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

•टङ्क•—परशुः । •मुद्राकलानि तु•—"करे करे तु करयोस्तिर्यक् संयोज्य चाङ्गुली । हंसताः प्रसृतः कुर्यान्मुद्रेयं परशोर्मता ॥ मिलित्वानामिकाङ्गुष्ठमध्यमाग्राणि योजयेत् । शिरा- [illegible] रुक्ता । अभीमु- [illegible] नमः तत मूर्ध्नि [illegible] देशिकोत्तम [illegible]स्यनेन तथाङ्गुष्ठपांशनयम् । इदं पूर्वन्यासपरात्पूर्वम् ॥ ९ ॥

•अंसेति• । अंसद्वयम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

•ध्यायेदिति• । पद्मासीनमिति—स्वेतरथं चिन्तनीयम् । आयुधध्यानं दक्षाद्यूर्ध्वोराधे परस्परयोरन्ये । अनेनैव क्रमेण स्वशरीरे पूर्वोक्तोन्यासः । अत्र ध्यानानन्तरं पद्मलिङ्गमुद्रे दर्शनीये । आयुधमुद्राश्च । तदुक्तं •प्रयोगसारे•—"दर्शयित्वा ततः पद्मलिङ्गमुद्रे तरध्यन्" इति । तत्र पद्ममुद्रालक्षणमुक्तं प्राक् । लिङ्गमुद्रालक्षणं तु—"दक्षिणं दक्षिणाङ्गुष्ठं वामाङ्गु- [illegible] बन्धयेत् । वामाङ्गुष्ठीं दक्षिणाभिरङ्गुलीभिर्वेष्टयेत् । लिङ्गमुद्रेयमाख्याता शिवसान्निध्य कारिणी"ति । इत्थं सर्वत्रैवमन्त्रमायामांशि ज्ञेयम् ॥ [illegible] ॥

•शैवधर्मगः दीक्षितः• इत्यादिकः । सा च दीक्षान्तःस्थाधिकारिणो ज्ञेया । •तत्त्वलक्षं• चतुर्विंशतिलक्षं मन्त्रं जपेदित्यन्वयः । उक्तं च—"अष्टवक्षवक्तुमुच्यते"ति ॥ •तावत्- सङ्ख्यासहस्राणि•—चतुर्विंशतिसहस्राणि । अत्र पुरश्चरणाङ्गे मूलमन्त्रो हुं फडन्तो ज्ञेयः ।

पञ्चहस्ताङ्गुलेषु निजमूर्द्धनि ताः पुनः ॥ ५ ॥
प्राग्याम्यपश्चिमोदीच्यमध्यवक्त्रेषु पञ्चसु ।
मन्त्राङ्गानि न्यसेत्पश्चाज्जातियुक्तानि षट्क्रमात् ॥ ६ ॥
कुर्वीत गोलकन्यासं रक्षार्थं तदनन्तरम् ।
हृदि पक्षांसयोरूर्वोः कण्ठे नाभौ त्रिपार्श्वके ॥ ७ ॥
पृष्ठे हृदि ततो मूर्द्धिन वक्त्रे नेत्रयोर्नसोः ।
दोः पत्सन्धिषु साग्रेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥ ८ ॥

[illegible] न्यसेदिति पञ्चानेन सम्बन्धः । [illegible] मूर्द्धनि [illegible] । [illegible] । तदुक्तमाचार्यैः—"[illegible]" [illegible] मूर्द्धन्यपि ॥ ५ ॥

[illegible] । तत्र प्रयोगः । ॐ [illegible] शिरः [illegible] । [illegible] ॐ [illegible] शिखा । ॐ [illegible] । [illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

(१) [illegible]

(२) [illegible]

शिरोवदनहृत्कुक्षि सोरुपादद्वये पुनः ।
हृदि चक्रास्त्रभुजे टङ्कमृगाभयवरेष्वथ ॥ ९ ॥
पक्षांसहृत्सु पादोरुजठरेषु क्रमान्न्यसेत् ।
मूलमन्त्रस्य षड्वर्णान्यथावद्देशिकोत्तमः ॥ १० ॥
मूर्ध्नि भालोदरांसेषु हृदये ताः पुनर्न्यसेत् ।
पश्चादनेन मन्त्रेण कुर्वीत व्यापकं सुधीः ॥ ११ ॥
नमोऽस्तु स्थाणुरूपा(भूता)य ज्योतिर्लिङ्गामृतात्मने ।
चतुर्मूर्तिवपुश्छायाभासिताङ्गाय शम्भवे ॥ १२ ॥
एवं न्यस्तशरीरोऽसौ चिन्तयेत्पार्वतीपतिम् ॥ १३ ॥
ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसम्
रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ।
पद्मासीनं समन्तात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानम्
विश्वाद्यं विश्वरूपं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ १४ ॥
लक्षयुक्तं जपेन्मन्त्रं दीक्षितः शैववर्त्मना ।
तावत्संख्यासहस्राणि जुहुयात्पायसैः शुभैः ॥ १५ ॥

मन्त्रस्य षड्वर्णानित्यनेन, अन्यत्रापि—"हृन्मुखांसोरुयुग्मेषु षड्वर्णान् क्रमशोऽन्यसे"दित्यनेन च, विरोधः स्यात् । तत्परिहाराय प्रस्थानभेदो भवत्वमाहुः । एवमपि महममन्त्रमरणमेषु पृथक्पृथग्ध्यानमिदंतो वृथा स्यात् । अन्यत्रापि दक्षमाङ्गो मुखांसहृदयेषु त्रीन्(?) पादोरुकुक्षिषु इति । अनेन विरोधाभावमन्तव्यम् । हृदिषु दोः सन्धिपूर्वं तृतीयमपमेव दोर्द्वन्द्व एका पादद्वन्द्व एका इत्यष्टौ न्यासानेवाह । समान एव । यतः सर्वत्र शोककन्यासे मन्त्रान्तरे च दशाङ्गुलीनामेवोक्तत्वात् । सन्धिशब्दार्थेन सङ्कोचेऽकारणाभावात् । ततोऽष्टैनाष्टमी । पुनाष्टैन नवमी । तत्र टङ्कादिषु तत्तन्मुद्रया न्यासो विधेय इति साम्प्रदायिकाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

०टङ्क०–परशुः । ०मुद्राकरणानि तु०—"करे करे तु काष्ठोच्छ्रितपङ्क्तं संयोज्य चाङ्गुलीः । हस्ततः प्रयतः कुर्यान्मुद्रेयं परशोर्मता ॥ मिलितामानिकाङ्गुष्ठमध्यमायामि योजयेत् । शिराङ्गुष्ठे कुर्यान्मुद्रां मृगशीर्षनी"ति । "उच्चौ हस्तो वामदक्षे प्रसृतोऽभयमुद्रिका । अधोमुखोऽस्तहस्तः प्रसृतावरमुद्रिके"ति । अर्धेन दशमी । ०व्यापकादिति० । देशिकोत्तम ता मूर्ध्नि यावत्पुनः न्यसेदिति सम्बन्धः । व्यापकमित्यनेन प्रयतादिमन्त्रवर्णा इत्युक्तम् । देशिकोत्तम इत्यनेन तदाङ्गुल्येतिज्ञेयम् । इदं पूर्वन्यासयोरप्युक्तम् ॥ ९ ॥

०अंसेति० । अंसद्वयम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

०ध्यायेदिति० । पद्मासीनमिति—पद्मे तत्र चिन्तनीयम् । आसुरत्वार्थं दक्षाङ्गुष्ठं वा तर्पयस्तत्रयोगस्ये । अनेनैव क्रमेण स्वशरीरे पूर्वोक्तोऽभ्यासः । अत्र ध्यानानन्तरं पञ्चलिङ्गमुद्रे दर्शयेत् । आसुरमुद्राश । तदुक्तं ०प्रयोगसारे०—"दर्शयित्वा ततः पञ्चलिङ्गमुद्रे तदाणु" इति । तत्र पद्ममुद्रालक्षणमुक्तं प्राक् । लिङ्गमुद्रालक्षणं तु—"दक्षिणं एकिकाङ्गुष्ठं वामाङ्गु[illegible] बन्धयेत् । वामाङ्गुलीभिर्गाभिराङ्गुष्ठमिव्यवेष्टयेत् । लिङ्गमुद्रेयमाख्याता शिवसान्निध्यकारिणी"ति । इदं सर्वशैवमन्त्रसाधारण्याति ज्ञेयम् ॥ १४ ॥

०शैववर्त्मना दीक्षितः० इत्यर्थः । सा च शैवमन्त्रात्मकाभिषेकादिनो ज्ञेया । ०लक्षयुक्तं० चतुर्विंशतिलक्षं मन्त्रजपेदित्यन्वयः । उक्तं च—"अक्षराणां चतुर्लक्षं जप"इति ॥ ०तावत्संख्यासहस्राणि०–चतुर्विंशतिसहस्राणि । अत्र पुरश्चरणे मूलमन्त्रो हि करणो ज्ञेयः ।

[illegible]ह्लादयन्तेषु निजपुष्टानि तत्र पुनः ॥ ५ ॥
[illegible]ष्वपि वसत् ।
[illegible]विपुलानि बहुक्रमात् ॥ ६ ॥
[illegible] तद्वत्सनातम् ।
इति [illegible] त्रिपादांशे ॥ ७ ॥
पुरे [illegible] नेत्रयोर्नितः ।
[illegible] ॥ ८ ॥

शिरोवदनहृत्कुक्षि सोरुपादद्वये पुनः ।
हृदि पङ्काम्बुजे टङ्कमृगाभयवरेष्वथ ॥ ९ ॥
पक्षासहृत्सु पार्श्वोरुजठरेषु क्रमान्न्यसेत् ।
मूलमन्त्रस्य षड्वर्णान्यथावद्देशिकोत्तमः ॥ १० ॥
मूर्ध्नि भालोदरांसेषु हृदये तान् पुनर्न्यसेत् ।
पश्चादनेन मन्त्रेण कुर्वीत व्यापकं सुधीः ॥ ११ ॥
नमोऽस्तु स्थाणुरूपा(भूता)य ज्योतिर्लिङ्गामृतात्मने ।
चतुर्मूर्तिवपुश्छायाभासिताङ्गाय शम्भवे ॥ १२ ॥
एवं न्यस्तशरीरोऽसौ चिन्तयेत्पार्वतीपतिम् ॥ १३ ॥
ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं
रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ।
पद्मासीनं समन्तात् स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं
विश्वाद्यं विश्वरूपं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ १४ ॥
लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं दीक्षितः शैववर्त्मना ।
तावत्संख्यासहस्राणि जुहुयात्पायसैः शुभैः ॥ १५ ॥

मन्त्रस्य षड्वर्णानित्यनेन, अन्यत्रापि—"हृद्गुह्यांसोरुयुग्मेषु षड्वर्णान् क्रमशो न्यसेत्" इत्यनेन च, विरोधः स्यात् । तत्परिहाराय मन्त्रवर्णमात्रो प्रसङ्गमाहुः । एवमपि अष्टमन्त्रमन्त्रमेषु पूर्व-षड्न्यासनिर्देशो वृथा स्यात् । अन्यत्रापि दशमावृत्तौ मूर्धांसहृदयेषु षोढ(?) पादोरुकुक्षिषु इति । अनेन विरोधापत्तिरुक्ता । कश्चित्तु दोः सन्धिपूर्वं पृष्ठोदरमध्ये दोर्द्वन्द्व एवं षड्वर्ण एवं हस्तयोः न्यासानेवाह । तदप्यन्य एव । यतः सर्वत्र लोकहस्ताने न्यासान्तरे च दशा-पूर्वामावेवोक्तत्वात् । सन्धिशब्दाद्देव तद्वेदेनाभावाच्च । ततोऽष्टैनाष्टमी । पुनरष्टैन नवमी । अत्र दृढादिषु षष्ठ्युक्त्या न्यासोऽपि चैव इति साम्प्रदायिकाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

टङ्कम—परशु. । गुह्यादस्यादि द्व०—"करे करे तु कायोर्ध्वयैक् संयोज्य बाहुको. । दंष्ट्रतः प्रसृताः कुर्यान्मुद्रेयं परमात्मना ॥ निखिलाभिमताहूलमन्त्रमायाभि योजयेत् । शिर-द्वयुसिद्धये कुर्यान्मुग्ममुद्रांवमीतिरेष्विति । "कर्णौ हृनो चामहस्त. प्रसृतोऽभयमुद्रिका । अधोमु-खोऽग्रहस्तः प्रसारितमुद्रिके"ति । अर्धेन दशमी । व्यापकदिति० । देशिकोत्तम ता मूर्ध्नि यथावत्पुनर्न्यसेदिति सम्बन्धः । पश्चादित्यनेन प्रागादिन्यासस्य कृत्स्नम् । देशिकोत्तम इत्यनेन तत्पूर्वोदितमेव । इदं पूर्वन्यासयोरन्यूनम् ॥ १ ॥

नमोऽस्त्विति० । अस्तूयम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

ध्यायेदिति० । पद्मासीनमिति—शरीरार्धे चिन्तयेत्तम् । जानुकरयोः दक्षपूर्वकोऽरादे मृदुपुष्करकोणस्ये । अनेनैव क्रमेण व्यापारे पूर्वोक्तोऽभ्यास. । अत्र करनानन्तरं षट्लिङ्ग-मुद्रे दर्शयेत् । जानुयुगुणाम । तदुक्तं प्रयोगसारे—"हस्तेविना ततः षट्लिङ्गमुद्रे तदनन्तर-इति । तत्र पद्ममुद्राकक्षणमुक्तं प्राक् । लिङ्गमुद्रालक्षणं तु—"दक्षिणुलं दक्षिणपूर्वं वामाङ्गु-ष्ठेन बन्धयेत् । वामाङ्गुलीर्लिङ्गाभिमाङ्गुलीर्निबन्धयेत् । लिङ्गमुद्रेयमाख्याता शिवसान्निध्य-कारिणी"ति । इदं सर्वसमन्त्रमायाभ्यासि ज्ञेयम् ॥ १४ ॥

शैववर्त्मना दीक्षित० इत्यर्थः । सा च शैवागमादावभिनवादिष्टेन ज्ञेया । पुराणरुद्र-चतुर्विंशतिकलः मन्त्रसंहितेत्यर्थः । उक्तं च—"अथवात्मसमुद्रकाम"त्यादिति ॥ तावत्-संख्यासहस्राणि—चतुर्विंशतिसहस्राणि । अत्र हवनोक्ते मूलमन्त्रो ह्येकदशको ज्ञेय ।

वामोद्यत्सरसगायाः करतलविलसच्चारुकोदण्डकायाः ।
हस्तेनारिन्दवरेद्धं मणिमयविलसद्भूषणायाः प्रियायाः ॥ ३६ ॥
मनुलक्षं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं यथाविधि ।
जुहुयान्मधुराक्तैस्तारतम्यसमिद्वरैः ॥ ३७ ॥
प्राक् प्रोक्ते पूजयेत्पीठे गन्धपुष्पैरमापतिम् ।
अङ्गावृतेरनन्तरं पूज्या हृल्लेखाद्या यथापुरा ॥
अथपत्राग्रदेशेषु [illegible] दिशासु [illegible] ।
[illegible] ललना [illegible] चतुर्थी तु कपालिका ॥ ३८ ॥
[illegible] कमारेन्द्राः पद्मभूषणसम्पदः ।
[illegible] ॥ ३९ ॥
[illegible] पूजयेत्तु [illegible] ।
[illegible] ॥ ४० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४३ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४६ ॥
[illegible] ।

[illegible]

ईशानाद्याः स्मृताः सम्यगङ्गुलीषु यथाक्रमम् ।
अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यसेद्देशिकसत्तमः ॥ ५८ ॥
मूर्धास्यहृदयाम्भोजगुह्यपादेषु ताः पुनः ।
वक्त्रेषूर्ध्वादिषु न्यस्येद्भूयोऽङ्गानि प्रकल्पयेत् ।
तारपञ्चकमुच्चार्य सर्वज्ञाय हृदीरितम् ।
अमृते तेजोमालिनि तृप्तायेति पदं पुनः ॥ ६० ॥
तदन्ते ब्रह्मशिरसे शिरोऽङ्गं ज्वलितं ततः ।
शिखि शिखाय परतोऽनादिबोधाय तच्छिखा ॥ ६१ ॥
वज्रिणे वज्रहस्ताय स्वतन्त्राय तनुच्छदम् ।
सौं औं हौमिति संभाष्य पुरतोऽलुप्तशक्तये ॥ ६२ ॥
नेत्रमुक्तं श्लीपशुहुं फडन्तेऽनन्तशक्तये ।
अस्त्रमुक्तं षडङ्गानि कुर्याद्देशिकसत्तमः ॥ ६३ ॥
पूर्वदक्षिणपाश्चात्यसोममध्येषु पञ्चसु ।
वक्त्रेषु पञ्च विन्यस्येदीशानस्य कलाः क्रमात् ॥ ६४ ॥

न्यासं वक्तुमारभते—अतः इति० । अथ न्यासो वक्ष्यते यथा प्रासादमन्त्राहुत्येनोक्त न्यासादीदं पञ्चवक्त्रविधानं न्यासात्र संक्षेपमध्यमाधारायेति ज्ञेयम् । आचार्यैः स्वतन्त्र मर्येवोक्तम् । अङ्गानि प्रकल्पयेदिति वदता तेनापि सूचितमेव स्वातन्त्र्यम् । तानि षडङ्गानि पञ्चवक्त्रामेव मनुग्रामादमन्त्र । तदुक्तं—"ब्रह्मणि ईशानमनोरस्य त्रिशत्कलान्यास विधि यथावत् । न एतन्नियमकल्पितं ... नाङ्गविशेषैरपि । अतस्तन्त्रागत शास्त्रमृत्युन्नादि क्रियते—"ईशानतत्पुरुषाघोरवामसद्योजाता नापरदेवाः पुनरनुपूर्वाणो नामप्रतिमागादरहस्यनुष्टुप् मन्त्रांगानीति ॥ ५७ ॥

न्यासमन्त्रमेवाह—ईशानाद्या इति० । ता ऋचो यथा । ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम् ॥ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः । सर्वतः सर्व सर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः ॥ वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः ॥ सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः । भवे भवेनातिभवे भजस्व मां भवोद्भवाय नमः । इत्यृचामिति० । अनेनैतदुक्तं भवति । एतास्वीशानाद्या सारत्वमीशानादि ब्रह्मविद्यासु अनुपातरज्ञेया । ... पञ्चानि तत्त्वोपाधि मित्येव इति । ईति ध्यानं हृत्येनेव अङ्गुष्ठ कनी यत्र इत्यादि बोध्य ॥ ५९ ॥

अङ्गानि प्रकल्पयेदित्युक्तं तान्येवाह तारेति० । तारपञ्चकमिति हारतारमुक्तिमनताः तत्पुरुषम् ॥ ६० ॥

शिरोऽङ्ग० मिति इत्यर्थः । ज्वलितमित्यधिकेन तदन्ते ॥ ६१ ॥

तनुच्छदम्—कवचम् । वज्रिणे इति षडङ्गानि इतिप्रमाणैः कुर्यादिति सम्बन्धः । अत्र ईशानमन्त्रप्रत्यङ्गैरनुष्ठं भवति । शिवे अभारम्भ एवे विश्वरूपरेत । अतो शांतिस्वस्वात्मत्वं सर्वत्र समवाय इति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

ईशानकलान्यासमाह—पूर्वेति० । इत्यादि कलानाम् । तत्रादिरादिविशेषेण

ईशानः सर्वविद्यानां शशिनी प्रथमा कला ।
ईश्वरः सर्वभूतानामङ्गदा तदनन्तरम् ॥ ६५ ॥
ब्रह्माधिपतिरित्यन्ते ब्रह्मणोऽधिपतिः पुनः ।
ब्रह्मेष्टा तृतीया स्याच्छिवो मे अस्तु तत्परः ॥ ६६ ॥
मरीचिः कथितस्तन्त्रे चतुर्थी च सदाशिवोम् ।
अंशुमालिन्यथपरा प्रणवाद्या नमोऽन्विताः ॥ [illegible] ॥
पूर्वपश्चिमयाम्योदग्वक्त्रेषु तदनन्तरम् ।
चतस्रो विन्यसेन्मन्त्री पुरुषस्य कलाः क्रमात् ॥ ६८ ॥
आद्या तत्पुरुषायेति विद्महे शान्तिरीरिता ।
महादेवाय शब्दान्ते धीमहि स्यात्ततःपरम् ॥ ६९ ॥
विद्या द्वितीया कथिता तन्नो रुद्रः पदं ततः ।
प्रतिष्ठा कथिता पश्चात्तृतीया स्यात्प्रचोदयात् ॥ ७० ॥
निवृत्तिस्तत्परा सर्वाः प्रणवाद्या नमोऽन्विताः ।
हृद्ग्रीवांसद्वये नाभौ कुक्षौ पृष्ठेऽथ वक्षसि ॥ ७१ ॥
अघोरस्य कला न्यस्येदष्टौ मन्त्री यथाविधि ।
अघोरेभ्यस्तथा पूर्वमीरिता प्रथमा कला ॥ ७२ ॥
अथघोरेभ्य इत्यन्ते मोहा स्यात्तदनन्तरम् ।
घोरान्ते स्यात्क्षमा पश्चात्तृतीया परिकीर्तिता ॥ ७३ ॥
घोरतरेभ्यो निद्रा स्यात्सर्वतः सर्वतत्परा ।
व्याधिस्तु पञ्चमी प्रोक्ता सर्वेभ्यस्तदनन्तरम् ॥ ७४ ॥
मृत्युर्निगदिता षष्ठी नमस्ते अस्तु तत्परम् ।
क्षुधा स्यात्सप्तमी रुद्ररूपेभ्यः कथिता तृषा ॥ ७५ ॥
अष्टमी कथिता एतद्ध्रुवाद्या नमसाऽन्विताः ।
गुह्यमुष्कोरुयुग्मेषु जानुजङ्घायुगे स्फिचोः ॥ ७६ ॥
कट्यां पार्श्वद्वये वामकला न्यस्येत्त्रयोदश ।
स्याज्ज्येष्ठाय नमो रक्षा द्वितीया परिकीर्तिता ।

सम्भवने । परा—पञ्चमी ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

प्रणवाद्या इति प्रणवादिप्रासादाद्या इत्यर्थः । पञ्चाशद्वर्णादौ पञ्चाक्षरीयोगमप्या- हुः । *नमोऽन्विता इति* । पञ्चापि चतुर्थ्यन्ता इत्यपि । "चतुर्थ्यन्ताः कलाः सर्वा" इति वक्ष्यमाणत्वात् । तेन ॐ [illegible] [illegible] नमः शिवाय । ईशानः सर्वविद्यानां शशिन्यै नम इत्यादि प्रयोगः ॥ ६७ ॥

पुरुषस्य । तत्पुरुषस्य ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

प्रचोदयादि इत्यपि सम्भवने । *तत्परा—* चतुर्थी । सर्वा इति चतुर्थ्यन्ता इत्यपि ॥

यथाविधीति— वक्ष्यमाणेऽङ्गुलीविन्यासेन सूचितः । *अथघोरेभ्य* पुनरघोरेभ्यः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥

एता इति । चतुर्थ्यन्ता इत्यपि । मुष्कोऽण्डकोशः ॥ ७६ ॥

ईशानाद्या [illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] पदं पुनः ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६४ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ततः समाहितो भूत्वा ध्यायेद्देवं सदाशिवम् ॥ ९० ॥
मुक्तापीतपयोदमौक्तिकजवावर्णैर्मुखैः पञ्चभिः ।
त्र्यक्षैरञ्चितमीशमिन्दुमुकुटं पूर्णेन्दुकोटिप्रभम् ।
शूलं टङ्ककृपाणवज्रदहनान्नागेन्द्रघण्टाङ्कुशान् ।
पाशं भीतिहरं दधानममिताकल्पोज्ज्वलं चिन्तयेत् ॥ ९१ ॥
एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं पञ्चलक्षं मधुप्लुतैः ।
प्रसूनैः करवीरोत्थैर्जुहुयात्तद्दशांशकम् ॥ ९२ ॥
पूर्वोदिते यजेत् पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
आवाह्य पूजयेत्तस्यां मूर्त्यावरणैः सह ॥ ९३ ॥
शान्तिं [illegible] करे ।
ईशानं मौलिजं [illegible] दिशि पूजयेत् ॥ ९४ ॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ ९० ॥

मुक्तेति ॥ [illegible] । पूर्वेन्दु पीतवर्णं, (पयोदवर्णं) नीलवर्णं दक्षिणमु[illegible] ([illegible]) [illegible] । [illegible] [illegible] एव [illegible] । [illegible] — "[illegible] पूर्वमुखं [illegible] प्रभम् । [illegible] ॥ दक्षिणे [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] "[illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । "[illegible] [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] — "[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]" [illegible] ॥ [illegible] । "[illegible] — [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] — "[illegible] नमामि [illegible] (१) [illegible] ॥ ९१ ॥

[illegible] ॥ [illegible] । [illegible] — [illegible] (१) [illegible] । तेन [illegible] [illegible] । [illegible] "[illegible]" । [illegible] — "[illegible] [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] "[illegible] ।

(१) [illegible] ।

स्याद्रुद्राय नमः पश्चात्तृतीया रतिरीरिता ॥ ७८ ॥
बालाय नमइत्यन्ते पालिनी परिकीर्तिता ।
कला कामा पञ्चमी स्यात्ततो विकरणाय च ॥ ७९ ॥
मनः संयमनी षष्ठी कथिता तदनन्तरम् ।
बलक्रिया समादिष्टा कला विकरणाय च ॥ ८० ॥
नमोबुद्धिरष्टमी स्याद्बलान्ते च स्थिरा कला ।
पश्चात्प्रमथनायान्ते नमोरात्रिरुदीरिता ॥ ८१ ॥
सर्वभूतदमनाय नमोऽन्तेभ्रामणी कला ।
नमोऽन्ते मोहिनी प्रोक्ता मन्त्रवेद्यैर्दशी कला ॥ ८२ ॥
उन्मनाय नमः पश्चाज्जरा प्रोक्ता त्रयोदशी ।
प्रणवाद्याश्चतुर्थ्यन्ता नमोऽन्तास्ताः प्रकीर्तिताः ॥ ८३ ॥
पाददोस्तनमासास्तु मूर्ध्नि बाहुयुगे न्यसेत् ।
सद्योजातोद्भवाः सम्यगष्टौ मन्त्री कलाः क्रमात् ॥ ८४ ॥
सद्योजातं प्रपद्यामि सिद्धिः स्यात्प्रथमा कला ।
सद्योजाताय वै भूयो नमः स्याद्वृद्धिरीरिता ॥ ८५ ॥
भवेद्द्युतिस्तृतीया स्याद्भवे तदनन्तरम् ।
लक्ष्मीश्चतुर्थी कथिता ततो नातिभवे पदम् ॥ ८६ ॥
मेधा स्यात्पञ्चमी प्रोक्ता कला भूयो भवस्व माम् ।
प्रज्ञा समीरिता षष्ठी भवान्ते स्यात्प्रभा कला ॥ ८७ ॥
उद्भवाय नमः पश्चात्सुधा स्यादष्टमी कला ।
प्रणवाद्याश्चतुर्थ्यन्ताः कलाः सर्वा नमोन्विताः ॥ ८८ ॥
[illegible]कलाः प्रोक्ताः पञ्चमन्त्रपराश्रिताः ।
इति विन्यस्तदेहोऽसौ भवेद्ब्रह्माधारः स्वयम् ॥ ८९ ॥

[illegible]—[illegible] ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ [illegible] ॥
[illegible] कामेति [illegible] । [illegible] इति [illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible] इति [illegible]
[illegible] इति० ॥ पादद्वये ॥ ८९ ॥
[illegible] इति । [illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible]

इति संपूज्य देवेशं भक्त्या परमया युतः ।
प्रीणयेन्नृत्यगीताद्यैस्तोत्रैर्मन्त्रैर्मनोहरैः ॥ १०३ ॥
तारो माया वियद् बिन्दुमनुस्वरसमन्वितम् ।
पञ्चाक्षरसमायुक्तो वसुवर्णो मनुर्मतः ॥ १०४ ॥
पञ्चाक्षरोक्तवत्कुर्यादङ्गन्यासादिकं बुधः ॥ १०५ ॥
वन्दे सिन्दूरवर्णं मणिमुकुटलसच्चारुचन्द्रावतंसम् ।
भालोद्यन्नेत्रमीशं स्मितमुखकमलं दिव्यभूषाङ्गरागम् ॥
वामोरुन्यस्तपाणेररुणकुवलयं संदधत्याः प्रियायाः ।
वृत्तोत्तुङ्गस्तनाग्रे निहितकरतलं वेदटङ्केष्टहस्तम् ॥ १०६ ॥
अष्टलक्षं जपेदेनं मनुं मनुविदाग्रणीः ।
तत्सहस्रं प्रजुहुयात्पायसाज्यैर्घृतप्लुतैः ॥ १०७ ॥
प्राक् पीठे मूलमन्त्रेण मूर्तिं संकल्प्य पूजयेत् ।
अङ्गैरावरणं पूर्वमष्टाभिरनन्तरम् ॥ १०८ ॥
उमादिभिः समुद्दिष्टं तृतीयं लोकनायकैः ।
चतुर्थं पञ्चमं तेषामायुधैः परिकीर्तितम् ॥ १०९ ॥
एवं प्रतिदिनं देवं पूजयेत्साधकोत्तमः ।
पुत्रमित्रादिसहितो चिरं प्राप्य प्रमोदते ॥ ११० ॥
तारः स्थिरा सकलेन्दुर्भृगुः सर्गविभूषितः ।

तत्पुरुषं तु ससम(क)म् । अघोरं वर्णवद्धं च वामदेवस्य सप्तम(क)म् ॥ सद्यो जातं तथा सद्य नमोऽन्तं वर्णमालिनम् । मृत्युञ्जयेन संदेह धारयेत्सन्मुखमिति । "षट्कोणान्तः साक्ष पुष्कं प्रासादं मूलमालिनम् । नमित्यङ्गानि तद्बाह्ये वृत्तं पञ्चदलमिवत ॥ ईशानाद्याः पञ्चमूर्ती- र्बहिरन्ता लिखेत्ततः । अष्टमन्त्रं मातृकावर्णपूर्णं लिखेद्बहिः ॥ संदेहतनुधृक् यन्त्रं जपहो- मादिसाधितम् । आरोग्यायुः सुखैश्वर्यं जयकृत्तत्प्रदमिति ॥ १०३ ॥ १११ ॥

अष्टार्णं प्रासादमन्त्रमाह—तार इति । तारः प्रणवः । माया शक्तिबीजं, वियद् हः । बिन्दुमनुस्वरौ औं तद्युक् तेन हौं । पञ्चाक्षर० इति । शिवपञ्चाक्षरः । वसुवर्णोऽष्टाक्षरः । पूर्वो- क्ते षड्विधछन्दसी । उमापतिर्देवता ॥ १०४ ॥

पञ्चाक्षरोक्तवदिति० । मायाषड्दीर्घयोगसंयुक्तैः षडङ्गमिति सम्प्रदायविदः । अष्ट- त्रिंशत्कलान्यासः मूर्तिपञ्जरन्यासः ॥ १०५ ॥

वन्दे इति० । वेद पुस्तकं, टङ्कः परशुः ॥ वामोरुन्यस्तपाणेरिति० दक्षिणपाणेः । अरुण- कुवलयमिति० । वामपाणौ । निहितकरतलमिति० । वामाधस्तनम् । तदुक्तं—"वामाङ्गे- न्यस्तवामेतरकरकमलायास्तथा वामबाहुन्यस्तारक्तोत्पलायाः स्तनविधृतविलसद्वामबाहोः प्रिया- याः" इति । ऊर्ध्ववामे इष्टं वरमित्यर्थः । वेदटङ्कं—दक्षस्ये ॥ १०६ ॥ १०७ । १०८ ॥

उमादिभिरित्युक्तत्वेन ॥ १०९ ॥ ११० ॥

एवं पञ्चवक्त्रशिवस्य मन्त्रानभिधाय ऊर्ध्ववक्त्रप्रधानं मृत्युञ्जयमन्त्रमाह—तार इ- ति० । तारः प्रणवः । स्थिरा जः । सकलेन्दुः उ । अत्र वा कलाशब्देन षट्सङ्ख्या तेन ऊ । इन्दुर्बिन्दुस्तेन जूम् । भृगुः सकारः । सर्गो विसर्गस्तद्युक्तः । "इन्दुश्चैवाक्षरशते पूर्वस्यादौ परिग्रहः" इति यद्यपि सामान्यपरिभाषा तथाप्यत्र विशेषवचनाभावात् पूर्वस्यादाने । तदु-

अक्षस्रजं मृगपाशौ सृणिं डमरुकं ततः ।
खट्वाङ्गं निशितं शूलं कपालं बिभ्रतं करैः ॥ ९५ ॥
परश्वेणवराभीतीर्दधानं विद्युदुज्ज्वलम् ।
चतुर्मुखं तत्पुरुषं त्रिनेत्रं पूर्वतोऽर्चयेत् ॥ ९६ ॥
अञ्जनाभं चतुर्वक्त्रं भीमदंष्ट्रं भयावहम् ।
अघोरं भीषणं याम्ये पूजयेन्मन्त्रवित्तमः ॥ ९७ ॥
कुङ्कुमाभं चतुर्वक्त्रं वामदेवं त्रिलोचनम् ।
वराभयाक्षवलयकुठारं दधतं करैः ॥ ९८ ॥
विलासिनं स्मेरवक्त्रं सौम्ये सम्यक्समर्चयेत् ।
कर्पूरेन्दुनिभं सौम्यं सद्योजातं त्रिलोचनम् ॥ ९९ ॥
हरिणाक्षगुणाभीतिवरहस्तं चतुर्मुखम् ।
बालेन्दुशेखरोल्लासिमुकुटं पश्चिमे यजेत् ॥ १०० ॥
निवृत्याद्यास्ततः कोणे तेजोरूपाः कलाः क्रमात् ।
केसरेषु षडङ्गानि पूर्ववत्पूजयेत्सुधीः ॥ १०१ ॥
विद्येश्वराननन्ताद्यान्पत्रेषु परितो यजेत् ।
उमादिकास्तमोघाद्ये शक्राद्यानायुधैः सह ॥ १०२ ॥

मालसित्र पङ्क्तौ—इति । *पद्मगाद्यावर्यैरिति*—मूर्त्यावरणाद्बहिरङ्गावरणं मुख्यमित्युक्तम् । तेन यदेकेन मूर्त्यावरणात्पूर्वम् अङ्गावरणं वदन्ति तदयुक्तम् । *वारायणीरेऽरि*—"मूर्त्याङ्गानि यजेत्सम्यगिति" ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥

पूर्वत इत्यादि ॥ दिग्यहणं मध्यगता प्रसिद्धदिशामेव कृतमिति दैवम् ॥ ९६ ॥

मन्त्रवित्तमः सम्यक्समर्चयेदित्यनेनाचारार्णां ध्यानोक्तदोषादिन्येन पूजयेदित्युक्तं भवति ॥ ९७ ॥ १०० ॥

तेजोरूपा इति । एषां शरीराकारामावे कारणमुक्तमाचार्यैः—"भूतानां शक्तिरङ्गप्राग्भूताव्ययानि च निवृत्त्याद्याः तेजोरूपाः करस्वर्ग विहीना मनीषिभिः प्रोक्ता." इति । *तन्त्रान्तरे* "आकारास्युक्तः—"वज्राक्षमालामभयाम्बुजं विभ्रती करैः । हेमाभा चाथ सर्वाङ्गा निवृत्तिः सितभूषणा ॥ श्वेताक्षस्रगक्षमालाब्जवरामयकराऽसिता । सर्वाभरणदीप्ता प्रतिष्ठाख्या मनोहरा ॥ शक्तिशूलमालाक्षासभीतिहस्ता शुभाम्भोजस्वणा । कुन्देन्दुविमुक्ता ध्येया विद्या कलाविग्रहम् ॥ चतुर्भुजा कृष्णा नीलप्रभा कर्पूरिणी । अक्षरसमालाक्षाभीतिहस्ता शान्तिस्तथा स्थिरा ॥ स्फटिकाभा पञ्चवक्त्रा वेदाश्रुता चाभयम् । दधानी सर्वदुःखहन्त्री शान्त्यतीताख्यमूर्तयः" इति । कला इत्यनेन प्रयसदनोकारदीपिताभूतचीप्ता इत्युक्तम् । क्रमादित्यनेन तदुक्तम्—आग्नेयादिषु निवृत्त्यादिचतुष्टयं मध्ये च तन्मध्ये शान्त्यतीतां पूजयेदिति । अन्ये तु ईशानाग्नेयनैर्ऋतवायव्यकोणेषु पूजयेदित्याहुः । मध्ये चोक्तम् । पूर्वमूर्ध्वपदादिमुखस्था यथा "पूर्वाधिदिक्षु मूर्तीरित्युक्तेः । [illegible] पूजामाहुः ॥ १०१ ॥

उमादिका इति । पूर्वविद्वयादि यजेत् ॥ अस्य तन्त्रान्तरे धारणमुच्यते—"पद्मासनस्थं वामे तामगत्वा चन्द्रवाससा । पूर्वया निविशेत् मध्या प्रगादं वाम संयुतम् ॥ बहिः पद्मे च कोणेषु प्रत्यक्षम् पञ्चरम् । ब्रह्मविष्णुरुद्रेशसदाशिवान् यजेत् ॥ [illegible]

अथाद्गृहान्[illegible]दोलसमन्वितः ॥ १२१ ॥
[illegible] त्रिःसार्धं [illegible]पुरस्सरम् ।
[illegible]गुरुं दत्त्वा [illegible]देहोपसमताम् ॥ १२२ ॥
[illegible] पदवियोः ।
गुरुं [illegible]देवं[illegible] ॥ १२३ ॥
[illegible] विधिना [illegible] ।
[illegible] ॥ १२४ ॥
[illegible] ।
[illegible] महापदे महाभवे ॥ १२५ ॥
होमोऽप्[illegible] सर्वं[illegible] ।
[illegible] ॥ १२६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२९ ॥
[illegible] महा[illegible] ।
[illegible] ॥ १३० ॥
[illegible] ।
[illegible] सर्व[illegible] १३१
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३३ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ १२० ॥ १२१ ॥
[illegible] । [illegible] ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ २ ॥
[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥
[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ १३१ ॥
[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]

अष्टाक्षरो निगदितो मनुर्मृत्युञ्जयात्मकः ॥ १११ ॥
ऋषिः कहोलो देव्यादिर्गायत्रीच्छन्द ईरितम् ।
मृत्युञ्जयो महादेवो देवतास्य समीरितः ॥ ११२ ॥
भृगुणा दीर्घयुक्तेन षडङ्गानि समाचरेत् ॥ ११३ ॥
चन्द्रार्काग्निविलोचनं स्मितमुखं पद्मद्वयान्तः स्थितम् ।
मुद्रापाशमृगाक्षसूत्रविलसत्पाणिं हिमांशुप्रभम् ।
कोटीरेन्दुगलत्सुधाप्लुततनुं हारादिभूषोज्ज्वलम् ।
कान्त्या विश्वविमोहनं पशुपतिं मृत्युञ्जयं भावयेत् ॥ ११४ ॥
गुणलक्षं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं त्रिशाखिभिः ।
जुहुयादमृताखण्डैः शुद्धदुग्धाज्यलोलितैः ॥ ११५ ॥
शैवे संपूजयेत्पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
अङ्गावरणमाराध्य पश्चाल्लोकेश्वरान्यजेत् ॥ ११६ ॥
तदस्त्राणि ततो बाह्ये पूजयेत्साधकोत्तमः ।
जपपूजादिभिः सिद्धे मन्त्रेऽस्मिन्मनुना क्रमात् ॥ ११७ ॥
कुर्यात्प्रयोगान्कल्पोक्तानभीष्टफलसिद्धये ।
दुग्धयुक्तैः सुधाखण्डैर्मन्त्री मासं सहस्रकम् ॥ ११८ ॥
धाराधिपेऽग्नौ जुहुयाद्विधिवद्विजितेन्द्रियः ।
सन्तुष्टः शङ्करस्तेन सुधाप्लावितविग्रहः ॥ ११९ ॥
आयुरारोग्यसम्पत्तियशः पुत्रान्विवर्द्धयेत् ।
सुधावटौ तिलादूर्वा पयः सर्पिः पयोहविः ॥ १२० ॥
इत्युक्तैः शतमिद्धेऽग्नौ जुहुयात्सप्तवासरम् ।

त्र्यम् *प्रयोगसारे* "वेदादिः कालमः षष्ठस्वरादेन्दुसमन्वितः । स्वरश्चतुर्थो बिन्द्वन्तो जलो बि-न्दुसमन्वितः शशी ॥ पञ्चाक्षरस्य मन्त्रस्य बीजान्युक्तानि षट्क्रमात् । तस्यादिः समारूढोऽस्य-क्षरः प्रोच्यते त्रिभिः ॥ बीजैरनन्तरेण तस्यैव स्यादेकाक्षर ईरितः ॥ एते मृत्युञ्जयमन्त्राः समारप्रोक्ताः फलोत्तराः ॥" इति । *नारायणीयेऽपि—* "सशिवं वामशोन्नयं वि-न्दुमत्सकलोमृत्युरिंगति । तदोंकारो सशिवं पञ्चस्वरयुक्तं शिवशब्देन पञ्चस्वरोऽत्र विवक्षित इत्युक्तम् । प्रणवो बीजम् । * इति शक्तिः । जूं बीजमिति पद्मपादाचार्याः ॥१११॥११२॥
भृगुणा—सकारेण । दीर्घयुक्तेन षड्दीर्घयुक्तेन । *समाचरेदिति* मामि हृद् मूलस्य-त्र्यक्षरन्यासानन्तरमित्यर्थः ॥ ११३ ॥
पद्मद्वयान्तः स्थितमिति । एकमूर्ध्वमुखं तदुपरि विष्टं द्वितीयमधोमुखं शिरसि । मुद्रा-ज्ञानमुद्रा । दक्षोर्ध्वादिक्रमेणास्त्रं यावदायुधध्यानम् ॥ ११४ ॥
*गुणलक्षं—*त्रिलक्षम् । त्रिशाखैर्बिल्वपत्रैः त्रिपत्रैः त्रिशाखिभिरित्यनेन वीर्यं बीजमध्यपत्रयुक्तम् । अमृता-गुडूची । *शुद्धैरिति* । मधादिना मार्ष्टितैः ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥
सुधा-गुडूची । *मन्त्रीति* । पञ्चाक्षरबीजादिस्वयमुक्तम् । मासं-जुहुयादिति सम्बन्धः । *सहस्रमिति* *प्रत्येकम्* ॥ ११८ ॥
विधिवद्विजितेन्द्रियः इत्यनेन वीर्यं बीजं संपूर्णमित्यर्थः ॥ ११९ ॥

अङ्गमन्त्राः समुद्दिष्टा यथावद्देशिकोत्तमैः ॥ ७ ॥
मूर्ध्नि भाले दृशोः श्रोत्रे गण्डयुग्मे सनासिके ।
आस्ये दोःसन्धिषु गले स्तनद्वन्द्वाभिमण्डले ॥ ८ ॥
कट्यां गुह्ये पुनः पादसन्धिष्वर्णान्न्यसेत्क्रमात् ।
व्यापकं तारशक्तिभ्यां कुर्याद्देहे ततः परम् ॥ ९ ॥
हेमाचलतटे रम्ये सिद्धकिन्नरसेविते ।
विविधद्रुमशाखाभिः सर्वतो वारितातपे ॥ १० ॥
सुपुष्पितैर्लताजालैरानम्रकुसुमद्रुमैः ।
शिलाविवरनिर्गच्छन्निर्झरानिलसेविते ॥ ११ ॥
गायद्भृङ्गाङ्गनासङ्घे नृत्यद्बर्हिवरस्वने ।
कूजत्कोकिलसङ्घेन मुखरीकृतदिङ्मुखे ॥ १२ ॥
परस्परविनिर्मुक्तमात्सर्यमृगसेविते ।
आद्यैः शुकाद्यैर्मुनिभिरजस्रं समुपस्थिते ॥ १३ ॥
पुरन्दरमुखैर्देवैः सेवायातैर्विलोकितम् ।
परमं महोच्छ्रायं नवरागफलोज्ज्वलम् ॥ १४ ॥
शाखाशतमयैः पत्रैर्निविडैरुपशोभितम् ।
नवरत्नमयाकल्पैर्लम्बमानैरलङ्कृतम् ॥ १५ ॥
जलजैः स्थलजैः पुष्पैरामोदिभिरलङ्कृतम् ।
रणद्भिर्दशाशासु शुकवृन्दैर्निषेवितम् ॥ १६ ॥
संसारतापविच्छेदकुशलच्छायमद्भुतम् ।
चिन्तयेत्तस्य मूलस्थे रत्नसिंहासने शुभे ॥ १७ ॥

ॐ हुम्फे ह्रीं शिरसे स्वाहा । इत्यादि । यथावद्देशिकोत्तमैरित्यनेन दीक्षणगुरूक्ति सह [illegible] ॥ ७ ॥

मूर्ध्नीत्यादि० चतुर्विंशत्यक्षरेषु चतुर्विंशत्यर्णान्न्यसेत् शिरस्यादि [illegible] कुर्यादि- त्यर्थः । तदुक्तं—"एवं [illegible] न्यसेत्" इति । तारेत्यादि "मूलेन [illegible]" इति । [illegible] इति [illegible] । एष एव सांप्रदायिकः पक्षः । [illegible] (1) [illegible] इति [illegible] । तेन ओं ह्रीं [illegible] इत्यादि प्रयोगः [illegible] इति [illegible] ॥ ८ ॥ ९ ॥

ध्यानमाह हेमेति० हेमाचलतटे [illegible] ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ [illegible] ॥

[illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible]

---

(1) अत्र [illegible] ॥

अभिषिञ्चेत्प्रियं साध्यं विनीतं दत्तदक्षिणम् ।
आधिव्याधिमहारोगकृत्याद्रोहनिवारणम् ॥ १३४ ॥
अभिषेकोऽयमाख्यातः कीर्तिलक्ष्मीजयप्रदः ॥ १३५ ॥
मध्ये साध्याक्षराढ्यं भुवनमभिविलिखेन्मध्यमं दिग्दलस्थम् ।
कोणेष्वन्त्यं मनोस्तत्त्रिभुवनमयोर्दिक्षु चान्द्रं विदिक्षु ॥
टान्तं यन्त्रं तदुक्तं सकलभयहरं क्ष्वेडभूतापमृत्यु-
व्याधिव्यामोहदुःखप्रशमनमुदितं श्रीप्रदं कीर्तिदायि ॥ १३६ ॥

इति श्रीशारदातिलकेऽष्टादशः पटलः ॥ १८ ॥ * ॥

अथ वक्ष्ये मन्त्ररत्नं समस्तपुरुषार्थदम् ।
यथापूर्वेण जप्तेन दिव्यं ज्ञानं मुनीश्वराः ॥ १ ॥
दक्षिणामूर्तये पूर्वं तुभ्यं पदमनन्तरम् ।
वटमूलपदस्यान्ते पदं पश्चान्निवासिने ॥ २ ॥
ध्यानैकनिरताङ्गाय पश्चाद्भूयान्नमः पदम् ।
रुद्राय शम्भवे तारशक्तिपरोऽयमीरितः ॥ ३ ॥
षट्त्रिंशदक्षरो मन्त्रः सर्वकामफलप्रदः ।
मुनिः शुकः समुद्दिष्टश्छन्दोऽनुष्टुप्समीरितम् ॥ ४ ॥
दक्षिणामूर्तिमामाद्य देवता समुदीरिता ।
षड्भिर्वर्णैर्हृदाख्यातं द्वाभ्यां शिर उदीरितम् ॥ ५ ॥
शिखाष्टभिः समुद्दिष्टा षड्वर्णैः कवचं मतम् ।
पञ्चभिर्नेत्रमाख्यातं त्रिभिरस्त्रमुदाहृतम् ॥ ६ ॥
षडेते मारत्यन्द्याद्या हृदाद्यन्ताः समानयः ।

गमनकोर्दैवतारेषु तत्तद्द्रव्यविशेषैर्जातमुद्राभिरिति ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥
यन्त्रमाह—मध्ये इति० । मध्येऽभिलिखनम् ॥ मध्यमं० भूं बीजं । मनस्तं तं ।
चान्द्रं ठकारम् । तदुक्तं—"तद्गोलाद्बहिर्भुवि विलिखेत् विदिक्षु वहिः । भूर्जे लिखे-
द्यस्मिन्नुपक्तं समस्तमगमिति ॥ १३६ ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां पदार्थादर्शाख्यायां
पदार्थादर्शाभिख्यायामष्टादशः पटलः ॥ १८ ॥ * ॥

एवमुक्तेरनुग्रहपरमन्त्रविशेषानभिधाय दक्षिणामूर्तिमन्त्रमाह अथेति०
समस्तपुरुषार्थदमित्यनेन विशेषेण मन्त्रः ॥ १ ॥
मन्त्रमुद्धरति अहि वैदि० वस्तोऽक्षरो मन्त्रः ॥ २ ॥
तारशक्तिकरोऽयमि०मूलाभ्यां वृतः पुटितः । तेनाद्यं अनुष्टुभः । ममरो बीजं
माया शक्तिः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥
षडेतानि । हृदयादि । षडङ्गानि० ॐ ह्रीं दक्षिणामूर्तये हृदयाय नमः । ॐ

निपीतं कवितावाग्भिरद्वारापुः श्रीधूनिप्रदम् ॥ २७ ॥
प्रणवो हृदयं पश्चात्ततो भगवते पदम् ।
ङेयुतो दक्षिणामूर्तिर्मह्यं मेधामुदीरयेत् ॥ २८ ॥
प्रयच्छ ठद्वयान्तोऽयं द्वात्रिंशदक्षरो मनुः ।
मुनिश्चतुर्मुखश्छन्दो गायत्री देवता मनोः ॥ २६ ॥
दक्षिणामूर्तिराख्यातो वेदव्याख्यानतत्परः ।
तारयुग्मैः स्वरैर्दीर्घैः षड्भिरङ्गानि कल्पयेत् ॥ ३० ॥
अथवा मनुसम्भूतैः पदैर्वा कल्पयेत्क्रमात् ।
पूर्वोक्तवटमूलस्थं चिन्तयेन्मन्त्रनायकम् ॥ ३१ ॥
स्फटिकरजतवर्णं मौक्तिकीमक्षमालाममृतकलशविद्याज्ञानमुद्राः करामैः ।
दधतमुरगकक्षं चन्द्रचूडं त्रिनेत्रं विधृतविविधभूषं दक्षिणामूर्तिमीडे ॥ ३२ ॥
लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।
दुग्धपायसघृतैः षड्भिर्दशांशं संस्कृतेऽनले ॥ ३३ ॥
पूर्वोदिते यजेत्पीठे वक्ष्यमाणेन वर्त्मना ।
अङ्गान्यग्रेऽथ पृष्ठे च पार्श्वयोस्तु पूजयेत् ॥ ३४ ॥
सरस्वतीं वाचयन्तीं पुरतश्च सस्मिताननाम् ।
ब्रह्माणं सनकं पश्चात्सनन्दनमतःपरम् ॥ ३५ ॥
सनत्कुमारनामानं शुकं व्यासं गणेश्वरम् ।
सिद्धगन्धर्वयोगीन्द्रविद्याधरगणान्बहिः ॥ ३६ ॥

दिति ॥ *निपीतमिति* । "सुधिया प्राशितमिति शेषः । *तन्त्रान्तरोक्तं मन्त्रमुपन्यस्यते—"अथ मेधाकरं शक्त्यादृष्टिकरवितारकम् । वक्ष्येऽहं दक्षिणामूर्तिमन्त्रं सर्वार्थसाधकम् ॥ हृन्मयबद्धोर्ध्वं पद्भुर्य भूर्भुवमभि । पूर्वाधः वसुविमान(?)लि वेदकर्णिकोऽरे ॥ साध्यायवर्णं प्रविलिख्याथ यन्त्रेष्वष्टपुष्पे लिखेत् । तद्बहिः भूपुरागेहे तत्कोणे मकुटीस्थम् ॥ अभिमन्त्र्य संपूज्य देवं हृतव्यं धारयेत् । तस्य हस्तगतं सर्वो ब्रह्मचारिणां भवेदिति ॥ २७ ॥
मन्त्रान्तरमाह—*प्रणव इति* । हृदयं—नमः पदम् । भगवते पूर्वेण हृदयेन सन्धिः । *ङेयुतो दक्षिणामूर्ति*—दक्षिणामूर्तये । मह्यं मेधामित्यत्र दृश्यमेधामित्येके । प्रज्ञामेधामिस्यन्ये । केवलं मेधापदस्थाने प्रज्ञामित्याहुः ॥ इदं स्वन्तु बहुवर्णपाठावानुसारेण बोद्धव्यम् । प्रणवान्तोनादौ बीजं, स्वाहा वाग्भिः *नारदीये तु*—"वाग्भिरहस्येदपानृपरतन्त्र हस्तरुक्तम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३ ॥
तारयुग्मैरिति ॥ प्रणवसंपुटितैः । *षड्भिर्दीर्घैः स्वरैः । आं ईं ऊं ऐं औं अः । एभिरित्यर्थः ॥ ३० ॥
अथवेति । तत्र प्रणवाद्यं मोऽस्तैः षड्भिः पदैः षडङ्गमिति परमगुरवः । अक्षरन्यासस्तु *नारदीये*—"शिरोललाटभ्रूमध्यनासावक्त्रहृदयेषु जिह्वाग्रे(?) गले बाह्वोर्दक्षवाम्ययु ३)गुह्येस्तु गुल्मयोरपि ॥ *वटमूलस्थमिति* अत्र विशेषः—"व्याख्यापीठे न्दोर्वाः ॥ ३१ ॥
स्फोटिकाद्याद्यारभ्याश्रयं व्याख्याकृत्पुपलक्षणम् । तदुक्तं—"दक्षिणे

आ पुत्र
* वार्पीठे
* [redacted]
। ॰ ४

१] (२ ३म् ॥

भासीनमभिताकल्पं शरच्चन्द्रनिभाननम् ।
स्तूयमानं मुनिगणैर्दिव्यज्ञानाभिलाषिभिः ॥ १८ ॥
स्मरेज्जगतामाद्यं दक्षिणामूर्तिमव्ययम् ॥ १९ ॥
कैलासाद्रिनिभं शशाङ्ककलिकास्फूर्जज्जटामण्डितम् ।
नासालोकनतत्परं त्रिनयनं वीरासनाध्यासितम् ।
मुद्राटङ्ककुरङ्गजानुविलसत्पाणिं प्रसन्नाननम् ।
कक्षाबद्धभुजङ्गमं मुनिवृतं वन्दे महेशं परम् ॥ २० ॥
अयुतद्वयसंयुक्तं गुणलक्षं जपेन्मनुम् ।
तद्दशांशमितैः शुद्धैर्जुहुयात् क्षीरसंयुतैः ॥ २१ ॥
पश्चात्पूर्वोदिते पीठे विधानेन प्रपूजयेत् ।
उपचारैः समुत्पन्नैः पाद्याद्यैः परमेश्वरम् ॥ २२ ॥
एवं कृतपुरश्चर्यः सिद्धमन्त्रो भवेत्सुधीः ।
भिक्षाहारो जपेन्मासं मनुमेनं जितेन्द्रियः ॥ २३ ॥
नित्यं सहस्रमष्टाढ्यं परं विन्दति वाङ्मयम् ।
त्रिवारं जप्तमेनेन मनुना सलिलं पिबेत् ॥ २४ ॥
त्रिसन्ध्यं दक्षिणामूर्तिं ध्यायन्साधकसत्तमः ।
शास्त्रव्याख्यानसामर्थ्यं लभते वादसङ्गरे ॥ २५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २६ ॥
मनुनानेन [illegible] ।

[illegible]

द्वितीयं वह्निबीजं स्याद्दीर्घा शान्तीन्दुभूषिता ॥ ४४ ॥
तृतीयं लाङ्गली सर्गी मन्त्रो बीजत्रयान्वितः ।
नीलकण्ठात्मकः प्रोक्तो विषद्वयहरः परः ॥ ४५ ॥
हृदयं वह्निजाया हृदयं परिकीर्तितम् ।
कपर्दिने ठयुगलं शिरोमन्त्र उदाहृतः ॥ ४६ ॥
नीलकण्ठाय ठद्वन्द्वं शिखामन्त्र उदाहृतः ।
कालकूटपदस्यान्ते विषभक्षणठद्युगम् ॥ ४७ ॥
हुं फट् कवचमादिष्टं विद्याङ्गैर्नीलकण्ठके ।
स्वाहान्तमस्त्रमेतानि पञ्चाङ्गानि मनोर्विदुः ॥ ४८ ॥
मूर्ध्नि कण्ठे हृदम्भोजे क्रमाद्बीजत्रयं न्यसेत् ।
ततः समाहितो भूत्वा नीलकण्ठं विचिन्तयेत् ॥ ४९ ॥
बालार्कायुततेजसं धृतजटाजूटेन्दुखण्डोज्ज्वलम् ।
नागेन्द्रैः कृतभूषणं जपवटीं शूलं कपालं करैः ॥
खट्वाङ्गं दधतं त्रिनेत्रविलसत्पञ्चाननं सुन्दरम् ।
व्याघ्रत्वक्परिधानमब्जनिलयं श्रीनीलकण्ठं भजे ॥ ५० ॥
लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं तद्दशांशं ससर्पिषा ।
हविषा जुहुयात्सम्यक् संस्कृते हव्यवाहने ॥ ५१ ॥
शैवे पीठे यजेदेनं मृत्युञ्जयविधानतः ।
एवं पूजादिभिः सिद्धे मनौ मन्त्री विषद्वयम् ॥ ५२ ॥
नाशयेदचिरादेव नीलकण्ठ इवापरः ।
मनुनानेन सञ्जप्तैः कुम्भस्थैः सलिलैः शुभैः ॥ ५३ ॥
अभिषिञ्चेद्विषाक्रान्तं स विषान्मुच्यते ध्रुवम् ।
स्पृष्ट्वा जपेद्विषाक्रान्तं तत्क्षणं निर्विषो भवेत् ॥ ५४ ॥
बीजाक्षरं प्रथमाख्यं च पार्श्वयोर्विषमाहरेत् ।
मध्येन मध्यगं सर्वं मनुनानेन संहरेत् ॥ ५५ ॥
बहुना किमिहोक्तेन मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
कालकूटविषं साक्षाद्भुक्तं स्यात्परमामृतम् ॥ ५६ ॥
[illegible] ।

आद्यं बीजम् । आद्यः शान्तिः ॥ ४४ ॥
०विषद्वय०—स्थावरजङ्गमं तद्द्वयमेतद्धि त्रिविधेन ज्ञयः ।
०देवुर्मनि० चतुर्थ्यन्तकपर्दपदम् । नागुर्वक्ष्यते पूर्ववत् ॥ ४७–४९ ॥
[illegible] ०मन्त्रेति० । [illegible]
[illegible] । आदित्यो मः । [illegible] । [illegible] बिन्दुसं[illegible]
[illegible] बीजम् । [illegible] बीजम् । [illegible]
[illegible] । [illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २३ ॥
[illegible] ।

[illegible]

रेफाद्विक्त्रयश्रोल्लासिषट्कोणाभिवृतं बहिः ।
भूतार्तस्य स्मृतं मूर्द्ध्नि भूतमाशु विनाशयेत् ॥ ६६ ॥
बीजं चन्द्रगतं वीतं स्वरैः षोडशभिः क्रमात् ।
शान्तरपरसुधापूर्णं नेत्रे ध्यातं रुजं हरेत् ॥ ६७ ॥
एवमेवस्मृतं बीजं कुक्षौ गुल्मादिरोगहृत् ।
स्फोटे विषज्वरे दाहे मोहे शीर्षगदे स्मृते ॥ ६८ ॥
बीजमेतत्तथाध्यातं तत्तत्क्लेशान्विनाशयेत् ।
कुङ्कुमाभमिदं बीजं त्रिकोणगतमुज्ज्वलम् ॥ ६९ ॥
यस्य मूर्द्धनि स्मरेन्मन्त्री स वश्यो जायतेऽचिरात् ।
ऊर्ध्वरेफस्यसाध्याख्यं बीजं पद्मगृहे स्थितम् ॥ ७० ॥
वह्निगेहद्वयेनाग्नियुक्तकोणेन संवृतम् ।
प्रतिलोमस्वरावीतं युग्मीस्थाने निवेशितम् ॥ ७१ ॥
वशीकरोति रमणमचिरेणैव दासवत् ।
मधुत्रययुतेन शालिपिष्टेन पुत्तलीम् ॥ ७२ ॥
कृत्वा प्रतिष्ठितप्राणां विभज्य जुहुयाद्वशी ।
त्रियासरमनेनैव साध्यस्तस्य वशो भवेत् ॥ ७३ ॥
मकारगतसाध्याख्यमनलस्थानद्वयम् ।
चन्द्रगश्चतुरस्रेण ठान्तकोणेन वेष्टितम् ॥ ७४ ॥
बीजं ताम्बूलपत्रस्थं प्रजप्तं मनुनामुना ।
भक्षितं नाशयेत्सम्यक् शिरोरोगं न संशयः ॥ ७५ ॥
लिखित्वा बन्धुजीवेन त्रिकोणं बीजगर्भितम् ।
अत्र वह्निं समाधाय सम्यगाराध्य देवताम् ॥ ७६ ॥

रेफाद्रीति । षट्कमत्ताणि ॥ ६६ ॥
चन्द्रगतं—ठकारगतम् ॥ ६७ ॥
एवमेवेति । ठकारगं स्वाद्वृतम् ॥ गलत्परसुधाकरमिति ॥ ६८ ॥
बीजेति । ठकारगं स्वाद्वृतं, गलत्परसुधाकरमिति ध्यातम् ॥ *विनाशयेदिति*
तत्तत्स्थाने ॥ ६९ ॥ ७० ॥
मन्त्रीरेफः । भूर्जपत्रादौ यन्त्रं कृत्वा पुत्तल्यां निखनेदित्यर्थः ॥ ७१ ॥
युग्मीमिति । द्वारदाग्रहुल्याम् । *प्रतिष्ठितप्राणामिति* वक्ष्यमाणप्रकारेण
मकारेति ॥ सम्बन्धेत्यर्थः । *अनलस्येति* । ऊर्ध्वरेफगतसाध्यनामयुक्तम् । "त्रि
पावकाद्रि" रक्षस्य व्याख्याने विपर्ययत्र्यङ्कोक्त इति यत्राद्याचार्यैर्व्याख्यातम् ॥ *चन्द्रगे
त्वन्ताख्यम् ॥ *ठान्तकोणेन*—चतुरस्रेण वेष्टितं बीजमिति सम्बन्धः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥
बन्धुजीवेनेति । । बन्धुजीवपुष्परसेन । अत्र बन्धुजीवपदेन जपापुष्पं पठ्यते । त
—"करात्रिकोणे वहर्वाग्नि । प्रपञ्चसारटीकाकारेण त्रिपुरासुन्दरीकाख्या व्याख्याने
"बन्धुजीवं बन्धूकं जपा वेति ॥ ७६ ॥

चिन्तामणिरितिख्यातं बीजं सर्वसमृद्धिदम् ॥ ५७ ॥
काश्यपो मुनिराख्यातश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
अर्धनारीश्वरः प्रोक्तो देवता जगतां पतिः ॥ ५८ ॥
रेफादिव्यञ्जनैः षड्भिः कुर्यादङ्गानि षट् क्रमात् ॥ ५९ ॥
नीलप्रवालरुचिरं विलसत्त्रिनेत्रं पाशारुणोत्पलकपालत्रिशूलहस्तम् ।
अर्धाम्बिकेशमनिशं प्रविभक्तभूषं बालेन्दुबद्धमुकुटं प्रणमामि रूपम् ॥ ६० ॥
एकलक्षं जपेद्बीजमित्थं मन्त्री विचिन्तयेत् ।
अयुतं मधुना सिक्तैर्जुहुयात्तिलतण्डुलैः ॥ ६१ ॥
शैवोदिते यजेत्पीठे प्रागङ्गैः षड्भिरीरितैः ॥
वृषाद्यैर्मातृभिः पश्चाल्लोकपालैस्तदायुधैः ॥ ६२ ॥
एवमभ्यर्चयेद्देवमर्धनारीश्वरं परम् ॥
तेजः कान्तियशोलक्ष्मीवाचां भवति वल्लभः ॥ ६३ ॥
प्रासादार्धं जपेन्मन्त्रमयुतं रोगशान्तये ।
स्वराद्यन्तमिदं बीजं विगलत्परमामृतम् ॥ ६४ ॥
चन्द्रबिम्बस्थितं मूर्ध्नि ध्यातं क्ष्वेडमदापहम् ।
प्रतिलोमस्वराद्यन्तं बीजं वह्निपुरे स्थितम् ॥ ६५ ॥

(यथा) । ध्याने च । क्षोभे हकारादीरन्तः । ईमादिरपि यथोक्तः । उच्चाटने यकारादिर्धूम्रः । स्तम्भने लकारादिः पीतः । मोक्षार्थे वादिः । रकारादिना वासित(?)इति सूचयता विनियोगः उक्तः । एवं सर्वाङ्गऊर्ध्वादिमन्त्रानेकारार्णमित्युक्तेः । जगतां पतिरिति । त्रिभुवनमोहनेऽपि दैवते स्तुतम् । पदार्थादर्शाचार्याः "षडन्तोऽनुष्टुब् देवतेशः षड्भिरङ्गैर्वा(?)देवतात्वं" इत्याहुः ॥ ५७ ॥

रेफादीति । कचयोगे इति एकारस्य ध्यानमुक्तम् । एवं रेफादियान्तैः षड्भिः सबिन्दुकैः षडङ्गानि सम्प्रदायविदः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

अर्धनारीश्वरस्य ध्यानमाह—नीलेति । महेशार्धं नीलं, पार्वत्यर्धं प्रवालरक्तम् । पाशोत्पले देव्यर्धहस्तयोः । अन्ये महेशार्धहस्तयोः । प्रविभक्तभूषमिति । महेशार्धे सर्पादिभूषणं, पार्वत्यर्धे रत्नताटङ्काद्याभूषणमिति । अमेदाख्ये ध्यानमाचार्योक्तं यथा—"गङ्गाधरमङ्कगतमुद्रासमौलिस्थितचन्द्रमनलार्कदृग्विलसितः शशिविभूषः । भुजगाङ्गदभूषणः शरमतिधनुर्बाणोऽभिमतध्यानास्पदः" । इति । ध्यानं प्रयोगविषये । पुरश्चरणविधानादौ तु अर्धनारीश्वरध्यानमेव । पदार्थादर्शाचार्याः—"हरमर्धनारीश्वरं वा शिवं भोगभाजमथवा महेश्वरम् । पाशाम्बुजकपालशूलिनं चिन्तयेत्त्रिभुवनं विमुक्तय" इति ॥ ६० ॥ ६१ ॥

शैवोदित इति । क्रमेणाभिप्रायः ॥ ६२ ॥

एवम् अर्धनारीश्वरम् । पूजनप्रकारेणेत्यर्थः । अयुतमयुतसंख्यामित्यर्थः ॥ तत्र पीठे पीठे तत्पूर्वार्धनारीश्वरमावाह्य पूजयेत् । प्रथमावरणे शक्तिविग्रहोदीर्णं, मातृभिश्चतुर्थं, तत्तु लोकपालैः सप्तमम् । तदुक्तमाचार्यैः—"आरभ्यादिमवृषभमथ दिग्दलेष्वर्चयेदभिमतो-देवी । आवरणसमातृभिरिति संयोज्य प्रयोगविधिरस्य" इति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

चन्द्रबिम्बस्थितम् । ध्यानं मूर्ध्नि ध्यानं "शिरःस्थं" इति पाठः ॥ वह्निपुर इति । त्रिकोणे ॥ ६५ ॥

परिमण्डले प्रतिष्ठाप्य कलशं प्रोक्षयाऽसिना ।
…लाभिषेकः स्यात्पूज्यापूजाद्योदादिशासितः ॥ ८५ ॥
स्वराकृतमयुक्त मनुं लिखन्तु दातमध्ये ततः ।
षट्कोणेषु तु तारयं तदनु कादिवर्णैर्नुतम् ॥
धरापुरयुतेन तन्मूद्रविबोजयुक्ताशिषा ।
प्रयोगिमनुशास्त्रं दुरितरोगकृत्यापहम् ॥ ८६ ॥
तकारोमाभिनयनवामकर्णोर्ध्वचन्द्रवान् ।
इत्थं सुरगुरुवीजं तदेन सिध्यन्ति साधकाः ॥ ८७ ॥
षड्दीर्घभाजा बीजेन षडङ्गानि प्रकल्पयेत् ।
ताकारस्थितं बीजं क्रमाज्जमसहान्वितम् ॥ ८८ ॥
चत्वारि देवीबीजानि देव्योऽस्या इमाः क्रमात् ।
जयाख्या विजया पश्चादजिता चापराजिता ॥ ८९ ॥
बीजमङ्गुलिषु न्यस्य करयोर्व्यापकं ततः ॥
कनिष्ठादिषु विन्यस्येदङ्गानि तलावधि ॥ ९० ॥
देवं देवीः स्वबीजाद्यं कनिष्ठादिषु विन्यसेत् ॥
पादान्मूर्धावधि न्यस्येन् मुखिनाऽवयवेषु सत् ॥ ९१ ॥
तलाभ्यां व्यापकं कुर्यान्मूर्धादि चरणावधि ॥
षडङ्गानि ततोऽभ्यस्येत्प्यायस्यानं विशालधीः ॥ ९२ ॥

•पीतवर्मेनेति• । चक्रोत्तराख्या ॥ ८५ ॥ •तुलायव—रेफम् ॥ ८६ ॥
•दातमध्ये•—हकारमध्ये । •षट्सुषु•—षट् कोणेषु । अन्ताभ्यां पवमो वायुर्वः ।
सुरगुरुबीजमाह—•तकार इति• । तकारः अ । म स्वरूपम् । अर्जोर्दस्य पवमो बायुः ।
नमनं ठकारः । अर्द्धचन्द्रो बिन्दुस्तद्युक्तः । बीजमतो पूर्ववत् ॥ ८७ ॥ जमसह इति स्वरूपम् ।
•षड्दीर्घेति• । गरुडमन्त्रोद्धारः । न्यासं स्वयं वक्ष्यति । तदुक्तं •प्रयोगसारे•—
गुणानि क्रमेण ककारस्थाने योजितानि चत्वारि देवीबीजानि । •नारायणीयेऽपि•—"मूलं जमसहोपेतं देवी-
"बीजं जमसहोपेतं वेदस्थाने यथाक्रमादि"ति । अत्रोक्तप्रकारं बीजानां पुरुषवाचि । तत्पुरुषाकरोषणा-
बीजमाप्यमन्वितम्" इति । अपेक्षितार्थं प्रोक्तं मन्त्राणामेव बीजान्युदयपानि । तदुक्तं बहुरूपमा-
दहविरूपयते ॥ ८८ ॥ ८९ ॥
•बीजमिति• । मूलबीजम् । •करयोर्व्यापकमिति• । हस्तयोर्व्यापकं योपरि च "मूलबीजे-
नैवेति शेषः । तदुक्तं •नारायणीये•—"न्यस्याङ्गुलिषु मूलं तु तस्तयोर्व्यापकं न्यसेदि"ति ।
अङ्गुष्ठादिष्वङ्गुलीषु न्यसेद्बीजमित्यनेनैव कर्त्तव्यत्व प्राप्तत्वात्—कनिष्ठादिष्विति विशेष-
विधानार्थेनुवादः ॥ ९० ॥
•स्वबीजाद्यमिति• । देवस्य मूलं, देवीनां तु चानि चत्वारि । जमसहान्वितमूलम् । •मु-
खिना• दक्षिणेन । •अवयवेषु• । पादजानुगुह्यनाभिहृदयकण्ठमुखशिरःसु स परमेष्ठिताये-
बोक्तं कारादीन्यस्त्रमूलम् । तदुक्तं •नारायणीये•—"मुखिनावयवेषु च । पादादि न्यस्य
मूर्धादि तलाभ्यां व्यापकं न्यसेदि"ति ॥ ९१ ॥
•विशालधीरि•त्यनेन क्षेपमुद्राभिः सहेत्युक्तम् ॥ ९२ ॥

---

(१) "देवस्य कार्यस्थान"इत्यपरः ॥
३८ शा० ति०

जुहुयात्कृतसंपातं सर्पिषाष्टोत्तरं शतम् ।
संपाताज्येन संसिक्ता त्रिलोहकृतमुद्रिका ॥ ७७ ॥
विधृता भूतवेतालकृत्यारोगविनाशिनी ॥ ७८ ॥
ऊर्ध्ववह्निरहितं मनुमेनं वह्निगेहयुगलोपरि लिखितम् ।
अग्निमस्त्रिषु महीपुरवीतं यन्त्रमेतदुदितं ग्रहवैरि ॥ ७९ ॥
अग्निबीजलसत्कोणत्रिकोणलिखिते ध्रुवे ।
शरावे कपिलाज्याक्तसूत्रदीपं प्रविन्यसेत् ॥ ८० ॥
घटेनैनं पिधायास्य पृष्ठे यन्त्रमिदं लिखेत् ।
भूतार्तमत्र संस्थाप्य चिन्तामणिमनुं जपेत् ॥ ८१ ॥
तमाविश्य क्षणात्त्रस्येद्ग्रहः क्रूरोऽपि सर्वथा ॥ ८२ ॥
कृशानुभवनद्वये मनुमिमं लिखित्वा पुन-
स्तदस्त्रिषु ह्सौं लिखेत्स्वरयुगं ततःसन्धिषु ।
ध्रुवेण परिवेष्टितं धरणिगेहमध्यस्थितम्
मनोरथफलप्रदं भवति यन्त्रमेतन्नृणाम् ॥ ८३ ॥
षट्कोणान्तस्त्रिकोणे लिखतु मनुमिमं साध्यनामादिताढ्यम्
षट्कोणेष्वङ्गमन्त्राण्यपुरस्थविवरेष्वष्टमन्त्राक्षराणि ॥
वीतं बाह्ये कलाभिस्तदनु परिवृतं कादिभिर्वर्णवर्गैस्-
त्वोणीबिम्बेन गुप्तं सुदृढमिनयुजा यन्त्रमापद्ग्रहघ्नम् ॥८४॥

०त्रिलोहकृतेति० । पञ्चलोहिका ॥ [illegible] ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

०लिखितम् इति० । [illegible] ॥ ८० ॥

[illegible] ॥ ८१ ॥

[illegible] ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

[illegible] ॥ ८४ ॥

(१) [illegible]

ईशादिकोणेष्वभ्यर्च्य दूतीर्बीजादिकाः क्रमात् ॥ १०२ ॥
दुर्भगा सुभगा भूयः कराली मोहिनीमिमाः ।
वज्राग्निपुराः किंचिश्वानप्रपन्नाम्बुजाः ॥ १०३ ॥
देवीः सद्दशभूषाढ्या दूतीमन्त्रान्विदुः क्रमात् ।
चतुरः शादिकान्वर्णानर्धेन्दुकलयोत्तरान् ॥ १०४ ॥
लोकपालान्यजेद्बाह्ये वज्राद्यायुधसंयुतान् ।
एवं यो भजते भक्त्या देवमुक्तेन वर्त्मना ॥ १०५ ॥
न तस्य दुर्लभं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
वायुवह्निपुरान्तस्थं बीजं स्मृत्वा जपेत्सुधीः ॥ १०६ ॥
ज्वरभूतमहारोगा नश्यन्ति तेन तत्क्षणात् ।
क्रुद्धस्य हृदये ध्यात्वा जपेद्बीजमनन्यधीः ॥ १०७ ॥
स वश्यो जायते क्षिप्रं मन्त्रस्यास्य प्रभावतः ।
हृद्रोगे कामला रोगे विषूचिश्वासकासयोः ॥ १०८ ॥
एतज्जप्तं जलं प्रातः पिबेत्तद्रोगशान्तये ।
कृत्वा नवपदाकारं मण्डलं तत्र शोभनम् ॥ १०९ ॥
कलशान्स्थापयेन्मन्त्री नव पूर्वोक्तलक्षणान् ।
अर्चयेद्देवं पञ्चोरसम्यक् देवीः पूर्वादिकुम्भगाः ॥ ११० ॥
हुत्वा कोणस्थिता दूतीरभिषिञ्चेत्पतिव्रताम् ।
नारी सा लभते पुत्रं वन्ध्यापि विश्रुतापरा ॥ १११ ॥
मूलहृत्स्थाममहद्रोहयान्वितः संपरायहः ।
अभिषेकोऽयमाख्यातो राज्ञां विजयवर्द्धनः ॥ ११२ ॥
स्वर्गबीजं स्वरगणलसत्केसरं तस्य बाह्ये ।
देवीदूतीमनुयुतदलं दिग्विदिक्षु क्रमेण ॥

वर्द्धनमित्यर्थः । तदुक्तं ●नारायणीये● "शाहक् स्वाग्र दूत्योरपि वज्रगुहाः द्विविशानग्रहन्नाः शतोयम्बमस्ततस्या" इति ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ ३ ॥

●शादिकानिति● । शषसहान् । अर्धेन्दुबिन्दुः । तदुक्तं ●प्रयोगसारे●—"क्रमाच्छोदि-न्दुशेखराः । दूतीमन्त्रमिति तद्बीजमित्यर्थः । ●नारायणीयेऽपि●—"बीजानि दूतीनामूष्माणो बिन्दुशेखराः" इति ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ ३ ॥

●वाय्विति● । प्रथमश्लोकवायुमण्डलं तन्मध्ये वह्निपुरं तदन्तःस्थं बीजमित्यर्थः । ●स्मृत्वा● "मृत्युञ्जयीमिति शेषः ॥ १०७ ॥

●वश्यो जायत● इत्यत्र कामबीजादित्वम् ॥ १०८ ॥

●रोगशान्तये● इत्यत्र नृसिंहबीजादित्वम् । ●नवपदाकारं● ●नवपदान्वितं मण्डलं● तृतीयोक्तम् ॥ १०९ ॥

●पूर्वोक्तेति● । पञ्चोक्तम् ॥ ११० ॥

●कोणस्थिताः● । ईशानाद्यास्वादिः ●लभते पुत्रमित्यत्र● मायाबीजादित्वम् ॥ १११ ॥

●विजयवर्द्धनः● इत्यत्र दुर्गाबीजादित्वं ज्ञेयम् ॥ ११२ ॥

देयं देयी यथापूर्वं मूर्धास्यहृदयाम्बुजे ॥
मायां गुह्ये क्रमान्न्यस्येत्पश्चाद्देवं विचिन्तयेत् ॥ ९३ ॥
रक्तामिन्दुसकलाभरणं त्रिनेत्रं खट्वाङ्गपाशसृणिशूलकपालहस्तम् ।
वेदाननं त्रिपिटनासमनर्घ्यभूषं रक्ताङ्गरागकुसुमांशुकमीशमीडे ॥ ९४
लक्षमानं जपेन्मन्त्रं जुहुयात्सर्पिषाऽयुतम् ।
वक्ष्यमाणे यजेत्पीठे देवमावरणैः सह ॥ ९५ ॥
नपुंसकस्वरैर्विद्वान्स्वराद्यन्तद्वयेन च ।
धर्मादिकानधर्माद्यान्पादगात्राणि विन्यसेत् ॥ ९६ ॥
इकारेण न्यसेत्पश्चाच्चतुरूपान्गुणानथ ।
शाम्या तत्परवर्णेन मायाविद्यामये क्रमात् ॥ ९७ ॥
अथऊर्ध्वच्छदे न्यस्येदर्धीशेन ततोऽम्बुजम् ।
सन्ध्यक्षरैर्यजेन्मन्त्री शक्तीर्वामादिकाः क्रमात् ॥ ९८ ॥
वामां ज्येष्ठां तथा रौद्रीमिच्छां ज्वालास्वरूपिणीः ।
एवं प्रकल्पिते पीठे मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ॥ ९९ ॥
आवाह्य पूजयेद्देवं तस्यामावरणैः सह ।
अङ्गावृतेर्बहिर्देवीं दिक्पत्रेषु समर्चयेत् ॥ १०० ॥
जयाद्याः स्वस्वबीजेन रक्ता रक्तानुलेपनाः ।
अरुणांशुकपुष्पाढ्यास्ताम्बूलाऽऽपूरिताननाः ॥ १०१ ॥
कलकोधादनपरा मदमन्मथपीडिताः ।

यथापूर्वमिति । स्वस्वबीजादि ॥ ९३ ॥
ध्यानमाह *रक्तामिति* । *अगिनाङ्कुशः* । दुक्षावस्थाद्वारमाधः पर्यस्तमाधुस्तम् ॥ ९४ ॥ ९५ ॥
इदानीं पीठकल्पनामाह—*नपुंसकेति* । अनुलोमविलोमगैरिति—केवलस्वरैः षडाद्यैर्वा धर्मादिकः पाठः । स्वराद्यन्तद्वयेन चेति पाठः । तदुक्तं *नारायणीये*—"नासादिभिः स्वराद्यन्तैरनुभिश्च क्रमात्पृथग्" इति । *प्रयोगसारेऽपि*—"क्लीबैरन्यामलोम्यां च क्रमाद्धर्मादिकान्न्यसेत्" इति । एवं षोडशापि स्वरा उपयुक्ता भवन्ति । अपेक्षितार्थोपलब्धिप्रकारेण एवमेव प्रयोगो लिखितः । तेन क्लीबानाम् धर्मादीन्, अकारादिभिः पुनराद्यन्तगधर्मादीन् । *विन्यसेदिति* । चतुर्षोक्तस्थानेषु ॥ ९६ ॥
गुणानिति । सत्त्वादीन् त्रिवर्णान् । *शाम्या*—ईकारेण । *तत्परवर्णेन* उकारेण ॥ ९७
अर्धीशेन—ऊकारेण । *सन्ध्यक्षरैरिति* । एऐ ओऔ एभिः । एषां यथासन्निवेशमवस्था तथा द्वितीयपटले प्रतिपादितम् ॥ ९८ ॥
ज्वालास्वरूपिणीरिति । पीठशक्तिध्यानम् । तदुक्तं *नारायणीये*—"स्वच्छन्दनर्तिका [illegible]" इति पीठमन्त्रोऽपि सूचितः ॥ *एवं प्रकल्पिते पीठे* इत्यनेन । *एवमिति* । येन प्रकारेण देवे पीठं कल्पितं तेनैव क्रमेण मण्डलेऽपि पीठे परिकल्पित इत्यर्थः ॥ ९९ ॥
तस्यामिति । मूर्तौ । *ईशादिकोणेष्विति* । ईशकोणमारभ्य प्रदक्षिणमावे-

पायसेन घृता क्तेन जुहुयात्तत्त्वसिद्धये ॥ १२५ ॥
पञ्चाक्षरोदिते पीठे पूजयेत्तत्त्वरायणम् ।
बीजेन मूर्तिमन्त्रैभिः स्यात्तत्काले मनुविन्दुमत् ॥ १२६ ॥
अङ्गानि हृत्प्रमुखेषु दूतीः पत्रेषु संयजेत् ।
पुनः पूज्यहां प्रस्वलिनीं तृतीयां हृत्पपिङ्गलाम् ॥ १२७ ॥
चतुर्थीं रिरिटिङ्गीं च पञ्चमीं मन्त्रमालिकाम् ।
स्तम्भीं शङ्खिनीं पश्चाच्चन्द्राद्भुतजटामिमाः ॥ १२८ ॥
पूर्वपत्रादि सव्येन खड्गरावणवल्लभाः ।
ऐन्द्रीं कौमारिकीं ब्राह्मीं वाराहीं वैष्णवीं पुनः ॥ १२९ ॥
वैनायकीं च चामुण्डां माहेशीं दिक्षु पूजयेत् ।
क्षेत्रपालान्यजेद्दिक्षु क्षौं क्षौं मायादिर्दैशिकः ॥ १३० ॥
रौद्रपिङ्गलनामानौ द्वौ श्मशानाधिभीषणौ ।
इन्द्रकर्णं भूतिरीदिक्षु रोष्यामर्चयेत्पुनः ॥ १३१ ॥
कामदं कालदाकाली कोणपालान्यजेत्पुनः ।
कुम्भकर्णमधोकायं भ्राजटं च सिहारकम् ॥ १३२ ॥
इन्द्रादिकांल्लोकपालांस्तायुधान्पूजयेत्ततः ।
धूपदीपादिभिर्देवं भोजयित्वा महेश्वरम् ॥ १३३ ॥
पञ्चकृत्यपरा बाह्ये ततो भूतबलिं हरेत् ।
एवं पूजादिभिः सिद्धे मन्त्रे मन्त्रविदाम्वरः ॥ १३४ ॥
नाशयेत्सकलान्भूतान्ग्रहानपमहाभयात् ।
आदेशं तस्य कुर्वन्ति भूता भीता महात्मनः ॥ १३५ ॥
बहुना किमिहोक्तेन मन्त्रेणानेन भूतले ।
सदृशो नास्ति मन्त्रोऽन्यो भूतनिग्रहसाधने ॥ १३६ ॥
इति शारदातिलके ऊनविंशः पटलः ॥ १९ ॥ ० ॥ ० ॥

इन्ये, एवमादिकम् ॥ १२५ ॥ १२४ ॥ १२५३ ॥
०बीजेनेति० । अनन्तरं वक्ष्यमाणेन । ०हृदिति० । बीजम् ॥ १२६ ॥
० दूतीरिति० । वक्ष्यमाणाः ॥ १२६ ॥ १२७३ ॥
०चन्द्राद्भुतजटामिति० अष्टमी ॥ १२८ ॥
०सव्येनेति० प्रादक्षिण्येन ॥ १२९ ॥ १३०३ ॥
०इन्द्रादिकांस्तु० रोष्यास्यते ॥ १३१ ॥
०कोणपालानिति० । आग्नेयादिकोणेष्वादि ॥ १३२॥१३३ ॥
०पञ्चकृत्यपरेति० । आद्यदिशिस्थमुद्रादिवाचकलेन । ०तत्कर्मणार्थेः०—"काम-
किन्न(१)वरयोरधिकस्थानानि भूतस्पृक्ताववर्णिनी ॥१३४॥१३५॥१३६॥
इति श्रीशारदातिलकटीकायां सर्वसंप्रदायकृत्यायां पदार्थादर्शाभिधायाम्—
ऊनविंशः पटलः ॥ १९ ॥०॥

(१) वरवर्णिनी-हरिद्रा "निशाख्या काञ्चनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी" इत्यमरः। रजः कङ्कुः

काद्यैर्वर्णैर्वृतमथ वहिम्र्निगेहेन वीतम् ।
यन्त्रं प्रोक्तं सकलसुखदं रोगकृत्याग्रहघ्नम् ॥ ११३ ॥
प्रणवो हृदयं पश्चात् ङेऽन्तं पशुपतिं पुनः ।
तारो नमोभूतपदं ततोऽधिपतये ध्रुवम् ॥ ११४ ॥
नमो रुद्राय युगलं खड्गरावणशब्दतः ।
विरद्वितयं पश्चात्सरनृत्ययुगं पृथक् ॥ ११५ ॥
श्मशानभस्मार्चितान्ते शरीराय ततः परम् ।
घण्टाकपालमालादि धरायेति पदं पुनः ॥ ११६ ॥
व्याघ्रचर्मपदस्यान्ते परिधानाय तत्परम् ।
शशाङ्कृतशब्दान्ते शेखराय ततः परम् ॥ ११७ ॥
कृष्णसर्पपदं पश्चात्ततो यज्ञोपवीतिने ।
चलयुग्मं चलयुगमनिवर्तकपालिने ॥ ११८ ॥
हनयुग्मं ततो भूतान् त्रासयद्वितयं पुनः ।
भूयो मण्डलमध्ये स्यात् कट्टयुग्मं ततः परम् ॥ ११९ ॥
रुद्राङ्कुशेन शमय प्रवेशययुगं ततः ।
आवेशययुगं पश्चाच्चण्डासिपदमीरयेत् ॥ १२० ॥
धराधिपतिरुद्रोऽयं ज्ञापयत्यग्निसुन्दरी ।
खड्गरावणमन्त्रोऽयं स्तात्पूर्णचत्वारिंशतादरः ॥ १२१ ॥
भूताधिपतये स्वाहा पूजामन्त्रोऽयमीरितः ।
सद्यादिपञ्चहृस्वाद्यकान्तबीजादिकान्यसेत् ॥ १२२ ॥
ईशानाद्याः पञ्चमूर्तीरिह वक्त्रेषु च क्रमात् ।
षड्दीर्घबिन्दुयुक्तेन मान्तेनाङ्गक्रिया मता ॥ १२३ ॥

घण्टाकपालसृणिशूलदरुपाणिखेटखड्गाङ्कुशडमरुकाभयवरधारिणम् ।
रक्ताङ्गमिन्दुधरकलामधरं त्रिनेत्रं पञ्चाननाकमलमदनाङ्कमीशमीडे ॥१२

अयुतद्वितयं मन्त्रं जपित्वा तद्दशांशतः ।

मन्त्रमाह—●मन्त्रमिति● । मदद्वयं कमलं कृत्वा तद्बहिर्ज्ञानी पूजामन्त्रं ऐपूर्वेण देवीबीजानि विदिक्षु तृतीयबीजानि । ●आवेणेति● पूर्वेणद्वितीयेन ॥ ११३ ॥

खड्गरावणमन्त्रमाह—●प्रणव इति ॥ ११४ ॥

●ङेऽन्तं पशुपतिम्● । पशुपतये । ●तारः● प्रणवः । ततः अधिपतये । अत्र प्राकृतेन सह सन्धिः । ●ध्रुवम्● । प्रणवम् ॥ ११७ ॥

●नृत्यमिति● । सर सर नृत्य नृत्य ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥

●रुद्रो● इति स्वरूपम् । ज्ञापयत्यग्निसुन्दरी—स्वाहा । अन्यत्र कुत्रापि न सन्धिः प्रणवो बीजं, स्वाहा शक्तिः ॥ १२१ ॥

●कान्त●. क ॥ १२२ ॥

●ईशानाद्या इति● । पूर्वोक्तमन्त्राः ॥ ●इह इति● । शिरोवदनहृद्गुह्यपादेषु ॥ ●वक्त्रेष्विति● ऊर्ध्वादिवक्त्रेषु । ●मान्तेनेति● मकारेण । आनुकल्पार्थं दृश्यान्तर्बहिरीये, तत्वस्तत्पो-

अथाभिधास्ये विधिवदघोरास्त्रमनुत्तमम् ।
यस्य संस्मरणादेव सर्वे नश्यन्त्युपद्रवाः ॥ १ ॥
माया स्फुरद्वयं भूयः प्रस्फुरद्वितयं ततः ।
घोरघोरतरेत्यन्ते तनुरूपपदं पुनः ॥ २ ॥
चटयुग्मं (१)तदन्तेस्यात्प्रचटद्वितयं ततः ।
कहयुग्मं वमद्वन्द्वं ततो बन्धयुगं पुनः(२) ॥ ३ ॥
घातयद्वितयं वर्म फडन्तः समुदाहृतः ।
एकपञ्चाशदर्णोऽयमघोरास्त्रमहामनुः ॥ ४ ॥
अघोरोऽस्य (३)मुनिः प्रोक्तश्छन्दस्त्रिष्टुबुदाहृतम् ।
अघोररुद्रः संदिष्टो देवता मन्त्रवित्तमैः ॥ ५ ॥
हृदयं पञ्चभिः प्रोक्तं शिरः षड्भिरुदाहृतम् ।
शिखा दशभिराख्याता सार्धाब्धिः कवचं मतम् ॥ ६ ॥
वसुवर्णैः स्मृतं नेत्रं मासार्णैरस्त्रमीरितम् ।
मूर्धनेत्रास्य कण्ठेषु हृन्नाभ्यन्धूरुषु क्रमात् ॥ ७ ॥
जानुजङ्घापदद्वन्द्वे पदमिथ्यक्षरैर्न्यसेत् ।
पञ्चभिश्च पुनः षड्भिर्द्वाभ्यामष्टभिरक्षरैः ॥ ८ ॥
चतुर्वर्णैः षडर्णैश्च करणैः करणैः पुनः ।
चतुर्भिः षड्भिरक्षिभ्यां वर्णभेदोऽयमीरितः ॥ ९ ॥

मन्त्रमुद्धरति—॰मायेति॰ माया शक्तिबीजम्। ॰तनुरूपेति-कवचं, वर्म हुं ॥१॥२॥३॥ ॰महामनु॰रित्यनेन कामदाविशेषे तत्प्रीत्यात्म्यमुक्तम्। यदाहु—"इमन्त्र ... मन्त्रः कोमाहृष्टौ समाख्ने। बवडन्तः संवनने वमोन्तो विरनायने ॥ पदवोरितुर्णौ हु ... मन्त्रोऽभिधीयते। सब्धपल्लवाः क्लिष्टापदैश्रीमन्त्रोमारणे मतः ॥ करम्भोमूलं हारे मन्त्रो ... कल्पवाद्य" ॥ इति। ॰ईत्यवहन्ते तु॰—सम्पुटस्यवर्णितः एकपञ्चाशदक्षरा द्रष्टव्याः। ... बीजानि। स्वराः शक्तयः। हुं बीजम्। ह्रीं शक्तिरिति सम्प्रदायविदः ॥४॥
॰मन्त्रवित्तमैरि॰ त्युक्तत्र मन्त्रवाने। तेनाङ्गमन्त्रेषु पृथक्प्रयोगेष्वपि प्रत्येकं ... समायार्थप्रयोगः सूचितः पञ्चाशदादेशमेवः ॥ ६ ॥
॰सार्धाब्धि॰र्दश्भि. ॥ ॰वसुवर्णै॰ रष्टार्णै.। ॰मासार्णै॰द्वादशभिः। वविश्वसार्णीरिति पाठः। तदा अर्धविंशाक्षरैरित्यर्थः ॥ ७ ॥
॰पदमिथ्येति॰। पदाद्यक्षरैः तमेव भेदमाह—॰पञ्चभिरिति॰। ॰करणै-पञ्चभिः॥ स्थानमाह—॰मूर्धनेति॰। दृशोर्नुरैः ... वादेरादेरव्यवहितमपु... वर्णानाम् ॥ १० ॥

---

(१) अत्र "घटयुग्मघटद्वय ..." इत्यधिकपाठः।
(२) अत्र "बन्धयुग्मयुगल"इत्यधिकपाठः क्वचित् ॥
(३) "अघोरश्च ... ॥ अघोरोऽस्य मुनिः प्रोक्तः ... छन्दश्च" इत्यपि पाठः।

पञ्चमेऽस्त्रसमाख्यातं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ २५ ॥
तारोवान्तोवरासंस्थो वामनेत्रेन्दुभूषितः ।
पार्श्वोपकः कर्णयुतो धर्मात्मान्तः षडक्षरः ॥ २६ ॥
मनुः पाशुपतास्त्राख्यो महाक्षुद्रनिवारणः ।
षड्भिर्वर्णैः षडङ्गानि हुंफडन्तैः सजातिभिः ॥ २७ ॥
मध्याह्नार्कसमप्रभं शशिधरं भीमाट्टहासोज्ज्वलम् ।
त्र्यक्षं पन्नगभूषणं शिखिशिखाश्मश्रुस्फुरन्मूर्धजम् ।
हस्ताब्जैस्त्रिशिखं समुद्गरमसिं शक्तिं दधानं विभुम् ।
दंष्ट्राभीमचतुर्मुखं पशुपतिं दिव्यास्त्ररूपं स्मरेत् ॥ २८ ॥
वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं जुहुयात्तद्दशांशतः ।
गव्येन सर्पिषा मन्त्री संस्कृते हव्यवाहने ॥ २९ ॥
शैवे पीठे यजेद्देवं प्राङ्गैरस्त्रमातृभिः ।
इन्द्रादिभिर्लोकपालैर्वज्राद्यैरायुधैस्ततः ॥ ३० ॥
अनेन मन्त्रितं तोयं मत्तस्य वदने क्षिपेत् ।
सद्यस्तं मुञ्चति क्षिप्रम् ग्रहो मन्त्रप्रभावतः ॥ ३१ ॥
अमुना मन्त्रितान् बाणान् विसृजेद्युधि भूपतिः ।
जयेत्क्षणेन निखिलान् शत्रून्पार्थो यथापरः ॥ ३२ ॥
वर्णाभ्यसौबिन्दुयुक्तः क्षेत्रपालाय हृन्मनुः ।

आह्वने षडर्णयुतम् । संस्तम्भने चतुर्दं विमोहे प्रचरेत् तु ॥ यमेन्दुन्मादने भूयो मन्त्रयुक्तेन वमने" इति । अथ चतुर्भिरक्षरैरघोरस्य मन्त्रमुच्यते—"अघोरमन्त्रस्यास्य पूर्वं सतेजं तथा वर्णिताम्बरस्य मध्ये । यथोसारं भिन्नमात्मानुहृदयं स्यान्मनुं हृन्हृतः पञ्चमध्येषु शिखा ॥ शूलं पञ्चराशं समावृत्य मुनेः करे वा गले मस्तके बाहुदण्डाम् । मदन्मः समयक्रियोभाजनं स्यात्सदैवाजिमादौ सर्वविस्मारोपेणपि । सप्तचतुर्षु चतुर्थपूर्वं ससरहार्दं, समया प्रभवके मन्त्रोऽश्रुमन्येयः ॥ त्रिचतुष्कपूर्वकेः पञ्चभिर्वर्णैरस्त्रविद्याम्भोरहम् । अहत्वाभ्यर्च्य सर्वं पूर्वमन्त्रवज्ज्ञेयम् । एकचत्वारिंशत्पटले तु "श्रीदत्तक वैतरिक्षायामचतुर्वर्णैः शक्तिपूर्वकैः । हुं फडन्तैः षडङ्गं स्यात्पूर्ववदीरितम्" इति ॥ २४ ॥ २५ ॥

पाशुपतास्त्रमाह ०तार इति० । तारः प्रणवः । वान्तः शः । वरा लः । तमुपेतस्थः तेन यथा । वामनेत्रमी । इन्दुर्बिन्दुः । तेनयुक्तौ । पार्श्वोः पः । पकः कः । कर्णयुत—ककारयुतः । तेन्तु ॥ महा कपिलोत्तरीडम्बद्ध श्लीपशे हुं फडिति ॥ २६ ॥

०षड्भिरित्यादि०—विनियोगोक्तिः । ०षड्भिर्वर्णैः०मैन्त्रस्यैः ॥ ०हुंफडन्तैरिति० । प्रत्येकम् आयुधध्यानं तु दक्षादूर्ध्वाधोरादौ, तद्वदस्यधोरन्स्ये० ०वर्णलक्षं षड्लक्षम् । २७।२८।२९।३०

मुञ्चतीत्यत्र नृसिंहबीजादित्वं, कर्पादित्यत्र दुर्गाबीजादित्वमित्यादि ज्ञेयम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

क्षेत्रपालमन्त्रमाह—०वर्णेति० । वर्णान्त्यः क्षः । औ स्वरूपं, इक्षमः परम् ॥ ०बिन्दुयुक्तोमिति० । बिन्दुयुक्तमनुस्य ताराद्यन्तं क्लीं इति ज्ञेयम् । महाकपिलोत्तरीडम्बद्ध एवं बीजं कार्यमिताक्तिः । कविनैकाक्षरमेवोक्तः । सर्वयुक्तं ०पञ्चोत्सरे० । "औबिन्दुसंयुतं बीजं वर्णान्त्यं सर्वसिद्धिदम्" इति । अत्र विशेष ०प्रयोगसारे०—"क्षेत्रपालेशमारभ्य क्षेत्रपालाय कीर्तितः । मातृकादौ क्षैंदेव संहिता नामधेयतः ॥ अजामावकुक्षमनाङ्गसूक्तिम्भतः पर. । हिरण्यबाहो-

सितर्किंशुकनिर्गुण्डी होमोऽपामार्गसंभवैः ॥ १८ ॥
समिद्वरैः कृतो होमः पूर्ववद्भूतशान्तिदः ।
अपामार्गार्कयोः पञ्चगव्यसमुक्षिताः ॥ १९ ॥
समिधो जुहुयात्कृष्णपञ्चम्यां निशि संयुतः ।
पृथक् सहस्रहोमेन भूतानां निग्रहो भवेत् ॥ २० ॥
क्षमात्सर्पिरपामार्गपञ्चगव्यहविर्धृतैः ।
हुत्वा सहस्रं प्रत्येकं पात्रे संपा(१)तयेत्सुधीः ॥ २१ ॥
संपातसर्पिषा साध्यं भोजयेद्भूतशान्तये ॥ २२ ॥
मध्ये शक्तिं ससाध्यां स्वरगणसहितां केसरेष्वष्टवर्गा-
न्पत्रान्तर्मन्त्रवर्णान् लिखतु गुणमितानष्टरेखेषु तद्वत् ।
धर्मांशोल्लासिकोणे दहनपुरयुगे कल्पिते भूपुरस्थे
यन्त्रेऽस्मिन्प्राणिधानात्कृतकलशविधिः सर्वदुःखापहारी ॥ २३ ॥
षट्कोणे शक्तिरन्तः स्फुरयुगलवृता प्रस्फुरद्भगकोणे
शिष्टैर्मन्त्रस्य वर्णैरसकरणचतुः षट्चतुर्थं स्वरैः ।
वह्न्याभः वसुमाष्टपत्रं दहनपुरयुगेनावृतं धर्म कयुक्तां
राजत्कोणेन वीतं (बाह्ये) धरणिपुरयुगं यन्त्रमाघोरमेतत् ॥ २४ ॥
क्षुद्रक्ष्वेडग्रहव्याधिभूतापस्मारनाशनम् ।

०होम०—भवैः ॥ १८ ॥

०पूर्ववदिति० । भामिन्यां प्रत्येकं सहस्रम् ॥ १९ ॥ २० ॥

०पञ्चगव्यहविरिति० । पञ्चगव्यमिश्रपायसमित्यर्थः । [illegible] तन्त्रे०— "[illegible]" इति । ०हुत्वा०—मिति शेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥

यन्त्रमाह—०मध्य इति । साध्येति [illegible] । [illegible] ॥ २३ ॥

[illegible]

सोपदंशं बृहत्पिण्डं कृत्वा रात्रिषु साधकः ।
स्मृत्वा यथोक्तं देवेशं तस्य हस्ते बलिं हरेत् ॥ ४४ ॥
बलिदानेन सन्तुष्टः क्षेत्रपालः प्रयच्छति ।
कान्तिमेधाबलारोग्यतेजःपुष्टियशःश्रियः ॥ ४५ ॥
उद्धरेद्बटुकं ङेऽन्तं आपदुद्धारणं तथा ।
कुरुद्वयं पुनर्ङेऽन्तं बटुकान्तं समुद्धरेत् ॥ ४६ ॥
एकविंशत्यक्षरात्मा शक्तियुक्तो महामनुः ।
अभीष्टफलसंसिद्ध्यै कीर्तितः सुरपादपः ॥ ४७ ॥
बृहदारण्यक ऋषिश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
आपदुद्धारणो देवो भैरवो देवता बुधैः ॥ ४८ ॥
अङ्गुलीदेहवक्त्रेषु मूर्ध्न्यें स्येषु यथापुरः ।
सप्ताद्रिपञ्चद्व्यादशक्तिबीजपुरःसरम् ॥ ४९ ॥
बकारं पञ्चदस्यादसमीशानादिषु योजयेत् ।
षड्दीर्घयुक्तया शक्त्या बकारेण च सङ्गता ॥ ५० ॥

०सर्वकामफलप्रदइति०॥ सिद्धः स्यात् । सिद्धिश्च सङ्कल्पितपदार्थसम्पादनसिद्धः [illegible] ॥ ४३ ॥

०सोपदंशम्० । व्यञ्जनम् । ०रात्रिषु । प्रहरात्पूर्वम् । ०यथोक्त०—पूर्वोक्तं ध्यानं, मोक्षमार्गमेवास्तम् ॥ ०हस्ते इति० । वामहस्तगतकपाले इत्यर्थः । तदुक्तं—०नारायणीये०—"सिद्धेनानेन मन्त्रेण तत्कपाले बलिं हरेत् । वामहस्तगतं ... [illegible] इति । ०प्रयोगसारेऽपि०—"अथ वा प्राङ्गणे न्यस्ता धेनोर्वा गोमयेन [illegible] तत्कपाले बलिं हरेदिति । तत्र प्रयोगः । रात्रौ प्रहरात्पूर्वं प्राङ्गणे गोमयेनावलिप्य [illegible] [illegible] तत्र संस्थाप्य [illegible] कृत्वा शुचौ दत्वा [illegible] (१) [illegible] बलिं [illegible] तत्कपाले निर्विकल्पं च दत्वा "[illegible]" इति मन्त्रेण हस्ते [illegible] देवः [illegible] ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

आपदुद्धारणमन्त्रमाह—०उद्धरेदिति ॥ ०बटुकं ङेऽन्तं—बटुकाय । ०ङेऽन्त० । ङेऽन्तम् । तेन आपदुद्धारणाय ॥ ४६ ॥

०शक्तियुक्त० । शक्तिबीजयुक्तिः । ०सुरपादपः० । [illegible] कल्पवृक्षवत् [illegible] ॥ ४७ ॥

भैरवऋषिर्बृहदारण्यकः । ऋषे बीजे, माया शक्तिः ॥ ४८ ॥

०अङ्गुलीति० । अङ्गुल्यादिषु । ०देहेति० । शिरोवक्त्रहृद्गुह्यपादेषु [illegible] [illegible] [illegible] । ०यथापुर० । [illegible] [illegible] [illegible] इत्युक्तम् ॥ ०सप्ताद्रि० [illegible] [illegible] । "ह्रीं [illegible] नमः" अङ्गुष्ठे । इत्यादि प्रयोगः ॥ ४९ ॥

०षड्दीर्घ० । षड्दीर्घयुक्तेनेत्यर्थः । "ह्रां [illegible] नमः" इत्यादि प्रयोगः । [illegible] स्थाने [illegible] बामदत्तग्रन्थात् । तदुक्तं ०[illegible]०—"[illegible] [illegible] च [illegible]

(१) [illegible]

अङ्गानि जातियुक्तानि प्रणवाद्यानि कल्पयेत् ।
तस्य ध्यानं त्रिधा प्रोक्तं सात्त्विकादिविभेदतः ॥ ५१ ॥

वन्देबालं स्फटिकसदृशं कुन्तलोल्लासिवक्त्रम् ।
दिव्याकल्पैर्नवमणिमयैः किङ्किणीनूपुराद्यैः ।
दीप्ताकारं विशदवसनं सुप्रसन्नं त्रिनेत्रम्
हस्ताब्जाभ्यां बटुकमनिशं शूलदण्डौ दधानम् ॥ ५२ ॥

उद्यद्भास्करसन्निभं त्रिनयनं रक्ताङ्गरागस्रजम् ।
स्मेरास्यं वरदं कपालमभयं शूलं दधानं करैः ।
नीलग्रीवमुदारभूषणशतं शीतांशुचूडोज्ज्वलं
बन्धूकारुणवाससं भयहरं देवं सदा भावये ॥ ५३ ॥

ध्यायेन्नीलाद्रिकान्तं शशिशकलधरं मुण्डमालं महेशं
दिग्वस्त्रं पिङ्गकेशं डमरुमथ सृणिं खड्गपाशा(शूला)भयानि ।
नागं घण्टां कपालं करसरसिरुहैर्बिभ्रतं भीमदंष्ट्रम्
सर्पाकल्पं त्रिनेत्रं मणिमयविलसत्किङ्किणीनूपुराढ्यम् ॥ ५४ ॥

[illegible] ॥
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥

[illegible] ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

[illegible]

(१) [illegible]—

[illegible]

चतुष्कं पूजयेद्देवं मूर्तिं मूलेन कल्पयेत् ।
सद्योजातेन मन्त्रेण देवमावाहयेत्ततः ॥ ५९ ॥
मूलादिवामदेवेन स्थापयेत्परमेश्वरम् ।
मूलमन्त्रेण कर्तव्यं सान्निध्यं तदनन्तरम् ॥ ६० ॥
अघोरेण सुधीः कुर्यात्सन्निरोधमनन्तरम् ।
पुरुषाख्येन मनुना योनिमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ ६१ ॥
देवाय पश्चमे कुर्यादीशानेन समाहितः ।
ततस्तस्मै विधातव्यं पञ्चमुद्राभिरादरात् ॥ ६२ ॥
ईशानादीन्यजेद्देवान्न्यासमार्गेण देशिकः ।
सकलीकरणं कृत्वा यजेन्मूर्तीर्यथापुरा ॥ ६३ ॥
व्योमपद्मस्थलेष्वर्चेच्छिखिनाद्यादिभिर्यजेत् ।
अग्निनाथं दण्डं खड्गं क्रोधमुग्रमतःपरम् ॥ ६४ ॥
कपालिनं भीषणाख्यं संहारं च क्रमादमून् ।
षट्कोणेषु षडङ्गानि क्रमादभ्यर्चयेत्सुधीः ॥ ६५ ॥
पूर्वादीशानपर्यन्तं तद्बहिः पूजयेदिमान् ।
डाकिनीपुत्रकान्पूर्वे राकिणीपुत्रकांस्ततः ॥ ६६ ॥
लाकिनीपुत्रकान्पश्चात्काकिनीपुत्रकांस्ततः ।
शाकिनीपुत्रकान्भूयो हाकिनीपुत्रकान्पुनः ॥ ६७ ॥
मालिनीपुत्रकान्पश्चाद्योगिपुत्रांस्ततः परम् ।
ततो वामाद्यमातॄणां पुत्रान्दक्षिणतोऽर्चयेत् ॥ ६८ ॥
ऊर्ध्वं गुरवः सुतानूर्ध्वमधोगुण्याः सुतानधः ।
इति सम्पूज्य मन्त्री पुत्रवर्गं यथोदितम् ॥ ६९ ॥

पूजनद्रव्यं तदर्जितम् । तत्र मध्ये च चतुष्कोणं मण्डलं तु विधीयते ॥ तन्मध्ये च त्रिकोणं च तन्मध्ये व्योमपद्मकम् । मध्ये चतुष्कमाधारादीनिति । व्योमपद्मं तु [illegible] ।
सद्योजातेनेति । एवं पञ्च [illegible] ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

पञ्चमुद्राभिरिति । मुद्रापञ्चकोऽस्मिन्वक्ष्यते । [illegible] ॥ ६२ ॥

न्यासमार्गेणेति । देवदेहे तत्पुरुषादीन् [illegible] । तदुक्तं [illegible] "[illegible]" इति । [illegible] ॥ ६३ ॥

सकलीकरणं कृत्वा यजेदिति । "[illegible]" इति । [illegible] "[illegible]" इति ॥ ६३ ॥

व्योमेति [illegible] । [illegible] "[illegible]" [illegible] ॥ ६४ ॥

क्रमात्सुधीरिति [illegible] ॥ ६५ ॥

पूर्वादीति । [illegible]

तद्बहिः पत्रपत्रेषु लोकेशायुधकान्यजेत् ।
ब्रह्माणीपुत्रकं पूर्वे माहेशीपुत्रमैश्वरे ॥ ७० ॥
वैष्णवीपुत्रकं सौम्ये कौमारीपुत्रमानिले ।
इन्द्राणीपुत्रकं भूयः पूजयेत्पश्चिमे ततः ॥ ७१ ॥
महालक्ष्मीसुतं पश्चान्नैर्ऋतीदिशि समर्चयेत् ।
वाराहीपुत्रकं याम्ये चामुण्डासुतमानले ॥ ७२ ॥
वटुकान्दशदिक्ष्वेवं हेतुकं त्रिपुरान्तकम् ।
वेतालं वह्निजिह्वाख्यं कालान्तकं करालकम् ॥ ७३ ॥
एकपादं भीम(१)रूपमचलं हाटकेश्वरम् ।
दिग्विदिक्ष्वन्तरालेषु क्षेत्रपालादीन्यजेत्पुनः ॥ ७४ ॥
कोणेश्वरादीनन्तान्वलान्सद्वासे समर्चयेत् ।
ततश्चीनकुलीनाद्यान्दक्षिणे पूजयेत्सुधीः ॥ ७५ ॥
दिव्यसिद्धमानवौघान्योगीशान् शक्तिसंयुतान् ।
योगिनीभिः सहाभ्यर्चेदीशाग्निनिर्ऋतिस्थितान् ॥ ७६ ॥
इति सम्पूजयेद्देवं वटुकं प्रोक्तवर्त्मना ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां पतिर्भवति साधकः ॥ ७७ ॥
विप्रतुष्टिं समाराध्य बलिं दत्त्वा विधानतः ।
काम्यानि साधयेन्मन्त्री यथोक्ता सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ७८ ॥
शाल्यन्नं पललं सर्पिर्मांसं चूर्णानि शर्करा ।
गुडमिश्रं सापूपैर्मध्यतः परिमिश्रितैः ॥ ७९ ॥
कृत्वा कवलमाराध्य देवं प्रागुक्तवर्त्मना ।
रक्तचन्दनपुष्पाद्यैर्निशि तस्मै बलिं हरेत् ॥ ८० ॥

येदिति सम्बन्धः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

०दिग्विदिक्ष्विति० । दिक्ष्वष्टसु । विदिक्षु [illegible] वाहन । ०वटु-कानिति० । दिग्विदिक्ष्वन्तरालेषु । तत्र दिक्षु अष्टौ विदिक्षु अष्टौ तदन्तरालगतानि चोक्तानि [illegible] द्वात्रिंशत्संख्याकानि ज्ञेयानि ॥ ७४ ॥ ७५ ॥

०शक्तिसंयुतानिति० । सामान्येन विशेषणमात्रम् । ताः शक्तयः का इत्यपेक्षायां योगिनीभिः सहेति पदम् । तदुक्तं ०दिव्यसिद्धादि० "दिव्यान्सिद्धान्मानवांश्च योगीशान् पूर्वं ततः । ईशानादिवर्त्म कोणेषु योगिनीभिः समन्वितानि" ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

काम्यमात्रे बलिमाहात्म्यमाह—०विप्रतुष्टिमिति० ॥ ७८ ॥

बलिप्रकारमाह—०शाल्यन्नमिति० । ०चूर्ण०—भीमम् । [illegible] तम् । ०प्रागुक्तवर्त्मना० । रक्तचन्दनपुष्पाद्यैरिति देवमाराध्य प्रागुक्तवर्त्मना निशि बलिं हरेदिति सम्बन्धः । आपदुद्धारेण पूजयेदित्यादिना । प्रागुक्तेनेत्यनेन वेतालादेः बलिमन्त्रे सम्पूर्णं कर्तव्यमित्यर्थः बलिं दत्त्वा देवस्य हरणम् ॥ ७९ ॥ ८० ॥

---

(१) भीमकम् । इत्यपि पाठः क्वचित् दृश्यते ॥

ततः सिध्यन्ति कार्याणि बलिदानेन मन्त्रिणः ।
जुहुयात्सर्पिषा मन्त्री यथोक्तां सिद्धिमाप्नुयात् ॥ ८१ ॥
वश्याय जुहुयाद्विद्वान्कर्णैर्वशयेज्जनान् ।
जुहुयात्पुत्रलाभाय मधुरक्तैः पीठकैः सुधीः ॥ ८२ ॥
धनधान्यादिसम्पत्त्यै जुहुयाद्विल्वतण्डुलैः ।
विल्वप्रसूनैर्जुहुयान्मन्त्री विन्दति श्रियम् ॥ ८३ ॥
लोणैर्मधुरसम्मिश्रैर्वशयेद्वनिताजनान् ।
पुष्टिकामेन होतव्यं पेनसानां (सत्य) समिद्वरैः ॥ ८४ ॥
अन्नेन जुहुयान्नित्यं धनधान्यादिसम्पदे ।
वश्याय जुहुयान्मन्त्री मधुना दिवसत्रयम् ॥ ८५ ॥
दो(१)गोक्षीरघृहोमेन होना नश्यन्ति तत्क्षणात् ।
कृत्याद्रोहे ग्रहे द्रो(वा)दे भूताद्यपस्मारसङ्क्षये ॥ ८६ ॥
व्याघ्राजिने समासीनो जुहुयादयुतं तिलैः ।
भूताद्या पलायन्ते वेताले तां दिशं भयात् ॥ ८७ ॥
कृष्णाष्टमीं समारभ्य यावत् स्यात्कृष्णचतुर्दशी ।
तिलैस्तण्डुलसम्मिश्रैर्मधुरत्रयलोलितैः ॥ ८८ ॥
शिवदत्तं प्रतिदिनं जुहुयाज्ज्वलितेऽनले ।
बटुकेश्वरमभ्यर्च्य गन्धभोज्यफलान्वितम् ॥ ८९ ॥
नित्यं निवेद्य नैवेद्यं मध्यरात्रे बलिं हरेत् ।
एवं जपित्वा मनुना सहस्राण्येव विंशतिम् ॥ ९० ॥
समाप्तिदिवसे राजमाषं दत्वा बलिं हरेत् ।
ततः कार्यवता राजा लोकैश्चार्थं धनैः ॥ ९१ ॥
विधिनानेन सन्तुष्टो बटुकेशः प्रयच्छति ।
तेजो बलं यशः पुत्रान्कान्तिं लक्ष्मीमरोगताम् ॥ ९२ ॥
नश्यन्ति शत्रवः सर्वे बद्धुर्भूर्त्वे बान्धवाः ।
अयमहोम आर्पेन विजयं नश्य भूपतेः ॥ ९३ ॥

नामिति० । स्वमन्त्रसिद्धिमाप्नुयात् ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥
[illegible]ति० । [illegible]

(१) [illegible]

जुहुयात्केवलैर्लोणैरयुतं स्तम्भनेच्छया ।
निगडादिविमोक्षाय प्रयोगोऽयमुदाहृतः ॥ ९४ ॥
वचाचूर्णपलं जप्तं गव्येनाज्येन लोलितम् ।
विभज्य भक्षयेद्वन्ध्या मण्डलात्पुत्रकाङ्क्षिणी ॥ ९५ ॥
विनीतं पुत्रमाप्नोति मेधाऽऽरोग्यबलान्वितम् ।
आद्यन्ते प्रयोगस्य वटुकाय बलिं हरेत् ॥ ९६ ॥
द्विविधो बलिराख्यातो राजसः सात्त्विको बुधैः ।
राजसो मांसरक्ताढ्यः पलत्रयसमन्वितः ॥ ९७ ॥
मुद्गपायससंयुक्तो मधुत्रयलोलितः ।
सात्त्विको मांसरहितः श्रेयस्कामः पुरोक्तवत् ॥ ९८ ॥
ब्राह्मणो विनयः शुद्धः सात्त्विकं बलिमाहरेत् ।
साधयन्मनुनानेन मस्म सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ९९ ॥
उशीरं चन्दनं कोष्ठं घनसारं सकुङ्कुमम् ।
श्वेतार्कमूलं वाराहीं लक्ष्मीं क्षीरमहीरुहाम् ॥ १०० ॥
त्वचो बिल्वतरोर्मूलं शोषयित्वा सुचूर्णयेत् ।
चूर्णे व्योम्नि गृहीतेन गोमयेन विमिश्रितम् ॥ १०१ ॥
कृत्वा पिण्डानि संशोष्य संस्कृते हव्यवाहने ।
मूलेन दग्ध्वा तद्भस्म शुद्धपात्रे विनिःक्षिपेत् ॥ १०२ ॥
केतकी मालती पुष्पैर्वासयन् भस्म शोधितम् ।
अयुत प्रजपेन्मन्त्रं स्पृष्ट्वा भस्म सुपूजितम् ॥ १०३ ॥

दि० मूपतेरित्यन्त्यमेकः प्रयोगः । ०मवद्दी० [illegible] । ०विपदे० देवे ॥ ९१ ॥
॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ६० ॥

०विभज्येति० । [illegible] । ०वि-
[illegible] —"वचाचूर्ण [illegible] । [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

०आद्यन्तयोर्गत्वाद्य इति० । तत्र [illegible] इति० । तत्
[illegible] । तदुक्तं ०[illegible]० "[illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] बलिद्वयं [illegible]
[illegible] । "[illegible] च । [illegible]
[illegible] । तथा । ०[illegible]० —"[illegible]
[illegible] इति । केचित् [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]—०[illegible]० । ०[illegible]० [illegible] ।
"वाराही [illegible]" इति ०[illegible]० वाराही [illegible]
[illegible] । "[illegible] [illegible]
[illegible] । १००।१०१।१०२।१०३ ॥

एतद्द्वादश दिवसान् प्रातः पुण्ड्रं करोति यः ।
तस्य रोगाः प्रणश्यन्ति कृत्याद्रोहमहाग्रहाः ॥ १०४ ॥
रिपुचोरमृगादिभ्यो भयमस्य न जायते ।
यद्गृहेऽस्ति सम्पदः सर्वाः पूज्यते सकलैर्जनैः ॥ १०५ ॥
राज्ञः पट्टाभिषेकस्य मामात्यः सपरिच्छदः ।
अभिषेकं प्रकुर्वीत राज्ञो विजयकाङ्क्षिणः ॥ १०६ ॥
पूर्वोक्ते मण्डपे पुण्ये वितानध्वजशोभिते ।
सर्वतोभद्रमालिख्य कर्णिकां तस्य पूरयेत् ॥ १०७ ॥
सद्द्रोणप्रमाणेन शालिभिः कंजिभैः शुभैः ।
तद्दूर्ध्वं तण्डुलैस्तस्मिन्नस्य दूर्वाक्षतादिकान् ॥ १०८ ॥
हेमादिविहितं कुम्भं नवरत्नसमन्वितम् ।
संस्थाप्य विपुलैस्तत्रोये तत्पूर्वाभिर्विधिना क्षिपेत् ॥ १०९ ॥
सीतकुसुमपल्लवानि सपत्नीदूर्वां समां पुनः ।
कर्पूरं चन्दनं विष्णुक्षीरं कुङ्कुमं पुनः ॥ ११० ॥
कङ्कोलमगुरुं जातिं मल्लिकां चम्पकोत्पले ।
सोमेद दाडिमं पञ्चाग्रपल्लवेन वेष्टयेत् ॥ १११ ॥
तस्मिन्नावाह्य कुर्म्भे साङ्गं सायुधं यजेत् ।
बहिरष्टसु कुम्भेषु भैरवानष्टपूजयेत् ॥ ११२ ॥
मध्येऽष्टसु कुम्भेषु मध्ये दश गजान्यजेत् ।
बाह्ये दशसु कुम्भेषु लोकेशानर्चयेत्सुधीः ॥ ११३ ॥
तद्बहिर्द्वादशसु कुम्भेषु श्रीकण्ठादीन्युरेश्वरान् ।
पञ्चविंशत् षट्त्रिंशत्तादिवर्णैः सरस्वतान् ॥ ११४ ॥
इति गन्धादिभिः सम्यक् पञ्चावरणमर्चयेत् ।
प्रयुतं प्रजपेत् पश्चात् तत्पद्मादिभिर्जपेत् ॥ ११५ ॥

०श्योति पुष्टीरेवेति० मुखमान्यरे । कुङ्कुम्—विद्युद् विवेद् लिखद् ॥ १०४ ॥
०पुगो० मतम् ॥ १०३ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ ६-७ ॥
०अभिषेकं प्रकुर्वीतेति० । अभि दक्षिणां होमं । एवमादि कार्यं महादधिन्दुके । तत्र पूर्वोक्त सम्यं एवमेव वाद्युपदिक्षमालिख्य प्रथमपात्र, कार्य ॥ १०६ ॥
अभिषेकप्रकारमाह—०पूर्वोक्त इति० । पुष्पोघैर्वा पुष्पैः ॥ १०७ ॥
०सद्द्रोणेति० । सर्वत्रमी । ०तद्दूर्ध्वमिति० । आतोपनिषदः ॥ १०८ ॥
०सस्यान्ताख्य पल्लवादि ॥ १०९ ॥
०सीतकुसु०—पल्लवाः । ०कर्पूर०—चन्दने ॥ ११० ॥ १ ॥
चन्दनम् । चन्द्रोदयं चन्दनं कङ्कोलं जातिफलं विद्यात् ॥ १११ ॥
०तस्मिन्निति० । तत्प्रकारान्तेण पूजितम् ॥ ११२ ॥
०मध्येऽष्ट०—मध्येऽष्टसु ॥ ११३ ॥
०तद्बहिरिति० अत्र वर्णानुक्रमेण ब्रह्मादयः पदः ॥ ११४ ॥

जुहुयात्केवलैर्लोहैर्युतं स्तम्भनेच्छया ।
निगडादिविमोक्षाय प्रयोगोऽयमुदाहृतः ॥ ९४ ॥
वचाचूर्णपलं जप्तं गव्येनाज्येन लोलितम् ।
विभज्य भक्षयेद्वन्ध्या मण्डलात्पुत्रकाङ्क्षिणी ॥ ९५ ॥
विनीतं पुत्रमाप्नोति मेधाऽऽरोग्यबलान्वितम् ।
आद्यन्ते प्रयोगस्य वटुकाय बलिं हरेत् ॥ ९६ ॥
द्विविधो बलिराख्यातो राजसः सात्त्विको बुधैः ।
राजसो मांसरक्ताढ्यः पलत्रयसमन्वितः ॥ ९७ ॥
मुद्गपायससंयुक्तो मधुरत्रयलोलितः ।
सात्त्विको मांसरहितः शेषमन्यत्पुरोक्तवत् ॥ ९८ ॥
ब्राह्मणो विनयः शुद्धः सात्त्विकं बलिमाहरेत् ।
साधयन्ननुमानेन भस्म सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ९९ ॥
उशीरं चन्दनं कोष्ठं घनसारं सकुङ्कुमम् ।
श्वेतार्कमूलं वाराहीं लक्ष्मीं सौरमहीरुहाम् ॥ १०० ॥
त्वचो बिल्वतरोर्मूलं शोषयित्वा सुचूर्णयेत् ।
चूर्णं व्योम्नि गृहीतेन गोमयेन विमिश्रितम् ॥ १०१ ॥
कृत्वा पिण्डानि संशोष्य संस्कृते हव्यवाहने ।
मूलेन दग्ध्वा तद्भस्म शुद्धपात्रे विनिःक्षिपेत् ॥ १०२ ॥
केतकी मालती पुष्पैर्वासयेत् भस्म शोधितम् ।
अयुतं प्रजपेन्मन्त्रं स्पृष्ट्वा भस्म सुपूजितम् ॥ १०३ ॥

दि० भूपतेरित्यन्तमेकः प्रयोगः । ०अवग्रहो० वृष्ट्यभावः । ०विषये० देशे ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥६॥

०विभज्येति० । त्रिंशिन्न्यूनसप्तसप्ततिभागमितम् ॥ मण्डलमेकोनपञ्चाशद्दिनानि । ०वि- श्वसारोद्धारे तु विशेषः०—"वचाचूर्णपलं देवि कुर्याद् घृतसंयुतम् । पञ्चाशे विनिःक्षिप्य ध्या- पयेदेवसन्निधौ ॥ सिद्धान् सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या तदौषधम् । मन्त्रं सहस्रमावर्त्य सि- द्धानभ्यर्च्य बुद्धिमान् ॥ ध्यात्वा देवीं ऋतुस्नाता प्राशयेत्तन्महौषधमि"ति ॥९४॥९५॥९६॥६॥

०मांसरक्ताढ्य इति० । तत्र कियानित्यपेक्षायां ०पलत्रयसमन्वित इति० । तत्र पलत्रयं भूचरखेचरजलचरजम् । तदुक्तं ०विश्वसारोद्धारे० "मेषकुक्कुटमीनं माषधान्यं घृत- संयुतम् । लाजापूपं च गुडमिश्रं समन्वितम् ॥ मधुमन्नस्यकमित्यादि बलिद्रव्यं समीरि- तमि"ति । "मरीचजीरकञ्चैव गुडलवणैस्तथैव च । शाल्यन्नमुद्गसम्पन्नगोक्षीरेण समन्वि- तम् । सैन्धवं दुग्धमानेन पलत्रयसमन्वितमि"ति । तथा ०मन्त्रान्तरे०—"पलत्रयं माष- चूर्णं दधि क्षीरं घृतं तथा । गुडेनेन संयुक्तं मिश्रीकृत्य विचक्षणः" इति । केचित् पलत्रय- मिति पाठमपठन् तच्चिन्त्यम् । भस्मसाधनमेवाह—०उशीरमित्यादि० । ०घनसारः० कर्पूरः । "वाराही शूकरी क्रोडी मागधी गृष्टिकारिका" इति ०कैयदेवनिघण्टौ० वाराही नाम्नी मोथ- श्री प्रसिद्धा । "श्यामा लक्ष्मी शिवा सीता भद्रपर्णा वेगदुर्गलमि"ति कैयदेवनिघण्टौ ०स- मरीचकन्द० सर्मा स्या । ॥९७॥९८॥९९॥१००॥६॥

एतद्धारणाय विप्राय प्रातः पुरुषं करोति यः ।
तस्य रोगाः प्रणश्यन्ति कृत्याद्रोहमहाग्रहाः ॥ १०४ ॥
रिपुचोरमृगादिभ्यो भयमस्य न जायते ।
यद्गृहे तस्य सम्पदः सर्वाः पूज्यते सकलैर्जनैः ॥ १०५ ॥
राजा यद्यभिषेकस्य सामात्यः सपरिच्छदः ।
अभिषेकं प्रकुर्वीत राज्ञो विजयकाङ्क्षिणः ॥ १०६ ॥
पूर्वोक्ते मण्डपे क्लृप्ते वितानध्वजशोभिते ।
सर्वतोभद्रमालिख्य कर्णिकां तस्य पूरयेत् ॥ १०७ ॥
भद्रद्रोणप्रमाणेन शालिभिः शोभितैः शुभैः ।
तदूर्ध्वं तण्डुलांस्तस्मिन्नस्य दूर्वाग्रान्वितान् ॥ १०८ ॥
हेमादिविहितं कुम्भं नवरत्नसमन्वितम् ।
संस्थाप्य विपुलैस्तोयैरपूर्वोक्तसमन्वितैः क्षिपेत् ॥ १०९ ॥
क्षीरद्रुमपल्लवानि तस्मिन्दूर्वां सहां पुनः ।
कर्पूरं चन्दनं विश्वमुशीरं कुङ्कुमं पुनः ॥ ११० ॥
कङ्कोलमगुरुं जातिं मल्लिकां चम्पकोत्पले ।
गोमेदं दाडिमं पद्मपत्रयुगेन वेष्टयेत् ॥ १११ ॥
तस्मिन्नावाह्य वरुणं राजानं सम्प्रपूजयेत् ।
बहिरष्टसु कुम्भेषु भैरवानष्टपूजयेत् ॥ ११२ ॥
त्रयोदशसु कुम्भेषु त्रयोदश गणान्यजेत् ।
बाह्ये दशसु कुम्भेषु लोकेशानर्चयेत्सुधीः ॥ ११३ ॥
तद्बहिर्द्व्यष्टकुम्भेषु श्रीकण्ठादीन्सुरेश्वरान् ।
पञ्चत्रिंशत् घटेष्वर्कैः कादिवर्णेश्वरान्क्रमात् ॥ ११४ ॥
इति गन्धादिभिः सम्यक् पञ्चावरणमर्चयेत् ।
प्रयुतं प्रजपेत्स्पृष्ट्वा तान्घटान्देशिकोत्तमः ॥ ११५ ॥

---

*योगिनि पुरीतेनेति० मूलमन्त्रेण । पुरुषम्—विप्रादि लिखेत् लिखनम् ॥ १०४ ॥
*श्लोको० श्लोकः ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ मेरु॥
*अभिषेकं प्रकुर्वीतेति० । सप्तभिः पञ्चभिर्वा होमः । "सप्ताहं वापि पञ्चाहमित्युक्तेः ।
तत्र पूर्वमेव सप्तमे पञ्चमे वानुमद्दिनमारोप्य प्रथममारम्भः कार्यः ॥ १०६ ॥
अभिषेकप्रकारमाह—*पूर्वोक्त इति० । तृतीयोक्ते इत्यर्थः ॥ १०७ ॥
*भद्रद्रोणेनेति० । मद्भवाप्ते । *तदूर्ध्वमिति० । तारोत्तमपूर्वोक्तः ॥ १०८ ॥
*नवरत्नानि० पञ्चोक्तानि ॥ १०९ ॥
*प्रमाणमिति०—पल्लवाः । *सहा०—सहदेवी ॥ ११० ॥
पञ्चम् । "गोमेदकं पीतमणी कङ्कोलं कक्कोलविशेषकि विषः ॥ १११ ॥
*राजसमिति० । राजसर्वाभोज्यमूर्त्तिम् ॥ ११२ ॥
*लोकेशान्०—लोकेशानष्टकान् ॥ ११३ ॥
*क्रमादिति० अनेन वहिरेशांत्रिंशत् दक्षिणे कोणिमुत्तम् ॥ ११४ ॥

जुहुयात्पर्वलीकालेऽयुतं स्नानमनेच्छया ।
निगडादिविमोक्षाय प्रयोगोऽयमुदाहृतः ॥ ९४ ॥
पथ्याचूर्णपलं अन्नं गव्येनाज्येन लोलितम् ।
विभज्य भक्षयेद्गव्या मण्डलात्पुत्रकाङ्क्षिणी ॥ ९५ ॥
विनीतं पुत्रमाप्नोति मेधाऽऽरोग्यबलान्वितम् ।
आदावन्ते प्रयोगस्य वटुकाय बलिं हरेत् ॥ ९६ ॥
त्रिविधो बलिराख्यातो राजसः सात्त्विको बुधैः ।
राजसो मांसरक्ताढ्यः पलत्रयसमन्वितः ॥ ९७ ॥
शुद्धपायससंयुक्तो मधुरत्रयलोलितः ।
सात्त्विको मांसरहितः शेषमन्यत्पुरोक्तवत् ॥ ९८ ॥
ब्राह्मणो विनयः शुद्धः सात्त्विकं बलिमाहरेत् ।
साधयन्मनुनानेन भस्म सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ९९ ॥
उशीरं चन्दनं कोष्ठं घनसारं सकुङ्कुमम् ।
श्वेतार्कमूलं वाराहीं लक्ष्मीं वीरमहीरुहाम् ॥ १०० ॥
त्वचो बिल्वतरोर्मूलं शोषयित्वा सुचूर्णयेत् ।
चूर्णं व्योम्नि गृहीतेन गोमयेन विमिश्रितम् ॥ १०१ ॥
कृत्वा पिण्डानि संशोष्य संस्कृते हव्यवाहने ।
मूलेन दग्ध्वा तद्भस्म शुद्धपात्रे विनिःक्षिपेत् ॥ १०२ ॥
केतकी मालती पुष्पैर्वासयेत् भस्म शोधितम् ।
अयुतं प्रजपेन्मन्त्री स्पृष्ट्वा भस्म सुपूजितम् ॥ १०३ ॥

दि० भूपतेरित्यन्तमेकः प्रयोगः । ०भवधहो० मृत्युभावः । ०विजये० देवे ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ई॥

०विभज्येति० । किञ्चिन्न्यूनपलमष्टगुञ्जामितम् ॥ मण्डलमेकोनचत्वारिंशद्दिनानि । ०वि-
धवसारोद्धारे तु विशेषः०—"यथाचूर्णपलं देवि कुडवे पञ्चपेयुतम् । पचयेत् विनिःक्षिप्य स्था-
पयेद्देवसन्निधौ ॥ विद्वान् सम्पूज्य विधिवत्पश्चात्स्पृष्ट्वा तदौषधम् । मन्त्रं सहस्रमावर्त्य नि-
धानमभ्यर्च्य बुद्धिमान् ॥ स्नात्वा दर्वीमृतुस्नातां प्राशयेत्तन्महौषधमि"ति ॥९४॥९५॥९६॥ई

०राजसो मांसरक्ताढ्य इति० । तत्र किमात्मनिरपेक्षायां ०पलत्रयसमन्वित इति० । तत्र
पलत्रयं भूचरखेचरजलचरजम् । तदुक्तं ०विश्वसारोद्धारे० "मेषकुक्कुटपोर्मांसं शाल्यन्नं घृत-
संयुतम् । लाजाचूर्णमपूपं च गुडमिक्षुरसान्वितम् ॥ मधुमत्स्यपक्वमित्यादि बलिद्रव्यं समीरि-
तमि"ति । "मरीचं जीरकञ्चैव गुडखण्डैस्तथैव च । शाल्यन्नं दुग्धसम्पक्वगोक्षीरेण समन्वि-
तम् । सैन्धवं दुग्धमानेन पलत्रयसमन्वितमि"ति । तथा । ०अन्यत्रापि०—"पलत्रये माष-
चूर्णे दधि क्षीरं घृतं तथा । गुडौदनेन संयुक्तं मिश्रीकृत्य विपश्चिता" इति । केचित् पलत्रय-
मिति पाठमपठन् तच्चिन्त्यम् ॥ भस्मसाधनमेवाह—०उशीरमित्यादि० । ०घनसारः० कर्पूरः ।
"वाराही शूकरी क्रोडी मागधी गृष्टिकारिका" इति ०कैयदेवनिघण्टौ० वाराही नाम्नी ओष-
धी प्रसिद्धा । "शमी लक्ष्मी शिवा शीता माङ्गल्या केशहृत्फलमि"ति कैयदेवनिघण्टौ ०ल-
क्ष्मीशब्देन शमी उक्ता ।९७॥९८॥९९॥१००॥ई॥

एतद्धारणाय दिवसाः प्राप्ताः पुण्ड्रं करोति च ।
तस्य रोगाः प्रणश्यन्ति कृत्याद्रोहमदापदाः ॥ १०४ ॥
रिपुचौरमृगादिभ्यो भयमस्य न जायते ।
यद्धर्मे सत्वदः सर्वाः पूज्यते सर्वदैवतैः ॥ १०५ ॥
राज्ञा यद्येवमेतस्य साम्राज्यः स्यादविच्युतः ।
अभिषेकं प्रकुर्वीत राज्ञो विजयकाङ्क्षिणः ॥ १०६ ॥
पूर्वोक्ते मण्डपे चारुप्ते वितानध्वजशोभिते ।
सर्वतोभद्रमालिख्य वर्णितं तस्य पूरयेत् ॥ १०७ ॥
सप्तद्रोणप्रमाणेन शालिभिः शोभितैः शुभैः ।
तदर्द्धं तण्डुलैस्तस्मिन्नस्य दूर्वाक्षताभिमान् ॥ १०८ ॥
हेमादिविहितं कुम्भं नवरत्नसमन्वितम् ।
संस्थाप्य विपुलैस्तैस्तैः पुष्पैर्भित्तिभिः क्षिपेत् ॥ १०९ ॥
क्षीरद्रुमपञ्चपल्लवानि लाजादूर्वां तथा पुनः ।
कर्पूरं चन्दनं विल्वपत्रमथ कुङ्कुमं पुनः ॥ ११० ॥
कङ्कोलमगुरुं जातिं मञ्जिष्ठां चन्दनोत्पले ।
गोमेदं दाडिमं पद्मरागपद्मगुणेन वेष्टयेत् ॥ १११ ॥
तस्मिन्नाधारे कलशं स्थापयेत् ।
बहिरष्टसु कुम्भेषु भैरवानष्ट अर्चयेत् ॥ ११२ ॥
अथो दशसु कुम्भेषु अथो दश गणान्यजेत् ।
बाह्ये दशसु कुम्भेषु लोकपालान् ससुधीः ॥ ११३ ॥
तद्बहिर्द्वादशकुम्भेषु श्रीकण्ठादीन्गुरुनपि ।
पञ्चाशत् घटेषु वर्णाकारान्वर्णेश्वरान्समर्चयेत् ॥ ११४ ॥
इति गन्धादिभिः सम्यक् पञ्चावरणमर्चयेत् ।
अपूर्णे प्रसवेत्पुण्यं तान्यदान्येतिहोत्तमः ॥ ११५ ॥

---

*यो गति पूर्वोक्तेति० भूतनाशपूर्वेण । पुण्ड्र—तिलकं तिलकम् ॥ १०४ ॥
*पूर्वो० व्याधः ॥ १०३ ॥ १०१ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ २॥
*अभिषेकं प्रकुर्वीतेति० । ... । "सर्वाणि वाचि वर्णादिभिस्तुके ।
तत्र पूर्वोक्त समस्त ... ॥ १०६ ॥
अभिषेकप्रकारमाह—*पूर्वोक्त इति० । ... ॥ १०७ ॥
*सप्तद्रोणेति० । ... । *तदर्द्धमिति० । ... ॥ १०८ ॥
*नवरत्नानि० ... ॥ १०९ ॥
*पञ्चपल्लवेति—पल्लवाः । *कर्पूर०—... ॥ ११० ॥
... ॥ १११ ॥
*तस्मिन्निति० । ... ॥ ११२ ॥
*अथो दशसु०—... ॥ ११३ ॥
*पञ्चाशदिति० ... ॥ ११४ ॥

[illegible] गुरुर्[illegible] कृत्वा ।
[illegible] ॥ ११८ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ ११९ ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ १२० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२१ ॥
[illegible] गुरुं परम् ।
[illegible] गुरुः ॥ १२२ ॥
[illegible] ।
[illegible] (१) ॥ १२३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२४ ॥
[illegible] ।
कुण्डं कृत्वा [illegible] ॥ १२५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२६ ॥
प्राक् [illegible] ।
[illegible] ॥ १२७ ॥

०[illegible] ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ ११० ॥
०[illegible] । प्रत्येकं, तेन [illegible] होमः । ०[illegible] सहार्द्र पक्षार्द्र वा [illegible]
॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥
[illegible] फलविशेषमाह—०[illegible] [illegible]-प्रतिमामभिति [illegible]
०[illegible] । प्राक् प्रोक्तविधिना कुम्भान् स्थापयित्वा [illegible] [illegible]
कुण्डं कृत्वा यथाविधिहोमं कुर्यादिति सम्बन्धः । तत्र ०विधानेनेति० । त्रिकोणम् । ०[illegible]
विधीति० । [illegible] तत्र पूर्वविन्यस्तवधेः ॥ १२५ ॥ १२६ ॥
०प्राक् प्रोक्तविधिना० । चतुर्थोक्तविधिना । ०कुम्भानिति० । एष । ०मत्र० । [illegible]
कुम्भेषु । ०[illegible]ति० । "मध्ये [illegible] ईशाने चतुर्न्यस्यानितिशिनि [illegible] । उक्तञ्च "[illegible]
[illegible] पदं कृत्वा [illegible] । कोष्ठेषु [illegible] घोमना[illegible]
धूपादिवासितान् भूयो जलेनापूरयेत् पृथक् । माणिक्यं मौक्तिकं वज्रं नीलं मरकतं त[illegible]
प्रोक्तानि पञ्चरत्नानि निःक्षिप्येतेषु पञ्चसु । तत्र देवं च मूर्तीश समभ्यर्च्य यथाविधि[illegible]
अन्यत्र तु "सुवर्णं रजतं मुक्ता राजावर्तं प्रवालकम् । रत्नपञ्चकमाख्यातमि"ति । ग[illegible]
[illegible] [illegible] प्रोक्षयेदिति सम्बन्धः ॥ १२७ ॥

(१) एतदनन्तरम् "[illegible] पूजयेत्तं[illegible]" इति [illegible]
क्वचित्पठ्यते ॥

अभ्यक्षालोमनेनैव, वर्द्धन्ते ते दिने दिने ।
युद्धेषु महती शक्तिर्जायते पूर्वतोऽधिका ॥ १२८ ॥
सर्वेरोगाः प्रणश्यन्ति कृत्याद्रोहाः परैः कृताः ।
अस्मात्परतरा रक्षा नास्ति तेषां महीतले ॥ १२९ ॥
अभिषिच्य महीपालं परेषां विजयोद्यतम् ।
उक्तेन विधिना मन्त्री वाहिन्यां बलिमाहरेत् ॥ १३० ॥
कन्दुनाद्भूयकं दत्वा रक्तकं प्रायुधादनम् ।
बलिप्रदानसमये रिपूणां सर्वसैन्यकम् ॥ १३१ ॥
निवेदयेद्बलिरवेन बटुकाय विधिप्रधीः ।
पिव(१)भंयेच्च्वनुनाम्ना बलिमन्त्रं तथा सुधीः ॥ १३२ ॥
शत्रुवरस्य रुधिरं पिवितं च दिने दिने ।
मत्स्य स्वगणैः सार्द्धं सारमेय(२)समन्वितः ॥ १३३ ॥
बलिमन्त्रोऽयमाख्यातः शर्वेणा विजयप्रदः ॥
अनेन बलिना दत्ते बटुका परसैन्यकम् ॥ १३३ ॥
सर्वं नयेन्द्रयो विमजेद्रासिव कुरुनास्तः ।
एवं कृते परबलं दीयते नात्र संशयः ॥ १३४ ॥
विजयश्रियमेतेन राजा प्राप्नोत्यसंशयः ॥ १३५ ॥
श्रीमायावास्मस्फुटमथबिलिखेन्मध्ये स्ववेष्टाद्यु
द्विः-प्रोक्तं बटुकाय शब्दमपराम्मन्त्रस्य वर्णान्वदिः ॥
अष्टद्व्यष्टदलेषु तद्वयदिव्यस्ताद्रैवणवेष्टय ।
सान्निगद्लकादिवान्तसहितं यन्त्रं लिखेद्भूर्जे ॥ १३६ ॥
आपदुद्धारणं यन्त्रमपमृत्युभयापहम् ।
सर्वतस्याकरं नित्यं सर्वसौभाग्यदायकम् ॥ १३७ ॥
रक्षाकरं महातीनां राज्ञां विजयवर्द्धनम् ।
आपदुद्धारणादस्मादापदुद्धारणाभिधः ॥ १३८ ॥

०रि० गता भक्ताः ०र्शविजीत्त इति० । तेन मित्रसुत्रस्थे । एवं [illegible]
रथनाति ॥ १२८।१२९ ॥
०अभिषिच्येति० (१)आहहेरित्यत्र पूर्वोक्तविधेर्बलकोत्तुस्यन्ति ॥ [illegible]
तत्रैव विशेषमाह—०कन्दुनेत्यादिना० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ [illegible]
यन्त्रमाह—०श्रीमायेति० । श्री श्रींयोऽ, माया [illegible]
[illegible]
[illegible]

(१) [illegible]
(२) "सारमेयः कुक्कुरः" । इत्यमरः ।
(३) [illegible]

तन्त्रेषु नास्ति मन्त्रोऽन्य इत्याहुर्मन्त्रवेदिनः ॥
मर्वीशोवह्निशिखरोलान्तस्थो दान्त ईरितः ॥ १३९ ॥
फडन्तश्चण्डमन्त्रोऽयं त्रिवर्णात्मा समीरितः ।
अस्य त्रिको मुनिः प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ॥ १४० ॥
चण्डेशो देवता प्रोक्ता कुर्यादङ्गविधिं पुनः ।
हृदयं दीप्तफट् प्रोक्तं ज्वलफट् शिर ईरितम् ॥ १४१ ॥
शिखा ज्वालामालिनी फट् ज्ञेया, फट् कवचं मतम् ।
हुमफट् नेत्रमाख्यातं सर्वज्वालिनि फट् परम् ॥ १४२ ॥
विन्यस्येवं षडङ्गानि ततोऽदेवं विचिन्तयेत् ॥ १४३ ॥

चण्डेश्वरं रक्ततनुं त्रिनेत्रं रक्तांशुकाढ्यं हृदि भावयामि ।
टङ्कं त्रिशूलं स्फटिकाक्षमालां कमण्डलुं बिभ्रतमिन्दुचूडम् ॥१४४॥

वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं होमं कुर्याद्दशांशतः ।
मधुत्रयसंयुक्तैर्विशुद्धैरसितण्डुलैः ॥ १४५ ॥
पञ्चाक्षरोदिते पीठे चण्डेशं साधु पूजयेत् ।
मूर्ती बीजेन कल्पयायां ताःकूर्मो बिन्दुसंयुतः ॥ १४६ ॥
चण्डेश्वराय हृद्बीजपूर्वः पूजामनुर्मतः ।
अङ्गैर्मातृभि(१)राशैशैर्वज्राद्यैरायुधैर्यजेत् ॥ १४७ ॥
चतुरावरणं प्रोक्तं चण्डेशस्य समर्चनम् ॥
इति सिद्धे मनौ मन्त्री धनधान्याप्नुयादचिरात् ॥ १४८ ॥
तर्पयेन्मनुनानेन नित्यमष्टोत्तरं शतम् ।
श्रियमाप्नोति महतीं पुत्रमित्रसमन्वितः ॥ १४९ ॥

न्वितम् । चतुर्थीसमन्मायुक्तं कर्णिकाबीजमुद्धरेत् ॥" इति । एतेन देव्यां पत्र स्मरणमेव कृ-
िल्पयेदिति व्याख्यानं निरस्तम् । मदष्टेषु बटुकाय इत्येकाक्षरक्रमेण चिन्तनीयम् । •मन्त्र-
स्य वर्णानिति• । आपदित्यादि मायान्तान् प्रथमपोडशदले । •तद्वहिः• । प्रथमपो-
डशदलाद्वहिः । •तस्मिंश्चतुरस्रेषु• षोडशेषु । तदुपरि द्वितीयषोडशदले षोडशान्वरान्
लिखेत् ॥ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ ३॥

चण्डमन्त्रमाह —•मर्वीश इति•॥ मर्वीशः । शान्तोऽ । "लान्तस्थोऽ" । वह्निशिखरः वं ।
ककारो बीजं फट्शक्तिः त्रिक इति ऋषिनाम । •टङ्कमित्यादि• । तदुक्तं •नारायणीये• "शूलं
... ... स्फटिकाक्षमालाविलोचनः" इति । वामोर्ध्वादूर्ध्वाधः पर्यन्तमायुधध्यानम् । सदिति
... । कूर्मोऽकारः ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥

पूजामन्त्रमाह—•चण्डेति• । चण्डेश्वरायेतिस्वरूपम् । •हृद्•—नमः । •बीज पूर्वइति•.....
.....इत्यर्थः । आचार्यश्चण्डगायत्रीं प्रोक्तिदुक्तम् ॥ यदाह—"चण्डचण्डायेति प्रोक्त्वा ...
... । चण्डेश्वराय प्रोक्त्वा धीमहीति वदेत् ॥ तन्नश्चण्ड इति प्रोक्त्वा प्रचोदयात्
... ॥ एषा च चण्डगायत्री जपादिविधयः [illegible] ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ ...॥

प्रियङ्गुकुसुमैः फुल्लैस्तत्काष्ठज्वलितेऽनले ॥
जुहुयादयुतं मन्त्री पुत्रलाभः प्रजायते ॥ १५० ॥
साध्यवृक्षत्वचो लोणे पिष्ट्वा पिष्टसमन्वितम् ।
पुत्तलीं दक्षिणे कृत्वा प्रतिष्ठाप्य समीरणम् ॥ १५१ ॥
छित्वा छित्वा प्रजुहुयादष्टोत्तरशतं निशि ॥
सप्ताहमेवं कुर्वीत साध्यो दासो भवेद्ध्रुवम् ॥ १५२ ॥
शैवमन्त्रेषु निष्णातश्चण्डेश्वरमनुं भजेत् ।
सर्वान्कामानवाप्नोति परत्रेह च नन्दति ॥ १५३ ॥
धरापोऽग्निमरुद्व्योमयजमानेन्द्वर्कमूर्तये ।
सर्वभूतान्तरस्थाय शङ्कराय नमोनमः ॥ १५४ ॥
भुक्त्यन्तकृतवासाय मुनये मुक्तिजन्मने ।
अतीन्द्रियाय महसे शाश्वताय नमोनमः ॥ १५५ ॥
स्थूलसूक्ष्मविभागाभ्यामनिर्देश्याय शम्भवे ।
भवाय भवसम्भूतदुःखहन्त्रे नमोऽस्तु ते ॥ १५६ ॥
सर्वमार्गातिदूराय तपसां फलदायिने ।
चतुर्वर्गवदान्याय सर्वज्ञाय नमोनमः ॥ १५७ ॥

मन्त्रीत्यनेन कुलोत्पन्नादिकं सूचितम् ॥ १४९ ॥ १५० ॥

साध्यवृक्ष इति० । साध्यनक्षत्रवृक्षस्य त्वक्त्वचः । तां [illegible] । पिष्टम् [illegible] । तदुक्तं—"साध्यर्क्षोद्भिदवल्कलेन [illegible] कृत्वा पुत्तलिकामिति ॥ पुत्तलीं० [illegible] प्रतिष्ठाप्येति० [illegible] ॥ १५१ ॥

छित्वाछित्वेति० [illegible] । सप्ताह इति० । [illegible] । [illegible] तदुक्तं—"[illegible]" इति । [illegible] । तत्र विशेषो [illegible] । [illegible] ॥ १५२ ॥

शैवमन्त्रेष्विति० । [illegible] । [illegible] इति । [illegible] इति । [illegible] ॥ १५३ ॥

धरेत्यादि० । [illegible] । [illegible] ॥ १५४ ॥

अतीन्द्रियेति० । [illegible] । [illegible] ॥ १५५ ॥

भवाय० भवपाशे । [illegible] ॥ १५६ ॥

सर्वमार्गेति० । चतुर्वर्गवदान्याय० [illegible] ॥ १५७ ॥

तन्त्रेषु नास्ति मन्त्रोऽन्य इत्याहुर्मन्त्रवेदिनः ॥
अर्घीशोऽवह्निशिखरोलान्तस्थो दान्त ईरितः ॥ १३९ ॥
फडन्तश्चण्डमन्त्रोऽयं त्रिवर्णात्मा समीरितः ।
अस्य त्रिको मुनिः प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ॥ १४० ॥
चण्डेशो देवता प्रोक्ता कुर्यादङ्गविधिं पुनः ।
हृदयं दीप्तफट् प्रोक्तं ज्वलफट् शिर ईरितम् ॥ १४१ ॥
शिखा ज्वालामालिनी फट् ज्ञेया, फट् कवचं मतम् ।
हनफट् नेत्रमाख्यातं सर्वज्वालिनि फट् परम् ॥ १४२ ॥
विन्यस्यैवं षडङ्गानि ततो देवं विचिन्तयेत् ॥ १४३ ॥

चण्डेश्वरं रक्ततनुं त्रिनेत्रं रक्तांशुकाढ्यं हृदि भावयामि ।
टङ्कं त्रिशूलं स्फटिकाक्षमालां कमण्डलुं बिभ्रतमिन्दुचूडम् ॥ १४४ ॥

वर्णलक्षं जपेन्मन्त्रं होमं कुर्याद्दशांशतः ।
मधुत्रयसंयुक्तैर्विशुद्धैः सिततण्डुलैः ॥ १४५ ॥
पञ्चाक्षरोदिते पीठे चण्डेशं साधु पूजयेत् ।
मूर्तिं बीजेन कल्पनायां तत्कूर्मो बिन्दुसंयुतः ॥ १४६ ॥
चण्डेश्वराय हृद्बीजपूर्वः पूजामनुर्मतः ।
अङ्गैर्मातृभिः(१)राशीशैर्ग्रहाद्यैरायुधैर्यजेत् ॥ १४७ ॥
चतुरावरणं प्रोक्तं चण्डेशस्य समर्चनम् ॥
इति सिद्धे मनौ मन्त्री धनधान्यायनेऽचिरात् ॥ १४८ ॥
तर्पयेन्मनुनानेन नित्यमष्टोत्तरं शतम् ।
श्रियमाप्नोति महतीं पुत्रमित्रसमन्वितः ॥ १४९ ॥

न्वितम् । चतुर्भीममायुर्वं कर्णिकायामुद्धरेत् ॥" इति । एतेन केचां चन स्मरकमेव ... लिखेदिति व्याख्यानं निरस्तम् । अष्टदलेषु वडुकाय इत्येकाक्षरक्रमेण लिखनीयम् । ॰मन्त्रस्य वर्णानिति॰ । आवदित्यादि मायान्तान् प्रथमपीठशारदे । ॰वह्निः॰ । प्रथमतो ... । ॰तन्मन्त्राक्षरेषु॰ पीठेषु । तदुपरि द्वितीयपाठशारदे पीठान्तात् लिखेत् ॥ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ ६ ॥

चण्डमन्त्रमाह—॰अर्घीश इति॰ ॥ अर्घीशः । दान्तोऽथ । ... । वह्निशिखरः ... । ककारो बीजं फट्शक्तिः । त्रिक इति ऋषिनाम । ॰अनुष्टुभम् । ... ॰नारायणीये॰ "शूलं परशुकमण्डलुस्फटिकमालाभिर्लोचनः" इति । ... पर्यन्तमायुधध्यानम् । तदिति बीजम् । पूजासंख्याः ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥

पूजामन्त्रमाह—॰चण्डेति॰ । चण्डेश्वरायेति ... । ॰हृदय॰—नमः । ॰बीज पूर्व इति॰ ...... इत्यर्थः । आचार्यचण्डगायत्री जगदिनुसृतम् ॥ यदाहु—"चण्डचण्डायेति पीठस्याद्या- चण्डेश्वराय धीमहि ... तन्नश्चण्डः प्रचोदयात्- ... चण्डगायत्री ... ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ ६ ॥

प्रियङ्गुकुसुमैः फुल्लैस्ताराकान्तज्वलितेऽनले ॥
जुहुयादयुतं मन्त्री पुत्रलाभः प्रजायते ॥ १५० ॥
साध्यवृक्षत्वचो लोणं पिष्ट्वा पिष्टसमन्वितम् ।
पुत्तलीं रुचिरां कृत्वा प्रतिष्ठाप्य समीरणम् ॥ १५१ ॥
छित्त्वा छित्त्वा प्रजुहुयाद्धोणोत्थाने निशि ॥
सप्ताहमेवं कुर्वीत साध्यो दासो भवेत्स्वयम् ॥ १५२ ॥
शैवमन्त्रेषु निष्णातश्चण्डेश्वरमनुं भजेत् ।
सर्वान्कामानवाप्नोति परत्रेह च सम्प्रति ॥ १५३ ॥
धरापोऽग्निमरुद्व्योममनोऽहंत्वर्णमूर्तये ।
सर्वभूतान्तरस्थाय शङ्कराय नमो नमः ॥ १५४ ॥
मृत्युसन्ततपाशाय मुनये मुनिसत्तमे ।
अतीन्द्रियाय महसे शाश्वताय नमो नमः ॥ १५५ ॥
स्थूलसूक्ष्मविभागाख्यामनिर्देश्याय शम्भवे ।
अपाय भवसम्भूतदुःखदग्ध्रे नमोऽस्तु ते ॥ १५६ ॥
सर्वकर्माभिभूताय तपसां फलदायिने ।
चतुर्वर्गप्रदायाय सर्वज्ञाय नमो नमः ॥ १५७ ॥

सम्मीलनेन पुत्तलीमादिरूपं पूर्ववत् ॥ १४९ ॥ १५० ॥

०साध्यवृक्ष इति० । साध्यस्य [illegible] । तां हरिद्रे वदति । [illegible] । तदुक्तं—साध्यवृक्षादिप्रयत्नसंज्ञा शुभमूर्तं [illegible] कृत्वा पुत्तलिकामिमां ॥ पुत्तली० [illegible] ०समीरणं० प्राणम् ०प्रतिष्ठाप्येति० प्रतिष्ठाप्य [illegible] ॥ १५१ ॥

०छित्त्वा छित्त्वेति० हरिद्रे [illegible] । ०साध्य इति० । [illegible] । पूर्वं [illegible] । तदुक्तं—"सप्ताहं पुत्तलीहोमान्नित्यं [illegible] भवेत् [illegible] [illegible] [illegible]" इति । अत्र च साध्यमिति [illegible] । तत्र [illegible] ०चण्डेश्वरे० "[illegible]" [illegible] । [illegible] प्रतिष्ठया तथा कुर्यात् ॥ [illegible] । ०सर्वाने० [illegible] ॥ १५२ ॥

०शैवमन्त्रेष्विति० ॥ [illegible] भवति [illegible] । तदुक्तं "[illegible]" । [illegible] इति । [illegible] । "[illegible]" इति । "[illegible]" [illegible] मन्त्री [illegible] । [illegible] ॥ १५३ ॥

०धरेत्यादि० । [illegible] । [illegible] । ०सर्वेति० [illegible] ॥ १५४ ॥

०मृत्युसन्तेति० । [illegible] । ०अतीन्द्रिये० [illegible] । ०अपेति० [illegible] । [illegible] । "[illegible]" इति श्रुतेः ॥ १५५ ॥

०अपाय० भवदाते । [illegible] ॥ १५६ ॥

०सर्वे० [illegible] । ०चतुर्वर्ग० [illegible] ॥ १५७ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ॥ १ ॥ [illegible] ॥ २ ॥ [illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] ॥ ४ ॥ [illegible] ॥ ५ ॥ [illegible] ॥ ६ ॥ [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible] ॥ ८ ॥ [illegible] ॥ ९ ॥ [illegible]
मध्याद्योगाद्[illegible] ॥ १० ॥
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] । [illegible] मुष्टी [illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] जगती [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ १६ ॥ [illegible] मनोहरम् । [illegible] च पा-
[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] करौ । [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] विमला [illegible] ।
[illegible] परः ॥ १९ ॥ [illegible] मध्ये मे [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible] नासिका[illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥ [illegible] नेत्रयो-
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible] । [illegible] दक्षिणेन [illegible] ॥ २४ ॥ यो ललाटे [illegible]
[illegible] प्रजापतिः । [illegible] करौ ॥ २५ ॥ वामो[illegible]
[illegible] ॥ २६ ॥ [illegible]-

पदानि दश विन्यस्येदेषु स्थानेषु मन्त्रवित् ॥ १२ ॥
शिरोभ्रूमध्यदृग्वक्त्रे कण्ठहृन्नाभिगुह्यके ॥
जानुनोः पादयोर्मूर्ध्नि तच्छिरः शिरसि न्यसेत् ॥ १३ ॥
हृदयं प्रणवं प्रोक्तं विष्णवे शिर ईरितम् ॥
शिखा रुद्राय कवचमीश्वराय समीरितम् ॥ १४ ॥
नेत्रं सदाशिवायोक्तमस्त्रं सर्वात्मने स्मृतम् ॥
षडङ्गान्येवमुक्तानि यथास्थानं प्रविन्यसेत् ॥ १५ ॥
मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणै-
र्युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ॥
गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकशाः शूलं कपालं गुणं
शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥ १६ ॥

पूर्वो शिरोहृन्मध्ये च शिरस्तदम् । दश स्थानो शिखादेशा पत्रिस्थलोदिती कटी ॥ १७ ॥ कुक्षि-मध्ये महाधामस्मृतदेषो हरिप्रदम् ॥ नीलमाद्यशिखायामुद्रः शिखिपूर्वदेः ॥ १८ ॥ कर-मोर्विशदस्तम्भ तज्जंघोरसमुदिता । पृष्ठोता बद्धमीश्वरस्य पदं दं पश्चिमात्मने ॥ १९ ॥ शान्ताय-पूर्णविष्णुर्नामधेनाकपदम् । हरिशाखामु श्रीमूर्तिः पदत: केचकलि पादिन्ति ॥ २० ॥ ११ ॥
पदन्यासमाह पदानीति० । एषु वक्ष्यमाणेषु पदानि तु—"एकस्मिन्नभिशिरसि हृदयेकैकाय विः क्रमान्नु वक्ष्यमाणे शिरः पदस्थानेऽङ्गुष्ठः । नोमायव्यवयोर्ध्वोर्विभेनि नेत्रे दशोमुखे । अङ्गुष्ठ शिरसि मम शिखायां भूर्भुवः स्वरोमित्यादि ॥ १२ ॥ १३ ॥
षडङ्गमाह हृदयम् इति० ॥ १४ ॥
अथ सर्वात्मने स्मृतमित्यात्मनेपदोत्थायिन्यन्तः सर्वत्राभिप्रेतः । ब्रह्मात्मने हृदयाय नम इत्यादि प्रयोगः । तांप्रदायिकास्तु—ॐ भूर्भुवः स्वस्तत्सवितुर्ब्रह्मात्मने हृत् । वरेण्यं विष्ण्वात्मने शिरः । भर्गो देवस्य रुद्रात्मने शिखा । धीमहि ईश्वरात्मने कवचम् । धियो योनः सदाशिवात्मने नेत्रं, प्रचोदयात् सर्वात्मने अस्त्रमिति षडङ्गकल्पिं वदन्ति । कल्पान्तरे तु—ब्रह्मा विष्णु रुद्रश्चेश्वरश्च सदाशिवः । सर्वात्मनेऽन्तोऽस्तत्वे ॥ हृदयादिषडङ्गेषु इति । कादिमतेऽप्य ॥ शिरस्तदश्च । ॐ भूर्भुवःस्व इत्यादि प्रयोगः ॥ १५ ॥
ध्यानमाह—मुक्तेति० । कशा-अश्वादिताडनी रज्जुः । गुणमिति कपालविशेषणम् गुणः पाशः । आयुधध्यानं तु—दक्षाधःपूर्वयोस्त्रयं । तदूर्ध्वस्तयोः क्रमाद्वौ । तदूर्ध्वयोः पाशकपाले तदूर्ध्वयोः कशाङ्कुशौ तदूर्ध्वस्तनयोः अभयवरौ । अत्र ध्यानान्तरं शारदातिलकः प्रदर्शितम् । यदाहु—"वराभयाब्जद्वयाङ्कुशान्विताः प्रदर्शयेदिति । त्रिसन्ध्यं ध्यानं यथा—"हंसारूढां सिताङ्गीं सदयमतिविमलं भूषणं सारनेत्रां वेदाङ्गनामसमाङ्गीं दधमथकमलं दण्डमस्यधारामाम् । ध्यायेद्दोर्भिः सद्भिर्भुजगवरगर्भां पूर्वसन्ध्यादिरूपां गायत्रीमुपविप्रोमभिमतपदं मण्डलं चण्डरश्मेः ॥ विश्वमातः ! सुरारम्भार्त्ये ! शुभे ! गायत्रि ! वेधसि ! आद्यप्राग्मुखाधस्थेदेवनोनि ! पुनाहि माम् ॥ वृषेन्द्रवाहना देवी स्वर्णविभिनिवधारिणी । चन्द्रधरा देवमागा भरणभूषणा ॥ केवलमनमालाक्षद्दृशा रक्ता च शङ्करा । रुद्रधारा धारा धीर्घीरेभाद्भवाऽभवा ॥ मातर्भवानि ! विजेति ! आद्याहि पुनीहि माम् । तस्था सायन्तनी कृष्णा विष्णुदेवी सरस्वती । रागया कृष्णवस्त्रा च तुद्युक्तया परा । कृष्णरागभूषणेर्युक्ता सत्तानमयी परा । चीनाक्षमालिका चारुहस्ता स्मितवरानना । मातर्गरिवृते ! स्मुरेथे ! आद्याहि पुनीहि मामिन्ति ॥ १६ ॥

प्राणायामान्पुराकृत्वा गायत्रीं सन्ध्ययोर्जपेत् ।
ससप्तव्याहृतिसंयुक्तां गायत्रीं शिरसान्विताम् ॥ १७ ॥
त्रिरधारन्धिया प्राणान्धारयेद्यतमानसः ।
प्राणायामोऽयमाख्यातः समस्तदुरितापहः ॥ १८ ॥
व्याहृतित्रयसंयुक्तां गायत्रीं दीक्षितो जपेत् ।
तत्त्वलक्षं विधानेन भिक्षाशी विजितेन्द्रियः ॥ १९ ॥
क्षीरौदनतिलान्दूर्वाक्षीरद्रुमसमिद्वरान् ।
पृथक् सहस्रत्रितयं जुहुयान्मन्त्रसिद्धये ॥ २० ॥
विधाय मण्डलं विद्वान् त्रिकोणोज्ज्वलकर्णिकाम् ।
सौरं पीठं यजेत्तत्र दीप्तादिनवशक्तिभिः ॥ २१ ॥
मूलमन्त्रेण क्लृप्तायां मूर्तौ देवीं प्रपूजयेत् ।
कोणेषु त्रिषु सम्पूज्या ब्रह्माद्याः शक्तयो बहिः ॥ २२ ॥

●प्राणायामानिति● । [illegible] त्रिवारं [illegible] । [illegible] — ●समेति● ॥ १७ ॥

धिया त्रिरधारतिमिति सम्बन्धः । ●व्याहृतीति● । व्याहृतित्रयमात्रम् । [illegible] त्वात्मानं [illegible] ॥ [illegible](१) [illegible] यत्नात्मना देवतेति ॥ १८ ॥

●तत्त्वलक्षमिति● । चतुर्विंशतिलक्षम् । ●विधानेनेति● । [illegible] ॥ १९ ॥

●क्षीरौदनेति● । "क्षीरमोदनमिश्रम्" इति [illegible] । ●क्षीरद्रुमा● [illegible] ॥ २० ॥

●मण्डलमिति● । सर्वतोभद्रम् । ●त्रिकोणोज्ज्वलकर्णिकम्● । [illegible] त्रिकोणसहितकर्णिकास्थानत्वात् । तदुक्तम्—●मारदे●—"अथ त्रिगुणितं [illegible]" इति । ●नव●—पूर्वोक्ते । ●दीप्तादीति● । [illegible] ॥ २१ ॥

●कोणेष्विति● । [illegible] । ●ब्रह्माद्याः●—ब्रह्मविष्णुमहेशाः । ●शक्तयो●—गायत्री सावित्री सरस्वत्यः । [illegible] । [illegible] । "[illegible] मूर्तौ [illegible]" । [illegible]—"गायत्री [illegible] सावित्री मध्यमे सरस्वती च । [illegible]" इति । [illegible]—"[illegible]" । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] इति । [illegible]—"[illegible]" । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] ॥ २२ ॥ २३ ॥

(१) [illegible]

आदित्याद्यास्ततः पूज्या जयादिसहिताः क्रमात् ॥
ततः पद्मान्यभ्यर्चेत्केसरेषु यथाविधि ॥ २३ ॥
प्रह्लादिनीं प्रभां पश्चान्नित्यां विश्वम्भरां पुनः ॥
विलासिनीप्रभावत्यौ जयां शान्तिं यजेत्पुनः ॥ २४ ॥
कान्तिं दुर्गासरस्वत्यौ विश्वरूपां ततःपरम् ॥
विशालासंज्ञितामीशां व्यापिनीं विमलां यजेत् ॥ २५ ॥
ततोऽपहारिणीं सूक्ष्मां विश्वयोनिं जयावहाम् ॥
पद्मालयां परां शोभां पद्मरूपां ततोऽर्चयेत् ॥ २६ ॥
ब्राह्मण्याद्याः सारुणा बाह्ये पूजयेत्प्रोक्तलक्षणाः ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥ २८ ॥
तद्वत्सम्पत्सहस्राणि मन्त्रविज्जुहुयात्तिलैः ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो दीर्घमायुः स विन्दति ॥ २९ ॥
आयुषे साज्यहविषा केवलेनाथ सर्पिषा ॥
दूर्वात्रिकैस्तिलैर्मन्त्री जुहुयात्त्रिसहस्रकम् ॥ ३० ॥
अरुणाब्जैस्त्रिमध्वक्तैर्जुहुयादयुतं ततः ॥
महालक्ष्मीर्भवेत्तस्य षण्मासान्नात्र संशयः ॥ ३१ ॥
[illegible] ॥
बहुना किमिहोक्तेन यथावत्साधु साधिता ॥ ३२ ॥
त्रिजगन्मातेयं विद्या सिद्धा कामदुघा मता ॥ ३३ ॥
ओं जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः ॥

[illegible] इति० । [illegible] ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥
[illegible] इति० । [illegible] ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥
[illegible] ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

[illegible] ॥ ३४ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३५ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३६ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३७ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३८ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ३९ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ४० ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ४१ ॥
[illegible]
[illegible]

[illegible]—[illegible] । [illegible] । यथा—"[illegible] [illegible] । तत्र [illegible]—[illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] इति [illegible] । [illegible] ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] इति । [illegible] । [illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] । [illegible]—[illegible] ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]—"[illegible] । [illegible] ॥ ३९ ॥

[illegible] यथा—"[illegible] । [illegible] ॥ ३९ ॥ ४० ॥

[illegible] । [illegible]—[illegible] । [illegible] ॥ "[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]—"[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ तस्मिन् [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible]

जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहनसंज्ञकः ।
अश्वोदरजसंज्ञोऽन्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः ॥ ४९ ॥
कौमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः ।
ततो भूसलिलाग्नीरानाभ्यनेऽस्त्रान्नमोन्वितान् ॥ ५० ॥
चतुर्दिक्षु समभ्यर्चेत्कोणेषु तत्कलाः पुनः ।
पूर्वादिदिक्षु सम्पूज्या जाणाद्या वर्णशक्तयः ॥ ५१ ॥
कामता तपनो वेदगर्भा दहनरूपिणी ।
सेन्दुखण्डा शुम्भहन्त्री नमश्चारिण्यनन्तरम् ॥ ५२ ॥
वागीश्वरी मदवहा सोमरूपा मनोजवा ।
मरुद्वेगा रात्रिसंज्ञा तीव्रकोपा यशोवती ॥ ५३ ॥
तोयात्मिका पुनर्नित्या दयावत्यपि हारिणी ।
तिरस्क्रिया वेदमाता तत्परा मदनप्रिया ॥ ५४ ॥
समाराध्या नन्दिनी च परा रिपुविमर्दिनी ।
षष्ठी च दण्डिनी तिग्मा दुर्गा गायत्र्यनन्तरम् ॥ ५५ ॥
निरवद्या विशालाक्षी श्वासोद्वाहा घनार्दिनी ।
वेदना वह्निगर्भाख्या सिंहवाहाह्वया तथा ॥ ५६ ॥
धुर्या दुर्विषहा पश्चाद्गिरंसा तापहारिणी ।
त्यक्तदोषा निःसपत्ना चत्वारिंशच्चतुर्युता ॥ ५७ ॥
लोकपालांस्ततोऽभ्यर्चेद्वज्राद्यायुधसंयुतान् ।
इत्थं जपादिभिः सिद्धे मन्त्रेऽस्मिन्साधकोत्तमः ॥ ५८ ॥
आग्नेयास्त्राधिकारी स्यात्तद्विधानमुदीर्यते ।
आग्नेयास्त्रमिति प्रोक्तं त्रिलोमण्ठिनो मनुः ॥ ५९ ॥

मूर्तयाऽष्टौ इति—अष्टौ ताः का इत्यत आह—जातवेदा इति० । [illegible] अग्निरुपमूर्तिरित्यर्थः । आसां [illegible] तदिति [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] इति ॥ ४९ ॥

ततो भूसलिलेति० [illegible] इत्यादि । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ ५० ॥

पूर्वादिदिक्ष्विति० । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] इति० । [illegible] । [illegible] ॥

[illegible] इति० । [illegible] ॥ ५४ ॥

[illegible] इति० । [illegible] । [illegible] ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

[illegible] "[illegible]" ([illegible]) [illegible] [illegible] इति ॥ [illegible] । [illegible] ॥ १ ॥ इति ॥

पूर्वोक्ता प्रथमुद्राद्या मन्त्रस्यास्य प्रकीर्तिताः ।
प्रतिलोमक्रमादस्य षडङ्गानि प्रकल्पयेत् ॥ ६० ॥
पर्यन्यासादन्यासौ विदध्यात्प्रतिलोमतः ।
ध्यानभेदाग्निप्राकारौ कुर्याद्दिग्बन्धनं तथा ॥ ६१ ॥
पूर्वपञ्चोपचारैस्तु ध्यात्वा जुहुयात्पूर्वसंख्यया ।
पञ्चगव्यस्तुपक्वेन चरुणा तस्य सिद्धये ॥ ६२ ॥
सर्वेषां पूर्ववत्कुर्याद्वह्निस्तु प्रतिलोमतः ।
सर्वत्र देशिकः कुर्याद्गायत्र्या द्विगुणं जपम् ॥ ६३ ॥
क्रूरकर्माणि कुर्वीत प्रतिलोमविधानतः ।
शान्तिकं पौष्टिकं कर्म कर्तव्यमनुलोमतः ॥ ६४ ॥
प्रयोगकाले प्रजपेदष्टौ चाङ्गान्विलोमतः ।
क्रोधिनो ज्ञापने पश्चान्मन्त्रोऽयं विधिनामुना ॥ ६५ ॥
मायया पञ्चात्मकः पादो ज्ञेयो वामेन्द्रियात्मकः ।

०प्रतिलोमेति । [illegible] प्रतिलोमक्रमात् [illegible] ॥ ०पर्यन्यासेति । पूर्वोक्तन्यासौ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ०ध्यानभेदाग्निप्रेति । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ ६० ॥ ६१ ॥

०पूर्वपञ्चेति । पूर्वोक्तसंख्यया । [illegible] सिद्धये [illegible] ॥ [illegible] इति ॥ ६२ ॥

०सर्वेषामिति । तत्र [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] कुर्यादित्यर्थः ॥ ६३ ॥

०प्रतिलोमविधानतः० । [illegible] ०अनुलोमतः इति । [illegible] ॥ ६४ ॥
०प्रजपेदिति । [illegible] । [illegible] इति ॥ ६५ ॥

घुमाद्यः पञ्चवर्णोऽन्त्यः स्मृतः कर्मेन्द्रियात्मकः ॥ ६६ ॥
श्याद्यस्तृतीयः पञ्चार्णः पञ्चभूतमयः स्मृतः ।
स्याद्यः सनातनः पादश्चतुर्थो धातुरूपकः ॥ ६७ ॥
दपूर्वः पञ्चमः पादः ऊर्मिरूपः षडक्षरः ।
तो वर्णादिः षड्वर्णोऽन्त्य पादः कौशिकमयो मतः ॥ ६८ ॥
नो पूर्वः पञ्चवर्णोऽन्त्यः शब्दादिमय ईरितः ।
सो वर्णाद्योऽष्टमोऽशेषः षडर्णो पवनात्मकः ॥ ६९ ॥
एवं तत्त्वसमायोगात्पादक्लृप्तिरुदीरिता ।
तत्तत्पदान्तरोत्पन्नास्तावत्यो वह्निदेवताः ॥ ७० ॥
प्रधानमूर्तिप्रतिमाः स्वस्ववर्णादितत्प्रभाः ।
प्रज्वलत्केशवदना भीमदंष्ट्रा भयानकाः ॥ ७१ ॥
देवता इन्द्रियोत्पन्ना ऊर्ध्वदृष्टय ईरिता ।
देवता भूतपादोत्थास्तिर्यक्पञ्चरकाः प्रकीर्तिताः ॥ ७२ ॥
धातुरूपाद्ध्वगोद्भूता उभयाननशोभिताः ।
ऊर्मिजा ऊर्ध्ववदना कोशोत्थास्तिर्यगाननाः ॥ ७३ ॥
एताः सर्वाः स्मृताः कलाधा इन्द्रियादीस्त्रयास्त्रियः ।
अधस्तिर्यङ्मुखोपेता ईरिता वर्णदेवताः ॥ ७४ ॥
प्राणिमुख्यः स्मृताः सौम्ये पराङ्मुख्योऽन्यकर्मणि ।
[illegible] देवता [illegible]ताननाः ॥ ७५ ॥
यामिमन्त्री दहेच्छत्रो राज्यं समिदिच्छानलम् ।
मन्त्रं मनुष्यनक्षत्रेष्वारभेत विचक्षणः ॥ ७६ ॥
आसुरेषु प्रयुञ्जीत देवताख्ये समाहरेत् ।
पूर्वोत्तरात्रयं यद्याच्चान्यत्पादादिरोहिणी ॥ ७७ ॥
इमानि मानुषाण्याहुर्नक्षत्राणि मनीषिणः ।
ज्येष्ठा [illegible] मघ [illegible] ॥ ७८ ॥
[illegible] ॥ ७९ ॥

०कर्मेन्द्रियात्मक इति । [illegible] वागादीनि कर्मेन्द्रियाणि । [illegible] । [illegible] ॥ ६६ ॥

०पञ्चभूतेति । पृथिव्यादीनि [illegible] । ०धातुरिति० । [illegible] । ०कौशिकेति । [illegible] ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

०[illegible] । ०[illegible] ॥ ६९ ॥

०[illegible] इति । [illegible] ॥ ७० ॥ ७१ ॥

०इन्द्रियोत्पन्ना इति । [illegible] ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

०इन्द्रियादीस्त्रयाः [illegible] । [illegible] इति [illegible]

०[illegible] इति [illegible] ॥

मनुराणा भूषाद्रिः प्रथमं देवतादयः ।
उपचारैस्त मन्त्रात्तु विन्यस्य विसर्जयेत् ॥ ८० ॥
मन्त्राद्याहृत्य पूर्वोक्तप्रकारेण समाचरेत् ।
वषमध्ये सोमवारे शनिवारे विसर्जनम् ॥ ८१ ॥
प्रतिपद्दशम्यां वारे पूर्णे शुक्लस्य वा भवेत् ।
दिवारेषु [illegible] [illegible]सर्जनम् ॥ ८२ ॥
अग्रं दत्त्वा पूर्णादुतयेषु विचक्षणः ।
पूजयेदं[illegible] विन्यस्य पुनः ॥ ८३ ॥
[illegible] पूजयामास [illegible] ।
[illegible] पूर्वोक्ते पूर्वाः ॥ ८४ ॥
[illegible] कर्म नैव कारयेत् ।
[illegible] पूजया ॥ ८५ ॥
[illegible] ।
[illegible] पञ्चौ [illegible] ॥ ८६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ८७ ॥
[illegible] ।
[illegible] कर्मो [illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible] ॥ ८१ ॥
[illegible] ॥ ८२ ॥
[illegible] ॥ ८३ ॥
[illegible] ॥ ८४ ॥
[illegible] ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥
[illegible]

[illegible] निम्बार्कस्नेहलोहितैः ।
[illegible] विड्विकाले [illegible] ॥ ८९ ॥
[illegible] पयाविधिमेव वा ।
[illegible] ॥ ९० ॥
[illegible] विलग्ने ।
[illegible] ॥ ९१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९२ ॥
[illegible] (१) [illegible] ।
[illegible] ॥ ९३ ॥
[illegible] कारस्करेण्यथा ।
[illegible] ॥ ९४ ॥
[illegible] ।
तीक्ष्णस्नेहेन [illegible] ॥ ९५ ॥
[illegible] प्रतिलोममनुं जपन् ।
[illegible] मुनिभेषज ॥ ९६ ॥
सामुद्रे सलिले [illegible] ।
[illegible] ॥ ९७ ॥
[illegible] ।
[illegible] विलोमतः ॥ ९८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ९९ ॥
[illegible] तैलेन लिप्ताङ्ग [illegible] भानुमरीचिभिः ।
[illegible] कथितवारिणा ॥ १०० ॥

निम्बार्कस्नेहः सर्षपतैलम् । *विड्विकाल इति* ॥ [illegible] । "[illegible] सिध्येदित्यर्थः ॥ ८९ ॥
पयाविधीति । कर्मसहितम् ॥ ९० ॥
संवेष्टेति । परितो वेष्टनेन । अत्र [illegible] परमगुरवः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥
कारस्करेति । कुचिला ॥ ९४ ॥
तीक्ष्णस्नेहेन । सर्षपतैलेन ॥ ९५ ॥
प्रतिलोममिति स्याग्नेयमन्त्रम् । *होमादि* [illegible] प्रतिकृते । *मस्येति* रिपोः ॥९६॥
सामुद्रे सलिले । लवणोदके ॥ ९७ ॥
विलोमत इति । जातवेदोभिप्रायेण । तेनाग्नेयान्तमित्यर्थः ॥ ९८ ॥
नागेशः सर्पः ॥ ९९ ॥ १०० ॥

(१) अत्र संसृष्टार्थे विहितस्याणो "लवणाल्लुक्" इति लुक् । तेन लवणसंसृष्ट इति तदर्थः ।

सर्वे[illegible] [illegible] भजेत् ।
[illegible] ध्याय[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible] ।
दृष्ट्वा [illegible] देशिकः ॥ १०२ ॥
[illegible] ध्यात्वा दुर्गां [illegible] ।
महिषी[illegible] ॥ १०३ ॥
कृत्वा [illegible] मन्त्रवित् ।
[illegible] देवीं [illegible] ॥ १०४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०५ ॥
[illegible] दुर्गां [illegible] ।
[illegible] ॥ १०६ ॥
दृष्ट्वा [illegible] ।
[illegible] ॥ १०७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०९ ॥
[illegible] ।
[illegible] भवेत् ॥ ११० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १११ ॥
[illegible] ।
[illegible] भवेत् ॥ ११२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११४ ॥

[illegible] ॥ १०१ ॥ १०२ ॥
[illegible] ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥
[illegible] ॥ १०६ ॥ १०७ ॥
[illegible] ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥
[illegible] ॥ १११ ॥
[illegible] ॥ ११२ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ ११३ ॥ ११४ ॥

वज्रिणी(१) दुन्दुभिः पुष्पैर्मादनाख्या मनुस्मृतिः ।
[illegible] मन्त्री [illegible] ॥ ११५ ॥
[illegible] देवी [illegible] ।
[illegible] ॥ ११६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२० ॥
[illegible] निगद्यते ।
[illegible] बिन्दुसंयुताः ॥ १२१ ॥
[illegible] कृत्वा [illegible] ।
[illegible] कर्मणा ॥ १२२ ॥
[illegible] ।
कृत्वा [illegible] ॥ १२३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२४ ॥
जपोऽयं सर्वसिद्ध्यै स्यादत्र कार्या विचारणा ।
[illegible] ॥ १२५ ॥
मन्त्रार्णसङ्ख्यया मन्त्री [illegible] नयेत् ।
[illegible] तण्डुलान् ॥ १२६ ॥
जपित्वा [illegible] ।
[illegible] पुनः सुधीः ॥ १२७ ॥
अर्चयित्वा [illegible] यथापुरा ।
जुहुयाच्चरुणाऽनेन साज्येनाष्टसहस्रकम् ॥ १२८ ॥
पात्रे सम्पातनं कुर्वन्साध्यं तत्प्राशयेत्सुधीः ।
[illegible] निखनेद् द्वारि सम्पातं [illegible] ॥ १२९ ॥
कृत्यारोगा विनश्यन्ति सह [illegible] ।
[illegible] कृत्या [illegible] ॥ १३० ॥

॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३
[illegible] पाठः. ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ ॥ १२९ ॥ १३० ॥

(१) "[illegible]" इत्यमर. ॥

मांदिभिर्दिव्या क्षीरैः पयोभुग्मधिरैः ।
आरदेर्मधुमधोर्गैर्निदग्धनं पृथक् ॥ १३१ ॥
तुंदुपान्तर्वर्ती भूमिः स्नापको भवति ध्रुवम् ।
भावकैः मेवकाभिर्मा मन्त्रकाऽनुगुणे द्विज ॥ १३२ ॥
नवां स्नापनमानिन्यां स्नानं पुष्पमाऽर्पयेत् ।
तद्भूपयाद्य शिवमाः संपोष्य परिक्षोभयेत् ॥ १३३ ॥
स्वस्थ ताः पञ्चगव्येषु संस्कृते द्रव्यवाहने ।
अर्धं वेमनुना शिष्टं दद्यां मन्त्रदोषाणां ॥ १३४ ॥
शिवमेवमनुमध्यं वर्णसमष्टयां शिवो ।
शिवायार्हशिवामुलं दग्धोत्तरमवास्तव ॥ १३५ ॥
रोहिण्यां श्रवणे वापी मन्त्रवाक्पतिर्देवतां ।
शिवायार्पेषु पूर्वाणि शिवनामवादनं सुधीः ॥ १३६ ॥
गुरुमानादिव्यपूज्ञो नवार्थे शिवमाः सुधाः ।
प्रत्याहव सदाभाना मन्त्रादिपञ्चवर्तिनाः ॥ १३७ ॥
भवतु प्रतिष्ठैरनात्मेषु संपूजयेत् तान् ।
मन्त्रादिदेवतास्त्वानि च गात्रायानि देशितः ॥ १३८ ॥
यदं शाङ्करसि नेह याम्याचानिङ्कमन तु ।
चतुर्थं स्वयमात्मानं संपूज्याग्ने बलिं हरेत् ॥ १३९ ॥
नवमष्टमवासीनां भोक्तानां बलिं हरेत् ।
विशिष्टा मम मदोऽर्थे महोत्थे मम नामवः ॥ १४० ॥
शुद्धदद्धदानीवानीषूनसर्वापुनाः
चतुर्था शिवदं यानि शिवाना भाव सेव्य ॥ १४१ ॥
शिवनामां शिवदानां शिवाय च । सुधीः ।

च १३१ ॥ १३४

[illegible]

७१ Kmo lle

पञ्चगव्ययुते पात्रे मलनूपेण निर्मिते ॥ १५२ ॥
निःक्षिप्य विधिना यत्र स्थापयेत्तत्र संयतः ।
दिने दिने प्रवर्धन्ते कान्तिविद्यादिभिः सह ॥ १५३ ॥
महोत्पाता विनश्यन्ति कृत्याद्रोहमहाग्रहाः ।
पञ्चगव्यात्मना कुर्यात्स्थापनं विधिनामुना ॥ १५४ ॥
गोमूत्रं प्रथमानं स्याद्गोमयमम्लदर्धकम् ।
आज्यात्सप्तगुणं क्षीरं गोमूत्राद्द्विगुणं दधि ॥ १५५ ॥
गोमूत्रेण समं सर्पिः सर्वं वा सममुच्यते ।
गावः स्युः कपिलाःश्वेताहेमधूम्राग्रजन्मनाः ॥ १५६ ॥
अभावे गदिताः सर्वाः सर्वेषां कपिलोत्तमम् ।
दशोनिराज्ञात्मकोष्ठे कलशे प्रजपान्वितः ॥ १५७ ॥
विहाय कोणकोष्ठानि शमयार्थं ज्ञापयेद्बुधम् ।
निक्षिप्य मध्यकोष्ठादि पूजयेत्तत्र देवताम् ॥ १५८ ॥
कृत्वा होमं ततस्तत्र निखनेत्तत्त्वयायुता ।
कुर्याद्बलिं यथापूर्वमत्र पूर्वोदितं क्रमम् ॥ १५९ ॥
अथ मालामन्त्रवर्णेषु पाशाङ्कुशौ कृत्वा मातृकार्णैः प्रवीणम् ।
भूरिद्रव्यवर्णं सर्वं पुनरनामव्यर्णं स्याद्धीः स्तौति दिवं मन्त्रमेनम् ॥ १६० ॥

[illegible]

आग्नेयास्त्रस्य आदानि [illegible] ।
यः [illegible] जगन्नयम् ॥ १५१ ॥
इति शारदातिलके [illegible] पटलः ॥ ३१ [illegible] ॥

अथोऽभिधास्ये कृत्यानां [illegible] ॥
अतिदुर्जयमन्यैश्च प्रादुर्भावं मन्त्रवित्तमाः ॥ १ ॥
[illegible] कृत्यानां [illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥
कृत्यास्त्रस्य [illegible] ।
[illegible] विधानकम् ॥ ३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥
[illegible] ।

[illegible]

इति श्रीशारदातिलकटीकायां [illegible]
[illegible] पटलः ॥ ३१ [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible] सप्तमयैः शुभः ।
प्रतिपद (वर्ण) लिखेत् मन्त्रं [illegible] ॥ ५० ॥
लिखं भवति [illegible] ।
[illegible] ॥ ५१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५३ ॥
[illegible] लिखेत् मन्त्रं [illegible] ।
[illegible] ॥ ५४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।

[illegible]

स्यादस्मनुं जपेत्सम्यः स भवेदमरप्रभः ॥ ६ ॥
मणिपूरगतं मन्त्रमसिता श्रीलविग्रहम् ।
ध्यायन्निर्वाणं प्रजपेन्स मृत्युवशगो भवेत् ॥ ७ ॥
अनाहतादिगः मन्त्रुर्निर्दग्धो मन्त्रवर्जिता ।
पाठेन वक्त्रा शोभन्ते भोगने पयक्विदूरैः ॥ ८ ॥
वायुस्थलगतं मन्त्रं ध्यवेत्ताक्षरिता धिया ।
विशुद्धिस्थानगोऽबीलो निमग्नान्त शान्तिनः ॥ ९ ॥
भ्रूमध्यमुगत मन्मन्त्रं निराशुः (परायुः) स्यादिनवपात् ।
आज्ञायां निहितं मन्त्रं ध्यवेद् कलातिता धिया ॥ १० ॥
पुनर्निवकलवाद्दीक्षिता मृत्युमृत्युमपोदेन् ।
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ १९ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

पद्मरागार्थं [illegible] मन्त्रमयैः शुभैः ।
मणिवध (बध्य) शिरो न्यस्य [illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ७३ ॥
[illegible] ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अनेन विधिना शत्रुर्महाज्वरनिपीडितः ॥ ३४ ॥
विमुञ्चति निजं देहं पुत्रमित्रादिभिः सह ।
कद्रूर्ध्वमुष्णाम्भसो मन्त्री भक्षयित्वा भुजङ्गमम् ॥ ३५ ॥
भानुबिम्बगतां दुर्गां सहस्रादित्यसन्निभाम् ।
सहस्रपाणिचरणां सहस्राक्षिशिरोयुतीम् ॥ ३६ ॥
सहस्रनागवक्त्राढ्यां त्रासयन्तीं जगत्त्रयम् ।
ध्यायन्ननेन सर्पास्ये तर्पयेद्दुग्धवारिणा ॥ ३७ ॥
संयतः कालपाशेन वैरी मुञ्चेत्स्वजीवितम् ।
मध्याह्नार्कायुतप्रख्यां नदन्तीं नरसिंहवत् ॥ ३८ ॥
घोरसिंहसमासीनां महाभीमनदर्शनाम् ।
धूम्रमोनाहिना ध्यायञ्जपेन्मन्त्रमनन्यधीः ॥ ३९ ॥
तर्पयेद्दुग्धतोयेन सर्पवक्त्रे दिनत्रयम् ।
यमस्य भवनं गच्छेद्रातिर्नात्र संशयः ॥ ४० ॥
शत्रुमूलपतिहृति प्रतिष्ठितसमीरणाम् ।
अब्जाङ्के विनिःक्षिप्य विषाढ्यं विधिना ततः ॥ ४१ ॥
सर्वैश्वानलसंकाशां लङ्गनेन्द्ररूपधारिणीम् ।
नयनत्रयनिर्गच्छद्विस्फुलिङ्गशताकुलाम् ॥ ४२ ॥
सिंहस्थां सर्वभूतानां त्रैलोक्यभयदायिनीम् ।
शरणङ्कुशादिना ध्यायञ्जपेद्युतं जपुम् ॥ ४३ ॥
विषाणेनामुना शत्रुर्मन्त्री भवति मृत्युना ।
तप्तस्य दुर्गावनने त्रिकोणे कुण्डमुत्तमम् ॥ ४४ ॥
तत्र तीव्रवह्नौ वह्नौ मरिचैर्लङ्कनाशनाम् ।
कुलमीनशत्रुनाम्ना प्रतिष्ठितपदोत्तमाम् ॥ ४५ ॥
ध्रुत्वा ध्रुत्वा प्रजुहुयाद्ब्रह्मस्थितवती निशि ।
ध्यात्वा दुर्गां प्रजुह्वानो मरिचाद्यैरणानले ॥ ४६ ॥
हुतेन मरिचस्याशु निघ्नन्ती शत्रुजीवितम्
सहस्रादेव ब्रह्मप्यैर्मरिचाद्युत्तरिताम् ॥ ४७ ॥

[illegible]
॥ ३३ ॥ ३४ ॥
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ।
[illegible] ॥ ४८ ॥
[illegible] ।
अनेन विधिना [illegible] ॥ ४९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
अनेन विधिना [illegible] ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६२ ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

मर्जयेच्चजपन्मन्त्रं विषकाष्ठेधिताग्निना ।
दुर्गागारे मनुष्यादनेनायुतमन्त्रवित् ॥ ६३ ॥
पुनराहाय तद्भस्म सेनायां वैरिणः क्षिपेत् ।
सा सेना बहुधा भिन्ना ज्वररोगविमोहिता ॥ ६४ ॥
आयुधानि परित्यज्य युद्धकाले पलायते ।
गेहग्रामादिषु क्षिप्तं कुर्यादुच्चाटनं क्षणात् ॥ ६५ ॥
सप्तशरेषु कुलिके दुर्गांविश्यन्तु गर्दभाः ।
सप्त माहेन्द्रदिग्यजं गृहीत्वा प्रजपेन्मनुम् ॥ ६६ ॥
महिषीपक्षगणब्येषु मर्जयेत्ता यथापुरा ।
भूयो अपिच्या विकिरेद्दुर्गेहग्रामपुरेष्विमाः ॥ ६७ ॥
स देशो गच्छति क्षिप्रं दग्धो भस्ममयाग्निना ।
महदण्डौ मर्कटिका करमोशनिकान्वयम् ॥ ६८ ॥
भौमवारस्य कुलिके गृहीत्वा प्रजपेन्मनुम् ।
चतुर्दश्यां रिपोर्गेहे निखनेदजपन्मनुम् ॥ ६९ ॥
सार्धं पुत्रकलत्राद्येरस्मात्शो जायते रिपोः ।
एकैकं वा खनेन्मन्त्री मण्डलात्तत्फलं भवेत् ॥ ७० ॥
षड्बिन्दुषट्कं पुत्तल्यां निखनेद्देहमान्वितम् ।
स्पृष्ट्वा तां प्रजपेन्मन्त्रं कृष्णाष्टम्यां निशा[illegible]र्धतः ॥ ७१ ॥
शत्रुनामसमायुक्तं श्मशाने निखनेदिमाम् ।
प्रणश्येत्स रिपुः शीघ्रं सकुटुम्बः सबान्धवः ॥ ७२ ॥
कपालसकलान्मन्त्री कृत्वा[illegible]
ईदृक्दृच प्रजपेदत्र प्राणस्थापनपूर्वकम् ॥ ७३ ॥

॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

°सप्तवारेष्विति° । सप्तवारानामपि कुलिका यथा [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । माहिषे [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] तस्यां कुलिके गृहीत्वा सप्तमेऽहनि [illegible] [illegible] [illegible] °यथापुरेति° । विषकाष्ठाग्नौ विषकाष्ठदग्धां मर्जयेत् ॥ °[illegible]—[illegible]° । °करमोशनिका°—[illegible]: ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

°दस्मात्स°—पुनरुत्थानमनं यथा न भवति तथा उच्चाटनम् ॥ ७० ॥

°षड्बिन्दुषट्कमिति° । षड्बिन्दुः कीटविशेषः । स च [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] इति नामान्तरम् । तस्य पक्षबिन्दवः श्वेता भवन्ति । [illegible] । °[illegible] [illegible]° "[illegible] [illegible] पक्ष स्युः [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] षड्बिन्दुरिति [illegible]" इति । °[illegible]° । [illegible] । शत्रुनामसमायुक्तम् [illegible] [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । क्वचित् समायुक्ताम् इति पाठः । तदा पुत्तल्यविशेषणम् ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

°[illegible]° [illegible] श्मशाने [illegible] [illegible] ॥ °[illegible]° । [illegible]

मस्तकाद्योनिपर्यन्तं धिया वत्समनुस्मरन् ।
आकृष्य हस्ते पतितं जुहुयादेधितेऽनले ॥ ८७ ॥
एवं कृते समुत्पन्ना कृत्या दीप्ता हुताशनात् ।
भक्षयेदचिराच्छत्रुमीश्वरेणापि रक्षितम् ॥ ८८ ॥
पुनरग्नौ विशत्येषा कर्तारमपि काङ्क्षिणी ।
एवं विधानि कर्माणि यः कुर्यान्मन्त्रवित्तमः ॥ ८९ ॥
स जपेदात्मरक्षार्थं मन्त्रान्मृत्युञ्जयादिकान् ।
अथोलवणमन्त्रस्य विधानमभिधीयते ॥ ९० ॥
भृग्वाद्याः कथिताः पूर्वं लवणाम्भसि पूर्विका ।
लवणाम्भसि तीक्ष्णोऽसि क्षारोऽसि हृदयं तव ॥ ९१ ॥
लोणस्य पृथिवी माता लोणस्य वरुणः पिता ।
लवणे हूयमाने तु कुतो निद्रा कुतो रतिः ॥ ९२ ॥
लोणं पचति पाचयति लोणं छिन्दति भिन्दति ।
अमुकस्य दह गात्राणि दह मांसं दह त्वचम्(१) ॥ ९३ ॥
दह त्वगस्थिमज्जानि अस्थिभ्योमज्जिकां दह ।
यदि पतति योजनशते नदीनां पारशतान्तरे ॥ ९४ ॥
तं दृष्ट्वा नय मे शीघ्रमग्ने लोणस्य तेजसा ।
नगरे लोहप्राकारे कृष्णसर्पकृताननले ॥ ९५ ॥
अ(त)त्रैव पतमायातु लोणमन्त्रपुरस्कृतः ।

*इत्येतदितिमिति० । मुखमस्तकम् । *जुहुयादिति० । सम्मुहुयात् ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥
कर्तारमपि काङ्क्षिणीत्युपेक्षादाह—*स जपेदिति० ॥ *अथो इति० । लवणादि-
द्वितीये(९४श्लो०)ऽयत्र साकारे एवं "पृथ्वीऽसावावण"इति अपि कृते मकारलोपे च छान्दसत्वा-
त् सन्धिः कृतः । प्रातिपदिकमात्रस्य लवणशब्दस्य वा ग्रहणम् । तेन लवणे इत्यत्र
द्वितीया । *तदुक्तमाचार्यैः०—"द्वितीया लवणे इति" इति । *अस्मात्० तृतीया । एव-
मुक्तरूपं विधिमन्त्रमहितमेका क्रिया । [illegible] । [illegible]
[illegible] ज्ञेयम् । *स्पष्टोऽन्यथार्थोऽन्त्यो मन्त्रोद्धारो यथा०—"पृथिव्याम्(१)एवं
[illegible]मस्मीति ततः परम् । तीक्ष्णोऽस्युग्रोऽसि हृदयं तवेति लवणस्य मोः ॥ पृथि
वीति च माता लवणस्य वरुणः पिता । प्रथमेवं, द्वितीयाया लवणे हूयमानः ॥ हूयमाने-
त्यत्र कुतो निद्रेति च कुतो रतिः । लवणं पचतीत्युक्त्वा तथा पाचयतीति च ॥ लवणं छि
न्दतीत्युक्त्वा भिन्दतीति च भाषणात् । अमुकस्य दह गात्राणि दह मांसं दह त्वचम् ॥
दहेति(३) च तृतीयाया [illegible] । त्व(४)गस्थिमज्जाभ्यस्थिभ्यो मज्जिकां

(१) अत्र सर्वत्र "लवणं लवणमुद्दक्षे" इति [illegible] सारोम-
[illegible] मन्त्रवर्णानुरोध [illegible] पाठः पुस्तकान्तरे दृष्टः ॥
(२) [illegible] ॥
(३) [illegible] "[illegible]" इति [illegible] दृष्टः ॥
(४) [illegible] "[illegible]" इति पाठः ॥

या(ते)रात्रिः शल्यविद्धस्य शूलमारोपितस्य च ॥ ९६ ॥
या ते रात्रिर्महारात्रिः सा ते रात्रिर्महानिशा(१) ।
स्यत्वादिद्वितीयाऽन्या द्वहाया परिकीर्तिता ।
तं हन्त्याया चतुर्थी स्याद्येनि पूर्वाय पञ्चमी ॥ ९७ ॥
ऋद्धिरा मुनिरास्याच्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
कमीतात्रीतुमदुर्गा भद्रकाली च देवताः ॥ ९८ ॥
चिटिमन्त्राक्षरैः कुर्यात्षडङ्गानि समाहितः ।
पञ्चभिर्हृदयं प्रोक्तं त्रिभिर्वर्णैः शिरः स्मृतम् ॥ ९९ ॥
पञ्चवर्णैः शिखा प्रोक्ता कवचं करणाक्षरैः ।
पञ्चभिर्नेत्रमुद्दिष्टं युगलेनास्त्रमीरितम् ॥ १०० ॥

९६ ॥ ततो यरीति सम्भाव्य चमलांति परं वदेत् । योऽस्मेति ताने वशीकरोमां वा तावत्तर ॥ स्येति ९नुष्टोऽहं मम मे सोऽहमिन्धुः । अथे हुरवेऽस्ते स्याहरमस्येति तेजसा । सोऽहमनी. कस्. प्रतरे कृन्तत्वं वा: । सर्वेष्वन्ते इमानीति ते अन्ने दशाक्षरा ॥ मात्राविति स्याद्यथमन्त्रगतौ. पुरन्दुमाः । या (ते) रात्रिः शल्यविद्धस्य शूलमारोपितस्य च ॥ बाते रात्रिरिति प्रोक्त्वा महारात्रिरितीरयेत् । ताते रात्रिर्महेत्युक्त्वा निशेत्येवं तु पञ्चमोऽर्णः । •टीकान्तरेऽपि•—"माता स्यात्स्वगत्येति वरुणः स्यात्पिता तथा । द्वितीयस्य प्रोक्तर्णाः । •तथा•—"यद्देश्यस्यान्ते हद् गायत्रि पञ्चकम् । हद मासं दोरयुक्त्वा स्वमुक्त्वा समापयेत् ॥ तृतीयस्य हद प्रोक्त्वा स्वगिति प्रवदेत्ततः(२) । विपमन्त्राणोऽस्यान्यो मन्त्रिकः स्याद्वेविद्यर्णौ । •तथा•—"या ते रात्रिः स्याच्छल्यस्ते विद्धस्यैवं प्रदत्तम् । शूलमारोपितस्येति चान्ते वाते इतीरयेत् ॥ रात्रिः स्याच्च महारात्रिरोरा विना । इत्येवं पञ्चमी मनुः स्यात् मन्त्रोऽयं प्रणवादिकः" इति । •तथाचाचार्ये स्वप्नावगमे स्वतम्•—"ऋद्धिरा स्यादृषिश्छन्दोऽनुष्टुबिन्दुविन्दि । मन्त्रमुक्त्वाद्यैवमन्त्रवाक्यानुसारीभानिदमेव सम्मतम् । यमाताराद्ये—ओमतादी वदे—"हीं बीजं शक्तिर्दिशा । कीलमित्येव च बीजं स्यादिति । तेन पञ्चपञ्चकं मन्त्रात्मानुकम् "चिटीति शब्दं संबोध्य चिरकीलितमीरयेत् । महाविस्फोलिकारान्ते हींवषट् द्वितिरिति ॥ महामन्त्रमिति प्रोक्तं मन्त्रमुक्तमुक्तं शिवे" इति" ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥

षडङ्गमाह—•चिटीति• । समाहित इत्यनेन पञ्चाङ्गं वा कुर्यादित्युक्तम् । •तथाहुराचार्याः—"कर्णिमर्तामिस्तु पञ्चाङ्गपञ्चभिर्वा समीरितम् । विद्याक्षरैः षडङ्गं वा प्रणवाद्यैर्नितं मतम्" इति ॥ ९९ ॥ १०० ॥

(१) अत्र "इति स्तवनमन्त्रोद्धार." इत्यधिकः पाठः क्वचित्पुस्तके ।
इदं वद्‌व्रहमविद्युच्छन्दोमल्लिनाथादीभिरभ्युपेतः । यथाच शिशुपालवधे ।
"द्विधा कृतात्मा किमयं दिवाकरो विधूमरोचिः किमयं हुताशनः ।
गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ॥
पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः ॥" इति ।
तदेतदिवाकरेण वृत्तरत्नाकरटीकायामुपन्यस्तम् ॥
(२) ततः अकारतः । परमिति शेषः ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ १०१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१०३॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१०५॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१०६॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १०९ ॥
अनेन [illegible] ।
[illegible] सुधीः ॥ ११० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १११ ॥

[illegible] इति॰ ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]—"[illegible] । [illegible] ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ १०६ ॥

[illegible] । [illegible] जपेदित्यर्थः । तदुक्तं [illegible]—"[illegible] नियतो मन्त्री [illegible] । [illegible] समाहितः" इति । तन्त्रान्तरे तु विशेषः—"[illegible] समाश्रिते । [illegible] वशी ॥ त्रिसहस्रं जपेदेव [illegible] । पूर्वोक्तं [illegible] [illegible] चतुर्गुणमि"ति ॥ १०७ ॥

[illegible] इति । अनेन [illegible] सूचिता । [illegible] । [illegible]—"भीषणी बहुरूपा च [illegible] महोत्कटा । मारणी मोहिनी कान्ता कमण्डलुधरा अपि ॥ [illegible] चेति [illegible] । [illegible] सर्व-

तत्सिद्धिदमलभूर्जं पाचयवयेद्विधिनामुना ।
विलिख्य ताम्रपत्रे तं साध्यनाम्ना विदर्भितम् ॥ ११२ ॥
निःक्षिप्य क्षीरसम्मिश्रे जले तत्क्वाथयेन्निशि ।
वश्यो भवति साध्योऽस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ ११३ ॥
ताम्रपत्रे लिखित्वैवं भद्रकालीगृहे खनेत् ।
वश्याय सर्वजन्तूनां प्रयोगोऽयमुदाहृतः ॥ ११४ ॥
ताम्रपत्रे लिख्य मन्त्रं साध्यनामविदर्भितम् ।
तापयेत्खादिरे वह्नौ मासं वश्यो भवेत्परः ॥ १०५ ॥
त्रिकोणं कुण्डमापाद्य सम्यक् शास्त्रोपलक्षणम् ।
तस्मिन्होमं प्रकुर्वीत संस्कृते हव्यवाहने ॥ ११६ ॥
प्रक्षाल्य गव्यदुग्धेन संशोध्य लवणं सुधीः ।
सुचूर्णितं प्रजुहुयात्सप्ताहाद्वशयेज्जगत् ॥ ११७ ॥
दधिमध्वाज्यसंसिक्तैः कन्यधेर्जुहुयात्तथा ।
वशयेदखिलान्देवानचिरात्किमु पार्थिवान् ॥ ११८ ॥
विशुद्धं लवणं प्रस्थं विभक्तं पञ्चधा पृथक् ।
एकैकया प्रजुहुयादुषया पञ्चाहमादरात् ॥ ११९ ॥
यस्य नाम्ना स वश्यः स्यादनेन विधिनाऽचिरात् ।
शुद्धं लवणमादाय जुहुयान्मधुराप्लुतम् ॥ १२० ॥
ऊनपञ्चाशदाहुत्या वशी भवति वाञ्छितम् ।
नित्यं शुद्धेन क्षीरेण हुत्वा शत्रुर्वशी भवेत् ॥ १२१ ॥
मधुरत्रयसंयुक्तैर्लवणैः साधु चूर्णितैः ।
जुहुयाद्वशयेन्नारीर्नरान्पतीनपि ॥ १२२ ॥
मन्त्रं कृष्णतृतीयादि प्रजपेदाऽष्टमि ।
पुत्तलीः पञ्च कुर्वीत साक्षोणाङ्काः समाः शुभाः ॥ १२३ ॥

दक्षिणपदे क्रमौ ॥ कालनाथ नमाऽन्तः स्वाहान्तमन्त्रोऽयमादिकः । मूर्तीश्वराय गन्धाद्यैर्दैवतं सम्प्रपूजयेत् ॥ अष्टेशावर्णं पूर्वं द्वितीयं वहिर्मूर्तिभिः । तद्बहिरग्रहस्तादिशक्तिभिः समीरिता ॥ इन्द्राद्यैर्वज्राद्यैस्तु पञ्चमी परिकीर्तिता । लोकेशैर्लोकमन्त्रैश्च विद्यामिति कीर्तितम् ॥ शुक्लहस्ता विकटाक्षी च दारुणा स्वजप्रिया । बहा कपालं चाददुषा तामन्वयाह प्र-पञ्चः ॥ वरदोविकटाक्षश्च शुक्लहस्तो महाबलः । अर्केन्दुः सद्यधरः कपाली दारुणप्रिय-इति ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११४ ॥ ११३ ॥

०पूर्वमिति० । साध्यनाम्ना विदर्भितमित्यर्थः ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥

०विशुद्धमिति० । प्रक्षालितं पूर्ववत् । ०लवणेति० । सैन्धवम् । [एवमग्रेऽपि ॥ ११९ ॥ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥

प्रयोगान्तरमाह—०मन्त्रमित्यादिना० । ०पाद्यष्टमीति० । कृष्णा । ०कुर्वीतेति०। पञ्च-म्याम् । ०साक्षोणाङ्का इति० ॥ अङ्गानि तु—"स्वरहस्तद्वहस्तार्धकटी पत्न्यन्तरम्भो कम्परा भुजौ । ११ तयोदरं वक्ष उदे हस्तकुर्ण्डवः ॥ कराङ्गानि-अङ्गुष्ठौ च तालान्तरौ च नासिका । अष्टौ तु

[illegible] ।
[illegible] ॥ १२४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२६ ॥
[illegible] इति [illegible] ।
[illegible] ॥ १२७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२९ ॥
मुद्रां [illegible] ।
[illegible] ॥ १३० ॥
[illegible] प्रतिम्बक [illegible] ।
[illegible] ॥ १३१ ॥
एवं [illegible]नुलेपनः ।
[illegible] गुरुः पूजको [illegible] ॥ १३२ ॥
अथामुखीं [illegible] ।
[illegible] प्रतिमां [illegible] ॥ १३३ ॥

[illegible] निवृत्त[illegible] च ॥ [illegible] च [illegible] । [illegible] इति ॥ १२३ ॥

०साम्यमुपैतेति० । [illegible] । [illegible] । ०[illegible] । ०[illegible] । ०[illegible] ॥ १२४ ॥ १२५ ॥

०[illegible]—[illegible] ॥ ०[illegible]—[illegible] । [illegible] ॥ १२६ ॥

०[illegible]मिति० । [illegible] । ०[illegible]मिति० । [illegible] । ०[illegible]—"[illegible]" इति । अत्र [illegible]—"[illegible] इह [illegible] इह [illegible] इति । इन्द्रियाणि [illegible] सर्वेन्द्रियाणि [illegible] । [illegible] इति [illegible] ॥ १२७ ॥

०[illegible]मिति० । [illegible] ॥ १२८ ॥

अथवा [illegible]—०[illegible]ति० ॥ १२९ ॥ १३० ॥ १३१ ॥

०[illegible]० । [illegible] कुण्डे [illegible]र्थः । तत्र [illegible] ज्ञेयम् । ०[illegible]० । [illegible] विषयम् । [illegible] उक्तानीत [illegible] । यदाहुः—"[illegible] मुनि[illegible]ति । ०[illegible]० । "[illegible] कुण्ड [illegible]ति । ०[illegible]दिति० । अथामुखीं [illegible]

मधुच्छिद्रमयीं व्योम्नि कुण्डस्योदूर्ध्वं प्रकल्पयेत् ।
स्रवणेन घृतां पश्चात्पुत्तलीं संस्पृशञ्जपन् ॥ १३४ ॥
आकृष्टमुक्तं यथान्यायमष्टोत्तरसहस्रकम् ।
संहृत्य चितिं मन्त्रार्णान्पुनस्तस्यास्ततो न्यसेत् ॥ १३५ ॥
अङ्गुष्ठसन्धिप्रपदजानुजङ्घाण्डपायुषु ।
लिङ्गदेशे पुनर्नाभौ जठरे हृदयाम्बुजे ॥ १३६ ॥
स्तनद्वये कण्ठतालौ चिबुके चाधरेषु नः ।
घ्राणयोः कर्णयोर्दृशोर्ललाटे मूर्ध्नि विन्यसेत् ॥ १३७ ॥
वह्निमाधाय संदीप्य साज्यमन्त्राहुतिभिः ।
तस्मिन्नभ्यर्च्य मन्त्रोक्तां देवतां हव्यवाहके ॥ १३८ ॥
कुर्यात्तदाञ्जिपुत्र्याश्चिह्नैस्तां साधके मनोऽस्तु धीः ।
मन्त्रैरेतैः प्रयोगादावन्ते संयतमानसः ॥ १३९ ॥
त्वयमनेनान्यमिमञ्च ! निशायां हव्यवाहने ।
हविषा मन्त्रजप्तेन गृह्णीष्व तथा रुद्र ॥ १४० ॥
जातवेदो महादेव ! तप्तताम्रसमप्रभ ! ।
स्वाहापते ! क्षिप्रं मम ल्वयं दह शत्रुहन् ! ॥ १४१ ॥
ओं देवि ! वरदे ! सर्वाणि मस्तं मुक्त त्वया जगत् ।
महादेवि ! नमस्तुभ्यं वरदे ! कामदा भव ॥ १४२ ॥

सेदित्यर्थः। चिपचपचल्या तु पूर्वोक्तैव ज्ञेया। पुनयोर्। मधु [illegible]
[illegible]प्रकल्पयेदिति । मधोमुखीमित्येव । यदाहु—"धूमेन [illegible]
येदूर्ध्वपादामिति । आचार्याः—"कन्दे हस्ते विपरीत [illegible]
यथान्यायमिति । यथान्यायं त्वनन्तो तुल्यं च [illegible]
अपेदित्यर्थः । संहृत्य । "मन्त्राणि विन्यसेत् [illegible]
विपरीतात् स्वात्रे प्रतिपद्येदिति । तदुक्तं—[illegible]
न्यसेदिति । पुनर्न्यसत् । मन्त्रैतदुक्तं—[illegible]
पुत्तल्यां न्यास इति । [illegible]
अङ्गुष्ठेति । [illegible]
पद्मसमाचार्याः—"मधोमुखा [illegible]
वह्निमिति । [illegible] ... साध्यो
[illegible] विशेषः—
[illegible] मापकः ॥
दर्भं समुद्धृत्य । हस्तमात्रार्थं [illegible] ... । स्वरा.
धमपुष्पम् । चतुरङ्गुलमाषं [illegible] ... पद्धती.
नम् । तस्मिन् मुनिमंसं [illegible] ... मेधुरहा.
मयम् । तदुपरि परि[illegible]
ति । तत्र [illegible]
तावदंश सम्पूज्य [illegible]
दद्यात् । ततो [illegible]

[illegible] । [illegible] ॥ १४२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४९ ॥
[illegible] ।
[illegible] वामपादः [illegible] ॥ १५० ॥
[illegible] विभागा [illegible] यथाविधि ।
[illegible] ॥ १५१ ॥
[illegible] ।
अनेन विधिना मन्त्री [illegible] ॥ १५२ ॥
विपुल [illegible] ।
मासेन पूर्णसंयोगः [illegible] ॥ १५३ ॥

॰तृतीयं॰—[illegible] । ॰[illegible]॰ [illegible] । ॰[illegible]॰ । [illegible] चा । अत्र [illegible] [illegible] पूर्वोक्तसमये आगमर्माणि भविष्यति ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥ १४७ ॥

॰पुष्करमिति॰ । [illegible] ॥ १४८ ॥

निर्दिष्टेष्वेषु तत्रैव भेदमाह ॰प्रथम इति॰ । आचार्यैः प्रकारास्तावन्तः पूर्व—"दक्षिणं चरणं पूर्वं प्रसार्य तु द्वितीयकम् । [illegible] तृतीयं स्यात् [illegible] चतुर्थकम् ॥ पञ्चमे वामहस्तः स्यात् षष्ठं वामाङ्गमेव च । सप्तमं वामपादः स्यादन्यानि स्युः पुनरिदेति ॥ १४९ ॥ १५० ॥

॰प्रोक्तेष्विति॰ । सप्तस्थानेषु प्रत्येकं सप्त सप्त विभागाः तेनैकोनपञ्चाशदाहुतयः । [illegible] पुष्पेषु सर्वत्रावदानक्रमोऽयमेव ज्ञेयः । अन्यत्र विशेषः—"सप्तस्थविभागो वा [illegible] सप्तसु । एकादशांशमिश्रं वा [illegible] समनिर्दिष्टमिति । अन्यत्रापि—"सप्तानामङ्गानामेकैकं सप्तधा । [illegible] कृत्वा होतव्यं मन्त्रिवर्येणेति । [illegible] वामपादादि [illegible] "बोधितो वामपूर्वाभिस्वर्कः । एवं [illegible] ज्ञेयः । ॰प्रथमे॰ [illegible]॰ । पूर्वोक्तमन्त्रैः ॥ १५१ ॥ १५२ ॥ १५३ ॥

निवेद्यावेदयत्पूर्वं साधयेन्त्रोविधानवित् ।
अपरां वरयमाणेन विधानेन प्रकल्पयेत् ॥ १५४ ॥
वराहपाराशनविट्-तिलत्र्यूषणरामठैः ।
अमृतनिर्मलसिद्धार्थैः साध्यनामाक्षरान्वितैः ॥ १५५ ॥
मदिरोन्मत्तनिर्यासैः पूर्वोक्तलक्षणान्वितैः ।
विधाय पुत्तलीं सम्यक् प्राणस्थापनमाचरेत् ॥ १५६ ॥
जपपूजादिकं सर्वं कुर्यान्मारणकर्मणा ।
ततः पूर्वोदिते कुण्डे रात्रौ प्रज्वालितेऽनले ॥ १५७ ॥
दुर्गां वा भद्रकालीं वा समाराध्य यथाविधि ।
धारावृद्धिशितं शस्त्रं सव्यहस्तेन साधकः ॥ १५८ ॥
वामपाद समारभ्य दक्षिणाङ्घ्र्यवसानकम् ।
छित्त्वा छित्त्वा मन्त्रयुक्तापिताहारोऽजितेन्द्रियः ॥ १५९ ॥
कृष्णाष्टमीं समारभ्य यावत्कृष्णचतुर्दशीम् ।
अनेनैव विधानेन होमं कुर्यात्त्रिसन्ध्यतः ॥ १६० ॥

०साधयेन्त्रोविधानविदिति० अनेन पुत्तलीनां हृदयस्थापनं वक्तव्यम् ॥ १५४ ॥

त्र्यूषणं—शुण्ठी—पिप्पली—मरीचानि । ०रामठ०—हिङ्गु । ०अमृत०—गुडूची । ०नि-र्मल०—निम्बबीजम् । अत्र तिलमहातलविम्बबीजसिद्धार्थानां तैलं ग्राह्यम् । ०तदुक्तमा-चार्यैः०—"तिलनिम्बसिद्धार्थतैलमिति पुत्तलीम्" इति ॥ १५५ ॥

०पूर्वोक्तलक्षणं०—साङ्गुलम् । ०सम्यक्-पुत्तलीं विधायेति० अनेन तन्त्रान्तरोक्तो विशेष-सूचितः—"आवाहनं पादयोर्मन्त्रेण जानुन्यामनुष्टुभा । पादाङ्गुष्ठद्वये तु क्षिप्त्वा द्वेषाङ्गुली-द्वयम्, कृष्णसूत्रमावृत्याङ्गुष्ठद्वये मारकम् । तिलसोमकमात्रे स्थानमाद्यं सिद्धार्थम्, हृदये द्वादशाङ्गुलाः सर्वाः साध्यपुत्तलिकाः स्मृताः" इति । ०तन्त्रान्तरे तु विशेषः०—"यथोक्तेन शुद्धं कृत्वा तदर्धेन गर्भं पुनः । सितेन सर्वाङ्गानि पुत्तलीं प्रकल्पयेत् ॥ मारणे दारुक-पाक्लां द्वादशाङ्गुलसम्मिताम् । वश्यादिकर्मणि कुर्यान्मन्त्राङ्गुलैः क्रमात् ॥ होमार्थं कल्पितायास्तु तस्याः प्रोक्तोविधिस्त्वयम् । वश्याकर्षणयोः प्रोक्ता तां कुर्याद् द्वादशाङ्गुली-मिति ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥

०यथाविधीति० । पूर्वोक्तप्रकारेण ॥ १५८ ॥ १५९ ॥

०कुर्याद्धोममिति० । प्रत्यहम् ॥ ०त्रिसन्ध्येति० पूर्वैरेव समभिः । तेन मासत्रयेण प्रयो-गसिद्धिः । मारणकर्मणि दक्षिणाविशेष उक्तस्तन्त्रान्तरे—"सस्वर्णां च सगुञ्जाढ्यां शोणां (१)दद्यान्मतर्णकाम् । दक्षिणां तत्फलं तु दद्यान्मारणकर्मणीऽन्ते"ति । ०अन्योऽपि विशेषः०— "श्मशाने निर्जने देशे त्रिदण्ड्याद्यमिधारितम् । यत्राभिचारहोमं तु करोति भुवि साधकः ॥ तत्राभिनोऽभवैरस्यां कारयेत्तत्समिद्धुते ॥ यथेदृश्य० त्रिनिरतिभ्यार्शोऽस्य निहन्त्यघम् । स्वरा०

---

(१) सवत्सां रक्तवर्णाम् । सगुञ्जा-गुञ्जाख्यसूक्ष्मफलयुताम् एतेन तेष्वपूर्वा तावन्तीं-मित्याद्युक्तमपि बोधितम्भवति । शोणां—रक्तवर्णां, सतर्णकाम्—सवत्साम् ॥ "कर्षोऽशीतिगुञ्जा-शुल्यः सुवर्णः । षोडशमाषक इति यावत् ॥ "गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकः । ते षोडशाक्षः कर्षोऽस्त्री" त्यमरः ॥ "शोणः कोकनदच्छविः" इति "सवत्सा तर्णक." इति च ॥

त्रिसप्ताहप्रयोगेण मारयेद्रिपुमात्मनः ।
कारस्करोऽथधात्री स्यादुदुम्बरतरुः पुनः ॥ १६१ ॥
जम्बूखदिरकृष्णाख्यौ वंशपिप्पलसंज्ञकौ ।
नागरोहिणनामानौ पलाशप्लक्षसंज्ञकौ ॥ १६२ ॥
अम्बष्ठबिल्वार्जुनाख्या विकङ्कतमहीरुहाः ।
बकुलः सरलः सर्जो वञ्जुलः पनसार्ककौ ॥ १६३ ॥
शमीकदम्बनिम्बाम्रमधूका रिपुशाखिनः ।
आत्मरक्षादिकं सर्वं कुर्यान्मन्त्री यथापुरा ॥ १६४ ॥
अमुना मनुना सम्यगमोघफलसाधने ।
सदृशो नास्ति मन्त्रोऽन्यः सत्यमेतन्न चान्यथा ॥ १६५ ॥
इति शारदातिलके द्वाविंशः पटलः ॥ २२ ॥ * ॥

अथ त्रैयम्बकं मन्त्रमभिधास्याम्यनुत्तमम् ।
यं भजन्तं नरं कालः स्वयं बाधितुमक्षमः ॥ १ ॥
वशिष्ठोऽस्य मुनिः प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम् ।
देवतास्य समुद्दिष्टस्त्र्यम्बकः पार्वतीपतिः ॥ २ ॥
विभक्तैर्मन्त्रवर्णैः स्यात्षडङ्गानां प्रकल्पना ।
हृदयं त्रिभिराख्यातं चतुर्भिः शिर ईरितम् ॥ ३ ॥

-द्रूसन्धौ कुर्वीत न कुर्वीत स्वमण्डले । यदि कुर्यात्प्रमादेन मान्त्रिकोऽज्ञानमोहितः । तदाऽऽ पीडयन्त्येव शाकैर्वैरिभूभृतः" । इति । *अन्योऽपिविशेषस्तन्त्रान्तरे*—"तस्यां रात्र्या-मुदोष्यार्थे परेऽह्नि तु साधकः । प्राणायामादिभिरपि गायत्र्यायजपादिभिः ॥ त्रिमुखाद्वको-मूस्वा ■ पुनर्जिह्वाद्धयो"ति ॥ १६० ॥ ३ ॥

नक्षत्रवृक्षानाह—*कारस्कर* इति । कारस्करः कुचिला । धात्री—आमलकी । खदिर-रस्तु श्वेतसार एव खदिरः । आर्द्रायास्तु कृष्णसारः खदिरः । नागो—नागकेसरः । रोहि-णो—वटः । प्लक्षः—पर्कटी । *अम्बष्ठः*—आम्रातः । अर्जुनः—ककुभः । विकङ्कतः—स्रु-वावृक्षः(१) । सर्जः शालः । वञ्जुलोऽशोकः ॥ एषां सामान्यतः फलमुक्तम्—"आयुः कामः स्वर्क्षवृक्षं छेदयेन्न कदाचने"ति ॥ १६१ ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ ३ ॥

यथापुरेति । आग्नेयाद्युक्तमार्गेण । एतच्चात्मरक्षणं मारणकर्मण्येवेति ज्ञेयम् ॥
इति श्रीशारदातिलकटीकायां सम्प्रदायकृतव्याख्यायां पदार्थादर्शाभिख्यायां द्वाविंशः पटलः २२

अथेति । मन्त्रो यथा—"त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् । उर्वारुकमिव बन्ध-नान्मृत्योर्मुक्षीय मा मृतादि"ति । मृत्युञ्जयव्याहृतिभिः सम्पुटमिच्छन्ति । श्रीं बीजं, माया शक्तिः । तदुक्तम्—"भ्रोर्द्देव्यौ प्रणवौ बीजशक्तीयोगः शिवार्चने" इति ॥ १ ॥ २ ॥
विभागमेवाह—*हृदयमिति* । येषां मते प्रणवादि सम्पुटः तन्मते तदादिभिरेभिर्वर्णैः षडङ्गम् । तदुक्तम्—"प्रासादमृत्युञ्जयभूर्भुवः स्वस्तारद्वयमन्त्रैः क्रमशः समेतमि"ति । साम्प्र-

(१) "स्रुवावृक्ष"—इति क.ग्रा पाठितः ॥

शिखादृग्भिः समुद्दिष्टा नवभिः कवचं मतम् ।
चतुर्भिर्नेत्रमाख्यातमस्त्रं त्रिभिरुदाहृतम् ॥ ४ ॥
पूर्वपश्चिमयाम्येषूदग्वक्त्रेषु तदन्तरम् ।
उरोगलांसेषु पुनर्नाभिकुक्षिपृष्ठेषु ॥ ५ ॥
लिङ्गपायूरुजानुजङ्घायुग्मेषु न्यसेत् ।
तद्वद्बाहुयुग्मे स्तनयोः पार्श्वयोः पादयोः पुनः ॥ ६ ॥
पादपाणिनासिकयोः शीर्षे मन्त्रवर्णान्न्यसेत्क्रमात् ।
पदान्येकादश न्यसेच्छिरोमुखगलादिषु ॥ ७ ॥
ध्वजे नयनयुग्मे मूर्ध्नि हृदये जठरे पुनः ।
गुह्योरुपादयुग्मेषु न्यासमेवं समाचरेत् ॥ ८ ॥
दन्ताभ्यां कलशाभयामृतरसैराप्लावयन्तं शिरो
द्वाभ्यां तौ दधतं मृगाक्षवलये द्वाभ्यां वहन्तं परम् ।
अङ्कन्यस्तकरद्वयामृतघटं कैलासकान्तं शिवं
स्वच्छाम्भोजगतं नवेन्दुमुकुटं देवं त्रिनेत्रं भजे ॥ ९ ॥
जपेल्लक्षमिमं मन्त्रमेवं ध्यायन्निजेन्द्रियः ।
जुहुयाद्दशभिर्द्रव्यैरयुतं पूर्वसंख्यया ॥ १० ॥
विल्वं पलाशं खदिरं वटं च तिलसर्षपौ ।
क्षीरं दध्यं दधि पुनर्दूर्वाञ्चेति विदुर्बुधाः ॥ ११ ॥
पञ्चामृतादिके पीठे पूजयेद्वृषभध्वजम् ।
मूर्तिमूलेन सङ्कल्प्य वक्ष्यमाणेन वर्त्मना ॥ १२ ॥
पूर्वमङ्गानि सम्पूज्य पश्चान्मूर्तीः समर्चयेत् ।
सर्पोऽनुग्रहधारावत्सोऽपि विद्याश्रमः ॥ १३ ॥

शिखास्त्र—प्रणवमायाद्यस्पृष्टवद्धाष्टतिसमाख्याऽनमोऽन्तवते   ध्यायेन्मुक्त्वा–शुक्लागमे
स्वाहा हृद । भस्ममूर्ध्नि मां ... शिरः । चन्द्रशिरसे जटिने स्वाहा शिखा त्रिपुरान्तकाय
हीं हौं कवचम् । त्रिलोचनाय ऋग्यजुः साममन्त्राय नेत्रम् । अग्निवयाय ज्वल ज्वल मां रक्ष
रक्षाघोरास्त्राय अस्त्रम् इति षडङ्गमाहुः ॥ ४ ॥
वर्णन्यासमेवाह—पूर्वेति । अतः क्रमेण पूर्वभागादिस्थोर्ध्वं दश मूर्ध्नि । करमूलयोर्द्वौ
गृहत्कुग्मे जान्वोरित्यङ्घ्रयोः सर्वत्रान्यपरन्यासः । साम्प्रदायिकाः प्रणवादिपुटितवर्ण-
न्यासमाहुः । पञ्चाग्निरे न्यासान्तराण्युक्तानि । "ललाटसन्धिगुह्याधारोदरहृदयकण्ठ
मुखेषु पुनः । बाह्वोः सन्धिषु पादयोश्च मध्यश्रुतिमुखांसेषु" इति प्रपञ्चोक्ति । "वक्त्रपञ्चकेषु
हृदिशिरसि शिखादिवर्णैः" इति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥
दन्ताविति ॥ घटौ । अत्र न्यासानन्तरमेता मुद्राः प्रदर्शयेत् । यदाहुः—"लिङ्गपद्माख्य-
मुद्राख्यमुद्राभिमुद्राः प्रदर्शयेदिति" ॥ ९ ॥ १० ॥
विल्वे—फलम् । तरुवराणां समिधः । क्षीरमिति । पायसम् ॥ ११ ॥
वक्ष्यमाणेन कर्मणा । पीठे वृषभध्वजं पूजयेदित्यन्वयः ॥ १२ ॥
सम्पूज्येति । हृदिकमलाय । मूर्तीः । सप्तम द्वितीयावरणे पूजयेदित्यन्वयः । ता

त्रिंशेशावर्षे पूजया मूर्त्योऽस्त्री [illegible] ।
[illegible] पूजीत पूजनी पूजा ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १६ ॥
पञ्चमावर्षे पूजया [illegible] ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
पूर्वे कृते यथापूर्वं [illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥
जुहुयात् [illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥
अष्टोत्तर [illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥
अनेनैव विधानेन [illegible] ।
पायसेन हुत्वा होमो [illegible] ॥ २३ ॥
पञ्चदुग्धेन शुद्धान्नं हुत्वा हुत्वा विभावसौ ।
अयमेव मतो होमः शान्तिपौष्टिकदायकः ॥ २४ ॥
दधिहोमेन संवादं कुर्यान्निर्विघ्नकोविदः ।
प्रत्यहं जुहुयान्मन्त्री दूर्वामष्टोत्तरं शतम् ॥ २५ ॥
आमयाविविनाशाय दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
जुहुयाज्जन्मदिवसे पायसाज्यैर्गुडान्वितैः ॥ २६ ॥
इच्छन्ननिन्दितां लक्ष्मीमारोग्यमतुलं यशः ।
गव्यदुग्धघृताक्ताभिर्दूर्वाभिर्जुहुयाद्वशी ॥ २७ ॥

स्वाद्—०भवतीति०। ईशो—वायु.। आत्मा यजमानः। तथाच श्रुतिः—"आत्मा वै [illegible]
यजमानोऽङ्गानि ऋत्विजः" इति। अष्टमूर्त्यादि पञ्चावरणानि पत्रेषु दलमूल [illegible]
योगानि ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

०तदा परमिति०। वज्रादिपूजेत्युक्तम्। यदाहुः—"आयुधानामित्यष्टावरणं प्रोक्तं [illegible]
मवरमेवनिन्दति। ०कस्मान्तरे तु० "सप्तमो लोकपालः स्यादष्टमस्त्वादिमिति हरिः" स्तु[illegible]
घनयितुं लोकपालान्तः पूजा ग्रन्थकारेणोक्ता ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ [illegible] ॥

०वादिरेतिति०। "समिद्भिरेभिरिति शेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

स [illegible] दिवसे सुधीः ।
[illegible] सुधी ॥ १८ ॥
[illegible] पयोऽन्नं [illegible] पृथक् ।
[illegible] ॥ १९ ॥
[illegible] ।
[illegible] दीर्घमायुः श्रिया सह ॥ २० ॥
[illegible] पयोऽन्नेन [illegible] ।
[illegible] ॥ २१ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ २४ ॥
पूर्वोक्ता [illegible] देवता ।
[illegible] ॥ २५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] (१) ॥ २६ ॥
[illegible]
[illegible] ॥

[illegible] ॥ १७ ॥ [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] ॥ १९ ॥ [illegible] ॥ २० ॥

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] ॥ २२ ॥ २३ ॥

[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible] ॥ २५ ॥

[illegible] ॥ २६ ॥

(१) [illegible]

अर्काग्नीन्दुमयं शताक्षरवपुस्ताराममार्कं सततं
नित्यानन्दगुणालयं गुणपरं वन्दामहे तन्महः ॥ ३७ ॥

लक्षमानं जपेदेनमयुतं पायसाज्यसा ।

ध्यानमाह—*सत्यमिति* ॥ अहरस्य ब्रह्मणोमात्ररूपं ध्यानमेतत् "सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मे"ति श्रुतेः । *मानविवर्जितम्* । प्रमाणागोचरीभूतम् । "यतोवाचोनिवर्तन्ते" इति श्रुतेः । *श्रुतिगिरामाद्यं*—*वेदप्रवर्तकम्* "शास्त्रयोनित्वादि"ति बादरायणसूत्रणात् । *जगत्कारणं*—"जन्माद्यस्ययतः" इति सूत्रणात् । ध्यानम्यान्तरङ्गम्—"सहस्रशीर्षे"त्यादि श्रुतिः मुनिवरैर्नारदादिभिः । *अर्काग्नीन्दुमयमिति* । गायत्र्यादिदेवताक्रमेण । यद्वा । अर्को(१) विष्णुः । अग्नी(२) रुद्रः । इन्दुर्ब्रह्मा (३) तन्मयम् । तत उत्पन्नत्वात् । यद्वा ॐकारं वक्ष्यति । एतेनाकारोकारमकारात्मकत्वेनाग्नीन्द्वर्कस्वरूपत्वम् । *शताक्षरवपुरिति* । शताक्षरं परं महः प्रतिपाद्यते । प्रतिपाद्यप्रतिपादकयोरभेदाच्छाब्दयोर्नित्यत्वेन कार्यकारणाभेदाद्वा तद्रूपत्वाद्वा तथोक्तिः । यद्वा यतः अर्काग्नीन्दुरूपमत एव शताक्षरवपुरिति हेतुहेतुमद्भावेन योजना । ॐकाररूपत्वमस्य पञ्चविंशे पटले वक्ष्यति । नित्यानन्दचित्स्वरूपत्वात् तदाख्यत्वं च मायया उपचारात् *गुणपरं* गुणेभ्यः सत्त्वरजस्तमोभ्यः परमुत्कृष्टम् । वेदशिरसि(४) प्रसिद्धम् । *महः* नित्यं प्रकाशकत्वान्मह [redacted] । एते च सर्वे शब्दास्तस्य लक्षका एव, न वाचका एतेषां शब्दानामेकार्थतामर्थान्तरेऽपि भवद्भावृत्त्यर्थतया न पौनरुक्त्यम् । *यद्वा(५)*—महस्तेजोरूपा कुण्डलिनी उच्यते ॥ तस्य नित्यत्वात्तस्याः । "नित्या शक्तिः परा देवी"त्युक्तेः । मानमियत्ता तद्वर्जिता । "सूक्ष्मतरा विभुरि"त्युक्तेः । "व्याप्य परमप्रभा सर्वगा विश्वरूपिणी । दिक्कालाद्यनवच्छिन्ने"त्युक्तेः । नित्यैर्योगिभिर्मुनिभिर्ध्येया "योगिध्येया च सर्वै"रित्युक्तेः । "योगिनां हृदयाम्भोजे नृत्यन्ती नित्यमञ्जसे"त्यपि । अर्काग्नीन्दुरूपा "त्रिधामजननी देवी"त्युक्ते । "सोमसूर्याग्निरूपाचे"त्यपि शताक्षरवपुः "विश्वात्मना प्रबुद्धासा सूते मन्त्रमयं जगदि"त्युक्तेः । *ताराम्* "मध्ये विचिन्तयेत् देवीमुच्चाकारान्तविग्रहाम् । ॐकाररूपिणीं ज्योत्स्नां मारमरूपां शुभोदयामि"त्युक्तेः । *नित्यानन्दगुणालयम्* "नित्यानन्दगुणोदये"त्युक्तेः । *गुणपरा* गुणरूपा परा च । "शक्तिः कुण्डलिनी गुणत्रयवपुर्विद्युल्लतासन्निभे"त्युक्तेः । "परापरविभागेन परशक्तिरियं मते"त्युक्तेश्च ।

(१) "आदित्य. सवितासुप." इति तन्त्रहरनामसु पठात् ॥

(२) हिरण्यरेता इति तयोः समानत्वात् ॥

(३) अत्रेयं ब्रह्मणोऽपरेणेन्द्रोवर्हमत सत्यतीरमरणात् । एव हि स्मर्यते पुराणैः । पुरा ब्रह्माविष्णुरुद्रादेतित्रयोदेवाअनसूयाम्मोहयितुं गतास्तदनुध्यानात्ते पश्चाद्दाशेत्रमाणमाणमारुत्रा पदाः सन्तस्तयोः चिह्नत्वेन पुत्रास्सन्दमो—दत्त—दुर्वासोऽत्रेण तदारभ्य जनमविति । एवं चाहुः परमगुरवः—(महामहो॰ राजारामशास्त्रिण.)

"पान्विन्यमवेन ययमहसा ब्रह्मण्युनेयान् प्रान्त् ।
नवके प्रकृतवन्दनाविव दयी मूलकन्दाये गुरा ॥
रश्मेत्यवत्रकाश्रयमपि या प्रदुर्भवनानेदनी ।
सा नोऽत्रेर्गृहिणी तनोतु कुशलं माण्डनसूया सती—"ति ॥

(४) वेदान्ते ॥

(५) महः शब्देनात्र त्रिकुटाख्य कुण्डलिन्याश्रयत्वेन व्याख्यायते ॥

जुहुयात् घृतसिक्तेन मन्त्रविद्विजितेन्द्रियः ॥ ३८ ॥
क्षीरे पीठे यजेत्सम्यक् वक्ष्यमाणविधानतः ।
आद्यामावृतिमव्यक्तैर्वर्णैर्हृद्देशिकोत्तमः ॥ ३९ ॥
गायत्र्यादिकभिस्तिस्रः पूजयेदावृतीः क्रमात् ।
आवृतिः पञ्चमी प्रोक्ता विष्णुदुर्गामृतशक्तिभिः ॥ ४० ॥
अनुष्टुप् शक्तिभिः प्रोक्तमावृतीनां चतुष्टयम् ।
इन्द्राद्यैर्दशमी प्रोक्ता वज्राद्यैस्तत्परा मता ॥ ४१ ॥
एवं सिद्धे मनौ मन्त्री भवेद्भास्करसन्निभः ।
जुहुयात्कमलोद्भवैः लभते जुहुयात्क्षीरं गुडैः ॥ ४२ ॥
दीर्घमायुरवाप्नोति निराधिर्व्याधिवर्जितः ।
दूर्वाभिर्घृतसिक्ताभिस्तद्वदेव फलमाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
मधुरत्रयसंसिक्तैर्जुहुयाद्रक्ताम्बुजैः ।
महान्त्यपि धनान्याप्नोति यद्यन्मन्त्रविधानवित् ॥ ४४ ॥
रक्तोत्पलैर्लिप्तमध्वक्तं जुहुयात्सर्वसम्पदे ।
श्रीफलैः संजुहुयाद्रमाया वसतिर्भवेत् ॥ ४५ ॥
सहस्रं जुहुयान्नित्यं मासमेकं तिलैः शुभैः ।
भानुसंवत्सराभिर्नित्यं योऽर्चयेन्मधुराप्लुतैः ॥ ४६ ॥
सर्वपापैर्विनिर्मुक्तः सर्वरोगविवर्जितः ।
कल्पादोदनसद्रोधान्वित्वा दीर्घं स जीवति ॥ ४७ ॥
प्रातः स्नानरतो मन्त्री जपेन्नित्यं शतं शतम् ।
भानुमालाकरं सम्यक् स जीवेच्छरदां शतम् ॥ ४८ ॥
तारव्याहृतिसंरुद्धं जपेन्मन्त्रं शताक्षरम् ।
नियमप्रोत्तरप्राप्तं निःश्रेयसफलाप्तये ॥ ४९ ॥
गायत्र्यार्थं जपेन्मन्त्रं सर्वपापविमुक्तये ।

---

*पायसमाज्ययुक्त० पायसमात्रेण ॥ ३८ । ३९ ॥

*अव्यक्तैरिति० । कर्णिकायाम् । *देशिकोत्तमः प्रत्यादिरित्यनेन हृदाद्यङ्गमन्त्राणेष्वि- ष्युक्तम् । *तिस्र इति० । ब्रह्मादेवतात्मिकाः । *विष्णुरिति० । आगतत्वादिभिरिति द्वि- चकाद्यौरादरारिभिः ॥ ४० ॥

*चतुष्टयमिति० । ब्रह्मादिकमित्यनेन । वज्रादिषु पुनरिति शेषम् ॥ ४१ ॥

*सुधाक्तता० गुडूची ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

*भानुसंख्यानिति० । द्वादश ॥ ४६ ॥ ४८ ॥

*संरुद्धमिति० । सम्पुटितम् । तदुक्तं—प्रणवव्याहृत्याद्य" व्याहृतिप्रणवान्तिकां च म- न्त्रवरं स्मरेदिति । केचित् संरुद्धशब्देन संरोधनमाहुः । यथा "प्राण आयम्यमन्त्रेषु मन्त्रः स्यात्रा- यनं स्थानमित्येवं प्रकारेण प्रतिमन्त्रादौ तारव्याहृतीरिच्छन्ति । तदस्माभिः प्रतिक्षिप्तम् लिपिप्र- बन्धविरोधात् ॥ ४९ ॥

गायत्र्यनुष्टुभाद्यास्त्रिष्टुब्गायत्रमिमं जपेत् ॥ ५० ॥
भृगुर्ऋषिर्विधानं गायत्र्या यथाक्रममिधीयते ।
अभीरे सा समुद्दिष्टा ध्रुवा स्वाहा मनीषिभिः ॥ ५१ ॥
गायत्री मुनिराख्यातश्छन्दस्त्रिष्टुदाहृतम् ।
वरुणो देवता प्रोक्तः मन्त्रस्यास्य दक्षिणः ॥ ५२ ॥
अष्टभिर्हृदयं प्रोक्तं सप्तभिः शिर ईरितम् ।
शिखा षड्वर्णैराख्याता चतुर्वर्णैः कवचं मतम् ॥ ५४ ॥
सप्तभिर्नेत्रमाख्यातमस्त्रं षड्भिरुदाहृतम् ।
सार्वेषु सन्धिषु पदेषु दशशाखारमाभिषु ॥ ५५ ॥
कुक्षौ पृष्ठे हृदि कुचे गले बाहुसन्धिषु ।
वक्त्रे कपोलनासाक्षिकर्णभ्रूमध्यमस्तके ॥
शिरः सर्वाङ्गयोर्न्यस्येन्मन्त्रवर्णान्यथाविधि ॥ ५६ ॥
चन्द्रप्रभं पद्मगतमनिवर्णं पाशाङ्कुशाभीतिवरं दधानम् ।
मुक्ताविभूषाञ्चितसर्वगात्रं ध्यायेत्प्रसन्नं वरुणं विभूत्यै ॥५७॥
लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं पायसेन दशांशतः ।
सर्पिः सिक्तेन जुहुयान्मन्त्री मन्त्रस्य सिद्धये ॥ ५८ ॥
धर्मादिकल्पिते पीठे वरुणं सम्यगर्चयेत् ।
कृत्वाङ्गपूजनं शेषं वासुकिं तक्षकं पुनः ॥ ५९ ॥
कर्कोटकं ततः पद्मं महापद्ममनन्तरम् ।
शङ्खपालाख्यकुलिकौ सम्यक् पत्रेषु पूजयेत् ॥ ६० ॥
इन्द्राद्यानायुधान्येषामर्चयेत्तदनन्तरम् ।
ऋणमुक्त्यै जपेन्मन्त्रं प्रत्यहं साष्टकं शतम् ॥ ६१ ॥
चतुर्दिनं दशाशतमृणमुक्त्यै महाश्रिये ।

गायत्र्याद्यमिति । यथाक्रम् ॥ *त्रिष्टुबाद्यं*—त्रिष्टुबनुष्टुप् गायत्र्यः । *अनुष्टुबाद्यमिति* अनुष्टुप् गायत्री त्रिष्टुप् । *ध्रुवाद्यत्वाद्येति* । मन्त्रो यथा—"ध्रुवा मुक्त्वा सुक्षितिं क्षियन्तोऽपाशमस्मत्पाशं वरुणो मुमोचत् । अवो वन्वाना अदितेरुपस्थाद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः" इति ॥ ५० ॥ ५१ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ३ ॥
वर्णन्यासमेवाह—*सार्वेष्विति* । पदोः सार्वेषु सन्धिषु दशवर्णाः ॥ ५५ ॥
गलान्तेषु नववर्णाः । *बाहुसन्धिषु* दश । शिरःसु त्रयोदश । *मस्तकं*—केशान्तसन्धिः । शिरो—ब्रह्मरन्ध्रम् । आयुधध्यानम्—दक्षादूर्ध्वयोराद्ये, तदधस्तनयोरन्त्ये ॥५६॥ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥
धर्मादीति । पीठशक्तिपूजारहिते । *सम्यगि*त्यनेन पीठशक्तयस्तन्त्रान्तरोक्ताः पूजनीया इत्युक्तम् । यथा "सुधा कुमुदिनी पूर्णा वारुणी विश्वतोमुखी । तरङ्गिणी च सुरसा सुवीताप्यायनीत्यपेऽन्ति । *कृत्वाङ्गपूजनमिति* । केसरेष्वित्यर्थः ॥ ५९ ॥
सम्यक् पत्रेषु पूजयेदिति । सम्यगित्यनेन शेषादीनां ध्याने कर्तव्यमित्युक्तम् । तत्परिताप्टके मद्गुक मकरमेयम् ॥ ६० ॥
ऋणमुक्त्यै इति । ऋण पाशमित्यस्य पूर्वमृणशब्दमधिकमुच्चार्य जपेदित्यर्थः ॥६१॥ ६१॥

समिद्भिर्घृतसोत्थाभिः क्षीरान्नाभिर्दिनत्रयम् ॥ ६२ ॥
जुहुयाद्वृष्टिसंसिद्ध्यै मन्त्रविद्विजितेन्द्रियः ।
अनेन विधिना मन्त्री सूर्यं शतमिदं गते ॥ ६३ ॥
चतुः शतं घृतयुतं पायसं जुहुयाद्वशी ।
ग्रहनाशाय सम्पत्त्यै वश्यारोग्याभिवृद्धये ॥ ६५ ॥
भृगुवारे कृतो होमः पायसेन ससर्पिषा ।
महतीं सम्पदं कुर्याद्धाराधेरसकल्पदः ॥ ६६ ॥
शालिभिर्घृतसंसिक्तैः खदिरान्तरितैः सुधीः ।
त्र्यहं चतुःशतं हुत्वा स्तम्भयेत्परसैन्यकम् ॥ ६७ ॥
स्वायं दक्षमुखो वह्निमाराध्य प्रजपेन्मनुम् ।
चतुः शतं, त्रिगुण्येन मन्त्री सर्वोपद्रवैः ॥ ६८ ॥
मन्त्री प्रत्यङ्मुखो भूत्वा तर्पयेद्विमलैर्जलैः ।
सर्वोपद्रवनाशाय समस्ताभ्युदयाप्तये ॥ ६९ ॥
बहुना किमिहोक्तेन मन्त्रेणानेन साधकः ।
साधयेत्सकलान्कामाञ्जपहोमादितत्परः ॥ ७० ॥
प्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य विधानमभिधीयते ।
येन प्राणीहिता मन्त्राः प्राणवन्तो भवन्ति ते ॥ ७१ ॥
पाशाङ्कुशपुटा शक्तिर्वालो बिन्दुविभूषितः ।
याद्याः सप्त सकारान्ता व्योम षष्ठेन्दुसंयुतम् ॥ ७२ ॥
तदन्ते हंसमन्त्रः स्यादस्तेऽमुष्यपदं वदेत् ।
प्राणा इति वदेत्पश्चादिह प्राणास्ततः परम् ॥ ७३ ॥

सिनेषु तपसो. । षष्ठ्या इति प्रतिरेः ॥ ६१ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

खदिरान्तरित इति होमस्य ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ॥ ६ ॥

येनेति । मन्त्राणां यद्यपि प्राणप्रतिष्ठा नास्ति तेषां स्वत एव समर्थत्वात्तथापि मन्त्रादौ लिखितानां प्रतिष्ठा क्रियत इति तद्द्वारा प्राणवन्त इत्युक्तिः । प्राणप्रतिष्ठया पूर्वोक्तसमस्तमन्त्रावाहनयन्त्रप्रयोगपुस्तकादि सर्वं प्रतिष्ठितप्रायं क्रियत इति । अतएवं होमोऽयं सर्वसारभूतोऽमन्त्र इति तन्त्रस्तुतिः । तदुक्तम्—"अस्माद्धेतेऽमी कथिताः प्रयोगा ध्यायतां सर्वेऽपि बलवत्तराः इति ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

मन्त्रोद्धारमाह—*पाशेति* । प्रथमं पाशबीजं ततोऽङ्कुशबीजम् । बालो वः । बिन्दुभूषितः वं । *याद्या इति* । यकारादिसकारान्तानुसारेण अक्षरत्रयमविसर्गबिन्दुयोगिनो वा सह, न तु तदन्तमिति बीजं क्रियं, एवं पृथग्बीजानां सप्तानामपि सविन्दुतावधारणाय । अथ न्यासावसरे यथाक्रमाऽस्य बीजस्य न्यासो नोक्तस्तेन नास्य पृथगुद्धारः । तदुक्तम्—"पाशाङ्कुशान्तरितशक्तिमनोः परस्ताद्वार्णं वादिविमुखाम्बुजमुखं सहैवमिति । अन्यत्रापि "अङ्कुशाशान्तगता वनिवरणबीजाश्रमोऽन्ति । व्योम हः । षष्ठ ओ । इन्दुर्बिन्दुस्तेन हों । प्रतद्भावस्तदेऽपि पुनरुक्तेन होमित्येव पञ्चपाशाद्यर्थं व्याख्यातम् ॥ ७२ ॥

अमुष्य जीव इह स्थितस्ततोऽमुष्यपदं पठेत् ।
सर्वेन्द्रियाण्यमुष्यान्ते वाङ्मनश्चक्षुरन्ततः ॥ ७४ ॥
श्रोत्रघ्राणपदे प्राणा इहागत्य सुखं चिरम् ।
तिष्ठन्त्वग्निवधूरन्ते प्राणमन्त्रोऽयमीरितः ॥ ७५ ॥
अस्यामुष्यपदं पूर्वं पाशादीनि प्रयोजयेत् ।
प्रयोगेषु समाख्यातः प्राणमन्त्रो मनीषिभिः ॥ ७६ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाः प्रोक्ता मुनयस्तन्त्रवेदिभिः ।
उक्तमृग्यजुषी साम्नी छन्दश्छन्दोविशारदैः ॥ ७७ ॥
चैतन्यरूपा प्राणाख्या देवता शक्तिरीरिता ।
कवर्गेण वियत्पूर्वैर्मुखैर्हृदयमीरितम् ॥ ७८ ॥
शिरश्चवर्गशब्दाद्यैरीरितं तदनन्तरम् ।
ज्ञानेन्द्रियैष्टवर्गाद्यैश्शिखा परिकीर्तिता ॥ ७९ ॥
कर्मेन्द्रियैस्तवर्गाद्यैः कवचं परिकीर्तितम् ।
पञ्चमाद्यैः पवर्गाद्यैर्विलोचनमुदीरितम् ॥ ८० ॥
पुराद्यैर्यादिसंयुक्तैरस्त्रमस्य समीरितम् ।
प्राणाद्यन्ता समाख्याता षडङ्गमन्त्राः मनीषिभिः ॥ ८१ ॥
नाभेरापादपर्यन्तं पाशबीजं प्रविन्यसेत् ।
हृदयान्नाभिपर्यन्तं शक्तिबीजं ततः परम् ॥ ८२ ॥

[illegible]

मूर्धादि हृदयं यावद्दृक्चरं विन्यसेत्ततः ।
हृदये पादुकं न्यसेद्याद्योऽस्त्र यथाक्रमम् ॥ ८३ ॥
प्राणं जीवे ततो न्यस्येद्धंसवर्णद्वयं पृथक् ।
कुर्याद्व्यापकमेनेन समस्तेन विधानवित् ।
ततो विचिन्तयेद्देवीं जीवमूर्तां जगन्मयीम् ॥ ८४ ॥
रक्ताब्धिपोतारुणपद्मसंस्थां पाशाङ्कुशाविक्षुशरासबाणान् ।
शूलं कपाले दधतीं कराब्जैः रक्तां त्रिनेत्रां प्रणमामि देवीम् ॥ ८५ ॥
एवं ध्यात्वा जपेल्लक्षं लक्षमेवं जपेन्मनुम् ।
जुहुयात्तद्दशांशेन पद्मैर्घृतसंयुतैः ॥ ८६ ॥
षट्कोणाद्ये शक्तिपीठे विधिनानेन पूजयेत् ।
अर्चयेन्मध्यस्थु कोणेषु प्राणं विष्णुवीर्यकम् ॥ ८७ ॥
वाणीं लक्ष्मीमिमां पश्चात्षडङ्गानि प्रपूजयेत् ।
दलेषु मातरः पूज्यास्तद्बाह्ये लोकपालकान् ॥ ८८ ॥
एवं संपूजयेद्देवीं सुगन्धिकुसुमादिभिः ।
इति संसाधितो मन्त्रः षट्कर्मफलदो भवेत् । ८९ ॥
स्थापयेन्मनुनानेन प्राणान्सर्वत्र देशिकः ।
बीजान्तेऽमुष्यशब्दान्नामादौ हृन्तः प्रयोजयेत् ॥ ९० ॥

आकाशवायुवह्निजलभूम्यात्मने हृत् । अं घं ङं ह्रीं ई शब्दस्पर्शरूपरसगन्धात्मने शिरः । चं छं जं झं ञं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने शिखा । टं ठं डं ढं णं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने वर्म । तं थं दं धं नं वचनादानगमनविसर्गानन्दात्मने नेत्रम् । पं फं बं भं मं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं बुद्धिमनोऽहङ्कारचित्तात्मने अस्त्रम् । यद्वा षडङ्गात्र्यक्षरं लिपिवर्णानां क्रमव्युत्क्रमाभ्यां विपरीतमप्युक्तम् । *यथाक्रममिति* । होमित्यस्त्र ओमिति न्यास इत्युक्तम् ॥ ७८—८३ ॥

प्राण इति । हृदय इत्यनुषज्यते । तेन प्राणजीवयोरपि हृदय एव न्यासः । *पृथगिति* प्रत्येकम् । *एतेन समस्तेनेति* । मूलेनेत्यर्थः । *विधानविदि*त्यनेन मूर्धादिपादान्तमित्युक्तम् । तदुक्तं—"व्यस्तेऽमूर्धा ... एवं मन्त्रपादादौ"इति । ॥ ८४ ॥

रक्ताब्धीति रक्तेति पोतविशेषणम् । आयुधानां तु वामाधःकराद्यो । तद्वस्त्रपयोर्मध्ये । तत्पश्चान्तवक्रौ कपाल शूले इति ॥ ८५ ॥

तद्दशांशेनेति । अन्यथार्थः । ॐ आं स्वाहा ॐ ह्रीं स्वाहा ॐ क्रों स्वाहा ॐ यं हुताय स्वाहा । एवं रावसायुधानिर्विशन्त्ययामिः सहस्रमष्टुत्य ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं ॐ इत्यस्यैरपि तथा हुत्वा मूलेनोक्तसंख्यं जुहुयादिति । अथर्वं. पञ्चदशावर्णाः सन्मताः ॥ ८६ ॥

शक्तिपीठ इति । अनेन नवमोक्ताः पीठशक्तयोऽत्र पूज्या इत्युक्तम् । *पूजयेदिति* । जगद्धात्रीमिति—ध्यानावेश सन्नद्धत्वे । *अनेन* वक्ष्यमाणेन । तमेव विधिमाह—*अर्चयेदिति* । तत्र प्रकारः प्रागुक्तं ह्रीं विनेत्राकुकोणस्थाः तत्र त्रिकोणाग्रतः । आग्नेय वारुणेशेषु वायव्यायाम् इति परमगुरवः । प्रागुक्तं व्याख्याताः पार्श्वौ च वाग्मनुमन्त्वेवम् ॥ ८७ ॥

प्रपूजयेदिति केसरेषु ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

सर्वत्रेति आत्मपरमपुरुषयोः । द्वितीयप्रकारमुदयति *बीजेति* । बीजान्ते पाशादि हंसमन्त्रान्ते । केवल बीजान्त इति बीजत्रयान्त इत्याहुः । तदुक्तमाद्यमावर्तकमविरो-

मृता वैवस्वता भूयोजीवहा प्राणहातनः ।
आकृष्याग्निनी पश्चात्प्रमदा विस्फुलिङ्गिनी ॥ ९१ ॥
देशप्रतिहरीत्येनाः प्राणदूत्यो नव स्मृताः ।
पाशेन बद्धचेष्टस्य शक्त्या स्वीकृतचेतसः ॥ ९२ ॥
अङ्कुशेनाहृतस्याभिः साध्यस्यासून्समाहरेत् ।
द्वादशाङ्गुलमानेन कृत्वा साध्यस्य पुत्तलीम् ॥ ९३ ॥
तस्यां प्राणात्मकं यन्त्रं सकीटं हृदये न्यसेत् ।
निशीथसमये साध्ये सुप्ते तस्य हृदम्बुजे ॥ ९४ ॥
दलेषु वायुवह्नीन्द्रवरुणानामतः परम् ।
ईशरात्रसशीतांशुयमानां कर्णिकान्तरे ॥ ९५ ॥
यादीन्हंसलमायुक्तान्भृङ्गाकारान्नुस्मरन् ।
शिरोबिन्दुसमुद्भूततन्तुसंबद्धविग्रहान् ॥ ९६ ॥
पद्ममात्महृदम्भोजे भृङ्गरूपान् धिया स्मरेत् ।
आत्महृत्पद्मगा भृङ्गी प्रस्थाप्य श्वासवर्त्मना ॥ ९७ ॥
एकैकं साध्यहृत्पद्माद्भृङ्गमेकैकमानयेत् ।

यात्। अमुष्य प्राणानामाहरेति वाक्यमध्ये न्यसेत् । अमुष्य [illegible] इति० । [illegible] न्यस्य आदौ । तदुक्तं—"अथवा [illegible] मूर्तीभोक्त्वा साध्यनामाथ मन्त्रोक्ति । आं ह्रीं क्रों यं रं लं वं शं षं सं हों ॐ क्षं हं स ह्रीं ॐ अमुष्य अमुष्य मृणात्मकान् प्राणा[illegible] इह प्राणा इति वा, इहैवेत्याद्यामन्त्रमुक्त्वा पुनरामादि क्रोमन्त्रमुक्त्वा पुनरमुष्य जीव इह स्थित इति वा, इहैवेत्याद्योमन्त्रमुक्त्वा पुनरामादि क्रोमन्त्रमुक्त्वा पुनरमुष्य [illegible] सर्वेन्द्रियाणि इहैवा, पुनरित्यादि आमन्त्रमुक्त्वा पुनरामादि क्रोमन्त्रमुक्त्वा पुनरमुष्य [illegible] [illegible] वा ह्रीं इत्यादि क्रोमन्त्रं वदेत्। एवं वैवस्वतादि [illegible] ॥ ९० ॥ ९१ ॥

[illegible] प्राणप्रतिष्ठाप्रकारमाह—पाशेनेत्यादिना मध्येषु कर्मसिद्ध० [illegible] ॥९२॥
आभि०र्दूतीभिः ॥ ९३ ॥

प्राणात्मकं यन्त्र० [illegible] । सकीटं तत्र प्राणप्रतिष्ठा[illegible] हृदये यन्त्रं [illegible] ॥ ९४ ॥

प्राणप्रतिष्ठायां कर्तव्यमाह—निशीथेति० । [illegible]—"[illegible] [illegible] प्राणप्रतिष्ठां [illegible] । "[illegible] [illegible] [illegible] ॥ ९५ ॥

[illegible]—[illegible] ॥ ९६ ॥

[illegible] ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ [illegible] ॥

पुत्तल्यां स्थापयेन्मन्त्री स्वचित्ते वा विधानवित् ॥ ९८ ॥
शत्रुच्छेदं प्रकुर्वीत वाह्निबीजेन संयतः ।
आकृष्य[illegible] एकत्र मयेत्ततः ॥ ९९ ॥
प्रथमे कादशापूर्णीः कुर्यादिमर्येषु क्रमात् ।
पश्चात्[illegible]सुधीः ॥ १०० ॥
मोर्दापदेन्योर्ध्वं [illegible] ।
पीतान्मंत्रतमने ध्यायेत्प्राणा[illegible]मंणि ॥ १०१ ॥
आकृष्य[illegible]प्राणान्स्थापयेदात्ममोहृदि ।
[illegible] पुत्तल्यां तेषां स्थापनमीरितम् ॥ १०२ ॥
प्राणाः साधकस्य [illegible] ।
संस्मरेत्तत्र निपुणः सदा [illegible] ॥ १०३ ॥
[illegible]-
[illegible] ।
[illegible]
प्राणान्[illegible] ॥ १०४ ॥

पुत्तल्यामिति० । [illegible]

[illegible] तदुक्तं "[illegible]" ॥ १०० ॥ १०१ ॥ [illegible]

[illegible]

इत्थं प्रयोगकुशलो मनुनानेन मन्त्रवित् ।
वशयेत्सकलान्देवान्किंपुनः पार्थिवाञ्जनान् ॥ १०५ ॥
आवाहन्यादिका मुद्राः प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् ।
याभिर्विरचिताभिस्तु मोदन्ते सर्वदेवताः ॥ १०६ ॥
सम्यक्संपूरितः पुष्पैः कराभ्यां कल्पितोऽञ्जलिः ।
आवाहनी समाख्याता मुद्रा देशिकसत्तमैः ॥ १०७ ॥
अधोमुखी कृतासैव प्रोक्ता स्थापनकर्मणि ।
आश्लिष्टमुष्टियुगला प्रोन्नताङ्गुष्ठयुग्मका ॥ १०८ ॥
सन्निधाने समुद्दिष्टा मुद्रेयं तन्त्रवेदिभिः ।
अङ्गुष्ठगर्भिणी सैव सन्निरोधे समीरिता ॥ १०९ ॥
उत्तानौ द्वौ कृतौ मुष्टी संमुखीकरणी स्मृता ।
देवताङ्गे षडङ्गानां न्यासः स्यात्सकलीकृतिः ॥ ११० ॥
सव्यहस्तकृता मुष्टिर्दीर्घाधोमुखतर्जनी ।
अवगुण्ठनमुद्रेयमभितो भ्रामिता सती ॥ १११ ॥
अन्योन्याभिमुखाश्लिष्टकनिष्ठाऽनामिका पुनः ।
तथा च तर्जनीमध्या धेनुमुद्रा समीरिता ॥ ११२ ॥

[illegible] लिखित्वा [illegible] ॥ १०५ ॥

मुद्रा आह—आवाहनीति । [illegible] "मोदन्ते सर्वदेवताः" इत्यनेन [illegible] । [illegible] देवता [illegible] भवति । [illegible] इति । [illegible]

[illegible] ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥

[illegible] ॥ १११ ॥

धेनुमुद्रामाह—अन्योन्येति । [illegible]

अमृतीकरणं कुर्यात्तया देशिकसत्तमः ।
अन्योन्यग्रथिताङ्गुष्ठा प्रसारितकराङ्गुली ॥ ११३ ॥
महामुद्रेयमुदिता परमीकरणे बुधैः ।
प्रयोजयेदिमां मुद्रां देवतायागकर्मणि ॥ ११४ ॥
आदिक्षान्तार्णयोगित्वादक्षमालेति कीर्तिता ।
तद्वर्णसंख्यैर्मणिभिर्जपमालां प्रकल्पयेत् ॥ ११५ ॥

समभ्यमया योज्या ॥ तदुक्तं—"वामाङ्गुलीर्दक्षिणाभिरङ्गुलीभिश्च सन्धिषु । प्रवेश्य मध्यमाभ्यां तु तर्जन्यौ द्वौ प्रयोजयेत् ॥ कनिष्ठे द्वेऽनामिकाभ्यां कुर्याद्वा धेनुमुद्रिकेय"ति । मोक्षार्थिना तु मनसैव दर्शयितव्या । तदाह—"मनसाव्यक्तमूर्तां मुद्रां मोक्षार्थिनां विदुः । इतरेषां तु सर्वेषां हस्ताभ्यां क्रियते बुधैरि"ति ॥ ११२ ॥ ॥

महामुद्रामाह—अन्योन्येति । पाण्योरङ्गुष्ठौ परस्परग्रथनेन प्रसारिताः शेषाः करशाखाः । एषा मुद्रास्वपरमन्ये च सदृशविशेषगुणा । अथ चैताः सर्वा रहस्येव कुर्यान्न जनेषु विदर्शयेत् । तदुक्तं महासंहितायाम् "न जातु दर्शयेन्मुद्रां महाजनसमागमे । क्षुभ्यन्तेवास्य मुद्राः ! तस्मात्ता नैव योजयेत् ॥ नाविशिष्यस्य मुद्राणां लक्षणानि प्रकाशयेत् । क्षुभ्यन्ति देवतास्तस्य मन्त्रं च विफलं भवेदि"ति । अन्यत्रापि "अक्षमालां च मुद्रां च गुरोरपि न दर्शयेदि"ति ॥ ११३ ॥ ११४ ॥

अक्षमालामाह—आदीति । अकारादि क्षकारान्तानां वर्णानां माला अक्षमालेत्यन्वर्थः । आद्यैकोऽन्तिम (१)क्षः स एव मेरुः । एतेन पञ्चाशदेकोनपञ्चाशता वा कार्येति सूचितम् । तदुक्तं—"अकारादीनकारादीन्क्षकारान्तांश्च बिन्दुयुतान् । अर्णं बिन्दुयुतं कृत्वा अर्द्धं मात्रं जपेत् पुनः ॥ लकारादिषु संयोज्य तथा कादिषु च क्रमात् । इत्थं मेरुमयो तत्र कदाचिन्नातिलङ्घयेत् ॥ यदा लिपिर्भवेदक्षमालाऽङ्गुलसंज्ञया । अथवा सर्वमन्त्राणां जपः सर्वोपचारक" इति । (२)अक्षमाला पञ्चाशन्मणिभिरिति ज्ञेयम् । अत्रैवैतादृशक्षमाला पुरश्चरणविधेयत्वमुक्तम् ॥ विधानेनाऽनेनाक्षमालाजपमितिभिर्जिनप्रसरेऽपि भक्त्या कार्या इत्यनुक्तं भवति । अकारादिक्षकारान्तं संजप्य विलोमं क्षकारादि अकारान्तं च संजप्य (३)अष्टवर्गं लकारं च धृत्वा क्षकारं मेरुं कुर्यादिति । यदाहुः—"अकारादि लकारान्तं पञ्चाशन्मणिभूषितम् । अकारं मेरुमन्यानि लकारादिविलोमतः ॥ अष्टौ(४)विधेरेव तत्सहोत्तरं भवेत् । एकैकस्मादि सन्धौ अकारादेकं न लङ्घयेदि"ति । अन्यत्रापि तु विशेषः—"एष(५)विभिर्विमलसिद्धि-र्धर्मनिश्चयः । स्फटिकैः सर्वसिद्ध्यर्था पद्माक्षैश्चोऽभिचारिकम् ॥ यथा, त्रिः पदमत्यतिचर्ये च तु रुद्राक्षश्चौ । अष्टोत्तरशतैः सर्वसिद्धिदायैः कृतमथोऽपि । तेन ततशिशिष्यश्च बहु-संख्याता अष्टोत्तरशतेन च सर्वेषां सर्वकार्यसिद्धयर्थं निश्चयार्थं च मालां कुर्यादित्युक्तम् ।

---

(१) क्वचित् "अकारादिक्षकारान्ता"मि"ति वक्ष्यमाणवचनेन अन्ताद्यक्षरादेवेति विधानमभिहिता ॥   (२) अभिमतपाठायाम् ॥

(३ ४) अ-क-च-ट-त-प-य-शेत्यष्टवर्गान्तर्गतैः । एतदनुष्ठाने गुणितामिर्वैरप्र-ग्रथितमनुपमणी विरचितास्तेषु चतुर्णां देवपरित्यक्तेन कुर्वीत । अन्येषु प्रयतमष्टावेकश्चतुःक्रमे २ एकैकं वर्णमनुष्याणां तत्तद्वर्णमध्यवर्तिन ।

(५) अत्रैवोक्तः पूर्वमुक्तानामनुकरणात्तत्तत्संख्यावर्धनं सम्भवति । एवमष्टोत्तरशतावश्यकम् ॥ अत्र "विंशत्यायाः सदैतदेव्याः संख्यैवकवयो"रिति निर्णयेऽप्यनेकवचननिर्देशात्पूर्वमिश्रणकः ।

रुद्राक्षमालिका सूते जपेन स्वमनोरथान् ।
पद्माक्षैर्विहिता माला शत्रूणां नाशिनी मता ॥ ११६ ॥
कुशग्रन्थिमयी माला सर्वपापविनाशिनी ।
पुत्रजीवफलैः क्लृप्ता कुरुते पुत्रसंपदम् ॥ ११७ ॥
निर्मिता रौप्यमणिभिर्जपमालेप्सितप्रदा ।
हिरण्मयी त्वरयिता माला कामान्प्रयच्छति ॥ ११८ ॥

यदाहुः—"अष्टोत्तरशतैर्माला पञ्चाशच्चतुरन्वितैः । सप्तविंशतिभिश्चाक्षैः सर्वसाधारणो जप" इति ॥ ११५ ॥

मणिविशेषे फलविशेषमाह—रुद्राक्षेति० । सर्वैरेतैरित्येकस्य पञ्चदशमणयः । [illegible] रामते तु विशेषः—"स्फटिकप्रवालमुक्ताचामीकरपुत्रजीवकमलाक्षैः । अष्टोत्तरशतसंख्यैः कुर्यादक्षमालिकां मन्त्री ॥ मोक्षाभिचारशान्तिकवश्याकृष्टिषु योजयेत् क्रमशः । [illegible] ष्ठिकामगणोऽङ्गुष्ठे । [illegible]" इति । ०अक्षमालाकरणप्रकारस्तु तन्त्रान्तरोक्तो यथा—(१)प-सवितनाक्षसूत्रस्य विधानमभिधीयते । यथालाभं यथा बुद्धि अक्षाणां(१) गोपयेद्बुधः ॥ अन्योऽन्यसमरूपाणि नातिस्थूलकृशानि च । जन्तुभिर्नैवविशीर्णानि न जीर्णानि नवानि च । गव्यैस्तु पञ्चभिस्तानि सम्प्रक्षाल्य पृथक्पृथक् ॥ ततो द्विजेन्द्रकन्याभिर्निर्मितं त्रिगुणीकृतम् । त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य सूत्रं प्रक्षाल्य पूर्ववत् ॥ अश्वत्थपत्रनवकैः पद्माकारेण कल्पयेत् । सूत्रं मणींश्च गव्याद्भिः [illegible] निःक्षिपेत् । तारं शक्तिं मातृकां च सूत्रे चैव मणिं न्यसेत् । त्रिगुणस्य पूजयेदाद्यं सद्यांचेव शक्तितः ॥ मणिमेकैकमादाय सूत्रे तत्र तु योजयेत् । एवं कृताक्षमालायां जपेन्मातृकया मनः ॥ मुखं मन्त्रस्य [illegible]" इति । ०अन्यत्रापि०—"समानवर्णमणिभिर्निर्मितं सूत्रमाहरेत् । सूत्रं मणींश्च विधिना पञ्चगव्ये विनिःक्षिपेत् ॥ सम्यक् चतुर्थदिवसे [illegible] । [illegible] ॥ मणिमध्ये नागपाशं ब्रह्मग्रन्थिमथाचरेत् । [illegible] ॥ पूर्वोक्तं मण्डलं कृत्वा संपूज्याभीष्टदेवताम् । [illegible] सुधीः ॥ [illegible]" । ०शैवागमेषु०—"गोपुच्छसदृशी कार्या सर्पाकारा वा [illegible] । [illegible] ॥ अक्षमालां विधायैवं ततः संस्कारमाचरेत् । क्षालयेत्पञ्चगव्येन सद्योजातेन मन्त्रतः ॥ चन्दनागुरुगन्धाद्यैर्वामदेवेन घर्षयेत् । धूपयेदघोरेण लेपयेत्पुरुषेण तु ॥ मन्त्रयेत्पञ्चमेनैव प्रत्येकं तु शतं शतम् । मेरुं च पञ्चमेनैव तथा सम्प्रेष्य मन्त्रयेत्" इति ॥ [illegible]—"[illegible] जपेत् । [illegible] ॥ [illegible] तु कुर्यात् [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] मध्ये [illegible] गोपयेत् । [illegible] सूत्रे पुनः सूत्रं [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] मणिं [illegible] प्रतिष्ठितायां तस्यां तु [illegible] ॥ एवं प्रतिष्ठितायां तु [illegible] । [illegible]—"[illegible] प्रतिष्ठिता माला सर्वेषु मन्त्रेषु [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

(१) [illegible]

प्रवालैर्विहिता माला प्रयच्छेत्पुष्कलं धनम् ।
सौभाग्यं स्फाटिकी माला मौक्तिकैर्विहिता श्रियम् ॥ ११९ ॥
निर्मिता शङ्खमणिभिः कुरुते कीर्तिमव्ययाम् ।
सर्वैरत्नैर्विरचिता माला स्यान्मुक्तये नृणाम् ॥ १२० ॥
यथाभिधास्ये तन्त्रेऽस्मिन्सम्यक् षट्कर्मलक्षणम् ।
सर्वतन्त्रानुसारेण प्रयोगफलसिद्धिदम् ॥ १२१ ॥
शान्तिवश्यस्तम्भनानि विद्वेषोच्चाटने ततः ।
मारणान्तानि शंसन्ति षट् कर्माणि मनीषिणः ॥ १२२ ॥
रोगकृत्याग्रहादीनां निरासः शान्तिरीरिता ।
वश्यं जनानां सर्वेषां विधेयत्वमुदीरितम् ॥ १२३ ॥
प्रवृत्तिरोधः सर्वेषां स्तम्भनं समुदाहृतम् ।
स्निग्धानां द्वेषजननं मिथो विद्वेषणं मतम् ॥ १२४ ॥
उच्चाटनं स्वदेशादेर्भ्रंशनं परिकीर्तितम् ।
प्राणिनां प्राणहरणं मारणं समुदाहृतम् ॥ १२५ ॥
स्वदेवतादिक्कालादीञ्ज्ञात्वा कर्माणि साधयेत् ।
रतिर्वाणी रमा ज्येष्ठा दुर्गा काली यथा क्रमात् ॥ १२६ ॥

[illegible] न लङ्घयेत् । जपकाले सदा [illegible] मेरुं नैव विलङ्घयेत् ॥ [illegible] पाद्युष्टं नैव धारयेत् । एवं सर्वं परिज्ञाय मालायां जपमारभेदिति । [illegible] [illegible] मालासंस्कारविधिः [illegible] "अङ्गुष्ठेन जपं [illegible] मेरुलङ्घने । [illegible] (तत्र) [illegible] भवेदिति । [illegible] "अक्षमाला गुरोर्देया [illegible] गोपयेन्मन्त्रवत् [illegible] । [illegible] जपकाले च [illegible] सर्वदा [illegible] भवेत् । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गोपयेत् [illegible] । [illegible] यथा— "अङ्गुष्ठं [illegible] । [illegible] जपं [illegible] । अङ्गुष्ठेन विना कर्म कृतं तदफलं भवेत् ॥ [illegible] । [illegible] ॥ मेरुं [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] मेरुं [illegible] । [illegible] ॥ अङ्गुष्ठाग्रे [illegible] । अङ्गुलीनां वियोगे तु छिद्रेषु स्रवते जपः ॥ [illegible] । [illegible] सर्वदा [illegible] इति ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥

षट्कर्माण्याह—यथेति ॥ १२१ ॥ १२२ ॥
विधेयत्वं० वशवर्तित्वम् ॥ १२३ ॥
सर्वेषां स्तम्भनमिति० । [illegible] ॥ १२४ ॥
स्वदेशादेरिति० [illegible] ॥ १२५ ॥
स्वदेवेति० । [illegible] इति ॥ १२६ ॥

वर्णाः स्युर्मन्त्रबीजानि षट्कर्मसु यथाक्रमम् ।
प्रयत्नं च विदर्भश्च सम्पुटो रोधनं तथा ॥ ११६ ॥

[illegible] मन्त्रः द्वन्द्वं प्रयोजयेत् । अभिचारे च वषडादौ स्वाहाशब्दं प्रयोजयेत् । [illegible] षट्कारं विद्वेषादौ च हुं पदम् । [illegible] स्यादुद्देशस्यादे वषट् स्वा- [illegible] । [illegible] स्वाहां प्रयोजयेत् । क्रोधोपशमने शान्ती पुष्टौ च [illegible] । [illegible] च । हुंकारं प्रीतिनाशे च [illegible] तथा । [illegible] विद्वेषे [illegible] फट् । [illegible] प्रयोजयेत् । [illegible] इति । [illegible] [illegible] सविसर्गश्च [illegible] । [illegible] पुटावाच्यानं [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible]

षट्कर्मदेवताः प्रोक्ताः कर्मादौ ताः प्रपूजयेत् ।
ईशचन्द्रेन्द्रनिर्ऋतिवाय्वग्नीनां दिशो मताः ॥ १२७ ॥
सूर्योदयं समारभ्य घटिका दशकं क्रमात् ।
ऋतवः स्युर्वसन्ताद्या अहोरात्रं दिने दिने ॥ १२८ ॥
वसन्तग्रीष्मवर्षाख्यशरद्धेमन्तशैशिराः ।
हेमन्तः शान्तिके प्रोक्तो वसन्तो वश्यकर्मणि ॥ १२९ ॥
शिशिरस्तम्भने ज्ञेयो विद्वेषे ग्रीष्म ईरितः ।
प्रावृडुच्चाटने ज्ञेया शरन्मारणकर्मणि ॥ १३० ॥
पद्ममाल्यं स्वस्तिकं भूयो विकटं कुक्कुटं पुनः ।
वज्रभद्रकमित्याहुरासनानि मनीषिणः ॥ १३१ ॥

॰प्रपूजयेदिति॰ । तत्र पुष्पविशेषः ॰पिङ्गलामते॰—"स्त(स्व)म्भाऽऽकृष्टिवशोच्चाटमारणमारे यथाक्रमम् । पीतश्वेतारुणे धूम्रं चैव कृष्णमुत्तममिष्यते ॥ दिश आह—॰ईशे॰ति॰ । ॰अन्यत्र विशेषः॰ "पूर्वामुखे मोहनं दक्षिणे स्यादभिचारिकम् । पश्चिमे वश्यकं विद्यादुत्तरे शान्तिकं स्मृतम् ॥ आकर्षणमथाग्नेये नैर्ऋते मारणं तथा । उच्चाटने च वायव्ये ऐशाने मोक्षदायकमिष्यते ॥ १२७ ॥

॰सूर्येति॰ । दिने दिने प्रतिदिनम् । अहोरात्रमध्ये सूर्योदयमारभ्य घटिकादशकं क्रमात् । वसन्ताद्या ऋतवः स्युरित्यर्थः । अत्र गुणत्रयानुमाषट्चारमक एव योऽत्र प्रायोऽश्नन्तरमिति ज्ञेयम् । तदभिप्रायेणान्यत्राप्युक्तम्—"गुरुरथे द्वितीया च तृतीया पञ्चमी तथा । गुरुरेव गुरुर्वेधा शान्तिके चाथ सप्तमी ॥ षष्ठी त्रयोदशी चैव चतुर्थी नवमी तथा । सोमे बुधे गुरौ चैव पौष्टिके शंसिताः बुधैः ॥ अष्टमी नवमी चैव दशम्येकादशी तथा । शुक्रभानुसुता ये च शस्ता विद्वेषकर्मणि ॥ षष्ठी चतुर्दशी कृष्णा शनिवारे तथाऽष्टमी । उच्चाटनेऽथ शस्तोऽत्र अत एव सूरिभिः ॥ अमावास्याष्टमी कृष्णा शारोग चतुर्दशी । भानुना भौमयुक्तेन मृत्युनापि संयुता ॥ मारणे स्तम्भने चैवमेते प्रशस्यन्ते" इति ॥ तथा ॰दक्षिणामूर्तिसंहितायाम॰—"दशमी ऋतवो प्राहुः षट्कर्मादिकमाचरेत् । यस्मिन् कस्मिन्वा कार्ये मन्त्राणां चाथ साधनम् ॥ पूर्वाह्णे वशमुच्चाटनमित्यादिना । ॰पिङ्गलामते॰—"पुष्यादृद्विसुलोचनश्वातिस्तम्भमोचनम् । गुरौ कुजे रवौ शुक्रे सोमे चान्द्रे बुधे क्रमात्" इति ॥ ऋतोरपि विशेषः ॰पिङ्गलामते॰—"हेमन्तो वसन्तो ग्रीष्मो वसन्तो कोकिलो बुधाः । शरत्कालाधिकोत्ताप. शिशिर. समीरित ॥ ग्रीष्मोऽपूर्वरोरस्तु श्यामाद्रोऽपि शरत्कालः । शारदकाल. कृष्णवर्णः शान्तचाराद्यु स्त्रियमेष्यति । ॰विशेषान्तरं महाकपिलपञ्चरात्रे॰—"शान्तिके मासपीतं तु शेषं तु पौष्टिके स्मृतम् । सर्वाभ्युदयविचारे स्यात् प्रागुदग्दक्षिणा मुखम्" इति । [illegible] दिनमानि प्रतीते अहोरात्रमध्ये मासे इति तत्समूहयोर्विशेषयितव्यमिति ज्ञेयम् । अत्र तु ऋतुगणदोषाराधनं तथा ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥

॰पद्मेति॰ । तथाचशान्त्यादौ कल्पभमध्ये वदति । दिग्भूपभूषणपञ्चसोक्षमे यथा—"आसुरदधान्तरात्रे तु शुभहुत्तमे प्रकाशयेत् । विकटासनमेतस्मादुच्चाटने विद्वेषणे वासने ॥ कुक्कुटासनं पूर्वं समाचरेत् तथा । अथवाऽनुयोगतः कुक्कुटासनमिति । ॰अन्यत्रासनविशेषा उक्ता॰—"स्तम्भने गजचर्म स्यान्मारणे मार्जारं तथा । मेषोद्भवं तथोच्चाटे व्याघ्रचर्म वश्यकर्मणि ॥ विद्वेषे जम्बुकस्योत्थं सोमं शान्तिके तथा । वस्त्रासनमपि प्रोक्तं सर्वसिद्धिकरं तथेष्यते ॥ १३१ ॥

पुष्पमुद्राः क्रमाज्ज्ञेयाः पद्मपाशाङ्कुशादयः ।
पुष्पसायकलिङ्गाख्याः शान्तिकादिषु कर्मसु ॥ १३२ ॥
जलं शान्तिविधौ शस्तं वश्ये वह्निहुताशनः ।
स्तम्भने पृथिवी ज्ञेया विद्वेषे व्योम कीर्तितम् ॥ १३३ ॥
उच्चाटने स्मृतो वायुर्मुनिभिर्मारणे मनः ।
तत्तद्भूतोदये सम्यक् तत्तन्मण्डलसंयुतम् ॥ १३४ ॥
तत्तत्कर्म विधातव्यं मन्त्रिणा सिद्धिमिच्छता ।
[illegible] ॥ १३५ ॥

[illegible] ॥ १३० ॥ १३१ ॥ [illegible]

[illegible] इति । [illegible]

[illegible]

(१) [illegible]

षट्कर्मदेवताः प्रोक्ताः कर्मादौ ताः प्रपूजयेत्।
ईशचन्द्रेन्द्रनिर्ऋतिवाय्वग्नीनां दिशो मताः ॥ १२७ ॥
सूर्योदयं समारभ्य घटिका दशकं क्रमात्।
ऋतवः स्युर्वसन्ताद्या अहोरात्रं दिने दिने ॥ १२८ ॥
वसन्तग्रीष्मवर्षाख्याः शरद्धेमन्तशैशिराः।
हेमन्तः शान्तिके प्रोक्तो वसन्तो वश्यकर्मणि ॥ १२९ ॥
शिशिरः स्तम्भने ज्ञेयो विद्वेषे ग्रीष्म ईरितः।
प्रावृडुच्चाटने ज्ञेया शरन्मारणकर्मणि ॥ १३० ॥
पद्मासनं स्वस्तिकं च विकटं कुक्कुटं पुनः।
वज्रं भद्रकमित्याहुरासनानि मनीषिणः ॥ १३१ ॥

षट्कर्मेति। तत्र गुणविशेषः विद्यार्णवे—"रत(क्त)वर्णाऽऽकृति[illegible]ऽनिमारे यथाक्रमम्। योगिन्योऽग्न्यादयः पूर्वं योज्याः पूजनपूर्वकमिति॥ दिश आह—ईशेति। विद्यार्णवे विशेषः "पूर्वमुखे भोऽवश्यं दक्षिणे स्तम्भमारिकम्। पश्चिमे वश्यं विद्वेषे [illegible] शान्तिकं स्मृतम्॥ आग्नेयमग्न्यानैर्ऋते मैशान्ये मारणं तथा। उच्चाटने च वायव्ये ऐशाने मारणादिकमिति॥ १२७॥

सूर्येति। दिने दिने प्रतिदिनम्। अहोरात्रमध्ये सूर्योदयमारभ्य घटिकादशकं क्रमात्। वसन्ताद्याः षडृतवः स्युरित्यर्थः। अत्र गुणवशात् [illegible] इति ज्ञेयम्। तदुक्तं विद्यार्णवे—"गुरुवारे द्वितीया च तृतीया पञ्चमी तथा। बुधे[illegible] शान्तिके चाथ सप्तमी॥ षष्ठी तथाऽष्टमी चैव चतुर्थी नवमी तथा। [illegible] पौष्टिके [illegible] बुधे॥ अष्टमी नवमी चैव दशम्येकादशी तथा। शुक्रमातृ[illegible] वश्ये विद्वेषकर्मणि॥ तथा चतुर्दशी कृष्णा शनिवारे तथाऽष्टमी। उच्चाटनेऽथ [illegible] मारणकर्मणि॥ अमावास्याऽष्टमी कृष्णा तादृशैव चतुर्दशी। भानुवारसमायुक्ता मृत्युकर्माणि संयुता॥ मारणे स्तम्भने चैव [illegible] प्रशस्यते" इति॥ तथा [illegible]—"प्रति-[illegible] षट्कर्मादिकसाधने। यस्मिन् यस्मिन् कार्ये [illegible] साधनम्॥ पूर्वाह्णे [illegible] इत्यादिना। विद्यार्णवे—"[illegible]स्तम्भन-मोहनम्। गुरौ कुजे रवौ शुक्रे सोमे चन्द्रे बुधे क्रमात्" इति॥ अन्योऽपि विशेषः विद्यार्णवे—"हेमन्तो वसन्तोऽथ वसन्तो लोहितो ध्रुवा। [illegible] शिशिरः [illegible] ग्रीष्मोऽथ [illegible]। शारत्काल [illegible] स्तम्भमे" इति। विशेषान्तरं महाकपिलपञ्चरात्रे—"शान्तिके मासमोद्यास [illegible] पौष्टिके स्मृतः। [illegible]भिचारे स्यात् प्रागुदग्दक्षिणा मुखः" इति। यत्तु दिग्गतादि प्रयोगे [illegible] मारणे कृतं स [illegible]विशेषविधिरिति ज्ञेयम्। [illegible] तथा ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥

पद्मेति। तत्रासनानां [illegible] वक्ष्यति। विकटकुक्कुटासनयोर्लक्षणं यथा—"जानुजङ्घान्तराले तु भुजयुग्मं प्रवेशयेत्। विकटासनमेतत्स्यात् [illegible]। [illegible] पूर्वं समपादद्वयं ततः। [illegible] कुक्कुटासनमीरितमिति। अन्य-[illegible]आसनविशेषा उक्ताः—"स्तम्भने गजचर्म स्यान्मारणे माहिषं तथा। मेषोचर्म तथोच्चाटे [illegible] वश्यकर्मणि॥ विद्वेषे जम्बुकस्योक्तं गोचर्म शान्तिके तथा। [illegible] प्रोक्तं सर्वसिद्धिप्रवर्तकमिति ॥ १३१ ॥

पुण्यमुद्राः क्रमशोक्ताः पद्मपाशगदाह्वयाः ।
मुसलाशनिखड्गाख्याः शान्तिकादिषु कर्मसु ॥ १३२ ॥
जलं शान्तिविधौ शस्तं वश्ये वह्निरुदाहृतः ।
स्तम्भने पृथिवी शस्ता विद्वेषे व्योम कीर्तितम् ॥ १३३ ॥
उच्चाटने स्मृतो वायुर्भूयोऽग्निर्मारणे मतः ।
तत्तद्भूतोदये सम्यक् तत्तन्मण्डलसंयुतम् ॥ १३४ ॥
तत्तत्कर्म विधातव्यं मन्त्रिणा निश्चितात्मना ॥
शीतांशुसलिलक्षोणीव्योमवायुहविर्भुजाम् ॥ १३५ ॥

पद्ममुद्रा इति । कनिष्ठाङ्गुष्ठयुद्रा त्रिकोणा स्वस्तिकैरेतैः ... मुद्राणां स्वस्ति ... मतोक्तम् ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ ॥

तत्तद्भूतोदय इति । भूतोदयमस्य पटले वक्ष्यति । ... "... ... ... ।" ... ... इत्यादि ... ॥ १३४ ॥

शीतांशुरिति । चोदयत्स्वरा सप्तौ शीतांशुवर्णाः । ... ... "..." ... ... (१) ... ... "..." इति । ... —"..."

(१) पङ्क्तिरियं ... ... "..." इतिपूर्वे ।

वर्णाः स्युर्मन्त्रबीजानि षट्कर्मसु यथाक्रमम् ।
प्रथनं च विदर्भश्च सम्पुटो रोधनं तथा ॥ १३८ ॥

वशीकरणोपशान्त्यादौ नमः शब्दं प्रयोजयेत् । अभिचारे च वषडादौ स्वाहाशब्दं प्रयोजयेत् ॥ मारणादिषु फट्कारं विद्वेषादौ च हुं पदम् । पौष्टिकाप्यायनादौ स्वाहावौषट्पदं यदद्र म्युन-मिन्ति । तथान्यत्र तु॰—"वश्याकर्षणसन्तापहोमे स्वाहां प्रयोजयेत् । क्रोधोपशमने शान्तौ पूजने च नमो वदेत् ॥ वौषट् संमोहनोद्दीपपुष्टिमृत्युञ्जयेषु च । हुंकारं प्रीतिनाशे च छेदने मारणे तथा ॥ उच्चाटने च विद्वेषे तथाचौरिकर्मे तु फट् । ग्रहाद्यैविनाशे च हुंफट्कारं प्रयोजयेत् । मन्त्रोद्दीपनकार्ये च लाभालाभे वषट्स्मृतम्" इति ॥ ॰सिद्धसामरे तु॰ । "वश्यं स्तम्भने लक्ष्मीविद्वेषे हुं समम्बिनीः । उच्चाटे वायुबीजाद्यैः सविसर्गाश्च सिद्धये ॥ मारणे फट्ह्रौंहीप्लोक्षकंरोतेऽग्निमयुग्मैः । छेदने स्त्रियोंसौः पुष्टाप्याययने गतोः ॥ अमृताक्षरो ब्रह्मांशुनिर्दिष्टो रेतिकोशमैः । स्वस्वामनिर्द्धाम्या वा कृतो शदृक्षगैः ॥ एवं षट् क्रियते कर्म सर्वाप्युत्तमावकर्मिन्ति । द्रव्यविशेषो ॰मोहचूडोत्तरे॰—"दूर्वामध्वाज्यसमिगोक्षीरैस्तु सम-न्विताः । होतव्याः शान्तिके देवि ! शान्तिर्भवति तत्क्षणात् ॥ समिधोपरागक्षीरैर्वा हम-ज्यास्तम्भकर्मणि । तैलैः घृतेन संयुक्ताः स्तम्भसिद्धिर्निरुत्तरम् ॥ खादिरा मारणे प्रोक्ताः कटुतैलेन संयुताः । होतव्याः साधकेन्द्रेण मारणं येन सिध्यति ॥ उच्चाटने भूतमालाः कटु-तैलेन संयुताः । उच्चाटयेन्महीं सर्वां सशैलवनकाननाम् ॥ वश्यं चैव सदा होमः कुसुमैर्दधि-सोमजैः । अनेन घृतेन देवेशि ! वशयेत् सचराचरम् ॥ विद्वेषे चैव होतव्या उन्मत्त(१)-समिधोऽमलाः । काकोलूकपक्षयुक्ता विद्वेषणकरं परमिन्ति । ॰वायवीयसंहितायां सुकम्बु-ययोरपि विशेष उक्तः॰—"आयसौ स्रुक्स्रुवौ कार्यौ मारणादिषु कर्मसु । ताम्रजौ तु पौष्-कौ शान्तिकार्येषु रूप्यकाञ्च" इति । ॰अन्यत्र तत्तत्कर्मणि जिह्वा अप्युक्ताः॰—"जिह्वा तु हरि-ण्याख्या शान्तिकर्मणि सप्तानां गगनाम्बराम् । रक्तां कारुण्यकर्मणि कृष्णां शुद्धक्रियासु बुधाः ॥ या सुप्रभेति गदिता तामाकृष्टौ कारिणीं जिह्वाम् । अतिरिक्तासाहृष्टो बहुरूपामभिचारसिद्धि-दां जिह्वामिन्ति । ॰तथान्यत्र॰—"स्तम्भनादिषु सदा कनकाख्या द्वेषणादिषु गता खलु रक्ता । मारणे निगदिता खलु कृष्णा सुप्रभा पुनरपि च शान्त्याम् ॥ उच्चाटनेऽतिरक्ता या बहुरूपा-चारे सिद्धिम् । यदि दक्षिणतः सा तनुते मध्ये शुभानि सदेन्ति ॥ ॰मण्डलाग्निविशेषाद्युक्त-॰ लौकिकेऽग्नौ शान्तिकं स्यात् पौष्टिकं च शुभे तथा । वटजे स्तम्भने मोहः श्मशानेऽप्येवमा-णाम् ॥ विभीतकाग्नौ विद्वेषः षट्कर्मस्वग्नयो मताः" इति । ॰अन्यत्र तु॰ "विल्वार्कविभीत-कुम्बतरवदीप्ते लोकंध विकीर्य, रथ कर्मे द्युनेदुपुताभे । रौद्रं विषद्रुमकण्टिद्रुमहेतुनिम्बवलूरका-द्रुमयत्सन्निविष्टेऽपि मन्त्री"ति । ॰सोमशम्भौ तु॰—अग्निमुखानामपि नियम उक्तः॰—'कु-ण्डं मातुमुखं ध्यात्वा हृदावृत्तिभिरोक्षितम् । पश्चिमे नित्यकर्मस्कारनित्यहोमौ समाचरेत् ॥ वषपाकदर्भसैमार्ग्यपुष्टौमारपाधिरोपणे । शान्तिके पादपुष्टौ च वामे होमः प्रशस्यते ॥ शुद्धिकाप्रतनिष्ठितापादद्रोणप्रसिगोधया । शिष्यमज्जनार्थं च प्राचीनवक्त्रे यजेत ॥ मारणोच्चा-टनद्वेषस्तम्भनार्थं च दक्षिणे । प्रायश्चित्ते तु कर्तव्य पश्चिमे तु त्रिमुखकम्" इति । आकर्षणार्थे

[illegible]

-भोजनम् ॥ त्रिगुणं स्थापनोच्चाटद्वेषणे तु प्रकीर्तितम् । हुतसंख्याष्टभागे स्यादपि मारणकर्म-णि ॥ हूयमाने विशेषज्ञानविद्युद्दुष्टोदयात् । भोजयेत्साधकेन्द्रान् स्यादुमिमोंऽयव-

(१) उन्मत्तो-धत्तूरः ॥

योगः पल्लव इत्येते विन्यासाः षट्सु कर्मसु ।
मन्त्रार्णान्तरितान्कुर्यान्नाम वर्णान्यथाविधि ॥ १३७ ॥
ग्रथनं तद्विजानीयात्प्रशस्तं शान्तिकर्मणि ।
मन्त्रार्णद्वन्द्वमध्यस्थं साध्यनामाक्षरं लिखेत् ।
विदर्भ एष विज्ञेयो मन्त्रिभिर्वश्यकर्मणि ॥ १३८ ॥
आद्यन्तयोश्च मन्त्रः स्यात्साध्याख्योऽसौ संपुटः स्मृतः ।
एष संस्तम्भने शस्तः प्रयुक्तो मन्त्रवेदिभिः ॥ १३९ ॥
नाम्नः आद्यन्तमध्येषु मन्त्रः स्याद्रोधनं मतम् ।
विद्वेषणविधानेषु प्रशस्तमिदमीरितम् ॥ १४० ॥
मन्त्रस्यान्ते भवेन्नाम योगः प्रोच्चाटने मतः ।
अन्ते नाम्नो भवेन्मन्त्रः पल्लवो मारणे मतः ॥ १४१ ॥

स्तुतिः ॥ देवतामति(१)स्तवना नामभन्दूरस्य यथाविधि । विनतं च यथार्थीभिरभोहतामर्द भरेदिन्ति ॥ १३५ ॥ १३६ ॥

मन्त्रेति० मन्त्रविदारात् व्यवहितान् । तदुक्तम्—"एकं मन्त्राक्षरं पूर्वं नाम्नो नामाक्षरं पुनः । मन्त्राक्षरमिति ग्रथनं इति ॥ १३७ ॥

मन्त्रार्णेति० । मन्त्रार्णद्वन्द्वयोर्मध्ये साध्यनामाक्षरमिति समासः । तदुक्तं—"द्वौ द्वौ मन्त्राक्षरौ पूर्वं साध्यवर्णकम् । विदर्भितं तु मन्त्रोऽयमिति ॥ १३८ ॥

आद्यौ०—विन्यासः ॥ संपुट इत्यादि० । अत्र केवलं नामान्ते विपरीते मन्त्रः स्यात् । एष एव संपुटाद्विका मतः । तदुक्तं—"मन्त्रमादौ वदेत्पश्चात् साध्यनामाक्षरम् । विपरीतं पुनश्चान्ते मन्त्रं संपुटं स्मृतमिति । मन्त्रप्रतानुक्तम्—"मूलमित्यादि पुनेरुक्त यो मन्त्रं भजते मतः । तस्मात् सम्पुटमाद्यन्ते ॥ १३९ ॥ १४० ॥

मन्त्रस्यान्त इति० ॥ तस्य तस्य प्रयोगस्य प्रकारभेदः । "अन्ते नाम्नो भवेन्मन्त्रो योगः प्रोच्चाटने मतः । मन्त्रस्यान्ते भवेन्नाम पल्लवो मारणे मतः" इति तु पाठः पठ्यते । अत्र प्रपञ्चसारे०—"नामान्ते मन्त्रयोजनं योगः । नामयोजनमादिषु मन्त्रनाम्नः समस्तनामयोजनं पल्लवः । मारणेऽस्य विनियोग इति तु । अन्यत्रापि—"अन्ते साध्यनाम्नो मन्त्रमुच्चारयेत्" इति । "मन्त्रान्ते नाममोक्षणमिति । आद्ये०—योजनात् संपुट०—मोहन स्तोत्रवादि । "मन्त्राद्यन्तेऽथवा मध्ये वर्णं तद्विपर्ययादिष्विति । योग पल्लवादि विनियोग यथा "शान्तिके पौष्टिके दिव्ये प्रायश्चित्तविधौ तथा । मोहने दीपने योगं पल्लवं तथा उच्चाटने । मारणे विद्वेषे च यद्युक्तं विदिक्षु । उच्चाटने च विद्वेषे पल्लवं सम्पुटं तथा । अत्र च विशेषः० "अङ्कोटैकादिशोऽन्ते च मन्त्रं पूर्वोद्दिष्टम् । अन्ये चाद्यं भवेद् मन्त्रं तत्सम्पुटादिकम् ॥ अभिचारादिकर्मसु योजयेन्मन्त्रमादिषु । अभिचारे विशेषतः अन्ये चापि भवन्ति । मन्त्रमेवं द्विधा कृत्वा समस्तमभिधाय तं ॥ द्विषोच्चाटनादिषु योजयेद्विम-द्विनः । अङ्कोटैकादिशोऽन्ते च मन्त्रं पूर्वोद्दिष्टमतः ॥ अन्ये चान्ते च स व्यवस्था कल्पिता विधये यथा । आकाशं तदर्थेन्मन्त्रं तत्तत्कर्मसिद्धये ॥ स्वरमन्त्रो भवतीत्येवमेव सम्पुटेति । तदुक्तं विशेष प्रपञ्चे चैव लिखितं पुनः ॥ अन्ये चैव अवेक्षितं आलम्ब-विधि सिद्ध्यै । तत्तत्कार्यसिद्धिप्रयोजनं तत्र ॥ अक्षरं च प्रकारं विना मन्त्र स

(१) देवतास्तुत्या ॥

[illegible]

[illegible]

-मतः सिद्धयं तद्विपर्ययादिति ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां [illegible] पदार्थादर्शाभिधायां [illegible] पटलः ॥ [illegible] ॥

ततः परस्तादि यन्मात्रौ मेढ्रोत्सन्धेषु योनिताम् ।
ते तात्पर्यस्य वचनं प्रविश्यो नियमादिदिशम् ॥ १ ॥
प्राचीं लिखेत् प्राग्बुध्नं तथा तथ्यं यथोद्दिष्टं तत्रैव वाससे ।
दृढिः स्तवीरीतानैः प्रवीणं वदतापटे करमिदं प्रमाणम् ॥ २ ॥
पुरीषणे भूमिपुरुषस्य पुच्छे प्राचीं लिखेत् प्रमाणमात्सनुमात् ।

[illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । यथा स [illegible] । [illegible] ॥ १ ॥

[illegible]—प्राचीं इति० । प्राग्बुध्नं प्राची इति [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । तत्र [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । अथ [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । तत्र [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] "[illegible]" [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] (1) [illegible] [illegible] ॥ [illegible] [illegible]" इति । [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible]" इति । [illegible]—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ २ ॥

[illegible]—पुरीषणे इति० ॥ [illegible] पुरीषणे भूमिपुरुषस्य पुच्छे इति सम्बन्धः ।

यकारकोणेन महीपुरेण संवेष्टितं यन्त्रवरं तदुच्चैः ॥ ३ ॥
मध्ये साध्यं विदर्भितं प्रपुटितं मृत्युञ्जयत्र्यक्षरैः ।
द्वान्तस्थं निजसाध्यनाम विलिखेत् किञ्जल्कषट्स्थान् हरान् ।
पत्रेष्वष्टसु नाममन्त्रपुटितं वर्गाष्टकं प्रेष्वथो
यन्त्रं पद्मपुटीकृतं निगदितं मृत्युञ्जयाख्यं परम् ॥ ४ ॥
विषज्वरशिरोरोगनाशनं श्रीजयप्रदम् ।
कान्तिपुष्टिप्रदं यन्त्रं सर्वकामार्थसाधकम् ॥ ५ ॥
साध्याढ्यचिन्तामणिमग्निगेहे,विलिख्य वाह्येऽनलगेहवीतम् ।
प्रवेष्टयेत् तद्बहिरष्टवर्णमन्त्रेण यन्त्रं ज्वरशान्तिदं स्यात् ॥ ६ ॥
हंप्लक्षसः प्लावयसोयम्भोऽष्टाक्षर ईरितः ।
एष एव मयेद्दृष्टो महाज्वरविनाशने ॥ ७ ॥
तारहृद्वपुरं कुरुकुल्ले मन्मथमर्दनमुत्पुटद्युग्मे ।
मध्यकोणविवरेषु लिखेत् सन् मन्त्रमाद्यविनिहन्ति मुमुक्षून् ॥ ८

[illegible] पुटितमित्यर्थः । तत्र प्रथमं चतुरस्रं कृत्वा [illegible] हुतत्रोणाय द्वितीयं [illegible] तृतीयं, विलिख्य तन्मध्ये साध्यं समाख्यं लिखेत् । तत्र [illegible] —त्रिवृत्तिं [illegible] । तत्रो [illegible] [illegible] इति [illegible] ॥ ३ ॥

मृत्युञ्जयमन्त्रमाह—मध्ये इति । [illegible] । [illegible] साध्यनाम [illegible] लिखेत् । अष्टसु पत्रेषु [illegible] मृत्युञ्जयमन्त्रपुटितं नाम—नाम [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ मृत्युञ्जयो देवता ॥ ४ ॥

[illegible]—[illegible] । [illegible] ॥ ५ ॥ ६ ॥

[illegible] । [illegible] ॥ ७ ॥

[illegible]—[illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ८ ॥

ॐ चारमायादिकमेवसेऽग्निमधूमन्तु वह्निगृहस्य युग्मे ।
मध्यादिकोणेषु विलिख्य भूर्जे यन्त्रं निदध्याद्रिपुमारणाय ॥९॥
शूलाद्रिके वह्निगृहस्य युग्मे धूमावतीमन्त्रलिखेत् क्रमेण ।
मध्यादिकोणेषु अष्टद्गृहस्थं यन्त्रं हुताशानिलवर्णवीतम् ॥१०॥
दान्तो साद्यौशबिन्द्वन्तो बीजे धूमावति द्विठः ।
धूमावती मनुः प्रोक्तः शत्रुनिग्रहकारकः ॥ ११ ॥
विषेण कनकाम्भोभिः प्रेतकर्पटकल्पितम् ।
श्मशाने निखनेदेतत् शत्रूनुच्चाटयेद्द्रुतम् ॥ १२ ॥
हुताशनेद्वद्विरथे लिखित्वा वैयस्त्यनाय द्विठवर्णमन्त्रम् ।
मध्यास्तसाध्यलिपनमिन्दुबिम्बे यन्त्रं महाभूतविनाशकारि ॥ १३ ॥
नामालिख्य मकारकोणयुगले कोणेषु तस्या लिखेत् ।

सत्वस्तंभनयन्त्रमाह—ॐमिति० । मेनाके स्वर्ह्ं ॐकारमायाद्यः सहावो मन्त्रः । विलिख्येति० । गोरोचनया । तथैव तन्त्रोक्तेः ॥ ०रिपुमिति० । रिपोरागमहस्तहारि वनारा-णीयेषु—"पूर्वोक्तयुग्मकिया" इत्युक्तेः । बेताला देवता ॥ ९ ॥

उच्चाटनयन्त्रमाह—शूलेति० । शूलाद्रिका इति वह्निकोणाष्टकेषु । ०मध्यादीनि० मध्ये-बीजद्वयं विहायशानि कोणेषु । अष्टद्गृहे—प्रथमाष्टकोणे, हुताशो रेफः । अनिलो यः । अने-नावृतियुक्तम् । तेन पूर्वमानुलिखितं चक्राष्टदलगृहरेखमिति बोध्यम् । अत्र धूमावती देवता १०

धूमावती मन्त्रमाह—दान्तादिति० । दान्तो—धकारो । अधौश—ऊ बिन्दुश्च । प्रत्ये-कं तदन्तो तेन धूं धूमिति । अष्टाक्षरो मन्त्रः । ०शत्रुनिग्रहकारक इति० । अनेन पृथगाराध-नादस्योक्ता । अस्यर्ष्यादि यथा—"पिप्पलादो नाम ऋषिर्निवृच्छन्दो ज्येष्ठा देवता शत्रुनि-ग्रहे विनियोगः । बीजद्वयादिभिरङ्गुलैः षडङ्गानि । सर्वाङ्गतोऽङ्गमावर्ज्य निविडमयैना दीर्घा मालिनाम्बरा विमुक्तकचचेतनारुक्षा विधवा विरलद्विजा । काकध्वजा लम्बोदरी रूक्षाभि-ख्या कलहाङ्कुरतेति ध्यानम् । कृष्णचतुर्दश्यामुपोष्य ध्यात्वा दिगम्बरः स्वयं मुक्तकेशादिः सन् विनिम्नाने शून्यागारे शैले विपिने वा नक्तभोजी लक्षं जपेत् । शत्रुमारणो भवति । उक्तं च ०धूमावती कल्पे०—"अथातः संप्रवक्ष्यामि विद्यां धूमावतीं पराम् । तस्या धूमा-वति स्वाहा विद्या वेदा षडक्षरी ॥ षडङ्गान्यत्र योज्यानि विद्यावीजैः सबिन्दुकैः । पूर्वमे-वमीत् पूर्वं ज्येष्ठागारे दिगम्बरः ॥ रात्रौ कृष्णचतुर्दश्यामनाशो मुक्तमूर्द्धजः । तथा शून्यागारे शैले श्मशाने विपिनेऽपि वा ॥ पुरो धूमावतीं ध्यायन् जपेल्लक्षं स्वशक्तितः । काका क्षाऽतिरूक्षा प्रविरलदशना मुक्तकेशी विरूपा धूम्राक्षी शुष्कपाणी प्रतिभटचकिता वक्त्रा कामगोत्रा । दृष्टा मुक्ताम्बराद्यातिकृष्णवर्णा कपालं संधारयन्ती भृशमतिधूमावती पः परितः विमुक्ता शूलसर्पाङ्कहस्ता ॥ एषा धूमावतीनाम्ना ज्येष्ठा देवी वरप्रदेर्यत ॥ ०दान्त० इति प्रमादिषः पाठः । चतुर्थं ०नारायणीये०—"धूम्रे भावति द्विठो मन्त्रः धूमावती मनु-रि"ति । अपि "धूमावती चक्रणीति"ति च पठति ॥ ११ ॥

०कनकाम्भोभिरिति० धत्तूररसमत्स्यपुष्टेन विषेण मिश्रेस्निग्धैः । ०प्रेतकर्पटे०—प्रेतवस्त्रे १२-

भूतघ्नमाह—०हुताशेति० । द्विठः स्वाहा । मध्याक्षरो मन्त्रः । ०मध्यास्तमिति० द्विवर-विशेषणम् । अन्तरधीश्च मिरयेः । तेन अष्टे चक्रे कोणेषु महावर्णीनामिलिखेदित्यर्थः । मध्या-मिति कर्णिकायाः । ०इन्दुबिम्बे इति० । वृत्ते । अत्र यमो देवता ॥ १३ ॥

विद्वेषणमाह—०नामेति० । नाम-साध्यनामकर्मरूपम् । ०मकारकोणयुगल इति० ।

[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ १८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १९ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

काली मनुरयं प्रोक्तः कालरात्रिश्च (स्व)वैरिणाम् ।
यमाभाष्टमामाय माटमोष्टमोष्टमा ॥ २४ ॥
धामो भूरिरिभूमो वा ष्टष्टरीत्रय(स्वस्य)रोष्टष्ट ।
यमात्मकोयमाख्यातः श्लोको वैरिविनाशनः ॥ २५ ॥
लिखेद्दृष्टविषाङ्गारनिम्बनिर्यासकज्जलैः ॥
निग्रहाख्यमिदं यन्त्रं(चक्रं) काकपक्षेण कल्पते ॥ २६ ॥
विभीतवृक्षे वल्मीके श्मशाने वा चतुष्पथे ।
दक्षिणाभ्येऽनिले मन्त्री निखनेद्दुर्धरात्रके ॥ २७ ॥
सर्वथा शत्रुर्गेनेन समाह्वानमरणं व्रजेत् ।
निखनेत् महारोगैः पतितो वा भवेद्रणे ॥ २८ ॥
शिलायामिष्टकायां वा चक्रमेतत् प्रकल्पितम् ।
मर्कटी विषरणडीभिः समालिप्तमधोमुखम् ॥ २९ ॥
यत्र रात्रौ खनेत्तत्र भूयोभूयोऽशुभमर्गलम् ।
त्रिलोकमन्त्रः वाद्यपदेषु कालीभीशादिकन्यादि समाक्ष्मकेन ।
दलाकेन सर्वेषष्ठ कृतानुलानुग्रीजानुर्गं यत्रभिद विद्यात् ॥ ३० ॥

वेन पूर्वेनाष्टमायमवहितेन च । हुतेन विदं मन्त्रानं यात्रंऽनुमविदवेन्ति । अर्थ मन्त्र [illegible]

[illegible]

[illegible]

छित्वा मकारं तन्मध्ये वायुबीजं समालिखेत् ।
[illegible] यथास्थिति ॥ ३९ ॥
श्मशाने निहितं कुर्यात् [illegible] ।
[illegible] बीजं तत्र फट्कारमालिखेत् ॥ ४० ॥
परेतपत्रे [illegible] यथाविधि ।
[illegible] निखने[illegible] कुरुते नृणाम् ॥ ४१ ॥
[illegible] मकारं मायासंपुटम् ।
[illegible] ॥ ४२ ॥
सर्वरोग[illegible] ।
विहाय बीजं हुङ्कारं [illegible] तत्र संलिखेत् ॥ ४३ ॥
ठकारेणावृतं बाह्ये वाराहेणावृतं पुनः ।
डकारेणावृतं भूयो भूबिम्ब[illegible] ॥ ४४ ॥
[illegible] तद्बहिः क्रमात् ।
[illegible] ॥ ४५ ॥
[illegible] ।
[illegible] कुरुते ध्रुवम् ॥ ४६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible]

यादीन्माक्षरवह्निदादसशिवेष्वर्णान् बहिर्वेष्टयेत् ।
कान्तेशामरविलोचनेन कलितं पिण्डाक्षरत्र्यर्णं परम् ॥ ५१ ॥
मनुः स्यगेन्दुजेशाग्निसंयुतश्चतुराननः ।
पिण्डबीजमिदं प्रोक्तं पुंसां सर्वार्थसाधकम् ॥ ५२ ॥
बीजेनानेन संयुक्तं मन्त्रं रक्षाकरं परम् ।
आयुरारोग्यजननं लक्ष्मीसौभाग्यवर्धनम् ॥ ५३ ॥
चोरसर्पमृगव्यालभूतामयनिकृन्तनम् ।
गर्भरक्षाकरं स्त्रीणां पुत्रदं क्षुद्रनाशनम् ॥
धृतं मूर्ध्नि करोत्येतल्लोकवश्यमनुत्तमम् ॥ ५४ ॥
मध्ये गोपुरके मकारशिखरे मायाबिन्दुसाध्यं
पत्रेष्वष्टसु हंसमन्त्रमभितो हंसार्णमन्त्रेष्टितम् ।
पार्श्वे भूमिपुरेण वेष्टितमिदं भूर्जे ना सदा धारितम् ।
हन्यात् क्षुद्रमहाज्वरामयरिपून् दद्यात् [illegible] ॥ ५५ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] जपेत् ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १० ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ १२ ॥

[illegible] ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible] ॥ १६ ॥

[illegible] ॥ १७ ॥

---

(१) भुजगाधिपतीशातितदर्थः ।

(२) एतत्तन्त्रान्तरादुद्धृत्य वेदितव्यम् ॥

(३) मांसं-लकारः ।

(४) निशा-हरिद्रा । "निशाख्या काञ्चनी पीता हरिद्रावरवर्णिनी" त्यमरः ।

व्योमार्णमालिख्य सबिन्दुमाद्यावद्धिर्मितं लवयुक्कोणे ।
वसुन्धरागेहयुगे निबद्धं यन्त्रं समस्तज्वरनाशनं स्यात् ॥ ७४ ॥
सार्णं नाम विदर्भितं परिलिखेद्वाह्येऽष्टपत्रे भृगुं
पत्रे स्यादृष्य कादियान्तलिपिभिः विद्वद्भिरप्याहृतः ॥
वीतं तापपुरेण यन्त्रमुदितं मुर्ज्जेश्वरे कल्पितम्
भूतव्याधिमहाज्वरप्रशमनं कल्याणदं श्रीपदम् ॥ ७५ ॥
धनः चतुःषष्टिपदे सबिन्दूनन्तस्थवर्णान् क्रमशो विलिख्य ।
रेखाशिरः कल्पितत्र्यश्रयुक्ते यन्त्रेऽप्यशीतज्वरशान्तिहेतोः ॥ ७६ ॥
पुटितभूमिपुरद्वयमध्यतः प्रविलिखेद्वनितां गिरिजापतेः ।
प्रणवमस्य लिखेद्वसुकोणगं ज्वरहरं परमेतदुदीरितम् ॥ ७७ ॥
वार्णे लिखेन्नाम शशाङ्कमध्ये टान्तं बहिर्भूमिपुरं पुरस्तात् ।
षृतावृतं यन्त्रमिदं समुक्तं पदयाय भूर्णा सकलातिशान्त्यै ॥ ७८ ॥
सत्यस्त्रिके दहनगेहयुगे ससाध्यां मायां लिखेन्नागलवाद्दलान्तः ।
पाशाङ्कुशावृतमिदं निशि तापयेद्योमन्त्रं जपन् भजति तं स्वयमेव साध्यः ॥ ७९ ॥

ज्वरघ्नमाह—«व्योमेति» । व्योमार्णं हकारं, कोष्ठे ? बिन्दुश्च मत्र बिन्दुना तस्य सहितं सबिन्दुकं तस्य तत् आद्याविदर्भितं च सबिन्दुमाद्याविदर्भितमालिख्य "मध्य" इति शेषः । तेन हं साध्यसाधकनामाक्षरविदर्भितं मध्ये लिखेदित्यर्थः । एवैकस्मिन् कोणे त्रुत्रयं लिखेत् । «निबद्धं» "हञ्ज्ञाद्यविंशति शेषः । तदुक्तं «नारायणीये» "त्रुत्रयं तस्य कोणेषु मध्ये च सविधं लिखन् । आद्याविदर्भितं यन्त्रमेतन्सर्वज्वरापहम्" इति ॥ व्योम देवता ॥७४॥

यन्त्रान्तरमाह—«सार्णमिति» । «परिलिखेदिति» वहद्दलकर्णिकायाम् । «अष्टपत्रे इति» । पत्रमध्ये वाह्य इति वदन्ति तेन कर्माधिकरणे सप्तम्यौ । तेनाष्टपत्रेषु बहिर्भागे । «भृगुं» सकारं लिखेत् । पत्रमूले केसरस्थाने द्विद्विक्रमेण स्वरा लेख्या इत्यभिप्रायः । तदयं केचिद्दलाग्रेष्विति पठन्ति । अन्येऽप्यष्टपत्र इति पठन्ति । अत्र मातृका देवता ॥ ७५ ॥

ज्वरघ्नमाह—«धन इति» । «अन्तस्थवर्णान्»—यरलवान्विलिख्य । «क्रमशः» इत्यनेन तदुक्तं—प्रथमावृत्तौ अष्टाविंशतिकोष्ठेषु सबिन्दुं यं, द्वितीयावृत्तौ विंशतिकोष्ठेषु सबिन्दुं रं, तृतीयावृत्तौ द्वादशसु कोष्ठेषु सबिन्दुं लम् । अन्तःकोष्ठचतुष्टये सबिन्दुं वम् । इति । लिखनं च तत्तद्भूतवर्णद्रव्येण भूमावितिज्ञेयम् । तदुक्तं «नारायणीये»—"चतुःषष्टिपुरे क्षेत्रे षड्विंश-त्यन्तदीपिते । अष्टाविंशतिभानुकोष्ठेषु वृत्तिषु क्रमात् ॥ लिखेत्सबिन्दूनन्तस्थान् चक्रं तद्भूम्यमर्चयेत् । तस्यन्तस्थस्य वायानस्य ज्वराः सर्वे विनाशनम्" इति । «अशीतज्वरशान्तिहेतोः»—तत्तद्द्रव्येण भूमौ लिखित्वा तत्र साध्यमासयेदिति व्याख्यातम् । वाय्वग्निभूम्य-म्बूनि देवता ॥ ७६ ॥

अन्यदप्याह—«पुटितेति» । «गिरिजापतेर्वनितां» मायाम् । शक्तिर्देवता ॥ ७७ ॥

यन्त्रमाह—«वार्णे इति» । «शशाङ्कमध्ये» चन्द्रमण्डले । «वार्णे इति» । कर्माधिकरणे सप्तम्यौ । «टान्तं बहिरिति» । ठकारेण वेष्टयेत् । चन्द्रो देवता ॥ ७८ ॥

· वीजयन्त्रमाह—«सेति» । «पाशाङ्कुशावृतमिति» । षट्कोणान्तः । «नागलवेति» । अष्टदलाम्बुजान्ते ॥ «मन्त्रमिति» । पाशाङ्कुशयुता शक्तिः । एवमग्रे साध्यसाधिकः । «ताप-येदिति» । दीपशिखायाम् । तदुक्तं «आचार्यैः»—"हृल्लेखामिन्द्युसाध्याढ्यमपहितां क्रौं

कामं लिखेत्साध्ययुतं सरोजे स्वरोल्लसत् केसरवर्गपत्रे ।
उद्वेरितं मन्मथयन्त्रमेतत्सौभाग्यलक्ष्मीविजयप्रदायि ॥ ८२ ॥

स्मरोबीजकैरिति पठित्वा यामिति पञ्चमी वर्णन्ति । तदसङ्गतम् । तन्त्रान्तरविरोधात् । यदाह—"अवस्थन्तः स्थितसाध्यनामपरितो बीजैश्चतुर्भिः समावृद्धं शक्तिमतो मदाङ्कुशक्तिर्विनिर्मिः समावेष्टितमिन्दिव" । अत्र *पद्मपादाचार्यैर्व्याख्यातं*—समावेष्टितमिति समावृत्तमित्यस्य व्याख्येति । केचिच्चतुर्भिः शक्तिबीजैरित्याहुः । *जप्तपवनैः*-प्रतिष्ठितप्राणम् । शक्तिंवत ॥८१॥

यन्त्रान्तरमाह—*काममिति* । अत्र कामो देवता ।

कानि चित् सिद्धयन्त्राणि सिद्धयोगेश्वरीमतात् । सर्वलोकानुग्रहाय क्रियन्ते मया स्फुटम् ॥ कर्णिकायां लिखेन्नामपुटितं मायया बहिः ॥ १ ॥
अष्टपत्रेषु विन्यस्य नामाघोरेश्वरावृतम् । अघोरेश्वरि ! हुं फट्(?) मन्त्रः प्रोक्तोऽस्त्रवैरिक ॥२॥
द्वात्रिंशदक्षराघोरैरष्टपत्रेषु वाचतः । त्रिगुणं माययावेष्ट्य रेखान्ते क्लीं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
भूतप्रेतपिशाचानां शाकिनीभयरक्षणाम् । दीर्घं बाहुस्थिता हन्ति रक्षेयं विधिना कृता ॥ ४ ॥
कर्णिकायां लिखेन्नाम तद्वत्कपक्षरं मनुम् । अष्टपत्रेषु मायां च कान्यमात्रे सुनिर्मले ॥ ५ ॥
रोचनालिखिते यन्त्रे क्षीरमध्ये निवेशिते । स वश्यो जायते तस्य माया तादृशोमनुः ॥ ६ ॥
क्ष्माबीजपुटितं नाम लिखेत्पत्रचतुष्टये । तस्मिन्नाज्ये दिनिःक्षिप्ते गृहान्तर्वा विलम्बिते ॥ ७ ॥
शान्तिरक्ष्माबीजः पुष्टिः सततं तस्य जायते । गव्याधिभयं शत्रुर्यन्त्रसामर्थ्ययोगतः ॥ ८ ॥
ज्वालावृतं त्रिकोणेषु हुं युतं वह्निमण्डलम् । रेफेण पुटितं नाम मध्ये शक्त्या बहिर्वृतम् ॥ ९ ॥
श्मशानकर्पटे किंवा कपाले लिखितं द्रुतम् । तापितं वैरिणः कुर्यात्त्वरं रौद्रं न संशयः ॥१०॥
पद्मस्य दले मध्ये नाम संलिख्य विपु(?) थः । हुं विविद्धि लिपना हीरे र. । पूने जवाब ॥११॥
नभोमण्डलमध्यस्थं नाम बाह्येऽथ षोडश । स्वरास्तद्वाह्यतो ज्वाला ज्वलिता वह्निमण्डलम् ॥१२॥
श्मशानकर्पटे लेख्यं धत्तूरस्य रसेन च । प्रेतभूनिहितं यन्त्रमिदं सौभाग्यनाशनम् ॥ १३ ॥
कर्णिकायां लिखेन्नाम चतुः पत्रे तु ह्रीं क्रमे । रोचना हस्तिमदाभ्यां कुङ्कुमेन शुभे दिने ॥१४॥
वेष्टयित्वाऽथ सिक्थेन घृतयन्त्रे धृते सति । सौभाग्यमतुलं स्त्रीणां जायते जीविताचधि ॥१५॥
अष्टपत्राम्बुजे मध्ये सविसर्गमवेष्टितम् । नामचाष्टपत्रेषु स्वराः सविसर्गकाः ॥ १६ ॥
रोचनाकुङ्कुमेनेदं यन्त्रं संलिख्य धारयेत् । कारागृहगतोऽप्यस्तु तस्य मोक्षः प्रजायते ॥ १७ ॥
अष्टपत्राम्बुजे मध्ये नाम [illegible] द्विदलेषु च । क्रोमन्त्रको लिखित्वा तु यन्त्रं देवकुले धृते ॥ १८ ॥
व्याधिना मुच्यते प्राणी बलमाप्नोति दुर्बलः । चतुरस्रे त्रिकोणेऽस्मिन्नकारोदरस्थितम् ॥ १९ ॥
नाम तद्वाह्यतो लेख्यं भूपुरं कोणशक्तिगम् । कार्पासपत्रस्य लेखन्या लिखितेऽस्मिन् गवाक्षके ॥२०॥
सम्पूर्णाधोमुखं भूमौ मुद्रिते तस्य चोपरि । विचारे दुष्टचित्तानां निरोधार्थमाविद्याम् ॥२१॥
मुखस्तम्भो भवेत्पुंसां समायां वाजयोग्यम् । लकारपुटितं नाम तन्धोक्षोभणकद्वयम् ॥२२॥
चतुरस्रद्वयं बाह्ये पूर्णं सर्वत्र वाक्तिभिः । भूर्जे रोचनालिख्य पुरदेशे धृते सति ॥ २३ ॥
शत्रोरन्नस्थानं गच्छतो न भयं भवेत् । अष्टपत्राम्बुजे मध्ये नाम ह्रीं दलमध्ये ॥ २४ ॥
बहिर्वृत्तद्वयं भूर्जे लिखेत्कुङ्कुमरोचना । कण्ठिताभ्यां विद्वेषं नीयात्मविग्रहोऽप्यति ॥ २५ ॥
भूपालादिभयं रक्षां कुर्वे बाहुनियिना । पवनत्रयमध्यस्थे नाम मध्ये चतुर्दले ॥ २६ ॥
पत्रेषु वह्निमरुद्रु पत्रे प्रजायाः पूर्वतश्चरः । पूर्वेऽमुख्यरे दृष्ट भूर्जे रोचनया लिखेत् ॥ २७ ॥
कोटरे वेपमाण्डस्यां व्याघ्रो ऽतिनिरूपमहे । ॐ चतुष्पत्रमध्यस्थं नाम मध्ये तनो बहिः ॥२८॥
अष्टपत्रेषु ह्रीं लेख्यं रोचना कुङ्कुमैः । इयं द्वैमासी रक्षा बालानां कण्ठसिक्तिता(१४)॥२९॥
पूरमध्यस्थितं नाम तत्पुटितं चतुरस्रकम् । तद्बाह्येऽष्टसु स्वराः सर्वं तद्बहिर्वृत्तमालिखेत् ॥३०॥
अष्ट द्वादशपत्राणि कर्णिकैस्तन्नत्वरे । बलो भवति रक्षैव वर्णपद्मविनिर्मितौ ॥ ३१ ॥
व्यालाकृत्य विकोणासनबीज बाह्यपुटितं बहिः । वेष्टितं सविसर्गैर्वर्णैर्द्विदलैरकवन्धनम् ॥ ३२ ॥

कश्मीररोचना लाक्षा मृगमदघनसारैः ।
विलिखेद् हेमलेखन्या यन्त्राण्येतानि देशिकः ॥ ८३ ॥
भूमिस्पृष्टं शवस्पृष्टं दग्धं निर्माल्यसंगतम् ।
विशीर्णं लङ्घितं मन्त्री यन्त्रं जातु न धारयेत् ॥ ८४ ॥
प्रपानन्दमयीं देवीं शब्दब्रह्मस्वरूपिणीम् ।
ईडे सकलसंपत्त्यै जगत्कारणमम्बिकाम् ॥ ८५ ॥

चतुर्वर्गमिदं भूर्जे गोचरा कुङ्कुमेन च । विलिख्य स्वर्णे बद्धं ज्वरं चातुर्थिकं हरेत् ॥ १०७ ॥ [illegible] संस्थितं नाम बहिर्वर्णैः समावृतः । वेष्टितं स्वर [illegible] कोणे [illegible] ॥ १०८ ॥ [illegible] चातुर्थिकं [illegible] ॥ १०९ ॥ [illegible] ॥ ११० ॥ [illegible] चातुर्थिकज्वरनाशनम् ॥ [illegible]

ताभ्यो देवेन्द्रो किरीटघृष्टे [illegible] ।
[illegible] ॥ ९० ॥ ८६ ॥

[illegible] काश्मीरं—कुङ्कुमम् । रोचना— [illegible] । घनसारो—[illegible] । [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ ८३ ॥

[illegible] ॥ ८४ ॥

[illegible] ॥ ८५ ॥

आद्यामशेषजननीमरविन्दयोनेर्विष्णोः शिवस्य च वपुः प्रतिपादयन्तीम् ।
सृष्टिस्थितिक्षयकरीं जगतां त्रयाणां स्तुत्वा गिरं विमलयाम्यहमम्बिके ! त्वाम्
पृथ्व्या जलेन शिखिना मरुताम्बरेण होत्रेन्दुना दिनकरेण च मूर्तिभाज
देवस्य मन्मथरिपोरपि शक्तिमत्ताहेतुस्त्वमेव खलु पर्वतराजपुत्रि ! ॥८
त्रिः स्रोतसः सकललोकसमर्चितायाः वैशिष्ट्यकारणमवैमि तदेव मातः
त्वत्पादपङ्कजपरागपवित्रितासु शम्भोर्जटासु सततं परिवर्तनं यत् ॥८
मानन्दयेत् कुमुदिनीमधिपः कलानां नान्यामिनः कमलिनीमथ नेतरां
रकस्य मोदनविधौ परमक ईशे त्वं तु प्रपञ्चमभिनन्दयसि स्वदृष्ट्या ॥८
आद्याप्यशेषजगतां नवयौवनासि ।
शैलाधिराजतनयाप्यतिकोमलासि ।
त्रय्याः प्रसूरपि तया न समीक्षितासि ।
ध्येयासि गौरि ! मनसो न पथि स्थितासि ॥ ९० ॥
आसाद्य जन्म मनुजेषु चिराद् दुरापं तत्रापि पाटवमवाप्य निजेन्द्रियाणा
नाभ्यर्चयन्ति जगतां जनयित्रि ! ये त्वां निःश्रेणिकाग्रमधिरुह्य पुनः पतन्ति
कर्पूरचूर्णहिमवारिविलोलितेन ये चन्दनेन कुसुमैश्च सुवासगन्धैः ।
आराधयन्ति हि भवानि ! समुत्सुकास्त्वां ते खल्वशेषभुवनाधिभुवः प्रथन्ते
आविश्य मध्यपदवीं प्रथमे सरोजे सुप्ताहिराजसदृशी विरचय्य विश्वम् ।
विद्युल्लतावलयविभ्रममुद्वहन्ती पद्मानि पञ्च विदलय्य समश्नुवाना ॥ ९३ ॥
तन्निर्गतामृतरसैरभिषिक्तगात्री मार्गेण तेन विलयं पुनरप्यथाता ।
येषां हृदि स्फुरसि जातु न ते भवेयुर्मातर्महेश्वरकुटुम्बिनि ! गर्भभाजः
आलम्बिकुण्डलभराभिरामवक्त्रामापीवरस्तनतटीं तनुवृत्तमध्याम् ।
चिन्ताक्षसूत्रकलशालिखिताढ्यहस्तामावर्तयामि मनसा तव गौरि ! मूर्तिम्
आस्थाय योगमविजित्य च वैरिषट्कमाबध्य चेन्द्रियगणं मनसि प्रसन्ने ।
पाशाङ्कुशाभयवराढ्यकरां सुवक्त्रामालोकयन्ति भुवनेश्वरि ! योगिनस्त्वाम् ॥९

———

०वः प्रतिपादयन्तीमिति० । पृथ्वी विग्रहस्ते [illegible] । [illegible]
स्तुत्वा गिरं विमलयामीति [illegible] ॥ ८९ ॥
[illegible] । ०मयमिति० । [illegible] ॥ ८० ॥
०[illegible]० [illegible] । ०नेतरां०—कुमुदिनीम् ॥ ८९ ॥
०[illegible]०—[illegible] । ०न समीक्षिता०—[illegible] न [illegible]
०मनसो न पथि स्थितेति० । [illegible] ॥ ९० ॥
०मनुजेष्विति० । मनुष्याधिकारत्वात् [illegible] ॥ ९१ ॥
०[illegible]० । [illegible] ॥ ९२ ॥
०[illegible]० । [illegible] । [illegible] । ०[illegible]० । [illegible]
०[illegible] । [illegible]
[illegible] । ०[illegible]० [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥ ९९ ॥

कमलदलायतनिभैः करिभिस्तुभिरायजिताऽमृतघटैरभिषिच्यमाना ।
हृत्पद्मपेन यदि वा मलिने यदन्तो यथापि सामयपरा मयसि त्वमेव ॥ ९७ ॥
मदाभिदग्धविविधायुधधारिणीभिर्दोर्भिर्वृतेभिरधिरूढ मृगाधिराजम् ।
दूर्वादलद्युतिरमर्त्यविपक्षपक्षान् व्यपकुर्वती त्वमसि देवि! भवानि! दुर्गा ॥ ९८ ॥
माविभिन्नरागजकलीकदलोभिमचकां गुञ्जागुणेन परिकल्पितहारयष्टिम् ।
पत्रांशुकामसितकान्तिमनङ्गतन्त्रामाद्यां पुलिन्दतरुणीमसकृत्स्मरामि ॥ ९९ ॥
हैमैरतिप्रचलितनूपुरहृत्प्रकोष्ठैर्मुक्तैरिव [illegible] गुणश्यमानौ ।
पद्माविरोधिद्युतिमुखद्युतिजातकान्तौ पीनपटपट्टिकोज्ज्वलेन दधे भवानि! ॥ १०० ॥
बाल्यां समीचितुमतूलिमनेन दुग्धपातुम्पारु आकलयन् कृपयंततनेव ।
सान्द्रानुरागतरलेन निरीक्षमाणे अर्थं उभे अपि भवानि! तथानतोऽस्मि ॥ १०१ ॥
हृद्य स्मरामि जितहरितकराललेपौ स्पर्धोदयेन पाण्डुरतया परिभूतकम्पौ ।
धौतौ [illegible] लाकौ परिकल्प्य दत्तौ कनकाभिविकाश्यौ वदनाम्बु मरुरुपेन ॥ १०२ ॥
धौतयौ हनमौ च गुणपरवपविरचतोऽन्धेदाह्वानरेण वयसा परिवृह्ममाणौ ।
रोमावलीविकसितेन विभाव्यमूर्तिर्मध्यवयव व्यपुरत्नु मे हृदयस्य मध्ये ॥ १०३ ॥
सम्पुः स्मरस्य हृतेषु मधुमरोलोलावण्यवारिपरिते नवयौवनेन ।
आपात्य दृत्तमिव पद्मलमप्रपूर्व नाभिं कदापि तव देवि! न विस्मरेयम् ॥ १०४ ॥
देवोपगूढविदुरं मणितं दधाने काश्मीरचन्द्रममनुवसनपदार्जने ।
स्वाभोगिनायवरिकुः ससुलभ्यपौनौ सिन्दूरितौ स्मरवनाम्बुहस्य कुम्भौ ॥
कल्पानिरिक्तमकुसुमहस्तकान्तिधारामोग्नौ भुजौ निजरिपोर्भवत्र्याजे न ।
कण्ठप्रसरदविलौ विलसत्सिरीपाश्चौ मातर्मम स्पृशियथं नवपल्लवानाम् ॥ १०५ ॥
व्यापायत दाविरवश्चुविलासवीर्यं भूषास्तरेण विविधेन विराजमानम् ।
कण्ठं समोदरमुखं निरिरात्मजया! ते विस्मय नूपिनुपयामि कदापि नाहम् ॥ १०६ ॥
व्याधानत्समनिमागनाम्यायम् लब्धस्मितेन दरपुलककपोलरेखम् ।
[illegible] ॥ १०८ ॥

[illegible] ९८ ॥ ९९ ॥ १० ॥ ९८ ॥

[illegible] ९९ ॥

[illegible] १०० ॥ १०१ ॥

[illegible] १०२ ॥ १०३ ॥

[illegible] १०३ ॥

[illegible] १०४ ॥

[illegible]

[illegible] १०६ ॥

[illegible] १०७ ॥

[illegible] १०८ ॥

आविस्तुषारकरलेखमनल्पगन्धं पुष्पोपरिभ्रमदलिव्रजनिर्विशेषम्।
यश्चेतसा कलयते तव केशपाशं तस्य स्वयं गलति देवि पुराणपाशः ॥१९॥
श्रुतिसुचरितपाकं धीमतां स्तोत्रमेतत् पठति य इह मर्त्यो नित्यमार्द्रान्तरात्मा।
स भवति पदमुच्चैः संपदां पादनम्रक्षितिपमुकुटलक्ष्मीलक्षणानां चिराय ॥२०॥

इति श्रीशारदातिलके चतुर्विंशतितमः पटलः ॥ २४ ॥ ० ॥

अथ योगं प्रवक्ष्यामि साङ्गं संक्षिप्तशास्त्रकम्।
ऐक्यं जीवात्मनोराहुर्योगं योगविशारदाः ॥ १ ॥
जीवात्मनोरभेदेन प्रतिपत्तिं परे विदुः ॥
शिवशक्त्यात्मकं ज्ञानं जगुरागमवेदिनः ॥ २ ॥

---

१ गुरागमज्ञाः । अतिविशारदाः ॥ १०९ ॥
२ धीमतां पुण्यो० कर्णयोः । सुचरितपाकम् ॥ ११० ॥

इति श्रीशारदातिलकटीकायां [illegible] चतुर्विंशः पटलः ॥ २४ ॥०॥

[illegible]

पुराणपुरुषस्यान्ये ज्ञानमाहुर्विशारदाः ।
शिवाऽऽत्मयोरपरमतः शक्त्याऽऽत्मयोगमभ्यसेत् ॥ ३ ॥
कामक्रोधौ लोभमोहौ तत्परं मदमत्सरौ ।
आ(१)हुर्दुःखदानेतानरिषड्वर्गमात्मनः ॥ ४ ॥
योगाष्टाङ्गैरिमाञ्जित्वा योगिनो योगमाप्नुयुः ।
यमनियमावासनप्राणायामौ ततःपरम् ॥ ५ ॥
प्रत्याहारं धारणाख्यं ध्यानं सार्द्धं समाधिना ।
अष्टाङ्गान्याहुरेतानि योगिनो योगसाधने ॥ ६ ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं कृपाऽऽर्जवम् ।
क्षमाधृतिर्मिताहारः शौचं चेति यमा दश ॥ ७ ॥

ध्यानसम्पदं शिवमुपास्तमहरहिश्री । शिवात्मका मनेरेवा देवी सदशिवा विशेषति ॥ २ ॥

मेदवादिवैष्णवादि मतमाह—पुराणेति० । पुरुष- सांख्यमते, ईश्वराख्यायमते । नारा- यणो वैष्णवमते । तत्स्वविषयो योगः ॥ ३ ॥

अथ पुरुषस्यासंयमयोगस्यस्तस्याथ प्रवर्दं अतो षड्रिपुसम्यग्जयमिति सङ्ग्रहे । कामेति० । स्त्रीभोगाद्यभिलाषः कामः । स्वस्वादिविरोधो-क्रोधः । धनादितृष्णा-लोभः । तत्त्वज्ञानं मोहः । अहं गुणी धनी विद्यावानिति गर्वः मदः । अन्यगुणद्वेषो मत्सर इति । दुःखदानेता- नरिषड्वर्गमाहुरित्यन्वयः । आत्मसम्बन्धविषयत्वप्रसाधनविरोधत्वेन तेषां शत्रुत्वम् ॥

एतज्जयसाधनमाह—योगेति० । तान्याह यमनियमेति० ॥ ५ ॥ ६ ॥

यमानि० । यमादेशो लक्षणमाह—अहिंसेति० । न कस्यचित्प्राणिनः पीडनमहिंसा । यथार्थं न कस्यचित्स्वस्याप्रत्यक्षविवादा सत्यम् । चौर्यनिवृत्तिरस्तेयम् । स्त्रीभोग- त्यागनिवृत्तिर्ब्रह्मचर्यम् । प्राणिषु दुःखनिवृत्तिः कृपा । चित्तस्यैकरूपत्वमार्जवम् । अभिलाषप्रदर्शकत्वेन विना क्षमा । इष्टवस्तुप्रत्यालाभेऽपि चित्तस्याभावो धृतिः । अन्ने आहारार्थंर्धांशस्याऽद्धंशेषविभागयोगे मिताहारः । विधर्मेण यथोक्तयोगः शौचम् । एषां इति० । "अमदत्तकन्यामाङ्गिनि, लिखा इत्यर्थः । तत्र एतैः सत्त्वमनुष- ङ्गा । अहिंसयाऽऽपत्त्वोऽप्यग्नामकत्वं अतः । कृपयाऽऽप्यनो क्रोधस्य । अस्तेयसत्यार्जवैः लोभस्य । मिताहारशौचाभ्यां मोहस्य । क्षमाधृतिभ्यां मत्सरस्य । अहिंसातृणाच्छन्न- मात्मोत्सर्गस्य इत्यप्यपि यथाक्रममनु । तदुक्तं सौहितायां—"सर्वेषामपि भूतानां सर्वदा संरक्षणमपि दुःखे" । वाङ्मनःकर्मभिर्नित्यमहिंसेति कीर्त्यते ॥ यथार्थकथनाचारो सत्यमु- च्यते पुनः । स्तेयनिवृत्ति इति । "परद्रव्येष्वनासक्तं परस्वस्य मनोभव" । ब्रह्मचर्यमिति । "अवस्थास्वपि सर्वासु कर्मणा मनसा गिरा । सर्वत्र मैथुनत्यागो ब्रह्मचर्यं प्रचक्षते ॥ परेषां दुःखमालोक्य स्वस्य वा लोकस्य तत्र तु । तस्मादनुकम्पा दयेति । "मनस्यादेषु सर्वेषु मनोवाक्कायकर्मभिः ।। ।" इत्यादि कौटिल्यरहितं स्यादार्जवं भवेदिति ॥ "सर्वत्रैव सर्वदा वा सर्वदा वा सर्वत्रापि । अनुद्वेग समाचारः क्षमा स्यादिति । "इष्टानिष्टाद्विषयेषु विषये धृतिः । लोभवृत्तिर्मितमिति ॥ "आहारस्य चतुर्थांशोनं स्याद्धितायम् । हिते भेदे तृतीयांशेन मिताहारं प्रचक्षते ॥ शिशौ लोमशुद्धेश्च मनःशुद्धेश्च एव च । सर्वे बहिस्त्वं द्वाराणां शान्ते शौचमुच्यते ॥ सुखकारणी बहिः सन्त्यागार्थ स्वरूपाः तत्र । पूर्वो- क्तधृतस्यायं शौचमायते मुनयः इति ॥ ७ ॥

---

(१) अत्र षड्वर्गमिति प्रचुरः पाठः ॥

ततः सोमेन सहितस्त्वं गुरौ देवेन पूजयन् ।
निरालम्बस्थले चैव दीर्घैर्निश्चयतो कृतम् ॥ ८ ॥
शरीरे नियमाः प्रोक्ताः योगाभ्यासविशारदैः ।
पद्मासनं स्वस्तिकासनं वज्रं भद्रासनं तथा ॥ ९ ॥
वीरासनमिति प्रोक्तं क्रमादासनपञ्चकम् ।
ऊर्वोरुपरि विन्यस्य सम्यक्पादतले शुभे ॥ १० ॥
अङ्गुष्ठौ च निबध्नीयाद्धस्ताभ्यां व्युत्क्रमात्ततः ।
पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गमम् ॥ ११ ॥
जानूर्वोरन्तरे सम्यक्कृत्वा पादतले उभे ।

यम इति॰ । कृष्णादिकारणस्थो यमः । बुद्धिरेव तेषु नियमकः यमो ज्ञेयः । यदि यत्र तत्र इति मनिस्थम् न ज्ञानिनस्ततस्तत्र प्राणिनम्, सर्वांशतुल्या सर्वात्मानमिति पश्यन् । सर्वाणि भूतान्येवात्मिन्यनुपश्येद्गोवेन । नियमं शृणु । देवस्य पूजा—पूजनं गुरुदेवयोरेवासत्पूजनम् निग्रहाभ्यासस्य भवति । नियमस्य ज्ञानिनामेकमात्मनि सर्वान्निवृत्तिरिवात्मनां तत्र स्वयम् । सन्निवर्तिर्दुष्टनिग्रहास्यत्वमुपगते हि । तत्र निग्रहानिग्रहेन ज्ञानानुसारात् । यदि—श्रेयं तथाच श्रुत्यन्त॰ "मा गृधः कस्यस्विद्धनम्" आत्मन्येवात्मविनिर्मितिरिति ॰। श्रुत—सम्यक्शास्त्रत ॰। "आत्मनैवाहितं वा नरकनिमज्जने" निग्रहस्य नियमात्। पूर्व—श्रौतिकार्तिकादयः । यद्यपि प्राणायामविनिर्मलम् इन्द्रियानुवर्तनात् । यदा पूर्व सम्यक्ज्ञान स्वप्नावस्थायाः । तथाचोक्तम्—"आत्मानमात्मना पश्य पादुकां कवयः । सर्वविज्ञानान्तरात्मानं तन्मात्रविज्ञानमात्मन" इति ॥ ८ ॥

॰नियमा इति॰ । सत्यसङ्कल्पतया नियमस्वरूपो । अतः सर्वविग्रहस्वभावस्य त्यागो न कार्यः । तदुक्तं ॰संहितायाम्॰—"सत्यसङ्कल्पता नाम विविधप्रकल्पितैः । सन्तोषस्तेन तुष्टत्वं मैत्त्र्यन्तेनैवम् । तुष्टिरेवेति । "तुष्टाय पुरुषेषु विहाय मानसिकं कष्ट यत्ने । यदि देवता ज्ञात्वा सदर्वनविधानम्" ॥ सत्याचे शौचनेऽमारि तदारतनिवृत्तितो इदमेवार्थं सम्यक् विधिपूर्वकमन्यद्धृत । त्रिमन्त्रमेवार्थ या तु यस्यैव तत्त्वम् ॥ वेद-वाणमनिवृत्तिमञ्जावर्त अथवा यथा । शुभानि निमिषौरेदेश सदम्बकर्मविनिर्दिनम् ॥ तथा-चवचे तत्त्वेर्णव । "तत्वार्थप्रभुमन्त्रार्थ सम्यक् शब्दार्थबोधिनि । शास्त्रोक्तसत्यमिति विनिति । "गुरोर्हरत्नस्य मन्त्रस्य शब्दशान्तव्यं जपः । इन्द्रैः कर्णेन्द्रियैरन्यो हुतमिति ॥ ९ ॥

॰आसनपञ्चकमिति॰ । स्थिरं यम(१)स्वभावो दृढमगतिः तु निराभिमवर्षेन्दुः-निरस्थैव ज्ञानाभ्यासाधिकारस्तत्र यथा कश्चिदुपदेशने रागादिकुण्डस्थानुगुणाभावस्य तस्मा-त्स्यासनादेन्ति । तदुक्तं वसिष्ठसंहितायाम्॰—"आसनेन रुजोहन्ति प्राणायामेन पातकम् । विकारं मानसं योगी प्रत्याहारेण सर्वदा ॥ धारणाभिर्मनोधैर्यं ज्ञानाद्वैवस्वतं सुखम् । समाधौ मोक्षमाप्नोति त्यक्त्वा कर्म शुभाशुभम्" इति । ॰ऊर्वोरिति॰ । ऊर्वोरुपरि पादतलयोरुपरि व्यु-त्क्रमादिरवस्थापादि सम्बन्धात् ॥ परिबन्धयेदित्यत्र व्युत्क्रमादिति पृष्ठभागे हस्तमात्र-व्युत्क्रमः । अङ्गुष्ठबन्धने तु तत्तद्धस्तेनैव तत्तदङ्गुष्ठबन्धनम् ॥ १० ॥ ११ ॥

॰जान्विति॰ । ॰अन्तरे इति॰ । दक्षिणे वामपादं वामे दक्षिणं पूर्वापवने अङ्गुष्ठबन्धनेनैव

---

(१) यस्याऽभिभवतार्थनमोन्ययः ॥

जपध्यानादिभिर्युक्तं सगर्भं तं विदुर्बुधाः ॥ २० ॥
तदपेतं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः ।
क्रमादभ्यस्यतः पुंसो देहे स्वेदोद्गमोऽधमः ॥ २१ ॥
मध्यमः कम्पसंयुक्तो भूमित्यागः परो मतः ।
उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते ॥ २२ ॥
इन्द्रियाणां विचरतां विषयेषु निरर्गलम् ।
बलादाहरणं तेभ्यः प्रत्याहारोऽभिधीयते ॥ २३ ॥
अङ्गुष्ठगुल्फजानूरुसीवनीलिङ्गनाभिषु ।
हृद्ग्रीवाकण्ठदेशेषु लम्बिकायां ततो नसि ॥ २४ ॥
भ्रूमध्ये मस्तके मूर्ध्नि द्वादशान्ते यथाविधि ।
धारणं प्राणमरुतो धारणेति निगद्यते ॥ २५ ॥
समाहितेन मनसा चैतन्यान्तरवर्तिना ।
आत्मन्यभीष्टदेवानां ध्यानं ध्यानमिहोच्यते ॥ २६ ॥
समत्वभावना नित्यं जीवात्मपरमात्मनोः ।

जपेति । परे बुधा विदुरित्यन्वयः । अयं च प्राणायामः पूजाविषय इति ज्ञेयम् । "अयं प्राणायामः सकृदुरितध्वंसनकरोऽविगर्भः प्रोक्तोऽसौ शतगुणफलभाग्गर्भकलितः । जपध्यानोपेतः स तु निगदितो गर्भसहितः सगर्भस्तदुक्तो मुनिभिरभिधूर्तैर्योगनिरतैः" इति ॥ २० ॥

चालनम् "प्राणायामस्य" इति शेषः ॥ २२ ॥

इन्द्रियाणाम् इत्यादिना मनस एकत्र स्थितिः कार्येत्युक्तं भवति । यतो मनः सहायानामेव तेषां स्वस्वविषयग्रहणव्यापारसंभवात्तन्निरोधेनैव निरोध इति भावः ॥ २३ ॥

लम्बिका—तालुमूलम् । *मस्तके* ललाटकचसन्धिः ॥ २४ ॥

मूर्ध्नीति । तदुपरि भागः । *द्वादशान्ते* ब्रह्मरन्ध्रे । *यथाविधीति* । गुरूपदेशक्रमेण । *वसिष्ठसंहितायां पञ्च धारणा उक्ताः* "भूतानां धारणं चैव धारणा च पृथक् पृथक् । मनसो निश्चलत्वे तु धारणाश्च विधीयते ॥ यत्क्षोणीहरितालहेमरुचिरं पीतं लकाराङ्कितं संयुक्तं कमलासनेन च चतुष्कोणा हृदि स्थायिनी । प्राणं तत्र विलीय पञ्चघटिकाश्चित्तान्वितं धारयेदेषा स्तम्भकरी सदा क्षितिजया ख्याता क्षमा धारणा १ अर्धेन्दुप्रतिमं च कुन्दधवलं कण्ठेऽम्बुतत्त्वं स्थितं तत्पीयूषवकारबीजसहितं युक्तं सदा विष्णुना । प्राणांस्तत्र विनीय पञ्च घटिकाश्चित्तान्वितं धारयेदेषा दुःसहकालकूटदहना स्याद्वारुणी धारणा २ यत्तत्त्वं शिवमिन्द्रगोपसदृशं तत्र त्रिकोणेन सं तेजो रेफमयं प्रवालरुचिरं रुद्रेण तत्संगतम् । प्राणांस्तत्र विनीय पञ्चघटिकाश्चित्तान्वितं धारयेदेषा वह्निभयं [illegible] वैश्वानरी धारणा ३ यत्पूर्णं [illegible] हितं [illegible] रन्ध्रयोरन्तरे तद्वृत्तं यकारमहितं यत्रेश्वरो देवता । प्राणांस्तत्र विनीय पञ्चघटिकाश्चित्तान्वितं धारयेदेषा खे गमनं करोति नियतं वायोः सदा धारणा ४ आकाशं सुविशुद्धवारिसदृशं यद्ब्रह्मरन्ध्रे स्थितं तन्नादेन सदाशिवेन सहितं शुद्धं हकाराक्षरम् । प्राणांस्तत्र विनीय पञ्चघटिकाश्चित्तान्वितं धारयेदेषा मोक्षकपाटभेदनकरः प्रोक्ता नभोधारणा ॥ कर्मणां साधकाः सर्वा धारणाः पञ्च दुर्लभाः । यासां विज्ञानतो योगी सर्वपापैः प्रमुच्यते" इति ॥ २५ ॥

आत्मन्यभीष्टदेवानामिति । सगुणं ध्यानमुक्तं निर्गुणमपि ध्यानं तत्रान्तरे उक्तम् । यदाहुः—"यत्स्वे निश्चलं चित्तं तद्ध्यानं परमुच्यते । द्विधा भवति तद्ध्यानं सगुणं निर्गुणं तथा ॥ सगुणं वर्णभेदेन निर्गुणं केवलं तथा । [illegible] ध्यानयोगस्य कर्ता" इति योगिनाम् ॥ यत्तत्त्वचैतन्यविशुद्धपरस्यात्म गुणान्तरम् । समस्त

ज्योतिर्वा निलयं दिव्यं प्राहुरागमवेदिनः ॥ ३५ ॥
तत्र विद्युल्लताकारा कुण्डली परदेवता ।
परिस्फुरति सर्वात्मा सुप्ताहिसदृशाकृतिः ॥ ३६ ॥
बिभर्ति कुण्डलीशक्तिरात्मानं हंसमाश्रिता ।
हंसः प्राणाश्रयो नित्यं प्राणो नाडीसमाश्रयः ॥ ३७ ॥
आधारादुद्गतो वायुर्यथावत्सर्वदेहिनाम् ।
देहं व्याप्य स्वनाडीभिः प्रयाणं कुरुते बहिः ॥ ३८ ॥
द्वादशाङ्गुलमानेन तस्मात्प्राण इतीरितः ।
रम्ये मृद्वासने शुद्धे पटाजिनकुशोत्तरे ॥ ३९ ॥
यथैकमासनं योगी योगमार्गपरो भवेत् ।
ज्ञात्वा भूतोदयं देहे विधिवत्प्राणवायुना ॥ ४० ॥
तत्तद्भूतं जपेद्देहं हृदयायामये सुधीः ।
वृत्ताकारा गतिर्भूमेः पुटयोरुभयोरधः ॥ ४१ ॥
तोयस्य पावकस्योर्ध्वं गतिस्तिर्यङ्नभस्वतः ।
गतिर्व्योम्नो भवेन्मध्ये भूतानामुदयः स्मृतः ॥ ४२ ॥
धरणेरुदये कुर्यात्स्तम्भनं वश्यमात्मवित् ।
शान्तिकं पौष्टिकं कर्म तोयस्य समये वसेः ॥ ४३ ॥

कुण्डलीस्थानमाह—*आधारेति* ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

कुण्डलीशक्तिरात्मानं बिभर्ति तद्योगमाणिनीभवतीत्यर्थः । कीदृक् ? हंसं जीवात्मा-*नमाश्रिता* जीवाधिष्ठाना सतीत्यर्थः । *हंसः प्राणाश्रयः* प्राणवायुमनाश्रयइत्यर्थः । *प्राणो—नाडीसमाश्रयः* ॥ ३७ ॥

कथं तस्य नाडीसमाश्रयत्वमित्यत आह—*आधारादिति* । *प्रयाणं कुरुते* । अत एव प्राणः इति प्राणशब्दव्युत्पत्तिर्दर्शिता ॥ ३८ ॥

द्वादशाङ्गुलमानेनेति । वामदक्षिणयोरिति शेषम् । *एतत्फलमुक्तं तन्त्रान्तरे*—"भोजनं मैथुनं युद्धं कलहुत्पादं तथा । कुर्यान् क्रूराणि कर्माणि वायौ दक्षिणसंस्थिते ॥ यात्रा विवाहकर्माणि शुभकर्माणि यानि च । तानि सर्वाणि कुर्वीत वामे वायौ तु संस्थिते" इति *तथा*—"व्यायामं शयनं क्रूरं षट्कर्मादिकसाधनम् । तानि सिध्यन्ति सूर्येण नात्र कार्या विचारणे"ति । *अन्यत्रापि*—"दैवे दक्षिणभागगेऽथ पुरुषे रोगातुरे दक्षिणे स्थित्वा पृच्छति पृच्छकः स पुरुषो जीवत्यरोगश्चिरम् । वामायां तु यथाकुम्भीकृततनौ वामास्थिते चेत्सरे वामे पृच्छति चेत् 'स्थिता गतगदा वामा चिरञ्जीविनी'ति ॥ देवेगते पृच्छति वामभागे स्थितश्च भरोद्दक्षिणतो यदीह । व्यत्यासतोऽस्मादपि कृच्छ्रमाप्यं वदन्ति सन्तः खलु रोगजातं निर्णीय । अथवा आधारादुद्गतः बहिः प्रयाणं कुर्वन् हृदयनेत्रोत्तरे मध्ये प्रकोष्ठादि स्थादि सर्वमुक्तम् । यदाहुः—"आलीयाद्गुरुपं गुरुः स्वसद्भं देहस्य कर्णे तथा प्राणानिलश-सङ्कुचं खलु कर्णे तथ्ये च पूर्वापरे । वस्पति च सर्वं च संततमधोऽस्मि निशा वासरे तथा दृश्यन्तस्तथा निमग्नं योत्स्नां स्तिमितो यतामिन्नि ॥ ३९ ॥

योगप्रकारमाह—*रम्य इति* रम्य—एकान्त इत्यर्थः । अन्यथा चित्तविक्षेपः स्यात् चित्तविक्षेपे सति देहेऽस्य तत्रैव मनोगमिच्छतीति मृद्वासन इत्युक्तम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

भूतानां रूपाणि धर्मान् चाह—*वृत्तेति* ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

मारणादीनि सदसोः [illegible]टनादिकम् ।
[illegible] च विद्यायाः ॥ ५४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible] ध्रुवम् ।
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५७ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५८ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६० ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६१ ॥
[illegible] ।

[illegible]

पुरुषं रत्नाभं [illegible] प्रकृतिर्विश्वमात्मका ॥ ५२ ॥
यदा तत्कारमाप्नोति तदा सोऽहमिति भवेत् ।
सकारार्धं हकारार्धं लोपयित्वा ततः परम् ॥ ५३ ॥
सन्धिं कुर्यात्पूर्वरूपात्तदासौ प्रणवो भवेत् ।
परानन्दमयं [illegible] ।
[illegible] ॥ ५४ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ५५ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ५६ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]

हिरण्मयं दीप्तमनेकवर्णं त्रिमूर्तिमूलं जगमादिबीजम् ।
अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं भजन्ते चैतन्यमात्रं रविमण्डलस्थम् ॥ ५८ ॥
सुरेश्वरा दारसुभगा शङ्करार्द्धशरीरिणी ।
गन्धपुष्पोपहारेण प्रीता नः पार्वती सदा ॥ ५९ ॥
ध्यायन्ति दुग्धाब्धिभुजङ्गभोगे शयानमाद्यं कमलासहायम् ।
प्रफुल्लनेत्राम्बुजमञ्जनाभं चतुर्मुखेनाभिनुताभिपद्मम् ॥ ६० ॥
आम्नायमग्निवचनं घननीलमुद्यच्छ्रीवत्सकौस्तुभगदाम्बुजशङ्खचक्रम् ।
हृत्पुण्डरीकनिलयं जगदेकमूलमालोकयन्ति कृतिनः पुरुषं पुराणम् ॥ ६१ ॥
विष्णोर्नाभिसमुद्भवं समुदितं सारे जगत्कारणम् ।
तं तत्त्वमुखाम्बुजं पुरिपुतं वर्णात्मकं भूर्जजैः ।
आरुणाद्यङ्घ्रिमनुदय पुररिपोरानन्दमूलं वपुः
पायाद्वोमुकुटेन्दुखण्डविगलद्दिव्यामृताघप्लुतम् ॥ ६२ ॥
पिण्डं मयेरकुण्डलिनी शिवात्मा पदं तु हंसः स्वकमात्मतात्मा ।
रूपं मयेन्दुबिन्दुरनस्तकान्तिरतीतरूपं शिवसामरस्यम् ॥ ६३ ॥
पिण्डादिवाग् शिवसामरस्याम्नयो प्रयोगं प्रवदन्ति सन्तः ।
शिवेलयं नित्यगुणाभियुक्ते निर्वीजयोगं परमशिवं वेदम् ॥ ६४ ॥

भावात् । ०विद्यप्रकाशं,"सहारं सर्वं तत्र सरिरिति "विहाय सर्वं प्रकाशयन्" इति च श्रुतेः । ०समस्तानां०-अवारकम् । ०अवस्तार० मनिष्यति । ०मत्युनवमेवरूपत्वात् । बाव त्वारा १-धात् वलोकयन्त्यामी पहाली शरम्पी न पोवस्त्वम् ॥ ५७ ॥

सगुणब्रह्मोपास्तिरपि हिरण्मयकोशाभिधाया मुक्तेः कारणमिति तत्प्रोक्तेः निर्गुणब्रह्मोपास्तावसमर्थानां सगुणब्रह्मोपास्तिमाह-०हिरण्मयमिति० । ०त्रिमूर्तिमूलमिति० अनेनास्य ब्रह्मविष्णुरुद्रादिनामानि सूचितानि । यदाहुः-"ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः सर्वव्यापी त्वनन्तश्च तारः सूक्ष्मश्च शुद्धधीः ॥ दैवतं परं ब्रह्म एकमात्मैव केवलम् । ईश्वरो भावतश्च ततः स्यात्तु महेश्वरः ॥ महादेवः महत्त्वाच्च शिवः सर्वेश्वरस्तथा । एतैः सप्तभिरेव तथा शिवसमः स्मृतः ॥ विश्वरूपश्च सर्वात्मा योऽयमात्मा प्रकीर्तितः । आत्मानमेव प्रवदन्ति योनुत्वामिनो ॥ समर्थौ वाचकस्यैव त्रिवेदात्मेव पर च ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च हिमवोदाहरणम् ॥ भवन्तो पुर्व वाचं प्रभावेण दर्शयन्तु । प्रकृतोपासनमेव विवाहो योनिरेव च । देवास्तत्र अम्बाहरमाणो सर्वदिक्षायाम्" इति ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

प्रकृतोपासनामन्यां सामर्थ्योपास्तिमाह-०ध्यायन्तीति० पद्यद्वयेन ॥ ६० ॥

०आम्नायेति० आम्नाया वेदाः-पूर्वविन्दु आहु वर्ण वाक्यम् ॥ ६१ ॥

प्रकृतस्याप्यर्थमाकारस्वरूपमाह ०विष्णोरिति० विष्णुः विश्वात्मा । ब्रह्मा शिरोरूपः । ०तत्त्वमुखाम्बुजम्० चतुर्वक्त्रविशिष्टमुखम् । सदाशिवमाह-०आरुणेति० अकारोकारमकारात्मकत्वात् शिवः प्रणवः । ०मुकुटेन्दो० तदूर्ध्वस्थित अर्धचन्द्र० । ०खण्डात्मकम् ०-इति ०अमृता० ०प्लुत० स्यात् । प्रकृतोपासनाप्रतिविम्बरूपं, सदाशिवम् ०शिवयोः० सामरस्यमनोरूपं बीजरूपमेव । अतः पञ्चमोपासनमपि शिवपरस्वरूपं परमपुरुषं, देवोऽयं । एवं सर्वमयरहितमेवैवं ध्यात्वा शिवसामरस्यमवाप्य मुक्तिमाप्नोति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

अनेन सायुज्यमुक्तिमेवोपास्त-०पिण्डादीति० । सायुज्यमुक्तिमाह ०शिव इति० ॥ ६४ ॥

मूलोन्निद्रभुजङ्गराजमहिषीं यान्तीं सुषुम्नान्तरम् ।
भित्त्वाधारसमूहमाशु विलसत्सौदामिनीसन्निभाम् ।
व्योमाम्भोजगतेन्दुमण्डलगलद्दिव्यामृतौघप्लुताम्
सम्भाव्य स्वगृहं गतां पुनरिमां सञ्चिन्तयेत्कुण्डलीम् ॥ १५ ॥
हंसं नित्यमनन्तमव्ययगुणं स्वाधारतो निर्गता ।
शक्तिः कुण्डलिनी समस्तजननी हस्ते गृहीत्वा च तम् ।
याता शम्भुनिकेतनं परसुखं तेनानुभूय स्वयम् ।
शान्ती स्वाश्रयमर्ककोटिरुचिरा ध्येया जगन्मोहिनी ॥ १६ ॥
अव्यक्तं परबिन्दुमञ्चितरुचिं नीत्वा शिवस्यालयम् ।
शक्तिः कुण्डलिनी गुणत्रयवपुर्विद्युल्लतासन्निभा ।
आनन्दामृतमध्यगं पुरमिदं चन्द्रार्ककोटिप्रभम् ।
संवीक्ष्य स्वपुरं गता भगवती ध्येयाऽनवद्या गुणैः ॥ १७ ॥
मध्येवर्त्म समीरणद्वयमिथः संघट्टसंक्षोभजम् ।
शब्दस्तोममतीत्य तेजसि तडित्कोटिप्रभाभास्वरे ।
उद्यन्तीं समुपास्महे नवजपासिन्दूरसन्ध्यारुणाम्
सान्द्रानन्दसुधामयीं परशिवं प्राप्तां परां देवताम् ॥ १८ ॥
गमना(१)गमनेषु जाङ्घिकी सा तनुयाद्योगफलानि कुण्डली ।
मुदिता कुलकामधेनुरेषा भजतां काङ्क्षितकल्पवल्लरी ॥ १९ ॥
आधारस्थितशक्तिबिन्दुनिलयां नीवारशूकोपमाम् ।
नित्यानन्दमयीं गलत्परसुधाधारैः प्रबोधप्रदैः ।

सम्प्रति प्राणायामैकसाध्यकुण्डलिनीचिन्तनमाह मूलोन्निद्रेति । मूलात् मूलाधारात् उन्निद्रा जागरूका । [illegible] सुषुम्नान्तरं मध्यमार्गम् । भित्त्वाधारसमूह० स्वाधिष्ठानमणिपूरकाऽनाहतविशुद्धाज्ञाख्यम् । व्योमाम्भोजेति० । सहस्रदलमिति शिवम् । स्वगृहं मूलाधारम् ॥ १५ ॥

हंसं— [illegible] हंसं [illegible] । [illegible] स्वाधारं—मूलाधारम् । [illegible] विशेषः ॥ १६ ॥

अव्यक्तं परबिन्दुमिति० [illegible] विशेषः । स्वपुरं—मूलाधारम् ॥ १७ ॥

मध्येवर्त्मेति० । [illegible] ॥ १८ ॥

गमनेति० । [illegible] विशेषः ॥ १९ ॥

आधारेति० । [illegible]

(१) [illegible]

सिन्दूराद्रसरसीरुहाति विधिवन्मोदकमप्योदिनाम्
ध्यायेन्नादरसप्लुतोऽधरशिरो नवविंशमयी देवताम् ॥ ७० ॥
हृत्पद्मे दशमानुविश्वनिलयां विद्युल्लतामास्वराम् ।
बालार्कोदयतेजसा भगवता निर्भर्त्सयन्ती तमः ।
नाद्यान्तं पदमस्य चन्द्रकुटिलं सर्विघ्नमयं शाश्वतम् ।
ध्यायन्मोदमहाविनी विमलधीर्व्याविदितुं नेत्रमाम् ॥ ७१ ॥
भाले पूर्णनिशाकरप्रतिमनिभटाघोदारहारश्रिया ।
सिञ्चन्तीममृतेन देवममितेनानन्दयन्तीं तनुम् ।
वर्णानां जननीं तदीयवपुषा संव्याप्य विश्वं स्थिताम् ।
ध्यायेत्तस्यतनानुलेन मनसा सर्विघ्नयोगाशिवनाम् ॥ ७२ ॥
मूले भाले हृदि च विलसद्वर्णरूपा सवित्री ।
पीनोत्तुङ्गस्तनभरनमन्मध्यदेशा महेशी ।
अर्धे अर्धे ललितसुधया सिञ्चमाना प्रकामं
दृश्याद्याद्याद्विरमपरमला वाङ्मयी देवता नः ॥ ७३ ॥
सिञ्चन्मवनविधानानुसन्तो विलासैः ।
पथि पथि कमलानां चारुहारैर्विधाय ।
सकलसुरलिताभिः कुर्वतो देवता वा ।
शिवसदनसुधाभिः सिद्धयेदाप्तमन्त्रः ॥ ७४ ॥
आधाराद्यम्बुजस्थिताभिः सनुस्थिता कुण्डलिनी कुण्डलिनी ।
विद्यामन्त्र शिवमर्यादाश्री शिवाकृता वः शिवमाननोतु ॥ ७५ ॥
सिन्दूरपुञ्जनिभमिन्दुकलावतंसमानन्दपूर्णनयनत्रयतोऽभिवन्दम् ।

[illegible] । [illegible] ॥ ७० ॥

[illegible](१) [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ७१ ॥

[illegible] ॥ ७२ ॥

[illegible] ॥ ७३ ॥

[illegible] ॥ ७४ ॥

(१) [illegible]

(२) [illegible]

आपीनतुङ्गकुचनम्रमनङ्गतन्त्रं शम्भोः कलत्रममितां श्रियमातनोतु ॥ ७६ ॥

नयनकमलैर्दीर्घादीर्घैरलङ्कृतदिङ्मुखम् ।
विनतमरुतां कोटीराग्रैर्निघृष्टपदाम्बुजम् ।
तरुणशकलं चान्द्रं बिभ्रद्घटस्तनमण्डलम् ।
स्फुरतु हृदये बन्धूकाभं कलत्रमुमापतेः ॥ ७७ ॥

वर्णै रर्णवषड्दिशार्कविकलाचक्षुर्विभक्तैः क्रमा-
दाद्यैः सादिभिरावृतान्तहयुतैः षट्चक्रमध्यानिमान् ।
डाकिन्यादिभिराश्रितान्परिचितान् ब्रह्मादिभिर्दैवतैः
भिन्दाना परदेवता त्रिजगतां चित्ते विधत्तां मुदः ॥ ७८ ॥

आधाराद्गुणवृत्तशोभिततनुर्निर्गत्वरी सत्वरम् ।
भिन्दन्ती कमलानि चिन्मयघनाऽऽनन्दप्रबोधोत्तरम् ।

दीर्घादीर्घैरिति । कटाक्षेण दीर्घत्वं स्वरूपेणादीर्घत्वं च । *विनतमरुतामिति* मरुतां देवानां कोटीरैर्मुकुटाग्रभागैः ॥ ७७ ॥

अन्तर्मातृकाक्रमेण कुण्डलिनी ध्यानमाह—*वर्णैरिति* । अर्णवाश्चत्वारः । दिशो दश । अर्का द्वादश । कलाः षोडश । चक्षुर्द्वयम् । सादिभिरित्यनेन व्युत्क्रमो दर्शितः *आद्यैरिति* । मूलाधारादिस्थितत्वेनाऽऽद्यत्वम् । यद्वा वर्णैः सकारादिककारान्तैः । आद्यैः षोडशस्वरैः । इह पुरैरिति योजना । तत्र विशुद्धिचक्रे अकारादीनां क्रमेण स्थितैरावृतैरिति पृथग्रहणमिति केचित् । अथवाऽन्यत्राकारस्याद्यत्वमत्र वैपरीत्यक्रमेण सकारस्याद्यत्वमित्याद्यैरित्युक्तम् । द्विदले क्षहौ प्रतिलोमाद्येनैव क्षहेति ग्रहणम् । *डाकिन्यादिभिराश्रितान्* । डाकिनी राकिणी लाकिनी काकिनी शाकिनी हाकिनीभिः । *ब्रह्मादिभिर्दैवतैः परिचितान्* । ब्रह्मादिस्थानं दीक्षापटले उक्तम् । एवं भूतान् षट्चक्रमध्यान् भिन्दानेति सम्बन्धः । तदुक्तम्—

"आधारे तु चतुर्दलेऽरुणरुचि वासान्तवर्णाश्रयः स्वाधिष्ठानमनङ्गवेश्मसदृशं बालाम्बरद्वन्द्वकम् । रक्ताभं मणिपूरकं दशदलं डादि फकारान्तकं पत्रैर्द्वादशभिस्त्वनाहतपुरे हैमं कवर्णान्वितम् ॥ भासां षोडशपत्रकं स्वरयुतं विशुद्धाम्बुजं हृत्क्षेऽस्मिंस्तड्डुपुत्रं ... ज्ञामाख्यम् । तस्मादूर्ध्वमधोमुखे विकसिते पद्मे सहस्रच्छदे नित्यानन्दपदं भजे शिवपदं ब्रह्माण्डमण्डलानि ... ॥" अन्यत्र तु "मूलाधारं ब्रह्मणः स्थानमेतत्तस्मिन्वर्णाभा डाकिनी देवता स्यात् । स्वाधिष्ठाने विष्णुरेवं प्रदिष्टो बालार्काभा राकिणी देवता स्यात् ॥ मणिपूरके तु नीले रुद्रस्थाने लाकिनी च । रक्तमनाहतमीश्वरगृहं तु काकिन्यधिष्ठितम् ॥ सदाशिवस्थानमिदं विशुद्धं शाकिन्यधिष्ठितं च धूम्रवर्णम् । आज्ञाख्यं शरच्चन्द्रकान्तं हाकिन्यधिष्ठितमथ शिवस्थानमिति ।"

भ्रमरमर्त्यविवेके पुरा प्रातरुत्थाय मातः साक्षात् कुर्वन्तु—"गुदलिङ्गान्तरे चक्रमाधारं तु चतुर्दलम् । परमः सहजस्तत्र आनन्दो वीरपूर्वकः ॥ योगानन्दश्च तत्र स्याद्गीशानादि दले च स्यात् । स्वाधिष्ठानं लिङ्गमूले षट् पत्रं चक्रमस्य तु ॥ पूर्वादिषु दलेष्वाहुः फलान्येतान्यनुक्रमात् । प्रश्रयः क्रूरता गर्वनाशो मूर्च्छा ततः परम् । अवज्ञा स्यादविश्वासो जीवस्य चरतो ध्रुवम् ॥ नाभौ दशदलं चक्रं मणिपूरकसंज्ञकम् । सुषुप्तिरत्र तृष्णा स्यादीर्ष्या पिशुनता तथा ॥ लज्जा भयं घृणा मोहः कषायोऽथ विषादिता । हृदयेऽनाहतं चक्रं दलैर्द्वादशभिर्युतम् ॥ लौल्यप्रणाशः कपटं वितर्कोऽप्यनुतापिता । आशा प्रकाशश्चिन्ता च समीहा ममता तथा ॥ क्रमेण दम्भो वैकल्यं विवेकोऽहङ्कृतिस्तथा । फलान्येतानि पूर्वादिदलस्थस्यात्मनो ध्रुवम् ॥ कण्ठेऽस्ति भारती स्थानं विशुद्धिः षोडशच्छदम् । तत्र प्रणव उद्गीथो हुंफट्वषट्स्वधा तथा । स्वाहा नमोऽमृतं सप्त स्वराः षड्जादयो विषम् । इति पूर्वादिपत्रस्थे फलान्यात्मनि षोडशेति ॥ ७८ ॥

तेषुप्यष्ठुवयवहल्लामृतकल्पपन्द्मालामृत-
धामः चन्द्रलिनाममन्द्लनदिवाकारो शिवो मावयेत् ॥ ७९ ॥
मामन्द्मौलिमनिशं धुनिमौलिमुग्धमर्द्धेन्दुसुन्दरमधिष्ठितनर्मलोकम् ।
मकातिमञ्जनपदं पद्मोदयस्य दयाश्रुमालि नियतं चतुरङ्गिवायाः ॥ ८० ॥
मन्त्रुपिञ्जिनमञ्जीरं चामरं महेशितुः ।
माध्यापि अम्बुजं पम्पुजं चचनामपि ॥ ८१ ॥
मद्मौलेन्दुमौलदमिरं कुम्भारनद्धं मान्मथसुमुखगणैः पविमलनीनम् ।
विश्वेशमुखमनिशं धुनिमौलिमुग्धमद्युपमहेशमनुग्रवाधिवसमाश्रय.मि ॥ ८२ ॥
दिवचारुदितिवर्जिने पदमिदे श्रेयस्यमानस्यदे ।
मृत्ये चारचपत्र.स्य विरूपं मौनिं निरञ्जनं ।
मायाने विनियुज्य निजमधियः निर्मीलनं विद्धो
यानी चेतनमः प्रयाति पुरुषं निर्यातिनं निश्चितम् ॥ ८३ ॥
महात्मनाय मन्नोऽस्मिन् मध्ये त्रिविक्रमात्निकृतानामत ।
धेनाद्विन सुनिरुक्तं शिवमाजनायवानाभिदत्तमिनैरपि ॥ ८४ ॥
तत्मादमृतलिमहेशिकमार्गेणापु पद्मर्मनानामविहारविनोदरतान्मः ।
यस्य निलोपविनत विजयातिधानमानार्धवनिम इति प्रयान्ति मान ॥ ८५ ॥
ललाटमौलेरिशिरःशिखरमृतप्लुतेन तत्त्वस्पृशिनमयाय ।
मायाद्यनादनपत्तुवालिभेद.तत्वदर्शी पदानन्तुवने कृतार्थो ॥ ८६ ॥
आचार्यविद्यालिभवस्य मस्य ज्ञाना प्रतीमेयमयुक्तिके.पु
विद्यालवर्णेषु कमात्तु सर्वाखपि पयो या मदनी प्रत्य ॥ ८७ ॥
मादाय मानमनिलं निखिलागमेभ्यः श्रीमानदानिमवनाम ... ॥
माहा ... पद्मविहितमनत्रोपैः प्रीतिमुपानविधये विदुषां विराय ॥ ८८ ॥
ममात्मना तत्वगोर्धनुपि च लिनाद्वेन वपुषा ।
मनातुर्य महात्माप्रति महमौवामपि नित्य ।

[illegible]

[illegible] ॥ ८९ ॥

इति श्रीशारदातिलके पञ्चविंशः पटलः ॥ २५ ॥

समाप्तः ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ७८ ॥

[illegible] ॥ १८ ॥

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

इति श्रीनारदपञ्चरात्रे [illegible] चतुर्थरात्रे (?) [illegible] अध्यायः (?) ॥ १५ ॥

समाप्तश्च ॥

[illegible]

[illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥
इति [illegible] पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥ ० ॥
समाप्तश्च ॥

[illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ ३ ॥
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ ४ ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ ५ ॥

[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥ ६ ॥